1922 ANUL XIV. OCTOMBRE No. 10

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No. 12.

1922

VIAŢA ROMINEASCĂ apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 150 lei; jumătate an 75 lei. Numărul 15 lei.—Pentru străinătate: un an 300 lei; jumătate de an 150 lei. Numărul 25 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIATA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alexandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sint: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimițind suma *prin mandat poștal.*

Reinoirea se face cu o lună inainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Prețul abonamentului este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an	150 lei
Pe jumătate an	75 „
Un număr	15 „

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	25 „

Abonaților li se acordă intre alte avantagii și reduceri insemnate de preț asupra operelor literare și științifice editate de *Institutul de arte grafice și editura „Viața Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 150 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 800.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărțile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică in cazul nostru, lei 120)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 30 lei,* adică *treizeci lei pe an.*

Administrația.

Pentru siguranța primirei regulate a Revistei D-nii abonați sint rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandărei pentru țară și 65 lei pentru străinătate.

G. IBRĂILEANU

Spiritul Critic în Cultura Romînească

Prețul 26 Lei

C. HOGAȘ

In Munții Neamțului

Prețul 15 Lei

Amintiri dintr'o Călătorie

Prețul 15 Lei

AL. A. PHILIPPIDE

AUR STERP

(VERSURI)

Prețul 12 Lei

Banca Comercială Italiană şi Română

SOCIETATE ANONIMĂ CAPITAL SOCIAL: LEI 50.000.000

SEDIUL CENTRAL: BUCUREŞTI. — STRADA BURSEI No. 2

SUCURSALE: Brăila, Str. Vapoarelor No. 2. — Chişinău, Str. Alexandru cel Bun No. 41. — Galaţi, Str. Colonel Boyle.

AFILIAŢIUNI: Banca Agrară Timişana S. A. Temişoara. — Casa de Economie Agrară S. A. Tîrgu-Mureş.

Adresa telegrafică: ROMCOMIT

TOT FELUL DE OPERAŢIUNI DE BANCĂ; REPREZENTANŢA:

Banca Commerciale Italiana
Sediul Central: MILANO
Capital Social Lit. 400 000.000 — Rezerve Lit. 178.000.000
76 Filiale în Italia
Filiale in străinătate:
Londra, New-York, Constantinopol

Banca Commerciale Italiana (France)
Marsilia, Nisa, Mentone, Coasta de Azur

BANCA FRANCESE E ITALIANA PER L'AMERICA DEL SUD
Paris—Brazilia—Argentina

Crédit Anversois
Bruxelles — Anvers

Società Italiana di Credito Commerciale
Milano — Triest — Viena

Banca della Svizzera Italiana
Lugano (Elveţia)

BANCA UNGARO-ITALIANA
Budapesta

Böhmische Union-Bank, Praga

Banca Commerciale Italiana e Bulgara
Sofia — Varna

Lincolin Trust Company
New-York

Banco Italiano di Lima
Lima (Peru)

Società Commerciale d'Oriente
Milano—Constantinopol

Banca şi Casa de Economie Fuzionate S. A.
Oradia Mare

„CITRAN" COMPTOIR INTERNAŢIONAL DE TRANSPORTURI

— SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ —

Capital Social: Lei 2.000.000 deplin vărsat

Sediul BUCUREŞTI, Calea Moşilor No. 88
GALAŢI, Str. Colonel Boyle No. 26

Sucursale: TIMIŞOARA, Str. Palanca No. 1

Agenţii: ARAD, BRAILA, CONSTANŢA, CURTICI.

Reprezentanţă Generală a Casei:

Innocente Mangili S. A. Milano, Fondată în 1816

TRANSPORTURI RAPIDE ŞI SIGURE PE APĂ ŞI USCAT DIN ŞI PENTRU:

Italia, Franţa, Austria, Germania, Ceco-Slovacia, Vamuiri, Inmagazinari, Tranzitari.

M. I. R. T. & Italo-Română Unite

Societate Anonimă

Capital Social Lei 12.000.000

Sediul Bucureşti, Calea Victoriei No. 69. :: Telefon 52/44

AUTOMOBILE :: ACCESORII :: CAUCIUCURI
MOTOARE :: MAŞINI INDUSTRIALE :: UNELTE
:: :: :: :: INSTALATIUNI SANITARE :: :: :: ::
INCALZIRI CENTRALE :: ASCENSOARE ETC.

Ateliere, Garaje, Benzine, Uleiuri

Şoseaua Kiseleff, No. 53 — Telefon 42/71

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LII

ANUL XIV

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURĂ „VIAŢA ROMÎNEASCĂ."

1922

Din carnetul unui solitar

III

Supremaţia legii

„La ley est le plus haute inheritance que le roy ad ; car per la ley, il même et toutes ses sujets sont rulés, et si la ley ne fuit, nul roi, et nul inheritance sera".

Year Books, XIX. Henry VI.
(Citat de *Dicey*,—„Law of the Constitution", p. 175).

Tratatele engleze de Drept Constituţional afirmă, adesea cu mîndrie, că supremaţia legii,—*„the rule of law"*,—este caracteristica esenţială a regimului constituţional englez,—e chiar temelia lui.

In adevăr, vechile „hrisoave" englezeşti abundă în enunţări de principii,—ca dictonul Curţilor engleze ales ca *motto* al acestui articol,—în care şi regele este declarat subt puterea legii.

Dar poate fi undeva un regim constituţional fără legalitate? Nu e oare caracteristic *oricărui* stat constituţional tocmai faptul, că el are la temelie *ordinea de drept?*

Apoi, n'are, de fapt, constituţionalismul lumii civilizate intregi ca obîrşie chiar Constituţia engleză?

Cum dar ar putea fi supremaţia legii caracterul *distinctiv* numai al acestei Constituţii?

Intrebarea are un interes deosebit în momentul acesta, cînd urmează să se întocmească noua Constituţie a Romîniei.

Cercetînd însă interesantul şi elegantul volum, în care au fost publicate conferinţele asupra „Nouei Constituţii a Romîniei", ţinute la Institutul social Romîn, se poate uşor constata că această chestiune nu a fost măcar atinsă de cei mulţi dintre distinşii conferenţiari.

Dar, probabil, că nici într'una din ţările, care şi-au însuşit regimul constituţional, nu a fost cerută cu atîta insistenţă *„domnia legilor"*.

Defunctul Gherea a putut spune odată că cea mai mare revoluţie din Ţara Romînească ar fi rezultat din respectul legilor.

Dar „domnia legilor" este oare numai o chestiune de moralitate sau de temperament naţional, cum pare a rezulta din toate lamentaţiile în această privinţă?

Obiectul acestui mic studiu este de a dovedi că domnia *ilegalităţii* izvorăşte din înseşi instituţiunile noastre constituţionale, — adică din condiţiunile şi formele în care constituţionalismul quasi-englez a fost copiat în aceste instituţiuni.

In Anglia, precum se ştie, nu există Constituţie scrisă; din cauza aceasta nu e întotdeauna uşor să îmbrăţişezi cu o singură privire tot complexul normelor şi instituţiunilor ei constituţionale; iar ţările continentale şi, mai cu deosebire Romînia, au *copiat* adesea numai instituţiunile centrale, care isbeau *mai* mult atenţiunea, nesocotind în acelaşi timp însăşi temelia acestora.

In ce, dar, constă şi in ce se manifestă această *caracteristică* a constituţionalismului englez, — supremaţia legilor?

Din răspunsul la această întrebare vom vedea însă şi care sînt condiţiunile necesare ale oricărui constituţionalism şi ale oricărui democratism.

Din studiul instituţiunilor engleze reese lămurit că aparatul central de guvernămînt, parlamentarismul, — constitue în Anglia numai o suprastructură, şi că întreg edificiul constituţional se razimă pe cei doi stîlpi ai dreptului anglo-saxon cutumier — „common law": *garanţia drepturilor şi a libertăţilor individuale* şi *autonomia locală*.

Ilustrul profesor de Drept Constituţional din Oxford, de care mă voiu călăuzi mai cu samă în această parte a expunerii mele, — *identifică* „domnia legilor" cu asigurarea drepturilor individuale, chiar prin definiţia pe care i-o dă: „supremaţia legii *sau* garanţia pe care Constituţia englează o asigură drepturilor individuale". [1]

Şi în adevăr, numai înfrînarea oricărui arbitrar guvernamental poate asigura respectul drepturilor individuale.

„Cînd spunem, — urmează profesorul A. V. Dicey, — că supremaţia sau domnia legii e caracteristică pentru Constituţia engleză, noi cuprindem în această expresiune trei idei distincte deşi înrudite".

Şi anume:

1. „Inţelegem prin aceasta, mai întâiu, că nimeni nu poate „fi pedepsit, sau nu poate suferi vre-o atingere în persoana lui

1 *A. V. Dicey*, — „Introduction to the Study of the Law of the Constitution" (ediţia 1897), p. 176.

„sau în bunurile lui, decît pentru vre-o violare a legii din par„te-i, stabilită, în conformitate cu procedura legală ordinară, „înaintea tribunalelor ordinare ale ţării. In acest sens, domnia „legii este necompatibilă cu orice sistem de guvernămînt, înte„meiat pe exerciţiu, de cătră persoanele de autoritate (orga„nele de guvernămînt), al unor puteri de constrîngere largi, „arbitrare şi discreţionare". [1]

2. „Inţelegem, în al doilea rînd cînd vorbim despre *«dom„nia legii»*, ca o caracteristică a ţării noastre, nu numai că la „noi nici un om nu este deasupra legii, dar (ceiace nu-i ace„laşi lucru) că orice om, oricare ar fi rangul sau condiţiunea „lui, este supus legii ordinare a regatului şi poate fi chemat în „judecata tribunalelor ordinare... La noi, orice funcţionar, de la „prim-ministru până la sergent de stradă — sau perceptor, este „supus aceleiaşi responsabilităţi, caşi oricare alt cetăţean, pen„tru orice act săvîrşit fără justificare legală". [2]

3. Al treilea inţeles al „domniei legii" se datoreşte faptului specific englez, că înseşi normele constituţionale apar în Anglia ca rezultatul unei evoluţiuni săvîrşite subt înrîurirea luptei, în faţa tribunalelor, pentru apărarea legală a drepturilor individuale. [3]

Pentruca să inţelegem ultima afirmaţiune, trebue să ne dăm samă, că A. V. Dicey, ca orice englez, pune foarte puţin preţ pe „declaraţii de principii".

Chiar din acest punct de vedere însă, în Anglia libertatea individuală a fost „garantată" cu multe veacuri înaintea altor ţări.

Cea mai veche „garanţie" *cunoscută* este cuprinsă în *„Magna Charta Libertatum"* din 1215, — şi ea este chiar mai largă decît dispoziţiunea art. 13 din Constituţia noastră din 1866: — anume — art. 39 din Charta sună:

„Nici un om liber nu poate fi arestat, nici închis, nici de„posedat, nici pus în afară de lege, nici exilat, nici maltratat „în ori şi ce chip, şi noi nu vom pune, nici nu vom face să se „pună mîna pe el, decît numai în virtutea judecăţii legale a e„galilor săi şi după legea ţării". [4]

In cursul istoriei engleze această garanţie a fost „confirmată", — precum şi Charta din 1215 în fond numai *confirmă* pe cele mai vechi, care nu au ajuns până la noi, — de cătră diferiţii regi *de treizeci şi opt de ori!*

Dar toate „garanţiile" şi „confirmările", nu ar fi ajuns încă să întroneze singure desăvîrşita „supremaţie a legii", prin asigurarea drepturilor individuale.

1 *Dicey*, — op. cit., p. 179.
2 *ibid.*, p. 185.
3 *ibid*, — p. 187.
4 Iată acest celebru text în original: *„Nullus liber homo capiatur, vel imprisonetur, aut dissaisiatur, aut utlagetur, aut exuletur, aut aliquo modo destruatur, nec super eum ibimus, nec super eum mittemus, nisi per legale judicium parium suorum vel per legem terrae"*.

„Chestiunea de a ști, — spune A. V. Dicey, — dacă drepturile individuale sînt realminte garantate, atîrnă, în mare parte, „dela răspunsul la întrebarea, dacă persoanele care, conștient „sau inconștient, zidesc Constituția țării lor, încep prin definițiuni sau declarațiuni ale drepturilor sau dacă dimpotrivă încep prin găsirea mijloacelor practice (remediilor), care ar putea să impună sau să asigure garanțiile drepturilor...

„Dar cunoștința istoriei ajunge pentru a ne dovedi că pe „Continent constituționaliștii, cînd s'au ocupat cu definițiunile „drepturilor, nu au acordat o atențiune îndestulătoare necesității absolute de a prevedea și mijloacele practice adequate, prin „care drepturile proclamate de ei să poată fi impuse și asigurate...

„Dimpotrivă, prin toată Constituția engleză trece ca fir „conducător acea legătură neseparabilă între mijloacele de asigurare a unui drept și dreptul însuși, care este puterea legislațiunii judiciare...

„Axioma *ubi jus ibi remedium*... în ce privește Dreptul „Constituțional, înseamnă că Englezii, au ținut cu mult mai mult „să găsească mijloacele practice pentru asigurarea drepturilor „sau pentru prevenirea relelor determinate, decît să redacteze „vre-o declarație a Drepturilor omului sau a Drepturilor Englezilor. Actele *Habeas Corpus* nu declară nici un principiu „și nu definesc nici un drept, dar, în practică, ele au mai multă „valoare ca o sută de articole constituționale despre garanțiile „libertății individuale". [1]

Și în altă parte și mai categoric:

„Toată istoria mandatului (writ) de *habeas corpus* ilustrează marea însemnătate ce se atribue în Constituția engleză „«remediilor», adică procedurilor prin care se asigură respectul unui drept legal și prin care un drept numai nominal se „transformă într'un drept efectiv și real...

„Nu e nici o dificultate, — și adesea e de prea puțin folos, „— să se proclame existența dreptului la libertatea individuală. „Dificultatea reală e de a-i asigura în fapt respectul. Actele „*Habeas Corpus* au realizat acest scop, și desigur ele au făcut „mai mult pentru libertatea Englezilor decît tot ce ar fi putut „face vre-o declarație a drepturilor". [2]

Desigur nu cu atît de puțină dificultate au fost smulse aceste „declarații"; ele au fost scăldate în valuri de sînge, și viețile nenumăraților fruntași ai omenirii au fost jertfite pentru ele în cursul veacurilor. Și nici chiar în dreptul englez ele n'au fost așa de inutile, — altfel acest practic popor nu ar fi luptat atîta ca să impună de 38 ori regilor săi o nouă confirmare a aceleiași *Magna Charta Libertatum*.

Cu mult înainte de celebrul *Habeas Corpus Act* din 1679,

1 *Ibid.*, — p. 189, 191, *passim*.
2 *Dicey*, — op. cit., p. 211 — 212.

cum ne arată însuși profesorul din Oxford, — în vechiul *Common Law* englez erau cunoscute acele „remedii" și chiar vestitul „*writ of habeas corpus*". — remedii consacrate definitiv de marele document legislativ din secolul al XVII-lea, care încoronează numai o lungă evoluție a procedurilor judiciare pentru apărarea drepturilor individuale.

Această evoluție, însă, evident, a fost săvîrșită subt imboldul și subt presiunea luptelor pentru „declarațiuni" și „garanții". Acestea sînt dar tot atît de necesare cași „remediile".

Nu e mai puțin adevărat, totuși, că istoria constituțională engleză ne dovedește că declarațiunile și garanțiile solemne din textele Constituțiunilor, singure, au relativ puțină valoare pentru realitatea regimului constituțional, dacă ele nu sînt sprijinite de „remedii", care să asigure înfăptuirea drepturilor proclamate de ele.

Numai mulțumită acestor remedii s'a putut introna acea „supremație a legii" în care Englezii cu mîndrie văd esența constituționalismului lor, — și care este, în realitate, esența *oricărui* regim constituțional și democratic. După introducerea lor în dreptul pozitiv, Anglia nu a mai avut nevoe de veșnicile „confirmări" ale marei Cărți constituționale din 1215!

Nu în zădar studiului acestor „regule de procedură" este consacrată de obiceiu partea cea mai mare și cea mai însemnată a tratatelor engleze de Drept Constituțional, cași a tratatului citat al ilustrului profesor din Oxford.

Miraculoasele „remedii" sînt, în adevăr, simple regule de procedură judiciară, niște mijloace practice de apărare legală, dar pe care legea le pune la dispoziția oricărui cetățean, oricînd vre-un drept al lui ar fi jignit.

Aceste regule de procedură se rezumă în două feluri de acțiuni, pe care le pot exercita cetățenii englezi, pentru a-și apăra drepturile, care au de obiect sau satisfacțiunea nedreptățitului sau împiedicarea directă a nedreptății, și anume:

Orice cetățean are dreptul mai întâiu să cheme la răspundere civilă sau penală, în fața instanțelor judecătorești ordinare, pe orice agent al puterii publice, pentru actele lui ilegale, și să ceară dela justiție satisfacție, — daune sau pedeapsa vinovatului, — pentru orice nedreptate a cărei victimă ar fi fost.

În fața acestei acțiuni, judecata, — la care iau parte, eventual, și jurații, — are de stabilit un singur lucru: *este sau nu este actul incriminat ilegal*, ținîndu-se samă de împrejurările concrete în care a fost săvîrșit?

În cazul afirmativ, agentul subt nici un cuvînt nu se poate sustrage dela răspundere: el este *personal* responsabil de actele săvîrșite de el; ordinul primit dela vre-un superior ierarhic nu poate justifica un act ilegal, — „chiar dacă ordinul de a săvîrși actul ilegal ar fi fost dat chiar de rege". [1]

1 *Dicey*, op. cit., p. 200 — 202, *passim*.

Posibilitatea „satisfacţiunii" (redress) pe această cale ar avea puţin interes pentru un arestat, deţinut ilegal subt pază, cită vreme el nu-şi poate recăpăta libertatea.

Mandatul *habeas corpus* îi dă însă un mijloc sigur de eliberare: atît arestatul, cît şi oricare cetăţean care ar fi aflat despre arestarea lui ilegală, pot cere unui judecător ca în numele Curţii să lanseze acest mandat; astfel arestatul este, putem spune, automatic adus în faţa justiţiei şi imediat pus în libertate, dacă arestarea nu are justificare legală. Un sistem de amenzi mari (500 lire sterlinge,—adică, după cursul de azi, peste 300,000 lei!) *în folosul celui interesat*,—şi la care condamnă *juraţii*,—asigură îndeplinirea întregii proceduri de către magistraţii şi agenţii forţei publice.

Profesorul Dicey poate dar cu drept cuvînt declara că numai mulţumită acestor *remedii*:

„Garanţiile libertăţii individuale sînt astăzi în Anglia atît „de complecte, pe cît legile le pot face. Dreptul la folosinţa „libertăţii individuale este absolut recunoscut. Orice încălcare „a dreptului este pedepsită cu închisoare sau amendă; şi orice „persoană,—fie acuzată de vre-o crimă sau nu, dacă este nu„mai bănuiala că ar fi fost arestată pe nedrept, are,—dacă se „găseşte măcar un singur om să-şi dea silinţă în interesul vic„timei,—certitudinea că afacerea ei va fi cum se cuvine cercetată, şi, dacă a fost nedreptăţită, să-şi recapete libertatea". [1]

Dar asigurarea desăvîrşită a drepturilor şi a libertăţilor cetăţeneşti e numai o faţă a „supremaţiei legii": a doua temelie a constituţionalismului englez o constitue *autonomia locală*.

Profesorul Redlich, a cărui autoritate în materie e recunoscută şi în Anglia, relevează astfel această latura a instituţiilor engleze:

„Antiteza dintre funcţiunea *centrală* a statului şi activita„tea locală a cetăţenilor, prescrisă şi reglementată de legi, cons„titue caracterul distinctiv al *guvernămîntului local* englez. Ad„ministraţia afacerilor locale nu poate fi asigurată decît prin „autorităţile locale. Autoritatea suverană trebue să-şi exercite „acţiunea printr'un intermediar local, ea nu poate lua, ea în„săşi, în mînă afacerile guvernămîntului local... Şi dacă auto„ritatea locală depăşeşte puterile sale, sau nu-şi îndeplineşte „datoriile, ea este responsabilă de excesele sau de neglijenţa „ei, înaintea tribunalelor ordinare". [2]

Unităţile administrative din Anglia,—cum arată un cunoscut istoric al constituţionalismului englez, nu sînt simple circumscripţii, create artificial în vederea acţiunii administrative:

„Ele nu sînt de loc *diviziuni*, ele nu sînt nişte *împărţiri* „ale Regatului, ci *elemente primitive* din a căror adunare s'a „născut Regatul. Anglia este *mai nouă* decît Comitatul York-

1 *Dicey*,—op. cit., p. 210—211.
2 *Redlich*,—„Le Gouvernement local en Angleterre", vol. I, p. 6.

„shire, subt numele lui vechiu de Deira; iar Deira este mai „puţin vechiu decît districtele din care se compune"... Iar cea mai veche dintre toate e unitatea inferioară—„*nucleul întregii noastre vieţi politice—adunarea parohială*",—care s'a desvoltat din străvechile adunări ale triburilor teutonice!" [1]

Toată taina vitalităţii instituţiunilor engleze şi a energiei triumfătoare a poporului englez izvorăşte din faptul acesta: Statul *unitar* englez, născut din fuziunea treptată a acestor unităţi primordiale, nu numai că nu a înăbuşit viaţa lor proprie, dar şi-a clădit întreg edificiul politic pe *această* temelie.

„Această conservare a vechilor diviziuni locale cu limi„tele lor istorice,—spune autorul citat,—nu este decît expresi„unea concepţiunii engleze a statului, ca *o asociaţie a comuni„tăţilor autonome*... Privilegiile lor de *self governement* nu a„ting întru nimic unitatea politică a naţiunii". [2]

Instituţiunile centrale ale parlamentarismului englez apar şi istoriceşte, ca o excrescenţă a autonomiei locale:

„Camera *Comunelor*, alcătuită cum ea era din delegaţii co„mitatelor şi ai oraşelor, constituia recunoaşterea cea mai for„mală a vechilor diviziuni teritoriale... Ea era aproape o Ca„meră a unor state confederate, unite şi incorporate într'un tot „prin acţiunea plenipotenţiarilor fiecărui membru (deputaţi„lor)"... [3]

Instituţiunile politice engleze, chiar atunci cînd ele au fost încă colorate de supravieţuirile aristocratice,—au fost totuşi întotdeauna caracterizate prin intensitatea vieţii locale,—prin „spiritul comunal", cum se exprimă A. de Tocqueville.

In această „atmosferă comunală" se naşte şi creşte un anglo-saxon; pe ea o duce oriunde cu sine, „între bagajele sale" împreună cu „supremaţia legii", asigurată de *common law* ca temelie *naturală* a vieţii publice.

Acum aproape o sută de ani, A. de Tocqueville descria cam în aceleaşi cuvinte, caşi profesorii Freeman şi Redlich, instituţiunile transplantate de coloniştii englezi în America de Nord:

„In America comuna a fost organizată înainte de comitat, „comitatul înainte de stat, şi statul înainte de Uniune...

„Comuna rurală *(Township)* îşi numeşte magistraţii de tot „felul; ea se taxează singură; ea repartizează şi-şi percepe „impozitele. Reprezentaţiunea nu este admisă în comunele din „Noua Anglie. Afacerile care privesc interesul obştesc se dis„cută în adunarea generală a cetăţenilor în piaţa publică ca la „Atena", [4] ca la strămoşii lor din triburile teutonice descrise de Tacit, ar fi spus profesorul Freeman:

1 *Freeman*,—„La Constitution anglaise", p. 10.
2 *Redlich*,—op. cit., vol. II, p. 13.
3 *Ibid.*, vol. II, p. 30; Cf. *Stubbs*,—„H-re Constitutionelle", vol. I, p. 115 urm.
4 *Tocqueville*,—„La Démocratie en Amérique", vol. I, p. 63—64.

Acelaşi spectacol poate fi văzut şi astăzi nu numai în Statele-Unite, dar şi în Adunările parohiale din Anglia, caşi în Canada, în Australia, în Noua Zelandă sau în Africa de Sud, —oriunde Anglo-Saxonii s'au aşezat temeinic.

In aceste instituţiuni a fost demult recunoscută cauza principală a expansiunii triumfătoare a rasei anglo-saxone, izvorul puterii care i-a asigurat dominaţiunea lumii. In această privinţă sînt de acord şi un American modern, un om de acţiune practică, ca miliardarul Carnegie, şi un vechiu teoretician şi învăţat francez, ca Tocqueville. 1

Ţările care introduc instituţiunile centrale din Anglia, copiate cu oricîtă minuţiositate, dar care nesocotesc premisele înseşi ale constituţionalismului englez, nu merg dar pe calea, care le-ar putea duce spre o viaţă constituţională şi democratică sănătoasă.

Fără „supremaţia legii" şi fără autonomia locală,—adică fară asigurarea libertăţii individuale şi a libertăţii comunale,—oricît de perfecţionat ar fi aparatul central de guvernare al acestor ţări, constituţionalismul lor va rămînea o simplă faţadă, în dosul căreia se poate ascunde arbitrarul şi despotismul cel mai neînfrînat.

Şi dimpotrivă, oricît de rudimentar ar fi aparatul ei central, o ţară,—avînd pe deplin asigurate drepturile şi libertăţile cetăţeneşti şi autonomia locală,—va avea, desigur, o bună şi democratică guvernare,—fiindcă poporul, care se poate răzima pe aceste chezăşii, va şti să tragă din ele tăria necesară pentru a birui toate neajunsurile instituţiunilor centrale.

Anglia a ajuns o puternică democraţie, cu toate că nu a avut garanţia unei Constituţii scrise şi cu toate că până în timpul din urmă un corp de privilegiaţi, Camera Lorzilor, putea paraliza orice acţiune a reprezentaţiunii naţionale.

Iar în Statele-Unite cele 13 colonii iniţiale, cu o populaţie de abia vre-o trei milioane, au putut într'un singur veac să se afirme ca cea mai formidabilă putere mondială, cu toate defectele unei Constituţiuni ale cărei imitaţiuni au nenorocit popoarele Americei latine, fiindcă acestea n'au ştiut să importe, odată cu Constituţia nord-americană şi acel *common law* care îi răscumpără toate păcatele.

* * *

Romînia poate servi de pildă clasică a unei ţări, care s'a mărginit să copieze instituţiunile centrale ale parlamentarismului.

Modelul de copiat a fost perfect: Constituţia belgiană, despre care profesorul Dicey spune că ar constitui cea mai

1 *Stead*,—„Americanisation of the World", p. 150, şi *Tocqueville*,—op. cit., vol. I, p 44 şi vol. II, p. 423.

reuşită încercare de a redacta în scris principiile esenţiale ale *Constituţiunii engleze*. 1

Desigur, Constituţia din 1866 a fost pe vremuri din cele mai înaintate din Europa; ea proclamă *in abstracto* toate libertăţile şi drepturile individuale caşi „descentralizarea administrativă" şi „independenţa comunală". Din nenorocire însă nu i-au urmat în fapt, nici garanţiile reale ale drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, nici instituţiunile de autonomie locală.

Libertăţile şi drepturile individuale, ca să începem cu acestea, pot fi asigurate şi pe altă cale decît prin „remediile" descrise din sistemul englez. Se pot combina în această privinţă „sisteme" foarte variate. Pe Continentul european, de pildă, la acelaşi rezultat duce, în adevăr, sistemul „contenciosului administrativ".

Dar Romînia n'a adoptat *nici unul* din aceste sisteme!

Prin aceasta cetăţeanul romîn a fost lipsit de orice mijloc de apărare legală împotriva încălcăriior drepturilor şi a libertăţilor „garantate" platonic de Constituţie.

Art. 29 al Constituţiunii din 1866 parcă îi dădea dreptul de a chema la răspundere pe funcţionarii abuzivi şi chiar „fără nici o autorizaţiune prealabilă". Dar acest articol trimite în acelaşi timp la codul penal. Iar în codul penal, subt rubrica „Atentate în contra libertăţii", găsim art. 99, în care, pe de o parte, se prevăd sancţiuni pentru „un act arbitrar prin care să se atace libertatea individuală... sau Constituţiunea ţării", dar imediat urmează un aliniat, care adaogă că atunci „cînd se va dovedi că el (funcţionarul) a săvîrşit asemenea faptă după ordinea superiorilor săi... va fi apărat de pedeapsă, care în asemenea caz se va aplica numai superiorilor ce vor fi dat asemenea ordine"... Şi pe scara „superiorilor care dau asemenea ordine" bietul cetăţean ajunge iute până la ministru, pe care, tot după Constituţie, nu-l mai poate da în judecată, mai cu samă pentru „asemenea ordine"!

Dacă la aceasta mai adăogim că odată cu legile franceze am introdus şi jurisprudenţa şi doctrina asupra incompetenţii instanţelor judiciare ordinare de a judeca actele administrative (ceiace în Franţa se explică, fiindcă acolo există *jurisdicţiunile administrative*, pe care noi nu le-am avut!), şi că, în plus, ne-am însuşit şi teoria „actelor de guvernămînt", atunci este lesne de înţeles, că, de fapt, în ciuda tuturor „garanţiilor" constituţionale nu putea fi altă stavilă pentru arbitrarul guvernamental şi administrativ, decît bunul plac al aceloraşi „superiori care dau asemenea ordine"...

Timidele încercări din ultimii ani de a da Curţii de Casaţie oarecare atribuţiuni de „Contencios administrativ" nu au adus, nici nu au putut aduce o reală îmbunătăţire. 2

1 *Dicey*,—op. cit. p. 85.

2 Incercarea pe vremuri a scriitorului acestor rînduri de a propune un amendament la legea „Contenciosului", spre a modifica dispoziţiunile citate ale Codului Penal, n'a reuşit.

Rezultatele sînt cunoscute. Nu e nevoe să descriem în detaliu acel „regim constituțional", în care satele au fost lăsate, fără lege și fără drept, pradă jandarmilor, și chiar în orașe masele muncitorești nu au cunoscut altă *garanție constituțională* decît... „beciurile poliției".

Efectul cel mai trist al acestui regim a fost mentalitatea specifică a reprezentanților puterii publice, la care s'a stins noțiunea însăși de legalitate.

Un fapt recent ne poate ilustra această mentalitate. Intr'o localitate o patrulă a împușcat doi jandarmi.

Această nenorocire a fost oficios, cu multă candoare, justificată sau explicată ca o „greșală" a soldaților, care „dela distanță" au luat pe cei doi jandarmi drept „bolșevici"...

Un fel de... „eroare judiciară" !...

Candoarea aceasta e mai grozavă ca zece mii de asasinate, fiindcă ea învederează o mentalitate sau chiar o „doctrină de stat", care implicit recunoaște dreptul oricărui agent al puterii publice, numai prin faptul că are arma în mînă, de a judeca, de a condamna și de a executa pe oricine i s'ar părea „dela distanță" că e „bolșevic",—chiar dacă inculpatul nu face nici un gest agresiv, cum nu l-au putut face bieții jandarmi din Orhei...

Subt regimul acestei „doctrine de stat", evident, cetățeanul cel mai inofensiv nu poate fi la adăpostul „erorilor judiciare" de această natură, — mai cu samă, cînd nu are macar scutul uniformei de jandarm.

De altfel pentru aceste cazuri „doctrina" a ajuns la geniale simplificări de procedură. Zilele trecute ziarele au publicat mărturisirile unui înalt administrator, că el ar fi tolerat dacă nu chiar comandat execuțiuni fără judecată,—„în interesul superior al statului".

A, Doamne ! Nici măcar „erori judiciare": simple măsuri de profilaxie administrativă !...

Ce valoare poate avea cel mai ingenios aparat de guvernămînt central, cel mai perfecționat mecanism parlamentar, dacă masele sînt silite să trăiască subt regimul unei asemenea doctrine de stat, fără ca cetățenii să aibă un alt mijloc de apărare împotriva celor mai extravagante aplicațiuni ale ei, decît înaltele considerațiuni ale înalților administratori asupra „interesului superior de stat" ?

Dar subt acest regim au trăit milioanele de țărani romîni, lungi decenii, subt fațada Constituțiunii din 1866 !

Așa stăm, dar, cu „supremația legii".

In ce privește autonomia locală,—cealaltă condițiune esențială a unui regim democratic,—situația nu e mai puțin desolantă.

Constituția nu a precizat normele de organizare a autorităților locale „pe baza de descentralizare administrativă mai complectă și de independență comunală",—iar nenumăratele

legi și proecte de legi de organizare administrativă, adoptate sau propuse după 1866, nu numai că au ignorat cu desăvîrșire prescripțiunile constituționale, dar au ajuns,—cași în cazul libertăților cetățenești,—să mistifice la clasa noastră dominantă ideia însăși de autonomie locală.

Dovada cea mai elocventă o găsim în situația creată populațiunii rurale.

In Romînia țăranii nu trăesc împrăștiați pe pămînturile lor, ca în cele mai multe țări din Apus, ci se grupează în sate și cătune.

Poate fi, din punctul de vedere al autonomiei locale, o idee mai simplă și chiar mai necesară, decît ca aceste centre naturale de populațiune, în care trăește *majoritatea covîrșitoare a națiunii*, să formeze punctul de plecare al organizațiunii administrative ?

Dar în legislația noastră satele și cătunele *nu există* ca unități administrative ! Din textul legilor noastre un străin nu ar putea ghici măcar că poporul nostru trăește în aglomerațiuni sătești, fiindcă organizarea noastră administrativă se razimă pe o unitate artificială, „comuna rurală", pe care, fiecare „reformator" se crede în drept să o „combine" și să o remanieze după plac. [1] Sînt comune care cuprind sate îndepărtate la 20 și 30 kilometri, și ai căror locuitori nici nu se pot cunoaște între ei !

Astfel, subt acest regim „constituțional", populațiunea noastră rurală rămîne de fapt o masă amorfă, pentrucă în focarele naturale ale vieții naționale, în sate și cătune, nu s'au putut naște și desvolta centre de activitate cetățenească,—*80 la sută dintre cetățeni au fost excluși din viața publică !* Subt regimul Constituției din 1866, țara a fost dată, în această privință, îndărăt chiar față de străvechia întocmire a satelor, respectată în vremurile „absolutismului"!

Consecințele, îmbinate cu regimul „garanțiilor constituționale" fără sancțiune, au fost imediat și dureros simțite.

Consiliile comunale și județene, create pe această temelie, aveau fatal numai o existență fictivă,—vegetau, fără atribuțiuni efective de autoadministrație cetățenească, ca simple biurouri de înregistrare a poruncilor de sus. Nimeni nu se mai mira că la fiecare „schimbare de regim", provocată adesea de un scandal de stradă din București sau de o intrigă de culise, se schimba și fața țării: ca prin minune în 24 de ore nu rămînea în picioare un singur consiliu județean sau comunal. Nimeni nu se mai mira, fiindcă toată lumea s'a deprins să vadă în aceste „consilii autonome" un mijloc ușor și „eftin" de răsplătire a serviciilor electorale mai mărunte...

1 Socot că jalnicele „sfaturi" și „delegațiuni sătești", pentru prima oară introduse în legea din 1907, ca răspuns la protestările autorului acestui studiu, nu merită o mențiune deosebită.

Iar bărbații de stat, cu prilejul vreunei „reforme comunale și județene" recitau totuși cu gravitate textul constituțional, relativ la „descentralizarea administrativă mai complectă și independența comunală" (Art. 107 al Constituției din 1866).

Nimic nu poate caracteriza mai bine mentalitatea bolnavă creată de această stare de lucruri decît ultimele încercări reformative.

Demult se simte nevoia creării unor unități administrative mai largi, suprapuse județelor. Atît proectul adus de d. Argetoianu în Camerele trecute, cît și proectul partidului național liberal, elaborat în urmă, caută să dea satisfacțiune acestei nevoi.

Intr'o atmosferă de viață de stat sănătoasă, unde ar fi fost normal să fie căutată soluția problemei?

Rominia de astăzi cuprinde mai multe provincii, care sînt *formațiuni istorice;* fiecare din ele are un trecut secular de viață deosebită, are și o mentalitate, moravuri, condițiuni culturale și economice deosebite, și formează deci o unitate bine caracterizată.

O organizare administrativă cinstită și seriosă nu poate face abstracție de *realități;* ea trebue să se razime, cît e cu putință, pe *organisme vii*, nu pe niște mecanisme abitrar și artificial combinate, fără viață proprie. Numai astfel pot lua naștere izvoare bogate de energie națională și activitate cetățenească.

Se poate spune că nu e un bărbat de stat sau om de știință în Franța, începînd chiar cu A. de Tocqueville,—care să nu deplingă rezultatele fragmentării revoluționare a țării în departamente artificiale.

Ce ar fi mai natural deci, ca organizarea viitoare a Rominiei să utilizeze provinciile ca unități administrative?

Dar spiritul care, în trecut, a dus la ignorarea centrelor naturale de populațiune, n'a putut lua în samă, pentru viitor, nici aceste formațiuni istorice. Au fost astfel preferite niște „regiuni" fantastice: unul din proectele amintite combină o regiune din patru teritorii distincte,—fracțiuni din Basarabia, Moldova, Muntenia și Dobrogea! Și nici o regiune nu e „combinată" din mai puțin de două bucăți, luate la noroc din provincii deosebite,—adesea fără comunicațiuni directe între ele.

Această ingenioasă *croitorie* administrativă este motivată de „interesul unificării"!

Dar o unificare de acest soiu nu poate fi confundată cu *unirea*. Și noi avem doar nevoe nu de *uniformizare mecanică*, ci de unire intimă în cuget și în simțire, care nu poate rezulta decît din respectul particularităților și al caracteristicelor naturale ale fiecăruia și din activitatea cu adevărat liberă a tuturora.

Puterea reală niciodată nu poate izvorî din monotonia unei mecanizări exterioare, ci numai din *diversitatea organică*, plină de viață.

In organizația administrativă din Sud-Estul Angliei, după mai bine de un mileniu, se recunosc și acum urmele efemerei ocupațiuni daneze; iar insulele Jersey și Gurnsey,—resturi ale vechiului ducat al Normandiei, incorporate în Anglia dela 1066,—și astăzi încă nu numai că își păstrează organizația lor deosebită, dar și limba oficială franceză.[1] Și desigur nu se va găsi nici un om de stat englez, care să se gîndească de pildă la „unificarea *à la roumaine* a Scoției sau a Țării Galilor.

Și nu e vorba aici de vre-o federațiune sau măcar de Imperiul Britanic, ci de Regatul *unitar* al Marii Britanii.

Și reformatorii noștri ar voi ca, după istoria lui milenară, Ardealul să nu formeze măcar o circumscripție administrativă, ca organ de simplă autonomie locală.

Chimera unei uniformizări mecanice e natural să răsară, în sufletele pustiite de un îndelungat despotism, din disprețul libertăților publice și al vieții cetățenești,—dar subt regimul unei Constituțiuni, întemeiate pe principiul suveranității naționale, cum s'a putut naște această mentalitate nefastă, grație căreia, pentru provinciile emancipate, unirea a avut ca prim efect dispariția până și a germenilor de autonomie locală, pe care le aveau subt opresiunea străină?

Acesta este rezultatul *firesc* și *necesar* al faptului că suprastructura parlamentară, subt regimul Constituției din 1866, a rămas fără temelia ei naturală:

Fără legalitate la baza acțiunii guvernamentale și administrative, fără garanții de libertate și de dreptate, fără focare de viață cetățenească în adîncimile corpului național, regimul constituțional din Rominia a fost falsificat din rădăcină.

Minciuna dela temelia vieții de stat a adus după sine, fatal, și falsificarea spiritelor și a simțirilor. S'a născut chiar o întreagă școală de filozofie politică, care motivează opoziția împotriva tuturor revendicărilor de legalitate și libertate cetățenească prin interesul de consolidare a Statului Romîn".

A, consolidarea statului!

După această filozofie politică, evident, consolidarea nu e compatibilă cu cele mai elementare libertăți publice și cu o autonomie administrativă cît de modestă,—nici măcar cu alegeri „curate"; s'ar părea că închegarea necesară a statului nu poate fi asigurată decît prin arbitrar guvernamental și administrativ, prin străşniciile stării de asediu și prin inepțiile cenzurii, prin eternizarea „Comisiunilor interimare" și prin falsificarea sistematică a alegerilor, chiar pentru parlamentele rahitice moștenite dela „vechiul regim"!

[1] *Cf. Ed. Jenks*, - „Le Gouvernement local en Angleterre", p. 30; și *P. Posener*,—„Die Staatsverfassungen des Erdballs", p. 603.

Cînd poporul englez săvîrşea revoluţia lui din secolul al XVII-lea,—spre a putea consacra, între altele, şi vechile garanţii de libertate prin celebrul *Habeas Corpus Act*, el nu era decît un popor de ţărani cu puţin mai numeros de cinci milioane de suflete, aşezat pe un teritoriu care, de asemeni, întrecea cu puţin în întindere vechiul Regat Romîn.

Şi acest mic popor de ţărani, mulţumită tocmai libertăţilor înrădăcinate în viaţa lui publică, a găsit în sine puterea şi energia necesară pentruca numai în vre-o două veacuri şi jumătate să creeze Imperiul Britanic şi cea mai puternică şi bogată republică din lume—Statele-Unite din America de Nord, care împreună stăpînesc *600 milioane* de suflete şi o întindere de *50 milioane* de kilometri patraţi, adică *peste o treime* din populaţia lumii şi *peste o treime* din suprafaţa Continentelor, avînd în acelaşi timp şi dominaţia desăvîrşită a oceanelor şi a mărilor.

Şi aceste adevărate „împărăţii" mondiale, cum încă n'a văzut istoria—şi astăzi trăesc pe temeiul aceloraşi libertăţi cetăţeneşti şi a autonomiei locale, duse la ultimele ei consecinţi.

Nu sînt oare Imperiul Britanic şi Uniunea Americană *state consolidate?*

Metoda de „consolidare" a Imperiului Britanic poate fi ilustrată de un fapt istoric recent.

Republicele bure din Africa de Sud au fost cucerite într'un războiu sîngeros. Dar în curînd după victorie, Marea Britanie nu numai că le-a acordat deplină autonomie, dar a şi înlesnit acestor duşmani abia învinşi federaţia cu coloniile engleze vecine, într'o Uniune Sud-Africană, în care ei au preponderenţa politică hotărîtoare.

Rezultatul?

La Conferinţa de pace din Paris, Uniunea Sud-Africană a fost reprezentată, ca o *Naţiune liberă*, de către doi generali, *care au comandat forţele Burilor în războiul împotriva Angliei*, generalul Louis *Botha*, primul ministru, şi generalul Ian Christiaan *Smuts*, ministrul de războiu al Uniunii,—din care cel din urmă e cunoscut ca cel mai energic şi entuziast adept al imperialismului... *britanic!*

În două cazuri Anglia s'a abătut dela riguroasa aplicare a acestei metode de „consolidare",—şi atunci în primul caz, subt George III, a pierdut coloniile din America, care s'au constituit într'o republică independentă,—şi în al doilea—chiar în zilele noastre—este pe cale să piardă Irlanda, care de asemeni a ridicat steagul independenţii.

Dar ne-ar trebui oare să mergem aşa departe pentru a învedera deosebirea,—în consecinţele lor netăgăduite între consolidarea după metoda britanică, prin libertatea cetăţenească şi autonomia locală, şi „consolidarea" prin *teroarea albă*, prin starea de asediu şi cenzură, prin execuţiuni fără judecată, prin arbitrarul administrativ, prin „comisiuni interimare", prin violentarea alegerilor,—şi în cazuri chiar cînd nu este vorba de *populaţiuni străine* cucerite cu arma, ci de vechi provincii, locuite de acelaşi neam, care, după lupte şi suferinţi seculare, s'au unit de *bună voe* cu ţara mumă?

După filozofia politică a tuturor Bismarckilor din Levant, Turcia lui Abdul Hamid şi Rusia lui Nicolae II, cu regimul lor de hatîr şi teroare, ar fi fost state *mai consolidate* decît Marea Britanie şi Uniunea Americană, întemeiate pe libertate şi autonomie...

Nu, nu interesul real de consolidare a statului motivează opoziţia împotriva garanţiilor de libertate cetăţenească şi de autonomie locală, ci numai egoismul unei clase dominante, care nu se resemnează în faţa cerinţelor vremii.

În lupta ei pentru renovarea vieţii de stat, democraţia romînească trebue să-şi dea samă că nodul întregii probleme constituţionale se află aici: în asigurarea efectivă a condiţiunilor de libertate şi de intensă viaţă cetăţenească.

Dacă viitoarea Constituţie a Romîniei nu va aduce în această privinţă *remedii* eficace, dacă nu va pune la dispoziţia cetăţenilor mijloacele reale de apărare a drepturilor şi a libertăţilor individuale, dacă nu va crea centre de radiare a activităţii cetăţeneşti,—în sate, oraşe, judeţe şi provincii,—atunci, oricare va fi aparatul central adoptat, nu vom avea un regim constituţional real, nu vom avea un stat democratic, nu vom avea măcar o ordine de drept, în înţelesul adevărat al cuvîntului.

Am adăoga însă, pe lîngă asigurarea libertăţilor în genere, încă o condiţiune esenţială a oricărui regim constituţional, la care nici un european, desigur, nu se va gîndi, dar care, fiind date realităţile vieţii noastre politice, nu poate lipsi dintr'o Constituţie romînească, dacă voim desăvîrşita „supremaţie a legii": *asigurarea libertăţii alegerilor*.

Ruşinea parlamentelor „fabricate" trebue să dispară, ca să se poată aşeza în Romînia o viaţă liberă de stat *european*,—dar ea nu va dispărea numai prin predicarea principiilor de morală publică, dacă *instituţiunile* înseşi nu vor face cu neputinţă aceste obiceiuri „balcanice".

Acestea dar sînt cele trei puncte esenţiale, din tot complexul dispoziţiunilor şi instituţiunilor constituţionale, pe care se sprijină tot dreptul public al statelor civilizate: garanţia drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, autonomia locală şi, în sfîrşit, asigurarea sincerităţii şi a libertăţii sufragiului popular.

Oricît de mare însemnătate ar avea celelalte revendicări ale democraţiei romîneşti, ca sistemul unicameral şi reprezentaţiunea profesională, referendumul şi iniţiativa populară, etc.,

—realizarea lor imediată nu este *indispensabilă* pentru o viață de stat cinstită și ordonată.

Dar crearea instituțiunilor necesare pentru asigurarea celor trei condițiuni de viață națională liberă, nu poate fi zădărnicită, nici măcar amînată, fără a ne pune în cumpănă și existența de stat și unitatea națională.

Și numai prin realizarea acestor condițiuni un popor își asigură acel *self-government*, fără de care, după concepția modernă a ordinei mondiale, el nu se poate măcar constitui ca Națiune.

C. S.

Cel din urmă basm

I

Somnul începea dela păpuși; Nuni și Suzica se culcau pe urmă.

Păpușile se pregăteau de culcare cu mîinile fetițelor, întocmai ca ele: își scoteau pantofii și șosetele; își dezbrăcau rochițele înfoete, cămeșuicile scurte de zi, cu inițiale potrivite poreclelor,—și le pătureau pe taburetele dinadins aduse pentru aceasta; își desfăceau fundele din păr; se legau cu cîte un tulpan, ca să-și ocrotească roiul buclelor în timpul somnului; îmbrăcau lungi cămeși de noapte, care din albe deveneau roze pe trupul lor; își făceau rugăciunea: păpușile aveau cîte o iconiță prinsă de pătucul lor;—și apoi se culcau.

Suzica, mai duioasă, își adormea păpușa legănînd-o în brațe; cînd îi venea somn Suzicăi, păpușa se culca.

Nuni, mai autoritară, după ce și-o acoperea părintește, cu oghialul,—îi închidea pleoapele pe rînd, cu vîrful degetului.

— Nani-nani, șoptea dezmierdător Suzica, purtîndu-și păpușa pe toată întinderea covorului.

— Să dormi, Pușo! cuvîntă sever Nuni, care știa prea bine fățărniciile ochilor închiși cu deasila.

— Nuni, parcă ar fi timpul să te culci *și tu*, îi răspunse din odaia de alături doamna Balș, arătîndu-se în prag.

— Mă culc, mămăică..., da' Suzica de ce nu se culcă?

Suzica îndreptă spre Nuni o privire piezișă! Avea doi ani mai mult decît Nuni!

— Numai să adoarmă păpușa, și mă culc îndată, mămăică.

Nesocotind-o pe Nuni, își căută mai departe, de păpușă.

Tocmai atunci intră și Sonia; Nuni îi sări în brațe.

— Sonia, îi șopti ea la ureche, fă-mi un epuraș!

Doamna Balș făcu Soniei un semn, pe furiș.

— Nuni dragă, tare mi-i somn...

Şi căscă dovedltor, abia stăpinindu-şi zimbetul.

— ...Iţi fac mîni doi epuraşi... trei, ciţi vrei tu! Acuma ne culcăm: nu?

— Ei, Sonia!—stai măcar să-mi fac rugăciunea!

— Hai şi tu, îndemnă doamna Balş pe Suzica.

...Fetiţele se suiră în paturile lor; doamna Balş şi Sonia ridicară fileturile dela margini; apoi fetiţele îngenunchiară.

Suzica începu domol:

— Tatăl nostru, carele eşti în ceruri...

Şi Nuni după ea,—fuguţa:

— ...în ceruri...

Călcăile lor rotunde, rumene, răsărite de sub cămeşuici, se alăturau cuminţi, ca merele căzute în iarbă după ploae.

Dela mijlocul rugăciunii, se iscă o luptă de întrecere între cele două glasuri. Evlavia pieri...

Rugăciunea începu să alerge, zvonind învălmăşit, ca zurgalăul unei sănii la vale.

Suzica rostea mai uşor, fiindcă ştia mai bine rugăciunea; o lăsase pe Nuni în urma ei.

Trăgînd cu coada ochiului la Nuni—care făcea la fel—sări un cuvînt, două, trei...

— ...şi nu ne duce pe noi... ispită... cel rău...

— Amin! se stropşi Nuni, văzînd că nu mai are încotro!

— Nu mă ţin, Nuni! Ai sărit! Hai inc'odată, dela început.

— Eu mă culc! Mîne seară... dacă vrei!

— Mamă...

Ştefănel intră la fetiţe, din odaia doamnei Balş; zărind-o pe Sonia, se opri.

— Ce vrei, Ştefănel? Iţi trebue ceva?

— Nimic-nimic..., noapte bună!

— Tefănel! nu mă săruţi?

Glasul lui Nuni îl opri din drum. Uitase deprinderea fetiţelor. Se îndreptă spre patul ei, resemnat. Nuni îl luă de gît şi-l sărută din răsputeri, pe amîndoi obrajii.

Dădu să plece.

— Şi eu vreau să te sărut, Tefănel!

Se aplecă stînjenit şi pe patul Suzicăi. Alte două sărutări răsunară, arătînd că Suzica ştia să facă cel puţin atîta zgomot cît şi Nuni!

Ştefănel se înroşi. Eşi din odae privind în pămînt.

Intrînd la el, auzi pe coridor paşii Soniei. Aşteptă să treacă, apoi se întoarse îndărăt.

— Ce-i Ştefănel?

— Mamă, dă-mi te rog, o cămeşă de noapte.

— A! pentru asta ai venit adineaori! De ce nu mi-ai cerut atunci?

— ...Dă... nu puteam...

— Iţi era ruşine de Sonia? Măi-măi!

Ştefănel tăcu,—dar simţi bine, că Sonia asta *îl plictisea.*

* * *

„Any, sînt la Medeleni...

Auzi tu ce plin şi ce învoit sună: Medeleni!

Te 'ntrebi: E numele firesc al unui clopot florentin? al unui şipot de munte? al unei cantilene?

...In amurg, cînd se întorc cirezile dela păşune, tălăngile destramă un vaer plîngător, prin care lămuresc, silabă cu silabă: Medeleni... Medeleni... Medeleni...

Şi-mi pare că ascult în glasurile-acestea clopotele deniilor păgîne, prin care ogoarele, pădurile şi apele jelesc pe nimfa sau zeiţa Medeleni...

Inţeleaptă Any, te-ai încruntat: ştiu!

Nu mai încape vorbă că mai ales acum, după o atît de lungă despărţire,—imnul Medelenilor te interesează mai prejos decît o „succintă relatare a vieţii şi planurilor mele!" Iartă-mi un surîs maliţios! Această reţetă anti-hiperbolică, pe care mi-ai prescris-o odată, se potriveşte apucăturilor mele epistolare întocmai ca ochelarii prin care se încruntă bunicul, pe nasul nepoţelului ghiduş... şi cîrn.

Iată ce se cuvine să reţii din palavrele mele: Că însfîrşit am scăpat de tifos; că doctorul m'a îndemnat—cu multă părere de rău şi lepădare de sine: o să-ţi istorisesc îndată,—să stau măcar o lună, la aer curat; şi că... iată-mă la Medeleni; e un făcut: toate gîndurile duc la Medeleni.

Doctorul tifosului meu se numeşte *Jenică*: diminutiv mai exotic decît Ionică!

Miroasă ca mai toţi doctorii, a dop de sticlă cu iod,—şi mai miroasă, fiindcă e şi june, a parfum de lăcrămioare: *une larme de Muguet!* Mînueşte termometrul cu delicateţă,—ţinînd degetul cel mic încovrigat în sus; după ce-ţi ia temperatura, spune *merçi*,—caşicum i-ai fi oferit o linguriţă cu dulceaţă.

Nu-i chip să-l priveşti în faţă—poate fiindcă n'are ochelari: deîndată roşeşte şi bîlbîe, obligîndu-te astfel să-ţi cobori privirile; şi aşa îi descoperi şi îi măsori cu deamănuntul, ciorapii de lînă albă, tricotaţi, legaţi cu funda subţirică a *pantalonilor* aduşi *ad-hoc* până la glezne: o nevinovăţie! Cînd stă pe scaun, ghetele lui Jenică stau pe covor cam într'o rînă, cu urechile scoase înafară; diavolul rîsului necuviincios îţi suflă la ureche, că sînt priponite numai de picioarele respective, şi că acuş-acuş or să pornească razna, tîrînd ciorapii după ele.

M'a îngrijit cu un „devotament îngeresc": expresia e a mamei. El e „un băiat de aur": corolarul e tot al mamei. Iar eu sînt „nerecunoscătoare şi clevetitoare": iarăşi mama; lui nici nu-i trece prin minte una ca asta.

El (palid, dar hotărît).— Dudue Sonia, am admirat în repetate rînduri distinsul dumneavoastră talent de pianistă: ...ce sublim lucru e muzica,—dudue!

Eu (modestă, dar convinsă).— Adevărat!

El (prinzînd culori). — ...
Eu. — ...
El (pe cărbuni). — ...
Eu. — ...
El (roș ca sfecla cea mai clasică, — luîndu-și inima în dinți).
—Sînteți ostenită..., vă las...

Intr'un cuvînt, s'a *înamorat* de mine! Mă socoate melancolică, visătoare, și mă poartă la el în suflet, ca pe un fel de cromolitografie a damei-cu-camelii! E sublim!

Bietul Jenică! Mai pomenesc odată numele lui, și îl arunc ca pe un nas țuguiat de hîrtie,—și am scăpat de el, răbdătoare Any!

Inchipuește-ți că tocmai lui îi datoresc Medelenii! E de prisos să-ți istorisesc totul. Pe scurt, iată: Curînd după ce întrasem în convalescență, ne pomenim într'o zi, acasă, cu doamna Zoe Balș: prietină cu mama întru vrîstă, și cu mine întru muzică. Aflînd dela Jenică, acesta îngrijise pe Nuni,—o delicioasă fetiță a ei, bolnavă de tifos cam în acelaș timp cu mine,—că am neapărată nevoe pentru a mă întrema, de „binefacerile aerului de țară",—venise să mă poftească la Medeleni (află la urma urmei, că Medelenii e o moșie) unde pleca și ea dimpreună cu copiii.

Popas! Nu mai am cerneală în stylo. Puțintică răbdare, Any".

Se auzeau bătăi în ușă, întovărășite parcă de o dojană bărbătească.

— Cine-i ?
— Eu, duducuță!... Ga-ga-ga...

Sonia ascultă nedumerită...

— Intră, Pachițo!
— Indată, duducuță, se răsti ciudat glasul de dincolo.

Și iarăși:

— Ga-ga-ga...
— Ușa-i descuiată, Pachițo! De ce nu intri ?

Insfîrșit, prin ușa zgîrcit întredeschisă, se ivi înveselitor, menind a belșug și voe bună,—chipul de luna-plină-de-sacară al Pachiței: zîmbea cu dichis, stînd locului.

— Hai, Pachițo, intră odată!
— Văleu!... Ptiu, spurcatule!

Pachița se mistui, trîntind ușa.

Dela măsuța de-o șchioapă, pe care scria așezată turcește pe covor,—Sonia sări sprintenă, se repezi la ușă, o zmunci în lături, privi o clipă prin umbra coridorului:

— Ce-i, Pachițo... ce s'a 'ntîmplat ?

Ținîndu-și șorțul sumes, cu o mișcare de formidabilă pudoare, groasa Pachiță lupta cu un gînsac; încăerată cu el, se năpusti șchiopătînd spre fundul coridorului... Sonia se înapoe în odae, surîzînd. Luă styloul de pe măsuță, destupă flaconul cu cerneală... începu să rîdă:

„...Asta trebue să i-o scriu... Idila pedepsită de zei să fie căsnicie; Leda ajunsă țață, și Lebăda gînsac, — sfădindu-se!"

— L-ai văzut, duducuță! S'a luat după mine, afurisitul, și m'a apucat de picior!

Infierbîntată, cu tulpanul strîmb de subt care viscoleau șuvițe cărunte, cu ochii aprinși, Pachița intrase în odae.

— Da' acolo ce ai, Pachițo? o întreba Sonia, arătîndu-i șorțul pe care tot și-l mai ținea sumes.

— Eii!.. Ți-am adus și eu ceva! Da' să umbli binișor cu *ei!*

Desfăcîndu-și șorțul, Pachița răsturnă încetișor, pe divanul înfățat pentru dormit, o grămadă aurie și piuitoare, de trupușoare pufoase: puișori de găină și boboci de gîscă.

— Vezi! m'am ținut de cuvînt, duducuță!
— O mititeii, drăgălașii... piu-piu-piu...

Ingenunchind lîngă divan, cu o vioiciune de fetiță, Sonia începu să-și alinte obrajii, de blănițele de caise ale puișorilor. Buclele ei negre, cu afunduri roșcate ca ruginiul din blana de lutră, se învălmășeau printre puișori, împodobindu-se cu vii cununi de talele.

— Na!... că erai să mi-l răstorni.

Pachița opri pe marginea divanului un boboc cutezător. Sonia zîmbi. Era mai mare dragul să-l vezi atît de mic și atît de inimos! Adevărată miniatură în miez de cozonac, a gînsacului.

— Ei, duducuță, de-acu' ți-i iau... Că mă gătește, afurisitul cela de gînsac!

Incepură culesul. Rînd pe rînd puișorii, cu spaime blonde și soprane, treceau din pumnul Soniei în pumnul Pachiței.

— Mai lipsește unu, duducuță!

Il căutară..., și-l găsiră tupilat după o pernuță, rotund și luminos ca un luceafăr de sulfină.

— Lasă-mi-l mie, Pachițo!
— I-auzi!

După ce eși Pachița, Sonia se întinse îmbrăcată, pe divan,—cu ochii închiși, cu mînile subt cap. Se gîndea la puișorii care trecuseră prin odae, înviorînd-o grațios, ca un menuet... Și-i închipui ciugulind iarba fragedă... Murmură gînditoare:

„Vine primăvara, vine primăvara..."

Se sculă, își acoperi umerii cu un șal turcesc răsfrînt pe speteaza unui scaun, micșoră lampa încet-încet, până se stinse dela sine.

In încăperea albă, cu ziduri groase și bătrîne, noaptea își răspîndi clara frăgezime ca un parfum de violete într'un arhondaric de schit...

Sonia deschise o fereastră. Se așeză deacurmezișul, pe pervazul adînc. Răcoarea crudă îi sărută nările, îi umezi tîmplele, înfiorînd-o toată, din creștet până 'n glezne.

Primăvara...

Atîta neliniște se însuflețea de pretutindeni, încît neclintirea nopții părea încordare pentru o năvală, — tăcerea, preajma unui muget sfîșietor.

...Livada moșiei, livezile satului din vale își înălțau crengile abia înmugurite, străpungînd umbra: pîlcuri, pîlcuri de cerbi sihaștri, fugiți grămadă din păduri, — opriți la pîndă pe hotarul nopții... Vedeai suflările lor calde aburind văzduhul; simțeai pămîntul scurmat de neastîmpărul copitelor; simțeai nările lor căscate adulmecînd cu boarea, zările, depărtările; simțeai dîrza încruntare a coarnelor ruginii.

Și așteptai din clipă în clipă, și așteptai, izbăvitor să răsune galopul plin al Celei-mult-rîvnite, — și să dezlănțue măcelul: prăbușiri de copite; trosnet de coarne izbite, sfărmate; mugete jalnice sau biruitoare; ...și sînge cald, bogat ca umbra de rubin a toamnei... subt ochii blînzi și umezi ai Cerboaicei cu coarne de argint spumos...

...Sonia tresări: răsunase un țipăt?

Din fundul livezii, două umbre se desprinseră în goană. Le zări: se fugăreau; se apropiau. Le auzi ropotul — le lămuri.

Se aplecă pe fereastră, desfăcînd crengile zarzărului dela geam, — și desluși trupul înfuiorat al unei țigănci pesemne, cu salbe sunătoare pe grumaji, fugărită de un flăcău.

Își simți sufletul tîrît în fuga lor, și inima zvîcnind mai viu:

— O ajunge... nu: a scăpat... a prins-o... iar a scăpat-o... o!

Învăluită în brațele flăcăului, țiganca se zbătea mlădie, zgîriindu-l, mușcîndu-l.

O doborî...

Sonia tremura. Închise ochii, se făcu mică, zgribulindu-se în ea, — spăimîntată și firavă în fața primăverii.

*

„Reîncep. M'am odihnit puțin: ostenesc atît de ușor!

Mi-e inima o minge nervoasă, cu care nu știu să mă mai joc: o strîng în mine cu teamă parcă să nu se spargă, și-mi scapă, și sare pripit, cu hopuri tot mai repezi, mai mărunte, — până ce stă, dureros de încordată.

...Any, mi-e dor de sănătatea cu obraji de măr domnesc: de robusta sănătate care scutură viața rîzînd, în clipe coapte și elastice ca zarzărele arămii, din pomi bogați; de sănătatea care-adoarme și deșteaptă hărniciile cuminți: mi-e dor de mine de odinioară.

O! preajma primăverii e povară pentru o biată convalescentă!

Tu nu mai știi, tu ai uitat urgia primăverii dela țară! Abia de-o mai zărești pe cea dela oraș! Și cum s'ar putea asemui, drăgălașa, zburdalnica fetiță cu ochi verzi și graiu ciripitor, care dealungul ulițelor voastre, dănțuind, își oglindește

rîsul alb în zarzări și în pruni, și pune pete de carmin pe gura florilor de piersic, s'apoi se înfășoară și se desfășoară în vălul florilor de măr, — cu apriga ibovnică a ogoarelor!

Încolăciți subt cerul larg, pămîntul și cu primăvara sînt două trupuri goale, — sînt două guri flămînde care se mușcă adînc.

Văzduhul tot miroasă a iarbă, și crîngurile-s vinete de violete.

Sonia"

*

— Unde ești, duducuță.

— St, că doarme, își răspunse Pachița cu glas tare, rînduind tablaua cu lapte, apă și dulceață, pe măsuța de noapte.

După ce îndreptă mucul candelii aprinse subt iconostas, se apropie în vîrful picioarelor, de divan:

— Doarme!... Frumoasă-i, bat'o norocul! Cam slăbuță, numai!... Lasă c'o îngrășăm *noi!*

Își scoase din păr, de subt broboadă, o panglicuță roșie, pe care o agăță cu un bold desprins dela piept, în scoarța păretelui mărginaș:

— Ptiu-ptiu! Să nu te deochi!

Iscodind cu o căutătură ageră, prin toate ungherile odăii, zări pe măsuța de scris o cutie deschisă. Luă din ea, fără șovăire, un pumn de țigări aurite pe care le ascunse în sîn. Mai luă din treacăt o sticluță rătăcită printre cărți, pe o poliță-colțar; o duse la nas, destupînd-o, și se oțări: era iod. Apoi eși, oftînd.

Sonia deschise ochii împovărați de nesomn, se ridică sprijinindu-se într'un cot, întoarse perna pe dos și se culcă iară.

...Capetele perdelelor de borangic se înfiorară alene, se mlădiară spumos: odaia se umplu de noapte și de lună proaspătă. Luminița candelii se stinse deodată: buzele sfinților de pe icoane o suflară? Perdelele oftară adînc, răscolite, și cu o fîlfîire șerpuitoare strînseră în brațe moi, trupul fugar al vîntului...

II

...Do-re-mi-fa-sol-la-si-do; do-si-la-sol-fa-mi-re-do...

Sunetele gamei alergau unele după altele, mereu-mereu, ca un cird de școlărițe în cămeși de noapte, pe paturile dormitorului: dintr'un capăt în celălalt, — și iar îndărăt.

Ștefănel se deșteptă, neluînd în samă gamele; gîndi doar atît: „Nu cîntă Suzica". Asta însemna: cîntă Sonia.

Deși treaz deabinelea, nu se hotărî încă să deschidă ochii: mai zăbovi în el.

Clipa care-i acoperea ochii cu minuțele era darnica și leneșa domniță a clipelor lui. Cînd era mic, ea îi spunea că

peste noapte au venit şi au rămas subt perna lui: alune prăjite, migdale zăhărite, grămădite în cornete de hîrtie colorată; sau mere, calde ca dintr'un cuibar; ori soldaţi de plumb; sau răţuşte de celuloid, pentru băile de frunză de nuc. Şi nu-l amăgea! Pe-atunci trăiau bunicii! Trecuseră anii copilăriei—avea cincisprezece ani trecuţi, acum—subt pernă, fireşte, nu mai găsea nimic, decît doar cartea din ajun,—dar aceiaşi clipă ştiută dedemult îi aducea bucuria ori supărarea pe care celelate clipe ale zilei nu făceau decît s'o impartă între ele ascultătoare...

...Do-re-mi-fa-sol-la-si-do; do-si-la-sol-fa-mi-re-do...

Delaolaltă cu gamele, năvăliră bucuriile: vacanţa abia la început; cărţi de cetit, din belşug; libertate nestînjenită; şi mai era ceva... parcă.. poate...

Ne mai găsind nimic, deschise ochii: holdiţe de soare îmbelşugau covorul.

Coborîndu-se din pat, se îndreptă spre geam, călcînd leneş căldura de pe jos. Deschise geamul, răsturnînd în odae ulciorul de răcoare uitat de noapte pe pervaz.

Se auzea cotcodăcitul găinilor, guruitul hulubilor, piuitul vrăbiilor, şi alte sunete blajine sau isteţe. Ştefănel privi o clipă pe afară,—şi lacom şi înfrigurat, începu din nou să-şi adune, să-şi socoată bucuriile lui. Şi le înşiră pe toate, preţuindu-le una cîte una; şi pe măsură ce şi le înşira, simţea că-i piere voioşia dela început, că se posomorăşte. Era nedumerit: ce i se întîmplase? Se întoarse gînditor spre pat...

Lăsînd la o parte bucuriile, se gîndi la supărări...: dar nu prea avea!

Dela o vreme, descoperi că într'adevăr ar avea o pricină de nemulţumire,—dar atît de neînsemnată: Sonia. Odată cu venirea ei, îşi pierduse, mai întăiu, odaia lui de totdeauna: odaia cu zarzărul dela geam; apoi, întîetatea în casă. Sonia îi fermecase pe toţi: începînd cu mama lui, pe care—decînd venise Sonia—n'o mai înăbuşa fumul de ţigară, numai—fiindcă Sonia fuma; urmînd cu Suzica şi cu Nuni, care hotărîseră — cu mintea lor copilărească, ce-i drept!—că Sonia cîntă la pian, mai bine „chiar decît mămăica" şi că e „mai deşteaptă decît Tefănel"; şi încheind cu Pachiţa care se jura „pe ochii ei" că „duducuţa se îndoae pe spate, mai tare decît cuconaşul Ştefănel".

— Fleacuri!

Atunci?....

Ostenit de-atîta trudă îndeşert, necăjit că-şi stricase dimineaţa, şi poate ziua întreagă,—Ştefănel hotărî cu glas tare:

— Bine! Atunci sînt trist! N'am decît să mă culc!

Se culcă fără chef: nu-i mai era somn... Şi ne mai gîndindu-se la nimic, se pomeni din senin, vesel, uşurat,—ca un ştrengar pus *la colţ*, pentru vre-o ispravă, care zăreşte, trăgînd cu coada ochiului prin oglindă, surîsul îngăduitor al părinţilor.

...Do-re-mi-fa-sol-la-si-do; do-si-la-sol-fa-mi-re-do...

* * *

Dimineaţa era naivă, cu soarele şi cuiburile ei...

Sonia cînta sonatine de Mozart. Cînd şi cînd, degetele ei poposeau pe luciul sonor, sprintene ca după o alergătură prin rouă, după fluturi; atunci, piuitul cuiburilor de subt streşini îngîna candoarea sonatinelor.

La spatele Soniei, Nuni, suită pe un taburet—ca să fie mai înaltă decît clapele—privea mai mult decît asculta. Ea cunoştea *pe nume* fiecare deget al Soniei: agerimea, felurimea mişcărilor muzicale şi uneori repeziciunea lor, o minunau ca o joacă de băeţi.

Căpuşorul ei plinuţ şi rumen de păpuşă a piersicilor se apleca pe nesimţite; mînuţele ei pluteau ritmat de-asupra acordurilor, părînd că dezmiardă şi scutură lăcrămioare îmbrobonate.

— Sonia, da' tu de ce nu porţi inele? şopti ea la urechea Soniei, vrînd parcă să nu afle sonatina de întrebarea ei.

— Aici îmi erai floarea-mirării?

Lăsînd sonatina neisprăvită să murmure fărîmiţată în coardele metalice, ca o ploiţă pe un talger,—Sonia înălţă pe Nuni de subţiori, aşezînd-o pe genunchii ei.

Un bondar castaniu intră pe fereastră, tîrînd în zborul lui o notă zbîrnîitoare de violoncel.

— Sonia, ne mînîncă!

Închizîndu-şi ochii, Nuni îşi ascunse capul, cu o spaimă prefăcută, la pieptul Soniei... Bondarul zbură afară: Nuni învie.

— Sonia.. spune-mi o poveste!

Sonia privi romaniţele neastîmpărate din ochii fetiţei, îi dezmierdă părul, se gîndi,—şi începu zîmbind:

— Să vezi... Era odată un motan tare cumsecade—Motanschi-Voevod, — cărunt de bătrîn ce era, — şi cam fudul de urechi...

Cuum!?

— Adică auzea cam greu. Ei.. şi motanul nostru şedea tolănit toată ziulica, pe o canapea,—şi moţăia. Aşa: mo-ţă-ia... Şi şoriceii, dacă au văzut ei şi-au văzut, că Motanschi doarme mereu, au început să-i fure mîncarea.

— Aşaa?

Mirarea zbură din guriţa lui Nuni, lăsînd-o ca o cireşă ciugulită.

— Aşa!... Şi bietul Motanschi ne mai avînd de mîncare, slăbea văzînd cu ochii, şi se tînguia: „sărac' de mine sărac', mă uită stăpînii, ş'am să mă prăpădesc!"

— Saracu!... Sonia, da' Motanschi ştia să vorbească?

— Sigur, învăţase el asta, fiindcă era bătrîn!

— Sonia, da' de ce nu s'a plîns Motanschi stăpînilor?

— Ştiu eu!... Fiindcă nu vroia să-i supere... Ei, ş'atunci să vezi minune! Zîna-Laptelui, care iubeşte pe motani, s'a dus tiriş-tiriş până în camară la Zîna-Zaharului şi la Zîna-Vaniliei,

şi le-a rugat să pedepsească pe şoricuţi, că altminteri bietul Motanschi moare de foame. Ş'atunci...

— Ş'atunci?

— Ş'atunci Zîna-Laptelui împreună cu sora ei, Zîna-Vaniliei..

— Sonia, erau surori?

— Sigur, Nuni!... Şi, cum spun, Zinele amîndouă—supărate ele mai demult pe şoricuţi, fiindcă şoricuţii nici pe ele nu le lăsau în pace,—s'au gîndit ce s'au gîndit, şi au născocit un pian mic, mic detot—ca o cutiuţă de bomboane—cu clape albe de zahar şi clape negre de vanilie, şi l-au aşezat în taină, pe canapeaua lui Motanschi... Bun! Şi şoricuţii, mirosind a dulce, au venit grămadă—cu mic, cu mare—s'au căţărat unul cîte unul pe canapea, au cercetat pianul cu deamănuntul,—şi unul dintre ei, mai inimos, şi-a ridicat lăbuţele de dinainte, le-a lăsat pe clape, şi văzînd că nu-i primejdie, a început să ronţăe feliuţele de zahar şi bastonaşele de vanilie. Şi pe cînd ronţăia el mai bine, iată că pianul începe să cînte. Şi...

— Sonia, cum cînta şoricuţul?

— Uite-aşa Nuni:

Luînd mînuţele fetiţei în mînile ei, Sonia începu să le picure, deget cu deget, pe clapele cele cu sunet subţire.

— Ce frumos!... Sonia, şi pe urmă?

— Şi pe urmă Motanschi-Voevod a deschis un ochi... Adică nu! Pianul era fermecat, şi cum a început să cînte, şoricuţii au început să ţupăe, să ţupăe..., fără să se mai poată opri. Şi ce să vezi! Un şoricuţ, în focul jocului, îl calcă pe Motanschi, tocmai pe coadă! Atunci...

— ...Motanschi a deschis un ochi, urmă Nuni aprinsă.

— Daa... L-a deschis şi pe celălalt, şi-a zburlit musteţile, s'a stropşit, a întins laba... şi...

— Şi?

— Şi iac'aşa a făcut...

Încruntîndu-se amarnic, Sonia cuprinse capul fetiţei, cu degetele înţepenite în chip de ghiare,—şi îl acoperi cu sărutări.

— Sonia, Sonia, se scutură Nuni, nu i-a mîncat Motanschi pe şoricuţi??

— Nu! I-a ertat, fiindcă erau mititei şi cîntau frumos.

Nuni oftă uşurată. Apoi, gîndindu-se la încruntarea motanului şi la spaima şoricuţilor, începu să rîdă cu toţi clopoţeii hazului copilăresc.

Ştefănel, aşezat pe divanul din fundul salonului, cu cartea pe genunchi,—întoarse fila surîzînd. Începînd rîndul de sus al filei următoare, băgă de samă că ascultase povestea înloc să citească:

— Nu mai am linişte, în casa asta!

Din odaia de alături se porni un ropot, o năvală; uşa se deschise cu zgomot, şi Suzica dădu busna în salon, urmată de Pachiţa, strigînd pe nerăsuflate:

— Poftim la dejun, Sonia; eu am ajuns înaintea Pachiţei!

— Vă pofteşte cuconiţa la masă, — uf! era să mă răstoarne!

Glasul gros al Pachiţei şi glăsuşorul Suzicăi răsunară odată.

Sonia închise pianul şi se îndreptă spre uşă, ţinînd fetiţele de mînă, deoparte şi dealta a ei. Alaiul trecu prin dreptul lui Ştefănel.

— Buna-dimineaţa, Ştefănel. Cînd ai intrat? Nu te-am auzit!

— Buna-dimineaţa, domnişoară,—mai demult,—citeam.

— Pachiţo, ce-avem la dejun?

— Numai poftă de mîncare să ai, duducuţă,—c'avem: mămăliguţă cu caş proaspăt şi cu ochiuri, miel fript cu salată de felică...

...După ce eşiră toţi, Ştefănel se ridică de pe divan, morocănos: „gălăgioşi mai sînt!" Plecînd spre uşă, zări o batistă căzută pe covor. O ridică: Iniţiala S brodată într'un colţ arăta că e a Soniei. Cu o mişcare nepregetată, de copil care priveşte prin gaura cheii, o apropie de nări: mirosea simplu, a olandă de curînd spalată şi a livănţică: „Să i-o duc...?" Dînd din umeri, o lăsă să cadă jos. Trecînd prin faţa oglinzii, se opri: îşi trase în jos, de jur-împrejur, marginele bluzei ruseşti; îşi netezi cu amîndouă mînile părul castaniu, descoperindu-şi fruntea scurt arcuită, se privi lung: ar fi vrut să fie foarte frumos, fără să ştie de ce! Oare era?... Porni la masă.

...În salon, rămase numai batista pedepsită.

* * *

Cu capul descoperit, purtînd pe braţ pelerina cenuşie ale cărei pulpane atîrnau prin iarbă,—Ştefănel intră în livadă, lăsîndu-se în voia paşilor.

Ar fi putut merge cu ochii închişi oriunde prin livadă! Copilăria cu genunchii zgîriaţi l-ar fi călăuzit pretutindeni, din pom în pom, ca pe un voevod orb, prin potecile cucernice ale norodului său.

...Lăsase livada astă toamnă, cenuşie de ploi, împotmolită în glodul mohorît; o regăsea ageră, plină de cer, înmugurind.

...În cale îi eşiră merii, vişinii, piersicii, renclozii... Şi rînd pe rînd, buzele lui murmurau:

— Iată Merii; iată Vişinii; iată Piersicii...

Aşa cum ar fi spus: bine v'am găsit, Merilor; bine v'am găsit, Vişinilor; bine v'am găsit, Piersicilor...

...Ocoli întreaga livadă, şi la urmă de tot se îndreptă spre pomul dintre toţi mai drag, spre zarzărul dela geamul foastei lui odăi. „S'a mai schimbat oare?" Şi-l amintea de cînd

era mic: şi el şi zarzărul. Copilăriseră... Crescuse cu încetul, rîzînd cu dinţii de lapte ai mugurilor fiecărui April, înălţîndu-se pe treptele primăverilor, spre fereastra odăii. Şi într'o dimineaţă neuitată, copilul în cămeşă de noapte şi pomul în cămeşă de flori, îşi întindeau mînile la geam: pe pragul prin care zarzărul intra în odae, cu vîntul şi cu soarele...

...Îl văzu de departe, şi-l auzi,—şi se grăbi să-l întîmpine. Pe zidul alb, zvîntat de soare, crengile se desprindeau armonioase, ca braţele înălţate în ritmul unui început de dănţuire; mulţimea mugurilor ţesea un abur umed de mărgăritare ruginii. Părea îmbujorat zarzărul, şi surîzător, ca obrajii bucuriei...

„Iată şi Banca!" O biată bancă fără de spetează, putredă şi zbîrcită, pusă subt zarzăr să fie uliţă căderii florilor şi frunzelor, tumbelor zarzărelor. Ştefănel o iubea, fiindcă şedea subt zarzăr totdeauna.

Se întinse pe bancă, cu faţa în sus, aşternîndu-şi pelerina drept căpătâi; soarele se sculă de pe bancă.

Închise ochii şi simţi mai bine, mai aproape, căldura rîzîndu-i pe faţă; îi deschise, şi văzu crengile şi mugurii şi o vrabie, şi i se păru că vede sufletul şi fericirea lui oglindite în ochii albaştri ai cerului; iar îi închise: era aşa de bine şi'n el ş'afară!

Îşi lăsă braţele să atîrne în jos; cu vîrful degetelor simţea clipind ierburile.

Braţele i se legănară tot mai încet, tot mai domol, până cînd, blînd, somnul le statornici.

...Trupul lui era o barcă, cu vîslele atîrnînd lenite, deasupra căreia primăvara învolbura pe nesimţite pînzele de flori ale zarzărului înmugurit.

*

...O fată îndrăgostită de părul ei,—de părul ei atît de lung, că despletit, o ploaă toată până la călcîie,—şi moale ca polenul dus de vînturi,—ş'atît de cald, ş'atît de blond, că'nvăluite'n el s'ar coace piersicile mai aprins,—ş'atît de luminos, că dacă ochii ei ar plînge, în el ar rîde curcubee...

O fată goală, ascunsă în părul ei, îşi coace trupul, şi cîntă, şi rîde, sărutîndu-şi părul: amiaza singură subt cer, soare, albine...

*

...Ochii Soniei înverziră de subt gene. Se dojeni singură:
— Iar am aţipit,—şi la noapte n'am să mai pot dormi!
Nuni oftă uşurată, văzînd că Sonia s'a deşteptat. Ca să nu-i turbure somnul, stătuse locului, până atunci, vorbind pă-

puşei la ureche,—deşi păpuşa n'avea urechi. Astfel, Nuni izbutise să-şi vorbească singură, la ureche!

Toate sunetele agonisite în căpuşorul ei, se risipiră darnic, în hohote de rîs, ca bănuţi de argint rostogoliţi dintr'o puşculiţă spartă.

— Ce-i, Nuni?

Rîsul fetiţei conteni. Privind galeş păpuşa:

— Puşo, roagă tu pe Sonia să ne ducă la plimbare!

— ...!

Sonia se ridică de pe divan, alene, cu mişcările învăluite în moliciunea somnului şi în căldura soarelui ca în faldurile unui şal veneţian.

— Vai! ce-i în capul meu!

Un vălmăşag lucios de tumbe brune nelinişti luciul oglinzii ovale: părul Soniei după somn.

Luînd de pe măsuţă un flacon şolduros, cu potcap de argint aurit, i-l încredinţă lui Nuni:

— Ţine-l bine, şi desfă-l cu băgare de samă, ...dacă vrei să ne plimbăm!

În timp ce fetiţa, devenind gravă deodată, desşurubа dopul, Sonia începu să se pieptene. Pe rînd, pieptenele şi peria biruiră buclele îndărătnice, până cînd supuse, alunecară deoparte şi dealta a cărării, pe tîmplele palide, pe obrajii cireşii de somn, încolăcindu-se mocnit în jurul grumajilor.

Sonia înălţă ochii, pe subt sprîncene: prea era linsă!

Scutură capul: buclele o năpădiră ca un stol de păsări bunduce. Nuni începu să rîdă:

— Sonia, tu te joci, şi Nuni face treabă!

— Lasă, Nuni, că vine şi răsplata!

Nuni zîmbi; îşi luase singură, răsplata: o pată umedă de parfum, pe rochiţă.

— Sonia, cum se cheamă parfumul tău?

— Eau de lavande.

— Livănţică?!

— Da, Nuni!

— Sonia, da' livănţica parcă-i albastră! De ce nu-i şi parfumul la fel?

Sonia ridică din umeri, încurcată...

— Nuni dragă, nici ploaia nu-i albastră, şi doară cade din cer!

— Ce păcat!... Sonia, Sonia, îmi dai în ochi! Sonia!

Cu faţa încreţită de plăcere, fetiţa primea botezul dorit, din mînile Soniei.

— Sonia, toarnă-mi şi în mîni!

— Na! na! ţigăncuşo!... Îţi ajunge?

O adiere călduţă, flutură prin toate ungherile,—ş'atît de firesc se îmbină cu suflarea florilor de luncă, încît încăperea păru că respiră lung, prin geamurile deschise, îndepărtata mireasmă a cerului albastru...

*

Ștefănel se deșteptă.

Două mîni calde îi apăsau ochii. Și un parfum, cunoscut parcă, îi pătrundea prin nări, neliniștindu-l.

Cine era?

Își aminti deodată, batista căzută pe covor, parfumul de livănțică... Și fiindcă nu vroi să se teamă,—se temu tare, tare de tot. Inchise ochii mai strîns și fugi afund în el, ducînd firul parfumului de livănțică.

— Tefănel, da' tu nu te mai scoli?

— Tu erai, Nuni!... Ce 'nseamnă glumele acestea?

Sărise de pe bancă, drept în picioare; glasul răsunase aspru, cași privirea. Zărind-o pe Sonia la cîțiva pași de el, se înroși. Plecă ochii în jos.

— Bine, Ștefănel, de ce ești așa brutal! Nu ți-a făcut nimica fetița!

Auzind vorbele Soniei, Nuni se hotărî să fie nenorocită, și fugi izbucnind în plîns.

— Lasă, Nuni, că nu-i nimica! Nuni... Nuni...

Sonia porni prin livadă, după fetiță.

Rămînînd singur, Ștefănel se simți rînd pe rînd și delaolaltă, rușinat, stinjenit, minios, nedumerit, trist, umilit...

Se așeză din nou pe bancă. Și ridicînd ochii în sus, privi lung crengile zarzărului, întrebîndu-le parcă, dacă vor înflori sau vor plinge.

*

— Hai, Ștefănel, împăcați-vă: cere frumos ertare lui Nuni.

Dela spatele fetiței frăgezite de plîns și de alergătură, Sonia se uita rugător la Ștefănel. Subt marginile plecate ale pălăriei de paiu albastru, care-i umbreau fața, ochii ei luceau mai verzi, mai umezi...

Inălțind-o pe Nuni în brațele ei, îi apropie obrazul de al lui Ștefănel.

O sărutare zbură gureșă: a lui Nuni.

Ștefănel își lipi numai buzele închise de obrazul fetiței: se sfia să sărute cu adevărat, subt surîsul buzelor de zmeură, pitit îndărătul lui Nuni, în umbra pălăriei albastre.

— Ștefănel, nu știi să săruți! Uite-așa se sărută.

Mute, sărutările se topiră lung, pe un obraz și pe celălalt; obrajii lui Nuni, răsăriră căpșunii.

— Așa! Acuma sărut-o și tu..., din toată inima!

Ștefănel se aplecă spre Nuni, cu genele tremurînd... și o sărută pe frunte.

*

...Pe geamul larg deschis, al zării de apus, nourii de sară își revărsau învăpăiatele căderi de măcieși; desprins din purpurile lor bogate, soarele căzu...

Amurgul se înălță învăluit în umbre albăstrii și'n luciri roșii, răspîndind miros de ierburi, ca o țigancă despletită, cu maci în păr și maci în gură...

* * *

. . . .

— Mămăică, roagă tu pe Sonia să cînte ceva!

— Suzico dragă,—poate că-i ostenită, poate vrea să se culce!

— Eii, mamă! Spune-i *tu!*

Urmată de Suzica, doamna Balș intră în salon, ținînd în mînă un sfeșnic cu luminarea aprinsă. Sonia fuma, așezată pe divanul de lingă geam, cu Nuni în brațe. Fetița îi șoptea ceva, alungind cu mînuțele rotocoalele de fum care uneori așterneau o perucă pudrată pe cîrlionții ei.

— Ce uneltiți acolo?

— Nuni mă roagă să cînt;

Suzica izbucni:

— Și eu, și eu!

— Ce te faci, Sonia? Cu soborul nu poți lupta!

— Mă supun..., cu o condiție!

— S'o auzim!

— Cîntăm împreună.

— Sonia-Sonia! Asta-i curată răzbunare! Mînile mele-s bune doar pentru făcut dulceți și cozonaci!—Ș'apoi nici n'am mai pus mîna pe pian, de-o groază de vreme!

— Nu-i adevărat, mamă! Cînți foarte bine!

Glasul lui Ștefănel izbucni aproape minios. In fața Soniei, vorbele mamei lui—deși glumețe—îl umileau.

Fetițele îi ținură isonul într'un glas:

— Cîntă cu Sonia, mămăică!

— Te rog, mămăică!

— Hai, mămăică!

— Bine-bine! M'ați asurzit. Cînt.

Suzica deschise repede, pianul:

— Eu întorc filele.

— Și eu bat măsura, adăugă Nuni, de pe genunchii Soniei.

— Ce cîntăm, Sonia? Cruță-mă numai!

Cercetară împreună un vraf de note...

— Să încercăm Sheherazada!

— ...Fie!... Am intrat în horă, trebue să joc!

Se așezară la pian: Sonia, la dreapta doamnei Balș; Suzica, la dreapta Soniei, pe un scaun cu trei perne,—emoționată.

— Incepem?

— Incepem...

. . . .

— Cuconiță...

Glasul Pachiței căzu din senin, picilind tăcerea.

Toți izbucniră în rîsete; Pachița, oprită în prag, nu se dumirea.

— Cuconiță...

— Afară! Afară! Afară!

Pachița fugi de subt grindenă. Risetele se potoliră... Urmă un răstimp de tăcere... Deoparte și dealta a pianului, masivele policandre de aramă, fluide în capetele luminărilor aprinse, se înălțau ca doi șerpi ruginii, cu nenumărate capete de foc, păzind intrarea unei peștere vrăjite...

...Intăiul acord împodobi tăcerea, înscriind cu o șerpuire de rubine și peruzele, litera muzicală dela începutul basmului celor „o mie și una de nopți".

„...Cadînele! Ce grele-s genele cadînelor, și ce puternică e patima care-și îndoae așa ușor zăbrelele..."

Ștefănel își răsturnase capul pe spate. Ochii lui visau, atît de negri, că ovalul feții părea palid ca lumina lunii, căzută pe mure.

„Mai este mult oare?" gîndi Nuni, care știa că după ce se isprăvește muzica, vine dulceața. „...Lasă că mă trezesc eu!" Și căscă.

...Stringîndu-și tîmplele în mîni, Ștefănel privea noaptea cu ochii toropiți.

Instelări fugare, înfiorau zările, ca scînteerea unui păr îmbelșugat, pieptănat prin întuneric.

...Acordurile întețite, frînte, dezlănțuite,—se năpusteau stridente, ca trupuri goale de gitane, alergînd pe pajiști lungi de jar.

...Ștefănel își strînse genunchii unul în altul, apropiindu-i de bărbie; își apăsă mai tare tîmplele. Își ținea capul dogorît, în mînile reci, ca un potir în care ard garoafe roșii cu mireasma înverșunată de preajma furtunii..

...Cu trupul învoit de sevă, primăvara se ridicase din ierburi, și intrase în odae, ademenită de mirodeniile basmului oriental.

*

— Uf! Nu mai pot!—Ești mulțumită de mine, Sonia?

— Mulțumită?... Sînt umilită!

— Fățarnico! — Suzica spune Pachiței să aducă apă și dulceață!

Sonia se ridică de pe scaun îmbujorată, întinzîndu-și mînile ostenite:

— ...A adormit, Nuni! Priviți-o ce drăgălașă-i!

Fetița adormise, căzînd cu fața pe divan. Nemișcarea trupului o arăta tot sprintenă: părea doar aplecată, pentru o clipă, să sărute mîna somnului.

— Vai! Nu mai am țigări!

Sonia privi prin salon...

— Ștefănel, fii tu bun și adă-mi din odae cutia cu țigări: o găsești pe măsuța de scris... sau pe poliță..., însfîrșit o găsești undeva!

— Poftim?

— Bravoo! Și tu ai adormit, Ștefănel?

Repetă răspicat rugămintea.

Indată ce eși din salon, Ștefănel se sprijini de păretele coridorului, cu ochii turburi. O înfrigurare ascuțită îl străbătu, vuindu-i în urechi..

— Ce trebue să fac?... A! Să-i aduc țigări.

Intră repede în odaia Soniei, și se opri pironit pe prag — pe pragul foastei lui odăi—cași cum din nebăgare de samă ar fi intrat într'o încăpere străină, fără să bată la ușă: prin întuneric, îl intîmpinase parfumul de livănțică.

— Unde-s țigările?... Pe măsuță... Pe măsuța de scris.

Incepură să i se deprindă ochii, cu întunericul. Desluși măsuța joasă—odinioară, măsuța lui de jucării. Dibuind prin umbra, din ce în ce mai străvezie, se apropie de măsuță, luă cutia,—și înloc să plece, se opri în mijlocul odăii, respirînd întunericul.. O suflare răcoroasă, ca de fîntînă adîncă, îi netezi obrajii. Și abia atunci luă în samă geamul deschis, crengile zarzărului. Se deșteptă deabinelea. Uitase de zarzărul lui, și poate înflorise, și poate căzuse bruma pe florile plăpînde!

Incălecînd pervazul ferestrii, se aplecă spre crengi, le pipăi îndelung,—căutînd cu degete înfrigurate, de orb, surîsul chipului drag...:

— N'ai înflorit încă! Lasă că nu cade bruma!

*

...Cu izbucniri melodioase în glas, — alunecind în curbe galeșe sau răsucindu-se 'n spirale moi, zvîcnind în salturi sprintene, frîngîndu-se într'o oprire scurtă din care iară s'avînta,—Sonia venea pe coridor, cu pași povestitori de Sheherazade...

— Vai de mine! Ai căzut rău, duducuță?

Pachița, care venea domol în urmă, cu luminarea și țigările, ridică pantoful zvîrlit ca din praștie, punîndu-i-l în picior.

— Cinci țigări, răsplată, pentru culegătoarea-de-papuci!

— Sărut mîna,—da' ți-a trecut?

— ...Știi ce, Pachițo? Eu mă fac dansatoare și te iau cu mine!

— Doamne, duducuță! Ce-ți mai trece prin minte!

Intrară în odae. Sonia se azvîrli pe divan, lepădîndu-și pantofii cu o zmunciturâ a picioarelor.

Pachița se muncea să aprindă lampa.

— Ei, Pachițo! vii cu mine?

Îra, duducuță! Se mai poate una ca asta!

— Îra, Pachițo! Da' eu nu ți-s dragă?... Și unde mai pui: bani, flori, parfumuri, mătăsuri: trăim împărătește, Pachițo! Vezi și țări străine! Și cîte și mai cîte!

Pachița oftă din greu și murmură ca pentru sine:

— Ehei! Ce păcat că nu-i mai mare cuconașul Ștefănel!

— Ce?

Pachița se bătu peste gură:

— Ia o vorbă!... Da' zău c'ar fi bine!

— De ce, Pachițo?

— Iac'așa! Nu te-ai mai duce: ai rămîne la *noi!*

Lămurind însfîrșit gîndul Pachiței, Sonia se încruntă în șagă:

— Cțțț, Pachițo!

— Duducuță..., da' țigările?

— Numai două-ți dau: pedeapsă fiindcă spui prostii!

Îi dădu un pumn întreg.

— De-acu mă duc; sărut mîna, duducuță! Somn ușor!

— Ce-i?

Capul Pachiței se ivise din nou, prin ușa întredeschisă.

— Duducuță! Să nu pomenești cuconiței de ce ți-am spus!

— Piei!

Sărind de pe divan, începu să se dezbrace, cu mișcări repezi, iscusite: rochia lunecă dealungul trupului și foșnind i se încolăci la picioare...

Amintindu-și de vorbele Pachiței, zîmbi:

— Auzi ce-i vine'n minte!

Dezbrăcîndu-se mai departe, se gîndi în treacăt, la Ștefănel: îl văzu tăcut, lăuntric; cu glasul înăsprit de timiditate și de adolescență; cu mișcările ostenite armonios de copilăria din care abia eșia, ca după un lung înot în mare...

— Ce s'o fi ascunzînd în capul lui?

Punîndu-și cămeșa de noapte, cu brațele aduse deasupra capului, zări în oglindă palida zvîcnire împietrită în sîni; își aminti mirările nevinovate care-o îngîndurau pe-atunci cînd adolescența sufla molatec în pieptul ei de copil, ca o adiere în somnul perdelelor de vară...

Îmbrăcă un kimono, micșoră lampa; se rezemă cu coatele de pervazul ferestrei deschise...

...Primăvara era un val uriaș, care 'nălțase întreg pămîntul în verdele lui avînt, și care din clipă în clipă, avea să se prăvale spart, înspumînd livezile, înverzind pădurile.

III

...Sonia se întorcea dela crîng. O ademenise plimbarea ca o primejdie,—și o înfruntase.

Ca să ajungă la crîng, trebuia să răzbată prin satul plin de cîni, la capătul căruia se oprise o șatră de țigani; să urce și să coboare spinarea blîndă a unui delușor; ș'apoi să intre în crîng,—și să iasă.

...O lătraseră dulăii, silind-o să alerge prin zarva hămăirilor ca o dănțuitoare printre lănci, în svonuri îndîrjite de talgere de-aramă. O înconjuraseră dancii, stîrniți de pașii ei, ca diavolești vîrtejuri de vorbe și de zdrențe: se dezbărase de ei, dăruindu-le toate țigările, fiindcă bani n'avea. Suise și coborîse delușorul care se da deadura cu vîntul și cu ierburile, cu florile și fluturii.. Și intrase în crîng atît de veselă de truda ei, încît luase'n brațe cel dintîiu copac, și-l sărutase...

— Sa-ți ghicească baba, prințeaso! se răsti către Sonia o țigancă tînără, momind-o cu ochii măslinii.

— N'are bani *prințeasa!* Vino la curte după-amiază!

— Da-i babei o floricică, că tot îți ghicește baba!

Un țigan înalt, cu plete lungi, se opri lîngă ele încrucișîndu-și brațele pe piept,—trufaș ca un plop negru. Ochii lui stăruiră aprinși pe trupul Soniei; ochii țigăncii se înăspriră.

Sonia porni degrabă înainte, lăsînd în urma ei o bulboană de sunete mînioase, pe două glasuri.

— Degrabă a mai întinerit, *baba!*

...La intrarea în sat, un bou întoarse capul după ea și o privi cu atîta gravitate, încît întoarse și ea capul, cam înfricoșată, gata să-i spue: „buna-dimineața!"

— Vă sărutăm dreapta.

O ceată de țărani cu sumanele pe umeri o salutară delaolaltă, cu gestul larg și pașnic al cumpenelor de fîntîni.

..Din urmă, de departe, răsuna un trap de cal: o toacă înăbușită, mai întețită pe măsură ce se apropia.

Abia avu răgaz să se ferească; de-asupra ei răsună zmuncit, din fugă, într'un nor de colb:

— Buna-dimineața, domnișoară!

— Ei, Ștefănel!.. mulțumesc pentru pudră!

Ștefănel opri calul peloc, descălecă,—și ținînd într'o mînă dîrlogii, pălăria în cealaltă, se apropie de Sonia, zîmbind:

— Iartă-mă, domnișoară, te-am zărit prea tîrziu!

— Nu face nimica: mă șterge Pachița!—De unde vii?

— Dela o moșie din apropiere: *cu treburi.*

Sonia dădu din deget:

— Ștefănel, Ștefănel! Mă duc cu jalbă la mama!

Ștefănel se întoarse cu vioiciune spre cal, netezîndu-i fruntea:

— Cuminte băiatu, cuminte!

...Intrînd pe poartă fură întîmpinați de doamna Balș care-i zărise apropiindu-se, din cerdac.

— Ușărnico, de unde-mi vii ?

Sonia întinse pumnii plini de flori, ca o ulcică.

— Ai fost la crîng ?

— Firește !

— Vai de mine! Singură ?!

— .. Și m'am întors teafără !

— Doamne-Doamne !—Ștefănel, ce răspuns ai adus ?

— Ne trimite semințele după-amiază, mamă.—Vezi, domnișoară ! urmă Ștefănel dojenitor, cătră Sonia.

— Ce s'a întîmplat ?

— Nimic ! Il necăjesc pe Ștefănel !

* * *

— Ce-am să fac eu *toată* după amiaza ? se întrebă Ștefănel, sincer, urmărind pe geam alunecarea silnică a unui nouraș pornit parcă să hotărnicească cerul.

Se întinse pe pat.

— Cum îmi mai pierd vacanța !

Iși încreți fața, trecîndu-și palmele peste ochi, cu o apăsare ursuză.

...Murmurul albinelor stăpînea tăcerea începutului amiezii; din ierburi se ridicase în pomi, ca un ghioc cules din valuri și dus la ureche, cu vuetul lor...

Ștefănel își ispiti uritul, înșirîndu-și bucuriile risipite pe-afară: „Livada... zarzărul... călărie...". O ușoară tresărire lăuntrică; alt nimic.

— Ce om sucit mai sînt!

...Iși aminti o întîmplare dela școală, din anul trecut: profesorul de limba romînă avea un băiat, coleg cu dînsul. In ajunul tezei hotărîtoare, pe bimestrul al patruluea, băiatul aflase întîmplător subiectul și-l destăinuise celorlalți în schimbul unei cutii cu bomboane: „Despre Epopee". Ștefănel stăpînea literatura, mai presus de orice teză; cei mai mulți dintre colegi, însă, făcură îndeaproape cunoștință cu epopeia și cu eroismul, dealungul unei nopți istovitoare... La ora nouă *fără cinci*, profesorul se așeză pe catedră: „Veți scrie *despre Epopee :* aveți un ceas întreg !" Condeele înfrigurate începură cu: „Epopeia este...", căci titlul înfrumuseța caligrafic fruntea paginei, cu mult înainte de intrarea în clas: pentru cruțare de timp !... Incepură să se audă pălmuirile uscate ale întâilor pagini întoarse în goană... Ștefănel privea, asculta, medita,—dar nu scria nimic: atîta hărnicie se desfășura în jurul său, încît îl cuprinsese lenea ! Căpătase nota unu la teză de romînă, fiindcă nici titlul nu-l scrisese ca lumea. In loc de: „Despre Epopee" scrisese distrat: „Epopee la limba romînă".

— ...Cași atunci, gîndi Ștefănel, ascultînd murmurul necontenit de-afară.

Cineva ciocănea în partea mai de jos a ușii.

— Intră Nuni !

O ghicise, privind neliniștea clanței.

Nuni intră, închise ușa la loc după oarecare luptă cu aceiași clanță și se apropie cu pași mărunți de patul lui Ștefănel. Era gătită: pantofi albi cu fionguri late ; șosete albe, bine statornicite pe picior ; rochiță scurtă de mătasă, tot albă, firește. Mergea cu băgare de samă, simțindu-și găteala primejduită la to: pasul.

— Ce-i, Nuni ? E ziua ta?

— Ei!

Fetița zîmbi tainic și recită:

— Tefănel, Sonia te poftește să ei ciaiul la dînsa în odae, la patru (făcu o pauză pentru respirație) împreună cu *noi*.

Și ne mai putînd înăbuși *vestea*, izbucni:

— Tefănel, este înghețată de vanilie și zahar-ars ; Suzica a văzut-o pe Pachița cum învîrtea, urmă ea retoric.—Vii, Tefănel.

— Nu pot veni ; mă doare capul: *așa să spui*.

Fetița îl privi nedumerită:

— Cum, Tefănel ? Nu mînînci înghețată de *vanilie și zahar-ars!!?*

— ......

— Lasă, Tefănel, îți aduce Nuni, hotărî fetița, alinîndu-și închipuirea de o așa de mare nenorocire.

După ce plecă Nuni, Ștefănel privi în gol, cîtăva vreme...

— Adică de ce nu mă duc la ceai ?..

— Fiindcă n'am chef !

Și cașicum casa întreagă i-ar fi devenit deodată străină, dușmănoasă,—simți nevoia să iasă cît mai degrabă, să scape de casă.

... Și se furișă afară, cu sufletul Cenușăresei din basmul de demult cetit.

* * *

...Pornind din satul alb, prin pacea asfințitului, bătaia toacei trecu înainte, răsunînd prin tot văzduhul : pași de căprioară de-asupra cerului...

De ce-au înflorit zarzării ? Se duc la denii ?

*

...O furnică lucioasă i se sui pe deget, gîdilîndu-l.

Ștefănel ridică palma încrustată cu țărnă și fire de iarbă, privi furnica, încruntat... și dîndu-și bine samă cît e de uriaș,

se îmbună: turtindu-şi din nou palma, pe iarbă, răsfiră cinci poteci îngăduitoare, pentru făptura rătăcită.

*

...Cu multă blîndeţă, soarele apuse prin rariştea de nouri albi, a zării.

Pe-acolo cerul ridicat din ierburi se înroşi, treptat-treptat, ca toamna crîngurilor de mesteacăn...

*

— Bietu Corbu! Tare-a mai îmbătrînit!

Ştefănel privi înduioşat cînele negru care păştea cu resemnare fire de iarbă.

Cînele se apropie de Ştefănel, cu sufletul umed, în ochi şi umil întinse capul, cerşind dezmierdarea sau ocara.

— Tare-ai mai îmbătrînit, Corbule!

*

...Cine ştie unde, un mieluşel cu trupul îmbrăcat în lăcrămioare de lînă, cu mers mîhnit şi şovăelnic de copil in cîrje,—behăi.

Şi nimeni, şi nimeni nu întinse mîna să şteargă o lacrimă prelinsă pe genele primăverii... Cine ştie unde...

*

...Şi fiindcă era singur, şi fiindcă era în iarbă, Ştefănel dezmierdă iarba...

Şi iarba îi dezmierdă mînile...

*

...O zi întreagă a trecut domol luminoasă şi s'a dus pentru totdeauna, cu clipele ei, cu clipele noastre.

Ştefănel rămase pe pămînt în urma zilei, ca un spic suflat de vînt dintr'un car cu fîn deapururi dus...

*

Noaptea! Vine noaptea!

Poate că-i frig la noapte, poate cade bruma! Ş'aşa-i de firavă floarea de zarzăr,—ş'atît de tînără!

Luna!

Priveşte răsăritul lunei! Priveşte cum învălue lumina ei, floarea de zarzăr!

Ca o fetiţă care-aşterne şalul ei de lînă albă, de pe umeri, pe un copil care s'a dezvelit prin somn,—uşor de tot, să nu-l deştepte.

* * *

— Ştefănel dragă, ce ai?

— Mai nimic, mamă: mă doare capul!

Doamna Balş se aşeză pe margina patului, începînd să alinte, îngrijorată, fruntea lui Ştefănel.

— Slavă Domnului! N'ai căldură!—Ce-ai făcut după amiază? De ce n'ai venit la Sonia?

— Cum! n'a spus Nuni, că mă durea capul?

— Ba da, dar am crezut că-s vorbe!—Tu unde ai fost?

— Am cetit în livadă.

— De nu-i fi răcit, Ştefănel! Cum te doare?

— Fruntea şi ochii, ştii!

— Nu mai veni la masă; culcă-te. Poate c'ai cetit prea mult! Vrei să-ţi trimit ceva de mîncare?

— Nu, mamă: mă culc.

— Să-ţi închid fereastra?

— Las'o aşa: vine răcoare...; mă învelesc eu bine!

Turnîndu-şi cîte puţin dintr'o sticluţă cu oţet de trandafir, doamna Balş îi netezi fruntea şi tîmplele, răcorindu-i-le.

— De-acum culcă-te; pănă mîni, îţi trece! Şi mai lasă cetitul, Ştefănel dragă!

Doamna Balş eşi fără zgomot, luînd de pe măsuţă paharul cu îngheţata topită: Nuni nu-şi călcase cuvîntul!

...Deşi era întuneric, deşi era singur, deşi minţise,—Ştefănel nu zîmbi.

Se simţea convalescent, fiindcă dealungul unei amieze de primăvară fusese trist.

*

Un nouraş lunar, albind din zbor înalt, adîncul unei fîntîni: visul...

—. .?

Visul trecuse... De ce-i bătea inima ca în preajma unei fericiri? De ce-i venea să plîngă? Îi era dor: de cine?

...Buzele se deschideau tremurînd, braţele se întindeau cu teamă de amăgire,—spre cine? spre cine?—şi se deşteptase singur... Deschise ochii: nimeni, întuneric. Închise ochii: nimeni, întuneric.

— ...?

— ...

...Ochii îi străluciră, inima îi crescu,—şi proaspăt şi plăpînd ca făclia de umbre a unui stînjenel, visul năluci: o lumină albastră care pogora, îi chemase ochii; şi desprinzîndu-se din ea, ca dintr'un nimb, *un chip numai gropiţe de zîmbete şi soare,* se aplecase asupra lui, şi lung şi blînd cum ai topi un frag cu buzele, îi sărutase gura... Undeva, pe o zare umedă, visul se stinse; sufletul se întunecă... Visase? Nimeni nu se aplecase asupra lui?... Atunci pentru cine toată dragostea din el? Pentru cine, pentru cine dorul şi mîhnirile cosite 'n rouă?

...Noaptea era deasă în albăstrimea ei jilavă, ca parfumul liliecilor vineţi, după ploae.

Demult la geam, Ştefănel se apleca întrebător şi trist a-

supra nopţii: visase! Spre cine să-şi întindă mînile? Pe cine să înduplece?

.... In basmul cu Cenuşăreasa, prinţul îndrăgostit stringea în mîni condurul străveziu, ca un zălog.

*

...Uşa abia scîrţii. Trecu prin coridor, în vîrful picioarelor; cobori scările; descue uşa din faţă, lăsînd-o în urmă, întredeschisă.

Gravă ca suflarea unui codru, răcoarea sfîrşitului de noapte îl învălui, făcîndu-l să se stringă în pelerină.

Sst, Corbu!

Gudurîndu-se, cinele se luă după el.

Ocoli casa, trecu prin faţa grajdurilor,—îndreptîndu-se spre livadă. Deschise săltînd-o, poarta naltă de nuele împletite; vrăbii zburlite zbughiră sfiriind. Intră în livadă.

— Hai, Corbu!

Inchise poarta la loc.

Livada înflorea...

...Prin umbrele nopţii, un zarzăr în spume albe se scutură: apusul lunii.

*

Atîta linişte...

Lin, Calea-Laptelui curgea pe prundul stelelor: pămîntul îi asculta murmurul, îi simţea răcoarea...

...Dus pe gînduri, Ştefănel netezea în neştire, cu vîrfurile degetelor, zbîrciturile băncii. Işi pironise privirile asupra cînelui încolăcit la picioarele lui.

Nu aştepta pe nimeni, nu aştepta nimic! Şedea pe bancă, palid de nesomn, cu ochii încercănaţi.

In jurul lui, singurătatea veghea singură.

*

...Noaptea se limpezea, adînc străvezie... Abia mai pîlpîia viorîul pe pămînt... Inceput de luminiş într'o pădure.

O zare suflă argintiu; noaptea se stinse. In golul fraged, suflarea zării stărui, brumînd, înfiorată...

Pe cîmpii, tăcerea îşi deschise ochii umezi de rouă, scuturînd o talangă.

Păsările începură să încerce mirate fluere căzute în iarbă, uitate pe crengi.

...Lumina creştea firavă, ca fumul unui foc de vreascuri, pe acoperişul unei case de ţară...

*

...Amintindu-şi de dînsul, Ştefănel se ridică de pe bancă, înfăşurîndu-se în pelerină. Corbu ridică ochii în sus, cercetător.

— Da, Corbule! Plecăm!

Făcu un pas, doi paşi.. se opri.

Uitase ceva?

Se întoarse deodată, privi... îşi acoperi ochii cu mînile, orbit; inima se prăbuşi în el, ca un mal surpat de ape repezi.

...*Un chip numai gropiţe de zîmbete şi soare:* desprins din cerul zorilor, zarzărul în floare, îl chema...

— ...!

Cu un avînt în care toate izvoarele copilăriei, slobode, se dezlănţuiră,—Ştefănel sări pe bancă, îşi cufundă faţa între crengi, şi cuprinzînd-o cu amîndouă mînile, pe cea mai plină, o strînse aşa de tare, o sărută atît de aprig... încît zarzărul începu să plîngă, albindu-i părul, obrajii, hainele şi banca...

*

Zorii! Zorii!

Tînăra dimineaţă, cu picioarele goale în rouă şi braţele goale pe cer,—scutură voiniceşte, scutură nebuneşte cireşul nalt al zorilor.

Scutură, scutură cireşe coapte,—cad grindeni, grindeni de mărgean: să aibă toate buzele cireşe şi toate bucuriile, cercei.

Zorii! Zorii!

Soarele! Cercelul dimineţii!

(Sfîrşitul în numărul viitor) **Ionel Teodoreanu**

Recreaţii

Confesii

Surorii mele Viorica

In mine-i duhul vechiu rătăcitor
Şi iubitor de lume al bătrînului
Ce mă ţinea cu cartea pe picior.
— Era atita linişte 'n pridvor
Că-i desluşeam, cetind, bătaia sinului...

Ba uneori, de-atita gălăgie,
Nu mai puteam în gînd să-mi termin lecţia ..
Mă învăţa pe-un petec de hirtie
Să scriu atunci,—de unde predilecţia
Mea tinără pentru ortografie...

Apoi, mi-aduc aminte că avea
Un fel al lui ca să privească florile
Şi-atit spunea de mult că-i plac culorile,
Că soarele ades cînd apunea
Pe faţa-i parcă mai intirzia.

Vre un pahar de-i aduceam cu apă
Sorbea în fundul lui parcă izvoarele.
— In zori, cînd cerul de lumină crapă
Fereastra-şi deschidea ca pe o mapă
Şi'n ea, cu mîna, îşi schiţa ogoarele.

La lampă dacă mă vedea cu-o hartă
Ca să mă cruţe, 'mi povestea din ţările
De el umblate, şi cu-atita artă
Imi aducea în faţă toate mările
Că Nilul parcă se vărsa în poartă.

...Odată scotocirăm prin hirtii
Pe care le stringea 'ntr'un sgîrci cu patimă!
Citii : Vederi din Cypru .. Colonii,
Parisul, Londra, Indii... şi citii
In ochii lui albaştri, ca o lacrimă.

Nu mult după aceia, la un an,
— Era pela sfîrşitul lui Ianuarie,
Mi-a scris. Era pe-atunci în Assuan.
Mi se plingea acolo de-o malarie
— Şi că-i bolnav, i-i dor... Văd parcă micul
Lui plic şi-acum... şi scrisul lui...—Bunicul!

Pe apele Domnului.

Aşa copile, 'ncrede-te în vislă
La ţărm aruncă grijă, carte, haină.
Ştiinţa uită-o toată, ca prin taină,
Pe iarba verde 'n şapca ta de pislă.

Cu capul gol şi liber parcă 'n vînt
Şi cu cămaşa fluturînd în baer
Să-ţi pară că pe tine alt vestmînt
Nu ai, decît o pătură de aer.

Şi tae'n soare-atunci cu barca lacul
In două, fin şi drept ca din echer
Şi-alungă-ţi umbra'n apă sub copacul
Bătrîn şi gîrbovit ca un Omer.

Sub el o clipă-opreşte-te, şi-ascultă-i
Pornită rapsodia-i încăodată
Şi-observă'n canavaua-i cît de cultă-i
O pitulice sus, parcă brodată.

Ce fină-i şi ce vie această bossă
De'nţelepciune mică pe o cracă
Şi cît de bine ştie ea să facă
La toată-antichitatea lui, o glossă;

Uşoară printre ramuri să se-ascunză,
Din scoarţă să trezească gîndăcei;
Aşa de simplă 'n tot că nu ştii de-i
O vorbă în copac sau doar o frunză.

De armonia-aceasta a cuvîntului,
Copile, cu ştiinţa-i te îmbată.
Şi află că e lirica pămîntului
In pasărea din cîntece filtrată.

Cu pilda asta pleacă mai departe.
Cultivă graţii pela cotituri
Şi cu plămîni deschişi ca nişte guri
Aspiră cerul tot, ca pe o carte.

In fluturi alergaţi ca de copii
Primeşte zaţ de litere solare.
Şi cu-alfabetul lor de forme clare
Şi-accente'n aer scoase de cîmpii
Ca Dumnezeu învaţă-te să scrii.

Iar de-au lărgit paianjeni cu un gaz
A sălciei mătasă pîn' la tine,
Să ştii că'n surde rituri sibiline
E'n aer o'ncercare de extaz.

Să ţeşi şi tu natura-atunci cu acul...

...Şi cum pe apă-o lebădă îşi ţine
Modelul ideal pentru-o scurteică,
Să-ţi fie luntrea, fină, o suveică
Ce alergînd cu inima îţi bate,

Şi-aşa torcînd cu unde'n larg copacul,
Cu faţa'n sus, şi tot mai mult pe spate,
Să simţi că una te-ai făcut cu lacul.

Romanţă saxonă

Avea ceva într'însa din cocheta
Sălbatecă a pajiştei, numită
De unii şi de alţii mărgărită;
Insă aşa cum n'ar gîndi cocheta
Venea la întîlniri cu bicicleta!

Avea ceva în sînge, de bretonă,
Căci parcă prea se supăra subit.
Dar fața ei subțire de saxonă
Așa cum nu se întîmplă cu-o bretonă
O vorbă o-aprindea ca un chibrit !...

In părul ei uscat ca buruiana
Lăsase adieri un vînt salin
Ce-i înecă și-un frate în Guyana ;
Dar rugineau în păr ca buruiana
Reflexe de amurguri de pe Rin.

Cînd am făcut cu dînsa cunoștință
Mi-a spus în graiu-i : „how do you do ?" [1])
Și m'a întrebat de știu cu prisosință
Foot-ball și tenis, golf,—ce cunoștință ?...
Am fost așa de trist să spun că nu !

— Că sînt Latin...—„A, de pe continent !"
Făcu mirat.—„Și-urmezi Literatura !"
Imi regretă cu'n gest din cap cultura
Și-mi afirmă că s'a născut în Kent
Și cîtuși de puțin pe continent !

Venisem de vacanță la o fermă.
Cu-obiectele patrate zise texte.
O lună-am căutat mereu pretexte
Să nu citesc. Și, cu-o voință fermă,
Am reușit să'ncep să joc, la fermă.

1) „ce mai faci ?" — formula de prezentare engleză.

O ce descurajări... dar deopotrivă
Curînd știam să sar, să canotez,
C'un tenis combăteam pe Suarès,
Iar tenul meu cel palid, deopotrivă,
Prindea o sănătate de olivă.

Cînd m'a văzut mi-a spus : „nu-i admirabil ?"
Și prima-mi lovitură de rachetă
Păru, fandînd în aer, o floretă !
De-atunci știam că nu sînt admirabil
In ochii ei saxoni, ci : impecabil.

De-atunci venea mai des cu bicicleta...
Creștea din cîmpuri, alb, ca o dantelă ;
Și-un iureș prin pietriș ca de șrapnelă
M'asigura'n curînd că e cocheta !

Mefisto mi-o-arăta rizînd : „a ta-i !"

Dar într'o zi venind mi-a spus : „good by !" [1])
— Și-a dispărut în cîmp, cu bicicleta.

Dragoș Protopopescu

1) „La revedere".

Note asupra Cubismului

Acestea nu sînt un elogiu şi nu sînt o apărare a cubismului; nu sînt nici o critică a sa în înţelesul care se dă de obiceiu acestui cuvînt. Cubismul există. A-l nega nu însamnă a-l suprima. A-l dispreţui nu însamnă a-l întrece. Pentrucă există trebue să răspundă şi unei necesităţi şi observatorul are ocaziunea să fixeze cîteva note care pot fi interesante. «Ars longa» a proverbului poate fi interpretată şi altfel de cum e amintită acolo. Producţia artistică a unei epoce întrece adeseori limita ei normală de înţelegere nu numai pentrucă, după cum se spune cu oarecare emfază, încearcă o sinteză pe care numai viitorului îi este dat s'o desăvîrşească, dar uneori pentrucă analizează şi pune în libertate elementele unei vremi imediat anterioare, pregătind şi o înţelegere mai adîncă a trecutului. A trata cu intoleranţă o mişcare artistică nouă,—fie ea excentrică sau chiar anarhică,—însamnă a avea puţin simţ pentru totalităţi. A-i opune o siguranţă îngîmfată de principii însamnă a dovedi tocmai lipsa însuşirii care împodobeşte mai mult pe filistinul culturii, lipsa prudenţii. Ritmul precipitat şi atitudinea extatică a profeţilor trebue să ne rămînă cu toate aceste tot aşa de străine. E vorba să indicăm în trăsături scurte dimensiunile ideii cubiste şi s'o punem în legătură cu unele din cele ce s'au realizat sau gîndit în marginea sau înaintea ei.

Este în adevăr greu a vorbi despre cubism ca de o mişcare cu totul independentă. Oricît de neaşteptate ar fi impresiunile pe care le primeşte acel ce vrea să se orienteze în producţiunea foarte variată, foarte activă şi foarte îndrăzneaţă a acestor artişti, putinţa unei legături cu trecutul i se va prezenta întotdeauna. Cubiştii înşişi sînt departe de a se defini prin negaţie totală. Dimpotrivă, conştiinţa unei sarcine transmise istoriceşte caracterizează mentalitatea lor ca grup şi ajută la înţelegerea tendinţei generale pe care o servesc. Nevoia de a căuta motive şi justificări în trecut mi se pare dealtfel o trăsătură de concepţie, şi de stil, comună tuturor manifestelor ar-

tistice care s'au scris vreodată. Contrastul dintre ideia „nouă" şi exemplul vechiu, asocierea dintre violenţa iniţiativei şi liniştea tradiţiei, şarja împotriva „academismului" contemporan tocmai în numele acelora care păreau a fi părinţii lui legitimi, caracterizează deopotrivă toate încercările de a introduce o atitudine recentă. O poziţie disociativă vine să controleze aci contextele fixate de şcoală şi să obţie din variarea raportului elementelor un nou punct de vedere. O revoluţie artistică este rareori aşa de radicală pe cît o crede privirea alarmată a publicului contemporan; ea este mai degrabă o încercare de a împrospăta problema eternă a artei. Şi artiştii sînt cei dintâiu s'o recunoască. Nu trebue să ne mire astfel dacă—într'un curent care şi-a făcut loc mai ales în Franţa—am văzut reprezentanţi ai unei inspiraţii foarte îndrăzneţe reclamînd moştenirea unui Cézanne sau Courbet, a unui Ingres sau El Greco, a cutărui mare maestru veneţian sau florentin. Urmărirea unei succesiuni aşa de îndepărtate ne-ar aduce totuşi să rătăcim. Găsirea atîtor puncte de contact ar risca apoi să piardă din vedere ceiace este specific şi ceiace rămîne în definitiv de subliniat. Legătura cu trecutul cel mai apropiat este o metodă mai sigură, pentrucă ea ajută să desprindem nu numai ceiace este ideal-istoric, ca un element repetat la intervale mari de timp din necesitatea unui complex analog de condiţii, dar şi ceiace este istoric-cauzativ în experienţa de artă de care ne ocupăm.

Impotriva tehnicii şi viziunii impresioniste care punea greutatea pe factorul „coloare", cîţiva artişti mai tineri au opus importanţa factorului „desemn". Invăţătura lui Cézanne care voia să introducă în pictură elementele de impresie ale arhitecturii şi ale modelajului s'a cristalizat în cuvinte de ordine şi a devenit prima bază de tradiţie a unei mişcări în dezvoltare.

Deşi încă un mare colorist, maestrul dela Aix încetează de a insista asupra jocului luminos al atmosferei şi asupra alternanţelor vii ale tonurilor. Servind o inspiraţie mai idealistă, ambiţiunea sa nu se mărgineşte la acea stimulare a sensoriului care, purtîndu-ne prin medii călduroase sau reci şi făcîndu-ne părtaşi la tremurul universal al luminii, alcătuia întreaga poezie fiziologică a impresionismului. Coloarea sa foloseşte tonuri mai puţin variate şi se adună în mase mari şi în contraste epice. Umbra şi lumina se distribue în peisagiile sale după indicaţia unui gest larg şi tinde să ne dea ideia unei acţiuni generale. O preferinţă vădită pentru mecanica fabuloasă a naturii, pentru energiile ei posibile sau actuale, constitue substratul religios al inspiraţiei lui Cézanne. In locul naturii aceleia pe care impresioniştii o ofereau sufletului dornic de o senzaţie agreabilă şi repauzantă, apare aci o natură care trebue adorată. Valorile ei nu le va găsi omul civilizaţiei noastre în felul său de a vedea natura: ca pe o tovarăşe a clipelor de linişte sau veselie. Natura lui Cézanne este mai degrabă un complement necesar al fiinţei omeneşti, menit s'o întregească şi s'o înalţe la

o conştiinţă cosmică. Poziţiunea aceasta proprie fiinţei religioase, devine ea însăşi motivul inspiraţiei în acele pînze simbolice in care, om şi natură găsindu-se împreună, gestul fiinţelor este reluat de lucruri şi multiplicat în toate detaliile unui spaţiu colosal. Aşa de pildă în cunoscutele „Bacanale" unde frămîntarea personagiilor se repetă în volbura fantastică a norilor, sau în pînza „Les Baigneuses" în care graţia caracteristică a trupurilor găseşte un ecou în subţirimea şi curbura analoagă a copacilor care le protejează. Dacă impresioniştii erau mai ales lirici, Cézanne este mai ales dramatic. O acţiune este totdeauna motivul lui şi pentru aceasta îi trebuia o reprezentare mai precisă a spaţiului tridimensional. El reuşeşte să întreacă astfel convenţiunea vizuală care se obţine din descrierea în suprafaţă, reprezentarea în spaţiu şi ajunge oarecum să dea un sistem de echivalenţe pentru realitatea rotundă a obiectelor, pentru adîncimea lor. O problemă nouă se punea picturii care se găsea de-acum în măsură să strîngă mai de aproape legăturile cu surorile sale în plastică *. Printre consecinţele acestei idei trebue căutată şi revoluţiunea cubistă.

In acelaşi mod artiştii germani pun în lumină relaţiunea lor cu un moment anterior al evoluţiei. Influenţa pe care a exercitat-o în ultimii douăzeci de ani opera elveţianului Hodler nu pare a fi fost de mică importanţă. Dacă impresioniştii insistau asupra unităţii obiectelor vizibile întrucît ele nu exprimă decît grade felurite de intensitate ale luminii, dacă ei le inundau în aceiaşi bae de raze şi notau apoi puterea de răsfringere a fiecăruia din ele, Hodler accentuiază tocmai independenţa obiectelor întrucît fiecare manifestă un dinamism particular. Dacă se mai poate vorbi cu toate aceste de o unitate a obiectelor, ea nu este aceia a unui mediu care le cuprinde laolaltă, ci aceia a unei legi care le comandă deopotrivă. Oricine a văzut vre-o pînză de-a lui Hodler poate verifica aceste impresii. In „Wilhelm Tell", eroul care sparge norii şi iese la iveală, cu arcul în mîna stîngă, cu mîna dreaptă ridicată, amîndouă braţele deschise larg, păşind înainte şi în momentul în care greutatea cade pe piciorul stîng, este strict individualizat într'un contur aproape schematic. Nici o comunicaţie între statura eroului şi mediul ambiant; aşezarea ei în spaţiu şi caracterizarea acestuia din urmă rămîne numai o problemă de decoraţiune. Apoi, aşa cum impresiunea se produce, sîntem mai puţin inclinaţi de a inchipui continuitatea mişcării personagiului în spaţiu, ci îl menţinem mai degrabă în această scurtă clipă de odihnă în care se exprimă, concentrîndu-se până la explozia apropiată, energia pe care artistul a dorit s'o glorifice. De-

* Se citează expresiunile proprii ale lui Cézanne: „tout dans la nature se modèle selon la sphère, le cône et le cylindre, il faut s'apprendre a peindre sur ces figures simples, on pourra ensuite faire tout ce qu'on voudra".

sigur, nu este dat picturii să fixeze din mişcare decît un moment reprezentativ—şi lucrul acesta a fost de multă vreme recunoscut. La Hodler însă momentul ales este mai mult *simbolic*, decît *reprezentativ*; el tinde mai puţin să integreze o evoluţie unitară, cît să suggereze fondul simplu şi general al unei individualităţi, ideia unei legi permanente a vieţii. Cu drept cuvînt Fr. Burger a putut vorbi de o „teorie a cunoaşterii" a lui Hodler! Ideia de lege este factorul de unitate şi în pînze de compoziţie ca acea numită: „Lupta dela Näfels". Elementul individual este încă mai absent aici. Fizionomiile sînt acoperite de braţele care se ridică. Dar intenţiunea care grupează în mod simetric cele cinci staturi principale şi mişcările lor respective nu poate lăsa nici-o îndoială. „Hodler nu descrie, spune Fr. Burger, personalităţi diferenţiate, ci numai, prin ajutorul repetiţiei regulate a unui aceluiaşi motiv de mişcare, identitatea voinţei care conduce şi stăpîneşte pe luptători" (Cézanne und Hodler, pg. 46).

A suggera acţiunea necesară a unei legi implică, pentru reprezentarea plastică respectivă, o simplificare a contururilor ei până la cele mai generale dintre liniile de forţă care au produs-o. Acţiunea formei este imanentă materiei, după Aristoteles. Şi în realitate obiectele vii au particularitatea de a manifesta o lege aşa de variată în acţiunea ei, cu puncte de sprijin aşa de apropiate, răsfrîntă in zeci de componente care se concurează, se sprijină şi se combat, încît întregul armonios care rezultă, nu lasă să subsiste nici-o idee în afară de obiectul în sine,—care încîntă. O infrîngere, o particularizare aşa de variată a legii unei structuri lasă impresiunea accidentului, a jocului şi a libertăţii. In frumuseţea omenească nimic nu vine să subordoneze impresia unei idei; nici un destin nu apasă din afară şi nimic nu te invită la reflecţiune. Totul îşi ajunge sieşi; e o faptă completă şi liberă care nu cere explicaţia unui motiv. Am spune, dimpotrivă, că „uritul" şi „caracteristicul" sînt aparenţele în faţa cărora îi place filozofului să se oprească. Aci impresia atîrnă de o idee. Aparenţa invită la reflecţiune. In structura acestor obiecte, legea de producere respectivă schiţează un traiect energic şi mai simplu. Ea subţiază sau ascute toate liniile feţei ca la florentinii lui Donatelo sau împinge maxilarul inferior într'un prognatism monstruos ca la unii din Habsburgii spanioli. Un sens unic sau o trăsătură singulară domină aceste figuri,—şi ea ne vorbeşte de o idee care a lucrat în materie cu forţa inexorabilă a unui destin.

O asemenea idee rămîne legată de o individualitate. Nu o asemenea idee şi nu o lege particulară vor cubiştii să ne suggereze. In ce are ea mai general legea unei structuri este însă mecanică şi forma care o manifestă mai bine este acea cristalină. Acesta este unul din postulatele cubismului care poate fi astfel considerat ca extrema stîngă a artei de caracter.

La Hodler legea fenomenului nu era încă mecanică; dar

tendința de a reprezenta legea, adică ceiace în individ este supraindividual, am întîlnit-o de pe atunci. Imprejurarea aceasta făcea din „Tell" un simbol al mișcării în nemișcare. Potențialul energiei era ridicat aci până în pragul exploziei. La cubiști orice interes este retras fenomenului; problema care li se pune este numai aceia a felului cum legea activează sau a activat în aparență. Lucrări ca renumita sculptură „Dansul" de Alexandru Archipenko, în care brațele și picioarele devin simple pîrghii, este montarea plastică a unei relațiuni de forțe. In „Pierrot dormind" de Hettner, nu mai este reprezentată legea în funcțiune, ci așa cum ea a lucrat până a învinge întreaga rezistență a materiei vii. Personagiul este literalmente mineralizat; el zace la pămînt ca o bucată de stîncă martoră a forțelor care au comprimat-o o vreme îndelungată. Ovalul feței este descompus în suprafețe. Suprafețele adînci cu cele verticale completează pretutindeni o structură cristalină. Ceiace la Cézanne rămîne încă un sistem suggestiv de echivalențe pentru realitatea spațială a obiectelor, devine aci o reprezentare hotărîtă a celor trei dimensiuni. *

Metodei cubiste, pe care am caracterizat-o astfel în mod general, i se pot găsi și alte antecedente însemnate în trecutul artei. O apropiere ideal-istorică de data aceasta vine să precizeze mai de aproape atitudinea ei. S'a observat că de cîte ori între artist și natură a apărut un raport religios specific, care poate fi desemnat prin numele de „transcendență", am avut și o artă tinzînd către o reducțiune cristalină a obiectelor reprezentate. A cere conformitatea cu natura, a adora în mod exclusiv frumusețea, înseamnă a rămîne numai în punctul de vedere greco-romanic. Punctul de vedere primește însă o modificare însemnată dacă ne întoarcem către producția dezvoltată în culturile asiatice sau în acelea care au suferit influența înțelegerii de viață asiatice. Lucrul a fost bine pus în lumină într'o lucrare devenită celebră: „Abstraktion und Einfühlung" de Wilhelm Worringer și care face uneori impresia unui prolog la cubism.

Worringer socotește că însăși estetica modernă, aceia care a făurit noțiunea de „Einfühlung": contopirea simpatică cu lucrurile, păstrează același exclusivism al punctului de vedere mediteranean. De el se deosebește tendința abstractivă a asiaticilor care, departe de a manifesta aceiași simpatie și pierdere în lucruri, vor mai degrabă să reție ceiace în ele este permanent. „In timp ce tendința simpatetică („Einfühlungsdrang"), spune Worringer, are drept condiție o fericită familiaritate panteistă în-

* O apropiere analoagă între Cézanne și cubiști se poate întîlni și la criticul german Paul Fechter, Der Expressionismus pg. 37—38.— In același ordine de idei sînt interesante de citat cuvintele cubistului Picasso: „Intr'o pictură de Raphael este cu neputință de a determina cu preciziune distanța dela extremitatea nasului la gură. Eu vreau să pictez portrete în care lucrul acesta să fie posibil" (vd. și Daniel Henry, Der Weg zum Kubismus, München 1920).

tre om și fenomenele lumii externe, tendința abstractivă este consecința unei mari neliniștiri a omului de către aceste fenomene și corespunde subt raportul religios unei puternice colorări transcendentale a tuturor reprezentărilor sale. Am dori să numim această stare: „spaima spirituală de spațiu" (pg. 19—20). Ea s'ar putea compara cu acea agorafobie, frica de locurile întinse, care stăpînește în mod bolnăvicios pe unii oameni. O explicație curentă atribue fobia piețelor unei rămășițe din faza de dezvoltare a omului, în care orientarea în spațiu era încredințată deopotrivă ochiului și pipăitului. Ridicarea pe două picioare l-a abandonat numai conducerii ochiului și lucrul acesta n'a putut merge la început fără un anumit sentiment de nesiguranță. Acest sentiment revine apoi cînd și cînd chiar dacă dezvoltarea ulterioară i-a dat odată cu avantagiul obișnuinții, siguranța superiorității sale intelectuale. In același mod, dezvoltarea raționalistă a umanității a putut reprima subt anumite condiții frica primitivă a omului, așa cum el trebue să se fi simțit pierdut în mijlocul universului. Instinctul metafizic al popoarelor orientale s'a opus însă unei asemenea dezvoltări raționaliste și ele au continuat să resimtă relativitatea dureroasă a fenomenelor, vălul Majei aruncat peste fața adevărată a lucrurilor. Aceia ce s'a numit: spaima spirituală de spațiu, a stăruit să subsiste deși nu *în fața* cunoașterii, în fața enigmei mute a lumii, ci *deasupra* ei, deasupra enigmei socotite de-acum nedezlegabile (pg. 20—21). „Chinuite de complexul confuz și de veșnica schimbare a fenomenelor externe, continuă Worringer, popoarele acestea erau stăpînite de o mare dorință de liniște. Nevoia de fericire prin artă, ele nu o căutară în contopirea cu lucrurile, în trăirea fericită în ele, ci în extragerea din arbitrarul și accidentalul lumii și, prin apropiere de formele abstracte, în eternizarea lor și în găsirea unui punct de odihnă din mijlocul goanei neîncetate a aparențelor" (*pg. 21*). Așa s'a întîmplat în Egipt și în întreaga Asie. Așa s'a întîmplat orideciteori pe cale religioasă sau altfel o concepțiune orientală s'a impus în Europa—la Roma în antichitatea tîrzie, în Bizanț, etc..

Infrățirea cu orientul este unul din motivele favorite ale teoriei cubiste. El există în complexul interesului pe care modernii îl acordă, de cîteva decenii, artei asiatice. Dacă însă în adevăr abstractismul unui Picasso de pildă exprimă un nou moment de dominație a atitudinii religioase orientale, o nevoe nouă de asceză și un nou pesimism al cunoașterii, rămîne numai o ipoteză. Ea poate fi supusă studiului ca un capitol curios al misticii moderne.

Intr'un punct esențial mi se pare însă că vederile lui Worringer nu se pot susține. A face din simpatia estetică un proces limitat la înțelegerea artei greco-latine este ceiace poate stîrni împotrivirea cea mai categorică. Dacă noțiunea de „Einfühlung" valorează ceva, e numai întrucît desemnează un mod general de apercepere a obiectelor estetice. Un mod general, și

să adăugăm îndată: un mod elementar. In faţa unor obiecte de artă de oarecare complexitate, procesul schematic al simpatiei se înfăşură în atîtea straturi de asociaţii, pune în mişcare asemenea mase de reprezentări, încît înfăţişarea sa primitivă devine de nerecunoscut.

Estetica simpatiei joacă asupra analogiei cu actorul. După ce într'o fază anterioară, filozofia artei făcuse din contemplatorul de artă o ființă pasivă, folosind în nemişcare avantagiile unei inexplicabile stări de graţie, estetica modernă îl prezintă dimpotrivă ca esenţialmente activ. Asemeni cu actorul, de care un salt peste rampă îl apropie, mărginit însă la jocul în racourci al „imitaţiei interne", el reface în sine direcţia, proporţiile sau forma obiectelor ce i se oferă. In spaţiul restrîns al modificărilor organice, el poate să aibă salturi svelte de curbă, ondulaţii nesfîrşite de valuri, ascensiuni graţioase de spirală, se poate simţi vast cît o cîmpie şi predominant ca un munte. Calităţile matematice ale lucrurilor se transformă în adjective morale. Totul îl stimulează la activitate şi propriul lui organism devine un sistem de interpretare a lumii, un dispozitiv abil care primeşte impulsii şi dă înapoi valori emoţionale. Lumea la rîndul ei devine un prilej de imitare, o invitaţie la joc; subt scoarţa ei se revarsă substanţa actorului, îi împrumută un sens, o însufleţeşte. Actor şi lume se unifică astfel şi realizează pentru întâia oară o conştiinţă care nu mai suferă presiunea şi limitele unui „eu".

Nu, simpatia estetică nu poate fi socotită ca valorînd numai pentru produsele artei greco-latine. Jocul de forţe din „Dansul" lui Archipenko nu devine o realitate estetică decît în măsura în care imitaţia internă îl reproduce. Numai în felul acesta se desvoltă în noi o conştiinţă de mişcare şi putem vorbi de dinamismul compoziţiei ca de o însuşire estetică. Şi dacă aici poate fi descoperită încă ceiace Worringer numeşte „linia vieţii", vom spune că însuşi portretul lui Hettner nu devine o asemenea realitate decît subt condiţia de a reface în noi raportul împietrit al suprafeţelor sale, de a ne simţi într'un fel noi înşine cristalizaţi.

De unde atunci deosebirea pe care Worringer credea s'o poată face între „Einfühlung" şi tendinţa abstractivă, cînd înseşi reprezentările fixate de aceasta nu dobîndesc realitate estetică decît prin mijlocirea aceluiaşi proces de simpatie? De unde deosebirea dintre o frumoasă statue grecească şi unul dintre exemplarele comune artei orientale şi încercării cubiste?

K. Gross observă undeva că în „imitaţia internă", spectatorul de artă se comportă asemănător servitoarei care vrînd să aranjeze obiectele de pe o masă în opt colţuri, o înconjură fără a reface în mod exact conturul ei geometric. Servitoarea poate să refacă totuşi acest contur cu cea mai mare îngrijire şi cu o atenţie deosebită pentru ritmul paşilor ei: mişcarea ei poate să dea atunci idee de imitaţia internă cerută în cubism.

Dar chiar dacă această imitaţie ar urmări de aproape contururile unei frumoase statui greceşti, impresia rezultată nu va fi

aceia severă şi concentrată pe care o procură conştiinţa unei legi dominînd deasupra lucrurilor. Linia frumuseţii, spunea pictorul Hogarth, este serpentina şi curba ondulatorie a valurilor. Este, adică, aceia în care progresul desfăşurării dela A la B este aşa de uşor, încît urmărirea ei produce simţirea nemijlocită a spontaneităţii. Ea este produsul unei mari mulţimi de rezultante şi dă tot atît de puţin socoteală de componentele care au produs-o, după cum o bilă care ar urma-o în cădere ar fi conştientă de cauzele mecanice care o mişcă. In forma cristalină, dimpotrivă, imitaţia internă sufere o desintegrare. Ea nu mai este un act liber fără o conştiinţă de motive; ci o faptă care în desvoltarea ei expulzează subt forma reflecţiunii cauzele care o determină. Tot astfel omul care merge sau citeşte ritmic, proectează în afară şi menţine înaintea ochilor minţii principiul care îl comandă. Interesul pe care îl poate purta unui astfel de exerciţiu, este de a se simţi în acelaşi timp actor şi spectator conştient al propriului său joc. Este secretul actorului stilist sau al preotului care oficiază, al tuturor acelora care ascultîndu-se cînd vorbesc şi privindu-se cînd se mişcă, extrag din această dedublare o îmbogăţire a sensaţiei, o conştiinţă îmbătătoare de ritmuri. Această stare a fost puţin studiată de psihologie; ea poate însă bine explica genul de saţisfacţie procurat de arta abstractă a orientalilor şi de unele din produsele cubismului modern. Ea prezintă pe de altă parte avantagiul de a nu restrînge, fără îndeajunsă motivare, premisele generale ale esteticei simpatiei şi de a menţine cu toate acestea însuşirile unei atitudini estetice în adevăr originale.

Ne putem întreba dacă această modalitate a simpatiei în artă nu ne conduce şi la o înţelegere a stării de suflet culturale destinate să explice arta orientalilor—şi pe aceia a cubiştilor. Civilizaţia preoţească a Egiptienilor sau Bizantinilor, felul solemn şi oficiant pe care îl introduceau în toate manifestările vieţii, nu-i deprinsese oare cu ceiace am caracterizat drept o conştiinţă ritmică şi nu era firesc ca ei s'o caute şi în artă? In simetria unui mozaic sau a unei piramide, ei puteau bine recunoaşte ceiace mai dinainte găsiseră în ordinea scandată a unei procesiuni, a protocolului de curte şi a ritualului religios. La moderni, apoi, aspiraţia către decorativ, care în ultimul timp a încercat atîtea stiluri în mobilier sau arhitectură, corespunde deasemeni trebuinţei generale de a supune formele curente ale vieţii unui principiu de ritm şi simetrie. Un Jacques Dalcroze sau Isadora Duncan au conceput chiar o reformă artistică a ţinutei în mers şi o ordine nouă în mişcări. Cubismul nu oferă oare corelatul acestei aspiraţii către o cultură estetică generală? Este o ipoteză care poate fi şi ea încercată.

Ea poate valora cel puţin pentru una din formele cubismului. Lupta dintre estetica formei şi aceia a conţinutului, care s'a purtat cu atîta îndîrjire polemică în secolul trecut, pare a se fi decis, în experienţa cubistă, în favoarea celei dintâiu. In teorie muzicală un Kirchmann şi împreună cu el toţi wagnerienii, a-

cordau muzicii capacitatea de a exprima sentimente bine definite, conţinuturi sufleteşti foarte diferenţiate; împotriva lor un Hanslick nu lăsa muzicii decît putinţa de a reda dinamica sentimentelor, modalitatea şi forma lor în durată. Subt o altă înfăţişare se relua lupta dusă mai ales în Franţa pentru o artă pură (cunoscuta „l'art pour l'art") şi care menţinută până în pragul ultimilor ani perpetua un motiv favorit al romanticilor minori, al unui Gautier sau Banville, de pildă. Problema care se punea unor asemenea artişti era de a exclude din creaţia lor orice conţinut relativ, legat de experienţa şi de interesele mai mult sau mai puţin particulare ale sufletului, şi de a extrage din condiţiunile ei formale singurul gen de satisfacţie legitimat în artă. *O artă fără subiect* cerea Flaubert a cărui înclinaţie puristă este bine cunoscută. Viitorul artei el îl vedea într'o asemenea eterizare încît creaţiunea respectivă să se ţie numai prin forţa relaţiunilor de stil „după cum pămîntul se ţine în aer fără a fi sprijinit". * Aşa cum estetică şi artă se pot determina una pe alta, sau cum ele împreună se desfac dintr'o tendinţă mai generală, curentul acesta a fost încurajat. Estetica simpatiei nu cerea prezentării artistice decît valoarea unui simplu stimulent şi contemplatorului de artă, o simplă atitudine imitativă. Ştiinţa părea să confirme astfel intuiţia artistică şi ajuta la isgonirea definitivă a conţinuturilor relative. Jocul nervos al dimensiunilor lineare şi respiraţia liniştită a volumurilor păreau să constitue de aci înainte o ocaziune suficientă de artă. Impresioniştii se conformară cei dintâiu, în pictură, înclinaţiei puriste, întrucît renunţînd la compoziţiunile anecdotice în atita cinste la începutul veacului trecut şi la teatralismul din pînzele romanticilor, fixau celace în natură este nemijlocit. Un moment elementar difuz domina în atitudinea impresionistă. Simpatia estetică cerută aici nu era tocmai aceia dinamic-imitativă preconizată în „Einfühlung", ci mai de grabă una pe care am dori s'o numim himică, o transpunere în starea de impresionabilitate a epidermei sau retinei subt anumite condiţii de temperatură sau lumină. Am văzut care a fost fapta de artă idealistă a unui Hodler sau Cézanne. Cubiştii însfîrşit solicită pentru întâia oară pe contemplatorul pur activ, imitativ. Ei trag şi ultimele consecinţe ale ideii de artă pentru artă. Ceiace Flaubert cerea pentru literatură şi Hanslick recunoştea în muzică, cubiştii realizează în plastică. Prezentîndu-ne forme simple în diferite raporturi, ca în desemnurile unui Leger sau Picabia, ei fac apel la simpatia noastră estetică elementară. Nici unul din interesele omului social sau religios, ori în ce fel idealist sau interesat, aducînd cu sine predispoziţiile unei educaţii sau culturi sau sensibilităţile unei clase şi ale unei naţiuni, nu mai vin să se amestece aci. Totul se rezolvă în ceiace am numit o invitaţie la joc. Sînt rostogoliri de cercuri şi împietriri de cuburi, ca în „Contrast de forme" al lui Fernand Léger, întregul comprimat în planuri verticale aşa de apropiate, încît el nu mai exprimă raporturi de spaţiu reale, ci mai de grabă proecţiunea unui instinct primitiv de plasticizare, de a fasona obiecte şi de a gîndi proporţii. E un fel de „scherzo" pictural, jocul şi parodia repauzantă a facultăţii care face pe artist. Guillaume Apollinaire numeşte (în „les peintres cubistes") speţa aceasta a cubismului— „orfică" şi o desemnează ca pe un „agrement estetic pur".

* Intregul pasagiu foarte caracteristic sună astfel: „Ce qui me semble beau, ce que je voudrais faire, c'est un livre sur rien, un livre sans attache extérieure, qui se tiendrait de lui-même par la force interne de son style, comme la terre sans être soutenue se tient en l'air, un livre qui n'aurait presque pas de sujet ou du moins où le sujet serait presque invisible, si cela se peut. Les oeuvres les plus belles sont celles où il y a le moins de matière; plus l'expression se rapproche de la pensée, plus le mot colle dessus et disparait, plus c'est beau. Je crois que l'avenir de l'art est dans ces voies; je le vois à mesure qu'il grandit s'éthérisant tant qu'il peut... C'est pour cela qu'il n'y a ni beaux ni vilains sujets et qu'on pourrait presque établir comme axiome, en se posant au point de vue de l'art pur, qu'il n'y en a aucun, le style étant à lui tout seul une manière absolue de voir les choses" (Flaubert, Correspondance, II-e série. pg. 86).

Putem întrezări mai bine acum ceiace deosebeşte abstractismul orientalilor de acel al modernilor de care ne ocupăm. In adevăr, un acelaş instinct de ordine plastică determină ambele producţii. Dar pe cînd la orientali era vorba de instinctul unei societăţi întregi, a cărei viaţă în momentele marcante se desfăşura după o ordine protocolară şi ritmică; orfismul cubiştilor moderni corespunde numai instinctului de artă al unei elite. De aceia în primul caz aveam deaface cu arta unei civilizaţii, pe cînd aici cu estetismul unui grup.

Se poate spune că speţa aceasta, care în producţia cubistă ocupă ea însăşi extrema stîngă, încetează într'un fel de a mai aparţinea artei. In plastica tradiţională, reacţiunea emotivă era stimulată şi se contopea cu o reprezentare determinată, care avea o semnificaţie şi pentru înţelegere, şi care se găsea astfel înzestrată şi cu o valoare simbolică. Reacţiunea cubistă nu are însă niciun înţeles empiric; ea rămîne o simplă ocaziune de reacţii. In satisfacţia care rezultă nu mai subsistă conştiinţa unei relaţii dintre subiect şi obiect—şi ni se retrage ceiace ne place să regăsim în artă: pecetea unei personalităţi originale care priveşte lumea şi o influenţează pe a noastră. Cubismul orfic se poate compara astfel condiţiilor unei experienţe de psihologie. Nici o urmă din simpatia cu o individualitate de artist, din acel devotament caracteristic pe care spectatorul îl resimte faţă de artistul care este şi maestrul său; din consimţămîntul încîntat la presiunea unui punct de vedere aşa de productiv încît toate aspectele vieţii capătă o adîncime, o strălucire şi o bogăţie vie neaşteptată. E vorba numai de a stîrni în noi un joc de forme şi dimensiuni. Totul se mărgineşte în subiect şi e ultima faptă a atitudinii teoretice sau creatoare care vede în artă numai emoţiunea spectatorului.

Cu aceasta au fost indicate cele cîteva trăsături necesare pentru o orientare mai mult teoretică în producţia contemporană

a cubiştilor. Simmel vorbeşte undeva de cele trei dimensiuni ale unei idei artistice. Potrivit programului său am putea spune că în adîncimea sa sentimentală cubismul străbate până la tragicul forţelor impersonale ale naturii. In această direcţie el are un predecesor neîntrecut în Cézanne. Urmînd exemplul acestuia, el a încercat să înfăţişeze corporalitatea masivă a obiectelor pentru a ajunge apoi la suggestia forţelor care lucrează în spaţiu, în înălţimea sa conceptuală cubismul urcă până la ideia de necesitate şi tinde să dea reprezentarea plastică a unei legi abstracte, acolo unde un Hodler nu încercase decît fixarea unui impuls viu, dar primitiv şi identic în sine. In lungimea sa, faţada cubismului este concluzia finală a luptei purtate în ultimul secol subt steagul „artei pentru artă". A alege însă din toate direcţiile numai lungimea faţadei sale ar fi desigur a-i face o nedreptate. Există ceva serios şi fără îndoială legat de interesele cele mai importante ale culturii noastre în experienţa aşa de îndrăzneaţă a acestor artişti. Atitudinea filistină care acopere subt dispreţ sau ignorare ceiace este demn de luare aminte în această experienţă este cea mai puţin îndreptăţită. Analiza ne arată că ea nu este nici aşa de radicală pe cît se crede; că ea conduce mai de grabă până la un mare grad de încordare cîteva din tendinţele unei contemporaneităţi mai largi şi se singularizează astfel pe o direcţie acolo unde antecesorii găsiseră încă o formulă de conciliare. De fapt, se pare că în cubism se luptă încă două direcţii: una care năzueşte către o artă nutrită de simţ religios, o alta care aspiră către un nou dorianism al formei, către o viziune mai clară în spaţiu. Care din aceste curente va învinge atîrnă de evoluţia ansamblului cultural, după cum el se va orienta către acea renaştere mistică de atîta vreme prevestită, sau către acel clasicism al raţiunii despre care dela un timp a început iarăşi să se vorbească. In ambele cazuri i se va recunoaşte cubismului ceiace noi astăzi nu putem preţui decît în raport cu trecutul: importanţa unei intervenţii analitice care a liberat anumite tendinţe şi a favorizat o nouă constelaţie.

Tudor Vianu

Laguna

Omul cel alb, sprijinit cu amîndouă mînile de acoperişul căsuţei de dinapoia bărcii, zise cîrmaciului:

„Vom poposi pe noapte în luminişul lui Arsat. E tîrziu".

Malaezul abia mormăi ceva şi mînă înainte privind ţintă la rîu. Omul alb îşi răzămă bărbia de braţele încrucişate şi se uită după dîra bărcii.

La capătul aleii drepte, tăiată prin păduri de strălucirea vie a rîului, se arătă soarele orbitor, pe cerul limpede, cumpenindu-se deasupra apei care lucea potolit ca o făşie de metal. Pădurile, întunecate şi amorţite, stăteau tăcute şi nemişcate de oparte şi de alta a rîului larg. La picioarele copacilor mari şi trufaşi, eşeau din mîlul ţărmului palmieri de nipa fără trunchi, în mănunchiuri de frunze enorme şi grele care atîrnau neclintite deasupra roatelor cenuşii ale vîrtejurilor.

In liniştea cuprinsului, orice copac, orice frunză, orice ramuri, orice cîrcel de curpeni şi toate petalele florilor mărunte păreau vrăjite într'o desăvîrşită şi veşnică împietrire. Nu se mişca nimic pe rîu decît cele opt vîsle care se ridicau fulgerînd ritmic, se cufundau deodată cu o singură împroşcătură, în vreme ce cîrmaciul mătura la dreapta şi la stînga cu scînteerea neaşteptată a lopeţii, închipuind un semicerc strălucitor deasupra capului. Apa aruncată la o parte spumega dealungul bărcii cu un murmur nedesluşit. Şi luntrea omului alb, înaintînd pe rîu cu zgomotul ei slab, părea că intră pe porţile unei ţări din care până şi amintirea mişcării pierise pentru totdeauna.

Omul cel alb, întorcîndu-se cu spatele la apusul soarelui, privi peste întinderea goală şi largă a mării. In cele trei mile de pe urmă ale cursului său, rîul rătăcitor şi şovăelnic curgea drept în mare ispitit parcă puternic de libertatea orizontului des-

chis,—curgea drept spre răsărit, spre răsăritul unde poposeşte şi lumina şi întunericul. Chemarea repetată a vre-unei paseri, un ţipăt tulburător şi slab, răsărea în urma bărcii peste apa lină şi se pierdea mai înainte de a fi ajuns la celălalt mal, în tăcerea neînsufleţită a lumii.

Cîrmaciul îşi cufundă lopata în rîu şi cu braţele înţepenite, cu trupul plecat înainte, opri în loc. Apa vîjîia cu zgomot, şi deodată întinderea lungă şi dreaptă păru că se învîrteşte în jurul ei însăşi, pădurile se clătinară în semicerc şi razele pieziţe ale apusului atinseră coastele bărcii cu o strălucire de foc, aruncînd umbrele subţiri şi nelămurite ale echipajului peste luciul vrîstat al rîului.

Omul cel alb se întoarse ca să privească înainte. Luntrea îşi schimbase mersul deacurmezişul apei şi capul de dragon sculptat la proră era îndreptat acum către o deschizătură în tufişurile înciucurate de pe mal. Aluneca între ele sbîrlind crengile care atîrnau deasupra şi dispăru de pe rîu ca o făptură sveltă şi amfibiană care părăseşte apa pentru a se duce la vizuina ei din pădure.

Golful îngust era ca un şanţ: întortochiat, foarte adînc şi plin cu întuneric subt petecul străveziu de azur lucitor al cerului. Copaci uriaşi se înălţau nevăzuţi în dosul draperiilor înflorite de curpeni. Ici şi colo, lîngă negreala scînteetoare a apei, bolta încovoiată a vre-unui copac se arăta printre încîlceala ferigelor mărunte, negre şi amorţite, răsucit şi fără mişcare ca un şarpe împietrit. Vorbele scurte ale lopătarilor răsunau printre pereţii de vegetaţie trişti şi nepătrunşi. Întunericul se strecura dintre copaci, prin labirintul încîlcit al curpenilor, de dincolo de frunzele mari, fantastice şi neclintite, întunericul tainic şi nebiruit; întunericul îmbălsămat şi veninos al pădurilor nestrăbătute.

Oamenii mînau cu prăjina prin apa scăzută. Golful se lărgea deschizîndu-se într'o lagună paşnică. Pădurile se depărtau de ţărmul mlăştinos lăsînd o fâşie verde-deschisă de iarbă cu stuf să încadreze albastrul răsfrînt în apă al cerului. Un nour de lînă roşietică luneca pe deasupra strecurîndu-şi coloritul delicat al umbrei lui pe subt frunzele plutitoare şi florile argintii de lotus. O căsuţă urcată pe stîlpi înalţi se arătă neagră în depărtare. Alături, doi palmieri înalţi care păreau că veniseră din pădurile din fund, îşi răzămau cu grijă şi cu duioşie tristă creştetele lor încărcate de frunze pe acoperişul zdrenţăros.

Cîrmaciul, arătînd cu lopata, zise: „Arsat e-aici. Îi văd luntrea legată între stîlpi".

Vîslaşii rînduiţi pe laturile bărcii se ridicară să privească peste umeri la ţinta călătoriei din acea zi. Ei ar fi vrut mai bine să-şi petreacă noaptea altundeva decît pe această lagună cu înfăţişare sinistră şi cunoscută de toţi ca un loc necurat. Dar mai cu samă nu le plăcea Arsat, pentrucă era străin şi pentrucă el, care drege o casă ruinată şi locueşte în ea, strigă că nu-i este frică să trăiască printre duhurile locurilor părăsite. Un asemenea om poate să tulbure mersul soartei prin vorbe sau priviri, căci stafiile care ascultă de el nu pot fi îmblînzite de nişte bieţi drumeţi asupra cărora ele aşteaptă să îndeplinească gîndurile rele ale stăpînului lor. Oamenii albi n'au a se îngriji de astfel de lucruri, fiind necredincioşi şi în unire cu Tatăl Răului care-i călăuzeşte teferi prin primejdiile nevăzute ale acestei lumi. La înştiinţările celui Drept ei răspund cu o neîncredere batjocoritoare. Ce-i de făcut?

Aşa gîndeau lăsîndu-se cu greutatea trupului lor pe capătul prăjinilor lungi. Barca mare alunecă lin şi fără zgomot către luminişul lui Arsat, până ce, într'un lung scrîşnit de prăjini înfipte şi în murmurele desluşite de „Alah fie lăudat!", ea ajunse, cu o ciocnire uşoară, lîngă stîlpii strîmbi de subt casă.

Luntraşii cu feţe lungite strigară: „Arsat! O, Arsat!" Nu veni nimeni. Omul alb începu să urce scara necioplită care ducea la podeala de bambus dinaintea casei. Şeful bărcii zise morocănos:

„Avem să ne gătim de mîncare în barcă şi-avem să dormim pe apă.

— Dă-mi păturile şi coşul".—vorbi scurt omul alb.

El îngenunchie pe marginea podelei ca să primească legătura. Apoi barca se îndreptă spre larg şi omul alb, ridicîndu-se, întîlni pe Arsat care eşise prin uşa joasă a colibei. Era un om tînăr, cu pieptul lat şi cu braţe musculoase. N'avea nimic pe el decît *sarong*-ul. Capul îi era gol. Ochii lui mari, blînzi priveau ciudat la omul alb, dar vocea şi înfăţişarea lui erau potolite cînd întrebă, fără să-i ureze bun sosit:

„Ai doctorii, Tuan?

— Nu, zise oaspetele cu glas speriat. Nu. Ce? E cineva bolnav în casă?

— Intră şi vezi", răspunse Arsat tot aşa de liniştit; şi întorcîndu-se scurt trecu iarăşi prin uşa îngustă. Omul alb, aruncîndu-şi legătura, îl urmă.

În lumina tulbure a încăperii se arătă pe un culcuş de bambus o femee întinsă pe spate subt o învălitoare de pînză roşie de bumbac. Zăcea neclintită, caşi moartă; dar ochii ei mari, larg deschişi, sticleau în întuneric privind nemişcaţi în sus la căpriorii subţiri, fără să-i vadă. Avea călduri mari şi era fără cunoştinţă. Obrajii îi erau supţi, buzele abia deschise şi în faţa ei tînără se citea expresia fatală şi fixă—expresia pierdută şi contemplativă a celor fără cunoştinţă care sînt aproape de moarte. Cei doi oameni se uitau la ea în tăcere.

„A fost bolnavă multă vreme?—întrebă călătorul.

— N'am dormit cinci nopţi, răspunse Malaezul cu graiu cumpenit. La început auzea glasuri din apă care o chemau şi se lupta cu mine cînd o opream: Dar astăzi, dela răsăritul soarelui, nu mai aude nimic, nu mă aude nici pe mine. Nu mai vede nimic. Nu mă vede nici pe mine—pe mine!"

Rămase tăcut o clipă, apoi întrebă încetişor:

„Tuan, are să moară?
— Mă tem că da", — zise omul alb cu intristare. Cunoscuse pe Arsat cu mulţi ani înainte, într'o ţară îndepărtată, în vremuri tulburi şi de primejdie, cînd nu dispreţueşti nici un fel de prietinie. Şi de cînd prietinul lui malaez venise pe neaşteptate să trăiască în coliba de pe lagună cu o femee străină, dormise de mai multe ori la el în drumurile pe care le făcea în sus şi 'n jos pe rîu. Ii era drag omul care ştia cum să-şi ţină cu credinţă cuvîntul şi cum să lupte fără frică alături de prietinul lui alb. Il iubea — poate nu aşa de mult cum îşi iubeşte un om cinele lui drag — dar il iubea destul ca să-l ajute şi să nu-i pună unele întrebări, ca să se gîndească uneori nelămurit şi trist, la omul singuratic şi la femeia cu părul lung, cu chip îndrăzneţ şi cu ochi biruitori, care trăiau împreună ascunşi de păduri — singuri şi temuţi.

Cînd omul alb eşi din colibă, privi uriaşul incendiu al apusului covîrşit de umbrele care, ridicîndu-se repezi şi pe furiş ca un abur negru şi uşor deasupra copacilor, se împrăştiau pe cer potolind flacăra de cirmîz a nourilor plutitori şi lucirea roşie a zilei călătoare. In cîteva clipe răsăriră toate stelele peste întunecimea deasă a pămîntului; întinsa lagună, scînteind deodată cu lumini răsfrînte, semăna cu o bucată ovală de cer căzută în noaptea prăpăstioasă şi neîndurată a sălbătăciei. Omul alb scoase ceva de mîncare din coş, apoi adunînd cîteva găteje de pe podeală, făcu un foc mic, nu pentru căldură, ci pentru fum care să-l apere de ţînţari. Se învăli în pături şi se aşeză cu spatele la păretele de trestie al casei, fumînd gînditor.

Arsat eşi pe uşă cu paşi uşori şi se ghemui jos la foc. Omul alb îşi feri puţin picioarele lungite.

„Răsuflă", — zise Arsat cu glas scăzut, ghicind întrebarea pe care o aştepta. Răsuflă şi arde ca de-un foc mare. Nu vorbeşte; n'aude; şi arde!

Se opri o clipă, apoi întrebă cu glas domol, neiscoditor.

„Tuan... are să moară?"

Omul alb clătină din umeri încurcat şi murmură cu şovăire...

„Dacă aşa i-i scris...

— Nu, Tuan, zise Arsat potolit. Dacă aşa mi-i scris. Aud, văd, aştept. Mi-aduc aminte... Tuan, ţi-aduci aminte vremurile trecute? Ţii minte pe frate-meu?

— Da", — zise omul alb. Malaezul se ridică deodată şi plecă. Celălalt rămînînd afară auzi vorba în colibă. Arsat zicea: „Ascultă-mă! Vorbeşte!" Urmă o tăcere desăvîrşită. „O Diamelen!" strigă el deodată. Un suspin adînc isprăvi strigătul acela. Arsat veni afară şi se prăbuşi pe locul de mai înainte.

Şedeau tăcuţi lîngă foc. Nu era niciun zgomot în casă, niciun zgomot în jurul lor, dar departe pe lagună auziră glasurile luntraşilor răsunînd viu şi desluşit pe apa adormită. Focul din barcă clipea în depărtare cu flacără roşie înegurată. Apoi

se stinse. Glasurile conteniră. Pămîntul şi apa dormeau nevăzute, neclintite şi mute. Părea că n'a mai rămas pe lume decît raza stelelor care străluceau neîncetat şi zădarnic, prin tăcerea neagră a nopţii. Omul alb privea drept înainte în întuneric cu ochi larg deschişi. Frica şi uimirea, suflul şi minunea morţii — a morţii vecine, neînfăturate şi nevăzute, — îi trezi neliniştea moştenită din neam în neam şi-i răscoli cele mai adînci şi mai nelămurite gînduri. Bănuiala vie a răului, bănuiala ucigătoare ascunsă în inimile noastre, se revărsa în liniştea adîncă şi mută, şi-o făcea să pară vicleană şi rea, ca masca nepăsătoare şi nepătrunsă a unei asprimi neînţelese. Pămîntul, în pacea luminată de stele, se prefăcu în cîmp de bătae al stafiilor, care se războiau pentru stăpînirea sufletelor noastre neputincioase.

Un murmur jalnic se înfiripă în noapte; un murmur trist şi înfricoşetor caşi cum marile singurătăţi ale pădurilor dimprejur ar fi venit să-i şoptească la ureche înţelepciunea nemărginitei şi sublimei lor nepăsări.

Sunete şovăitoare şi nelămurite pluteau în aer, se prefăceau tîrziu în cuvinte; şi în cele din urmă curgeau uşor ca un rîu şoptitor de fraze blînde şi monotone. Se ridică ca un om care se deşteaptă şi-şi schimbă încetişor locul. Arsat, întunecat şi neclintit, cu capul plecat subt stele vorbea cu glas stins şi visător:

„...Căci unde ne putem lăsa povara sbuciumului decît în inima unui prietin? Un bărbat trebue să vorbească de războiu şi de iubire. Dumneata, Tuan, ştii ce-i războiul şi m'ai văzut în vreme de primejdie căutînd moartea după cum alţii caută viaţa! O scriere poate fi pierdută; o minciună poate fi scrisă; dar ceiace-au văzut ochii este adevăr şi rămîne în suflet.

— Mi-aduc aminte", zise molcom omul alb.

Arsat, urmă cu graiu întristat:

„De aceia să-ţi vorbesc de iubire. Să-ţi vorbesc noaptea. Să-ţi vorbesc înainte ca noaptea şi iubirea să fi trecut—şi ochiul zilei să privească peste durerea şi ruşinea mea; peste faţa mea cernită; peste inima mea arsă".

Un suspin scurt şi slab însemnă o oprire aproape nesimţită şi apoi vorbele lui curseră fără o mişcare, fără un gest.

„După ce trecuse răscoala şi războiul, şi tu plecaseşi din ţara mea întru urmarea dorinţelor tale pe care noi, oamenii din insulă, nu le putem pricepe, — eu şi cu frate-meu ajunserăm iarăşi ca mai înainte, purtători de sabie ai stăpînului. Ştii că eram oameni de viţă, dintr'un neam stăpînitor şi mai în stare decît oricare alţii să purtăm pe umărul drept semnul puterii. Şi'n vremuri bune Si Dendring ne-a arătat bunăvoinţă, după cum noi la vreme de cumpănă i-am arătat toată vrednicia noastră. Erau vremuri de pace. Vremuri cu vînători de căprioare şi jocuri, cu taclale nesfîrşite şi ciondăneli nebunatice între oameni sătui şi cu arme ruginite. Dar sămănătorul veghea fără teamă creşterea spicelor verzi de orez; şi negustorii soseau şi plecau, veneau slabi şi se

întorceau graşi în vremea aceia. Ei aduceau şi veşti. Aduceau minciuni şi adevăr amestecate, încît nimeni nu ştia cînd să se bucure şi cînd să fie năcăjit. I-am auzit vorbind şi despre tine. Te-au văzut ici şi te-au văzut colo. Şi-mi plăcea să-i ascult, pentrucă mi-aduceam aminte de vremurile răscoalei; şi eu totdeauna mi-am amintit de tine, Tuan, până ce veni vremea cînd ochii mei nu mai putură să vadă nimic în trecut, pentrucă ei priviseră asupra aceleia care moare acolo—în casă".

Se opri să rostească într'un şoptit arzător: „O, Mara bahia! O, blestem!" apoi urmă să vorbească puţin mai tare:

„...Nu-i duşman mai rău şi nici prietin mai bun decît un frate, Tuan, căci fraţii se cunosc unul pe altul şi în deplina cunoaştere stă puterea pentru bine caşi pentru rău. Îmi iubeam fratele. M'am dus la el şi i-am spus că nu mai puteam să privesc decît un singur chip, să aud decît un singur glas. El mi-a spus: „Deschide-ţi inima ca să poată vedea ce-i în ea, şi aşteaptă. Răbdarea este înţelepciune. Inchi Midah se poate să moară sau stăpînul poate să-şi uite de o femee!... „Am aşteptat!.. Ţi aduci aminte, Tuan, de femeia cu faţa acoperită şi de slăbiciunea stăpînului nostru pentru şiretenia ei? Şi dacă ea dorea pe servul ei, ce puteam eu face? Dar mi-am hrănit foamea inimii cu priviri fugare şi cu vorbe furişate. Ziua hoinăream pe cărarea care ducea la bae; şi cînd soarele cădea după pădure, mă strecuram dealungul gardului de iasomie al grădinii ei. Nevăzuţi, vorbeam unul cu altul prin mireasma florilor, prin vălul frunzelor, printre firile erbii lungi care sta neclintită în faţa buzelor noastre. Aşa era de mare paza noastră; aşa era de slab murmurul dorului nostru. Timpul trecea repede... şi se şoptea printre femei—şi duşmanii noştri pîndeau,—fratele meu era posomorît, iar eu începui să mă gîndesc la omor şi la un sfîrşit groaznic... Noi sîntem dintr'un neam care ia ceiace doreşte—caşi voi, Albii. Vine o vreme cînd omul uită credinţa şi respectul. Puterea şi trecerea sînt date stăpînilor; dar tuturor oamenilor le este dată iubirea, voinicia şi îndrăzneala. Frate-meu spuse: „Trebue s'o iei din mijlocul lor. Noi doi sîntem unul". Şi eu am răspuns: „Cît mai curînd, căci lumina soarelui nu mă'ncălzeşte dacă nu străluceşte dela ea". Prilejul veni cînd stăpînul şi toţi cei mari plecară la gura riului să pescuiască cu faclele. Erau sute de bărci; şi pe nisipul alb, între ape şi păduri, fusese clădite locuinţe de frunze pentru familiile Rajahilor. Fumul focurilor dela bucătării era ca o ceaţă albastră a sării, şi multe glasuri răsunau în ea pline de veselie. Pe cînd ei işi pregăteau bărcile ca să prindă peşte, frate-meu veni la mine şi zise: „La noapte". Mi-am cercetat armele şi cînd veni vremea, barca noastră işi luă locul în rîndul bărcilor care purtau faclele.

„Luminile scînteiau pe apă, dar înapoia bărcilor era întuneric.

„Cînd începură chiotele şi cînd aţîţarea îi inebuni aproape, noi ne-am răzleţit. Apa înghiţi focul nostru şi plutirăm înapoi la ţărmul întunecat, cu pîlpîiri de jar numai ici şi colo. Auzeam vorba sclavelor printre colibe. Găsirăm un loc deşert şi tăcut.

Am aşteptat acolo. Ea veni. Veni alergînd dealungul ţărmului, repede şi fără urmă, ca o frunză mînată de vînt în mare.

„Frate-meu zise: „Du-te şi o ia; ad'o în barcă". Am luat-o în braţe. Suspina. I se sbătea inima la pieptul meu. Am spus: „Te iau dela oamenii aceştia. Ai venit la strigătul inimii mele, dar braţele mele te iau în barca mea, fără voia Lui". „E drept! zise frate-meu. Noi sîntem oameni care luăm ceiace dorim şi-l apărăm împotriva oricui. Trebuia s'o fi luat la lumina zilei". Am zis: „Să plecăm; căci de cînd ea s'a urcat în barcă am început să mă gîndesc la mulţimea de oameni ai stăpînului". „Da, să plecăm, zise frate-meu. Sîntem surghiuniţi şi-acum barca asta ni-i ţara şi marea adăpostul nostru". El aştepta cu piciorul pe ţărm şi eu l-am rugat să se grăbească, pentrucă mi-am adus aminte de bătăile inimii ei la pieptul meu şi m'am gîndit că doi oameni nu pot sta împotriva la o sută.

„Am pornit vîslind în josul rîului pe lîngă mal; şi cînd am trecut pe la ghiolul unde pescuiau, chiotele contenise, dar susurul glasurilor se auzea ca bîzîitul gîzelor la amiază. Bărcile pluteau în roiuri, în lumina roşie a faclelor, subt un acoperiş negru de fum; şi oamenii vorbeau de jocul lor. Oameni care se lăudau şi glumeau—oameni care dimineaţa ne-ar fi fost prietini, în noaptea aceia se făcuse deodată duşmanii noştri. Nu mai aveam prietini în ţara unde ne născusem. Ea stătea în luntre, la mijloc, cu faţa acoperită; tăcută caşi acum; nevăzută caşi acum—şi nu-mi părea rău după ceiace lăsasem în urmă, căci puteam să-i aud suflarea lîngă mine, cum o pot auzi şi acum".

Se opri ascultînd cu urechea întoarsă către uşă, clătină din cap şi urmă:

„Frate-meu vroia să-i cheme la luptă cu un singur strigăt, ca să ştie lumea că eram hoţi de neam slobod şi ne'ncredeam în braţele noastre şi'n marea fără margini. Şi iarăşi l-am rugat în numele iubirii noastre să tacă. Nu auzeam suflarea ei lîngă mine? Ştiam că urmărirea va începe îndată. Frate meu mă iubea. Işi înmuie lopata fără zgomot. Spuse atît: „Acum numai jumătate de om e'n tine, cealaltă jumătate e'n femeia asta. Pot aştepta. Cînd ai să fii iar om întreg, ai să te întorci aici cu mine, să-i chemăm la luptă dreaptă. Sîntem feciori dintr'o mamă". Nu i-am răspuns. Toată puterea şi tot cugetul meu erau în mînile cu care ţineam lopata—căci doream să ajung cu Ea într'un loc păzit, dincolo de cuprinsul mîniei oamenilor şi a urii femeilor. Iubirea mea era aşa de mare încît credeam că mă putea călăuzi către o ţară unde moartea nu era cunoscută, numai dacă aşi fi putut scăpa de furia lui Inchi Midah şi de sabia stăpînului. Vîsleam cu grăbire suflînd printre dinţi. Lopeţile muşcau în apa netedă. Am eşit din rîu; am scăpat în canalele limpezi printre vaduri. Mergeam pe lîngă coasta neagră; mergeam pe lîngă malurile de nisip unde marea vorbeşte în şoapte uscatului; şi strălucirea nisipului alb fulgera în urma bărcii, aşa de repede alerga pe apă. Nu vorbeam. O singură dată am zis: „Dormi, Diamelen, căci în

curind vei avea nevoe de toate puterile tele". I-am auzit glasul dulce, dar nu mi-am întors capul. Soarele răsări şi noi mergeam mereu. Apa cădea de pe faţa mea ca ploaia dintr'un nour. Sburam prin lumină şi arşiţă. Nu priveam deloc în urmă, dar ştiam că în spate, ochii lui frate-meu priveau ţintă înainte, căci barca mergea drept ca săgeata unui Boşiman cînd pleacă din coarda arcului. Nu se afla vislaş mai bun, nu se afla cîrmaciu mai bun decît fratele meu. De multe ori, împreună, biruisem la alergări cu această barcă. Dar niciodată nu ne-am stors puterile ca atunci—atunci cînd pentru cea din urmă oară vîsleam împreună. Nu se afla om mai viteaz, nici mai vîrtos decît frate-meu în ţara noastră. N'aveam putere de prisos să-mi întorc capul şi să-l văd, dar în orice clipă auzeam şuerul suflării lui cum se făcea mai tare îndărătul meu. Şi nu scotea o vorbă. Soarele era sus. Căldura mi se lipea de spete ca o flacără de foc. Coastele mi-erau gata să plesnească, şi tot nu puteam strînge destul aer în piept. Şi atunci am simţit că trebue să strig cu cea din urmă suflare: „Să ne oprim..." „Bine", răspunse el; şi glasu-i era hotărît. Era tare. Era viteaz. Nu ştia ce-i frica, nici ce-i osteneala... Fratele meu!"

Un murmur paşnic, un murmur nemărginit şi pierdut—murmurul frunzelor tremurătoare şi al crengilor care se mişcau, alerga prin adîncurile ascunse ale pădurilor, alerga peste întinsul înstelat al lagunei. Apa, printre stîlpi, plesnea cîteodată lemnăria cleioasă cu o împroşcătură neaşteptată. O adiere caldă atinse feţele celor doi oameni—o adiere tare şi scurtă ca un suspin adînc al pămîntului care visa.

Arsat urmă cu glas coborît şi egal: „...Mînarăm barca la malul alb al unui mic golf lîngă o limbă lungă de uscat care părea că ne tae calea;—un cap lung împădurit care pătrundea departe în mare. Frate-meu cunoştea locurile. Dincolo de cap se afla gura unui rîu, şi prin jungla uscatului trecea o cărăruşă. Am făcut foc şi am fiert orez. Apoi ne-am întins să dormim pe nisipul moale la umbra bărcii. Ea veghea. Abia închisesem ochii cînd i-am auzit strigătul de alarmă. Am sărit în picioare. Soarele era la jumătatea drumului pe cer. Şi văzurăm răsărind la deschizătura golfului o corabie înarmată cu mulţi vîslaşi. Am cunoscut-o deodată; era una din corăbiile Rajahului nostru. Pîndeau ţărmul şi ne văzuse; au bătut *gong*-ul şi au întors capul corăbiei înspre golf. Am simţit că mi se opreşte inima în piept. Diamelen se lăsă pe nisip şi-şi acoperi faţa. Nu mai era chip de scăpat pe mare. Frate-meu rîdea. El purta puşca pe care i-ai dat-o, Tuan, înainte de-a pleca, dar avea numai o mînă de praf. Îmi zise în grabă: „Fugi cu ea pe cărare. Am să-i alung, că n'au arme de foc; şi dacă slobozi o încărcătură în faţa unuia, mor cîţiva fără greş. Fugi cu ea. De cealaltă parte a pădurii se află casa unui pescar şi o barcă. Dacă mi-oiu isprăvi încărcăturile vin şi eu. Sînt bun la fugă şi vom fi plecaţi mai înainte ca ei să ne ajungă. Am să mă împotrivesc cît oiu putea, căci Ea

nu-i decît o femee care nu-i în stare nici să fugă, nici să se lupte, dar ea ţine inima ta în mînile ei slabe". El se dosi după barcă. Corabia venea. Ea şi cu mine fugirăm şi pe cînd ne repezeam pe cărare, auzirăm împuşcături. Frate-meu împuşcă odată, de două ori—şi răsunetul *gong*-ului încetă. Se făcu tăcere în urma noastră. Gîtul acela de uscat e îngust. Înainte de a auzi pe frate-meu împuşcînd a treia oară, am văzut ţărmul povîrnit şi am zărit iarăşi apă: gura unui rîu mare. Am trecut deacurmezişul unei rarişti cu iarbă. Ne-am coborît spre apă. Am văzut o colibă joasă pe mîlul negru şi o luntre legată la mal. Am auzit o altă împuşcătură îndărătul meu. M'am gîndit: „Asta-i încărcătura lui cea din urmă". Ne repezirăm la luntre. Un om venea în fugă dinspre colibă, dar m'am aruncat asupra-i şi ne-am rostogolit amîndoi în mîl. M'am ridicat după aceia iar, el rămase întins la picioarele mele. Nu ştiu dacă l-am omorît sau nu. Eu şi Diamelen împinserăm luntrea pe apă. Auzii ţipete înapoi şi văzui pe frate-meu alergînd prin rarişte. Îl urmăreau mai mulţi oameni. O luai în braţe şi o aruncai în barcă, apoi sării şi eu. Cînd mă uitai în urmă, văzui că frate-meu cădea. Căzu şi se ridică iar, dar oamenii se strînseră împrejurul lui. El răcni: „Am venit!" Erau lîngă el. Privii. Oameni mulţi. Pe urmă m'am uitat la Ea. Tuan, am împins barca! am împins-o la adînc. Ea îngenunchiase repede privind la mine rugător şi zisei: „Ia ţi lopata", pe cînd eu loveam apa cu a mea. Tuan, l-am auzit strigînd. L-am auzit strigîndu-mă pe nume de două ori şi am auzit glasuri urlînd: „Ucide! Loveşte!" Nu m'am întors deloc înapoi. L-am auzit chemîndu-mă pe nume din nou cu un ţipăt prelung, ca şi cum viaţa îi eşea odată cu glasul—şi tot nu mi-am întors capul. Chiar numele meu!... Fratele meu! De trei ori a strigat—dar eu nu eram sătul de viaţă. Nu era Ea acolo în barcă? Şi nu puteam găsi cu ea o ţară unde moartea este uitată — unde moartea-i necunoscută?"

Omul alb se sculă. Arsat se ridică şi el în picioare, — un chip nelămurit şi tăcut deasupra jarului care murea. Peste lagună se tîra o ceaţă leneşă şi joasă, ştergînd încet imaginile scînteetoare ale stelelor, şi'n curînd o mare întindere de abur alb acoperi pămîntul: curgea rece şi cenuşiu în întuneric, se încolăcea în vîrtejuri fără zgomot împrejurul trunchiurilor de copaci şi în preajma podelei dela casă, care părea că pluteşte pe o închipuire de mare fără odihnă. Numai în depărtare creştetele copacilor se desemnau pe luciul cerului ca un ţărm, posomorît şi de care nu te puteai apropia — o coastă amăgitoare, nemiloasă şi neagră. Glasul lui Arsat răsună tare în pacea adîncă:

„...Ea era acolo! Era lîngă mine! Ca s'o cîştig, m'aşi fi împotrivit lumii întregi. Dar era lîngă mine... şi..."

Vorbele lui se distramau pierzîndu-se în depărtările pustii. Se opri şi părea că le ascultă cum se sting foarte departe şi fără ecou. Apoi zise cu linişte:

„...Tuan, l-am iubit pe frate-meu".

O suflare de vînt îl înfiora. Sus, deasupra capului,—sus, deasupra mării tăcute de ceaţă, frunzele lincede ale palmierilor se loveau una de alta cu zgomot trist şi stîns. Omul alb îşi întinse picioarele. Bărbia lui se sprijinea pe piept. Murmură cu tristeţă fără să-şi ridice capul: „Toţi ne iubim fraţii". Arsat izbucni cu o puternică îndîrjire în şoaptă:

„De ce să port grija celui care murea? Nici eu n'aveam linişte în suflet".

Păru că aude o mişcare în casă,—ascultă; apoi păşi înăuntru fără zgomot. Omul alb se ridică în picioare. Stelele luceau mai palide ca şi cum s'ar fi dus în adîncurile îngheţate ale spaţiului nemărginit. După o suflare rece de vînt urmară cîteva clipe de linişte deplină şi de tăcere desăvîrşită. Apoi, dindărătul liniei negre şi fîlfîitoare a pădurilor, o coloană de lumină aurie ţîşni pe cer şi se desfăşură peste semicercul zării dinspre răsărit. Soarele răsărise. Ceaţa se înălţă, se frînse în pînze plutitoare, se risipi în subţiri cununi zburătoare; şi laguna desvălită zăcea lustruită şi neagră în umbrele grele, la picioarele păretelui de copaci. Un vultur alb se ivi deasupra ei cu un zbor greu şi pieziş, ajunse în lumina limpede a soarelui şi se arătă o clipă scînteind orbitor, apoi înălţîndu-se mai sus, se făcu un punct negru şi nemişcat înainte de a se pierde în albastrul cerului, ca şi cum ar fi părăsit pămîntul pentru totdeauna. Omul alb care sta înaintea uşii, privind în depărtări, auzi în colibă un murmur încilcit şi frînt de vorbe zăpăcite, care sfîrşiră cu un geamăt greu. Deodată Arsat eşi împleticindu-se cu mîinile întinse, se cutremură şi se opri cîtăva vreme cu ochii împietriţi. Apoi zise:

„...Nu mai arde".

În faţa lui soarele îşi arăta marginea peste vîrfurile copacilor, ridicîndu-se puternic. Vîntuleţul se răcori; o mare strălucire izbucni pe lagună, scînteind pe apa tremurătoare. Pădurile eşiră din umbrele limpezi ale dimineţii, se desluşiră, ca şi cum ar fi sărit mai aproape—ca să se oprească deodată într'o mare vîlvă de frunze, de crengi care se plecau, de ramuri care se legănau. În lumina fără milă a soarelui, şoapta inconştientă a vieţii se făcea mai tare, vorbind cu glas neînţeles, în jurul întunecimii mute a acelei dureri omeneşti. Ochii lui Arsat rătăciră greoiu, apoi se ţintuiră asupra soarelui.

„Nu mai văd", îşi zise cu jumătate de gură.

„Nu-i nimic", zise omul alb mişcîndu-se spre marginea podelii şi făcînd semn cu mîna către barca lui. Un fluer slab veni pe lagună şi barca începu să lunece către sălaşul prietinului stafiilor.

„Dacă vrei să mergi cu mine, aştept toată dimineaţa, zise omul alb privind departe pe apă.

— Nu, Tuan, zise Arsat blînd. N'am să mănînc nici n'am să dorm în casa aceasta, dar mai întâiu trebue să-mi aflu drumul. Acum nu pot să văd nimic... nimic: nu mai este lumină

nici pace în lume; ci moarte—moarte pentru toţi. Eram copiii aceleiaşi mame... şi l-am lăsat în mijlocul duşmanilor; dar acum mă'ntorc înapoi".

Scoase un lung oftat şi urmă cu glas visător:

„În curînd voiu vedea destul de limpede ca să lovesc.., să lovesc. Dar Ea a murit, şi... acum.., întuneric".

Îşi întinse braţele larg, le lăsă să cadă dealungul trupului; apoi rămase neclintit, cu faţa nemişcată şi cu ochii de piatră, privind la soare. Omul alb cobori în barcă. Sus, în partea dinapoi a bărcii, cu capul înfăşurat în zdrenţe albe, şeful sta mîhnit, lăsîndu-şi lopata să se tîrie prin apă. Omul alb, rezămat cu amîndouă braţele de acoperişul ierbos al căsuţei, privea înapoi la clătinarea scînteetoare a dîrei din urma bărcii. Înainte ca ea să fi trecut din lagună în golf, îşi ridică ochii. Arsat nu se mişcase. Stătea singur în bătaia pătrunzătoare a soarelui şi privea dincolo de lumina zilei fără nouri, în întunericul unei lumi de amăgiri.

(Din englezeşte de *Stejar Ionescu* şi *Gh. Bărgăuanu*).

Joseph Conrad

Peisagiu de toamnă

Totu-i copt. Lumina
Şi-a 'nchis portalele de aur greu;
Zările-şi fac semn clipind mereu —
Răstoarnă-şi cupa de parfum, verbina.

Balul verii s'a 'ncheiat. Arar
Mai ride'n mirişti roşul unui mac.
O butie răsună sub hamac —
Inima toamnei, inimă de dogar!

Ferestrele încet le-a 'nchis o roabă.
Tu din cerdac priveşti la toamna care vine
Şi ciuguleşti în vis dintr'un ciorchine
Strivit încet în gură, boabă de boabă...

F. Aderca

Terpsihore

In spaima nervilor exaltaţi, tresari, bucurie a frumuseţii! Extazul tău mă alungă din mine în gesturi lîngede de dans funebru, în rotiri pătimaşe de balet nesfîrşit, în neaşteptată schimbare de bucurii şi tristeţe. Gesturi zugrăvind turburarea extremă a durerii şi a însufleţirii, vorbind ochilor prin graiul înfăţişării despre simţimintele adinci ce zgudue fiinţa ascunsă.

Gesturi tremurînd de vibrarea neînţeleasă a acordurilor *plîngătoare*; gesturi sculptînd ritmuri line sau zguduite, cizelate 'n răsfrîngeri de umbră şi de lumină. Visul larg le 'ntipăreşte blîndeţea cînd se abat braţele cu fîlfîirea înceată de aripi ostenite, sau oglindind melancolia frunzelor uscate ce cad.

Neastîmpăr tineresc al naturii, zbor avîntat ca trilurile hohotitoare, vîrtej al patimilor biciuite de furtuna orchestrei, horă zimbitoare, molcomă ca fluerul blînd de păstor.

Dor fără nume ce alergi purtat de picioare repezi—suveici de aur ţesînd o pînză nevăzută, — legănînd trupul uşor subt vălurile fluturate de adiere, ca o floare pe lujerul ei subţire.

Mişcare înfiripată cu prima stea ce s'a smuls din odihna abisului şi cutreeră veşnicia împinsă de voinţa neclintită a destinului.

Către Nemesis

O Nemesis, întoarce din spre mine faţa ta întunecată, îndepărtează privirea ta necruţătoare!

Uite, iţi închin darul meu de flori şi parfumuri, primeşte obolul meu smerit.

O, aşi vrea să mă mistui toată ca boabele de tămîie din jertfelnicele tale de aur; să mor şi să reînviu ca trupul luminos al Selene-ei; să-ţi inalţ mireasma corpului meu sfîrşit şi mereu refăcut, al sufletului meu renăscut şi împlinit, odată cu fumul tămîei care a ars.

O Nemesis, primeşte umilitele mele daruri, conteneşte a mă ţinti cu privirea ta neindurată!

Tu turburi sufletele muritorilor; tu trimiţi în nervii mei o infrigurare, amestec de frică şi durere; tu răscoleşti tot răul din firea mea de foc şi pămînt şi mi-l deştepţi în mustrarea de cuget; tu trezeşti furiile adormite, cu şerpi în jurul capetelor şi le goneşti, le goneşti mereu pe urmele nefericiţilor.

O Nemesis, opreşte Eriniile, ascultă ruga mea, primeşte darul meu de flori şi parfumuri.

Electra

Surorii mele Margareta.

Ascult murmurul valurilor, cutreer zădarnic ţărmurile pustii ale mării, cu ochii în zări. Cel aşteptat cu frică şi nădejde în Argos, nu se arată.

Lumină prietină a lui Apolon,—ca floarea soarelui te urmăresc şi te sorb cît ţine ziua; dar iată că scazi, se 'ntind umbrele tîrîndu-şi trupurile negre, cuprind pămîntul intreg. Cu ele cresc şi gîndurile; dela răspîntie Hecate prinde a mă turbura cu taina chipului ei întreit. Cască ochiul speriat Selene, cînd trece de pragul neiinţei şi umbrele se furişează printre coloane, pătrund prin metope, coboară scări de piatră adîncindu-se în subteranele palatului. Odraslă de rege aruncată 'ntre sclavi, tinereţea mea se mistue în singurătate şi'n aşteptare.

Rătăcesc în zdrenţe cernite, cu doliul urnei în părul meu neîngrijit; n'am împodobit niciodată cu mirt sau cu trandafiri altarele Afroditei. Tainicul miosotis, floarea aducerii aminte, mi-e singur prietin. Grea datorie de ură îmi apasă umerii; mi-e gura plină de blesteme, mi-s pleoapele înflorite de plîns, fulgere îmi aprind privirea. Durerea mea, pasăre neagră, se roteşte stingheră în amurg; vaetele mele le turbură bucuriile ospeţelor şi ale odihnei. Dorm acolo sus, în patul adulterului, trădarea şi ruşinea! Aleargă orele, aleargă, creşte groaza—e clipa cînd a strălucit securea în mînile femeii necredincioase.

Şi cel aşteptat cu frică şi cu nădejde în Argos, întîrzie să sosească!

Ceasuri chinuite ale viselor. Tată, tată, simt prin somn cum îţi laşi pe pieptul meu capul urgisit şi mă zgudui toată de cutremurul plînsului tău. Ca o peşteră îmi răsună în inimă gemetele tale, dar nu pot scutura înţepenirea somnului să te mîngîi de dragostea de fiică şi eşti iar departe, departe şi mă priveşti din întunecimile Stixului cu jalea încremenită în ochii tăi sticloşi. O, sfinte Pămînt, pe eroul Ilionului, pe mîndrul şi generosul Atrid, l-ai coborît cu atîta necinste la Hades!

Se luminează săli şi bolţi. De pe pirostrii de argint, din mangaluri, parfumurile răsucesc şuviţe subţiri de fum albastru. Vibrează lirele şi tremură acordurile harpelor eoliene, sclavele duc flori şi pene, licăreşte aurul,—albe, roşii, verzi, albastre scîntee pietrăriile, trece alaiul cu bici, foc, ţipăt, flacără şi sînge.

— Clitemnestră trufaşă şi crudă, poruncitoare şi umilită, zădarnic îmbii harpiile negre cu ghiarele intoarse, la ospeţele tale de noapte; zădarnic hecatombele victimelor tale, zădarnic descînţi vraja nestimatelor, căci toată purpura din scoicile Siriei nu poate înăbuşi spaima viselor grozave care ţipă prin ochii tăi.

Acolo, Clitemnestra, acolo în noaptea anilor, străluceşte mereu din întuneric oţelul securii, şi sîngele curge, curge, curge; şi marmora pe care o speli, mereu se roşeşte, mereu!

O, batjocură, sporită veşnic cu altă batjocură: un mire ţăran, lanţuri, se pregătesc fetei de rege!

Şi cel aşteptat în Argos, răzbunătorul, nu mai soseşte.

Oreste e mort, Oreste nu mai vine!

Oreste a venit!

Impacă duhul tatălui nostru, Oreste, răzbună în sînge umbra lui neodihnită!

Ucide, Oreste, ucide! Stîrpeşte neamul tiranului, pedepseşte cu moarte trădarea şi omorul; ucide, Oreste!

Să răsune zangăte de spade, să se cutremure palatul de strigăt, să vuiască pămîntul! Crainici, sunaţi vestea dreptăţii. Parcele îndeplinesc porunca Destinului. Să fumege hecatombele; Hades, Zei sub-pămînteni, primiţi parfumul jertfelor calde, ascultaţi răsufletul greu al agoniilor până ce trandafirii zorilor se vor aşterne peste muribunzi!

Vibrează iar lirele, tremură acorduri pe harpele eoliene, săltaţi glezne subţiri, avîntaţi-vă de pe soclul coloanelor, zburaţi paşi uşori ai picioarelor goale — albi porumbei ingemănaţi; braţe slabe, întoarse din spre rostul vostru de pace şi de mîngîiere, legănaţi lampadarele desfăşurind în văzduh panglici de lumină, sărbătoriţi orgiile mortuare! Veseliţi-vă copii prigoniţi de vitregie, sărbătoriţi trista voastră izbîndă! Coboară nebunie, amestecă sufletele în delirul bucuriei, ia-ţi tirsul şi joacă, joacă mînînd hora desnădejdilor înăbuşite, şi rîzi cu hohot de măcel şi de sînge, până cînd paşii obosiţi te aruncă în leşinul odihnitor al răzbunării şi al morţii!

Constanţa în 1916

Valurile îşi ridică şi îşi risipesc spectrele zdrenţuite subt lună.

Vechiul Tomis doarme somnul îndurerat al celor pe care doar visul îi mai mîngîie de încercările soartei. Numai tu, trist latin, stai de veghe, abătut pe gînduri cu pumnul subt bărbie, pe nopţi viforoase cînd se cutremură soclul tău de piatră, cu ochii pierduţi în largul mării, unde farul tîrăşte o dîră de sînge.

— Asculţi răsunînd prin furtună glasuri barbare? Sînt Geţi? Sînt Sarmaţi? Martor tăcut al veacurilor, priveşti, lîngă zbuciumul mării cum se perindă valurile frămîntate ale seminţiilor.

In jurul tău orele se alungă, împinse de graba Clepsidrei. De pe minarete, glasul monoton al muezinului salută arătarea

lui Hiperion şi pe un altul îl sărbătoreşte cultul sveltelor bazilice. In preajma ta, pe ţărmurile stîncoase, singuri salcîmii înfloresc subt adierea sărată a mării. Doar Memoria, cu picioarele repezi, aleargă printre secole rechemînd trofee.

Tu, care ai trăit atîtea tragedii, în ceasul acesta amuţeşte din nou o idiomă care ţi-e dragă. Casele sînt iar pustii ca şi scoicile de pe maluri din care melcii au pierit. Ochiul îngrijorat al pilotului priveşte în zare. In jurul tău aleargă umbrele, vîntul, orele fugare.

Şi valurile repetă mereu dorul tău spre Cetate şi vîntul geme răsfoind Tristele pe nopţile viforoase, cînd se cutremură soclul tău de piatră.

Cora Irineu

Mihaiu Sturdza, familia şi anturajul lui *

Mihaiu sau, cum i se zicea de obiceiu, Mihalache Sturdza era fiul marelui logofăt Grigoraş Sturdza şi a domniţei Mărioara Calimah. El a avut norocul să fie crescut de un foarte distins cleric francez, abatele L'hommé, care a stat in ţară ani indelungaţi. Nu incape îndoială că, în ce priveşte cultura şi pregătirea pentru viaţa politică, profesorul şi elevul şi-au făcut reciproc cinste. Mihalache Sturdza a fost fără indoială barbatul de stat cel mai capabil ce l-a produs Moldova de două veacuri încoace şi mare pacat este, nu numai pentru Moldova, dar chiar şi pentru întreaga Romînime, că strălucitele lui însuşiri politice au fost patate de neastimparata sete de bani de care era stăpînit.

S'a ocupat de tinăr de treburile publice şi unele din memoriile adresate de el cabinetului dela Peterburg arată cît de serios îşi studiase ţara de timpuriu şi cum mintea lui puternică şi clară îşi făcuse de pe atunci o idee exactă de adevarata ei stare şi de adevaratele ei nevoi. Din tinereţe a aspirat la domnie şi a ştiut să dobîndească favoarea Peterburgului fără de care orice năzuinţă la scaun ar fi fost zadarnică. Rămînea să obţie invoirea sultanului şi aici o împrejurare sentimentală i-a pricinuit greutăţi mari. Despărţit de întâia lui soţie, de graţioasa şi buna Eliza Rosetti, el legase relaţiuni de dragoste cu o vară mai departată a sa, cu Smaranda Balş, născută Sturdza, şi era hotărît s'o iee de soţie cînd, în urma stăruinţilor Rusiei, Poarta s'a hotărît să-l numească la scaunul Moldovei şi l-a chiemat la Ţarigrad spre a-i da investitura. Mihalache Sturdza s'a grăbit să plece, luîndu-şi ramas bun dela iubita lui şi făgăduindu-i că o va lua de soţie îndată ce se va întoarce ca domn.

Ca să-şi pregătească venirea în scaun, făcuse încă de ani cheltueli însamnate, şi la Peterburg şi la Stambul, spre a-şi asigura bunăvoinţă şi sprijin la amindouă curţile, cheltueli cari îl

* Din volumul „Amintiri", care se pune în vînzare zilele acestea.

silise să s'încurce în datorii grele. Puţin înainte de chiemarea lui la Ţarigrad, tată-său, ajuns la adînci bătrîneţe, murise lăsîndu-i o avere foarte mare, pe baza căreia a contractat alte datorii menite să-l pue în stare să obţie bunavoinţă a valideelor şi a marilor demnitari turci, fără de care ştia bine că nu se poate conta nici pe învestitură grabnică, nici pe domnie liniştită. Suma cu care a putut să s'împrumute astfeliu nepărîndu-i îndestulătoare, amanta lui i-a mai încredinţat, pe lîngă toţi banii de cari dispunea în acel moment, şi toate juvaerurile ei cari erau de mare preţ, spre a le amaneta.

Însă, ajuns la Ţarigrad, a dat de o piedecă neprevăzută. Vechia noastră cunoştinţă din vremea Eteriei, Ştefanache Vogoridi, fostul caimacam al Moldovei, care ştiuse să cîştige favoarea sultanului Mahmud al II-lea, fiind chiar numit, pe o bucată de timp, beiu de Samos, de loc nu-şi părăsise aspiraţiunile la scaunul Moldovei, până în momentul în care Mihalache Sturdza a fost oficial desemnat ca viitor domn. Indată ce Sturdza a sosit la Constantinopol, Vogoridi i-a trimes răspuns că este dispus să nu-i facă greutăţi dacă... noul domn ie de soţie pe fiică-sa, Smaranda. Sturdza, fiind sigur de sprijinul Rusiei şi împins de ambasadorul acestei puteri, a dat un răspuns politicos, dar categoric de negativ. Atunci Vogoridi, care cu prea puţină vreme înainte avusese prilej să facă Turciei un mare serviciu cu ocaziunea încheierii unei convenţii comerciale cu Anglia, a cerut sultanului o audienţă în care a expus lui Mahmud al II-lea dorinţa ca, el neputînd fi domn al Moldovei, cel puţin noul voevod al acelui *memleket* (provincie) să aibă a lua de soţie pe fiică-sa Smaranda. Sultanul, pe de o parte doritor să facă un bine favoritului său, iar pe de alta bucuros să fie neplăcut candidatului impus de Rusia, a făgăduit lui Vogoridi că investitura se va da noului domn al Moldovei numai după ce se va fi căsătorit cu fiica lui. Şi, intr'adevăr, data investiturii nu se mai fixa, nenorocitul domn neînvestit se topia în cheltueli la Stambul, fără ca nici intervenţiunile foarte categorice şi repetate ale ambasadei ruseşti la Poartă, nici propriile sale jalbe la sprijinitorii lui din Peterburg să fi putut obţine un rezultat imediat; se ştie ce meşteri neintrecuţi în materie de traganare au fost totdeauna turcii. Sturdza era mai înainte de toate un barbat cu mare simţ practic; el a înţăles destul de răpede că trebue să jertfească dragostea domniei sau domnia dragostei, altfeliu turcii îl vor ţinea cu lunile în Ţarigrad, ceiace va însamna ruina lui desăvîrşită. S'a hotărît să renunţe la dragoste.

Odată această hotărîre luată, tîrgul cu Vogoridi a fost răpede făcut: grecul a mai cerut şi obţinut recunoaşterea unei zestre frumoase pentru fiică-sa şi postul de *Kapu-kehaya* (reprezentant) al Moldovei pe lîngă Poartă, cu un salar însamnat, celace i s'a admis de asemenea. Investitura a urmat îndată după căsătorie şi noua păreche domnească a plecat la Ieşi. Cum a iz-

butit noul domn să mîngîe pe iubita părăsită şi dacă a mîngiet-o nu ştiu, cred însă că datoria către dînsa a fost plătită imediat.

Această împrejurare politico-romantică mi-a fost povestită de răposatul Dimitrie Sturdza, fostul şef al partidului liberal. El, date fiind legăturile de familie şi de afaceri ce-l legau de fostul domnitor, precum şi a nepărtinirii cu care judeca pe Mihaiu Sturdza, era şi în măsură să fie bine informat şi merită toată crezarea. Un vice-consul prusian, care a trăit cîţiva ani în Ieşi şi a scris o carte care nu este decît un violent pamflet împotriva ţării noastre, povesteşte împrejurările într'un chip mult mai puţin favorabil pentru domn, însă chipul răutăcios în care cartea este scrisă face ca afirmările lui să fie mai mult decît suspecte.

Cea dintâiu grijă a domnului a fost să scape de urieşele datorii contractate pentru dobîndirea domniei. In acest scop s'a hotărît să se folosească de nemulţămirea generală pricinuită prin năvălirea, mai ales după izbuhnirea răsboiului ruso-turc dela 1828 încoace, a unui adevarat potop de jidovi. Intemeindu-se pe îngrijirea stîrnită de această invaziune a unui element străin şi cotropitor a tuturor poziţiunilor economice ale ţării, a instituit o comisie însărcinată cu cercetarea condiţiunii şi a stării materiale a jidovilor veniţi în urmă, stabilind totodată condiţiuni foarte grele pentru a-i învoi să s'aşăze în ţară. Deoarece foarte puţini erau acei cari întruniau acele condiţiuni, n'a fost greu a face cîteva exemple, *desfărînd* peste Dunăre un număr, dealtmintrelea destul de mic, de jidovi veniţi mai ales din Rusia şi din Galiţia. Dar aceste puţine expulzări au ajuns pentruca să înspăimînte restul jidovimii şi s'o ademenească să caute, după obiceiu, în bani, liman de scapare împotriva cumplitei nevoi la care era expusă. Aproape toate datoriile domnului fusese contractate la jidovi: s'au sfătuit deci între ei şi au hotărît ca obştia jidovilor să achite toate datoriile domnitorului, dacă acesta se va îndatori din parte-i să modereze asprimea condiţiunilor în cari jidovimea era îngăduită să între şi să locuiască în Moldova. Insărcinat cu negocierile acestei afaceri a fost bancherul Michel Daniel, a cărei familie era aşezată de mai demult în ţară şi care avea cu domnul relaţiuni băneşti, fiind unul din creditorii lui de căpitenie.

Daniel s'a pus în legătură cu Petrache Asaki, adiutant al lui vodă şi omul lui de încredere. Tîrgul a fost răpede făcut: s'a convenit ca Michel Daniel să restitue domnului toate sinetele ce el le iscălise către bancherii şi oamenii de afaceri jidovi, iar domnul să iee măsurile trebuitoare pentruca jidovii să poată intra şi vieţui în ţară. Nu ştiu dacă sinetele s'au remis domnului cu ceremonialul descris de suspomenitul vice-consul, cred mai probabil că Daniel le-a predat lui Asaki,—sigur însă este că pedeoparte Mihaiu Sturdza a îndulcit condiţiile aspre puse intrării şi aşăzării în Moldova a jidovilor veniţi de peste hotar, iar pe de alta a mai avut grijă ca aceste condiţiuni, chiar aşa de în-

dulcite cum erau, să nu fie aplicate. Astfeliu influxul jidovimii în ţară şi-a urmat mersul înainte, înecînd Moldova cu comersanţi şi meseriaşi jidovi, cari n'au întîrziat să ucidă comerţul şi meseriile pămîntene.

Această urîtă faptă în sarcina întâiului domn regulamentar este mai presus de orice îndoială, şi era povestită cu indignare de toţi contimporanii.

O bucată de vreme nu s'a mai vorbit de afaceri de acest feliu făcute de domn, dar el nu şi-a putut stăpîni lăcomia vreme îndelungată şi a început să vîndă slujbele pe de o parte, dreptatea pe de alta. Nici o hotărîre a divanului domnesc, instanţa supremă de atunci, nu era valabilă până ce nu o întăria domnul cu iscălitura sa şi Mihalache Sturdza, în cauzele grase, nu o dădea decît în schimbul unei sumi de bani variind după însamnatatea pricinii. Nenumarate hotărîri de ale divanului ramasau astfeliu neîntărite până la ieşirea din scaun a acestui domn, el încăpăţinîndu-se să nu întărească înainte de a i se fi dat, iar împricinatul în favoarea căruia hotărîse divanul încăpăţinîndu-se a nu da.

Jălbile din această pricină au devenit în curînd atît de frecvente, în cît guvernul din Peterburg a ordonat consulului general al Rusiei din Bucureşti să meargă la Ieşi şi să facă o amărunţită cercetare asupra abuzurilor denunţate. Consulul ar fi constatat într'adevăr săvîrşirea unor mari concusiuni, luarea de sumi însamnate dela număroşi împricinaţi pentru a li da dreptate. Parte din acele sumi au şi fost restituite, iar complicele domnului, Lupu Balş, un concusionar vestit, a plătit pentru toţi, fiind departat dela logofeţia dreptăţii. Scandalul a fost chiar atît de mare în cît el a fost silit să plece în străinătate, stînd timp mai îndelungat la Paris. Dar Vodă nu a fost suparat de loc şi a putut urma acelaş joc mai departe.

Spre a mai slăbi opoziţia împotriva-i, a numit în locul lui Lupu Balş pe Costache Sturdza, care până atunci fusese căpetenia nemulţămiţilor.

Domnul avea grijă să numească printre judecătorii divanului domnesc şi oameni cari îşi plătise funcţia şi creaturi fără de caracter, cari ascultau morţiş de poruncile lui. Aşa era judecător la acel divan un boier numit Iacovache Paladi care avea trecere mare pe lîngă colegii săi. El îşi vindea *glasul* acelui care i-l plătia, dar dacă, pe urmă, venia altul şi-i oferia o sumă mai mare, vindea acestuia *majoritatea* divanului, asupra spiritelor cărela era atitputernic. Şi dacă cel dintâiu i se plîngea că nu s'a ţinut de cuvînt şi i-a luat bani degeaba, Iacovache Paladi răspundea indignat: „Cum mă poţi învinovăţi de asemenea înşălăciune? întreabă pe oricare din ceilalţi judecători dacă n'am fost pentru dumneta şi dacă nu m'am pus din toate puterile pentru ca să ţi se dee dreptate dumitale! Dar ce să fac eu singur cînd toţi ceilalţi au fost pentru potrivnicul dumitale? Mai mult

decît un om nu sînt!" S'înţălege că, după o bucată de vreme *trucul* lui era cunoscut şi nu mai putea prinde decît asupra unor oameni cu desăvîrşire naivi şi ruginiţi din provincie; glasul lui nu mai avea preţ, era redus să vîndă numai majoritatea.

Divanurile de Apel, în cari intrase mult tineret, erau mai bine alcătuite şi mai independente decît curtea supremă; îi plăcea lui Mihalache Sturdza să-şi dee aerul că rîndueşte în magistratură oameni independenţi şi de o cinste care nu se putea pune la îndoială; ştia doară că cauzele mănoase tot aveau să treacă în ultimă instanţă dinaintea divanului domnesc a cărui hotărîre trebuia s'o întărească şi cîştigul lui la urmă tot avea să iasă.

Alcătuirea tribunalelor de ţinut era însă mai prejos de orice calificare: numia într'însele mai cu samă oameni fără nici o cunoştinţă de legi, inculţi, cunoscuţi ca necinstiţi; dar cari plătiau slujbele ce le capatau, sau lui sau creaturilor sale, iar după o bucată de vreme îi scotea din slujbă. Şi dacă acel scos din slujbă venia să se tinguie, capata dela domn răspunsul stereotip: „Ticălosule, te-am pus în pine şi n'ai ştiut să te chiverniseşti!"

Insă Mihalache Sturdza era un administrator de mîna întăia: în tot timpul domniei sale, păcătosul budget al Moldovei s'a soldat necontenit cu excedente şi ţara nu a ştiut ce este să fie datoare. Adevarat însă că avea grijă să pue Obşteasca Adunare, tot atît de ascultătoare la poroncile lui ca o cameră de astăzi la acele ale primului ministru care a ales-o, să-i facă, la sfîrşitul sesiunii, o adresă prin care ruga pe Măria Sa: „să binevoiască, ca un semn de recunoştinţă pentru osirdia şi rîvna puse în administrarea visteriei, să primească acel excedent". Şi niciodată nu a refuzat acel dar.

Dealtmintrelea Obşteasca Adunare, care după Regulament trebuia să fie un organ de control al domnului, a fost în curînd transformată în adunătură de creaturi ale sale. Barbaţii independenţi, în stare să se opue abuzurilor şi bunului plac al lui vodă nu erau lasaţi să pătrundă într'însa. Acei cari, prin surprindere, izbutiau să fie aleşi, păţiau cum am arătat mai sus că a păţit moşu-meu Lascar. Păţania lui Mihalache Cantacuzino-Paşcanu arată cum domnul, dela începutul domniei lui, ştia să înlăture candidaturile independente cînd avea cunoştinţă de ele.

Cu puţine zile înainte de alegerile dela 1839, Mihalache Paşcanu a primit dela logofătul Lupu Balş, şeful departamentului justiţiei, lista boierilor ce domnul îi desemnase spre a fi aleşi deputaţi ai marilor boieri, printre cari figura şi el, cu invitarea să voteze pentru ei. Dar Paşcanu a scris sub lista în chestiune: „M'aţi înşalat în alegerile trecute. Aceasta nu se va mai întîmpla a doua oară, apoi încă mai puţin sînt dispus să contribui la înşalarea celorlalţi alegători." Şi iscălind, a remis pachetul, după ce l-a pecetluit, aprodului care-l adusese. Pachetul a fost apoi dus pe rînd la ceilalţi boieri alegători şi, după ce a

trecut pe la toţi, adus înapoi logofătului Lupu Balş. Acesta l-a primit pe cînd se afla la palat şi l-a deschis în faţa domnului, spre a găsi că toţi boierii scrisese sub cuvintele Paşcanului menţiunea: „*Vû et approuvé*" (Văzut şi aprobat). A doua zi un decret domnesc declara pe Mihalache Paşcanu în stare de tulburare mintală, astfeliu incapabil să-şi exercite drepturile de alegător şi-i ordona să părăsască în douăzeci şi patru de ceasuri Ieşul, spre a merge să stee la moşia sa Cepleniţa. Acest decret urma să fie publicat în foaia oficială, dar vodă temîndu-se să nu prea jignească familia puternică şi bogată a Păşcăneştilor, decretul a fost tipărit într'un singur exemplar al foii, care a fost înminat lui Mihalache Paşcanu în momentul plecării. Surgunul acestui boier a fost astfeliu de scurtă durată.

Incontestabil este că a făcut multe lucruri bune: a stîrpit tîlhăriile, căci hoţii au fost urmăriţi fără milă, prinşi şi spînzuraţi. După puţini ani securitatea pe drumurile mari se făcuse atît de desăvîrşită în cît se zicea pretutindeni că: „şi în mijlocul drumului poţi dormi cu saci de aur drept căpătăiu."

Metodele întrebuinţate în administraţie erau deplorabile: bataia era nu numai *ultima*, dar chiar şi *prima ratio* de ocîrmuire. In această privinţă mi s'a povestit de un martor ocular o scenă care descrie moravurile administrative ale vremii, mai bine şi în chip mai plastic decît ar putea s'o facă un întreg volum.

Martorul meu se afla la agie (prefectura de poliţie) pe cînd aga în funcţiune atunci, Tudurache Gheuca, a pus să chieme pe starostele de casapi şi dintăiu l-a certat şi l-a batjocorit cumplit pentru nu ştiu ce vină, cu mare adaus de mame, bunici, dumnezei, cruci şi luminări. Apoi a poroncit slujitorilor să-l întindă jos, la scara poliţiei şi să-l tragă un număr foarte respectabil de lovituri de nuiele. Zis şi făcut: starostele de casapi a fost umflat de *cazaci*, cum li se zicea, dus afară, în uliţă, ca să vadă lumea, întins la scară şi împrejurimile agiei nu au întîrziet să răsune cu strigătele lui de: aleu! valeu! Aceste strigăte au adus la fereastra biuroului său pe Ghiţă Căliman, care de pe atunci era director al agiei şi cunoştea bine amăruntele împrejurării care supărase pe agă. Starostele de casapi fiind un protejat al lui, care-l îndestula casa cu belşug de muşchiu gratuit, aleargă la agă începînd cu un:

— Pentru Dumnezeu, cucoane Tudurache, ce faceţi!

Apoi îi povesteşte cum stau într'adevăr lucrurile.

Atunci aga care avea deplină încredere în subordonatul lui, se scoală, se duce la fereastră, o deschide şi strigă *cazacilor*:

— Lasaţi-l, bre!

Apoi întorcîndu-se cătră Ghiţă Căliman, adaogă în moldovenesca lui de grec:

— Ke dimieta, arhon comise, pune să-i scrie la catastih număro loviturilor primite pentruca să se scadă din ţele ţe are să le meritarisască *is tin exohin* (până la urmă).

In ramul judecătoresc a luat multe măsuri practice şi înţălepte. El a hotărît ca, într'un termen anumit, toţi acei cari se ţin că moşia li este cotropită de vr'un megieş, să deschidă acţiune de împresurare, căci după trecerea acelui termen nu li se vor mai ţine în samă pretenţiile. A pus astfeliu capăt la nenumăratele procese de hotărnicie cari răsăriau în fiecare zi şi absorbiau tot timpul judecătorilor.

Lui i se datoresc cele dintăi şosele ce au existat în Moldova, inlesnind astfeliu foarte mult, cu toată sărăcia reţelii lasată de ei, comunicaţiile până atunci atît de anevoioase. I s'a făcut o vină din faptul că acele şosele erau totdeauna croite astfeliu în cît să treacă pe la vr'o una din moşiile lui, dar nu se poate tăgădui că nu numai el, ci ţara intreagă s'a folosit de ele. Se mai poate adăugi că de atunci nu s'au mai construit şosele atît de bune şi de frumoase.

Mihalache Sturdza nu avea pretenţia să se priceapă în treburile milităreşti, nu avea de loc spiritul militar şi era convins că niciodată Moldova nu va avea să se apere cu forţele ei proprii. De aceia *miliţia*, cum i se zicea atunci, a fost în vremea domniei lui cu desăvîrşire neglijată şi chiar în loc de a face progrese, a dat înapoi din ceiace fusese la infiinţare. Nedîndu-i nici o importanţă, domnul distribuia cu cea mai mare uşurinţă gradele militare tuturor tinerilor cari aveau gust de uniformă ofiţerească, aceasta fără ca ei să fi fost în prealabil supuşi vre unei pregătiri militare serioase: după o slujbă de cîteva săptămîni ca cadeţi erau făcuţi ofiţeri. Pentru patru companii de infanterie şi un escadron de cavalerie cari alcătuiau toată puterea militară a Moldovei, existau, la mijlocul domniei lui Mihalache Sturdza, vr'o două sute de ofiţeri de toate gradele, dela *praporcic* (enseigne, Fähnrich) până la hatman.

In schimb însă era un barbat politic de o destoinicie egalînd talentele lui financiare şi administrative. Dealtfeliu îi trebuiau o minte deosebit de ageră şi de fină, un tact şi o prudenţă cu totul deosebite pentru a se putea strecura între nenumaratele obstacole pricinuite de situaţia rău definită a ţării. Între curtea suzerană şi acea protectoare, între tendinţele cotropitoare ale celei din urmă şi acţiunea de aparare a celei dintăi, intrigile boierilor cari voiau să-i iee scaunul, atacurile partidului naţional, doritor de reforme, amestecul în toate afacerile publice şi private al consulilor ruşi cari aveau ordin să-l susţie, dar să împiedece ca el să-şi facă o situaţie prea puternică, putînd oareşcum să-l facă independent de bunăvoinţa Rusiei, ci dimpotrivă să-l silească să simtă totdeauna nevoie de protecţia Peterburgului în faţa greutăţilor din lăuntru, caşi a lăcomiei unor paşale puternice din Stambul, deprinse de veacuri să exploateze aceste nenorocite ţări. Apoi nici consulii „augustului protector" nu totdeauna dispreţuiau banul şi domnii noştri au avut de contat şi cu lăcomia lor, această lăcomie uneori fiindu li de folos, altădată pricinuindu-li greutăţi.

Mihalache Sturdza, fiul celei mai frumoase femei care a trăit în Moldova în a doua jumatate a secolului al XVIII-lea şi în întăiul sfert al acelui următor, era un barbat roşcovan, mic la stat, urît la faţă, cu picioare strîmbe şi glas sfirnît. Totuş acei care l-au cunoscut, recunoşteau într'un glas că acest barbat, atît de rău tratat de natură în privinţa fizicului, făcea, oriunde se arata, impresia unui *grand seigneur* şi a unui barbat cu totul superior.

Sexul frumos îi plăcea şi adesa avut-a doamna temeiuri de gelozie, dar succesele ce i s'au atribuit trebuesc puse mai mult pe socoteala situaţiei decît a persoanei sale. Era prea puţin frumos şi prea bursuz pentru a plăcea femeilor. Mi s'a povestit că o cucoană mare, vestită pentru frumuseţa ei şi care mai avea reputaţia să fie foarte miloasă pentru suferinţele ce le pricinuise farmecele ei, căreia Mihaiu Sturdza, înainte de domnie, i se plîngea că este din caleafară crudă cătră el, i-ar fi răspuns: „Ce vrei? Am prostul gust să iubesc numai barbaţi frumoşi!"

Dealtmintrelea chiar adversarii lui recunoşteau că el totdeauna a ştiut să păstreze aparenţele şi că niciodată nu a dat pilda scandalului.

Mai trebuie să recunosc că, după toate cîte le-am auzit despre dînsul, şi dela oameni care de loc nu-l iubiau, el era destul de îngăduitor cătră adversarii lui şi că celor care l-au lovit şi pe care i-a lovit şi el în aparare, nu li-a făcut nici jumatate din răul ce i-ar fi fost în putinţă să li-l facă, fără a fi taxat de om răutăcios sau crud. Era în fond om de omenie; bunătatea de inimă înăscută în moldovan nu era cu totul străină de dînsul. Ce pacat că era atît de ahtiat după bani!

Această lăcomie cumplită de care a fost stăpînit întăiul domn regulamentar al Moldovei, a fost o mare nenorocire, poate nu numai pentru dînsa. A venit în scaun în momentul cînd ţara dobîndise o alcătuire care, cu toate cusururile ei, era totuşi cu mult superioară acelei care o ocîrmuia până atunci. Dacă, pe lîngă cultura lui serioasă, şi strălucitele însuşiri de ocîrmuitor cu care era înzestrat de natură, ar fi avut parte de desinteresarea de care au dat dovadă nu tocmai puţini membri ai boierimii moldoveneşti din aceiaş vreme, nu încape îndoială că el ar fi fost în stare să stavilească corupţiunea domnind în treburile publice, rezultat firesc al unui trecut dezastros.

In loc de a aduna împrejuru-i o mulţime de indivizi fără caracter, fără cultură, fără creştere şi mai ales fără scrupule, care se îmbogăţiau prin toleranţa lui, el ar fi putut să fie steagul împrejurul căruia s'ar fi strîns toate elementele sănătoase şi curate. Autoritatea lui ar fi crescut în chip neasamanat şi intriga nu ar mai fi avut nici o putere împotriva-i. Inspirînd respect şi în ţară şi în Stambul şi în Peterburg, ar fi fost în măsură să ducă ţara pe calea progresului cu paşi urieşi, aşăzînd acel progres pe temelii sănătoase.

Dar din nenorocire, stăpînit de setea banului, dînd însuş

exemplul prevaricaţiunilor, în loc să fi pus stavili corupţiunii trecutului, a mai adăugit la ea, favorizînd ridicarea şi îmbogăţirea prin jaf a unei întregi clase de barbaţi fără scrupule, dar care erau unelte servile ce le putea întrebuinţa pentru interesele lui personale.

Ţările romîne n'au avut noroc cu domnii rînduiţi la 1834: talentele extraordinare ale lui Mihaiu Sturdza nu-şi puteau da roadele ce ţara era în drept să le aştepte, fiind paralizate prin lăcomia de care era stăpînit, iar desăvîrşita incapacitate a lui Alexandru Ghika nu putea fi compensată prin dispreţul său pentru ban.

Dar, este mai mult decît probabil că dacă unul din ei ar fi avut şi însuşirea pe care o avea celalalt iar lui îi lipsia, Rusia nu ar fi consimţit la numirea lui.

Mihaiu Sturdza, din întăia lui căsătorie cu Eliza Rosetti, a avut doi fii care, amîndoi, au trăit până la adînci bătrineţe: beizadelele Dumitrache şi Grigore Sturdza. Cel dintăiu a dus o viaţă liniştită, trecînd drept un barbat de inteligenţă mijlocie, despre care nu s'a vorbit decît puţin şi nu s'a zis niciodată nici un rău; beizade Grigore a dat însă lumii neasamanat mai mult prilej de vorbă.

Amîndoi şi-au început educaţia în ţară cu un profesor francez. După suirea în scaun a părintelui lor, amîndouă beizadelele au fost trimese la Lunéville, spre a-şi urma acolo studiile sub direcţiunea fostului profesor al domnului, abatele L'hommé. Dar faptul că domnul Moldovei îşi creştea fiii în Franţa uzurpatorului şi liberalului Ludovic Filip, a acelui care slujise în armatele revoluţionare şi al cărui părinte votase moartea vărului său, Ludovic al XVI-lea, a scandalizat în cel mai mare grad pe împaratul Neculai I. Această suparare a pravoslavnicului împarat a fost transmisă domnului Moldovei cu sfatul că, dacă nu voeşte să crească pe fiii săi în Rusia, cel puţin să-i trimată într'o ţară în care domnesc principii mai sănătoase decît în Franţa. Mihalache Sturdza de nimica nu avea să se teamă ca de pierderea favoarei împaratului Rusiei, totuş trebuie să înscriem la activul său că, om luminat cum era, cunoscînd bine Rusia unde fusese de mai multe ori şi ştiind prin urmare ce rezultate slabe putea să dee o creştere făcută în împărăţia lui Neculai I, cu rizicul de a pierde ceva din favoarea împaratului, a preferat să trimată pe fiii săi în altă ţară şi a ales în acest scop Berlinul, Prusia fiind atunci, după Rusia, statul din Europa în care domniau principiile cele mai absolutiste. Împreună cu beizadelele, a emigrat dela Lunéville la Berlin şi tînărul Mihaiu Kogălniceanu care plecase din ţară odată şi studia la Lunéville împreună cu ele.

Au stat mai mulţi ani la Berlin; nu ştiu ce feliu de studii au făcut, dar beizade Grigore, pe care l-am cunoscut foarte bine, era fără îndoială un barbat cult, care avea cunoştinţi serioase în multe ramuri.

Nu ştiu cum, în urma căror împrejurări, ambii fraţi, fără a fi slujit în armata rusască au obţinut amîndoi, dela împaratul Neculai, gradul de polcovnic (colonel).

După ce s'au întors în ţară, beizade Dumitrache a fost numit de tată-său hatman sau *gheneral-inspector* al miliţiei Moldovei, în care calitate funcţiona în momentul mişcării dela 1848, iar beizade Grigore a dus o viaţă în care capriciile şi fanteziile momentului au jucat rolul de căpetenie.

Barbat de o statură înaltă şi înzestrat din naştere cu o putere musculară neobişnuită, n'a cruţat nici o silinţă pentru a o mai spori prin tot feliul de exerciţii. Gelos de isprava lui Milon dela Crotona, şi-a pus în gînd să facă la feliu. Spre acest sfîrşit a început să poarte în spinare un viţel mic, în fiecare zi, în cursul unui timp anumit, urmînd să repete această manoperă până ce viţelul a ajuns juncan. Această ispravă fiind cunoscută în ţară, beizade Grigore a capatat dela popor porecla de: *Beizade Viţel*.

Şi-a urmat exerciţiile de gimnastică până la bătrineţe, perfecţionîndu-le necontenit. Mi-a aratat, la 1875, sala lui de gimnastică, plină cu tot soiul de aparate pentru exercitarea şi întărirea tuturor muşchilor. Îmi aduc aminte că avea aparate speciale pentru a întări diferitele degete dela mîni şi dela picioare şi a li spori flexibilitatea.

Beizade Grigore era un admirator pătimaş (şi nu platonic) al sexului frumos; succesele lui pe acest cîmp, în tinereţe, au fost multiple. Mult sgomot a făcut dragostea lui pentru contesa Dash, cunoscuta scriitoare franceză. O cunoscuse în Franţa, pe cînd el era foarte tînăr, iar ea se apropia de vrîsta matură, dar mai avea urme număroase şi încă vii ale unei mari frumuseţi. O adusese în Moldova făgăduindu-i că o va lua de soţie şi era foarte hotărît să se ţie de cuvînt. Amorezaţii se stabilise la Perieni, o moşie din împrejurimile Ieşului, aparţinînd mamei beizadelei.

Cînd vodă a fost pus de fiu-său în cunoştinţa proiectelor sale matrimoniale, le-a întîmpinat cu un *veto* din cele mai categorice. Dar beizadeaua nu s'a lasat învinsă şi a început să ducă pe contesă pe la rudele sale, prezentînd-o ca logodnica lui. Vodă se temea mai cu samă de o căsătorie clandestină şi, în unire cu mitropolitul, luase măsurile cele mai aspre pentru a împiedeca ca nu cumva vre un preut să celebreze cununia în ascuns. Pentru a pune capăt desăvîrşit romanului, vodă, barbat practic şi hotărît, a trimes pe neaşteptate la Perieni, într'o noapte, o *roată* (companie) de infanterie şi un pluton de cavalerie, cu ordin să încunjure curtea şi să nu lese pe nimene să intre într'însa; şi ordinul a fost executat *ad litteram*.

Camara dela Perieni era foarte bine aprovizionată, dar întîmplarea făcuse ca cei doi amanţi să fie înzestraţi de natură cu cîte un formidabil apetit, iar slugile casei erau multe şi deşi fusese puse din ziua dintăiu la jumătăţi de porţii, tot trebuiau hrănite. După prea puţine zile, numărul slugilor se împuţinase, dar

totuşi nu mai rămăsese nici macar fărmătură de lucru de ale mîncării şi dragostea a trebuit să capituleze înaintea foamei. Amanţii şi-au luat ramas bun unul dela altul, făgăduindu-şi să se regăsască în Franţa şi beizade Grigore, calare, înarmat până în dinţi, a pus să se deschidă porţile ogrăzii şi a năvălit ca o furtună asupra lanţului de sentinele care încunjura curtea. Nici una nu s'a gîndit să-i ţie piept, ci cu toţii s'au grăbit să se dee înnapoi, lăsind tinărului calea liberă. Contesa Dash, ramasă prizoniera oastei învingătoare, a fost înainte de toate poftită să iee o masă substanţială, căreia s'a grăbit să-i facă cinste. Apoi i s'a pus la dispoziţie o trăsură cu doisprezece cai de poştă şi un ofiţer spre a fi dusă la Galaţi. Aici a găsit locul ei pe un vapor plătit până la Constantinopol, pe lîngă o rînduială de bani permiţîndu-i să-şi urmeze în chip cuviincios călătoria până în Franţa.

Pe urmă beizade Grigore s'a apucat de speculă şi a luat în arendă un mare număr de moşii mănăstireşti din ţinuturile Neamţului şi a Sucevei. Noi toţi, cei care am cunoscut bine pe beizade Grigore, ştim că nu era nici lacom de bani nici zgîrcit, dimpotrivă era foarte generos, chiar risipitor. Dar din nenorocire a pus pe acele moşii, ca să le exploateze, nişte vechili leşi, care au jăfuit pe ţarani în chip îngrozitor. Lascar Catargiu care a fost mai pe urmă prefect de Neamţu şi însărcinat de ocirmuirea lui Grigore Ghyka cu cercetarea nenumăratelor jalbe ale ţaranilor de pe moşiile în chestiune, mi-a povestit lucruri îngrozitoare despre jafurile acelor leşi (poloni). Îmi aduc acuma aminte de un singur amărunt: puneau ţaranului în socoteală, pentru o păreche de opinci, care atunci se vindeau pretutindeni cu preţ maximum de un leu (32 bani), o carboavă (4 lei), iar păşunatul unei vaci era socotit pe un preţ aproape echivalent cu valora vacii.

Beizade Grigore a fost dintăiu căsătorit cu Olga Ghika din Ţara Romîneascâ, o femeie distinsă sub toate privirile şi foarte frumoasă, sora cunoscutei scriitoare Dora D'Istria, care a fost căsătorită cu un principe Masalski. Se zice că frumuseţa, creşterea deosebită, distincţiunea şi celelalte însuşiri strălucite ale soţiei sale nu au fost în stare să păstreze acesteia credinţa sburdalnicului ei soţ. A murit de tînără, lăsindu-i trei copii deosebit de frumoşi, care s'au stins foarte de tineri şi ei.

În timpul războiului din Orient, beizadeaua noastră a luat serviciu în armata turcească unde i s'a dat gradul de general de brigadă sub numele de Muhliz Paşa. În această însuşire el s'a distins în lupta dela Olteniţa, în care Turcii au învins pe Ruşi, izbînda fiind datorită mai ales acţiunii îndrăzneţe şi bine executate a lui Muhliz Paşa, apoi în bătălia dela Eupatoria unde a comandat cavaleria turcească şi a contribuit mult la victorie.

În tinereţile sale, beizade Grigore trecea drept o natură neroniană; nouă, acelor care l-am cunoscut în urmă, nu ni-a făcut de loc această impresie; voiu mai vorbi de el în mai multe locuri din aceste *Amintiri*.

Mihalache Sturdza a mai avut, din a doua sa căsătorie, încă un fiu şi o fiică. Fiul, căruia i se dăduse numele de Mihaiu, a murit înainte de a ajunge în vrîstă bărbătească şi această moarte a alcătuit pentru părinţii lui o lovitură din cale afară crudă; fiica a fost căsătorită cu principele Gorciacov, fiul cancelariului lui Alexandru al II-lea.

Deoarece am pomenit mai sus numele cumnatei lui beizade Grigore Sturdza, frumoasa şi talentata Elena Ghika, căsătorită cu un principe Masalski, dar cunoscută mai ales sub pseudonimul literar de Dora D'Istria, voiu povesti aici o întîmplare din viaţa ei care ni dă o icoană drastică a regimului ce domnia în Rusia din vremea lui Neculai Pavlovici.

Dora D'Istria trăia atunci în Peterburg şi, din pricina frumuseţii, a culturii şi a spiritului ei, era foarte apreciată de cele mai distinse cercuri ale aristocraţiei ruseşti. Era o adeptă a ideilor liberale şi naţionaliste. Deşi avea grijă să-şi exprime părerile în chip cît se poate de chibzuit, silindu-se să nu jignească întru nimica principiile stabilite la curte, gura trada prea adesa tendinţele ei liberale şi simpatiile ce le hrănia pentru cauza liberării popoarelor asuprite. Se vede că rău voitori au adus la cunoştinţa autocratului, denaturîndu-le, unele cuvinte scapate ale principesei.

Fapt este că Dora D'Istria a primit într'o zi o scrisoare din cele mai amabile dela ministrul poliţiei, rugind-o să-i facă cinstea a-l onora, în aceiaş zi, cu o vizită la oficiul său, unde va avea plăcerea să-i comunice o veste care o va interesa foarte mult. Dora D'Istria s'a dus şi a fost întîmpinată, la uşa cabinetului său, de ministru care, sărutîndu-i mîna şi oferindu-i braţul, a condus-o, după ce i-a mulţămit pentru amabilitatea ei, într'un salon alăturat. Cînd au ajuns în mijlocul acelei încăperi, ministrul s'a oprit brusc şi a bătut odată din picior. Înainte ca Dora D'Istria să-l fi putut întreba ce se întîmplă, ea a simţit că parchetul cedează sub dînsa şi trupul ei a dispărut până subsuoare în etajul de jos. Apoi a simţit că i se ridică rochia şi fustele şi a început a simţi lovituri de vergi: a fost fustigată în acelaş feliu în care sînt fustigaţi copiii care s'au făcut vinovaţi de vr'o greşală. După ce a primit numărul de lovituri ce trebuia să i se dee, trapa s'a ridicat în sus şi ministrul, cu o adîncă reverenţă, i-a oferit iar braţul şi a dus-o până la trăsură, neuitînd să-i sărute mîna înainte de a se despărţi de ea.

N'am nevoie să adaug că biata femeie n'a mai stat mult în Peterburg.

De asemene tratament s'a mai împărtăşit în vremea lui Neculai Pavlovici multă lume care a avut pacatul să aibă aplecare către idei, în deobşte foarte moderate, dar jignind principiile autocratului; printre acei nenorociţi a fost şi marele poet rus Puşkin.

Dat fiind caracterul întâiului domn regulamentar al Moldovei, era lucru firesc ca el să se încunjure de preferinţă cu barbaţi fără de caracter, ale căror situaţii să atîrne numai dela fa-

voarea şi poziţiunea lui, creaturi care să i se plece în toate, multe din ele fără scrupule, gata să-i împlinească orice dorinţă.

Dacă în Gheorghe Asaki găsise un barbat cu o şiră a spinării destul de mlădioasă, dar neprevaricator şi nelacom de bani, fratele acestuia, Petrache, vîrît în miliţie, făcut adiutant domnesc şi înaintat foarte răpede la gradul de colonel, mi-a fost descris de toţi bătrînii ca un instrument absolut orb al voinţii domneşti, veşnic gata să îndeplinească orice poroncă a stăpînului; fireşte că nu era nici iubit nici stimat.

Alţi doi barbaţi de mare încredere ai domnului erau fraţii Lascarache şi Mihăiţă Mihalache, boierănaşi din ultima treaptă, barbaţi fără cultură, dar deosebit de *subţiri*, meşteri neîntrecuţi în mînuirea tuturor *şferilor*, absolut dispoieţi de scrupule, adînc corupţi, slugarnici la culme, tămîitori neobosiţi ai lui vodă şi nedîndu-se înapoi, spre a-i face pe plac, înaintea nici unei fapte. Erau zilnic la curte, făceau partida de préférence sau de whist a domnului şi au ocupat slujbe din cele mai înalte.

Ca adjutanţi alegea de obiceiu tineri din familiile micii boierimi sau fii de boieri scapataţi. Dacă printre adiutanţii domneşti a figurat şi Mihaiu Kogălniceanu, acest fapt se datoreşte împrejurării că era fiul unui om de casă al logofătului Grigoraş şi, după cît îmi aduc aminte să fi auzit, fin de botez al lui vodă.

De altfeliu cei doi fii ai Moldovei care, în veacul trecut, au întrecut în agerime de minte pe toţi contimporanii lor, nu au putut ţinea timp mai îndelungat casă bună împreună. Kogălniceanu nu era barbat să se mulţămească cu un rol de unealtă subalternă, în curînd a ajuns cu vodă la cuţite.

Dumitrache Mavrocordat mi-a povestit o anecdotă foarte nostimă din vremea în care era adiutant domnesc împreună cu Kogălniceanu, am uitat în care an.

Era atunci agă (prefect de poliţie) Ştefănică Catargiu, nu ştiu care, tatăl lui Lascar Catargiu sau acel al Beduinului, căci şi unul şi altul era desemnat sub acelaş diminutiv de Ştefănică. În fiecare dimineaţă, aga venia la vodă şi-i prezenta raport scris de evenimentele ce avusese loc în cele douăzeci şi patru de ceasuri expirate. Obişnuit acel raport nu cuprindea aproape nimica, doară vr'un mic incendiu, furturi de puţină însamnatate, accidente pricinuite de vite scapate, bătăi pe la crîşme. Iar Ştefănică Catargiu avea obiceiu ca, la sfîrşitul raportului, după ce mai adăoga, cu cîteva rînduri mai jos, formula stereotipă: „al Măriei Tale prea plecată slugă", să lese un lung spaţiu alb, iscălind tocmai jos: Aga Ştefan Catargiu. Kogălniceanu şi cu Mavrocordat au avut ideia să iee acest raport, pe care vodă îl arunca totdeauna în paner, să taie partea lasată în alb, sub raport, cu iscălitura şi să scrie deasupra acesteia următoarele cuvinte: „Timofte! Vei slobozi aducătorului o ocă de cofeturi bune". Apoi preţioasa hîrtie se dădea, într'o zi în mîna amantei lui Dumitrache Mavrocordat şi în cea următoare în mîna drăguţei lui Kogălniceanu: bine înţeles a amantei în acel moment în uz. Timofte, cofetarul de atunci al curţii domneşti, văzînd iscălitura agăi, slobozia îndată cofeturile. Lucrurile au tot mers astfeliu mai multe luni, până cînd Timofte a constatat că socoteala se ridică la mai bine de o sută de galbeni (oca de cofeturi se vindea de el cu un galbăn). Văzînd că boieriul nu plăteşte şi închipuindu-şi că nu-şi dă samă că socoteala a crescut într'atîta, i-a trimes-o. Mare surprindere a lui Ştefănică Catargiu care trimete pe vatavul lui de ogradă se vadă ce încurcătură este la mijloc. Timofte arată atunci vatavului teancul de ţiduli cu iscălitura agăi. Vatavul recunoaşte semnătura stăpînu-său şi, cerind ţidulile dela Timofte, le duce Catargiului. Deşi nu din cale afară deştept, aga pricepe de unde provine mulţimea de iscălituri ale sale şi, prin cercetări făcute la Timofte, aflînd la cine merg cofeturile, ghiceşte cine sînt autorii înşălăciunii. Nu zice nimica, dar pe raportul următor, după ce dă samă de întîmplările din oraş, adaogă: „Doi aghiotanţi ai Măriei Tale fură pe aga în fiecare zi cu cîte o ocă de cofeturi". Apoi iscăleşte, dar imediat sub formula: „al Măriei Tale etc.".

S'înţălege că vodă, cînd a văzut menţiunea de la sfîrşitul raportului, a cerut agăi lămuriri pe care acesta s'a grăbit să i le dee. Vodă a făcut mare haz de „pozna" făcută agăi sale, atît de mult haz în cît a rupt pentru odată cu obiceiurile lui mai mult decît parcimonioase. A chiemat pe cei doi delincvenţi şi, cu glasul lui sfîrnîit, li-a ţinut următorul limbagiu:

— Ticăloşilor, nu vi-i ruşine să vă apucaţi de tâlhării şi să pradaţi tocmai pe aga? Vi s'ar cădea să vă dau pe amîndoi afară din slujbă şi să vă ţin închişi până ce-ţi plăti banii cofetarului. Dar de data asta iaca vă iert şi voiu achita eu pe cofetar, dar să ştiţi că de vă veţi mai apuca de asemene tâlhării, vă trimăt la gros!

Bine înţăles că la curtea lui Mihaiu Sturdza nu exista mai nici o etichetă. Aproape oricine, dacă era om ceva mai de samă, putea să vadă pe domn fără a cere audienţă de mai înainte şi fără a se îmbraca în frac. Ajungea să mergi, în ţinută de vizită sau cel puţin în haine curate, la adiutantul de serviciu şi să zici că doreşti să vorbeşti cu vodă. Dacă veniai în ceasurile destinate de domn pentru primire, erai sigur să fii primit.

Mihalache Sturdza de loc nu era zgîrcit cu invitările la masă: Ion Ghika, beiul de Samos de mai tîrziu, ni-a povestit în una din admirabilele lui scrisori, cum Mihaiu Sturdza, auzind dela el, cînd era profesor de matematică la Ieşi, că „nu prînzeşte" ci: „mănîncă", voind astfeliu să arăte că stă foarte rău în privinţa mesei, i-a răspuns să vie să mănînce de acuma înainte la el. Ţinea dealtmintrelea masă foarte bună şi bine servită.

* * *

Nu se poate vorbi de domnia lui Mihalache Sturdza fără a face menţiune de mitropolitul Veniamin, acea „podoabă a bisericii răsăritene".

Precum am arătat mai sus, mitropolitul Veniamin, prin bunatatea lui nemărginită, curăţenia desăvîrşită a vieţii, evlavia lui sinceră şi adîncă, a lasat o amintire neştearsă în mintea şi inima tuturor contimporanilor din toate clasele societăţii. Scoaterea lui din scaunul mitropolitan a stîrnit în ţară cea mai vie indignare, poporul din Ieşi a fost pe punctul să se răscoale şi mult a contribuit acest act al lui vodă la creşterea impopularităţii lui.

Dar dacă Veniamin Costache este fără îndoială cea mai nobilă figură cu care se poate făli istoria clerului nostru, şi se apropia de o stare de adevărată sfinţenie, totuş nu era decît un om şi ca om nu putea să nu aibă şi el cusururile lui. Am văzut mai sus că era prea din cale afară îngrijit de siguranţa lui personală, apoi era slab către acei din împrejurimea lui; nu ştia să refuze cererile chiar nejustificate ale acelor care-i cîştigase afecţiunea şi, în sfîrşit, din prea mare bunatate şi generositate era risipitor. Totdeauna gata să aline orice nevoie, să ajute pe orice nenorocit, dădea fără a socoti, dădea peste puterile băneşti ale mitropoliei care, sub acea păstorie, a fost necontenit încurcată în datorii. Pentru dînsul îi trebuia prea puţin, viaţa îi era cît de simplă putea să fie atunci viaţa unui chiriarh al ţării. Iubia mult pe un nepot al lui, boier cu vază mare, care deşi moştenise o avere frumoasă, deşi ocupase (şi a ocupat aproape până la moarte) posturile cele mai înalte ale ţării,—în cari, după glasul unanim al contimporanilor, niciodată nu a neglijat cîştigurile ilicite,—din cauza număroasei sale familii şi a traiului nechibzuit era veşnic în lipsă de bani. Veniamin necontenit îl ajuta din veniturile chiriarhiceşti (de care dealtmintrelea el era în tot dreptul să dispue fără control) şi, sfătuit de zisul nepot, încheia feliu de feliu de transacţiuni păgubitoare pentru mitropolie care, la începutul celei a cincea decade a veacului, se găsia într'o stare de inextricabil desordin financiar.

In asemene împrejurări domnul, în anul 1842, a găsit cu cale să înlocuiască la logofeţia dreptăţii pe nepotul mitropolitului prin alt boer care, pentruca să fie numit în acel post, se zicea că-i dăduse 6,000 de galbeni. Mitropolitul văzînd că, cu toate insistenţele lui, vodă nu consimte să lese nepotului său logofeţia dreptăţii şi, rău sfătuit de acesta, şi-a dat demisia, crezînd că vodă avea să dee înapoi în faţa nemulţămirii pe care acea demisie nu putea decît s'o stîrnească, precum a şi stîrnit-o. Dar domnul, foarte bucuros să se scape de un chiriarh care, din pricina marei sale autorităţi morale, era cu totul independent de el şi de multe ori îi impunea voinţa sa, s'a grăbit să primească demisia oferită. Veniamin văzînd că şi-a greşit cu desăvîrşire efectul, că domnul nu cedează şi că nemulţămirea stîrnită la vestea demisiei, dacă a pricinuit pretutindeni mâhnire, această mâhnire nu se manifestează în chip mai activ, şi-a retras demisia. Dar domnul, prea mulţămit că demisia i se oferise, cu toate demersurile patriarhului Ţarigradului şi chiar a unor mai slabe insistenţe ruseşti, cînd a văzut că Veniamin întîrzie cu plecarea din Ieşi, a pus de l-a ridicat din locuinţa chiriarhicească şi, sub escortă, l-a trimes la Slatina, unde a ramas până la moarte. A fost, timp de vr'o două zile, mai ales prin mahalalele Ieşului, o fierbere îngrijitoare şi a existat temere serioasă de răscoale, dar ocîrmuirea a izbutit să împiedece orice izbuhnire.

In locul lui Veniamin, a fost numit episcopul de Roman Meletie *Brandabură* care, zice-se, era fiul unui neamţ din Bucovina. Se zvonia că Mihaiu Sturdza i-a luat, pentru a-i încredinţa scaunul chiriarhicesc, frumoasa sumă de patruzeci de mii de galbeni.

Maică-mea mi-a povestit în această privinţă următorul fapt ce-l ţinea dela tată-său, care asista la investitura lui Meletie în însuşire de visternic. Cum însoţia pe noul mitropolit până la careta lui, acesta, cînd i s'a deschis oblonul, a aratat lui Grigore Ghyka litera M, cusută în nenumarate locuri, pe perinele, păreţii şi tavanul trăsurii şi care se numia atunci *mi* (prescurtare a numelui slavonesc de *mislete)*, mai zicîndu-i cu jale:

— Multe *mii*, cucoane Grigore, multe *mii!*

Altă figură ce nu se poate despărţi de domnia lui Mihaiu Sturdza este acea a logofătului Costache Sturdza. El era un boier foarte bogat, plin de duh şi care, în cursul celor patrusprezece ani de domnie ai întâiului domn regulamentar, n'a făcut decît să se sfădească şi să se împace cu dînsul.

Işi avea curtea pe locul unde se află astăzi clădirile şcoalei militare, ţinea casă deschisă, masă îmbielşugată şi i se zicea *beţivul*. Ştiţi pentruce? El nu se îmbatase niciodată în viaţa lui şi, la masă, nu bea vin de loc, dar după masă lua cîte un păhăruţ de vutcă *(liqueur)*. Pentru obiceiurile cumpatate adoptate de boierimea noastră cea mare sub regimul fanariot, acel păhăruţ de vutcă luat zilnic de Costache Sturdza alcătuia un exces!

El, cînd trecuse bine de tinereţe şi era văduv, cu copii ajunşi în vrîstă bărbătească, s'a căsătorit cu frumoasa Marghioliţa Ghyka, care se despărţise de beizade Neculai Sturdza. Işi iubia soţia cu pasiune, iar ea, dată fiind vrista soţului, nu-l plătia cu bani de aceiaş natură. Unul din Don Juanii Ieşului, Neculai Roznovanu, i-a rîpit-o în împrejurări destul de tragice. Silinţile soţului părăsit, pentru a face ca biserica să nu permită cununia părechei îndrăgostite, s'ar putea numi omerice, depunîndu-se de către el în acest sens stăruinţi şi bani, atît la curtea rusască cît şi la patriarhatul din Ţarigrad. Domnul a ajutat din răsputeri pe vărul său; dar Roznovanu, care era foarte bogat şi de loc nu cruţa banul, a ramas în sfîrşit învingător.

Costache Sturdza nu-şi putea uita nenorocirea şi până la moarte a urmărit pe foasta lui soţie şi pe Roznovanu cu o ură salbatecă.

Se zice că era *hatîrgiu*, dar bani nu lua. Despre dînsul se povesteşte următoarea anecdotă nostimă:

Precum am zis mai sus, Costache Sturdza ţinea casă mare, deschisă şi masă bogată, la care erau poftiţi în permanenţă toţi

prietenii și cunoscuții lui. Musafir zilnic era, printre mulți alții și consulul sarac și foarte prost plătit al tinărului și neinsamnatului regat al Eladei. Intr'o zi, s'a incins, la masă, o discuție intre consulul și logofătul, care se vede că nu avea mare considerație pentru reprezentantul regelui Oton I. Impacientat că acea ființă neinsamnată indrăznește să-l contrazică, i-a spus să nu mai vorbească prostii. Atunci grecușorul, jignit în demnitatea lui de reprezentant al gloriilor trecute și viitoare ale Eladei, a răspuns gazdei sale:

— Cum de-mi vorbești astfeliu? Nu știi că sint *proxenos* (sol)?

La ceiace Costache Sturdza a răspuns:

— *Proxenos, proxenetis, pezevenkis, exo gaidare!* (Proxenos (sol), proxenet, pezevenchiu, ieși afară, magariule!

Grecul neavind ce face, a ieșit, dar s'a plins guvernului și acesta a pretins, la Constantinopol, satisfacere pentru ofensa adusă reprezentantului său dela Iași. Cit de mică era Elada, ea era regat neatîrnat, iar Moldova țară vasală: a trebuit să se dee satisfacere. Postelnicul de pe vreme s'a dus la consulat in mare uniformă și, acolo, a făcut consulului scuze pentru ofensa ce o primise dela logofătul Costache Sturdza. Regatul elin a fost astfeliu satisfăcut, dar consulul său nu, căci era acuma redus la hrana ce și-o putea procura din leafă și, precum am spus, aceasta fiind sărăcăcioasă, hrana ce și-o putea inchipui acuma, pe lingă acea cu care se deprinsese la masa lui Costache Sturdza, îi părea adevarat post împărătesc, apoi trebuia să taie din celelalte cheltueli, cu care se deprinsese. Neputindu-se împaca cu un asemene regim, grecul și-a calcat pe mindrie, s'a rugat de cunoscuți să facă ce vor ști și să-l împace cu Costache Sturdza. Logofătul, pus în cunoștință, a consimțit fără greutate să primească iar pe grec la masă, dar a pus ca condiție să-i facă mai întâiu scuze și să-i sărute mina față cu toți musafirii lui. Și, cu toată jignirea ce o asemenea smerire o aducea însușirii sale de reprezentant al unui regat neatîrnat, grecul a primit. Adouazi, în momentul în care sofragiul, deschizind amindouă canaturile ușii care ducea în sofragerie, pronunța cuvintele sacramentale: *Poftiți la masă!* grecul apărea în salon și, cu aer smerit, apropiindu-se de Costache Sturdza, îl ruga să-l ierte și-i săruta mina ce logofătul i-o întindea zicind:

— Haide la masă, grecule, dar să nu mai vorbești prostii!

Costache Sturdza era un reacționar convins; făcea nesfirșite glume pe socoteala tineretului care voia să impue lui Mihaiu Sturdza reforme liberale. El i-a mai poreclit și *bonjouriști*, după haina care atunci era la modă și ținea locul jachetei de astăzi: un compromis între frac și redingotă.

Radu Rosetti

Scrisoare

În tîrgul nostru vechiu, pe care-l știi,
Cu tei schilozi pe ulițe pustii
Și ciori flămînde croncănind într 'una,
E toamnă — ca întotdeauna...

În tîrgul nostru vechiu, pe care-l știm,
Duc toate străzile spre țintirim...

Plutește-aceiași liniște ciudată...
Și pașii sună tot așa de grei
Ca și-altădată...
Și toamna nu mai pleacă niciodată...
Iar soarele îmbătrînit coboară
Spre-același vechiu apus (tot violet)
Ca un decor banal, mîncat de molii,
În care veșnic stă să moară
Caricatura lui Hamlet...

În tîrgul nostru vechiu, pe care-l ştim,
Duc toate străzile spre ţintirim.

Spre sară vîntul mînă cu mîna lui domoală
Prohodul lung al frunzelor de tei,
Deavalma svînturînd şi paşii mei
Pe strada goală...

Doar rar de tot mai iese lumea 'n poartă
Cînd trece-un mort cu muzică sau cînd,
Duminica, vre o flaşnetă spartă
Scînceşte 'n colţul străzii, tremurînd...

Aceiaşi spini cresc lungi pe la ferestre,
Umbrind ca şi 'n trecut aceleaşi vieţi...
Şi-aceleaşi case stau de ani de zile
Cu schelele înfipte în păreţi...

Şi 'n tîrgul nostru vechiu, pe care-l ştim,
Duc toate străzile spre ţintirim...

Al. A. Philippide

Note pe marginea cărţilor

Pe marginea „Cărţii de cetire"

Intr'o dimineaţă aurie de început de Septembre—stil vechiu !—treceam pe lîngă o şcoală primară. Ferestrele erau deschise şi până în stradă răsuna victorios un glas de copil, care declama subţirel, cu tot zelul începutului:

„Ei, vezi mă rog, ce nătărău!
Tot înapoi se dă".
Aşa un rac pe fiul său
Odată ocăra.

Nu m'am oprit în loc s'ascult. Prin împînzirea gîndurilor mele străine, versurile fabulei au trecut mecanic, salutate de un zîmbet absent.

...Iar seara tîrziu, în întunericul intim, în cea mai dulce singurătate, gîndurile zilei se deapănă fără legătură aparentă.

Un greer citadin şi „desrădăcinat", împrietinit de multă vreme cu odaia mea, susură cu disperare, undeva, aproape. Din neguri subţiri luna trimite prin fereastră o părere de lumină.

în auz îmi răsună, parcă alături de mine, un glas copilăresc şi alintat:

„Ei, vezi mă rog, ce nătărău!
Tot înapoi se dă".

Deschid ochii în noapte... Greerul ţirie încetişor, cu pauze din ce în ce mai prelungi. Abia se mai aude... Adoarme în căsuţa lui tainică, în culcuş de frunze uscate şi tăcerea lui mă deşteaptă dintr'un somn de cîteva clipe.

Limpede mi se desluşeşte în minte povestea scurtă a celor doi raci, vers după vers. Cînd ajung la replica:

„O, bunul meu părinte, —
Răspunde racul-fiu,
Cum mergi tu înainte
Mă iartă, că nu ştiu"...

mă văd cu mulţi ani în urmă, şi retrăesc plăcerea mare ce-mi pricinuia acest răspuns, obraznic în fond, dar plin de ipocrită smerenie în formă. Dintr'un sentiment de solidaritate foarte explicabil eram, bine înţeles, de partea „racului-fiu" şi, cu el, generaţia mea întreagă se răzbuna pe cei mari care, uitători de propria lor copilărie, aveau absurda pretenţie ca poveţele lor să fie înţelese şi urmate. Fabula era de partea noastră.

Dar aceşti doi raci fictivi au stîrnit în mine o căldură neaşteptată, o agitaţie care înlătura orice veleitate de somn. Credeam că întregirea fabulei vers cu vers, va potoli duhul zglobiu al fragedelor amintiri. Amarnică înşelare! Un crimpeiu nou răsare în mintea mea stîrnită şi un cortegiu de amintiri se desfăşoară:

În a momiţelor ţară
Ce nu mai are hotară...

Fantezia mea de copil mă ducea în regiuni misterioase, în care nu îndrăzneam să localizez nimic precis sau cunoscut...

Şi iată că la momiţă
Se arată două miţe...

Versurile scurte şi săltăreţe nu scot oare din întuneric la lumină toate „miţele" copilăriei noastre? Şi pe bătrîna mea Angora,—pisică „obişnuită", dar sanctificată, de cînd auzisem şi înţelesesem nelămurit că se trage din neamuri venerate, dintr'un tărîm îndepărtat... Parcă mă văd aşezînd-o pe un scaun de pae, ca pe un tron aurit... cum apoi mă prostern înaintea ei şi, cu un fior de evlavie, îi sărut pe rînd lăbuţele de dinainte. Pisica stă plictisită şi, cu ochii pe jumătate închişi, primeşte cu indulgenţă omagiul...

Pe un asemene teren, ce recoltă trebuia să dee mai tîrziu „Momiţa şi două miţe!" Deliciosul moldovenism „miţe" mă făcea să mă simt la mine acasă şi povestea scrisă căpăta o irezistibilă culoare de realitate.

Zgîriate, încruntate,
În prigonire de moarte...

Aici, de bună seamă, era zugrăvită Angora mea cea albă şi pisica vînătă de peste gard, de al cărei nume n'am voit niciodată să ştiu.

...Apoi caşul drept în două
Rupîndu-l ea prea frumos,
A pus întru amîndouă
Cumpene cîte un boţ.

Frumos rimează cu *boţ*. Ce-are a face! Bine a făcut, cel ce a scris fabula, c'a spus aşa! Parcă vedeam momiţa, cu labele ei umane, rupînd „prea frumos" caşul. Acest „prea frumos" nu putea fi sacrificat. Iar în cumpene, ce alt avea de pus decît, anume, „cîte un *boţ*"?

Pe momiţa judecătoare o vedeam iarăşi aevea şi la chip: mică, vicleană, clipind nervos din pleoapele sure, fără gene, apoi muşcînd cu un drăcesc surîs *interior*, din boţurile de caş...

Dar „al doamnei Vaci fiu" nu v'a încîntat? N'aţi învăţat cu uşurinţă şi cu plăcere versurile candide, aşa de aproape de înţelegerea şi de simţul nostru *estetic*?

Şi cînd aţi rostit:

Noi vrem egalitate,
Dar nu pentru căţei!

n'ați simțit, cași mine, o vie indignare împotriva nedreptății și o dulce solidaritate cu „cățeii" ?...

Versuri naive, versuri proaste, versuri *substanțiale* însă! Ele evocă pe neașteptate și intim copilăria noastră, a atîtor generații, care privim cu spaimă înainte și cu duioșie în urmă. Ele îmi recheamă în minte sufletul și viața mea măruntă de atunci: rochiță scurtă, șorț pătat adese de cerneală, lampă mică,—martoră familiară a serilor de iarnă trecute cu „grele" învățături,—toate cufundate într'o negură depărtată, care atît de scump se limpezește cîte o clipă în tăcerea nopții, în murmurul mic al greerului, îngînat de cantilena mută și monotonă a versurilor copilărești.

L. M.

La o casă nouă

Abia de-acum în casa asta nouă
Vor plînge noaptea monoton și rar
Ulucele pe la ferești cînd plouă,
Și-or conteni, și vor începe iar...

Abia de-acum vor descărca 'ntr-o sară
Întâii oameni care vor veni
Să stea 'mpreună până ce-or să moară
Cîndva, în casa asta, într-o zi...

Și pe păreții reci și goi acum
Vor pune cei ce vor veni aici
Fotografii ciudate de bunici
Ca niște pagini rupte din album.

Va sta tirziu o fată la fereastră
Şi-un tînăr va tot trece pe la poartă
Cum am trecut şi noi în viaţa noastră
Parodiind mereu acelaşi soartă.

Va creşte prin ungher ca un strigoi,
Aşa cum ştim în casele bătrîne,
Un suflet care umblă printre noi
Şi care după ce-am murit, rămîne...

Cu vremea vom simţi mai mult pe zid
Inscripţii nevăzute ce mai sint
Ca 'n nişte file care se deschid
Cînd bate sara prin fereastră vînt.

Vor cobori din cadrele străvechi
Cu vremea, cei care-au venit întăi,
Şi-şi vor vorbi în taină la urechi
Cei ce-au murit pe-aicea, prin odăi...

Şi-aşa 'ntre zidurile azi pustii
Şi noaptea 'n scirţîitul dela porţi
Tot mai puţin vor mai trăi cei vii
Şi tot mai mult, şi tot mai mult, cei morţi.

Demostene Botez

Insemnarea lui Pafnuţie

De trei zile ieromonahul Pafnuţie nu mai are hodină: îndrugă la psalmi, bate mătanii, ceteşte canoane de pocăinţă, cercetează tratate de morală cu întrebări şi răspunsuri. Ceilalţi călugări îi cunosc de mult rîvna către cele sfinte, dar tot se miră. Se miră şi-l privesc c'un fel de teamă religioasă. Işi zic în gîndul lor: îl ia în stăpînire pe stareţ duhul sfinţeniei.

Nici hodină, nici somn: toată noaptea priveghează în biserică. Şi ochii-i ard şi obrajii lui bărboşi sînt tot mai palizi, şi Pafnuţie slăbeşte văzînd cu ochii.

Nime nu cutează să-l întrebe ce are. Nici el nu se uită la fraţi, dimpotrivă le încunjură privirea.

Abia-i trecut de patruzeci de ani şi e stareţ de şase. Om cu carte, dar mai ales curat şi aspru în moravuri. E cunoscut în tot ţinutul, şi multă lume s'a îndepărtat mîngîiată de subt patrafirul lui cu miros de tămîie şi zmirnă. Veneau bărbaţi, veneau femei din mari depărtări, să-şi uşureze sufletul de păcate, să-şi schimbe viaţa după sfaturile acestui om al lui Dumnezeu. Ii mersese vestea şi păcătoşii se apropiau de el cu încredere.

Şi, cu toate că zi de zi i se destăinuiau atîtea fărădelegi, el rămînea liniştit, cuminte, senin şi nepătruns, caşi codrul secular în inima căruia era ascunsă mănăstirea. Dar acum, de trei zile, nu se mai putea linişti, cum nu se poate hodini stejarul bătut de vînt. Işi simţea rădăcinile credinţii şi a legii lui Hristos adînc înfipte în viaţa sa, şi totuşi în zbuciumul său îi părea uneori că se cufundă într'o prăpastie.

Chinuia rugăciunile, cărţile şi gîndul său, să afle tîlcuirea unui păcat pe care l-a săvîrşit înainte cu trei zile. Se chinuia să ştie dacă-i păcat sau nu, dacă-i de moarte sau uşor, şi să se dumirească, dacă-i de moarte, cum l-a putut săvîrşi?

Greutatea cea mare era că nu putea judeca liniştit, nu putea spune o rugăciune cum se cade: în mijlocul unei citanii ochii fugeau pe carte iar gîndul într'altă parte. Il mistuia ceva ca o suflare arzătoare, şi nu-i dădea răgaz să cumpănească în şir cele petrecute.

Iată ce se petrecuse înainte cu trei zile:

Ieromonahul Pafnuţie cetea, în chilia sa, Paraclisul Maicii Domnului, după ce s'a înapoiat dela liturghia de dimineaţă. De-un şir de ani el făcea canoane peste cele statornicite de rînduiala monastirească. Cetea cufundat în laudele aduse Preacuratei, cînd în uşă se auzi o bătae uşoară.

— Ce veste, Damiane? întrebă el pe fratele portar, un călugăr slinos pe rasă, pe faţă, pe mîni, caşi cînd viaţa lui întreagă ar fi avut de lucru tot cu poloboace pline cu petrol sau cu ulei.

— Un om, un domn, vrea să vorbească cu Sfinţia-ta.

— Vrea să se spovedească?

— Nu ştiu. Nu l-am întrebat.

— Să vie,—zise stareţul; şi liniştit, făcîndu-şi o cruce largă, continuă să citească.

Străinul, un bărbat voinic, frumos, nu voia să se spovedească el, ci voia să aducă pe altcineva la spovedire. La 'nceput era scump de tot la vorbă, aşa că stareţul nici nu pricepu ce vrea anume. Dar fie că blîndeţa călugărului, vorba lui cuminte şi domoală, curăţia ce i se cetea din ochi, din faţă, topiră toată sfiala străinului, fie că acesta nu-şi mai putea stăpîni încordarea nervilor, ieromonahul se trezi de-odată că oaspele îi îmbrăţişează genunchii, izbucnind într'un plîns ce-l zguduia ca nişte friguri.

Monahul îl ridică în grabă, uimit de purtarea lui, il puse să şadă pe un scaun. După ce se potoli, străinul începu să-i spună durerea şi nenorocirea lui. Era o poveste cum nu mai auzise stareţul, din gura nici unui păcătos. Străinul îi povesti traiul lui cu nevastă-sa: toate păcatele fireşti şi împotriva firii le săvîrşise femeia aceia. Şi-l ducea şi pe el, pe bărbat, în fundul iadului.

Stareţul rămase adînc întristat la sfîrşitul povestirii.

— Nu văd altă mîntuire pentru dumneata decît să te desparţi de femee,—zise el într'un tîrziu, suspinînd din adînc. Firi de femei ca aceia a dumnitale sînt menite peirii, şi duc în pierzanie şi pe bărbat. De ce nu o laşi? E păcat la ce te sfătuesc eu, da'i mai mare păcat să mai trăeşti cu ea.

— Am cercat, părinte. Am lăsat-o de zece ori până acum, de nenumărate ori a fugit ea. Fuge cu ori cine îi place. Dar şi cînd am lasat-o eu, şi cînd m'a părăsit ea, tot eu am fost acela care am căutat-o.

— Vezi, pierzania ţi s'a şi început,—suspină ieromonahul supărat de moarte. Te-a legat cu legăturile păcatului. Te-i tot ţinea pe urma ei până-ţi va zdrobi capul. Dar bine, nu eşti dumneata bărbat?

Străinul îi privi sprîncenele încruntate. Nu-l pricepu.

— Inţăleg dacă eşti bărbat să fii una din două: ori stăpîn pe voinţa dumnitale, ori stăpîn pe voinţa ei. Acum, pe-a dumitale nu mai eşti: te-a legat cu legăturile păcatului, cele mai tari legături. Dar fii stăpîn pe voinţa ei. Braţ n'ai? Funie n'ai? Par n'ai? Sînt femei care numai aşa pot fi stăpînite. Cu un cuvînt ai bătut-o vr'odată?

Străinul clătină îngrozit din cap.

— Poate că nici dă-te'n colo nu i-ai zis?

Omul aprobă din nou.

— N'am putut, nu pot!—zise el sfîrşit.

Călugărul îl privi cu băgare de seamă: e om în toate minţile ori ba?

— Nu pot s'o bat, nici s'o cert!—oftă el.

— Atunci leagă-te de coada ei şi daţi-vă de-a prăstăvala în iad,—zise cu mînie şi cu desgust, stareţul. Eşti numai bun tovarăş pentru stricata aceia. Nu'n zădar e zicala că orice sac işi găseşte petecul. Nici nu'nţeleg pentru ce m'ai căutat pe mine în fundul muntelui.

El se ridică şi-şi luă cartea.

— Uite ce e, părinte stareţ. De-o săptămînă s'ar părea că-şi vine'n minţi. A fugit mai pe urmă cu feciorul pădurarului meu. Dar s'a înapoiat ea de bună voe; nu ştiu ce va fi păţit. Dar zice că i s'a urît de toate, că ar vrea să se spovedească, dar că-i trebue un preot strajnic, care s'o lege cu jurămînt şi cu greu de ispăşit canoane, să nu mai poată păcătui. De-aceia am alergat până aici.

Stareţul închise cartea şi privi îndelung prin ferestuică.

— Asta-i,—zise iar străinul,—jurămînt şi canon straşnic, iată ce cere ea!

— Tocmai ce-i lipsea din partea dumnitale: pedeapsa. Hm! dar nu se leagă păcatul prin jurămînt! Mila Domnului e însă nemărginită. Te vei duce acasă şi vei aduce-o, peste-o săptămînă, peste două, cu cît mai tîrziu, cu atît mai bine: va fi semn că hotărîrea-i e statornică, şi că nu-şi bate joc de cele sfinte.

Străinului i se luminară ochii pe o clipă, dar îndată se tulbură din nou. Stareţul îi făcu semn c'au isprăvit, dar el nu pleca.

— Am adus-o acum,—zise el în silă. Ea a vrut să vină.

Monahul simţi un fior ca de frig.

— Cum? E aici?

— In satul vecin.

— Fie voia Domnului!—zise călugărul. Spune-i c'o aştept.

Işi deschise cartea şi se cufundă în rugăciuni.

Pe la ujina cea bună sosi păcătoasa: o femee de vre-o douăzeci şi cinci de ani, tulburător de palidă şi de frumoasă, c'o nevinovăţie în ochii melancolici, ca la copii, ca la sfinte. Intreagă era puţintică, delicată, se pierdea aproape în hainele-i scumpe. Călugărul, cum o zări, îi păru că străinul îşi bătuse joc de dînsul.

Dar în grabă, cît ce-şi puse patrafirul, se încredinţă îngrozit, că bărbatul avuse dreptate. Asculta fără de legile spuse c'un glas cîntător, cald, mai grozave de cum le istorisise bărbatul, mai multe, mai păgîneşti, şi se gîndea mereu la înfruntarea amară

ce-i va face, la canonul greu ce-i va da, la jurămîntul înspăimîntător pe care păcătoasa va trebui să-l facă.

Dar în acelaşi vreme, monahul avea mereu senzaţia că subt patrafir e un giuvaer de mare preţ; şi fără să-şi dea seama cum, sufletul lui se umplea de milă, de înduioşare, de încintare.

Păcătoasa se plînse că nu mai poate sta în genunchi, şi Pafnuţie se grăbi să-i dea un scaun. Şi ea, cu ochii plecaţi spunea mereu, descoperea prăpăstii morale cum nici nu-i trecuseră călugărului vre-odată prin cap că-s cu putinţă.

Groaza, scîrba de păcat, îl întăritau şi îl făceau să statornicească, în cap, canonul greu şi cuvintele jurămîntului straşnic; dar in aceiaşi vreme, cum se uita la fruntea ei, la părul ei greu, la obrăjorii ei palizi, la intreagă frumuseţa asta delicată, desăvîrşită, simţea că sufletul i se înduioşează, că i se umple de bunătate şi că o iartă.

Cînd păcătoasa isprăvi pomelnicul lung al fărădelegilor, stareţul o mustră cu mare blîndeţe şi-i dete un canon de mîntuială...

*

Cum s'a putut întîmpla aşa ceva? Iată ce-l frămîntă şi-l arde pe ieromonahul Pafnuţie de trei zile. Cum nu şi-a îndeplinit el datoria de duhovnic, ca totdeauna până acum, şi chiar în cazul cel mai greu ce l-a avut? Iată pentruce bate mătanii, chinue ocinaşele, molitvele şi tratatele de morală să afle cît e de mare păcatul lui, dacă-i păcat; şi ce l-a putut îndemna să-l săvîrşască?

Din ce ceteşte, din ce află în cărţi, crede uneori că nu-i nici un păcat: i-a dat canon mai mic, a înfruntat-o mai cu blîndeţe, nu s'a mai gîndit s'o jure, fiindcă păcătoasa era pocăită, însăşi avînd hotărîrea de a se îndrepta. Altfel pentruce ar fi venit să se spovedească şi chiar la el? Se vede că în fuga ei cea din urmă v'a fi luminat-o Dumnezeu. Altfel pentruce s'ar fi întors, singură, de bună voe la bărbat, întâia oară în viaţa ei?

Cînd se gîndea aşa, stareţul se mai răcorea şi rugăciunile-i erau mai cu şir. Dar cînd îşi amintea grozavele fărădelegi ale femeii, şi că el, în loc de canon de ani de zile, abia i-a dat ocinaşi de-o săptămînă, fără post, fără ajun, fără mătănii, că a lăsat-o să se cuminece îndată,—îi venea să se dea cu capul de toţi pereţii!

Ce i-a putut lua minţile, lui, duhovnic cu atîta experienţă? Ce i-a înduioşat atît de tare sufletul, ce i-a muiat voinţa lui necruţătoare?

Din clipa'ntâiu în care-şi puse intrebările acestea el văzu limpede răspunsul: nu-i dădu mătănii de grija să nu-şi bătucească genunchii; nu-i dădu post şi ajun de teama să nu se îmbolnăvească; n'o puse să jure pentrucă ei n'o mai credea

primejdioasă. Dar tocmai fiindcă se îngrozea de răspunsul acesta, şi fiindcă, venindu-i în minte, bătea prin sufletul lui un vînt arzător, şi nu putea duce nici o cetanie până la sfîrşit, —cerca să-l alunge mereu.

„Fugi încolo, satană!—îşi zicea el. Cum, adecă, eu să mă gîndesc la ispitele lumii şi acestea să-mi fi poruncit?"

Şi avea dreptate stareţul: el nu se gîndea la ispitele lumii; nici o dorinţă păcătoasă nu-i veni în apropierea sau la gîndul acelei femei. Şi totuşi, după zbucium de trei zile, nu se mai putea îndoi: dacă păcătoasa aceia nu ar fi fost aşa de frumoasă, el ar fi canonit-o straşnic, şi ar fi legat-o şi cu jurămînt îngrozitor.

Nu se mai putu îndoi: cu cît îi văzu mai bine frumuseţa, farmecele, cu atîta se umplea de-o bunătate neînţăleasă faţă de femeia aceia. O ierta văzînd cu ochii. Cum? Nu-şi putea da seama. Dar înţelegea că dacă păcătoasa ar fi fost frumoasă numai ca altele, ori dacă ar fi fost urîtă, el şi-ar fi împlinit cu străşnicie datoria.

Dar, ajuns odată aici, stareţul căzu pe gînduri şi mai grele: El săvîrşise un păcat, neîmplinindu-şi datoria. Dar păcatul l-a săvîrşit datorită milei, iertării şi bunătăţii ce i-o revărsase în suflet frumuseţa femeii. Insă frumuseţa trupească e un dar dela Dumnezeu. Cum poate un dar al lui Dumnezeu să-l ducă pe cineva la păcat?

Şi de-odată un gînd grozav îi trecu părintelui Pafnuţie prin minte: Dar dacă a fost numai o ispită? Dar dacă însuşi diavolul a încercat să se apropie de el subt chipul acelei femei? Dar dacă toată istoria asta cu bărbatul şi cu nevasta e numai o ţesătură diavolească să-l ducă pe el în ispită, să nu-şi facă datoria de bun duhovnic, nefăcînd mustrarea trebuincioasă şi nedînd canonul greu ce se cuvenea? Nu s'a putut el gîndi mai de mult la asta? N'au fost din iad fărădelegile neînchipuite ce i s'au povestit? N'a fost o apucătură diavolească la femeia aceia, să o doară genunchii, pentruca stînd pe scaun, el să-i poată vedea farmecele?

„Dacă a fost o ispită a satanei, apoi iată a izbîndit", îşi zicea stareţul în groază şi în desnădejde.

Dar a patra zi străinul veni iar la mânăstire, cu părul vîlvoiu, cu ochii bulbucaţi.

— Daţi-mi-o!

— Ce să-ţi dăm?

— Nevasta!

— Nu-i aici.

— Ba-i aici!

— Cînd îţi spun că nu-i!—repetă cu groază stareţul.

— Ai ascuns'o dumneata!

— Eu?

— Mi-a spus că-i place de Sfinţia-ta şi că vine aici.

Călugărul se umplu de scîrbă.

— Nu-i, fiule, aici. De-ar fi, ţi-aşi aduce-o de plete, inainte.

— Atunci a fugit cu ţiganul!—făcu străinul privind ţintă la stareţ.

— Cu ce ţigan ?

— A văzut unul într'o laie, pe drum. Unul blond şi înalt, abia-i mijau mustăţile.

— Ptiu! diavolul!—şi stareţul după ce stupi, îşi făcu cruce: Ascultă-mă pe mine, frate! Nu mai alerga după ea: e dracul, nu-i muere!

Dar omul îl privi năucit, şi părăsi ca o furtună mănăstirea.

Seara tîrziu, singur în biserică, Pafnuţie, în strană, scria însemnarea următoare pe o pagină din mineiu, presărată şi cu alte însemnări mai vechi:

„Ghiavolul su' feliurite forme se arată. Mai iute te duce în ispită cînd s'arată su' formă de muiare, şi te piarde cînd ţi se arată su' formă de mîndreaţă mare fumeiască".

I. Agîrbiceanu

Scrisori din Germania

— „Adevărata Germanie" —

In Heidelberg, vacanţia e în plin. Nicăeri nu se simte mai bine sărbătoarea şcoalelor ca în această seculară cetate universitară; nicăeri reculegerea celor două luni de vară nu e mai fericită, mai liberă, mai meritată, ca la acest popor unde munca e o sfîntă datorie. Afară de aceasta, Neamţul are pasiunea escursiilor. Din susul Rinului, înspre Mainz, pe înălţimele Harz-ului, pe colinele lui Schwartzwald, peregrinează în ritm de ghitară sau de minunate coruri, cohorte de copii, de bătrînl profesori, de liniştite familii burgheze: adevărata Germanie, blîndă şi măreaţă în anonimatul ei. O frenezie interioară iluminează, la freamătul pădurilor şi al şuvoaelor, feţe uscate de suferinţa şi abstinenţa oraşelor tentaculare. Indiferenţi pentru o lună la mizeriile cotidiane, politice ori financiare, ei îşi scaldă în aerul proaspăt al naturii, suflete prematur îmbătrînite de americanismul unei civilizaţii pe care o suportă fără voia lor.

Nici martirajul celor patru ani de războiu, nici atrocele umilinţe de după armistiţiu, n'au adunat asupra poporului german atîtea suferinţe, cîte i-a plăcut soartei să-i dăruiască în ultima lună. Comprimaţi între intransigenţa Franţei şi ipocrizia în aparenţă generoasă a Angliei, ei şi-au văzut, într'o singură lună, economia total distrusă, spectrul foamei bătînd la uşa acelui popor care plăteşte în monedă străină o treime din celace consumă. In plus o ocupaţie străină e în o perspectivă aproape iminentă. Trei pătrimi din populaţia Germaniei, care nu cunoaşte burghezie mijlocie capitalistă, sînt salariaţi. Ei trăesc din pomana statului, a patronilor, exploataţi în aceste tulburi timpuri şi de toţi speculatorii intermediari. Consumaţia a ajuns minimă: margarină, surogate chimice, cartofi. Şi aceiea în raţionată cantitate. Marca a ajuns 0.50 centime franceze, dolarul costă în loc de 4.25 mărci peste 2400; ca consolaţie, ultimatumurile şi ameninţările, dela un timp, curg ploae. E trist şi penibil de trăit în Germania, în aceste momente, căci e trist să asişti la asasinarea lentă a unui popor în agonie.

Şi totuşi poporul cîntă, pădurile răsună de coruri, cortejul excursioniştilor trece liniştit într'o nepăsătoare indiferenţă faţă de practica zilei. Abulie? Nesimţire? O spun unii. Nouă ne apare o altă semnificaţie: *adevărata Germanie renaşte.*

Un popor de metafizicieni naivi, de poeţi panteişti, de incorigibili visători, trebue să sufere, într'un moment dat al istoriei lumii, o stranie aventură. Din cauza unor anumite condiţii istorice, o proprietate comercială şi industrială ne mai pomenită se instală într'o bună zi la ei acasă. La inceput poporul fu surprins. Mai in urmă însă, cum fericirea e mai puternică decit pasiunea, poezia şi metafizica fură impinse in colţurĭ depărtate de suflet, păstrate în straturi de naftalină, ca vechi moaşte familiare, bune doar pentru zile comemorative. Deasupra, la suprafaţă, apăru josnice instrumente de cîştig, triviale apucături comerciale. In cîteva decenii abia, neamul filozofilor se transformă într'un admirabil popor de parveniţi. Astfel poporul german îşi minţi destinul şi îşi trădă misiunea sa istorică.

Se poate însă paradox mai categoric decit altoirea precipitată a celui mai patent americanism peste firea celui mai visător dintre neamuri? Compromisul acesta şchiop nu întîrzie însă mult şi-şi arătă consecinţele. Se văzu în primul rînd, că aceşti naivi filozofi, chiar sever educaţi la şcoala celui mai autentic „radical-empirism", nu ştiau să facă politică. Cum se întîmplă în viaţa turmentată a copiilor care se joacă de-a „imparatul", ori de-a războiul, mania grandorii îi stăpîni într'o bună zi. Negustori şireţi şi militari brutali, ştiură să utilizeze din umbră, pentru scopuri personale, noua stare de spirit a filozofilor rătăciţi. Atunci, cel mai nepolitic dintre popoare, declară în cele mai politice momente, războiu lumii. Fatală, catastrofa urmă şi groteasca aventură a metafizicianului care voi într'o zi să joace rolul bancherului american, se sfirşi, tristă ca toate sfirşiturile, ca un vis urit. Istoria ştie să recheme pe cei care deviază din drumul ei. O societate care a trăit cîndva o anumită viaţă rămîne cel puţin cu tradiţia ei. Germania nu poate fi azi dezorientată. Pur şi simplu ea se va întoarce la frumoasa ei viaţă de altă dată.

* * *

Sufletul german e universalist. El pricepe întăiu totul şi pe urmă părţile, întăiu infinitul şi pe urmă finitul, întăiu societatea apoi individul. Urmează de aici o aprehensiune intuitivă a valorilor cosmice, a dialecticei existenţei. Particularul, actualul e înecat într'un presentiment larg şi generos al firii. Dar tocmai aceasta e esenţa metafizicei. Nici un spirit n'a exprimat mai universal formula procesului existenţei şi al transformării, ca un Hegel şi Kant.

Această stare de suflet nu e însă numai esenţa filozofiei. Ea e şi a poeziei întru cît şi aceasta e un sentiment cosmic, un fel de conştiinţă a pulsului vieţii. Poetul englez *Keats* scrie cu drept cuvînt undeva aceste cîteva cuvinte: „The poetical nature has no Self—it is everything and nothing; it has no character... ...A poet has no identity — he is continually in for and filling some other body". Cine a putut înţelege mai bine această constatare decit un Novalis, un Rainer, Maria Rilke ori un Richard Dehmel? La popoarele neolatine, ultimul ideal etic e a deveni o „personalitate". Mulţi gînditori germani au însă oroare de această individualizare. Dela misticul medieval Iacob Boheme şi pănă la prinţul Herman Keyserling, nevoia contopirii sufletului cu universul a fost prima preocupare a tuturor sufletelor de elită de aici. In minunata sa lucrare, „*Jurnalul de călătorie a unui filozof*", H. Keyserling explică motivele voiajului său împrejurul pămîntului: „Incepusem să-mi dau samă cu groază, că devin o „personalitate". Atunci am înţeles înţelep-

ciunea unui Platon ori a unui Pitagora, care vagabondau pănă la adînci bătrineţe, ca să-şi varieze mereu sufletul, să scape de acel groaznic proces de cristalizare care atinge pe filozof la o anumită vrîstă; acesta trebue să rămînă proteic, căci numai naturile proteice sînt chemate la preoţia metafizicei". A avea însă sentimentul totului înseamnă a nu avea pe acel al particularului, al actualului. De aici nevoia Nemţilor de „uriaş", de aici incapacitatea lor politică, lipsa lor de simţ real, de tact, de măsură. De aici mai ales neputinţa lor de exprimare, de exteriorizare, care constitue un tragic dualism între înălţimea cugetării şi mediocritatea vieţii. Neamţul nu-şi poate trăi cugetarea. Un Hegel, spiritul cel mai sublim al cugetării veacului trecut, rămîne în viaţa de toate zilele un mic burghez. La fel Kant.

Dacă aceasta e mentalitatea culturii germane,—şi ea reesă din afirmarea celor mai caracteristice momente,—se poate vedea cît de utopică era credinţa acelor care credeau că pot duce destinul societăţii germane pe calea realului şi practicului. Deziluzia e azi înfăptuită. Tradiţia a căzut. Ne-o spune aspiraţia deocamdată nesigură a tineretului german către tot ce e altceva decît ce-a fost eri: expresionism, activism, theosophie, renaştere religioasă. Ne-o spune mai ales îndreptarea hotărîtă a intelectualităţii germane către extremul orient.

In toate colţurile Europei s'a auzit, mai mult ori mai puţin de faimoasa lucrare a lui O. Spengler: „Decadenţa occidentului". Ca conţinut, această operă e o decepţie: o naivă filozofie a istoriei bazată pe criterii nesigure ca acelea aproape uitate ale contelui Gobineau sau Chamberlain, care distingeau „rase superioare" şi „inferioare", ciclu istoric, teoria lui „ricorsi", etc.. Sinteza faptelor e confuză, lăbărţată şi de un extrem simplism. Pentru valoarea intrinsecă, n'ar fi meritat poate să se vorbească atîta de ea. E interesantă însă pentru starea de spirit pe care o desvălue. Graba cu care a fost discutată şi aprobată arată afinitatea ei cu opinia publică. Spengler distinge două tipuri principale de cultură: apolinică (greco-romană, caracterizată prin preponderenţa plasticei şi a tuturor formelor spaţiale şi geometrice), faustică (dela Faust) care se caracterizează printr'o nevoe de absolut, de infinit şi se exprimă muzical. E cultura modernă europeană. Se vede uşor că clasificaţia e luată după Nietzsche, care distingea tipuri apoliniene şi dionisiace. După anumite simptome, Spengler constată decadenţa ultimului tip.

Incontestabil însă că apusul unei culturi nu poate fi o problemă de ştiinţă, de constatare obiectivă. Niciodată contemporanii n'au avut conştiinţa transformărilor care se fac subt ochii lor. Unii din ei însă au avut *sentimentul*. Printre aceştia e *şi H. Keyserling* (a nu se confunda cu romancierul), unul din cele mai luminate spirite filozofice ale Germaniei contemporane. Cartea sa „*Das Reisetagebuch eines Philosophen*" e desigur—chiar şi după opinii franceze—cea mai frumoasă operă de literatură filozofică pe care a produs-o secolul XX în Germania. Nimeni n'a înţeles mai bine ca el caracterul şi menirea poporului său. El a dat alarma contra spiritului practic oportunist, care falşifică adevărata natură germană. A şi indicat remediul. Revenirea la idealismul de altă dată nu se poate realiza decît printr'un contact cu marile culturi religioase ale extremului orient: India şi China. El însuşi, de frica de a nu deveni o „personalitate" prea cristalizată, prea specifică şi a omori prin aceasta în el curiozitatea noutăţii, evoluţia veşnic proteică a sufletului, a interprins o călătorie în jurul lumii, din a

cărui note a eșit admirabilul volum mai sus menționat. Adevărul dela care pleacă el e că: „Der kürzeste Weg zu sich selbst führt um die Welt herum" (cel mai scurt drum cătră tine însuți e acela care duce în jurul lumii). Grădinile mistic parfumate ale orientului vor revărsa peste meschinăria, în care e scăldată Europa, un val de împrospătare ideală. Germania va deprinde din nou calea speculației. Ca și pe vremea reformei, a kantismului sau a hegelianismului, ca în vremea muzicei lui Wagner, ea va ști să dea omenirii sufletul pe care-l caută într'o tragică dezorientare. Ea poate și trebue să-și ia însărcinarea de a oferi Europei însetate religia către care năzue. Rolul viitor al Germaniei trebue să rămînă pur cultural, așa cum a fost înainte de Bismark și de ultimii Hohenzollern.

Opinia aceasta a lui H. Keyserling e astăzi a întregii intelectualități germane. Un profesor, cu care mă primblam prin pădurile Heidelbergului, îmi spunea: „Trebue să revenim de unde am plecat. Politica nu ne-a reușit. Ea nu e o haină pentru corpul nostru. Ne e cînd prea strîmtă, cînd prea largă. N'o pricepem în esența ei, fiindcă-o exagerăm, amestecînd-o cu acel gust de absolut care e caracteristic speculației, dar străin realității. Vom continua să servim umanității idealurile, împrumutînd la rîndul nostru realitățile gata făcute de alții. Prin suferința pe care o ducem de atîtea ani ne antrenăm la educația ascetismului, fără de care ideia pură nu e posibilă".

* * *

Pedagogia durerii închide infinite posibilități creatoare, pozitive, în sînul ei. „A quelque chose malheur est bon" e o consolație de un optimism cam ipocrit. Ea e totuși justă de atîtea ori. Există desigur în misterul universului un calcul special care se chiamă compensația. El știe să derive totdeauna din cauze pierdute efecte surprinzător de mari și de sănătoase. E ceiace filozoful Wundt numește legea „eterogeniei scopurilor". O acțiune făcută pentru un anumit scop își poate deriva efectul. Și poate e drept și e moral de crezut că hazardul e mai cuminte decît cauzalitatea regulată. De subt ruinile subt care trebuia să fie înăbușită, Germania se ridică înviorată de o nouă viață.

De aceia veselia și exuberanța escursioniștilor, care colindă crestele munților, nu trebue să însemne nesimțire ori apatie față de suferințele neasămuite prin care trece azi Germania.

Din contra ea înseamnă triumful spiritului asupra trivialității practice. Cîntarea pe care o repetă ecoul tuturor pădurilor, transformînd infinita Germanie într' orgiacă sărbătoare, e imnul pe care idealismul renăscînd și-l aduce propriei lui desrobiri.

Mihai D. Ralea

Cronica fantezistă

Muzei mele

Prin ce ținuturi rătăcești
Pribeagă?
În care grotă din povești
Ai hibernat—o vară 'ntreagă?

O, muza mea cu nasul mic
Și sînuri fine,
Abia sculptate din nimic,—
De ce te-ai dus de lîngă mine?

Te-a amăgit bătrînul Dante
Să te reție în *Infern*
Cu-a lui metafore savante?
Sau, poate, vre-un poet modern

Te-a fermecat cu vre-o cabală
Obscură ca un logaritm,
Ori te-a sedus cu o greșală
De ritm?...

* * *

Te 'ntorci in vălu-ţi diafan,
La sin cu veştede buchete
Şi 'n părul galben—un scaete
De-acum un an,

De cînd ai rătăcit prin vii,
Pe-o zi de aur şi lumină,
Şi mi-ai venit cu poala plină
De Rapsodii...

Pe chipul tău copilăresc
Acelaş zimbet parcă plînge.
Şi 'n dreptul inimii zăresc
Un strop de singe.

Da, ştiu... Ades am împărţit
Durerile pe jumătate.
Bine-ai venit,
Tu, sora mea de caritate!

De cîte ori în nopţi pustii
Şi fără lună,
După-agitate insomnii
Mi-ai spus la ziuă: noapte bună!

Şi ce cuminte, la război,
Mi-ai stat alături în vultoare,
Pe-un cîmp de singe, de noroi
Şi de onoare.

Şi mai tîrziu, cînd primăvara
Cu flori exotice 'n blazon,
M'a regăsit pribeag prin ţara
Lui Alexandru Machedon;

Prin munţii-i suri, în lung şi 'n lat,
Şi peste ape şi 'n tot locul
Pe unde, singur şi uitat,
M'a dus în voe nenorocul;

Cînd zbuciumat de-un aprig chin
Rugam pămîntul să mă 'ngroape,—
Sub depărtatul cer străin
Tu singură mi-ai fost aproape!

* * *

Văzui peisagiul devastat
Pe unde 'n lunga-i pribegie,
Odată, Byron şi-a plimbat
Superba lui melancolie.

Pe-aici trecu spre miază zi,
Prin trista țară musulmană...
Și nu-l puteai deosebi
Din caravană.

Dar sub costumu-i de turist
Cu tocă veche,
Un pașă fizionomist
L'a cunoscut după ureche.

Departe, zugrăvit cu tuș
Pe cerul palid al Egeii,
Crescu mai dîrz Ali-Butuș
Să-i amintească Pirineii.

Și însuși tragicul Pirin
Trezit din sumbra lui visare,
Spre 'ntunecatul pelerin
Privi cu spaimă și mirare...

Aici, sub maluri de nisip,
Își înălța odinioară
Palatul regelui Filip
Arhitectura lui barbară.

Sub bolta-i sură de granit
Din care pulberea s'alege,
Aristotel a instruit
Un fiu de rege,

Un prinț sălbatec ca Ahil,
Visînd, cu arcul și cu spada,
Din visurile-i de copil
Să făurească Iliada.

Pe cînd un sclav oriental,
C'un lung toiag proptit în barbă,
Scotea pe mîndrul Bucefal
Să pască iarbă...

Pe-aici, de-a lungul unui zid
Înmormîntat subt păpădie,
Trecu pe vremi Euripid
Visînd o nouă tragedie.

Nefericit și mizantrop,
La curtea regelui ilustru
Ducea o viață fără scop
Și fără lustru.

Și-adese ori, cuprins de dor,
Simțind ce iute sboară timpul,
Privea spre sud, întrebător,
Olimpul...

Dar voia zeilor păgîni
Anume-l depărtă din țară,—
Să moară sfîșiat de cîni
Intr'un amurg de primăvară.

***

Pe-aici, și eu am suferit
De nostalgia lui fierbinte...
O, muza mea, dece-ai venit
Să mi le-aduci aminte?

Dece-ai venit să mă 'ntristezi
In zi de toamnă fără soare?
Mai bine du-te prin livezi
Și pe ponoare!

De nu vrei ca, din nou posac,
In gura călimării crunte
Să moi un deget și să-ți fac
Un benghi în frunte.

G. Topîrceanu

Cronica externă

Un epizod în chestia Orientului

Desfășurarea ultimelor evenimente orientale a fost rapidă și plină de neprevăzut. In primele zile din Septembre, atunci cînd atenția Europei era îndreptată în altă direcție, aflarăm deodată despre o impetuoasă ofensivă turcă. Surpriza era prea mare, pentrucă primele vești să nu fie primite cu neîncredere. Ce e drept, înaintarea Grecilor spre Angora făcuse loc încă din anul trecut unei retrageri lente și discrete; dar echilibrul forțelor și oboseala ambelor armate dusese—cu tot insuccesul ultimei încercări de mediațiune din primăvara acestui an—la stabilizarea frontului, aproape la inacțiune.

In efectele propunerii Consiliului Suprem fusese totuși ceva semnificativ, dealtfel cași în destăinuirile asupra acordului încheiat de d. Franklin-Bouillon cu privire la Cilicia și alte chestiuni mai enigmatice. Un ochiu atent și cunoscător ar fi putut distinge, de pe atunci, din refuzul Turciei de a primi acele propuneri din încheerea tratatului dela Angora semne prevestitoare ale sfîrșitului războiului din Asia-Mică—așa cum l-am văzut acum. Se pare că aceia care aveau tot interesul de a împiedica *acest* sfîrșit, n'au ținut sama de acele indicii clare sau nu au avut putința de a combate primejdia (Eu înclin către prima ipoteză). In interval, Turcia primea prin porturile Mării Negre armamente proaspete, despre a căror proveniență d. Franklin-Bouillon știe cîte ceva, concentra forțe pe care serviciul de informații somnolent al comandamentului elenic le-a ignorat, pare-se, până în ultima clipă. Și cînd mișcarea de învăluire se deslănțui, armata greacă pierdu jumătate din efectivele ei, pozițiile cele mai însemnate și, pe deasupra, moralul.

Retragerea până la Smyrna a fost o chestie de cîteva zile. Mustafa Kemal Paşa intra acolo inainte chiar ca telegramele să anunţe iminenţa căderii. In ziua aceia, marea a înghiţit, împreună cu atîte materiale ale armatei greceşti, şi ultimele resturi ale tratatului dela Sèvres.

Ah! Tratatul acesta, care se va adăuga ca piesă documentară la acele „cent projets de partage de la Turquie", pe care le colecţionase cu răbdare un distins diplomat romîn,—cîtă înţelepciune a prezidat la facerea lui şi cîtă funestă incapacitate şi rea voinţă i-a zădărnicit aplicarea! Acum se va lucra la înlocuirea lui. La interval de doi ani aceleaşi puteri semnatare ne vor dărui un document, în cele mai multe puncte, diametral opus. Ni-l vor da cu greutate şi in convingerea că printr'însul se pune capăt războiului şi se împacă interesele adverse. Care poate fi moralitatea, legitimarea istorică şi culturală, care, în fine, durabilitatea păcii de mîne,—iată ce trebue stabilit de pe acum.

Bazele noului regim, care va eşi din tratativele dela Veneţia sau de aiurea se cunosc de pe acum. Turcia va lua în toate locul Greciei, izgonită de pe coasta Asiei-Mici nu numai politiceşte ci şi economiceşte, prin foc şi sabie, silită să evacueze Tracia de soldaţi şi de elementul muncitor şi civilizatoriu al negustorimii şi înghesuită iarăşi în graniţele ei dinainte de războiu. Sfidători şi barbari, urmaşii ienicerilor vor intra iarăşi în Europa, în Constantinopole, purtînd numai numele unei civilizaţii distruse de ei până în temelii. Subt steagul micului general îndrăzneţ, Kemal Paşa, trimişii Asiei, goniţi pentru o clipă, vor relua iarăşi drumul dela răsărit spre apus, vor da din nou subt ocrotirea inconştientă a arbitrilor lumii curs liber acelui „Drang nach Westen", care de cinci sute de ani asaltează cu efecte de atîte ori dezastruoase continentul nostru luminos. Turcia europeană se reînfiinţează subt rezerva insuficientă a neutralizării strîmtorilor. Cu asentimentul Europei se comite o crimă in contra Europei. In numele cărui principiu, pentru ce scop?

Goliciunea morală, substratul meschin al tratatelor încheiate după marele războiu, în numele justiţiei imanente învingătoare, apare acum pe deplin. Justiţie imanentă — cine a fost oare retorul inept care a lansat cuvîntul? — însamnă: In 1920—distrugerea Turciei europene, accesul Greciei la marea de Marmara, în Tracia şi în porturile egeice ale Asiei-Mici, stabilirea căminului naţional armenesc, pedepsirea Turciei pentru alianţa ei cu Germania învinsă. In 1922: restabilirea suveranităţii turceşti în cadrele dela 1914, desfiinţarea capitulaţiunilor, sacrificarea Armenilor, recompensarea alianţei cu sovietele. Şi naivii cei mai creduli pot măsura acum moralitatea aşezărilor internaţionale în fruntea cărora figurează pompos tratatul dela Versailles.

Prin ce a meritat Grecia furia de azi, prin ce s'a reabilitat Turcia? Ni se va răspunde prin cuvinte de gazetari analfabeţi: Germanofilie, principiul naţionalităţilor, interesele păcii.

Germanofilia regelui Constantin? Dar poate uita cineva că Turcia a luptat timp de patru ani în contra aliaţilor; că nu se poate invoca principiul autodeterminării pentru Tracia în clipa cînd se sacrifică Armenia; că statisticele Traciei, care au slujit la soluţia dela Sèvres, pledează contra Turcilor; că interesele păcii de azi nu garantează cu nimic pacea de mîne; în sfîrşit că nici un argument, dar nici unul afară pe victoria dubioasă a lui Kemal Paşa nu justifică anularea hotărîrii luate de puteri în 1920. Să mai recurgem la dulcegăriile de alcov ale unui romancier naval sentimental? Ar fi să uităm de dragul cîtorva arabescuri şi legende de harem cruzimea, trîndăvia şi incultura Turcilor. Feminismul nu se poate pune în calea marilor ţeluri ale civilizaţiei.

*

Să ajungem la realitate. Soluţia orientală de azi este o manifestare cruntă a marelui antagonism franco-englez, după cum tratatul dela Sèvres a fost rodul unei clipe de concordie. Pugilatul dintre Franţa, care revine ca un leitmotiv în toate cronicele mele, a trecut în aceste zile prin cea mai interesantă fază. Caşi la Genova, caşi in discuţia reparaţiunilor, succesul este până acum al Franţei. E un moment istoric demn de toată atenţia.

In politica orientală a Marei-Britanii evenimentele recente nu au adus nici o schimbare. Consecventă cu sine, Anglia a urmărit dela 1914 şi până azi politica începută mai demult in Egipt, în Mesopotamia. Fazele ulterioare se chiamă: Palestina, Smyrna, Galipoli, Constantinopol. Ceiace e nou în Orient e politica Franţei. In mod conştient sau inconştient, Franţa ia în Turcia şi faţă de Anglia locul Germaniei şi al Austriei. Ea se opune fără teamă tendinţelor britanice, aţiţînd elementul turc de pretutindeni împotriva marelui imperiu. De ce a adoptat Franţa această politică temerară, care este folosul ei practic? După mine el nu există. Motivele care se dau sînt sau falşe sau iluzorii. Unii vorbesc de necesitatea de a face o politică filomusulmană pentru a consolida stăpînirea franceză din Turcia şi Maroc. Este o formulă fără putere de adevăr. Stăpînirea Franţei în Maroc se întemeiază, caşi a Angliei în Egipt, pe forţa şi pe prestigiul organizaţiei. Atît timp cît forţa există, Marocul va rămînea supus. Şi dacă Anglia, care are Indiile de apărat şi atîtea alte zone de influenţă în lumea mahomedană, îşi poate permite luxul unei politice antiturceşti, Franţa nu poate avea nici un motiv pentru a face o politică opusă şi vădit provocatoare. Alţii vorbesc de nevoia de expansiune a Franţei.

Dacă se accentuiază asupra *nevoii*, atunci motivul este neintemeiat. Franța nu are nici puterea economică, nici puterea navală, nici surplusul de populație care să impună o expansiune. Dispunînd de un imperiu colonial considerabil și foarte bogat, ea are nevoe mai mult de o politică intensivă pentru consolidarea lui, decît de una extensivă care ar slăbi coheziunea. In ce privește Turcia însăși, Franța nu poate invoca nici o rațiune de prudență sau de apărare. Domeniul colonial francez nu are nici un punct de contact cu imperiul otoman. Mai sugestiv, dar tot așa de fals este motivul influenței culturale și civilizatorii. Generalul Gourraud ne vorbește din cînd în cînd despre progresele civilizației în Cilicia și Syria. Nu se fac cuceriri costisitoare și eforturi politice pentru asemenea scopuri ideale. Influența culturală a Franței în toată Turcia nici nu are nevoe de ocupațiuni militare.

Prezența Franței în Asia Mică și turcofilia ei nu are decît un singur motiv și anume de a face o spărtură în sfera intereselor britanice. Scopul ei este pe deoparte de a avea o chezășie, un *atout* în diferitele discuții cu Anglia, iar pedealta de a face, fără determinante economice, o politică mondială, o weltpolitik după exemplu wilhelmin, ca simplă manifestare de forță victorioasă și de vitalitate. La baza acestei politice stă prezumțiozitatea. Este politica panașului, politica gestului elegant și a discursului frumos, dar nu și politica rațiunii sau a legitimei apărări. Dela Baltica până la marea Roșie, Franța trage sfori pentru simpla satisfacție a atletului care-și joacă mușchii. Dar politica fără suport economic și fără necesități vitale nu poate trăi.

Și totuși, pentru moment, Franța înregistrează o victorie cu răsunet. Ea dictează la Londra cași la Atena condiții și trage cu autoritate suverană hotarele. Anglia are în toate aceste fapte ponoasele învinsului. Ca un *pis-aller* ea sacrifică Grecia plictisită de războiu și se reconciliază cu Turcii, păstrînd totuși un surîs acru pe buze. Pentru un războiu anglo-turc nu a venit momentul și lipsesc mijloacele. Marea-Britanie suferă astfel o înfrîngere de prestigiu, cauzată, fără îndoială, de propriile ei greșeli.

Dar înfrîngerile acestea își reclamă mai curînd sau mai tîrziu satisfacția. Ele se trec pentru lichidări viitoare în contul general de profit și perderi. Este posibil, firește, ca soldul acestui cont politic să fie aruncat, cași cu alte prilejuri, pe umerii Germaniei. Dar umerii aceștia încep să fie prea slabi pentru asemenea poveri.

*

Adevăratul *clou* al evenimentelor îl constitue însă intrarea în scenă a Rusiei ca factor de politică internațională. La

apariția acestei cronici, delegații sovietelor vor sta poate alături de celelalte puteri la masa verde. Situația bizară a admiterii la conferință a reprezentanților unui regim care nu a fost recunoscut de drept și căruia la Genova și Haga i s'au pus condiții atît de stricte, denotă că și aci s'a petrecut o mare schimbare. Trebue și aci să dăm de urmele rivalității franco-britanice.

A încerca o reglementare a chestiunii Strîmtorilor, fără ca Rusia să participe la discuții și fără ca interesele ei vitale să primească satisfacție, înseamnă a clădi pe nisip. O simplă schimbare de regim nu poate modifica aceste interese și nu poate duce Rusia să privească cu pasivitate și să accepte tranșarea unei probleme pentru care ea s'a frămîntat timp de veacuri și care încă acum șase ani fusese deslegată pe hîrtie cu totul în avantajul ei. A încerca o soluționare fără Rusia, ar însemna a nesocoti tot trecutul problemei orientale și a exclude din calcule una din forțele elementare nu numai ale viitorului, ci și ale prezentului.

Dar cum se împacă interesele Angliei și Franței față de acest adevăr. Antagonismul ruso-britanic în Orient a continuat să existe și după revoluția din Octombre 1917. In Persia, în Turkestan, în Georgia și aiurea s'a desfășurat neîntrerupt o luptă aprigă între Anglia și Rusia, mai aprigă poate chiar decît aceia din vremea țarismului, pentrucă la factorul politic se adăugase în luptă cel social. Victoria a surîs în multe locuri sovietelor și Anglia s'a văzut silită să cedeze terenul aproape pretutindeni. Discuțiile economice dela Londra, care nu au putut duce niciodată la un rezultat practic, nu au atenuat și nu au ascuns nimic din această rivalitate. Alianța, mai bine zis tratatul de garanție dintre naționaliștii turci și Rusia sovietică, avea și el un ghimpe ascuțit întors în contra Angliei. Și dacă ne gîndim la Strîmtori, atunci prietinia ruso-turcă, oricît de paradoxală ar părea în sine, nu-și poate avea rostul decît tot numai ca un mijloc de apărare în contra Marii-Britanii. Prezența Rusiei la Conferință este, în situația dată, un rău inevitabil pentru Anglia.

Prin politica ei antibritanică și filoturcă Franța se găsește dela sine alături de Rusia. Este și acesta unul din paradoxele situației. Sărind peste cei cițiva ani ai politicei „cordonului de sîrmă ghimpată", Franța revine aproape automatic la raporturile dinainte de Revoluție. Sovietele apar ca moștenitori legitimi ai politicei țariste. Pentru moment lucrurile nu merg prea departe. Chestiunile economice, revendicările detentorilor de rentă rusă și de părți de interese industriale constituesc încă o barieră puternică. Politicește însă o apropiere vizibilă s'a realizat. Inițiativa admiterii Rusiei la conferință pornește dela Franța, în timp ce harnicul primar al Lyonului se află la Moscova în misiune informativă. Sovietele, firește, se grăbesc să tragă din aceste împrejurări foloasele posibile.

Nu vreau să pornesc pe calea conjecturilor. O sumedenie de combinații viitoare se impun imaginației: Alianțe continentale, reconcilieri bizare și rivalități neertătoare. Nu este locul pentru ele aci și acum. Ne mulțumim pentru moment cu constatarea că Rusia intră în joc ca factor politic în mijlocul frămîntărilor imperialiste, cu toată prăpastia economică și sociala care o desparte de foștii ei aliați.

Pacea care se înfăptuește prin înfrînarea silită a unor animozități atît de mari, prin sacrificarea atitor interese și ambiții, prin combinații atît de elastice și mai ales pe temeiul unui echilibru de forțe atît de șubred, nu poate întruni condițiile unei existențe durabile. In clipa, care poate fi prevăzută de pe acum, cînd echilibrul se va deplasa, ea va dispare ca toate alcătuirile puse la cale în această parte a lumii în trecut. Numai consensul benevol al tuturor puterilor ar putea crea in Orient o stare politică trainică. El este însă, practic, irealizabil. Deaceia, oricît de mulțumiți am fi de încetarea războiului chiar cu prețul unei păci anacronice, nu putem vedea în evenimentele din Orient decît un epizod ca atîtea altele.

Eugen Filotti

Cronica economică

Sporirea emisiunii Băncii Naționale

Pentru a scoate viața economică din strîmtoarea in care se găsește astăzi pe urma deprecierii constante a valutei naționale și a restrîngerii creditelor, conducătorii Băncii Naționale au hotărît să sporească circulațiunea noastră fiduciară prin aruncarea pe piață a unui nou miliard și jumătate de bancnote ale Institutului nostru de emisiune. Hotărîrea aceasta a stîrnit o aprigă discuțiune în cercurile economice și pseudo-economice, mai ales în acestea din urmă alcătuite din ingineri și medici. Niciodată nu s'a scris atîta economie politică în țara romînească, niciodată nu au apărut peste noapte atîția economiști, atîția reformatori. Fără să exagerăm, am putea spune însă că mai toți cei care s'au ocupat de chestiunea valutară ignorau cele mai elementare noțiuni teoretice asupra „banului" și asupra rolului acestui „ban" în economia națională.

Discuțiunea care s'a încins a urmat pe tema: Inflațiune sau Deflațiune, fără a se ține samă de factura specială a vremurilor prin care trecem și de interesele economiei noastre. A pune însă astfel chestiunea însamnă a nesocoti aceste interese încă dela început. Intr'adevăr, aici nu este vorba de o discuțiune principială asupra metodelor de însănătoșire a valutei naționale, ci de o chibzuire asupra măsurilor ce trebuesc luate pentru a da oxigenul necesar organismului economic strîns în corsetul de fier al unei emisiuni mărginite care—oricît de umflată ar fi în teorie—nu ajunge pentru desfășurarea nestînjenită a tranzacțiunilor comerciale.

Intr'un studiu anterior al nostru, apărut în paginile acestei reviste *, ne ocupasem pe larg de raportul dintre valută și

---

* Valuta și Băncile de Emisiune, „Viața Romînească", No. 3, 1922.

Băncile de emisiune și recomandasem o deflațiune lentă prin plata de către stat a datoriilor sale către Institutul de emisiune. Spuneam atunci că „hirtia-monedă rămasă pe piață nu trebue să mai fie depășită. Ea va fi considerată ca o limită superioară. *Excepții s'ar putea face numai în cazuri extraordinare.* Ne-am apropia în modul acesta de principiul Băncii Naționale elvețiene și de propunerile comisiunii valutare engleze, admise de către guvernul Marei Britanii. Comisiunea engleză propusese ca circulațiunea efectivă a notelor «Curreucy» în decursul unui an să fie considerată ca limită superioară legală pentru circulațiunea anului viitor, afară de cazuri cu totul excepționale, ca de o pildă în vremurile de criză".

Ceiace spuneam atunci, susținem și astăzi în aceiași măsură. O creștere a circulațiunii fiduciare fără un acoperemînt suficient (și cind zicem acoperemînt, nu ne gîndim numai la aur ci și la alte bunuri) este condamnabilă, nefăcînd decît să destrame și mai departe cursul valutei naționale pe piețele străine și să scumpească viața printr'o revoluționare a prețurilor. Insă, nu trebue uitat un lucru: influența inflațiunii monetare asupra prețurilor nu mai poate fi judecată după preceptele teoriei clasice a monedei. Conform acestei teorii, puterea de achiziționare internă a monedei naționale era o funcțiune a prețului, care varia în limitele creșterii sau reducerii cantității monetare existente. Această putere de achiziționare internă influența de altă parte cursul extern al monedei. Inflațiunea juca deci atunci un rol eminent.

Nu tot așa este astăzi. Inflațiunea a devenit aproape generală. Rolurile s'au intervertit. Nu puterea de achiziționare în interior a monedei influențează asupra cursului aceleiași monede pe piețele străine, ci cursul devizelor străine fixează prețurile pieței interne și puterea de achiziționare a monedei naționale. E trist, dar e adevărat. Ceiace rămîne de făcut Institutului de emisiune este să caute a ține samă de această schimbare, ajutînd după putință comerțul, căutînd să vegheze ca piața să aibă întotdeauna numerariul suficient.

Politica de bază a Institutelor de emisiune creiate pe baza etalonului de aur este bine-înțeles silită să se miște în jurul unor anumite limite trase de către imperativul acoperemîntului metalic—și el ceva valabil în vremurile noastre de răsturnare economică. Această politică de emisiune, calculată pentru timpuri mijlocii nu trebue să fie contrarie intereselor imediate ale comerțului. Aici e momentul de a arăta că însăși inflațiunea—atunci cînd partizanii ei o privesc ca ceva temporar—se poate concepe în cadrul politicei tradiționale de emisiune. Trebue să facem deosebire între politica statică și cea dinamică de emisiune. Statica emisiunii socotește cu spații mai lungi de vreme, în decursul cărora principiile clasice despre „Curreucy" trebuesc să rămînă în picioare, pecînd dinamica lucrurilor poate foarte bine cere o deviare momentană dela aceste principii.

Iată ceiace nu se înțelege în destul de către diletanții valutari ai noștri. Clasiciștii țin morțiș la principiile rigide ale politicei de emisiune clasică, iar inflaționiștii predică inflațiunea din convingerea contrarie. Nici unii nici alții însă nu-și dau seama că situațiunea ne impune alte metode, care de fapt nu se depărtează în spațiu și timp de vechile metode sănătoase de emisiune.

Că inflațiunea care s'ar produce aruncînd în circulație un miliard și jumătate de bancnote nouă își va avea repercusiunea sa mai tîrziu, nu se poate nega. Niciodată în istoria Institutelor de emisiune, inflațiunea nu a rămas nerăzbunată. Goschen amintește în „Théorie des changes étrangers" pilda Statelor-Unite ale Americei de Nord din al șaselea deceniu al veacului trecut. Inflațiunea produsă atunci întîrziase a-și face efectul rău preconizat de clasiciști. Dimpotrivă, piața se ușurase simțitor și tranzacțiunile s'au putut face în mai mare libertate și mai nestînjenite. Deabia după un an a venit criza, o criză destul de violentă și dezastruoasă.

Lucrul acesta se poate întîmpla și la noi, e chiar foarte probabil să se întîmple. Dar întrebarea care se pune este dacă e mai bine să ruinăm acum întreaga piață financiară prin lipsa teribilă de numerar sau dacă e mai bine să dăm vieții economice acum oxigenul necesar, ținînd însă seamă de primejdia care ne amenință în viitor și luînd încă de pe acum măsuri de pază, măsuri de contracțiune ulterioară, singurele capabile a restabili echilibrul rupt pentru un spațiu oarecare de timp.

La drept vorbind, în starea de constrîngere monetară de astăzi, o nouă sporire de un miliard și jumătate nu ar fi prea gravă și nu s'ar face prea observată pe piață. S'ar ușura doar situațiunea băncilor private care, față de lipsa de numerar, au fost silite să adopte tezaurizarea, pentru a dispune la fiece moment de numerar. Și nu numai băncile, ci și comerțul și industria au început dela o vreme încoace să-și caute refugiul la tezaurizare. Acest regres economic,—căci tezaurizarea nu poate fi altfel caracterizată,—nu poate fi combătut decît ușurînd piața monetară prin pomparea numerarului din bănci, în afară bine-înțeles de cerința generală a pompării numerarului dela sate.

In rezumat, sîntem de părere că o nouă sporire a circulațiunii fiduciare cu un miliard și jumătate, departe de a vătăma economia națională, i-ar da dimpotrivă tonicul de care simte nevoe în momentul de față. Inflațiunea aceasta ar însemna o intervențiune chirurgicală preventivă, menită să salveze organismul economic de un dezastru ulterior complect. Accentuăm încăodată că stăm și astăzi cași mai înainte pe temeiul vechii politici de emisiune din vremurile anterioare războiului, dușmane înverșunate ale inflaționismului neacoperit. Dar, cum am spus mai sus, aceasta întrucît privește Statica și nu Dina-

mica politicei de emisiune. In studiul nostru „Valuta şi Băncile de Emisiune" propusesem limitarea circulaţiei fiduciare la cifra actuală şi plata treptată a datoriilor statului către Banca Naţională, care urma ca sumele plătite de stat să nu le retragă din circulaţie, ci să le dea comerţului sub formă de credi'. Expunerea ministrului de finanţe la consfătuirea dela 29 Septembre dela Banca Naţională arată că guvernul are aceiaşi concepţie despre revenirea la normal a institutului nostru de emisiune. Până cînd însă statul va fi în măsură să-şi plătească datoriile sale, acest Institut trebue să mai sporească încăodată emisiunea, dacă vrea ca industria şi comerţul să nu sufere dezastrul care bate la uşă.

Lazăr Iliescu

Cronica teatrală

— BUCUREŞTI —

Scrisoarea pierdută.—Macbeth.—Ciuta.—Don Juan. Liliom.—Triunghiul.—Două cumetre. —Scaiul.—Manasse.

De cîte ori se joacă *Scrisoarea pierdută*, toată lumea constată că, în ciuda prevederilor unor critici, capo-d'opera lui Caragiale e mereu tînără şi nouă şi chiar actuală. Pentru o comedie vîrsta de aproape patruzeci de ani însamnă perspective de trăinicie solidă. Căci nimic nu se învecheşte mai repede ca tocmai comedia. O dramă de acum treizeci de ani, chiar mediocră, poate să stoarcă lacrămi şi azi; o comedie bună de acum zece ani, azi te plictiseşte încît te întrebi mirat cum ai putut rîde odinioară de asemenea... prostie. Dealtfel conducătorii de teatre îşi dau bine sama de fragilitatea existenţei comediilor şi mai curînd vor relua zece drame învechite decît o singură comedie răsuflată. Apoi, în literatura dramatică universală, comediile clasice se pot număra pe degete, în vreme ce tragediile care au înfruntat vremea sînt cu duiumul. Şi nu pentrucă s'ar fi scris mai puţine comedii. Spectatorii de totdeauna au mers la teatru mai cu samă să petreacă şi să rîdă. Intocmai caşi azi cînd trei sferturi cel puţin din piesele care se joacă sînt diverse specii de comedie...

Evident că pricina de căpetenie a nedurabilităţii comediei se află în marea ei dependenţă de actualitatea imediată. Rîsul însuşi e prieten bun cu actualitatea. In realitate nici o operă de artă nu dispreţueşte actualitatea. Atîta doar că talentul adevărat ştie să desprindă din actualitate elementele eterne. Actualitatea din comediile lui Aristofan e vie şi astăzi.

In *Scrisoarea pierdută* actualitatea e cadrul; miezul însă e înrudit cu veşnicia. Toată acţiunea exterioară e pură actualitate pe care însă o ţine pe umeri o serie de oameni vii, comici prin esenţa lor, comici prin caracter. Cîtă vreme vor fi în lume bărbaţi înşelaţi ca încrezătorul Trahanache, demagogi ca „plastograful" Caţavencu

funcționari ca Pristanda, etc., *Scrisoarea pierdută* va stîrni aceiași veselie ca acum treizeci și opt de ani și ca astăzi.

Teatrul Național a deschis stagiunea cu *Scrisoarea pierdută*, anunțînd că va juca-o în „costumele epocei". Exagerarea aceasta a fost cel puțin deplasată. In afară de rochia „coanei Joițica" și de cițiva pantaloni cu supieuri, epoca nu oferă prilej de costumare istorică. Dacă e vorba de culoare și atmosferă, n'ar fi trebuit să lipsească pitoreștile inscripții deasupra ușilor, în sala de întrunire: „Arfiva", „Ofițer țivil", „Cabinetul Primarelui", „Reghistratura". Fiindcă trebue să se vadă că întrunirea se ține în „sala cea mare a pretoriului Primăriei".

S'a jucat cu vervă. Distribuția a întinerit în parte. Și e bine așa. In contact cu creatorii rolurilor (Ion Petrescu, Brezeanu, Toneanu), generația nouă de actori păstrează tradiția caragialeană...

Macbeth a fost pregătit de d. Eftimiu, dela traducerea d-nei Miller-Verghi până la decorurile și costumele d-lui Pojedaieff. Două, aproape trei rînduri de interpreți: doi pentru Macbeth și trei pentru Lady Macbeth. Cel mai reușit însă a fost d. Bulfinski, în Macduff, afară de costumul clovnesc care, firește, cade în sarcina d-lui Pojedaieff. Dealtfel d. Bulfinski s'a dovedit mai demult ca un talent de mîna întăi. Inteligent, harnic, înzestrat cu fantezie în compoziții și cu un temperament totdeauna impunător, cu o gamă vastă de realizare și exteriozare, acest artist ar putea întrupa aevea și pe Macbeth. In orice caz Macduff rămîne definitiv cîștigat... Cele trei intreprete împreună poate că ar face pe Lady Macbeth; cei doi protagoniști care au jucat și joacă acuma pe Macbeth, cu siguranță că nici împreună nu vor întruchipa niciodată pe cumplitul erou al lui Shakespeare. Intr'un fel Macbeth e mai greu de realizat chiar decît Hamlet. Prințul Danemarcei e vorbăreț, își cîntărește și-și explică mereu gîndurile și faptele, pe cînd tragedia lui Macbeth se comprimă din ce în ce în sufletul său, în tăcerile sale, descărcîndu-se în puține vorbe și multe fapte. Dificultatea, pentru interpretul lui Hamlet, stă în găsirea axei centrale a personagiului, pentru cel al lui Macbeth în dozarea și gradarea dramei interne și cu deosebire în exteriorizarea ei...

Macbeth, cași Lady Macbeth care s'a numit Gruoch, cași Duncan sînt personagii istorice; au trăit pela începutul secolului al XI-lea. Shakespeare însă a luat subiectul din cronicile lui Holinshed, împreună cu mai toate persoanele, adaptîndu-l și complectîndu-l, firește, după trebuințele tragediei. Dacă astfel *Macbeth* e situat în timp și spațiu, fantezia d-lui Pojedaieff apare exagerată și chiar vătămătoare. Costumul și decorul trebue să se subordoneze textului, în nici un caz nu poate să tulbure atmosfera dramei sau chiar să o schimbe. *Macbeth* se desfășoară într'o atmosferă sumbră, gravă, încărcată dela început până la sfîrșit. Nici una din operele lui Shakespeare nu e atît de strînsă, lipsită de digresiuni, unitară, aproape fragmentată în acțiune... In asemenea piesă cețoasă costumele în culori strigătoare nu pot face decît un efect burlesc și deci dăunător. Bogăția de culoare cu orice preț aici jicnește textul. Caracterul scoțian al costumelor nu cere neapărat excesul coloristic oriental... Mai fericit a fost talentatul pictor rus cu decorurile din *Macbeth*. Nu e vina d-sale dacă unele tablouri n'au făcut impresia dorită; decorul cere anume efecte de lumină, care au lipsit la Teatrul Național...

De un timp Shakespeare e cel mai gustat autor în București. *Hamlet*, *Regele Lear*, *Ce-ați voi* (atîta figurează în repertoriul romînesc, până azi) însamnă oricînd săli pline. Cu atît mai mult *Macbeth*, cea mai teatrală din tragediile marelui Will. Dar dacă e așa, n'ar fi oare vremea să traducem complect toată opera, din original și în formă originală? Oare Teatrul Național n'ar putea și n'ar avea datoria să ia asemenea inițiativă?... Traducerea d-nei Miller-Verghi e expresivă; totuși fiind în proză, nu poate avea sobrietatea necesară...

Intăia noutate romînească a stagiunii a fost norocoasă. *Ciuta* d-lui Victor Popa s'a bucurat de o primire deosebit de caldă și, în bună parte, meritată. Tînărul autor apare cu atîta talent încît n'are nevoe nici de exagerările cu care l-au gratificat cronicarii cotidiani și nici de menajamentele pe care le cer debutanții plăpînzi. D. Victor Popa merită adevărul întreg, iar cel dintăiu ar fi că *Ciuta* nu va rămîne piesa d-sale cea mai bună.

„Ciuta" e o fată bogată care vrea să trăiască în iubire și fericire, și care, întocmai ca o căprioară hărțuită, se sinucide cînd vede că visurile de viață i s'au dărîmat.

Din *Ciuta* tocmai eroina pare mai puțin vie. Caracterul ei se rezumă într'un retorism literar și gol. Totul se traduce la ea în fraze, mai ales însă pasiunea iubirii și a vieții. Chiar cînd se refugiază la omul iubit, pare că o face numai spre a debita avalanșe de vorbe umflate. De acela și actele ei, altfel justificate, par nefirești, teatrale... De boala eroinei suferă, poate prin contagiune, și iubitul ei.

O slăbiciune a piesei este apoi construcția în ultimele două acte. După șovăirile actului al doilea, unde acțiunea stagnează și se artificializează, în actul final ai mereu impresia că respirația autorului s'a poticnit...

In fața și deasupra acestor tatonări de începător se ridică însă o sumă de calități prețioase care asigură d-lui Victor Popa un viitor de samă în teatru... Actul întăiu e plin de viață, de atmosferă și culoare. Aici construcția simplă și solidă învederează instinctul dramatic al autorului. Aici chiar și eroina palpită sincer. Interiorul burghez e zugrăvit cu un farmec biedermeyeresc. Doctorul Mincu e o figură care poate aspira la viață lungă. In actul acesta d. Popa are observația remarcabil de ascuțită. A văzut tot și a știut să găsească expresia cea mai potrivită într'un dialog natural, grăbit, viu, susținut, deopotrivă de încăpător pentru expoziția acțiunii cași pentru ciocnirile din cursul desfășurării... Prin puterea de observație, prin intuiția compoziției dramatice și prin darul de-a crea oameni, d. Victor Popa îndreptățește speranțe frumoase.

Dintre interpreții *Ciutei*, d. Soreanu, în doctorul Mincu, reamintește cele mai bune creații ale d-sale.

*

După *Napoleon* și *Prometeu*, d. Eftimiu atacă un nou subiect de lexicon și la modă: *Don Juan*. Și cum în toată vasta sa operă a umblat veșnic să reabiliteze pe marii nedreptățiți ai omenirii, e lesne de înțeles că reabilitează și pe Don Juan. Rămîne în sarcina posterității fericite să stabilească de ce Don Juan a avut neapărată nevoe de reabilitarea fericitului autor romîn. Eu unul îmi declin competința și mă mulțumesc să constat cu plăcere că d. Bulandra și-a deschis stagiunea iarăși cu o piesă romînească, precum se și cuvine.

Liliom a fost, dacă nu mă înșel, prima încercare a celui ce pe urmă a scris *Diavolul*. E sigur că, de n'ar fi iscălită de Franz Molnar, *Liliom* n'ar fi încăput pe afișul Teatrului Bulandra. Și bine ar fi fost. Căci, înafară de un oarecare pitoresc nu tocmai de calitate superioară, *Liliom* nu cuprinde nimic deosebit. Amestecul de real și nereal constitue cel mult un element de feerie pentru copii, deși, după succesul răsunător cu *Diavolul*, lansatorii autorului au căutat să găsească și in *Liliom* ceva „adinc".

Molnar mai are lucrări teatrale care ar putea obține favoarea publicului nostru. Cu cit s'a cheltuit la *Liliom*, s'ar fi putut monta *Povestea lupului*, de pildă, și desigur că ar fi dobîndit mai mult și teatrul și publicul...

*

Teatrul Mic n'a găsit ceva mai bun pentru deschiderea stagiunii decit pe d. Verneuil cu al său *Triunghiul*. Pornind la drum iarăși cu „principiile" crimpeiului de stagiune de astăprimăvară, rezultatele vor rămîne aceleași. Un teatru nu se poate menține fără o seriozitate in conducere. Altfel riscă să nu fie luat in samă nici chiar de amatorii de bulevardisme.

Triunghiul: amantul de inimă, amanta, amantul cu punga. Actul întăiu: amanta iubește pe amantul de inimă și toți trăesc bine din banii amantului cu punga. Actul al doilea: nenorocire — amantul cu punga e ruinat și amanta, din pricina aceasta, își simte zdrobită iubirea pentru amantul de inimă. Actul al treilea: *tout s'arrange*—amantul de inimă s'a îmbogățit și devine amantul cu punga, iar amanta iubește acuma cu pasiune pe amantul ruinat care astfel devine amantul de inimă.

Și ca să vezi *Triunghiul* acesta, jucat de altfel cu mult brio de trinitatea Iancovescu, Elvira Popescu, Mihalescu, plătești 100 Lei stalul. Și se mai miră cei interesați că sala nu se umple!

*

Două cumetre, deși mult mai tinere ca *Scrisoarea pierdută*, nu prezintă decit cel mult un interes... istoric. E o legendă că a avut succes odinioară. N'a avut niciodată. Alin Burlănescu numai cu o romanță a trăit și numai o zi.

Scaiul, da, a înveselit sute de mii de spectatori. Pe-atunci Labiche era, cum s'ar zice azi, „regele risului". Vremea însă l-a ruginit. Glumele lui, care odinioară făceau să hohotească Parisul, acuma nici la Teatrul Popular din București nu mai prind. Nici chiar situațiile comice nu ne mai bucură. Tot ni se pare cusut cu ață, și cu ce ață!... După ce ai văzut *Scaiul*, trebue să vezi și *Scrisoarea pierdută*, dacă vrei să înțelegi cit de mare și cit de trainic e Caragiale...

Teatrul Popular a vrut să dovedească tuturor că *Manasse* se poate juca oricit de mediocru și tot *Manasse* rămîne. A izbutit. In ciuda d-lui Cirjă și a celorlalți „interpreți", *Manasse* umple sala. In definitiv și aceasta se chiamă succes. Și doar in teatru orice succes e binevenit.

Septembre, 1922. L. Rebreanu

— IAȘI —

Clădirea.—Răsvan și Vidra.—O noapte furtunoasă.—Romeo și Julieta.—Erou și soldat.—Actorii.

In timpul verii, presa eșeană s'a ocupat de clădirea Teatrului Național. Unii susțineau că teatrul mai-mai se dărimă... alții dimpotrivă—că niciodată vre-o construcție n'a fost mai solidă. Un raport de experți constata stricăciuni grave. Alt raport conchidea că, dacă spectatorii vor merge in virful degetelor prin vestibulul din stinga, „teatrul va fi in afară de orice primejdie". In ajunul deschiderii stagiunii, Primăria a lipit pe străzi chiar un comunicat: Teatrul poate funcționa fără pericol de prăbușire,—căci reparațiile sint in curs, iar planurile fundațiilor vor fi in curind cercetate...

In prima sară de spectacol—sala arhi-plină, de altfel cași 'n celelalte sări. Pasiunea de teatru aduce publicul chiar subt niște bolți care, după semnalul ziarelor, își desfac zi cu zi încheeturile. In pauză, un înger de pe plafon parcă-și desprinde un picior din ghips și, ca 'ntr'o figură de dans modern, se pregătește să se pogoare, cu aripile întinse, asupra spectatorilor. Publicul se uită in sus. Teatrul—ținînd ochii spectatorilor îndreptați spre cer—realizează astfel unul din scopurile superioare ale artei.

Dar publicul așteaptă in zădar. Teatrul se încăpățînează: nu se mai prăbușește. Pe semne fundațiile lui sint mai tari decit argumentele adversarilor...

Cortina se ridică in timpul meditațiilor noastre arhitectonice. Spectatorii, întorși de curind din vilegiatură, nu-și isprăviseră discuțiile: mode, impresii de voiaj, punerea la zi a cronicii scandaloase... —„Stai să vezi!" ...Frînturile de conversație din sală se amestecă cu replicele din „Răsvan și Vidra". Versurile lui Hasdeu, împleticindu-se la fiecare pas, își fac însă drum, încet-încet, prin vacarmul public. Niște actori cu bărbi mari și cu porturi pitorești de altădată gesticulează grav o imprecație împotriva „ciocoilor". Publicul din loje și stalurl simte o ușoară indispoziție, stind citeva ceasuri înaintea unor puști, care răzbună nedreptăți sociale. Dar dacă, —totuși... iau foc armele?...

Spectatorii, scăpind de apostrofele violente din „Răsvan și Vidra", intră cu satisfacție,—cum se spune familiar,—in „morișca" lui Caragiale. Se joacă „O noapte furtunoasă".

De cite ori am cetit și am văzut piesa aceasta! O știm, aproape toată, pe derost. Piesa ni se joacă in gind, cel puțin c'o replică înaintea artiștilor; iar cind unii dintr'inșii așteaptă prea mult sufleurul—chiar cu o scenă întreagă... și noi, din cind in cind, ne întoarcem in urmă să vedem unde au ajuns și actorii...

In No. 2 din 1922 al „Vieții Romînești" d. G. Ibrăileanu a publicat analiza piesei „O noapte furtunoasă". Cetitorii, desigur, o cunosc.

In privința interpretării, vom cita totuși un pasagiu din articolul d-lui Ibrăileanu, relativ la rolul Vetei:

„In chipul cum se joacă „O noapte furtunoasă" (cel puțin cum am văzut-o noi cu mai multe rinduri de actori), intriga dintre Chiriac și Veta devine, in adevăr, ridicolă. Și aceasta pentrucă Veta este reprezentată întotdeauna ca o femee prea in vristă. Și atunci

efuziunile ei sentimentale, patosul lui Chiriac, cintarea romanțelor sentimentale dinainte de apariția lui Rică sint de-adreptul hilariante".

D. Ibrăileanu pledează pentru tinereța Vetei, care ar fi o femee intre treizeci și treizeci și cinci de ani. Argumentele d-sale, angrenate c'o logică impecabilă, nu pot fi clintite din loc. Intr'adevăr, Veta-i o femee tinără.

„Cind Veta e reprezentată însă,—continuă d. Ibrăileanu,—ca o femee intre patruzeci și cincizeci de ani (am văzut-o și de cincizeci-șasezeci de ani), nu numai ea, dar intreaga intrigă produce un efect ridicol care nu se justifică prin piesă. Ba toată afacerea are ceva odios și respingător".

Și mai departe: „*O noapte furtunoasă* este destul de intunecată, destul de „pesimistă", prin mizeriile și ridicolele de tot felul zugrăvite de-alungul ei, și nu mai are nevoe de un amor senil cu un subaltern pervers".

Artista care reprezintă la Iași rolul Vetei a trecut demult vrista fixată de d. Ibrăileanu. In plus ea dă rolului niște proporții fizice, ce depășesc cu mult limitele normale, fixate de legile esteticei și ale amorului. In alte piese, această artistă venerabilă și-a purtat cu demnitate persoana,—cam exagerată, ce-i drept... însă nu din punctul de vedere al interpretării.

D. Vernescu-Vilcea a jucat, c'o naturaleță desăvirșită, rolul lui Jupin Dumitrache care—profund indurerat de știrbirea „onorului de familist"—s'a primblat pe scenă, atit de serios și de tragic, incit spectatorii, uneori, nici nu știau pe cine-l aplaudă: pe autor sau pe interpret. Verva d-lui Vernescu nu avea decit un obstacol: operația de memorie a unor parteneri, înainte de a-i arunca replica...

In tragedie, audiția sufleurului poate deschide pauze intre cuvinte și intre părțile componente ale unui dialog. Aceste pauze sint ușor suportate de public. Spectatorii le utilizează, după amenințări și omoruri, pentru reluarea respirației și ștergerea lacrămilor. Apoi pauzele pot fi astupate de actorul tragic printr'un gemăt sepulcral, care mărește impresia de teroare.—La comedie însă, replicele trebue să cadă una după alta, ca niște lovituri de floretă. Spiritul separat al frazelor capătă o plus valută din imbinarea lor rapidă. Spectatorii vor să ridă intens și continuu. Lor nu le place să-i vadă pe actori aplecindu-și urechea spre sufleur și călcindu-se pe picioare în fața cuștei miraculoase, în care parcă au tendința să dispară...

Cum dracu poate un actor să nu știe pe derost rolurile lui Caragiale?

O domnișoară de-alături,—care asistase fără nici-o îndoială, în multe stagiuni, la reprezentațiile pieselor lui Shakespeare,—își mărturisea dăunăzi unui tinăr de salon aversiunea pentru „Romeo și Julieta". Tinărul clătina din cap,—afirmativ...

Dacă domnișoara din stal n'are motive personale împotriva balconului și a privighetorilor,—care pot fi, oare, considerentele d-sale artistice?

Am căutat pe marii detractori ai lui Shakespeare. N'am avut la indămină decit articolul lui Tolstoi, care poate însă da argumente tuturor generațiilor de fete, trecute prin vastul cimp de observație al vecinei, cit și tuturor tinerilor din saloanele noastre.

Tolstoi, cu vervă diabolică, aduce toate obiecțiile, pe care un

realist le poate prezenta unui romantic,—adăugind observația că 'n piesele aristocratice ale lui Shakespeare, poporul—cu durerile lui epice—nu-și găsește locul, pe care-l merită în preocupările artistice ale unui scriitor de talent.

Dar nici domnișoara, cu lorgneta rigidă intre două degete, și nici tinărul nu cred să fi avut vre-un raport cu Tolstoi în alt fel decit doar prin intermediul unui roman de senzație, mult timp expus intr'o vitrină alături de „Războiu și Pace".

De ce dar „Romeo și Julieta" nu-i incintă pe vecinii noștri de stal? Argumentele lui Tolstoi n'au acționat, desigur, asupra lor. Atunci... sufletul li-i pustiu, sterp... Sau poate ei nu cunosc acest strălucit imn al iubirii decit din traducerea lui Haralamb G. Leca!...

Altfel, cum ar putea privi cineva impasibil scena balconului sau a despărțirii, cind—îndărătul tinerilor amanți—parcă trece, în răstimpuri, caraula intunecată a morții?

Știm eroismul militar din piesele și din poeziile patriotice, declamate la 10 Mai de vre-o citeva eleve blonde de conservator în costum național, care își alcătuesc, în fața școlilor primare, o mască fioroasă și își string cu ură pumnii micuți, amenințind—peste capetele spectatorilor în miniatură—un inamic invizibil, dar desigur zgribulit de emoție undeva, departe...

B. Schaw își bate joc de eroismul oficial. O mișcare contrară tuturor regulelor strategice,—că 'n „Erou și soldat",—determină o victorie și crelază un erou... numai fiindcă bateriile adverse aveau obuze care nu explodau.

Ii cunoaștem pe soldații din cromolitografiile de propagandă,—dar adevăratul soldat de pretutindeni este Bluntschli care, obosit și flămind, se strecoară cu abilitate printre primejdii, gindindu-se mai mult la bucata de șocolată din cartușieră, decit la decorațiile în perspectivă.

Atiția oratori de piețe publice preamăresc eroismul—mutind pe rind, una în spatele alteia, foile dintr'un discurs fără sfirșit. B. Shaw dă cu dosul palmei peste filele din mina acestor oratori.

Latzko, ca un justițiar sever, cere cu asprime socoteală femeilor, antrenate de romantismul militarist, și care—vrind să-și împodobească pălăria cu faptele de arme ale celor scumpi lor—nu li s'au încleștat de git, în ziua mobilizării, oprindu-i acasă sau în gări... ci, cu entuziasm, le-au fluturat de pe peron batista... B. Shaw ride numai, cu aroganță, în fața acestor partizane ale gloriei de arme.

In risu-i contra societății actuale, B. Shaw are însă ceva din ferocitatea Irlandejilor, care aruncă bombe pe străzile Dublinului.

Spectatorii eșeni au primit piesa „Erou și Soldat" cu același calm, cu care unii dintr'înșii urmăresc amănuntele războiului civil din Irlanda. Parcă piesa nu-i privește și pe ei.

Totuși publicul, și chiar militarii l-au aplaudat pe B. Shaw,—poate din pricina... traducerii!...

Actorii eșeni în deobște muncesc serios. Ei prezintă, în fiecare săptămină, cel puțin o premieră. Intr'adevăr,—prea mult. Reprezentațiile însă nu revoltă. Publicul,—un public de altfel foarte puțin

pretențios,—frecventează teatrul cu deliciu. Sînt oameni de patruzeci-cincizeci de ani care asistă acum pentru întăia dată la „Romeo și Julieta",—aceasta fiind și prima piesă văzută de dînșii, în toată viața lor. Nu-i greu deci de provocat aplauze. Unele reprezentații însă sînt reușite, chiar în sine.

Direcția, cu sîrguință și pricepere, conduce trupa cu maximum de succes posibil.

Elementele actuale ale teatrului ar putea da reprezentații și mai bune, dacă școala declamatorică ar fi definitiv izgonită de pe scenă.

Ascultăm pe cineva care povestește simplu o întîmplare tristă, istorisită și lui de alții. Glasu-i e stăpînit, gesturile—reținute... Ascultătorii au lacrimi în ochi. De ce? Fiindcă povestitorul e sincer, natural,—așa cum e și viața. Vorbele lui domoale, uneori șoptite, iesă parcă tulburi din sufletu-i în emoție.

La teatru însă, deși artiștii își răstoarnă ochii peste cap, ca scamatorii—niște bile albe; deși glasurile lor izbucnesc ca într'o luptă, a cărei canonadă vor s'o domine; deși gesturile le sînt cu greu mărginite de păreți și tavan,—spectatorii rămîn de piatră și privesc, ca la o joacă de copii, cum personalul de serviciu curăță scena de cadavre pentru a putea continua acțiunea.

Dacă în tragedii oarecare grandoare solemnă este trecută cu vederea de o parte din public, genul declamatoriu însă în piesele moderne,—în care apar oameni cași noi, c'o viață sufletească exteriorizată mai mult printr'un suspin, un zîmbet sau o șoaptă,—acest gen este expulzat din artă de toată lumea deprinsă cu cărțile și teatrul. Spectatorul, la astfel de reprezentații, are o impresie penibilă: parcă artistul îi pune, în palmă, un ariciu...

Dar în afară de aceasta, artiștii sînt robii „clișeului". Un cuvînt, o frază—au același contur și relief aproape în gura tuturor actorilor și 'n toate piesele. Arareori întîlnim rîvna artistică de a da mereu o altă expresie cuvintelor care, în afară de sensul din dicționar, mai au unul,—veșnic nou... Acest sens trebue să fie redat de actor prin modularea vocii, prin gesturi elocvente, prin expresia pururi mobilă a figurii.

Actorul trebue să fie și al scenei, nu numai al rolului propriu. Cînd un artist rostește o frază, ea trebue să facă efect, nu numai asupra lui și a spectatorilor, dar și asupra celorlalți interpreți. De multe ori însă actorii sînt preocupați numai de dînșii, contractîndu-și mușchii feței după rolul lor, nu—și după al partenerilor. Cînd nu vorbesc ei înșiși, unii actori parcă-s absenți pe scenă. Doar spre sfîrșitul tiradei celorlalți, actorul „în chestie" începe să dea semne de neliniște, așteptînd ultimul cuvînt: parc'ar pîndi—ca la țic—o gaură liberă în care să-și plaseze, în loc de minge, replica...

Regretăm că sîntem nevoiți să mai punem în evidență astfel de adevăruri elementare.

Publicul a aplaudat mai mult pe d-nii Vernescu-Vîlcea, Boldescu, Petrone, Momuleanu, Ghițescu (numai în „Romeo și Julieta",—în care a fost mai uman), pe d-ra Sorana Țopa, etc... Despre noii artiști,—într'o cronică viitoare.

M. Sevastos

Recenzii

St. O. Iosif, *Patriarhale* și *Cîntece*, Edit. „Viața Romînească", București, 1922, Prețul 12 și 16 lei.

Despre Iosif s'a spus la început că face parte din școala lui Coșbuc. Și de atunci așa a rămas. El a fost definitiv categorisit în conștiința publicului, după critica grăbită de atunci, subt această etichetă sumară și precisă. Celace părea că justifică această apropiere a fost faptul că amîndoi poeții aduceau în opera lor subiecte și atmosferă dela țară, și anume din Ardeal, iar Iosif venea în urma lui Coșbuc cu cîțiva ani. Dar tot așa s'ar putea spune, de pildă, că păunul samănă cu vulpea fiindcă amîndoi au coadă lungă.

In afară de valoarea lor prea inegală, cei doi poeți sînt profund deosebiți: prin temperamentul lor poetic, prin atitudinea în fața vieții, prin subiecte și natura inspirațiilor ca și prin însăși realizarea technică, nu numai stilistică, a acestor inspirații. Coșbuc era mai ales un mare artist al cuvîntului, un poet expresiv și aproape de loc suggestiv și liric; Iosif—tocmai dimpotrivă: un poet sentimental liric, reflexiv.

Despre Coșbuc, cu clasicismul lui cronologicește exotic, s'a spus de atîtea ori că e un fenomen literar straniu, o apariție unică în literatura modernă. Putea oare acest poet să aibă imitatori *de talent?...* Ca să fie viabilă, poezia coșbuciană de după Coșbuc trebuia să purceadă măcar în parte din complexul acelorași condițiuni multiple și excepționale, cu neputință de regăsit de două ori în același veac. Și nu e nevoe să străbatem șirul de cauze până la nebuloza primitivă, ca să ne dăm sama pentruce melancolicul și timidul dezrădăcinat care a fost Iosif nu putea să aibă, nu numai seninătatea sufletului mîndru, sprinten și înalt al țăranului din Năsăud, dar nici cultura lui clasică și gustul lui pentru clasicism. Vioiciunea artistică și temperamentală a lui Coșbuc, neastîmpărul sănătos, copilăresc, strălucitor, nu se găsesc nicăiri în opera unui poet atît de sfătos, de „cuminte", cum se zicea pe vremuri, și de amărît ca Iosif. Versificația bogată, ritmul săltăreț, rima abundentă, în cascadă, puteau fi mai degrabă imitate. Dar Iosif nici pe acestea nu le-a imitat. I-se face deci o nedreptate cînd e privit, subt un unghiu de eclipsă, ca un satelit în orbita luminoasă a maestrului.

•

Iosif n'a fost un poet de talia celor mari, dar a fost din aceiaşi familie. Intre el şi oricare dintre liricii de elită, nu a fost deosebire ca între opaiţ şi lună, ci între stea şi lună: o scînteie, dar o scînteie de foc ceresc.

Poezia pentru el a fost o mîngiere, versul o necesitate. De aceia arta lui a fost lipsită de orice şarlatanism ascuns ori superficial, de aceia nu s'a încurcat el niciodată în teorii estetice şi nu s'a înregimentat în şcoli. Instinctiv a înţeles banalul adevăr pe care orice antologie îl ilustrează: că sinceritatea simţirii e singura condiţie în poezia lirică, unde talent nu înseamnă altăceva decît posibilitatea de a fi sincer cel puţin cu tine însuţi.

Am răsfoit cele două volume cu un sentiment curios de înstrăinare şi melancolie. Fără să se fi „învechit" propriu-zis, poezia lui Iosif pare departe în timp. De ea caşi de tot ce-a fost atunci, ne-a despărţit Războiul, cît un veac de întuneric.

N'am găsit în aceste pagini cele mai bune poezii ale lui Iosif, care au fost, printr'o ciudată contradicţie cu natura lui subiectivă, nişte balade cu caracter popular, legendar sau istoric: Oruia, Doi voinici, Somnul lui Corbea, şi altele. Am regăsit însă, şi în *Patriarhale* dar mai cu seamă în *Cîntece* cu aceiaşi emoţie, o poezie curată, atingătoare şi simplă ca un suspin.

Dacă lui Iosif i-au lipsit violciunea şi doza de copilăresc atît de necesare unui liric, dacă a fost adesea prea sfătos în ton şi prea cuminte în expresii, e că a suferit prea de timpuriu în lupta aspră cu viaţa,—suferinţă stearpă, mohorîtă, de nemărturisit, care taie aripile unui poet şi imprimă în toate manifestările lui o timiditate fără leac. Iosif a fost naiv şi dezarmat, ca om. Pe deasupra, i-a venit pe cap şi nenorocirea unui amor,—cu deznodămîntul fatal al oricărui amor,—care pe oamenii de această natură îi sfarmă infailibil. La treizeci de ani, Iosif iubea ca un adolescent şi se plîngea ca un copil. Cu sensibilitate de poet bolnav—bolnav în însăşi structura adîncă a organismului—a trebuit să suporte durerea hărăzită unui bărbat..

Şi nici ca profesionist n'a avut satisfacţiile, pe care le au mai sigur cei din arena de jos a literaturii. Căci deşi era mic, era totuşi poet autentic şi asupra lui apăsa blestemul care apasă asupra marilor damnaţi.

G. Topîrceanu

•
• •

Otto Bauer, *Noua orientare în Rusia sovietică.* In romîneşte de Maria Voinea, Editura cercului de studii „C. Dobrogeanu-Gherea", 1922.

Broşura fruntaşului socialist austriac, care e şi un teoretician remarcabil, e o lucrare de o deosebită importanţă.

Cu o privire pătrunzătoare şi sigură, el analizează evenimentele recente din Rusia, căutînd să interpreteze, din punct de vedere marxist, adevăratul lor sens istoric.

Caşi toate revoluţiile burgheze anterioare, acea engleză din secolul al XVII-lea şi acea franceză din al XVIII-lea, cea rusească a început în Martie 1917 cu ridicarea burgheziei împotriva absolutismului şi a feudalismului. Caşi cele dintîiu, ea a chemat pe cîmpul de luptă masele mari ale poporului, pe lucrători şi ţărani. Dezlănţuirea antagonismelor de clasă, pe care guvernele de coaliţie ale lui Kerensky au căutat zădarnic să le tempereze, a dus în sfîrşit la dictatura celui mai îndrăzneţ dintre partidele revoluţionare. Şi această dictatură a fost

mătura de fier care a înlăturat resturile absolutismului şi ale feudalismului. Ea a distrus aparatul militar şi biurocratic de dominaţie al ţarismului. Ea a sfărîmat constituţia semifeodală, a împărţit ţăranilor pămîntul proprietarilor funciari şi a pus la sate temelia orînduirii burgheze.

Insă revoluţia a trebuit să fie dusă cu mult peste scopul ei. Punctul de plecare al dictaturii a fost ridicarea soldaţilor împotriva războiului şi a ţăranilor, contra constituţiei agrare. Proletariatul industrial a reuşit să se pună în fruntea acestei revoluţii a soldaţilor şi ţăranilor şi s'o folosească pentru înfăptuirea stăpînirii unui partid proletar. Scopul dictaturii acestuia trebuia să fie clădirea unei orînduiri socialiste. Această ţintă măreaţă, menită să entuziasmeze, a fost la început un izvor de putere al revoluţiei. Ea a dat lucrătorilor tăria să flămînzească vreme de patru ani, să sufere şi să lupte pentru revoluţie. Ea a dat armatei roşii entuziasmul care a înfrînt armatele contrarevoluţiei. Insă pe dată ce în al patrulea an al dictaturii s'a restabilit pacea cu Polonia şi trupele lui Wranghel au fost bătute, pe dată ce războiul a luat sfîrşit şi dictatura a fost pusă în faţa problemei refacerii economice,—scopul subiectiv al dictatorilor a ajuns în conflict cu efectul obiectiv al dictaturii.

Scopul subiectiv a fost orînduirea socialistă, rezultatul obiectiv împărţirea pămîntului boeresc, întemeiarea, mărirea şi întărirea a milioane de gospodării ţărăneşti. Scopul subiectiv al dictaturii cerea gospodărirea mijloacelor de traiu, în mod socialist. Interesul real de clasă al maselor ţărăneşti reclama comerţul liber cu produse agrare. Ţăranii au supus interesul lor de clasă scopului dictatorilor, atît timp cît dictatura a fost ameninţată de Colceagi, Denikini, Wrangheli; căci în lupta împotriva contra-revoluţiei, dictatura apăra pămîntul ţăranilor împotriva proprietarilor funciari, care voiau să revină, să smulgă ţăranilor pămîntul. Pe dată însă ce contra-revoluţia a fost înfrîntă, interesul obiectiv al ţăranilor a învins scopurile obiective ale dictatorilor. Ţăranii au impus dictaturii reînfiinţarea comerţului liber. Şi urmările inevitabile ale comerţului liber sînt: restaurarea capitalului comercial şi industrial, restabilirea capitalismului.

Astfel revoluţia rusă, care—după cuvîntul lui Engels—a trebuit să fie dusă vremelnic peste scopul ei, a fost redusă iarăşi la acest scop. Acesta e înţelesul istoric al „orientării nouă".

Ideologia comunistă a revoluţiei ruse a fost una din acele ideologii entuziaste, iluzionare şi utopice, în care cade totdeauna revoluţia burgheză în faza ei plebee, dictatorică. Ea are aceiaşi însemnătate în mersul dezvoltării revoluţiei ruse, pe care a avut-o ideologia „împărăţiei lui Israel" în revoluţia engleză, ideologia jacobină a egalităţii în revoluţia franceză.

Comunismul rus nu este socialismul unui proletariat matur, educat şi dezvoltat pe baza capitalismului înaintat, care este în măsură să ducă lupta reală pentru socializarea producţiei şi schimbului de bunuri—ea însăşi pregătită şi devenită obiectiv cu putinţă, prin dezvoltarea capitalismului.

Comunismul rus a fost dimpotrivă iluzia maselor plebee ale unei ţări care deabia a scăpat de cătuşele feudalismului, a unor mase care—azvîrlite vremelnic la putere de revoluţia burgheză—caută zădarnic să-şi realizeze idealurile, pentru a se sfărîma de gradul înapoiat de dezvoltare al forţelor productive şi a afla că domnia lor nu poate realiza idealul comunist, ci ea a fost numai mijlocul istoric de a distruge toate rămăşiţele feodalismului şi a crea astfel condiţia prealabilă, necesară dezvoltării capitalismului, pe o bază nou lărgită.

Este un mare merit al guvernului sovietic că în faţa insuccesului militărizării industriale şi subt presiunea revoluţiilor ţărăneşti din primăvara anului 1921, a ştiut să rupă la vreme cu iluziile economice,

Intr'una din cuvintările lui ținute în fața congresului organizării pentru luminarea politică, Lenin a arătat cu o desăvîrșită limpezime că în Rusia lipsesc încă toate condițiile prealabile necesare pentru realizarea socialismului, înainte de toate prima sa condiție: existența unui proletariat modern. „Capitaliștii vor trage desigur profitul lor din politica noastră. Insă ei vor crea totodată proletariatul industrial, care la noi din pricina războiului și a declasării a eșit din calea sa de clasă și a încetat de a mai exista ca proletariat". Și Lenin trage următoarea concluzie: „Alături de voi veți găsi pe capitaliști, precum și capitaliști străini și concesionari, care scot sute de procente cîștig și care se vor îmbogăți prin voi. Să se îmbogățească! Voi să învățați însă dela ei să gospodăriți și atunci deabia veți fi în stare să clădiți republica comunistă".

Aceasta e mărturisirea că Rusia va trebui să treacă întâiu prin capitalism pentru a dezvolta condițiile prealabile necesare unei adevărate revoluții socialiste: existența unui proletariat numeros și educat. Este mărturisirea că rezultatul obiectiv al revoluției ruse nu poate fi decît dezvoltarea capitalismului rus pe baza țărănească, lărgită de revoluție și dezbărată de cătușele feudale. Prin aceasta, dictatura se recunoaște pe sine, ca o fază a unei revoluții burgheze. Ideologia comunistă este distrusă. Frazele și închipuirile sînt sfărîmate. Realitatea revoluției ruse a devenit vizibilă în noua ei orientare. Insă bolșevicii mai nutresc încă o iluzie. Ei cred că vor putea săvîrși reclădirea capitalismului subt „dictatura proletariatului".

In toamna anului 1917 această dictatură a fost necesară, căci numai ea putea să înfăptuiască formidabila revoluție agrară, sfărmînd cătușele feudale, cu care era legat țăranul rus. Intre 1918 - 1920, dictatura a fost necesară, căci numai ea putea strînge forțele poporului rus laolaltă, pentru lupta împotriva contra-revoluției agrare. Astăzi, pe lîngă faptul că proletariatul s'a dizolvat și că dictatura nu se mai poate răzima pe nici o clasă socială puternică, problema care se pune Rusiei, e cu totul alta.

Reclădirea unei gospodării capitaliste nu poate avea loc subt dictatura partidului comunist. „Noul curs" în economie cere un „nou curs" în politică. Țăranul rus are nevoe de unelte, industria rusă de mașini, căile ferate de locomotive. Reluarea legăturilor cu piața mondială este acum o imperioasă necesitate. Insă ea presupune import de capital și importul de capital presupune o siguranță juridică, pe care nu o poate garanta nici o dictatură.

Astfel dictatura, după ce și-a împlinit marea sa funcție istorică, a devenit o piedică pentru dezvoltarea forțelor productive ale muncii rusești și ale pămîntului rus. Lichidarea ei este inevitabilă. Insă această lichidare poate avea loc în diferite feluri. Se poate ca partidul care domnește acum în Rusia să recunoască el însuși necesitatea economică și să înlăture pașnic, încetul cu încetul, dictatura sa, făcînd să participe la putere cercuri tot mai largi din societatea rusă, slăbind cătușele cu care teroarea a împrejmuit societatea, refăcînd acele garanții de drept pentru intangibilitatea persoanei și a proprietății, fără de care nu poate exista nici un stat burghez, nici o economie capitalistă. Și în acest caz ultimul rezultat al revoluției nu ar putea fi decît o democrație burgheză. Insă în cazul acesta, ar putea să rămînă naționalizată o mare parte din industria rusă, proletariatul ar putea să-și mențină cuceriri esențiale din revoluție și elemente importante din constituția sovietică ar putea trece în democrația în formație. Democrația rusă ar putea căpăta astfel elemente sănătoase pentru o dezvoltare socialistă și Rusia ar rămînea un sprijin al dezvoltării social-democrate din întreaga lume.

Dacă însă bolșevismul rus se agață de absolutismul său, dacă nu se hotărește din timp pentru transformarea pașnică a regimului sovietic, atunci și noul său curs se va sparge de barierele pe care dictatura le pune importului de capital. Rusia merge în cazul acesta spre o catastrofă economică, în care masele flămînde și desnădăjduite vor răsturna dictatura. Din haosul care va urma va izvorî contrarevoluția singeroasă, care nu numai că va răpi lucrătorilor ruși toate cuceririle revoluționare, dar va fi și pentru contrarevoluția internațională un îndemn puternic și un sprijin.

Ideologia comunistă a revoluției ruse a ascuns, maselor proletare din toate țările, adevăratul ei conținut economic și social, care e conținutul unei revoluții burgheze. Această eroare a dezbinat proletariatul din toate țările, atrăgînd pături largi proletare pe căi greșite și primejdioase.

Armele analizei istorice a lui Marx ne fac însă să pătrundem înțelesul tragediei ruse. Ea ne dezvălue, în dosul ideologiei comuniste, realitatea revoluției burgheze, eliberînd astfel proletariatul de o neînțelegere care duce pe căi greșite.

Căci, afirmă Otto Bauer, metodele fazei de dezvoltare plebee dictatorică ale unei revoluții burgheze, nu pot fi în nici un caz metodele revoluției proletare socialiste.

Octav Botez

* * *

Maurice Caullery, *Les problèmes de la sexualité* (Bibliotèque de philosophie scientifique) pg. 332.

Fără nici un prestigiu de stil, fără nici o ideație — sau desmințind-o cu spaimă de 'ndată ce a îndrăznit să aibă o idee generală — profesorul dela Sorbonna cercetează problemele sexualității, alături de geamurile cu culturi și împrejuit cu rapoarte precise de experiențe. Omul de știință e dezamăgit: nu mai crede în propriile sale idei pe care le bănuește a fi scos din realitate doar faptele comode. Hotărîtoare după el sînt numai faptele — chiar cînd pun în mare încurcătură cele mai acceptabile presupuneri generale. Totuși nu se poate face proces unui om de știință care ia atît de multe măsuri de pază — încît, între atîtea baionete, este el însu-i un prizonier!

Maurice Caullery n'a voit să facă mai mult decît să expue termenii problemelor sexuale (în 1913), deși își dă perfect seama că — mai cu seamă în biologie — fără o idee generelă (chiar eronată în parte) nu faci decît să te lovești cu capul de toți pereții, pe 'atuneric. Dar faptul în sine că a trebuit să scrie o carte de biologie a silit pe autor să facă o clasificare a fenomenelor. Clasificarea e didactică — și atît. Cartea începe cu o cercetare a celulelor sexuale *(gamete)* și se continuă astfel: *Hermafrodismul* (reuniunea sexelor), *Gonocorismul* (despărțirea sexelor). Dela *Problema determinării sexului la animalele gonocorice* se trece la *Partenogeneză* (fecundarea fără ajutorul gametei mascule) de-a dreptul: nici o punte de legătură. O carte asupra sexualității trebuia să mai cuprindă — și astfel se inchee cartea — *Sexualitatea la vegetale și la organismele inferioare.*

Această metodă — sau mai curînd lipsă de metodă — a lui Maurice Caullery e strict științifică. E cum am văzut — tăria și slăbiciunea ei.

Am încercat ca lectura să nu fie de tot stearpă — o construcție a faptelor într'o clădire cît de cît armonică. O astfel de sinteză nu se face fără riscuri. Experiențe asupra unor întrebări fundamentale sînt în curs și nu toate faptele sînt interpretate cum se cuvine. Excepții — sau fenomene privite de noi ca atare — pot da la pămînt toată construcția, cu autorul lor cu tot.

Totuși am făcut, de bine-de rău o sinteză. Și o redăm mai la vale fără alte pretențiuni decît ale unei curiozități care neapărat umblă după desfătări — de-ar fi să găsească și basme de copii.

Celace izbește spiritul, după eliminarea tuturor contradicțiilor și a ignoranțelor, în fenomenele sexualității, este o *dublă alternanță* — foarte înrudită cu dubla rotație a planetelor.

E în primul rînd *alternanța sexuată-asexuată* care se prezintă la toate viețuitoarele—plante și animale—gonocorice. Pilda clasică o putem găsi la ferigă (archégoniată) care are o generație asexuată (planta frunzoasă produce *sporii*) și o generație sexuată (sporii căzînd în pămînt produc *protalul* pe care apar arhegoanele și anteridiile) *Anterozoizii* din anteridii vor fecunda oosferele din arhegoane, și din acest *ou* se va produce iar feriga frunzoasă. Sînt și cazuri de arhegoniate care trec prin mai multe generații asexuate, până a trece din nou printr'o generație sexuată. La plantele superioare (fanerogame) faptul se confirmă dacă nu cădem în eroarea de a confunda grăunțele de polen cu un anterozoid (gamet mascul). Grăunțele de polen este de fapt un protal care pune în libertate, prin ajutorul tubului polinic, în ovul, la două nuclee fecundătoare—adevărați anterozoizi care și-au perdut aparatul motor, cilii vibratili. La aparatul femel al fanerogamelor, protalul e reprezentat prin celulele sacului embrionar. Se cunoaște—la Gimnosperme—starea de tranziție marcantă. Faptul a fost confirmat și de paleontologia vegetală.

Apoi este alternanța *mascul-femel*.

La animale aceste două alternanțe se confundă și se deosebesc într'o varietate de forme, aspecte, îmbinări de forme și aspecte care compromit orice încercare de orînduială. Aci ne convingem definitiv că natura are oroare de tipare fixe, că mijloacele noastre de investigație sînt fundamental nepotrivite întrucît natura are numai *tendințe*—iar noi cercetăm numai *înfăptuirile*, care sînt totdeauna dincoace sau dincolo de fluviul nevăzut și impetuos.

Ipoteza lui Remy de Gourmont e aci îmbietoare: la început a fost femeia din coapsa căreia Dumnezeu a scos pe Adam.

Mai drept ar fi—întrucît la pasări și mamifere, în genere bărbatul este superior femeii, pe cînd la animalele inferioare și mai cu seamă la insecte contrarul e adevărat—să respingem și ipoteza lui Gourmont. Și apoi această idee foarte generală: „Femeia e totul—și fără bărbat nu e nimic" trebue să ne facă să revizuim cei doi termeni ai sexualității, dacă nu chiar însăși înțelesul pe care-l dăm sexualității. Ideia de mascul-femel deși domină noțiunea sexualității, este totuși numai o formă care s'a generalizat. E cum spuneam mai sus—numai o tendință. Viețuitoarele unicelulare sînt, prin multiplicitatea formelor lor sexuale, de un interes—putem întrebuința acest limbagiu—palpitant. Înțelesuri noi desigur că nu animalele superioare ne pot oferi asupra vieții—cu formele lor aproape rigide, și a căror rigiditate e menținută tocmai de o precisă reproducere sexuată, cît animalele inferioare, plutind cu tendințele lor—deși foarte vechi—în diverse direcțiuni, fără a se fi putut hotărî pentru o formă oarecare, sfidătoare a mediului.

La început a fost deci—nu bărbatul, nici femeia—ci doar celula care *hrănindu-se* (adică asimilînd, *crescînd)* are tendința să se multiplice.

De-aici încolo, bărbatul sau femeia vor predomina, vor alterna se vor confunda—*tendința de înmulțire se confundă cu însuși curentul vieții*. Există totuși *un curent contrariu*, menținerea primei forme a vieții, care e un curent prin excelență conservator și care s'a manifestat de îndată—adică la animalele cele mai inferioare—*prin sexualitate*.

Viața apare astfel ca un circuit, ca un vîrtej de apă—ca infinite vîrtejuri—pe un fluviu care curge nu știm încotro.

Sexualitatea e tendința în circuit a speciilor. Sexualitatea nu ar voi să îngădue nici o „selecțiune naturală" (de care s'a făcut atîta caz). Sexualitatea elimină toate immixiunile, toate resturile promiscuităților,

E o iluzie, probabil, a speciei... Valul mai puternic al vieții o duce, o contopește și sexualitatea e sortită să fie principiul conservator al unor nouă unități vitale.

Astfel privită, problema sexualității nu mai are nimic exclusiv. Toate „aberațiunile" naturii își găsesc rațiunea lor. Hermafrodismul subt toate formele lui (simultaneu, succesiv, excepțional) poate fi și o stare secundară a speciilor și o stare primară. Tendința dimorfică a sexualității—singurul fel ca perpetuarea să fie conservativă—e evidentă.

Mult mai periculos pentru ipoteza de mai sus e fenomenul partenogenezei, cînd ovulele fecioare devin fecunde fără ajutorul elementului mascul. Partenogeneza experimentală pare a da elementului mascul numai rolul de a pune în mișcare ovulul, adică un rol pur mecanic. Dar faptul că acest fel de perpetuare nu are sorți de viață îndelungată fără o revenire la fenomenul sexual, sau fără o reintegrare continuă a mediului nutritiv—*celace este același lucru*, sexualitatea fiind în definitiv un fenomen de nutriție *—e dovada sigură că alternanța *mascul-femel* e tendința pe care natura o imprimă speciilor, dela obîrșie.

Nu trebue să se uite—ca să revenim la alternanța *sexuat-asexuat*—că la animalele cu organe diferențiate, conjugarea nu se face între mascul și femel, *ci printr'o altă generație*: spermatozoid și ovul. *Soma* (spre deosebire de *germen)* a luat—în special la vertebrate—o dezvoltare disproporționată, cuprinzînd organele miraculoase ale celor 5 simțuri, plus *conștiința* la om, celace îndrituе să se presupue vieții și tendințe cu totul de altă natură decît tendința exclusivă de înmulțire a speciei.

Alternanța *sexuat-asexuat* am văzut-o. Nu știm încotro tinde: poate spre un nou chip al vieții...

Alternanța *mascul-femel* are menirea să atenueze influența mediului. E aci indicația sigură a unei forțe care se opune, se răzvrătește—și creează! Nicăieri nu o vezi, nu o pipăi mai cu adevărat. E celace face ca dimorfismul sexual—deși numai fisiologic în hermafrodism, deși deszis parcă de partenogeneză, care vrea să reducă masculinul la o funcție *individualizată*, mecanică—să se confunde cu însuși chipul de azi al vieții.

Probleme. Iată problemele până azi nerezolvate:

Se presupune *cromozomilor* (diviziuni celulare următoare fuziunii nucleelor celor două gamete) însușiri calitative diferite—celace le-ar îngădui să fie *purtătorii caracterelor ereditare*; *Caullery* face parte dintr'o minoritate de biologiști care nu dau crezare acestei ipoteze.

Nu se știe prin ce mijloc o singură femelă din specii de Bombicieni (insecte) cheamă în jurul-i, dela mare distanță, numeroși masculi. Se presupune existența unei miresme, nepercepută de nările noastre. N'avem dovada.

Nu se cunosc factorii precisi ai determinării sexului; dacă se produce înainte, în timpul sau după fecundare. Se observă doar o egalitate numerică aproximativă a sexelor, *la cele mai multe animale*.

Agenții prin care se provoacă partenogeneza experimentală sînt numeroși; nu se cunoaște mecanismul determinării.

În privința dimorfismului sexual, Caullery crede că „gametele

* „La diverse Protozoare, actul sexual, conjugarea, nu e de loc urmat de înmulțire. Împreunarea celor două gamete, al căror trecut, e diferit, poate fi concepută ca restabilirea unei constanțe, a unui echilibru fisico-chimic care, într'o generație asexuată, puteau fi descumpănite prin acțiunea continuă și prelungită a unor condiții speciale" p 310.

au fost la început asemănătoare. Apoi s'a stabilit progresiv între ele diviziа muncii care a dus la formarea ovulului și a spermetozoidului, la macro-gameta plină de hrană și nemișcată pe deoparte, la micro-gameta mobilă și lipsită de hrană de rezervă".

Lipsuri. Am văzut sexualitatea în spațiu. Nu o vedem destul de limpede în timp. Tablouri în acest sens nu cunoaștem și nici nu credem să existe. Cinematograful n'a fost încă întrebuințat de nimeni, spre a se povesti – pentru unitatea *noastră* de timp – istoria individului sau a speciilor. Poate că multe lacune le-am fi împlinit cu imaginația – verificată apoi – dacă nu cumva n'am izbuti să aflăm tendințe nebănuite.

F. Aderca

* * *

Dr. Jan Urban Jarnik, *Za jazykem rumunskym,* Praha.

Cu patru decenii în urmă, autorul acestei cărți era unul dintre puținii învățați străini care cunoșteau și studiau limba romînă. Diez, cu slabele cunoștinți pe care i le oferea Lexiconul dela Buda (1825) și Cronica lui Hum (plăzmuire cu limba atît de încurcată și stricată, după Episcopul Melchisedec, Cronica Hușilor, 1869, p. 15 „cea mai frumoasă reliqua a gloriosului nostru trecut"), ne dăduse renumita Gramatică în mai multe ediții; Mussafia studiase cîteva chestii de fonologie și morfologie romînească, iar Miklosich tipărise studiile lui asupra elementelor slave și asupra dialectelor romîne.

In țară la noi se mai continuau încă zadarnicele discuții asupra ortografiei și infructuoasele „polemici" filologice dintre București și Iași pline de înțepături, care desigur nu lămureau deloc chestiunea; se constituia un dicționar fictiv, care a uimit lumea prin îndrăzneala autorilor de a schimba realitatea.

In al șaptelea deceniu al veacului trecut, d. Jarnik a început să studieze limba romînă și în scurtă vreme, la 1878, ne-a dat prima sa lucrare despre limba basmelor romînești, cu care și-a atras de pretutindeni cele mai mare elogii (între alții, A. Graf, în Zeitschrift f. rom. Phil. II (1878) p. 623 spune că lucrarea sporește partea gramaticei lui Diez destinată limbii romîne și totodată că autorul „sa che le lingue non si fanno e non si mutano con placiti academici"). Acest lucru se poate explica, cred, prin faptul că în acea vreme Romînii erau deprinși ca din străinătate să vină părerile și „teoriile" lui Rösler, Tomaschek, etc., atît de supărătoare pentru patrioți și o lucrare „obiectivă" era ceva excepțional.

Cu această carte, autorul a voit să informeze publicul ceh asupra lucrărilor sale despre limba romînă. In mare parte amănuntele biografice și relațiile de călătorie în Ardeal și la București, le cunoșteam din seria de articole „Drumul pe care am mers" (în Convorbiri Literare XLIII (1909), 12 articole). Amintiri ca acele asupra Academiei Romîne și întrunirilor dela „Junimea" din București la 1879, sînt contribuții prețioase pentru istoricul literar.

In partea a doua a cărții, autorul vorbește despre lucrările sale asupra limbii romîne, foarte multe necunoscute încă, deoarece sînt publicate în reviste puțin accesibile și în limba cehă. Astfel este studiul asupra sufixului *-eală* din limba romînă, publicat în Listu Filologickych (1883), glosele la partea romînească a sintaxei din Gramm. d. rom. Sprachen a lui Meyer-Lübke, în Casopis pro mod. fil. etc.. D. Jarnik ne arată lucrările sale în ordine cronologică, așa că avem o bibliografie completă a recenziilor numeroase publicate în revistele germane și a celor peste o sută de articole din revistele și ziarele romînești. La fiecare articol se arată împrejurările în care s'a scris și tot astfel la lucrările mai mari.

D. Jarnik a arătat cel dintâiu, în lecția de deschidere a cursului său la Universitatea din Viena „Insemnătatea studiului limbii romîne", lucru care a fost accentuat cu mult mai tîrziu de alții (așa am găsit pe Meyer-Lübke, care în Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil. VI. 298 spune că limba romînă „mehr alsirgend eine andere Sprache für die Erkenntniss des Vulgärlateins massgebend ist"). De cel mai mare merit sînt însă lucrările lexicografice: Indicele la Dictionn. d'étym. daco-rom. al lui Cihac; Index zu Diez, etymolog. Wb. d. rom. Spr. (X+352 pp.); o amănunțită critică a Dicționarului Universal de Șăineanu; un excelent glosar romîn-francez la colecția Doine și strigături din Ardeal, publicată împreună cu A. Bîrseanu; un cuprinzător și migălos studiu „zur Phraseologie von *da* im Rumänischen".

O activitate tot atît de intensă a avut autorul și în studiul limbii albaneze, publicînd colecții numeroase de texte populare albaneze, înainte ca G. Meyer să fi publicat seria de studii, gramatica și dicționarul etimologic al acestei limbi. Amănunțite recenzii deasemenea a publicat în Zeitschrift f. rom. Phil. și Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil.. Asupra activității sale în acest domeniu, autorul a scris în 1916 un articol în revista „Osveta" (= cultura): „Za jazykem albánskym".

Cartea aceasta, deși scrisă într'o limbă slavă puțin cunoscută la noi, este de mare importanță pentru istoria literaturii și filologiei romîne, prin bibliografia pe care o pune la îndămîna cercetătorului.

I. Șiadbei

Revista Revistelor

Opinia americană și Franța

Războiul mondial a agravat, dacă nu a creiat, în America dificultăţi interne, politice caşi economice. Poporul american face responsabilă de acest fapt, cel puţin în parte, Europa şi de aceia simte nevoia să se reculeagă, nerăbdător de a se degaja de complicaţiile europene, care se prelungesc şi devin din zi în zi mai mari. El revine astfel la vechea lui politică de izolare şi de independenţă.

Dar guvernul american a căutat mai intâiu să-şi asigure, prin unele precauţii, această linişte dorită şi necesară. Plictisit de nenumăratele conferinţi, faţă de care, nepuiîndu-le dirija, a stat în rezervă, a hotărît să organizeze una la el acasă, cu un program stabilit dinainte. Tema era: limitarea armamentelor, iar obiectul principal: menţinerea stării actuale în Pacific. Rezultatul cel mai clar a fost, înafară de unele avantaje precise, pozitive, imediate, de a delaşa tot mai mult America de bătrîna Europă, cu rivalităţile, gelozile şi neîncrederea ce există între popoarele ei.

Franţa, fiindcă a insistat la Washington asupra primejdiei unei situaţii, în adevăr tragice, a fost acuzată de militarism şi imperialism şi i s'a reproşat de a fi, prin pretenţiile ei, un obstacol în calea reconcilierii şi a reconstrucţiunii universale.

Valului de sentiment, care în 1917 a ridicat naţiunea americană în favoarea Franţei, i-a succedat un altul, care a antrenat opinia în sens invers, îndepărtînd de ea simpatiile.

Un jurnal englez, amic Franţei, constată, imediat după conferinţă, că dacă Franţa nu a cauzat eşecul ei, cum o acuză unii, după părerea autorizată a ministrului Hughes, ea a pus în primejdie ratificarea tratatelor. Opinia publică e mai ales sensibilă la un argument suprem: dacă Franţa ar fi acceptat programul anglo-american, o reducere considerabilă în tonajul submarin sau desfiinţarea totală a acestuia, povara impozitelor plătite de contribuabili s'ar fi micşorat simţitor şi camaraderia între naţii ar fi fost întărită.

Iar d. Mark Sullivan a scris într'un mare ziar din New-York: „Franţa a procedat rău. Ea e „noul sărac" printre naţii. Şi are toată susceptibilitatea celor sărăciţi de curînd. Ea e beneficiara unui mare număr de opere caritabile, organizate de America. Ea e ruda noastră săracă, arătînd o mîndrie care se întîlneşte des în această situaţie".

O schimbare s'a produs însă, în oare care măsură şi la Genua. Franţa a recîştigat în parte terenul perdut la Washington. Atitudinea adoptată de ea, faţă de bolşevici, a găsit aprobare în presa americană.

New-York Herald scria, în April 1922 „că Franţa are dreptate în ceia ce priveşte datoriile Rusiei şi proprietatea străină în Rusia, caşi atunci cînd afirmă caracterul sacru al obligaţiilor şi al proprietăţii străine".

Pe de altă parte, mediul oficial din Washington nu a avut nici un moment încredere în rezultatele conferinţei dela Genua, mai ales în ceia ce priveşte reglementarea problemei ruse. Frank Vanderlip, marele bancher din New-York, a declarat într'un interview, că restaurarea economică şi politică a Rusiei e desigur un scop important dar la Genua nu se va putea face mare lucru în această privinţă. Falimentul Rusiei e prea complect şi greutatea de a stabili relaţiuni, prea mare. Refuzul Americei de a participa la această conferinţă a scos încă odată în lumină sentimentul antieuropean, care s'a propagat în sînul naţiunii, caşi hotărîrea guvernului american de a nu intra într'o înţelegere definitivă cu Europa, cît timp diversele naţiuni nu s'au pus de acord asupra gravelor dificultăţi care le divizează şi le opun

una alteia. Până cînd acest acord nu va fi realizat, Statele Unite nu vor să fie antrenate în chestiile de politică europeană.

Ele nu vor să vadă însă că intervenţia lor e indispensabilă. Nu numai Europa, ci lumea întreagă formează o unitate economică. In această lume, America are azi primul rang. Statele Unite deţin cea mai mare rezervă metalică în aur; dolarul a devenit etalonul monetar universal.

Prin forţa lor economică, prin creanţele lor asupra Europei, ele dispun de o putere incomparabilă. Reconstruirea Europei nu se poate efectua fără ajutorul lor, pe care —dacă îl refuză— primejdia nu e mai puţin mare pentru ei, ca pentru europeni. Izolarea lor nu poate fi decît provizorie. Statele Unite care au ajutat pe aliaţi să cîştige războiul, trebue să-i ajute azi să poată cîştiga pacea. Se spune că ele aşteaptă ceasul. In războiul mondial, Statele Unite au venit pe cîmpul de luptă, după treizeci şi două de luni; şi nu a lipsit mult, ca venirea lor să fie prea tîrzie. E de dorit pentru Europa, caşi pentru ei, să nu sosească prea tîrziu de data aceasta.

(Firmin Roz. *Revue des Deux Mondes*, Septembre).

Conferința dela Genua

Anglia şi Italia, în această conferinţă, după unele ezitări datorite dificultăţilor situaţiei, au făcut dovadă, în faţa tribunalului lumii întregi, de voinţa lor fermă de a face o politică de pace. E drept că, în domeniul politicei, numai acţiunea pozitivă contează. Dar nimic nu poate mai bine produce asemenea acte, decît mentalităţile generale care domnesc şi tendinţele care formează jocul forţelor. Animate de un adevărat spirit de pace, Anglia şi Italia îşi dau bine samă că popoarele Europei, avînd teritorii mici şi populaţii numeroase, nu pot trăi decît din comerţul de schimb. Nimic de altfel nu face mai paşnic omul, decît necesitatea de a face comerţ. Nimeni nu poate ajunge azi la prosperitate, fără prosperitatea altora.

Franţa, al cărui teritoriu după război e mai mare ca al Germaniei şi populaţia mai mică decît a Italiei, dispune azi, după tratatul de la Versailles, de ⅓ din minereurile de fer ale Germaniei. Ea posedă cele mai vaste colonii, după Anglia, şi materii prime în o aşa cantitate, încît tinde să se izoleze.

Sint mulţi oameni în Franţa, care cred că ţara lor poate să trăiască din propriile ei mijloace. Ideia de a distruge imperialismul german a înflăcărat inimile şi le-a dat în timpul războiului forţa de a face sacrificiile cele mai grele. Dar ideia de a creia nouă forme de imperialism, de a distruge unitatea germană, de a suprima poporul german şi de a-l fărămăţi, repugnă ca ceva odios, pentru mentalităţile britanică şi italiană.

Condiţii imposibile ca acele privitoare la reparaţii, mijloace de presiune ca ocupaţia provinciilor rhenane, sancţiuni mereu reînoite, din care unele mai absurde decît altele,—nu constitue numai un procedeu primejdios, dar contribue la prelungirea situaţiei critice de azi, care impedică comerţul liber între popoare, producînd în acelaşi timp o teribilă depresiune.

Ideia de a continua războiul prin mijlocul tratatelor de pace, idee care joacă un rol important în unele cercuri franceze, formează un program, care nu poate fi acel al Angliei, nici al Italiei. E drept că Franţa a suferit mult. Dar şi pierderile comerţului britanic, luate în totalitatea lor, au fost enorme. Viaţa economică a Italiei a suferit mai mult decît acea a Franţei. Totuşi nimeni nu a cerut în Italia, nici chiar cei mai şovinişti, ca ea să fie reconstruită prin reparaţii. Ea nu are o dorinţă mai mare decît aceia de a face comerţ cu poporul german ca şi cu celelalte popoare. Cea mai bună îndemnizare e totdeauna conştiinţa că ai slăbit inamicul într'un aşa grad, încît nu îţi mai poate face rău. Azi, relaţiile comerciale dinaintea războiului trebue reluate. Conferinţa dela Genua are, în faţa Statelor Unite şi a Neutrilor, marea semnificaţie de a fi dovedit spiritul de conciliere şi de

moderaţie, care predomină în Europa, scoţînd în lumină contrastul între două politici.

Chiar dacă toată lumea ar conveni că Germania e înaintea tuturora responsabilă de declanşarea marei catastrofe, care a fost războiul mondial, nimeni dintre popoarele beligerante nu va putea spune, că e cu totul inocent şi că o parte, fie aceasta cît de mică, din responsabilitatea nenorocirii generale nu trebue pusă şi în socoteala lui.

(Francesco Nitti. *La reconstruction de l'Europe*, No. 3).

Schimbările valorii banului şi consecinţele lor sociale

Banul are o valoare numai prin capacitatea lui de achiziţionare. O fluctuaţie uniformă a unităţii monetare nu are nici o consecinţă. Fluctuaţiile neregulate au însă o mare importanţă; şi se ştie că cîştigul unui particular n'a crescut în proporţie cu cheltuelile. Schimbările care se fac în preţuri şi salarii lovesc diferite clase în mod diferit.

După 1914 fluctuaţiile valorii banului au devenit evenimentul cel mai important în istoria modernă a economiei politice.

Pentru studierea efectelor sociale produse de schimbarea valorii banului, Societatea s'ar împărţi practic în trei:

1 *Clasele care plasează bani.*

Unele scopuri, la care serveşte banul, depind în primul loc de faptul că valoarea reală rămîne aproximativ constantă un timp. Din aceste scopuri cele mai importante sînt în legătură cu contractele relative la plasamentul banilor. Aceste contracte formează baza sistemului de plasament, opus sistemului de posesiune în general. Subt acest sistem care denumeşte era capitalismului din veacul al 19-lea, au fost luate multe măsuri pentru a uşura separarea administraţiei proprietăţii de dreptul de posesiune, măsuri de trei categorii: 1) cele după care proprietarul care renunţă la administraţia proprietăţii conservă totuşi drepturile de proprietate (ex.: proprietatea reprezentată prin acţiunile unei societăţi); 2) cele referitoare la locaţiunea proprietăţii; 3) cele în care proprietarul se separă efectiv de proprietate temporar pentru o sumă de bani (categoria rentei, ipotecilor, obligaţiilor, împrumuturi pe gaj).

Locaţiunile, ipotecile şi împrumuturile pe termen lung aveau importanţă şi în secolul al 18-lea (Compania Indiilor Orientale). In sec. al 19-lea importanţa a crescut împărţind proprietarii în două grupe: oameni de afaceri şi cei care fac plasamente,—grupe cu interese divergente în parte.

Graţie acestui sistem, clasa activă a oamenilor de afaceri a putut apela la ajutorul economiilor unei întregi societăţi, iar clasele oamenilor de profesii şi proprietari puteau găsi pentru capitalurile lor un plasament fără grijă, fără responsabilitate, cu riscuri minime.

Acest sistem a fost aplicat un secol şi a contribuit enorm la creşterea avuţiei. Procentele erau capitalizate, capitalul creştea. Morala, politica, literatura şi religia epocii noastre influenţată de acest triumf predicau economia. Dumnezeu şi Mammon erau împăcaţi.

Aceşti bani însă, cărora clasele ce împrumutau îşi dădeau toată proprietatea, nu erau aur, ci „copiii (sau demonul) Statului". Nimic nu justifică în istorie presupunerea că banii reprezintă o cantitate constantă de metal determinat, şi că are o constantă capacitate de achiziţie. In Anglia la 1914 nu era etalon de aur de un secol. In toate ţările însă cu o istorie economică se constată o depreciere progresivă a valorii efective a diverselor mijloace de plată care reprezintau banul.

Această scădere a valorii banului în cursul istoriei e cauzată de două forţe: lipsa de bani a statului, şi influenţa politică a clasei debitorilor.

Un stat în războiu are nevoe de mai mulţi bani decît îşi poate procura legalmente. Nici un stat însă nu mărturiseşte bancruta cită vreme are la îndămînă instrumentul deprecierii banului. Scăderea sistemului monetar e ultima resursă a unui stat. De avantajul acestei deprecieri se foloseşte statul, dar şi toţi acei ce au de plătit o sumă de bani. Deprecierea aceasta face să scadă averea celor care o au prin moşteniri sau strînsă din procente. In felul acesta fiecare generaţie poate să desmoştenească în parte pe moştenitorii predecesorilor lor; şi tentativa de a crea o avere durabilă rămîne zadarnică.

Dar azi credinţa în soliditatea unui contract monetar e aşa de înrădăcinată, că o obligaţie asigurată (ipotecară) e simbolul a tot ce poate fi mai sigur (Fondurile legal administrate: tutori, dote nu se pot plasa decît astfel).

Considerată în lumina evenimentelor de azi, această credinţă pare stranie. Omul însă a început a considera banul însuşi ca etalonul absolut al valorii; şi de aceia credinţa aceia rămîne. Preţurile în veacul al 19-lea, în anii 1826, 1841, 1855, 186[illegible], 1867, 1871 şi 1915 au fost aproape constante. Dela 1826 la începutul războiului fluctuaţiunea preţului a fost de 30 puncte, adică între 130 şi 70, dacă luăm 100 ca cifră indicativă a acestor ultimi ani. Şi atunci nu e de mirare că am rămas la credinţa stabilităţii esenţiale a contractelor monetare cu termen lung.

Astfel a crescut în cursul sec. 19-lea o clasă de oameni puternică, onorată şi bogată care n'avea nici case, nici metale preţioase, ci numai dreptul la un venit anual în mijloace legale de plată. In special economiile clasei mijlocii erau astfel plasate. Uzul şi experienţa favorabilă a dat acestor plasamente un renume de siguranţă absolută. Războiul însă a făcut să se piardă din ceiace reprezentau aceste averi mijlocii, în Anglia [illegible], în Franţa [illegible], în Italia [illegible], în Germania [illegible] din valoarea lor reală. Posesorul unei rente a suferit o dublă perdere: în capital şi în capacitatea de achiziţie, dacă banul a perdut valoarea.

Capacitatea de achiziţie a venitului împrumuturilor consolidate socotind că la 1914 era de 100, la 1920 a ajuns la 34, în 1921 la 53, iar aceiaşi capacitate a valorii capitalizabile în 1920 a scăzut dela

100 în 1914 la 22, şi la 30 în 1921. Această capacitate a variat dela 1815 – 1896 între 61 şi 139.

Efectele războiului şi politica monetară a luat clasei proprietarilor o mare parte din valoarea reală a proprietăţii lor. Asta a adus o schimbare considerabilă în situaţia relativă a diferitelor clase. Fondul valorilor reale, de care clasele bogate au fost deposedate, a trecut în parte la stat şi a fost cheltuit în războiu. Totuşi aceste avuţii au fost şi repartizate în parte la oamenii de afaceri şi lucrători, care au profitat.

II *Clasa afacerilor.*

E bine cunoscut că o epocă, în care preţurile cresc, stimulează spiritul de întreprindere şi aduce beneficii oamenilor de afaceri. In primul loc fiindcă procentele ce trebuesc să plătească, faţă de valoarea scăzută a banului, nu înseamnă mai nimic. Preţurile crescînd în fiecare lună, neguţătorul va cumpăra înainte de a vinde şi va avea cel mai mic risc asupra unei părţi din stoc în caz de schimbare de preţ. In asemenea epocă comerţul afacerilor e extrem de uşor. Ridicarea preţurilor stimulează specula şi creşte cererea de împrumuturi făcute la bănci. După o statistică, cine a împrumutat bani la bancher şi a cumparat materii prime, a putut încasa în 1919 un beneficiu de 46 la sută anual.

Cînd preţurile se ridică, omul de afacere mai profită şi de faptul că fabrica, imobilele şi instalarea exploatării sale l-au costat mult mai puţin decît l-ar fi costat cu preţuri actuale, ceiace îl protejă eficace contra întreprinderilor noilor concurenţi; el va putea vinde cu preţ mai mic ca noul întreprinzător, care are de scos venitul capitalului enorm investit în întreprindere. Apoi noul concurent e îngrozit de instabilitatea preţurilor şi de teama că ridicarea nu va dura totdeauna. Aceasta tinde a consolida situaţia întreprinderilor care există deja.

Omul de afaceri e supus însă şi oprobriului. Pentru consumator beneficiile lui sînt cauza şi nu consecinţa ridicării enorme a preţului. El însuşi se simte cuprins de

o ruşine semi-conştientă. A transforma omul de afaceri în profitor e a da o lovitură capitalismului, căci asta distruge echilibrul psihologic care permite continuarea avantajelor inegale. Dacă scăderea valorii banului descurajează pe cei ce plasează banii, ea discreditează de-asemeni şi întreprinderile.

III *Salariaţii.*

Salariile vin şchiopătînd după preţuri. Veniturile salariatului deci scad, temporar cel puţin, în perioada urcării. Totuşi unele categorii în Anglia au putut obţine salarii care să însemne o reală ameliorare. Şi aceasta datorită organizării unor clase de lucrători, care-i mai bună ca altădată. Viaţa în armată a mărit pentru prima oară în istorie măsura convenţională a necesităţilor; soldatul era mai bine îmbrăcat şi hrănit ca lucrătorul. Şi datorită apoi cîştigurilor mari ale profitorilor: cîştigînd enorm, ei puteau ceda presiunii lucrătorilor şi mări salariile fără dificultăţi financiare.

Această ridicare de salarii nu se datoreşte însă fluctuaţiilor permanente ale factorilor economici, care determină repartiţia producţiilor naţionale la diverse clase, ci influenţei trecătoare a inflaţiunii. Scăderea banului permite să trăeşti din capital fără a-ţi da samă.

Lucrătorii au fost mai mult loviţi sub formă de omaj decît prin diminuarea salariilor.

Clasa mijlocie a suportat mult mai mult sarcina acestor împrejurări dificile.

Diminuarea producţiei avuţiilor în Europa s'a produs în dauna capitalurilor acumulate. Şi cu toate acestea, o populaţie crescîndă are nevoe pentru menţinerea nivelului existenţei ei de o creştere proporţională a capitalului. Condiţiile favorabile economiilor din veacul al 19-lea asigurau această creştere proporţională. Perturbarea echilibrului precedent între clase a distrus poate aceste condiţii favorabile. Din cauze adînci Europa trece prin pericolul de a vedea scăzînd mereu nivelul existenţei ei, dacă înţelepciunea conservatoare nu-şi va exercita controlul.

E posibil ca consecinţele acumulate să provoace o decadenţă a ştiinţei şi a artei.

(John Maynard Keynes. *La Reconstruction de l'Europe*, Iulie, 1922).

Datoriile internaţionale de războiu

Problema regulării datoriilor internaţionale de războiu, repusă din nou în discuţie, impune o verificare a datelor esenţiale ale acestor datorii. Ele se împart în două categorii: datorii interaliate şi datorii pentru reparaţiuni impuse Germaniei de Tratatul din Versailles.

Tripla Înţelegere a avut datoria de a veni în ajutorul ţărilor mici care s'au aliat, şi care, ocupate apoi de inamic şi devastate, erau lipsite de orice resurse financiare. Franţa, care a suportat şi ea prima lovitură a trupelor germane, a făcut şi ea apel la finanţele Angliei, a Statelor-Unite. Anglia a devenit şi ea debitoare prin propriile ei importaţiuni, şi mai ales prin faptul că creditele acordate de ea aliaţilor erau întrebuinţate la cumpărături în afară, mai ales în Statele-Unite. Anglia până la 1917 a făcut faţă acestei situaţii, vînzînd titlurile străine deţinute de naţionali şi uzînd de aurul ce-i fusese remis de celelalte puteri ale Antantei, şi mai ales de Franţa. La 1917 intrînd America în războiu, problema plăţii nu s'a mai pus. America a dat la dispoziţia aliaţilor europeni toţi dolarii de care aceştia aveau nevoe. Şi această datorie a mai crescut apoi cu preţul de cesiune al materialului de războiu, lichidat la repatriarea armatelor americane.

Şi astfel după războiu, numai America este creditoarea tuturor celorlalte state; Anglia şi Franţa sînt şi creditoare şi debitoare, iar celelalte sînt numai debitoare.

La 31 Decembre 1921 creanţa Statelor-Unite asupra Europei era de 10.150.000.000 dolari capital şi 1.179.000.000 dolari procente, din care:

Anglia	dator.	4.675.492.000	dol.
Franţa	„	3.716.514.000	„
Italia	„	1.850.314.000	„
Belgia	„	420.261.000	„
Celel. state	„	666.697.000	„

Din acestea, 575 milioane dolari este preţul de lichidare a materialului de războiu, creanţă reprezentată prin obligaţiuni cu scadenţe diferite variind între anii 1922—1929.

Iar în afară de aceste datorii, două alte societăţi, organizaţii de stat, sînt şi ele creditoare cu 141 milioane dolari, cu dobîndă de 5 la sută şi scadenţe între 1921—1925.

Grosul datoriei Americei, constituind principalele avansuri de războiu, era reprezentat în Tezaurul american prin obligaţii rambursabile la vedere cu procent de 5 la sută. Asupra modalităţilor de plată cu privire la datoria Franţei sînt în curs discuţiuni.

La 31 Martie 1922 *Anglia* era creditoare cu 1.948 milioane lire sterlinge, repartizate astfel: Rusia 655 milioane, Franţa 584, Italia 503, Belgia 81, Diverse State 92. Avansuri Belgiei şi altora 33.

Aceste avansuri au fost realizate prin scontare de bonuri de tezaur din partea statelor împrumutătoare, adăogîndu-se agiul la fiecare reînoire. La 1919 s'a convenit ca plata procentelor să fie suspendată până în Mai 1922. În April însă printr'o notă guvernul britanic a comunicat guvernelor aliate că-şi rezervă dreptul de a cere plata procentelor trebuind să le treacă în buget pentru plata în Octombre şi Noembre 1922 a procentelor datoriei de Anglia, Statelor-Unite.

La aceiaşi dată *Franţa* era creditoare cu 15.181 milioane franci aur din care: Rusia 5.939 milioane, Belgia 3.684, Jugo-Slavia 1.795, *Romînia* 1,181, Polonia 1.056, Ceho-Slovacia 374 milioane.

Al doilea element al balanţei compturilor statelor e constituit de creanţa Aliaţilor asupra Germaniei în virtutea Tratatului de Versailles. La 5 Mai 1921 această datorie a fost fixată la 132 miliarde mărci-aur, şi ulterior, după oarecare aranjamente, la 120 miliarde mărci-aur,—ceiace ar face 150 miliarde franci; şi a fost repartizată, —excluzînd Statele-Unite care au renunţat la reparaţiuni, — astfel: 52 la sută pentru Franţa, 22 la sută Anglia, 8 la sută Belgia, 10 la sută Italia, 8 la sută pentru toate celelalte state aliate.

Combinînd aceste date şi făcînd balanţa creanţelor şi datoriilor, reesă că sînt *creditoare*:

Statele-Unite	cu	58.679	milioane	franci	aur
Anglia	„	57.943	„	„	„
Franţa	„	59.204	„	„	„
Belgia	„	3.870	„	„	„

iar *debitoare*:

Italia	cu	7.269	milioane	franci	aur
Rusia	„	23.598	„	„	„
Germania	„	130.000	„	„	„

La acest rezultat trebueşte de observat că datoria Belgiei nu priveşte statul belgian, ci se adaogă la datoria de 150 miliarde a Germaniei.

S'a suggerat şi s'a vorbit însă de o reducere a datoriei germane numai la 50 miliarde mărci-aur prin anularea obligaţiilor din seria c din tratat. În acest caz Franţa ar avea de primit numai 26 miliarde fr. aur. Cu această sumă şi produsul creanţelor sale la aliaţi, — în cea mai mare parte foarte greu de incasat, Franţa ar avea abia cu ce să-şi acopere datoriile sale exterioare, şi nu i-ar mai rămînea nimic pentru a repara perderile de războiu, care se urcă la cifre extraordinare.

Până acum Franţa a debursat cu titlu de reparaţii peste 90 miliarde franci; pensiile pentru văduve şi orfani se urcă apoi la 40—50 miliarde, iar restaurarea regiunilor devastate cel mai modest la 60—80 miliarde. Această sarcină teribilă ar rămînea să fie suportată numai de Franţa fără nici o compensaţie, dacă s'ar reduce datoria Germaniei la 50 miliarde mărci-aur, după cum se propune.

Această reducere nu este drept să se conceapă în afară de un plan general de aranjament şi lichidare a *tuturor* datoriilor internaţionale de războiu. Dacă trebuesc făcute sacrificii, trebue ca fiecare să-şi ia partea lui.

(Pierre Guébhard. *Revue économique internationale*, August, Anul 14, No. 2).

Un poet popular alsacian: Hans Karl Abel

Pe o culme a văii Münsterului, în Vosgii de Sus, împrejmuit de o romantică poziţie alpină, se află satul Metzeral, astăzi aproape distrus de războiu. Aceste locuri izolate sînt productive şi industrializate şi au o populaţie robustă care se ocupă vara în special cu păstoritul şi chirisitgia, iar iarna... hibernează.

In aceste mîndre şi binecuvîntate locuri a trăit poetul Hans Karl Abel, până în 1919, cînd la vrîsta de 40 de ani a părăsit Alsacia devenită franceză şi s'a stabilit la Degerloch lîngă Stuttgart.

Din punctul de vedere al artei, Alsacia este mai mult reproductivă decît productivă. De decenii, ea n'a produs un mare scriitor în afară de Friedrich Lienhard,—fie în poezie, fie în alt gen de artă. Inclinaţiunile locale conduc talentele poetice spre arta patriotică. In acest domeniu, Abel a produs opere remarcabile, alături de Marie Hart şi Christian Schmitt.

Ca poet, Abel îşi trage inspiraţia din poporul ţărănesc al văii Münsterului, în inima şi spiritul căruia a pătruns adînc. In timp de patru ani (dela 1900 la 1904) a scris trei din primele opere populare alsaciene, care prin simplicitatea şi forţa lor, sînt premergătoare ale tragediei ţărăneşti „Die silbernen Glocken vom Ilienkopf" (1913). Aceasta s'a jucat cu succes la Hoftheater în Stuttgart, de către ţărani alsacieni şi chiar subt conducerea personală a autorului.

Romanul „Die elsässische Tragödie" a fost tradus în franţuzeşte în 1912; în a doua ediţie s'a tipărit cu titlul schimbat „Der Ruf in der Nacht". In 1916 a apărut limpedea şi stilizata descriere a Vosgilor: „Was mein einst war".

Dar forţa poetică a lui Abel nu se află nici pe tărîmul dramatic, nici pe cel epic; el vădeşte în lirică o deosebită delicateţă a simţurilor. Lirica lui impresionează printr'o naivitate poporană şi se cufundă în intimitatea frumuseţilor cîmpeneşti.

Acum de curînd, Abel a publicat volumul „Briefe eines elsässischen Bauernburschen aus dem Weltkrieg 1914 - 1918 an seinen Freund". Pentru acel care nu iubeşte viaţa cîmpenească şi nu înţelege sufletul popular, lucrarea aceasta nu prezintă importanţă; nu-i nici literară, nici poetică. Dar ea are o valoare cultural-naţională şi politică. Respiră într'însa patriotism senin şi dovedeşte existenţa unui simţimînt trainic al Alsaciei, care păstrează devotament pentru spiritul germanic. Abel este un patriot şi oferă pagini de îmbărbătare pentru naţionaliştii germani.

(Karl Walter. *Der Türmer*, Stuttgart, August, 1922).

Leonid Andreev

Opera lui Andreev nu poate fi profund înţeleasă numai din analiza ei, oricît de fină şi de amănunţită... Studiul acestei opere trebue să aibă în vedere şi situaţia istorico-socială din Rusia în cursul veacului al XIX-lea şi de mai tîrziu. Toate frămîntările gîndirii ruseşti, din acel timp, trebuesc cu deamănuntul cunoscute.

La 1812 campania lui Napoleon a adus în Rusia un spirit nou. Ideile revoluţiei franceze au rămas în imperiul dela Nord, chiar după retragerea trupelor franceze.

Intelectualitatea rusă s'a despărţit atunci în două tabere: „slavianofilii" şi „apusenii" (zăpadnicii). Cei dintâiu susţineau că „formaţia psihică a poporului rus e alta decît cea a apuseanului; şi de aceia viaţa socială şi statul rus se înjgheabă într'altfel decît societăţile şi statele apusului. Sufletul rus îşi are elemente proprii şi deosebite, care impun o altă viaţă; şi aceste elemente, în dezvoltarea lor normală, sînt de-ajuns să producă acea faimoasă cultură slavă, moale, duioasă şi exclusiv nobilă, care să meargă în fruntea celorlalte culturi slave, realizînd poate şi dominaţia culturală asupra celorlalte popoare. Pravoslavnicie, monarhism, naţionalism—iată principiile lor". — „Ceilalţi, „apusenii", răspundeau că timpul modern şi unitatea culturală şi civilizatoare a omenirii întregi nu admite un separatism cultural. Principiul „apusean"—cultura europeană—e ceva sublim în tendinţele sale de înobilare a lumii şi poporul rus fără să-şi piardă psihologia special slavă se poate adăpa dela această cultură".

Aceste două curente au frămîntat, tot veacul al IX-lea, gîndirea rusească, — alternînd cînd unul, cînd altul pe primul plan al preocupărilor intelectuale ale vremii.

După asasinarea Ţarului Alexandru al II-lea, începînd teroarea,— „*apusenii* se transformă în terorişti şi intră în „subsol", unde plăsmuesc revolte, revoluţii şi zguduiri de stat; iar *slavianofilii* arborează steagul celei mai negre reacţii".

Idealismul celor două curente se descompune. O prăpastie psihico-socială se deschide în Rusia.

In acest timp, a apărut Leonid Andreev, care şi-a luat personajele operelor din viaţa reală, nu dintr'o imaginaţie bolnavă, — cum cred unii.

Ţesătura operelor sale e aceiaşi: „frica de moarte, frica de viaţă, absurditatea vieţii omeneşti, neputinţa fatală şi deprimată a omului, supunerea voinţii lui elementelor necunoscute, negarea liberului arbitru".

Andreev îşi apăra cu înverşunare concepţiile, „totdeauna scumpe", pe care le punea la baza operelor sale febrile.

(O. M. Ivanov. *Adevărul Literar şi Artistic*, No. 97).

Glasuri nouă în critica engleză

Corespondentul londonez al revistei americane *The Dial* a dat de curînd un atac la adresa unora dintre poeţii englezi şi americani care, mulţumindu-se cu un public mare şi o artă infimă, dorm pe patul de trandafiri al gloriilor cîştigate.

Prilejul au fost cele două antologii de poezii recente, cea engleză „A Versului Modern" şi „Poezia Modernă Americană" a d lui Untermeyer.

Cuvinte care desvăluesc, nu fără oarecare amărăciune, o stare generală a poeziei, nu se pot repeta niciodată, mai ales la noi, îndeajuns.

„Noi avem atunci un număr larg de scriitori dînd publicului celace îi place; şi un larg corp de revuişti spunîndu-i că e drept să-i placă celace îi place; şi Morning Post care să spună că tot ce e nou e o simptomă bolşevică; şi vre-o revistă care să afirme că acest public e aşa de luminat încît celace lui nu-i place nu poate plăcea într'adevăr. Nu spun că un jurnalism mai inteligent ar produce poeţi mai buni; această presă neinteligentă e o latura numai a situaţiei; o latura a acelei moderne false „democraţii" care pare să producă tot mai puţini şi mai puţini indivizi".

„Limba engleză impune mai puţin asupra scriitorului decît cea franceză, dar cere mai mult dela el. Cere mai mare şi mai constantă variaţie; fiecare cuvînt trebue încărcat cu energie proaspătă la fiece moment; limba noastră cere o „animositate" care lipseşte în mod unic acelor autori tocmai, pe care publicul îi aclamă ca stilişti.

„Lipsa de integritate sufletească care e, cred, la spatele tuturor acestor imbecilităţi superficiale ale versului englez contemporan, luat în parte (imbecilităţi pe care un public american e gata să şi le.. asume), e deghizată în diverse chipuri; mai ales în forma nobilelor gîndiri şi pomposităţii nesfîrşite.

Şi criticul numeşte atunci cu predilecţie pe d. *Sandbury* pentru că e „loc comun" şi convenţional, *Lindsay* (cel cu motivele negre şi „arta pentru comunitate" în poezie) fiindcă e lipsit de semnificaţie şi sfîrşeşte odihnindu-şi resemnarea pe umerii adevăraţi ai irlandezului Joyce, autorul recent al lui „Ulysse".

(T. S. Eliot. *The Dial*).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Anatole France, *La vie en fleur*, Calmann Levy, Paris.

Anatole France ne dă cel din urmă volum din seria de Amintiri din copilărie, din care fac parte : *Le Livre de mon ami, Pierre Nozière, Petit Pierre.*

Cu *La vie en fleur*, neîntrecutul maestru începe amintirile din adolescenţă.

Atît putem spune în rubrica noastră despre această carte. Cine ar putea pretinde să-l *rezumăm* pe Anatole France ?

Manuel Galvez, *La tragedia de un Hombre fuerte*, Biblioteca de Novelistas Americanos, Buenos Ayres.

Autorul, unul din romancierii cei mai de seamă ai Argentinei, caută să dea în această operă spiritul din zilele noastre al acestei ţări, studiind în acelaşi timp şi schimbarea modului de iubire la Buenos-Ayres.

Eroul, urmaşul unei vechi familii spaniole, este cucerit de ideile nouă ale vremii. El reprezintă spiritul dinamic al metropolei în luptă cu acel „static" al provinciilor ; dispreţueşte ceia ce-i spaniol, trecutul naţional şi tradiţiile ; iubeşte progresul, acţiunea şi chiar activitatea „mecanică" a Anglo-Americanilor.

Dar, purtînd în sînge înclinarea romantică a părinţilor lui, caută, neliniştit, iubirea pe care nu a găsit-o în căsătorie. Rînd pe rînd are mai multe amante care i se dau fără multă şovăire. Eroul vede în acest lucru evoluţia logică a amorului. Spiritul dinamic a cîştigat şi pe femee ; rezultatul va fi sădirea unei morale nouă în care cele două sexe vor avea acelaşi libertate.

Lilian Winstanley, *Macbeth, King Lear, and Contemporary History*, Cambridge, University Press.

Biografismul englez duce la excese în cartea aceasta care, caşi cea precedentă, de acelaşi autoare, despre *Hamlet*, încearcă să traseze genealogia fiecărui personaj din Shakespeare şi să-l găsească chiar în persoana vreunui om de curte sau cap încoronat al vremii.

Cu un spirit al paradoxului remarcabil, autoarea vrea să lichideze dela început dificultatea esenţială care se iveşte în întrebarea : de ce, luate, să zicem din plină viaţă politică a zilei, piesele shakesperiane se depărtează totuşi atît de mult de realitatea istorică ? Oricine ar răspunde : fiindcă era Shakespeare cel ce scria, şi fiindcă geniul lui creator nu putea însemna ceva mai mult decît transfigurare.

Autoarea însă, fidelă punctului său de vedere strict istoric, cu un tur de forţă logică, spune: fiindcă pur şi simplu, conştient de imprumutul ce îl face, Shakespeare era destul de sîrguincios să-l ascundă deformînd situaţiile şi deghizînd personagiile.

Scriind atunci „Macbeth" şi „Regele Lear", Shakespeare nu făcea o incursie în pretinsele cronici scoţiene relative la „întîmplările casnice ale unui îndepărtat rege din Epoca Bronzului", ci o simplă vizită mascată a Masacrului Sfîntului Bartholomeu, a omorului lui Darnley, favoritul şi victima Maxiei, sau relata aventurile acestui mare amant svînturat care a fost Bothwell.

In *Hamlet* autoarea deja ne spusese că vede pe Jacob I regele scoţian care ar fi avut un tată şi o mamă cam ca în piesă. Aşa

Macbeth e pur şi simplu Bothwell care omoară pe Darnley, cum atestă istoria, nu un general sugestional de vrăjitoare care-şi ucide regele binefăcător. Lady Macbeth deasemenea nu e decît Mary Stuart şi până şi portarul bine dispus în zorii monstruoasei crime e bine cunoscutul curtean de mîna a doua, rubicond şi bufonic, Guy-Fawkes.

Ce să mai spunem dacă chiar în „Regele Lear" e transpusă în familie, cearta dintre Franţa şi Anglia sau dintre Franţa şi Liga Catolică care s'a purtat cu aceasta din urmă exact cum bătrînul monarc a fost tratat de fetele sale.

E mult oţios şi multă ingrată cazna literară în lucrarea aceasta care, dacă n'ar avea darul unei erudiţii oneste şi unui devotament benedictic pentru marele Will, ar fi deajuns ca să întoarcă privirile entuziaste ale cetitorului universal dela aceia ce constitue mai mult ca orice poezie şi mai puţin ca orice „literatură".

E, ni se pare, tocmai această distincţie care se pierde din vedere de criticii germano-saxoni ai lui Shakespeare atunci cînd se tratează opera lui cu un spirit fidel dar sărman de statistician.

Şi cazul cărţii de faţă, autoarea intră atît de multe ori în cifre şi date, în evenimente seci şi nume proprii, încît tragedia care cu consensul criticei universale e cea mai mare din toate literaturile, devine o placă de fonograf peste care o păreche de ochelari se miră că găseşte toate urmele melodiei divine care se aude.

STUDII CRITICE ŞI FILOSOFICE

Irving Babbit, *Rousseau and romanticism*, Houghton Mifflin Co. Boston and New-York.

Această carte nu-i, după cum near face să bănuim titlul, o carte de istorie literară sau de istoria ideilor, ci mai degrabă un studiu de filozofie morală.

Autorul expune trei concepţii asupra vieţii, cărora literatura şi arta le dau o expresie concretă. Mai întîi concepţia clasică, — umanismul pozitiv şi critic, al lui Aristot şi-a budismului adevărat : individul se limitează, pentru a se putea defini şi alcătui, prin eforturile coordonate ale inteligenţei şi ale imaginaţiei creatoare. In al doilea loc vine concepţia neoclasică care neglijează imaginaţia şi tinde să disciplineze pe om, după tiparul unui tip cu totul imuabil.

In al treilea loc este concepţia romantică care în forma dată de Rousseau este de un naturalism emoţional. Cîteodată acest naturalism se combină cu naturalismul utilitarist şi ştiinţific (Bacon), progresul ştiinţific dînd omului o nouă încredere în sine-însuşi.

Rousseau-ismul se explică în parte prin insuficienţa neo-clasicismului, dar remediul e mai rău decît răul. Filozofia lui Rousseau şi, în măsura în care-l contaminată, toată filozofia occidentală, sînt nesănătoase.

Remediul este într'o reîntoarcere la clasicismul pur, printr'o reconciliare între raţiune şi imaginaţie, una devenind imaginativă şi cealaltă raţională.

Marcel Barrière, *Essai sur le donjuanisme contemporain*, Edition du Monde Nouveau, Paris.

Instinctul amorului a rămas acelaşi de cînd e omul. Numai felul în care pasiunea se manifestă s'a schimbat. Donjuanismul este cea din urmă formă de a înţelege şi de a practica amorul în zilele noastre.

D. Barrière studiază acest însemnat fenomen psihic şi fiziologic. Amorul se naşte şi se dezvoltă la oamenii moderni printr'un act gîndit de voinţă : seducţiunea. Bărbatul, înzestrat cu calităţi de seducător, atrage femeia şi o cucereşte adeseori fără să o iubească. Un astfel de bărbat este un artist în donjuanism, ceiace însamnă astăzi cea mai înaltă cucerire a artei asupra naturii.

Donjuanismul are două pricini :

Intoarcerea Spiritului omenesc la idealul păgîn, aşa cum îl înţeleg adevăraţii artişti, şi opunerea din ce în ce mai îndrăzneaţă a individului împotriva legilor care împiedică sau orînduesc prea aspru libertatea de a iubi.

Din întreaga lucrare se desprinde o morală nouă. Una din urmările acestei morale a donjuanismului este de a contribui la emanciparea femeii: „Prin faptul că el nu impune nimic femeilor, că le iubeşte sau se face iubit de ele fără condiţii, seducătorul le obişnueşte, prin pilda lui insuşi, să se desfacă de prejudecăţile lor, să scuture jugul opiniei sau al moralei. Le dă, într'un cuvînt, frumoasa îndrăzneală de a iubi, „*criminal*" cum spun legiştii, popii, bărbaţii şi mamele".

CĂLĂTORII

Pierre Loti et Samuel Viaud, *Suprêmes visions d'Orient*, Calmann Levy, Paris.

Sînt notele celor două de pe urmă călătorii ale lui Pierre Loti în Turcia. Jumătatea a doua a cărţii este scrisă de fiul lui Loti, Samuel Viaud, după însemnările tatălui său.

Printre amintirile care-i năvălesc în suflet la vederea locurilor din tinereţă, Pierre Loti însamnă schimbările pe care „progresul" le-a făcut ici şi colo.

La Constantinopol găseşte atmosfera de altădată şi chipuri familiare. De aici trece pe ţărmul Asiei la Candilly unde stă multă vreme la nişte vechi prietini.

Altădată se afla în Candilly un cimitir turcesc care se cobora pănă la mare, umbrit de o pădure de Chiparoşi. Loti găseşte în locul mormintelor o uzină electrică şi un horn uriaş dela o fabrică instalată de instituţia americană „Royal's College", reprezentanta civilizaţiei. Mai departe vorbeşte de moartea bătrînilor cîni ai oraşului. Descrie locurile pitoreşti de pe Bosfor şi de pe Coasta dimpotrivă a Europei cotropită acum de clădiri în felul celor dela Münich. E vorba să se dărîme vechile construcţii care se apleacă asupra apelor strîmtorii, şi să se înlocuească un cheu pe unde să poată umbla automobile.

Samuel Viaud a adăogat la volum şi trei scrisori de-ale tatălui său din Adrianopol publicate în 1913. Cîteva articole asupra Grecilor, scrise de Pierre Loti, complectează volumul.

RELIGIE

P. Heinisch, *Personificationen und Hypostasen im Alten Testament und im Alten Orient*, Aschendorff, Münster.

P. Heinisch compară „personificările" conţinute în Vechiul Testament cu cele din literatura religioasă a vechiului Orient. D-sa se ocupă cu deosebire de personificările calităţilor divine.

In religia egipteană, babiloneană şi persană, calităţile supreme ale zeilor au fost adesea transformate în zei noi. Nu se întîlneşte un fapt asemănător în religia lui Israel. Sînt numai două excepţii: misteriosul „Inger al lui Dumnezeu" din cărţile istorice şi divina Inţelepciune din cărţile înţelepciunii.

Din aceste fapte autorul deduce o probă în favoarea forţei interioare a monoteismului israelit. Cultul oficial n'a cunoscut niciodată decît un singur Dumnezeu. „Lîngă Iehova nu era niciun loc pentru zei inferiori".

Charles Guignebert, *Le problème religieux dans la France d'aujourd'hui*, Garnier, Paris.

Lăsînd deoparte protestantismul şi iudaismul, autorul arată starea catolicismului în Franţa din punct de vedere politic, social, intelectual şi religios. In capitolul în care studiază problema religioasă din punctul de vedere social, începe prin a defini atitudinea tradiţională a Bisericii, subliniind nepotrivirea între doctrina socială şi socialism. Incă dela început Biserica nu a fost o instituţie de progres către o organizare socială mai bună, ci dimpotrivă a fost o putere conservativă. Apoi, se opreşte asupra atitudinii bisericii după separaţiune. Găseşte că toată activitatea nouă a bisericii după această dată este oportunistă. Incheie cu observaţia că, concepţia socială a bisericii e prea veche ca să mai poată prinde rădăcini în popor.

CHESTIUNI SOCIALE

Ludwig Heyde, *Abriss der Sozialpolitik*, Quelle u. Meyer, Leipzig.

O privire generală asupra directivelor politicei şi a legislaţiei sociale în Germania şi în Austria. Fără a lua în consideraţie legiuirile schiloade confecţionate în timpul războiului, autorul a reunit documente importante asupra programului şi istoriei politico-sociale începînd dela 1848.

In partea a III-a a volumului găsim descrierea legislaţiei sociale în Germania şi Austria în 1920. Pe lîngă enumerarea şi comentarea diferitelor legi, L. Heyde cercetează problemele la care aceste măsuri vor să răspundă şi încearcă chiar să găsească soluţii originale.

Erik Sjoestedt, *Le Secret de la Sagesse française*, Edition des Lettres Françaises, Paris.

O carte elogioasă despre Franţa scrisă de un Suedez.

Autorul pune printre cele dintîiu calităţi ale poporului francez: „dragostea de muncă şi mulţumirea lucrului împlinit; tenacitatea, spiritul de familie, economia, individualismul".

Femeia franceză este lăudată pentru energia, blîndeţa şi vioiciunea ei. In loc să facă o vină fetelor tinere pentru purtările lor prea libere, cum obişnuesc alţi scriitori, Sjoestedt le laudă, susţinînd că în nici o altă ţară curtenia nu este aşa de perfectă.

Ocupîndu-se şi cu defectele poporului francez, autorul crede că lipsa de spirit public şi nepăsarea îi fac mult rău. Scăderea constantă a natalităţii şi influenţa nefastă a alcoolismului sînt fapte care-l îngrijorează.

ŞTIINŢĂ

Paul Painlevé, *Les axiomes de la mécanique*, ed. Gauthiers-Villars, Collection des maîtres de la Pensée scientifique.

Mecanica clasică este o ştiinţă deductivă care se dezvoltă în mod logic plecînd dela un oarecare număr de axiome. Două secole de verificări experimentale păreau a fi dat edificiului mecanic construit de Galileu, Newton, d'Alembert, Lagrange, o tărie indistructibilă. Dar la începutul secolului XX, teoriile relativităţii au dat o grea lovitură mecanicei clasice, atacînd-o în înseşi principiile ei. D. Painlevé, încă dela începutul profesoratului său, a observat limpede lacunele acestei ştiinţe şi cursurile ţinute la Sorbona şi la Şcoala Politechnică au avut întotdeauna mai multe lecţii asupra axiomelor. Volumul de faţă cuprinde esenţa acestor cursuri. Autorul pune mai intâiu în evidenţă geneza istorică a mecanicei şi arată cum axiomele ei sînt luate din filozofia şi metafizica scolastică, dar corijate prin observarea directă a naturii. Apoi enunţă întregul acestor axiome, subt forma precisă în care le-a condensat ştiinţa modernă, arătînd cum se leagă de principiul de cauzalitate.

Lucrarea mai conţine o notă asupra propagării luminii în care se compară teoriile emisiunii şi ondulaţiunii, şi se discută greutăţile care, în această din urmă teorie, au dus la noile teorii relativiste.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

Aglae Pruteanu, *Amintiri din teatru*, „Viața Romînească", 1922, Iași, Prețul 22 lei.

Aureliu Weiss, *Studii literare* (George Diamandy, Gabriele d'Annunzio, Oscar Wilde, Bernard Shaw, Paul Hervieu, Georges de Porto-Riche, François de Curel, Henry Barbusse, Drama socială contimporană), Edit. H. Steinberg, 1922, Bucureşti, Prețul 20 lei.

A. Schor, *Fabricarea săpunului*, Bibl. „Cunoştinţe folositoare", Edit. „Viața Romînească", 1922, Bucureşti, Prețul 2 lei.

D. G. Chițoiu, *Temeiul îmbunătățirii vitelor*, Bibl. „Cunoştinţe folositoare", No. 9, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Prețul 2 lei.

Dr. Eugen Mezei, *Abizuri*, Libr. Lepage, 1922, Cluj, Prețul 25 lei.

Asociația patronală, Inst. „Speranța", 1922, Bucureşti.

Noua constituție a Romîniei, 32 prelegeri publice organizate de Institutul social romîn, – cu o anexă cuprinzînd noile constituții europene, Edit. „Cultura Națională", 1922, Bucureşti, Prețul 125 lei.

Alexandru Lapedatu, *Comisiunea monumentelor istorice*, Secțiunea din Transilvania și ținuturile mărginașe (Raport cu privire la lucrările din primul an de funcționare 1921–1922), Tip. Dr. I. Bornemisa, 1922, Cluj.

Al. Odobescu, *Doamna Chiajna*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni" No. 94 95, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Prețul 2 lei.

Trecerea învățămîntului comercial și industrial la ministerul industriei și comerțului (Raportul Camerei de comerț și industrie din Botoșani), Tip. „Reinvierea", 1922, Botoșani.

Lucian Costin, *Cîntecele mele*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Prețul 10 lei.

Ignotus, *In umbră și tăcere* (Poezii), Edit. „Cartea Romînească", 1922, Cluj, Prețul 20 lei.

Ignotus, *Fericirea* (Dramă în trei acte), Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Prețul 12 lei.

Anuarul școalei medii (civile) romîne de stat din Ocnele Mureșului pentru anul școlar 1921–1922, Tip. Frații Kupferstein, 1922, Cluj.

Anuarul institutelor de învățămînt gr.-cat. din Blaj pentru anul școlar 1921–1922, Tip. Seminarului teologic greco-catolic, 1922, Blaj.

Mercure de France, No. 582–583; *Revue internationale du travail*, No. 2; *La nouvelle Revue Française*, No. 109; *Ideia europeană*, No. 100–102; *Adevărul literar și artistic*, No. 93–98; *Foaia plugarilor*, No. 8–9; *Buletin de studii și informațiuni economico-financiare*, No. 8; *Revista Infanteriei*, No. 249–250; *Ramuri*, No. 32; *Ideea*, No. 3; *Lutetia*, No. 1; *Duminica poporului*; *Romînia politică*, No. 6–8; *Ilustrația*, No. 8; *Cîmpul*, No. 17–18; *Gîndul nostru*, No. 15–16; *Paris-Bucarest*, No. 6; *Convorbiri literare*, No. 8–9; *Analele Dobrogei*, No. 3; *Flamura*, No. 5; *Ramuri*, No. 34; *Romînia Viitoare*, No. 4; *Păstorița*, No. 35–39; *Arhiva C. F. R.*, No. 8–9; *Sirius*, No. 3; *Revista științifică „V. Adamachi"*, No. 4; *Prolom*, No. 13; *Năzuința*, No. 4; *Revista Vremii*, No. 19; *Școala Nouă*, No. 14–15; *Cosînzeana*, No 16–17; *Ramuri*, No. 36; *Educația*, No. 7–8; *Biserica Ortodoxă Romînă*, No. 11; *Roma*, No. 10–11; *Sburătorul literar*, No. 41; *Noua Revistă Bisericească*, No. 9–11; *Cugetul Romînesc*, No. 6; *Flamura*, No. 6; *Vocea Romîniei*, No. 5–6; *Annales des mines de Roumanie*, No. 9; *Arhiva pentru știința și reforma socială*, No. 1; *Artele frumoase*, No. 7; *Lupta economică*, No. 27–28; *Cuvîntul*, No. 8–9; *Invățătorul romîn*, No. 6–7; *Școala Basarabiei*, No. 3–4; *Lamura*, No. 10–11; *Arhiva*, No. 4; *Buletin de studii și informațiuni economico-financiare*, No. 9.

BANCA

Marmorosch, Blank & Co.

SOCIETATE ANONIMA

CAPITAL SOCIAL: Lei 125.000.000

DEPLIN VARSAT

REZERVE: Lei 164.600.000

SEDIUL RIN BUCUEŞTI

SUCURSALE ŞI AGENŢII:

in străinătate: PARIS, Place Vendôme, 20.
CONSTANTINOPOL, Galata, Agopian Han
» » Agenţie in Stambul.
NEW-YORK, Broadway 31—33.

in ţară: BUCUREŞTI, Calea Victoriei 42, Calea Grivitei, Piaţa Sf. Anton şi Calea Moşilor (Gura Oborului).
ARAD, BRAILA, BRAŞOV, CERNAUŢI, CLUJ, CONSTANŢA, GALAŢI, ISMAIL, ORADEA-MARE, TÎRGUL-MURŞEULUI.

Operaţiuni de Bancă:

Conturi curente, Împrumuturi, Lombarde, Sconturi, Schimb, Scrisori de Credit, Cecuri, Avansuri comercianţilor şi industriaşilor, Emisiuni, Safe.

BANCA SINDICATULUI AGRICOL IALOMIŢA

Bucureşti, Calea Victoriei No. 30

Face orice operaţiuni de bancă, participă, finanţează întreprinderi industriale şi comerciale

Director General
Dr. Const. B. Maltezeanu

BANCA IAŞILOR

Societate Anonimă pe acţiuni

Capital 10.000.000 Lei

IAŞI. — STR. ŞTEFAN CEL MARE **No. 47.**

Sucursale: Chişinău şi Galaţi.

Face orice operaţiuni de bancă in **general: Cumpărări şi vînzări** de efecte publice, avansuri pe depozite de efecte publice şi orice transacţiuni financiare; conturi curente şi emisiuni de scrisori de Credit pentru orice ţară; participaţiuni industriale şi comerciale.

„BANCA MOLDOVA"

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital şi Rezerve Lei 30.000.000

CENTRALA: IAŞI

Sucursale: **Galaţi, Chişinău, Bălţi, Cetatea Albă** (Ackerman) **Orhei, Leova şi Reni**

Face orice operaţiuni de bancă. *Primeşte bani spre fructificare* contra scrisori de depuneri şi libret de economii, primind vărsăminte de la lei 5 în sus. Emite cecuri şi face plăţi în toate oraşele mari din *România Mare, America şi Europa.*

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot celace privește redacția: manuscrise, reviste ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Alecsandri, Iași.**

Institutul de arte grafice și editură „Viața Romînească", precum și revista „Viața Romînească" sînt reprezentate la București de d. D. D. Patrașcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din București

Pentru tot ce privește Revista „Viața Romînească", ca: abonamente, anunciuri, și pentru toate editurile societății Viața Romînească din Iași, cetitorii din Capitală se pot adresa și sucursalelor din București:

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

1922 ANUL XIV. — NOEMBRE No. 11

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 12.
1922

VIAȚA ROMINEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 150 lei; jumătate an 75 lei. Numărul 15 lei. — Pentru străinătate: un an 300 lei; jumătate de an 150 lei. Numărul 25 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIATA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alexandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimiţind suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună inainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an	300 lei
Pentru particulari:	
Pe un an	150 lei
Pe jumătate an	75 »
Un număr	15 »

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 »
Un număr	25 »

Abonaţilor li se acordă între alte avantagii şi reduceri însemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 150 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 800.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 120)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 30 lei*, adică *treizeci lei pe an.*

Administraţia

Pentru siguranţa primirei regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandărei pentru ţară şi 65 lei pentru străinătate.

Inştiinţare

Faţă de scumpetea lucrului manual şi a hîrtiei, Administraţia Revistei „Viaţa Romînească" face cunoscut tuturor cetitorilor, că este nevoită ca *dela 1 Ianuarie 1923* să urce la *200 lei* preţul abonamentului anual şi la *20 lei* preţul exemplarului — rămînînd, chiar cu această urcare, tot cea mai ieftină publicaţie care apare la noi

VIATA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alexandri No. 10—12.

ANUL XIV

Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată ... mandărei pentru ţară şi 65 lei pentru străinătate.

Pentru sigu... cu abonamentul ...

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sint: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimiţind suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună inainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 150 lei
Pe jumătate an . . . . 75 „
Un număr . . .

... pe an, ... aproximativ de lei 800.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică in cazul nostru, lei 120)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 30 lei*, adică *treizeci lei pe an.*

Administraţia

„VULTUR"

Fabrică de ULEIURI VEGETALE, LACURI şi KITT

Societate Anonimă pentru Industria şi Comerţul de Uleiuri, Vopsele şi Produse Chimice

CAPITAL LEI 4.000.000.—DEPLIN VĂRSAT

Fabrica şi Laboratorul
ŞOSEAUA VIILOR 93—97
Telefon 16/40

Sucursala:
Calea Moşilor, 392

Magazinele „VULTUR"
(Desfacerea produselor Fabricei Detail)
Str. Colţei 7 bis (Piaţa Sf. Gheorghe)

Biroul Central: Str. BURSEI No. 5 Et. I—Telefon 23/83

Brăila: Str. Regală No. 39. — Giurgiu: Str. Principele Nicolae 12

Costică Constantinescu

— Import-Export engros —

Bucureşti, Calea Victoriei 98, Bulev. Lascar Catargiu No. 3

Adresa Telegrafică: „TITINEL"

Telefon.

IMPORT:
COLONIALE
MANUFACTURĂ
INCĂLŢĂMINTE

EXPORT:
CEREALE
PRODUSE PETROLIFERE

WIEDER & Co.

— BUCUREŞTI —

Sucursale: LONDRA: E. c. 3. Gracechurch St. 52
BERLIN: W. Potsdamerstrasse 124
GALAŢI: Str. Portului 41 (Cassa Suré)

Adrese telegrafice:

BUCUREŞTI	—	„WIEDER"
LONDRA	—	„LOMORFA"
BERLIN	—	„LOMORFA"
GALAŢI	—	„WIEDER"

Codes: ABC 5 th Edition
Bentley
Liebers

DESFACEREA EXCLUSIVĂ A PRODUSELOR MINEI „VULCANA-PANDELE"

Banca Generală a ţărei Româneşti

CAPITAL STATUTAR LEI 150.000.000
EMIS ŞI VĂRSAT LEI 60.000.000
REZERVE LEI 48.000.000

Sediul Central: Bucureşti, Str. Lipscani 10

SUCURSALE:

BRĂILA, BRAŞOV, CLUJ, CONSTANŢA, CRAIOVA, GALAŢI, GIURGIU, ORADIA MARE, PLOEŞTI, SEPSI-SÂN GEORGI, TURNU-MĂGURELE

BANCI AFILATE:

BANCA BASARABIEI, CHIŞINĂU,

CU SUCURSALE IN

BĂLŢI, BENDER, ISMAIL, SOROCA, CETATEA ALBĂ, ŞI CĂLĂRAŞI

Face orice operaţiuni de Bursă.

Oficiul de vînzarea Hîrtiilor produse în Ţară

La acest Oficiu se găsesc spre vînzare, predabile imediat sau după condiţiunile din comande, următoarele hîrtii din fabricile Letea, Buşteni, Cîmpulung Petrifalău, Piatra-Neamţ şi Scăeni:

Hîrtie specială pentru documente şi titluri; Hîrtie specială de mină, cu sau fără filigrame; Hîrtie ministerială şi velină cu „Marca Ţărei," „Trei Stele," „Ursul," „Leul," simple şi vărgate liniate sau cadrilate; Hîrtie sugătoare albă şi colorată; Hîrtie specială de desemn şi registre; hîrtii fine colorate; Hîrtie colorată zisă „Natur"; Carton alb pentru cărţi de vizită; Carton fin colorat; Carton de iută şi carton colorat pentru desene; Hîrtie de gazetă şi de afişe; Hîrtie pergamentată albă şi colorată pentru împachetarea materiilor grase; Hîrtie albă de împachetat; Hîrtie bună încleită şi neîncleită, satinată şi nesatinată; Hîrtie resistentă de împachetat, precum: Manilla (tauen) grid-lex, parchemin; Hîrtie de Celuloză pe o parte satinată; Hîrtie zisă „Pelure"; Hîrtie subţire pentru farmacii; Mucavale: gris, brune şi albe şi mucava de paie.

PRIMEŞTE COMANDE DE ORI-CE FEL DE HÎRTIE

[illegible]: [illegible] No. 4. — BUCUREŞTI

„REMINGTON“ MODEL 1920

RECORDUL PERFECȚIUNEI
CLASIFICATA
I-a la
CONCURSUL INTERNAȚIONAL
CLAVIATURA SPECIALA
LIMBEI ROMÂNE
ȘI
UNIVERSALA TOTODATA
REPREZENTANT GENER.
PENTRU
ROMANIA
NICOLAE IVANOVICI & Co.
BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI No. 18

Brevetată la NEW-YORK.
TELEPHON : 25 12
GARANȚIE 5 ANI

„DACIA-ROMANIA“

Societate Generală de Asigurare în București
— Intemeiată la 1871 —

Capital de acțiuni	Lei 24.000.000 **depllin vărsat**
Rezerve statutare	„ 18.359.230
Diverse garanții	„ 57.119.141
Averea Fondului de asociațiuni .	„ *3.261.497*
Garanția totală	**Lei 102.739.868**
Daune plătite în anul 1920 . .	*Lei 16.821.589*
Daune plătite dela înființarea Societ.	„ *311.315.083*

„Dacia-Rominia“ este societatea cea mai veche și mai pu-
ternică din țară. Trecutul ei, însemnatele sale capitaluri și per-
soanele cari o conduc, dau asiguraților cele mai depline garanții,
pentru asigurări cît de mari în ramurile: *Incendiu, Grindină,*
Transporturi, Viață, Accidente, Furturi prin spargere și anume,
în condițiunile cele mai prielnice pentru asigurați.
Lămuriri se dau de îndată, la cerere, în București, la
sediul Societății, *str. Wilson No. 3*, sau la agențiile ei princi-
pale din str. Stavropoleos No. 15 și Regală No. 8, în județe la
agențiile ei din toate orașele, iar în ținuturile alipite, în urmă-
toarele orașe:
Arad, str. Unirei No. 7; *Brașov*, Banca Romînească; *Buziaș*,
la Banca Temișana; *Cernăuți*, I. Flondor No. 22; *Chișinău*, str.
Pușkin No. 25; *Cluj*, Calea Victoriei No. 27; *Dicio Sîn Martin*,
la Banca Comercială și Industrială din Valea Tîrnavei; *Lugoj*;
Lovreni; *Lipova*; *Oradia-Mare*, la Banca Romînească; *Tg Mu-*
reșului, la Banca Romînească; *Sibiu*, la Banca Romînească;
Temișoara, la Banca Romînească; *Vinga*.

„CREDITUL GENERAL de COMERȚ și INDUSTRIE“

Societate anonimă

Capital 12.500.000 lei

Biroul Strada Lascar Catargiu No. 8
BUCUREȘTI

Telefon No. 47 | 24

Exploatarea atelierelor
C. F. R. Grivița

„Creditul carbonifer“

Societate anonimă minieră

Capital 55.000.000 lei

Biuroul central BUCUREȘTI.

Strada Lascar Catargiu No. 8

Telefon No. 45/85

Exploatarea minelor de cărbuni din
Comănești, Vermești și Leorda
Județul Bacău

Fîntîna dintre plopi

Soarele bătea pieziş în hanul Ancuţei, scînteind în geamurile zăbrelite. Lăutarii se sculaseră din cotloanele lor şi-şi stecleau dinţii; Ancuţa cea sprîncenată aţiţa iar focul în covrul vechiu de spuză; noi gospodarii şi cărăuşii din Ţara-de-Sus ne uitam numai cu coada ochiului la oalele goale înşirate pe lîngă proţapuri. Dar scripcile şi cobzele încă n'aveau cătare. Şi nici comisul Ioniţă dela Drăgăneşti nu-şi începu povestea pe care o aşteptam. Căci pe şleahul Romanului se vedea venind un călăreţ, învăluit în lumină şi'n pulberi uşoare. Calu-i pag, cu grumazul încordat şi cu coama fluturînd, în buestru iute, parcă luneca spre noi.

Înspre munţi erau picle neclintite; Moldova curgea lin în soarele auriu într'o singurătate şi 'ntr 'o linişte ca din veacuri; şi cîmpurile erau goale şi drumurile pustii în patru zări; iar călăreţul pe cal pag parcă venea spre noi dedemult, de pe depărtate tărîmuri. Şi cum ajunse drept han coti, căci aici îi erau sorţii să se oprească,—îşi scoase pălăria de pîslă neagră şi ne pofti la toţi buna-ziua şi noroc-bun.

Era un om ajuns la cărunteţe, dar se ţinea drept şi sprinten pe cal. Purta ciubote de iuft cu turetci nalte ş'un ilic de postav civit cu nasturi rotunzi de argint. Pe umeri, ţinută numa 'ntr 'un lănţujel, atîrna o blăniţă cu guler de jder. Avea torbă de piele galbenă la şold şi pistoale la coburi. Obrazu-i smad cu mustăcioară tunsă şi barbă rotunjită, cu nas vulturesc şi sprîncene întunecoase, arăta încă frumuseţe şi bărbăţie, deşi ochiul drept stîns şi închis îi dădea ceva trist şi straniu.

Cum coborî de pe cal zîmbind cu prietinie şi privindu-ne cu ochiu-i limpede şi albastru, comisul Ioniţă îl cunoscu şi se şi răpezi din locul lui, înălţînd braţele şi strigînd cu mare glas:

«Oare mă 'nşel? Nu eşti domnia-ta prietinul meu Neculai Isac, căpitan de mazili?»

Zîmbetul călăreţului pieri şi ochiu-i crescu, rotund şi aţintit.

«Da, răspunse el cu glas moale și blînd; eu sînt Isac. Acuma te cunosc și eu. Dumneata ești comisul Ioniță, dela Drăgănești...»

Cu mare plăcere, văzui pe cei doi oameni îmbrățișîndu-se. Și tovarășii ceilalți erau mulțămiți de asta. Și ochii Ancuței se înduioșară.

Iapa cea bătrînă și slabă a comisului rînji și rîncheză în dosul hanului.

«Aista-i calul meu din tinerețe», zise comisul ridicînd capul și desfăcîndu-și brațele.

Străinul își întoarse ochiul spre dihania cea bătrînă și zîmbi ușor, fără să pară prea mirat.

«Cu asta am umblat eu o țară, urmă comisul. Amîndoi, îți aduci aminte? am bătut drumurile și ne-am părăduit tinerețele! De cînd ne-am despărțit însă, văd că ai pierdut o lumină.

— Da, răspunse călătorul, cu glasu-i blînd. Am pierdut. Am avut o întîmplare năprasnică. Și Dumnezeu m'a întors iarăși prin locurile acelei dureri...

— Cum se poate? Aici ai avut această întîmplare?

— Da, prietine. Îngăduie-mi numai să-mi duc calul la adăpost, să-l grijesc și să-i dau grăunțe. Pe urmă om bea un pahar de vin și ți-oiu povesti ce nu știi....»

Pășind sprinten, mazîlul trecu spre grajd, ducîndu-și calul de căpăstru. Ancuța, răsărind ca dintr'o amintire, privi după el și grăi în șoaptă, spre comis:

«Aista-i omul cel din Țara-de-Jos, de care vorbea maică-mea, cînd eram copilă?

— Da, răspunse comisul; Neculai Isac dela Bălăbănești, din ținutul Tutovei. Am fost prietini buni în tinerețele noastre.

— Spunea maică-mea, urmă Ancuța, că a avut mare val și erau să-l omoare niște Țigani aici, la vad la Tupilați. Era o poveste înfricoșată, de care nu-mi mai aduc bine aminte.

— Atuncea are să ne-o spue singur căpitanul Neculai, cuvîntă cu mare mulțămire răzeșul. Să știi dumneata, dragă Ancuță, că acest mazil dela Bălăbănești, care se uită acuma liniștit la noi și grăește așezat, a fost un om cum nu erau mulți în țara Moldovei. Voinic și frumos — și rău. Bătea drumurile căutîndu-și dragostele; se suia la mănăstiri și cobora la podgorii. Și pentr'o muere care-i era dragă, își punea totdeauna viața. Așa om a fost. S'a avut ibovnice către toate zările. S'adulmeca pe drumuri fără hodină și fără astîmpăr...»

La aceste vorbe, noi, răzeșii și cărăușii din Țara-de-Sus, ne-am uitat unii la alții prea bucuroși s'am cunoscut că mazîlul trebue să fie un om cum ne place nouă. Iar Ancuța cea tînără și-a înălțat sprincenele zîmbind, și-a potrivit mărgelele la gît și cîrligele de păr la urechiuși. Și cînd văzu pe mazil că se 'ntoarce spre noi, îi trecu pe dinainte, ușurel, mlădiindu-se, cum știa ea că-i șade bine.

Căpitanul Neculai păși la butucul din preajma focului. Își scoase blănița și își înfășură în contăș pistoalele. Puse șaua și friul deasupra și se așeză mulțămit alături, privind în juru-i.

Cașicum ar fi știut ce dorește, Ancuța ieși ca o șerpoaică pe gura gîrliciului, aducînd în dreapta cofăel plin și'n stînga ulcică nouă. Cu obrajii rumeni și gîfîind, se opri lîngă foc și întinse mazîlului ulcica. Lăutarii se trăseseră pe nesimțite aproape și rînjeau cu viclenie, sunînd din strune.

Cînd văzui pe moș-Leonte, cetitorul de zodii, că-și caută loc lîngă cei doi prietini, fără să stau prea mult la îndoială, mă ridicai dela proțapuri, făcui doi pași și grăii cu îndrăzneală:

«Prea cinstite căpitane Neculai! Noi sîntem aicea mai mulți gospodari și cărăuși din Țara-de-Sus care foarte dorim să cinstim cu domniata o ulcică de vin nou și s'ascultăm întîmplarea cea dedemult...

— Iubiților prietini, îmi răspunse mazîlul, mie mi-a plăcut totdeauna să beau vinul cu tovarăși. Numai dragostea cere singurătate. Divanul nostru-i slobod și deschis și-mi sînteți toți ca niște frați!»

Pe loc cufundînd noi ulcelele în cofăel, le-am închinat căpitanului și ne-am strîns împrejurul lui, iar lăutarii au prins a cînta cu jale cîntecul cucului bătrîn. Ci nu mult după aceia, cînd am istovit vinul, s'a ridicat și Ancuța dela foc cu pui fripți în țiglă.

După ce-a venit alt vin ș'am închinat iar, într'o vreme a rămas căpitanul Isac dela Bălăbănești puțintel mihnit, și cuprinzînd pe comisul Ioniță de umăr, a oftat ș'a zis uitîndu-se spre pîcla munților, la asfințit:

«Săracă țară moldovenească! erai mai frumoasă în tinerețele mele!»

Pe urmă s'a întors spre Ancuța, tulburat, îngînînd ușor cel din urmă viers al lăutarilor:

Trage, mîndro, cu bobii...
Trage, mîndro, și-mi ghicește
Codrul de ce 'ngălbinește,
Omul de ce 'mbătrînește...

A apucat pe hangiță de mînă, și ea nu s'a sfiit, ci numai clipea domol ca o mîță dezmierdată. Iar noi am rămas tăcuți, căci am înțeles că mazîlul vrea să ne spuie întîmplarea lui de demult.

*

Domnilor și fraților, a vorbit căpitanul Isac dela Bălăbănești,—ascultați ce mi s'a întîmplat pe-aceste meleaguri, cînd eram tînăr. De-atuncea au trecut ani peste douăzeci-și-cinci: catastihul acelor vremuri a început să mi se încurce. Eram un

om buiac și ticălos. Calul meu sta hojma cu șaua pe dinsul
și bătrinii mei nu-mi vedeau obrazul cu săptămînile. Maică-
mea mă bocea în fiecare Duminică și mă blăstăma și dădea le-
turghii lui popa Nastase, ca să mă liniștesc și să mă 'nsor.
Iar tatu-meu tăcea ș'o privea 'ntr'o parte, căci și el fusese ca
mine și-i făcuse multe zile amare. Om nevrednic nu pot să
spun c'am fost. Aveam oi și imașuri și neguțam toamna vi-
nuri; dar îmi erau dragi ochii negri, și pentru ei călcam multe
hotare. Dumnealui comisul Ioniță poate să vă spuie cîte dru-
muri am bătut, căci și el avea patima mea în zilele lui și e-
ram de multe ori tovarăși.

Așa, într'o toamnă ca asta, duceam vinuri la ținutul Su-
cevei. Și eram în popas aici, la hanul Ancuței, cu cărăușii și
cu antalele. Și mă aflam în mare mihnire, căci dragostea mea
din anul acela se desfrunzise cu vara. Iar mama acestei An-
cuțe se uita pe subt sprîncene la mine și rîdea, căci nici vinul
nu-mi plăcea, nici pe lăutari nu-i suferearn. Umblam bezmetic
și singur ca un cuc.

Era într'o Sîmbătă, pe la toacă. Am încălecat ș'am pur-
ces încet, pe-un drumușor, printre miriști. Ș'ascultam în sin-
gurătate, pe sus, cocoarele care se călătoreau. Cînd am ajuns
la malul Moldovei, am luat-o încet la vale, printre apă și luncă.
Intr'un răstimp au început clopotele la biserica dela Tupilați.
Am oprit calul și le-am ascultat cu jale, până ce-au contenit.
Și-mi aduc aminte că după ce-au stat clopotele acelea, am au-
zit altele, dela bisericile altor sate, — și picurau depărtate și
stinse; parcă băteau în inima mea. M'am trezit într'un tîrziu
privindu-mă într'o revărsare de apă ca 'ntr'o oglindă, și m'am
spăriat de mine, ca de o vedenie.

Am pornit iar, și umblam pe gînduri; până ce-am auzit
zvon de glasuri. Treceam pe după o perdea de răchiți și nu
mai vedeam balta. Am cotit într'un corn de luncă și mi s'au
arătat deodată gîrle arzînd în soarele asfințitului, printre scrun-
tare. Ș'o liotă de Țigani tocmai sfîrșeau de răstocit o creangă
a apei, aproape, ș'acuma se împrăștiau după pește răcnind și
țupăind ca niște diavoli.

Am strunit calul. Am auzit un glas gros: parc'ar fi dat
o poruncă. Puradeii și muierile s'au oprit. Pe urmă, la ace-
lași glas, au pornit înainte. Iar dela răstoacă un Țigan bă-
trîn și nalt, în durligi, s'a îndreptat spre mine, pășind rar, ca
pe catalige, prin gîrlă.

Cineva l-a strigat din urmă:

«Und'te duci, măi Hasanache?»

El nici n'a catadicsit să răspundă. Pufăind din lulea, se
apropia de mal.

Din altă parte, porni după el o fetișcană cu fusta roșie.
La un braț de apă dădu la adînc și prinse a țipa ș'a rîde, ri-
dicîndu-și la subsuori fusta. Trecu răpede și porni pe prund
înaintea bătrînului.

Hasanache răcni răgușit după ea, amenințînd-o cu pumnul:

«Fă 'napoi, fa!»

Ea-și scutura capul gol, și-și steclea dinții. Aproape de
mine se opri și mă privi uimită, parcă vedea o sălbătăciune
rară.

«Fă 'napoi, fa Margă! strigă iar Țiganul cel bătrîn. Lasă
pe boer în pace!»

Ea făcu iar semn de împotrivire din cap și începu a rîde.

Era o fetișcană de optsprezece ani. Ii văzusem în apă
trupul curat și frumos rotunzit. Sta aproape de mine, numai
în cămașă și'n fusta roșie. Obrazul îi era copilăresc; dar na-
sul arcuit, cu nări largi, și ochii iuți mă tulburară deodată. Am
simțit în mine ceva fierbinte: parc'ași fi înghițit o băutură tare.

Hasanache o ajungea, cu brațul ridicat. Ea feri în lături,
mă ocoli în fugă și trecu iar spre baltă. La malul apei se o-
pri și începu din nou să mă privească.

Bătrînul își scoase luleaua, scuipă, și rînji negru. Toți
dinții dinainte îi erau rupți.

«Sărut mîna, beiule, nu băga în samă. E-o fată proastă,
care n'a eșit încă în lume».

Marga chicoti, la malul bălții, și păru-i negru și lins a-
vea luciri de păun.

Hasanache o amenință cu luleaua. Apoi iar se întoarse
spre mine.

«Dumneata trebue să fii boerul care-a poposit la han, cu
vin din jos...

— Da, dar de unde știi?

— Mi-au spus lăutarii, cari-s de-ai noștri. Am văzut o-
braz străin ș'am înțeles că dumneata trebuie să fii acela. Dacă
mi-i da de-o garafă de rachiu, îți pup mînile și zic bogdaproste
măriei tale. Iți faci pomană c'un Țigan bătrîn și nevolnic!»

Incet-încet laia de Țigani dela pescuit lăsase răstoaca și
venea către mine, împingîndu-se, ferindu-și capetele și privin-
du-mă cei dela spate pe după umerile celor dinainte. Unii în-
trebau ceva pe Marga. Ea le răspundea șoptit și mă privea
zîmbind cu coada ochiului.

Am tras dela șold tașca, am deschis-o ș'am scos din ea
un bănuț de argint. Hasanache l-a prins din zbor și l-a vîrît
răpede în gură. Am mai scos un ban ș'am făcut un semn Ți-
gâncușei. Ca o șopîrlă s'a zmult dintre Țigani, s'a zvîrlit spre
mine ș'a primit banul în poală.

Hasanache prinse a urla către ceilalți ș'a-i mîna înapoi
spre baltă.

Nu mai aveam de ce sta. Era prea mult huet și prea
multă larmă. Am pornit spre han; însă cu îndoială. Pe cînd
urcam un ponor, am mai întors odată capul. Pe Marga n'am
mai văzut-o.

Eram nemulțămit. Calul mergea domol prin țărna moale
și eu mă gîndeam la fel de fel de lucruri, în care amestecam

pe Țigăncușa cu fustă roșie. Cotii după colnic; și dintr'odată mi se înfățișă, într'o văiugă verde, o fîntîniță cu colac de piatră, între patru plopi. Era un loc tainic și singuratic. Apa neclintită, aproape de ghizdele, parcă avea în ea ceva viu: mișcarea măruntă și necontenită a frunzișurilor.

Calul înclină capul și rupse o gură de iarbă. Il strunii și-i dădui pinteni. După o vreme, începui a vedea hanul. Atunci mai privii de cea din urmă oară îndărăt. In vîrful plopilor, la fîntîna singuratică, lucea asfințitul. Iar în umbra dedesubt sta Marga, cu mîna streșină la ochi. Mi s'a părut? A fost o arătare? Am zărit-o numai o clipă, cît a ținut și lucirea soarelui dedeasupra.

*

Pe-atuncea nu cunoșteam, ca acuma, sufletul femeilor. Cu toate acestea, adouazi dimineață, o așteptam pe Marga. Pe cînd oamenii pregăteau boii ca să-i înjuge la car și moș-Zaharia, vatamanul cărăușilor, îmi lămurea ce drum trebuie s'apucăm, eu tot fulgeram cu ochii drumeagul Tupilaților. Ce așteptam eu însă nu se vedea.

Mi-am potrivit coburii, am cercetat pistoalele. M'am plecat apoi, ca să string chinga calului, hotărît să încalec. Cînd ridic capul, Marga la doi pași de mine. Intindea mîna, ca să mîngîie botul roibului. Și rîdea. Era îmbrăcată cu fusta ei roșie și cu poică albastră. La cap își potrivise o batistă ca sîngele. Gîtul îi era plin de hurmuzuri. In picioare avea încălțări nouă. Cu înfățișarea ei neliniștită de capriță neagră, parcă eșise din pămînt. Insă nu mă privea.

Mi-am simțit inima bătînd, ș'am văzut că mi-i dragă, măcar că era o Țigancă proastă. Cînd o întrebai: „Tu ești?", răsări și i se înfiorară nările.

«Sărut mîna, boerule, eu sînt. Am venit să-ți mulțămesc. Asară, abia am așteptat să iasă Jidovul din Sîmbătă și m'am și dus la el cu carboava dumitale. Mi-am ales ciuboțele!»

Și-mi arătă pe rînd încălțările, ridicînd cîte-un picior și săltîndu-și ușurel fusta cu vîrful degetelor.

Moș-Zaharia se trase mormăind la cărăușii lui. Imi cunoștea el năravurile. Mă apropiai de fată. Il zisei rizînd:

«După cît văd, te-ai gătit de Duminică. Ești frumoasă ca o duducuță.»

Vorba-i făcu mare plăcere. Sîngele-i rumeni obrajii. Clătină din cap și mă privi în față:

«Nu m'am îmbrăcat pentru biserică!

— Atuncea pentru ce?

— Așa mi-a plăcut mie. Am venit la orîndă, să iau rachiu pentru unchețu Hasanache. Și să mulțămesc boerului, cum am spus.

— Eu socoteam c'ai venit să-mi ghicești.

— Nu, cuconașule, că nu-s babă, nici spun minciuni. Ce ți-ași fi putut gici?

— Credeam că mi-i gici cu cine-așî dori eu să mă'ntîlnesc într'un loc.

— Unde? șopti ea rizînd cu toată fața. La fîntîna dintre plopi?

— Da.

— Cu cea pe care-ai văzut-o acolo asară?

— Da: de-atuncea o doresc.

— Se poate, cuconașule, îngînă ea blînd, și ochii i se umbriră; dar aceia-i o biată fată din șatră și dumneata numaicît șăgueșți, și te duci. Iaca, boii îs înjugați și carăle pornesc. Incaleci și dumneata, și ea te poate aștepta hăt și bine. Desară cine știe unde ai să însenimezi dumneata!

— Ba s'aștepte, îi răspunsei eu privind-o țintă, fără zîmbet. La două ceasuri după înserat, eu mă'ntorc și sînt acolo...»

Ea-și plecă nasu'n pămînt și tăcu un răstimp. Apoi, fără să mă privească, începu cu alt glas:

«Dar după ce duci vinul unde trebuie, nu te întorci tot pe acesta drum și nu poposești aici?

— Ba da. Insă poate fi întîrziere, dacă nu mi-a pregătit boerul dela Pașcani banii.

— Așa?»

Se răsucea ușor în loc, la dreapta și la stînga, mlădiindu-și mijlocul și privindu-și cu stăruință ciuboțelele. Apoi deodată îmi apucă mîna cu care țineam dirlogii calului, mi-o sărută, se întoarse și fugi. Se mistui undeva, pe subt zidurile hanului. O mai așteptai o vreme cu ochii, dar n'o mai văzui.

Ancuța ieși în ușă, ca să-și primească banii de gazdă. Măcar că nu mai era tînără, era frumoasă femee, plină și voinică. Imi zîmbea viclean, clătinînd din cap, căci toate le pricepea și toate le vedea. Era cași Ancuța astălaltă, care se uită acuma la mine și rîde. Dar asta-i mai tînără și mai frumoasă.

Oamenii îndemnau boii și carăle ieșeau scîrțîind la șleah. Cînd a trecut și cel din urmă car, al unsprezecelea, m'am zvîrlit și eu în șea. Lăutarii s'au ploconit cu cușmele în mînă, din colțul gîrliciului. Eu am trecut la drum, și Lupei, cînele cel mare, sur, slobozit de moș-Irimia din lanț, începu să latre și să salte împrejurul roibului. Era o dimineață limpede și senină de toamnă în valea Moldovei. Se auzeau clopote de biserici sunînd în depărtări. Acuma zvonul lor venea până la sufletul meu blînd și cu dulceață.

Am mers multă vreme așa, avînd soarele'n spate și apele Moldovei în stînga. Am trecut prin satele răzeșilor dela Miteștî, Năvrăpești și Miroslăvești. Pe urmă am lăsat valea Moldovei ș'am prins a sui dealul cel lung spre Brătești. Cînd am ajuns acolo, în codru, subt schit, am făcut popas. Dar eu nu v'așî putea spune ce-am grăit cu oamenii pe unde am trecut, nici ce-am văzut; căci aveam în mine chipuri și vedenii care mă duceau ca'n zbor aiurea.

Către asfinţitul soarelui am fost la Paşcani şi m'am şi înfăţişat la curte. M'am închinat cu sanatate în faţa lui Canta şi i-am arătat că i-am adus vinul tocmit. Dumnealui m'a bătut pe spate şi mi-a zis „brava"; mi-a orînduit odaia de mas şi mîncare, ş'a rămas hotărît să descărcăm adouazi. Mi-a mai povestit domnia-sa cum i-a bătut piatra în anul acela viile dela Cotnari; dar nu prea băgam de samă, căci se ridicau pîcle de pe Siret şi venea sara.

După ce-am mîncat ş'am făcut cercetarea oamenilor şi rînduiala pe noapte, am spus o vorbă tainică lui Moş-Irimia, care mi-a scos pe furiş calul la poarta curţii. Cu Lupei după mine, am pornit întâiu la pas. In sat am luat-o în trap uşor. Pe urmă am pişcat roibul cu harapnicul. Ş'am mers într'o întinsoare, cu şuer de vînt în urechi, domolindu-mi fuga numai în sate. Şi la două ceasuri după înoptat am văzut hanul Ancuţei scînteind c'o singură lumină. L-am ocolit ş'am apucat prin mirişti. Am dat pe urmă în drumeag. Ş'am pus pe roib în pas cînd am simţit că m'apropii de fîntîna cu patru plopi. Imi bătea inima şi mă temeam să nu găsesc locul mort. O lună ştirbă şi roşcată se ridica din răsărit ca peste o pustie.

Deodată, cînd simţii freamătul plopilor, Lupei mîrîi uşor. Atunci descălecai. Poruncii cu glas scăzut: «Fii cuminte, Lupei!» Şi mă oprii. Am avut o tresărire năprasnică în toată fiinţa. Marga era lîngă mine. In lucirea ştearsă a lunii, sta puţin întoarsă, cu fruntea grămădită în cotul mînii stîngi. Cînd am atins-o, şi-a lăsat braţele în jos şi mi-a făcut faţă. O auzii rîzînd încet. Purta pe ea toate podoabele: le simţeam pipăind-o. N'avea duh de tutun, şi capu-i mirosea a flori.

*

In acei ani ai tinereţii, nopţile-mi păreau mai scurte. Şi vorbeam mai puţin. Cum a asfinţit luna, roibul a nechezat încetişor. M'am înălţat în picioare, lîngă ghizdelele fîntînii. Marga mi s'a aninat de umăr, şi-a grămădit capu'n pieptul meu ş'a prins a plînge.

«Nu fii proastă şi nu plînge! i-am zis eu. Desară mi-i drumul înapoi. Vreau să-ţi aduc o scurteică de hulpe dela Paşcani.»

Ea se strîngea în mine suspinînd.

«N'ai să te'ntorci. Că eu îs o roabă ş'o nemernică. Dar am să te-aştept ş'am să mor lîngă fîntînă dacă nu vii!»

Am stăpînit-o un răstimp subt braţ, ş'am învălit-o'n contăş, căci tremura toată. Şi după ce m'a sărutat şi i-am mîngîiat ochii, am lăsat-o arzînd, în lacrimi. Am încălecat ş'am purces răpede, c'un gînd necontenit şi stăruitor, să mă opresc şi să mă'ntorc spre ea. Cu cît mă depărtam, cu atîta o simţeam mai aprig în mine.

La Năvrăpeşti, am prins a zări pe Moldova pîcle nedesluşite şi'n răsărit s'a arătat geana de ziuă. Cînd am coborît la Paşcani, răsărea soarele'n negura Siretului. Am descălecat la poarta curţii, mi-am dus calul la grajd. M'am întors la ciuşmea şi mi-am stropit obrazul cu apă rece. Pe urmă m'am îndreptat spre pivniţă, unde auzeam glasul supărat al lui moş-Irimia.

Am descărcat cu bine vinul. Şi toate antalele dela podgoriile cele dedeparte, după ce-au călătorit în scîrţîit de cară şi'n soare de toamnă, au coborît la întuneric, în hrube. Oamenii boerului le ciocăneau, trăgeau pe vrană vin cu trestioarele. Şi la urmă a venit şi boerul în fiinţă ş'a gustat o cupă, ş'a ciocnit cu mine şi mi-a zis iar: Brava. «De-acuma, căpitane Neculai, a urmat el, să vii după mine în cerdac, să facem socoteală şi să-ţi dau dreptul tău!»

Cu ce mi-a dat boerul, florini de argint, mi-am umplut taşca. M'am închinat supus către cinstitu-i obraz, i-am pupat mîna ş'am coborît către tovarăşii mei. Era vremea de-amiază. După prînz, am hotărît să luăm drumul înapoi, către locurile noastre.

Dar mîncarea, pentru mine, n'avea gust şi preţ. Am înfulicat hulpav ceva, în fugă. Şi, cu gîndurile nopţii, mi-am lăsat tabăra ş'am dat o raită printre oamenii şi slujbaşii curţii, întrebînd de-o scurteică de hulpe. Banul bun găseşte ce'ntreabă. Aşa c'am găsit îndată o blăniţă cu faţa de postav roş. Ş'am simţit, luînd-o în mînă, plăcerea Ţigăncuşei, şi'n suflet mi-au scăpărat ochii ei iuţi.

Am făcut calea'ntoarsă încet, în pasul boilor. Era o zi lină, fără boare de vînt. Şi'n făgetul nalt, bătut de brumă, frunzele se desprindeau singure şi cădeau domol fîşîind: codrul parcă era o fiinţă şi ofta trudnic. Mergînd în pas leneş, mîngîiat de soare, dormitam în şea. Şi-mi visam ibovnica la fîntîna cu patru plopi.

Cu carăle, am mers astfel pănă către sară. N'aveam de ce mă grăbi. Pe urmă, cînd a intrat în mine neliniştea ca un pojar, m'am alăturat de Irimia, la carul cel din cap, şi i-am spus încet:

«Moş-Irimie, popasu-i la han la Ancuţa. Eu mă duc înainte. V'aştept acolo.»

Bătrînul şi-a întors cu mustrare ochii către mine:

«Bine, căpitane Neculai. Du-te unde ştii şi ne-om vedea la han.»

Am dat pinteni calului. După douăzeci de obraţe, în jurul meu începu să salte şi să latre vesel Lupei.—Moşneagul, mă gîndeam eu, e cu grijă, ca totdeauna. Mi-a trimes străjer.

Am pus calul în buestru iute şi-i ascultam în liniştea înserării bătaia potcoavelor pe şleah. Stele se aprinseră în cerul curat. Cîteva focuri clipiră şi parcă le răspunseră pe dealurile de dincolo de Moldova. Drumul era fără oameni, şi cîmpurile înţeleniseră în linişte, ca'ntr'o taină.

Mi-am împins roibul de-adreptul spre locul ştiut. Luna încă nu răsărise.

Subt plopi, la fîntînă în vâlcică, era mai întuneric. M'am apropiat pe jos, cu frîul calului trecut prin cotul mînii stîngi. Cînd m'am oprit, am simţit numai freamătul neostoit al frunzarului. Am legat calul subt unul din plopi, de-o tufă. Lupei s'a încovrigat subt botul lui, în păiuş.

Am aşteptat o vreme; nu multă. Cînd ieşi luna în răsărit ca un ochiu de spaimă, cînele mîrîi. Dar tăcu îndată, căci cunoştea pe cel ce vine. Păşii spre fîntînă. Zării prin întunecime umbra Margăi: parcă venea fugind. Se opri, c'un ţipăt înăbuşit: mă văzuse. Apoi se răpezi şi mă cuprinse de grumaji. Gîfîia şi mă strîngea către ea, scîncind. Rămase lipită de mine; şi după ce se potoli, suspină prelung şi adînc.

Lepădai contăşul în iarbă, aproape de colacul de piatră al fîntînii, şi mă lăsai jos. Fata îngenunchie lîngă mine. Îi vorbii, mîngîind-o:

«Margă, ieri-noapte îţi era răcoare şi tremurai. Ţi-am adus scurteica juruită.»

Ea pipăi iute haina, rîzînd fericită, ş'o trase pe mînici. Grăi, alintîndu-se:

«Acu văd, boerule, că ţi-a fost puţintel dor de-o biată fată...»

Se întinse lîngă mine. Am cuprins-o în braţe. O dezmierdam şi ea avea o înfiorare ş'un gemăt ca de sălbătăciune rănită.

«Ce ai tu, Margă?» am întrebat-o eu într'un răstimp.

Caşicum aşi fi lovit-o, răsări în capul oaselor şi prinse a-şi bate fruntea cu pumnii.

«Boerule! Calcă-mă'n picioare, omoară-mă şi zvîrle-mă'n fîntînă, căci nu ţi-am spus mai degrabă!»

I-am cuprins braţele strîns, îngrijat deodată.

«Ce este? Nu înţeleg. Vorbeşte lămurit!»

Ea acuma plîngea, şi se apleca spre mînile mele, sărutîndu-le.

«De ce nu mă baţi? de ce nu mă zdrobeşti? Iaca ce-i. Uncheşu-Hasanache m'a trimes ieri dimineaţă la crîşmă. A băgat de samă că te uiţi lung la mine şi mi-a spus să viu şi să-ţi intru'n suflet şi să ne'ntîlnim... Şi să-i spun lui unde mă găseşti. Şi el, cu cei doi fraţi mai mici ai lui, Dimachi şi Turcu, să vie cînd îi fi cu mine, unul să-ţi fure calul şi ceilalţi doi să sară şi să te doboare...»

Abia-i desluşeam vorbele din tînguire.

«Şi tu ce-ai făcut? Le-ai spus unde vin să te găsesc?

— Le-am spus, că altfel mă omorau.

— Şi de ce n'au venit asară?

— Au aşteptat să te'ntorci cu paralele de pe vin.

— Ş'acuma au să vie?

— Au să vie! răcni ea, înăbuşit. N'am putut răbda de

dragoste, ş'am vrut să mai stai cu mine, de-aceia nu ţi-am spus cum am venit. Dar acuma nu mai pot, şi-ţi spun; căci vor să te omoare şi să-ţi eie banii. Au mai făcut ei fapte de-acestea şi nu se tem de nimica! Acuma ştiu c'au să mă înjunghie, căci au înţeles că-mi eşti drag, ş'au să priceapă de ce-ai scăpat, dar de-acuma înainte nu-mi mai pasă!»

Eu mă ridicasem din locul meu, răcit de-un fior. Fata îmi îmbrăţişă genunchii:

«Du-te răpede! du-te răpede!»

Glasul ei era plin de groază. Era prea tîrziu. Cînele începu a hămăi deodată sălbatic, întărîtat şi duşmănos. Mă răpezii spre cal. «De-acu mă omoară, căci m'au auzit!» răcni Marga cu obrazul la pămînt. În urma mea, în întunecime, cu ură, izbucni un strigăt gros: cunoscui glasul lui Hasanache.

Am fost din cîteva sărituri lîngă cal. Lupei, c'un urlet, se izbise de ceva în tufe şi prinsese, rupînd. L-am îndemnat cu glas apăsat: «Prinde, Lupei! Nu te lăsa!» Era un cîne tare şi ager la colţ, în care-mi puteam pune nădejdea.

Am zmuls frîul, am încălecat ş'am deschis coburii. Cu pistolul în mînă, am dat pinteni calului şi l-am răpezit după larma cînelui. Din urmă-mi am auzit urlete omeneşti de îndemn. Cum suiam din vâlcică, în goană, am desluşit pe zare, la limpeziş, mogîldeaţa Ţiganului care fugea de cîne. Am tras cu pistolul; am auzit zăpăitul cînelui după el: nu-l nimerisem.

Ajuns sus, îmi îndreptai calul după glasul lui Lupei. Eram tare în şea, aveam arme la mine şi nu mă mai temeam. Dar cum goneam pe cel dinainte, din urmă simţeam că mă alungă şi pe mine cineva. Auzeam glasurile de îndemn tot mai aproape, din urmă şi pe două părţi, caşicum ar fi vrut să-mi taie laturile. Pe mirişti, luna ştirbă vărsa o lucire slabă. Pe fugarul dinainte îl vedeam. Întorsei capul la dreapta şi la stînga. Ţiganii din urmă se ţineau de mine zvîrlindu-se în prăjini. Şi răcnetul lor, acelaşi cuvînt, îl răpezeau din cînd în cînd celui dinainte. Deodată-i înţelesei, — cînd băgai de samă că alergau cotit. Cel gonit de Lupei fugea şerpuit prin mirişte; cei din urmă mă ajungeau.

Şi deodată-mi ieşiră pe laturi înainte. Săltau ghemuiţi şi răsucindu-se ca nişte diavoli negri. Unul dintre ei rămase pe pămînt şi făcu pieziş din dreapta către mine. Cellalt îmi căzu şi el în stînga. Înţelesei într'o clipă primejdia. Dar eram avîntat în goană. Auzii vijîitul prăjinilor aruncate în picioarele calului. Am avut un vîrtej scurt, ş'am căzut. Însă eram deprins şi cu de-acestea. În clipa prăbuşirii picioarele nu-mi erau în scară. Mă rostogolii în mirişte, mă ridicai iute din şale şi făcui faţă. Ţiganii veneau peste mine. C'un zbîrnîit mă pătrunse o lovitură de fier ascuţit la coada ochiului drept. Ridicai pistolul şi fulgerai la un pas, între ochi, pe cel ce mă încăleca. Se prăbuşi peste mine, stropindu-mă cu sînge. Ş'auzii în preajmă şi hîrîitul sălbatic al lui Lupei care rupea pe cellalt.

Simţii subt şold şpanga ce mă lovise. O apucai şi mă opintii în sus. In ochiul drept aveam o săgetare adîncă şi forfotit de sînge. Cu ochiul teafăr zării spre şleah lumina hanului şi incepui a răcni c'un glas schimbat de tulburare şi de durere. Lupei prinse a gifii imprejurul meu ş'a-mi da tîrcoale. Ceilalţi doi duşmani se mistuiseră în întuneric. Dinspre han, porniră a-mi răspunde chiuituri prelungi şi se aprinseră făchii.

Până ce mi-au venit tovarăşii, mi-am legat strîns cu batista dela gît ochiul atins. Calul icnea la cinci paşi de mine şi se opintea din cînd în cînd să se scoale. Cînd l-au împresurat cărăuşii şi l-au cercetat, i-au găsit picioarele de dinainte rupte. L-am lăsat acolo; şi cu acelaşi glas schimbat şi răguşit am îndemnat pe toată lumea îndărăt. Au pornit cu făchiile înainte spre plopi, şi sileam şi eu scrişnind din dinţi, ameţit, slabit şi mişel. La fîntînă i-am găsit pe toţi cu capetele buluc asupra colacului de piatră. Subt lumini lucea sînge proaspăt. «Au stropşit-o ş'au prăpăstuit-o in fîntînă... am grăit eu slab.

— Pe cine au prăpăstuit, pe cine au zvîrlit?» mă întreba moş-Irimia.

Eu n'am mai simţit puterea să răspund. Pe subt batistă mi-a năboit iar sîngele; mi se prelingea prin mustăţi şi-mi inunda gura. Şi parcă gustam din sîngele împrăştiat pe colacul fîntînii.

*

Cînd îşi sfîrşi căpitanul Neculai istorisirea, asfinţi soarele în munţi şi se întinse umbră peste valea Moldovei şi asupra hanului. Focul se stinsese. Noi gospodarii şi cărăuşii din Ţara-de-Sus am rămas tăcuţi şi mîhniţi. Numai comisul Ioniţă mormăi ceva şi se uită cu fudulie în juru-i. Ancuţa cea tînără grăi:

«Tot aşa imi povestea şi mama demult despre întîmplarea asta. Ţiganii ceilalţi doi au fugit şi s'au mistuit în codru...

— Da, aşa-i, asta-i o intîmplare din vremea noastră...» întări, tot fudul, comisul Ioniţă dela Drăgăneşti.

Am îndrăznit şi eu să ridic glasul într'un tîrziu, ş'am întrebat:

«Mai este în fiinţă fîntîna cu cei patru plopi?

— Nu mai este... a răspuns încet moş-Leonte, cetitorul de zodii. S'a dărîmat, ca toate ale lumii...»

Cu toate acestea, căpitanul de mazili o vedea. Sta împovărat în locul lui, neclintit şi cu capul plecat. Obrazul drept, boţit spre ochiul stors, parcă era încleştat şi pecetluit pe totdeauna într'o durere. Iar ochiul cel viu, mare şi neguros, privea ţintă în jos, în neagra fîntînă a trecutului.

Tîrziu, la înserat, s'a aprins iar focul. Şi căpitanul Isac s'a ridicat din locul lui, a prins pe Ancuţa de mînă ş'a cerut, pentru sine şi pentru soţi, vin vechiu în oale nouă.

Mihail Sadoveanu

Scheletului

Eu te-am purtat cu seriozitate
In trupul inestetic şi vulgar:
O îngăimare de eternitate
De clar de lună mort, şi var.

Te-am deghizat cum am putut mai bine
Păstrîndu-te intact ca pe-o mumie,
Şi ai crescut neturburat în mine
Aşa cum scrie în Biologie.

Subt carnea inutilă şi greoae
Eu te-am simţit păşind aristocratic,
Cu capul tău rotund de cucuvae
Şi nostalgii străvechi de asiatic.

De cîte ori în viaţă am crezut,
De cîte ori am plîns şi am iubit,
Eu ţi-am simţit în mine rîsul mut
De craniu filozof şi mucalit.

Dar trupul obosit şi mai departe
Te va purta în el şi te va duce
Fatal şi credincios până la moarte
Aşa cum ar purta pe-ascuns o cruce.

In tine simt superba melodie
De flaut sterp şi înălbit în stepe,
De fluer şuerînd a veşnicie,
Pe care n'am s'o mai aud cînd va începe.

In mine dormi cum ar dormi un mort
O clipă deşteptat de visuri rele;
Şi te-am purtat, şi încă-o să te port,
Alb mărţişor al veşniciei mele.

Demostene Botez

Originile democraţiei romîne

Subt acest titlu, d. D. V. Barnoschi, cunoscut pentru scrierile sale juridice cărora a datorit cooptarea de către Universitatea din Cernăuţi ca profesor de sociologia şi filozofia dreptului, publică o nouă şi importantă lucrare. Cetind-o, am dobîndit trei impresii dominante.

Barnoschi este mîndru de a fi moldovan şi de a fi urmaşul unuia din „cărvunarii" de neam vechiu care au colaborat la redactarea aşa zisei „constituţii" dela 1822. De acest sentiment de altfel firesc, se resimte însă imparţialitatea judecăţii sale istorice.

Barnoschi este jurist. De aceia, aflîndu-se în faţa unui „proect de lege" în 77 articole care pot fi analizate exegetic şi critic, nedreptăţeşte alte proecte de reformă care, într'o formă mai modestă şi „nearticulată"—dacă mă pot exprima astfel—conţin şi ele principiile constituţiei carvunare.

Barnoschi este sociolog şi mai ales sociolog—cum a judecat şi Universitatea din Cernăuţi—şi de aceia paginile sale despre teoria interdependenţei sociale şi aplicarea ei la studiul originilor democraţiei romîne sînt, după socotinţa mea, cele mai luminoase ale cărţii şi demne de o deosebită atenţie.

I

„Boerii valahi—scrie Barnoschi (p. 7) — n'au fost preocupaţi de chestiunile sociale moderne decît mai tîrziu şi urmînd drumul deschis de fraţii Moldoveni". — „Individualităţi combative, spirite mai îndrăzneţe din marea masă a boerimii secundare, însumează ceiace s'a numit partida novatorilor sau, puţin mai tîrziu, şleahta carvunarilor. Aristocraţia le mai zicea, în bătae de joc, ciocoi... Din acest partid a eşit constituţia dela 1822 şi *lui* se datoreşte îndrumarea societăţii *romîneşti* pe calea democraţiei moderne" (p. 57).

Filiaţia novatorilor moldoveni, Barnoschi o urcă la Manolache Bogdan şi Ion Cuza care au complotat împotriva lui Const. Vodă Moruzi (p. 68) la 1778. Dar cu *trei ani mai nainte*, un complot similar pusese la cale în Muntenia boerul băştinaş Cîndescu împotriva domnitorului fanariot Al. Ipsilanti. Au fost însă, mai degrabă, nişte manifestaţii paralele ale naţionalismului incontestabil al boerimii de toate treptele, din amîndouă principatele, mînată de instinctul de conservare.

Legătura dela 1782 de care vorbeşte apoi Barnoschi (p. 67) a boerilor Moldoveni, de a fi „toţi într'o unire şi dragoste... pentru folosul... *patriei*", era eşită din rîndurile boerimii mari şi menită, pe deoparte, a nu lăsa „pe străini *sau pămînteni* a prohorisi cu vrajbe şi amestecături spre vătămarea cinstei staţului boerimii", iar de altăparte, a păzi „pronomiile statului boeresc". Aşa că această legătură pare să fi fost mai degrabă îndreptată *împotriva* unor înaintaşi ai „carvunarilor" de mai tîrziu.

Barnoschi notează apoi „revoluţia" dela 1804 din Moldova, adică manifestul anonim al boerilor „din starea de mijloc", care a făcut atît sînge rău protipendadei şi a provocat un firman turcesc de dezaprobare. In acest libel trebue să vedem cu drept cuvînt cea dintâi „carvunărească" manifestaţie cunoscută până azi în Moldova. In Muntenia însă, apăruse încă dela 1797, în greceşte „Poezia morală a vestitului Alex. Calfoglu ţărigrădeanul, către nepotul său din Bucureşti". Calfoglu fusese boer muntean şi cartea acestui grec, crescut fără îndoială în tradiţiile culturii clasice eline, este o izbucnire de indignare împotriva josniciei cîrmuirii. Se găseşte în „Poezia morală" nu numai descrierea decăderii morale a clasei conducătoare, dar şi compătimire pentru starea ţăranului. Dar Muntenia şi-a avut răzvrătiţii ei şi înainte de 1830. Pe Scarlat Cîmpineanu din protipendadă, tatăl revoluţionarului dela 1848; pe boerii mărunţi de peste Olt, un fel de „carvunari" deci, Milcoveanu, Vulturescu şi Gigîrtu care nu recurg la anonime, ci îndrăznesc să vie până în divan să protesteze împotriva abuzurilor cîrmuirii. Un răzvrătit de felul lui Cuza dela 1804, este în Muntenia, la 1803, Ioan Facă, prigonit de Const. Vodă Ipsilante pentru că a început „să gonească vînturi şi să risipească bîrfeli de cuvinte netrebnice... trăind în fandasii".

In Moldova, în primele două decenii ale sec. XIX-lea, de suferinţele claselor de jos se preocupă boerii Vasile Mălinescu şi Ionică Tăut. De acesta din urmă, mă mir că Barnoschi care, cu drept cuvînt, îl preamăreşte (p. 111), nu menţionează că este autorul probabil al „Cuvîntului unui ţăran către boer", atribuit de obiceiu lui Vartolomei Măzăreanu.

In Muntenia, după boerul Calfoglu dela 1797, un om din popor, Naum Rîmniceanu se plînge, în scrisori dela 1815 către „boerul doctor" Silivestru Filitti de poverile, siluirile, nedreptăţile, jafurile, pustiirile pe care le îndură „obştimea". Dar şi

un boer mare, *Iordache* Golescu scrie la 1818 „Starea Ţării Romîneşti în zilele Măriei Sale Ion Caragea Voevod, făcută cu cheltuiala săracilor, din ce a mai rămas". Avem şi alte satire muntene din acelaşi vreme... dar Barnoschi nu le cunoaşte, după cum munteanul Pompiliu Eliade [1] nu cunoştea pe Ionică Tăut, spre legitima indignare a lui Barnoschi (p. 73 nota 2).

*

Tot atît de greşit este Barnoschi în aprecierea evenimentelor dela 1821. El scrie că inimoşii boeri carvunari moldoveni sînt acei care „au îndrăznit să vorbească padişahului despre vechea autonomie a ţării" şi că rezultatul pe care l-au obţinut „este pentru ei un titlu de căpetenie la recunoştinţa urmaşilor romîni de pretutindeni, *mai ales a Muntenilor* care au profitat direct şi imediat. Este ştiut că libertăţile obţinute de Valahia in urma eteriei, i-au venit ca o consecinţă a acţiunii moldoveneşti" (p. 81).

Vorbind de delegaţiile celor două principate la Poartă în primăvara 1822, Barnoschi zice că Muntenii şi-au retras arzul după cum se retrăsese şi arzul boerimii mari a Moldovei, ca fiind „prea retrograde" (p. 82).

E drept că şi răposatul Xenopol a scris că „domnia naţională s'a restituit în Moldova şi, ca o urmare, şi în Muntenia, tot după arzul novatorilor moldoveni" (citat de Barnoschi ibid.).

In fine, mai scrie Barnoschi că „francofilia Bucureştenilor şi partidul lor naţional nu i-a ridicat până la acţiuni sociale şi de aceia Muntenia nu are loc în izvoarele democratice decît prin Tudor, care juca acelaşi rol cu puşca plăeşească ca Ionică Tăut prin condei şi stăruinţă în politică (expresia lui Al. Russo). Acelaşi rol, dar mult mai secundar" (adaogă Barnoschi p. 83).

Noroc pentru bieţii munteni că adevărul istoric este altul.

Sînt de acord cu Barnoschi că mişcarea lui Tudor a izvorît din „mizeria poporului, pus în mişcare de ura, mîndria, inima, curajul şi ambiţia lui Tudor" (p. 68) şi că n'a izvorît din „preocupări doctrinare" (ibid.). Dar este incontestabil că mişcarea lui Tudor a fost o zguduire care s'a resimţit până la Constantinopol şi a atras mai mult atenţia Turciei şi Rusiei asupra stării interne a principatelor decît condeele novatorilor, fie munteni sau moldoveni. Cît priveşte acţiunea socială a partidului naţional muntean, pe care Barnoschi o neagă, ea a fost dimpotrivă covîrşitoare atunci. Partidul naţional muntean a fost acela care a ademenit pe Tudor,—de altfel un boernaş şi el, un sluger recent eşit din rîndurile unor vechi moşneni,—şi

1 P. Eliade nu cunoştea izvoarele interne. Aceasta spre lămurirea nedumeririlor lui Barnoschi (spre pildă la p. 311).

a transformat mişcarea lui, cu caracter social agrar la început, în mişcare naţională contra Grecilor, cum a fost dela început şi exclusiv mişcarea dela 1821 contra eteriei în Moldova şi cum este arătată mişcarea lui Tudor în manualele de şcoală. Mulţumită acestei dibăcii a boerilor munteni, partida naţională s'a afirmat în ochii Porţii ca fiind partida tuturor claselor sociale din Muntenia, ceiace va fi cîntărit mai greu în hotărîrile curţilor suzerane şi ocrotitoare decît orice fel de scrieri.

Tudor cerea, în *Februar 1821*, desfiinţarea domniilor greceşti; o *armată naţională* de cel puţin 12.000 oameni; *fixarea dărilor pe şapte ani de către o adunare naţională*. In Martie 1821, înţelegerea între Tudor şi boerii munteni era făcută şi împreună denunţau pe domnitorii străini ca autori ai tuturor nenorocirilor. Printre cei 56 semnatari munteni care dau lui Tudor adeverinţă că mişcarea lui este „folositoare şi izbăvitoare" întîlnim boeri de cîteşi trele treptele, printre care urmaşi scăpătaţi ai unor neamuri odinioară puternice, şi chiar boernaşi, aşa că întreaga boerime munteană se dovedeşte naţionalistă. In acest senz se trimite Porţii, *încă de atunci*, printr'un boer secundar, Borănescu, un arz pe care însă îl opreşte paşa din Silistra.

Ocuparea Munteniei de către Turci în Mai 1821 contribue şi mai mult să schimbe politica boerilor, care fug peste munţi, şi s'o îndrepteze iarăşi spre Rusia, dar tocmai ca o protestare împotriva călcării autonomiei ţării şi nesocotirii dorinţelor naţionaliste. De aceia şi boerii munteni, spre deosebire de progresiştii moldoveni, nici nu se mai adresează Porţii. Dar rusofilia aceasta a întregii boerimi muntene are deci cu totul alt caracter decît rusofilia protipendadei moldovene, dictată de rivalitatea ei cu novatorii carvunari. Cea dintâiu este motivată de interese naţionaliste, cea din urmă de interese de clasă.

Pentrucă în expunerea lui Barnoschi despre arzurile dela 1821–22 este oarecare confuzie, cîteva precizări mi se par necesare.

La 27 Martie 1821 trimete boerimea munteană Porţii arzul pe care-l opreşte paşa din Silistra.

In Octombre următor abia porneşte la Silistra arzul carvunarilor moldoveni pe care Barnoschi nu-l reproduce, deşi este esenţial pentru cunoaşterea revendicărilor lor şi a le compara cu cele muntene. Ei cereau „pronomiile, obiceiurile ce din vechi a avut norodul Moldovei, care din vreme în vreme şi-au pierdut mai de tot fiinţa lor", — după cum în arzul muntean fusese vorba de „stricarea dela o vreme a dreptăţilor ţării recunoscute din vechime de Poartă" — „din întrebuinţările cele rele a domnilor greci". „Să fim miluiţi, — continuau carvunarii, — a ni se da în purtarea de grijă a noastră pămîntenilor toate *mănăstirile* cu moşiile lor... făcute din invechime de strămoşii noştri pentru sprijinirea săracilor patrioţi şi pentru dare... de embatic la Ierusalim... Sa fim miluiţi a ni se da voe ca după

vechile obiceiuri ale pămîntului să ne alcătuim *pravile în limba patriei*... ca să nu urmeze mai mult întrebuinţarea cea rea şi voia slobodă a domnilor... Să fim miluiţi a ni se da voe... *să se hotărnicească toate moşiile... In purtarea tuturor trebilor* patriei *să fie orînduiţi... din toate neamurile de boeri pămînteni... Domn.. din însuşi neamul moldovenesc, pe care obştea-l va alege... Capichehaiale din boerii pămîntului*".

Caşi în arzul muntean din Martie, cereri naţionaliste. In plus, dreptul de a alcătui pravili în limba patriei şi revendicarea de clasă a carvunarilor, *leit-motiv* al politicei lor, ca în slujbe să fie orînduiţi boeri pămînteni „din toate neamurile".

Dar, fără a se mai adresa Porţii, boerii munteni continuau a redacta, la 1821, cereri de reforme.

Boerimea munteană reacţionară voeşte, în loc de Domn, un divan boeresc. Este o dorinţă caracteristică a protipendadei reacţionare în amîndouă principatele. O găsim în cererile desţăraţilor moldoveni dela Cernăuţi şi în alte două proecte moldovene citate de Barnoschi (p. 94—5). O mai găsim, izvorîtă însă din alte consideraţii, şi în proectul marelui boer progresist moldovean D. Sturdza (Barnoschi 107). Conservatorii munteni nu renunţă la nici unul din privilegiile boerimii. Voesc scutiri de orice dări; ruzumaturile să nu se dea în arendă decît boerilor; să se respecte monopolurile boereşti; ţăranii să clăcuiască 24 zile pe an în loc de 12; scutelnicii să rămîe în fiinţă (ca în „constituţia" carvunarilor dela 1822). Dar şi conservatorii munteni sînt naţionalişti. Caşi în arzul carvunarilor moldoveni din Octombre 1821, ei voesc ca *dregătoriile să fie rezervate pămîntenilor*; negustorii străini să se înscrie în companiile celor pămînteni; *averile mănăstireşti să fie subt controlul cîrmuirii pămîntene*.

Boerimea progresistă munteană îşi are şi ea la 1821 programul, care merită mai mult decît o menţiune în treacăt, într'o notă (Barnoschi 93 n.). Iată-l: *Domn pămîntean ales de cler şi naţiune pe viaţă; adunare obştească*, compusă din arhierei, boeri şi *deputaţi trimişi de prin judeţe, care să fixeze bugetul anual şi dările; desfiinţarea veniturilor dregătoriilor altele decît leafa;* boerii şi dregătorii să nu preleveze nimic din venitul huzmaturilor; reorganizarea poştelor aşa încît să nu mai fie *povară satelor;* restituirea de către Turci a poziţiilor dunărene; *despăgubiri dela Turci* pentru ce luaseră prea mult din Muntenia dela 1812 încoace (se înţelege deci de ce aceste cereri nu se puteau îndrepta către Poartă); libertatea negoţului; libertatea navigaţiei în apele şi porturile turceşti pentru vasele romîne, *subt pavilion romîn; gardă naţională* pentru siguranţa publică; *fixarea părţii cuvenite locurilor de jos din venitul mănăstirilor închinate*; apoi cereri relative la intensivarea activităţii economice, înfiinţare de fabrici şi exploatarea subsolului..

Acest proect cred că poate suferi comparaţie nu numai cu

arzul carvunarilor dela 1821, dar şi cu proectul lor de „constituţie" dela 1822.

In Decembre 1821 Poarta, ca răspuns la arzul trimis de carvunarii moldoveni, anunţă că va primi delegaţi ai amînduror principatelor spre a-şi exprima dorinţele.

Delegaţii pleacă spre Constantinopol în primăvara 1822. Nu cunoaştem instrucţiile date de carvunarii moldoveni trimişilor lor. Cred că erau aceleaşi ca cele cuprinse în arzul din Octombre precedent. Cunoaştem însă cererile delegaţiei muntene: *domn ales, pe viaţă, de către boeri; întocmirea bugetului cu consimţimîntul boerilor; străinii nu pot fi boeriţi, nu pot avea scutelnici; capichehaialele să fie romîni; egumenii şi călugării greci să fie izgoniţi din ţară*; în şcolile ţării să nu se primească străini; consulii să fie supuşi ai ţărilor pe care le reprezintă, iar nu greci. Cred că aceste cereri pot sta faţă cu cele moldoveneşti. Şi în ele, ca în proectul carvunar dela 1882, se prevede un sfat boeresc care nu cuprinde numai boerimea cea mare şi în atribuţiile căruia intră alegerea domnului şi votarea bugetului. Ceiace Barnoschi găseşte retrograd în arzul muntean (p. 82) este cererea ca domnul să nu poată *crea* în viitor mazili, neamuri şi postelnicei, fără consimţimîntul boerilor. Nu era vorba, cum greşit a înţeles Barnoschi, de a „împiedica îmbunătăţirea soartei" neamurilor şi mazililor, ci de a stîrpi un abuz care se resfrîngea asupra contribuabilului sătean. De adevăraţii urmaşi scăpătaţi ai neamurilor vechi avea grijă boerimea munteană tot cît şi carvunarii moldoveni. Astfel la 1822 boerii olteni cer noului domn naţional să boerească pe Iordache şi Grigorii, fiii răposatului vtori vistier Ioan Oteteleşanu care murise tînăr. Ei au învăţat matematici şi s'au făcut ingineri hotarnici. Domnul să se milostivească să ridice acest neam căzut „pentrucă *ne este la toţi cu necinste să-l vedem pe urma slugilor boereşti şi altor proşti care în străina stăpînire a grecilor cu dare de bani, s'au făcut ceiace nu li se cădea*". Nu vorbeau altfel carvunarii de neam vechi moldoveni.

Subt presiunea Porţii, arzurile celor două delegaţii s'au contopit în unul, cuprinzînd dorinţele naţionaliste ale amîndurora, şi anume: domn pămîntean; îndepărtarea călugărilor greci dela mănăstirile închinate; oprirea străinilor de a stăpîni imobile; desfiinţarea starostilor, adică a vechililor de consuli; consulii să fie supuşi ai ţării pe care o reprezintă; capichehaialele să fie romîni; să se fixeze numărul neferilor turci pe care divan efendi îi va putea avea în principate.

S'au dat atunci de Poartă diferite firmane privitoare la îndatoririle egumenilor mănăstirilor închinate, la înlăturarea străinilor din slujbe, la dreptul de petiţie către Poartă, adică pentru împlinirea dorinţelor naţionaliste ale boerimii din amîndouă principatele, cu excepţia cîtorva reacţionari rusofili din Moldova, orbiţi de ura lor împotriva carvunarilor.

Domnii însă au fost *numiţi* de Poartă. In Moldova, numirea lui Ioniţă Sturdza care era carvunar, a fost fireşte primită bine de partidul său pentru care era un triumf. Boerimea munteană a primit însă cu rău vestea că domnul fusese *numit* şi a rămas cîţiva ani încă neîncrezătoare în Turci.

Cred că expunerea, prea lungă, de până aici şi pe care aşi fi preferit s'o pot evita, dovedeşte greşala lui Barnoschi cînd scrie că în Muntenia „carvunarismul se repercutase cel puţin atît cît era nevoe ca boerimea conducătoare să priceapă interesul de a urma acţiunea Moldovenilor" (p. 312).

II

Trec acum la aşa zisa „constituţie" a carvunarilor moldoveni dela 1822, analizată de Barnoschi cu atîta lux şi competinţă juridică.

Cînd anume fost-a redactată?

Mihai Sturdza scrie la 1823 că Ioniţă Vodă a autorizat pe carvunari să se adune şi să voteze asupra unei constituţii pe care au redactat-o anul trecut (Barnoschi 57–8). Aşa dar „constituţia" fusese redactată la 1822. Se ştie de altă parte că era gata la 13 Septembre 1822. Dar fusese ea redactată încă înainte de plecarea delegaţiei moldovene la Poartă în Marte 1822 şi prezintată Porţii de delegaţie? Ori s'a redactat pe cînd delegaţia se afla încă la Constantinopol? Ori, în fine, după întoarcerea delegaţiei în vara 1822?

Redactorii acestei „constituţii" o numesc, mai modest: „*Cererile* cele mai însemnătoare ce se fac din partea obştei Moldovei, *în atocmire* cu cele cuprinse prin obşteasca jalba sa trimisă către prea înaltul devlet şi în temeiul... împărătescului firman ce s'a slobozit la (loc alb) ca să fie obşteşte sfinţite aceste cereri spre a sluji pămînteştei ocîrmuiri de temelie până se va putea înştiinţa pravila ţării într'o desăvîrşită alcătuire" (Barnoschi 129 n.).

Din text rezultă că aceste cereri nu sînt identice cu chiar jalba către Poartă, dar *în atocmire* cu cele cuprinse în ea.

Dacă aşezăm o virgulă după data lăsată în alb a firmanului, mai rezultă că cererile au fost redactate în urma firmanului dat de Poartă şi că se prezintă acum spre a fi „obşteşte sfinţite".

Dacă punem virgula după cuvintele „ca să fie obşteşte sfinţite aceste cereri", atunci s'ar înţelege că un împărătesc firman s'a dat ca să fie obşteşte sfinţite aceste cereri.

In „încheierea" dela sfîrşitul constituţiei se zice iarăşi că „aceste plecate cereri s'au alcătuit încît s'au putut mai *atocmit* cu cererile cuprinse prin obşteasca jalobă cea *mai dinainte* trimisă către prea înaltul... devlet şi cu hotărîrea cea milostevnică a sf. împărătesc firman ce s'a slobozit asupra norocitei înoiri a domniei pămîntului nostru" (Barnoschi 113 n.).

In acest text nu mai poate fi vorba de un firman special întărind cererile, ci de firmanul dat lui Ioniţă Vodă după numirea lui ca domn.

Acest firman ni s'a păstrat. El nu vorbeşte nimic de o pravilă nouă ce ar urma să se întocmească, deşi am spus că în arzul carvunarilor către Poartă din Octombre 1821 era şi cererea de a se încuviinţa „alcătuirea unei pravile în limba patriei".

Dar tot în „încheere" cetim că împăratul „învrednicindu-ne cu miluirea de a vedea acum înainte ocîrmuitor din adevăraţii noştri pămînteni şi cu întemeerea celor din vechi legiuite pravili cum şi orînduieli ale pămîntului nostru... ne-a slobozit şi întărirea acestui privilegiu prin *înadins*... împărătesc firman, întru care se mărturiseşte *în destul de luminat* împărăteasca... bună voinţă de a desrădăcina din sînul pămîntului nostru nedreptatea şi asuprirea..."

Să înţelegem oare că a fost un *înadins* firman care nu ne este cunoscut, ori că firmanul ce-l cunoaştem, prin termenii săi generali despre „nedreptate şi asuprire", mărturisea pentru carvunari, în mod „îndestul de luminat", că Poarta încuviinţa noi pravile? Problema nu-i lămurită (Barnoschi 119, 123).

Mi se pare însă că dacă un *înadins* firman ar fi aprobat constituţia dela 1822, Domnul n'ar mai fi dat-o în desbaterea obştei la 1823; „cererile" ar fi avut „fiinţă legală", ceiace însuşi Barnoschi recunoaşte că n'au avut (p. 258) şi, în sfîrşit, constituţia s'ar fi aplicat în întregime, pe cînd nu se constată decît timide încercări de aplicare parţială (p. 110).

*

Avem deci a face cu un „proect" de constituţie, care a rămas proect ca atîtea alte proecte de reforme şi muntene şi moldovene. Este o amplificare şi codificare a unor dorinţe care se găsesc nu numai în arzul trimis Porţii de carvunari, cum admite şi Barnoschi (p. 119) dar şi — ceiace Barnoschi uită — în proectele de reforme ale boerimii muntene. Şi pentru a dovedi aceasta mai citez încă un asemenea proect care emană dela boerimea cea mare conservatoare din Muntenia. Este intitulat „Indreptarea ţării după cele ce a pătimit dela străini la 1821". In loc de domn se cere un *divan săvîrşitor compus din mitropolit şi patru boeri mari*. Apoi un al doilea divan compus din episcopi, boeri *mari* şi un „nomicos" (legist). Să se înfiinţeze un *departament* (tribunal) *special pentru hotărnicii*, în afară de departamentele de 8, de 7 şi criminal, fiecare cu un nomicos. *Vistierul să n'aibă alte atribuţii decît pe cele financiare. Ispravnicii* judeţelor să se orînduiască de întâiul divan, cîte două de judeţ, *din care unul să supravegheze pe polcovnici şi căpitani şi să caute de judecăţi împreună cu judecătorul. Sameşul judeţului să n'aibă alte atribuţii decît strîngerea dărilor.* Zapciii să se numească de ispravnici; ei *să cerceteze şi pricinile mărunte dintre locuitori.* Polcovnicii şi căpitanii de judeţe să se numească de întâiul divan. Ei să nu umble prin judeţ decît cînd ispravnicul sau zapciii îi trimit cu slujitorii în căutarea tîlharilor. Şi proectul adaogă—„să nu fim farisei şi să ne indignăm prea mult—„să nu ia nici o aţă din ce găsesc la tîlhari!"

Proectul reduce pe dregători la leafă, caşi în proectul dela 1821 al boerimii progresiste. Voeşte să se înfiinţeze, pentru străjuirea ţării, *ogeacurile slujitorimii pămînteşti cei din vechime*, seimeni, fustaşi, cazaci, catane, lefegii, dorobanţi, vinători, poteraşi, plăeşi, slujitori dela judeţe şi alte bresle slujitoreşti. Numai aceştia să poată purta arme, iar străinii nici măcar cuţite la brîu.

In fine, cererile naţionaliste: depărtarea străinilor din slujbe; restituirea de către ei a scutelnicilor; *să se strice „chipul arnăuţesc"*, dîndu-se la isnafuri dacă au meserii, iar de nu, să se isgonească. Străinii nu se pot îndeletnici cu negoţul şi meseriile, dar supunîndu-se la regulele isnafurilor ca pămîntenii.

Avem acum elementele necesare pentru a face o comparaţie nepărtinitoare între ideile şi dorinţele carvunarilor moldoveni şi ale boerimii muntene progresiste. Să luăm dar pe rînd principiile cuprinse în „constituţia" moldovană dela 1822.

Autonomia nu este de loc o cerere specifică a carvunarilor moldoveni (Barnoschi 53). Erau unanimi în această privinţă boerii munteni la 1821—2, caşi înaintaşii lor dela 1772 care ceruseră Rusiei „domn de aceiaşi credinţă cu noi şi să fim subt ocrotirea celor trei mari autocraţii, a Rusiei, a Austriei şi a Prusiei", iar Porţii să-i trimită numai suma din vechime; caşi înaintaşii dela 1790 cînd Ioan Cantacuzino-Măgureanu declara la Sistov prusianului Luchesini că Romînii vor fi de partea celor ce le vor garanta drepturile, adică „dreptăţile ţării recunoscute din vechime de Poartă", cum se exprimau Tudor şi naţionaliştii munteni la 1821.

Alegerea domnului de către o obştească adunare de arhierei şi boeri, este cerută şi de boerimea munteană progresistă în proectul ei dela 1821 şi de delegaţii munteni la Constantinopol la 1822.

Impozitele liber consimţite de naţiune (naţiune=boerimea de toate treptele, Barnoschi 105 şi 140 nota) este un deziderat atît al carvunarilor cît şi al progresiştilor munteni la 1821.

Reorganizarea financiară pentru stîrpirea abuzurilor (Barnoschi 186) este propusă încă dela 1819 în Muntenia de marele vistier Barbu Văcărescu. Acesta cerea ca boerii mari să nu mai ia *havaeturi nelegiuite* dela slujbaşii subalterni, pentruca nici aceştia să nu fie siliţi să jefuiască pe locuitori. Să nu se mai aşeze, în mod arbitrar, birnici în rîndurile privilegiaţilor. Numai feciorii privilegiaţilor să fie admişi la rînduiala părinţilor lor. Zapciii, vătaşii de plaiu, etc., să nu mai fie numiţi pentru

rușfetul sau havaeturile ce dau ispravnicilor. *Să se respecte privilegiile mazililor şi ruptaşilor. Dar în rîndul mazililor şi neamurilor să nu se mai aşeze decît cei ce „se vor dovedi că li se pogoară neamul din neamuri boereşti ce au stătut după vremi, iar ei după întîmplarea au ajuns întru cea desăvîrşită scădere a neamurilor lor"*. Avea deci boerimea mare munteană, spre deosebire de protipendada moldovană, consideraţia pe care şi carvunarii o acordau urmaşilor decăzuţi ai vechei nobilimi. Caşi carvunarii, marele boer Văcărescu voia ca sineturile neamurilor, mazililor şi ruptaşilor să nu se mai reînoiască în fiecare an. Dar acest membru al protipendadei muntene mergea mai departe decît carvunarii moldoveni: el cerea *să nu se mai acorde scutelnici*, ceiace fireşte ar fi fost o uşurare pentru dajnici.

De *stîrpirea abuzurilor funcţionarilor* se ocupă nu numai constituţia carvunarilor (Barnoschi 189, 201) dar şi propunerea lui Văcărescu dela 1819 şi proectul citat al boerimii mari conservatoare muntene dela 1822.

Aşezarea mănăstirilor închinate subt cîrmuirea naţională (Barnoschi 211) am văzut că este un deziderat comun al carvunarilor şi al întregii boerimi muntene.

Înfiinţarea unei miliţii naţionale (Barnoschi 188) figurează, chiar mai accentuat decît la carvunari, în cererile lui Tudor, în proectul boerimii progresiste muntene la 1821 şi în proectul boerimii conservatoare muntene la 1822.

Excluderea străinilor dela slujbe (Barnoschi 194), dela ruzumaturi (207), dela dreptul de a avea scutelnici (210), de a poseda imobile (217) este iarăşi un deziderat unanim al boerilor din amîndouă principatele.

Tot astfel *libertatea negoţului* (Barnoschi 151, 210), dar de *navigaţie subt pavilion naţional* vorbeşte numai boerimea munteană la 1821!

Încurajarea învăţămîntului nu este un postulat specific al carvunarilor. Şcolile lui Gh. Lazăr în Muntenia, lui Asachi în Moldova au fost sprijinite, înainte de 1821, de boerii mari ai principatelor respective. Că, de altfel, învăţămîntul era deschis tuturor chiar în epoca fanariotă, dovedeec hrisoavele lui Const. Mavrocordat 1746, Grigore Ghica 1748, Al. Ipsilanti şi Grigore Ghica 1776, Mihai Suţu în Moldova 1793—6.

De *obligativitatea* învăţămîntului nu vorbeşte decît proectul marelui boer moldovean D. Sturdza (Barnoschi 99, 235).

*

Cît priveşte *ideile democratice* ale carvunarilor moldoveni, ele se mărginesc la *egalitatea de drepturi a boerilor de toate treptele*, ale boerimii mărunte cu protipendada (Barnoschi 138, 162—3, 198—9, 241).

Concepţia socială a carvunarilor este următoarea:

Naţiunea o formează partea conştientă a poporului. Aceasta parte este reprezintată prin boerimea de *toate* treptele, care formează împreună „obştea". Carvunarii revin astfel la teoria socială din vremea cronicarilor care vorbesc de „obştea boerimii". Greşeşte însă Barnoschi (p. 168) cînd crede că numai de pe vremea fanarioţilor luau parte la divan numai cîţiva boeri. Este destul a compara numai divanele din sec. XVIII-lea cu cele din veacurile anterioare. Totdeauna în divan n'au figurat decît cîţiva reprezentanţi ai obştei boerimii.

Teoria veche însă, reluată de carvunari, că boerimea de toate treptele formează o singură clasă socială, a fost admisă şi de Austriaci în Bucovina, şi de Ruşi în Basarabia, cum bine observă Barnoschi (p. 198).

Pentru *această* obşte (adică boerească) există în constituţia carvunarilor egalitate desăvîrşită de drepturi (Barnoschi 241). *Această* obşte este reprezintată în *sfatul obştesc*, compus din arhierei, boerii divanurilor şi *boeri* aleşi de ţinuturi din *obştea boerilor ţinutaşi* (Barnoschi 161—2), întocmai ca în proectul boerimii progresiste *muntene* la 1821.

Barnoschi face carvunarilor moldoveni un titlu de laudă că această obşte boerească o deschideau meritului (p. 162). Decît, această concepţie era mai veche decît carvunarismul. Porţile boerimii au fost totdeauna deschise „meritului" în înţelesul elastic ce i se poate da. Şi pitacele de boerie din vremea Fanarioţilor tot pentru „merite" şi servicii aduse—reale sau fictive—se dădeau.

Inovaţia carvunarilor, tot miezul preocupărilor lor, a consistat în aceia că boerii de toate categoriile puteau ajunge în cele mai înalte slujbe. În acest scop, slujbele aveau să fie date de domn cu avizul conform al sfatului obştesc, în care boerimea măruntă avea majoritatea.

Au legiferat carvunarii, în proectul lor, un sistem nenorocit al epocei fanariote, acel al schimbării cît mai dese a funcţionarilor pentru a mulţumi pe cît mai mulţi boeri,—şi au fixat durata slujbelor la un an. Justifică Barnoschi acest sistem prin aceia că voiau carvunarii o elită socială cît mai numeroasă şi cum nu era chip de a boeri pe cineva decît prin slujbă, aceste slujbe trebuiau să fie vacante cît mai des (p. 197). Dar carvunarii au adoptat şi alt sistem fanariot. Fanarioţii găsiseră mai dinainte un alt mijloc de a „înmulţi elita": boeriile fără slujbe; carvunarii creiază înobilarea independent de slujbe „pentru merit şi ca răsplată pentru servicii aduse patriei" (p. 202) tot de pe vechiul tipic.

„*Obştea boerească a carvunarilor nu înţelege să renunţe la nici unul din privilegiile boerimii*". Nu renunţă la scutelnici (Barnoschi 209—210) spre deosebire de ce găsim în proectul dela 1819 al marelui vistier muntean Văcărescu; nici la veniturile dregătoriilor în afară de leafă, spre deosebire de pro-

ectul muntean progresist dela 1821 şi chiar de cel conservator muntean dela 1822. In fine, obştea boerească nu se supune la impozite; poartă grija „dreptului cîştigat" al mazililor şi ruptaşilor, întocmai ca în proectul vistierului Văcărescu, şi introduce în aceiaşi categorie pe feciorii de preoţi (Barnoschi 206).

Are deci dreptate Barnoschi cînd zice că „dacă democraţie înseamnă îmbunătăţirea soartei a cît mai mulţi, atunci constituţia dela 1822 ajunge la acest rezultat, pentru naţiunea conştientă, *pe calea privilegiului*". Dar n'are dreptate Barnoschi cînd crede că s'au uşurat sarcinile pentru restul populaţiei, pentrucă s'au stavilit unele *abuzuri*. In folosul „restului populaţiei" nici nu se poate cita decît formula vagă a art. 53 despre ţărani 1 şi art. 61 care desfiinţează „dările abuziv înfiinţate dăunătoare *comerţului* şi asupritoare poporului", pe velniţe, vin, păpuşoi, perje, tescovină, beşlegărit, potere de crîşmă, abator, care interesau şi pe boeri. Era prea puţin, în raport cu privilegiile menţinute pentru o boerime tot mai numeroasă (p. 256).

Este nejustificată fraza lui Barnoschi că „pe cînd democraţia carvunarilor lăsa ţăranului bogate întinderi de pămînt", Regulamentul organic le-a restrîns considerabil (p. 314). Meritul carvunarilor în această privinţă este cu totul negativ: de a nu fi agravat starea de lucruri pe care au găsit-o, adică urbariul dela 1805.

Incît cred că tot Xenopol avea dreptate că „în afară de cîteva principii generale, constituţia nu ţinea prin nimic la îndreptarea stării mulţimii" (citat de Barnoschi 210).

Dar tot de aceia, spre deosebire şi de Xenopol şi de Barnoschi (p. 296), cred că faimoasa „anafora pentru pronomiile Moldovei" pe urma căreia Ioniţă Vodă a încuviinţat la 1827 scutirea boerimii de *orice dări* către stat, nu reprezinta numai dorinţa protipendadei întoarse dela Cernăuţi, ci şi a carvunarilor. 2

Găsim proecte mai democratice decît al carvunarilor, atît în Moldova, cît şi în Muntenia. In Moldova, proectul marelui logofăt D. Sturdza, cum constată însuşi Barnoschi, care-l găseşte însă prea înaintat pentru vreme (p. 106—7), ceiace este altă chestiune. Apoi „închipuirea" de reforme, pe care Barnoschi n'o citează, a marelui boer Iordache Roznovanu. Acesta voia *desfiinţarea privilegiilor faţă de impozite*, pentrucă „*obştească legătură în contribuţie va face legătura naţionalicească*". Atunci „dela cel mic... şi până la cel mare... vor fi legaţi a spri-

1 Art. 53: Să se reguleze raporturile între ţărani şi stăpînii moşiilor, astfel ca nici stăpînii să nu fie păgubiţi pentru pămîntul ce-l dau locuitorilor ca să se hrănească, dar nici locuitorii să nu fie asupriţi (Barnoschi 204).

2 De altfel Ioniţă Sturdza, caşi colegul său Ghica din Muntenia, au încercat zadarnic să pună impozite pe boerime (Cf. Barnoschi 266).

jini cu un deopotrivă interes şi durere aşezarea aceasta... şi *cine va putea atunci să biruiască neamul unit?*" Pentru Roznovanu deci „neamul" nu era numai boerimea. In fine Roznovanu voia şi *desfiinţarea scutelnicilor*, pentru a uşura vistieria, ca Barbu Văcărescu în Muntenia.

*

Ceiace intr'adevăr lipseşte din proectele de reforme muntene sînt părţile din constituţia carvunarilor, inspirate sau traduse din declaraţia franceză a drepturilor omului. Este sigur, cum arată Barnoschi (126, 229) şi contrar credinţei lui Xenopol şi lui P. Eliade, că *unii* novatori moldoveni ştiau franţuzeşte,—printre care fără îndoială şi strămoşul lui Barnoschi, de oarece s'a păstrat exemplarul său *adnotat* din Jean Jacques Rousseau (Barnoschi p. 46). *Acestora* şi în primul loc tînărului entuziast Ionică Tăut, cred că se datoreşte introducerea în constituţie a acelor articole pe care ei le vor fi impus colaboratorilor mai temperaţi (cf. Barnoschi 112. 117—120, 2[illegible]0). Dar acestea nu erau decît „principii generale" din care, cum constata Xenopol, nu rezulta nimic practic pentru marea mulţime. Ori cum, este interesant de a le vedea figurînd, fie şi numai „ad pompam", într'un proect de acum 100 de ani. In proectul carvunarilor apare întâia oară la noi principiul exproprierii pentru cauză de utilitate publică. Ei mai afirmă supunerea autorităţilor, chiar şi a domnului şi a sfatului obştesc, la hotărîrile pravilelor.

De altfel, cum însuşi Barnoschi recunoaşte, novatorii moldoveni „nu erau decît işlicari, ce nu voiau decît întinderea dreptului de conducere asupra *întregei elite*, adică a întregei *naţiuni conştiente*, iar pentru restul populaţiei... oblăduirea acestei elite întregite... urma să fie mult mai puţin apăsătoare" (p. 78). Iată concepţia specifică a carvunarilor. Cît despre preocupările lor naţionaliste şi de stîrpirea abuzurilor, le găsim şi în proectele muntene. Sînt chiar proecte muntene şi moldovene mai democratice decît ale carvunarilor.

Meritul carvunarilor este de a fi dezvoltat şi codificat, în amănunte, dorinţele boerimii progresiste din amîndouă principatele. Proectul lor de constituţie poate deci fi considerat ca „tipul" reprezentativ a acestor dorinţe, deşi erau, şi în Moldova şi în Muntenia, boeri care mergeau mai departe pe calea democraţiei. Astfel înţeleasă „constituţia" carvunarilor înseamnă într'adevăr punctul de plecare al regenerării noastre şi aniversarea ei merită să fie sărbătorită. Bine a făcut Barnoschi că a atras atenţia asupra ei. Analiza juridică pe care o face, cu atîta competenţă, a „constituţiei" carvunare, este din cele mai instructive, dar deşteaptă totodată, în mai multe locuri, părerea de rău că vechile instituţii ale principatelor au fost aşa de puţin studiate.

*

In privinţa luptei dintre aristocraţi şi carvunari, trebue relevat pe deoparte o greşală şi o nedreptate pe care o face Barnoschi, iar de altă parte meritul său de a fi pus pentru întâia oară în lumină o latură neobservată a chestiunii.

Este exact că la începutul sec. XIX-lea conducerea ţării era monopolul a vre-o zece familii de latifundiari. Este greşit însă a zice că această protipendadă era în mare parte „drojdia" vechei boerimi moldoveneşti (Barnoschi 21). Balş, Başotă, Beldiman, Bogdan, Buhuş, Conachi, Costachi, Paladi, Racoviţă, Razu, Sturdza, erau neamuri mari moldoveneşti încă din sec. XVI-lea şi XVII-lea. Cantacuzino, Catargi, Rosetti, Ghica, de origină străină, numărau printre boerii mari ai Moldovei încă din prima jumătate a sec. XVII-lea. Cît priveşte pe fanarioţii veniţi în Moldova în sec. XVII-lea, Dimachi, Mano, Moruzi, Sutzu, Plaginò, Rallet, la origina lor sta un negustor îmbogăţit de pe la mijlocul sau sfîrşitul sec. XVII-lea, aşezat în mahalaua greacă din Constantinopol, Fanarul, care dăduse fiilor săi toată cultura posibilă pe atunci în Orient, aşa că a doua generaţie a acestor neamuri era reprezintată prin cărturari, moştenitori ai tradiţiilor vechei Elade şi iubitori de biblioteci.

Invers, novatorii moldoveni erau de provenienţele cele mai deosebite, cum se vede din chiar listele date de Barnoschi (62—3 şi 305 nota). Erau, unii, membri ai aceloraşi neamuri care figurau şi în protipendadă. Erau, alţii, reprezentanţi ai vechei şi ilustrei boerimi moldoveneşti din sec. XV-lea şi XVI-lea, căzuţi în răzăşie, dar conştienţi încă şi mîndri de origina lor mai aristocratică decît a unora din membrii protipendadei. Decăderea lor din starea lor de odinioară nu fusese însă, cum spune Barnoschi, consecinţa introducerii domniilor fanariote, ci adesea şi anterioară printr'un proces firesc de ridicare şi scoborîre a familiilor în sinul nobilimii chiar, nu numai la noi. Insuşi Barnoschi arată că la curtea lui Ludovic XIV-lea nu străluceau urmaşii baronilor lui Henric IV-lea (p. 26) şi totuşi în Franţa n'a existat influenţă fanariotă. Mai erau printre novatori, reprezentanţi ai multor neamuri boereşti care nu se dovedesc mai vechi ca veacul al XVII-lea,—caşi cele mai multe familii din protipendadă. Mai erau şi neamuri şi mai recent cunoscute, din sec. XVIII-lea, şi nu numai de origină moldovenească, dar şi grecească, fanariotă sau levantină, aşa că nu era un monopol al protipendadei de a număra în sinul ei asemenea elemente. Mai erau în fine boeriţi proaspeţi, adevăraţi „ciocoi" deci, pentrucă boerimea în toate timpurile se adăogase cu elemente nouă, care deveniseră apoi venerabile prin vechime; pentrucă novatorii înşişi au pus în programul lor accesibilitatea în boerime a celor meritoşi, deşi tot ei vorbesc mai tîrziu cu dispreţ de boeriţii lui Mihail Sturdza (Barnoschi 296).

Greşala protipendadei era de a confunda pe toţi novatorii cu ultima lor categorie. Greşala lui Barnoschi, caşi a lui Alecu Russo de altfel, este de a înfăţişa pe novatori caşi cum ar fi fost singurii reprezentanţi ai nobilimii ilustre din sec. XV-lea şi al XVI-lea şi de a-i opune ca atare protipendadei parvenite şi otrăvite cu sînge străin. De o parte „fiii şi coborîtorii vitejilor ce-şi cîştigase boeria cu sîngele vărsat pe cîmpiile vestite ale Romîniei" ; de altă parte „societatea egoistă născută în năpădirile Fanarului" (Barnoschi 65). Se păcătueşte adică prin exagerare, atribuind celor două grupări rivale însuşiri sau defecte care sînt numai ale unora din membrii lor. Se ridică un fel de zid chinezesc între aceste două tagme boereşti care în realitate erau comunicante.

Barnoschi voeşte ca boerimea măruntă să fi fost străină de influenţa grecească; dar tot el spune că cultura cărvunarilor „din copilărie şi mai ales a părinţilor lor era grecească" (p. 28—9). Este evident că nu mazîlii care-şi petreceau viaţa în satele lor, pe săraca lor răzăşie, puteau avea această cultură. Ca să cunoască teoriile lui Aristot despre viţiile aristocraţiei, (p. 29) carvunarii trebue să fi trecut prin şcoală grecească, şi implicit Barnoschi recunoaşte că această şcoală a servit la ceva bun. Dacă Fanarioţii, deşi cultivaţi, care au şezut în scaunul domnesc şi în divane, au fost luaţi de vîrtejul vanităţilor deşerte şi au dat pilde de trufie şi lăcomie, alţi greci intelectuali, dascăli şi medici, care cunoşteau şi ei şi propovăduiau pe Aristot, au adus în principate de o parte iubirea de libertate, dorinţa de a scutura jugul străin, de alta consideraţia pentru omul cult, preţuirea meritului individual, ceiace constitue primul pas spre o democraţie bine înţeleasă. Au şi ei deci o parte de merit în însuşirile novatorilor şi naţionaliştilor romîni.

Dar lui Barnoschi îi revine meritul de a fi pus cel dintâiu în evidenţă o altă latură a rivalităţii între aristocraţi şi carvunari. Anume că aceştia, pentru a-şi putea impune pretenţiile de egalitate cu ceilalţi, au aşezat în primul rînd al frontului de luptă pe cei care erau într'adevăr „fii şi coborîtori ai vitejilor". Au înţeles să opue mîndrei protipendade, boeri cu prestigiul naşterii tot atît de vechi sau chiar mai vechi. In acest senz au fost încurajaţi mai întâiu de Scarlat Vodă Callimah, el însuşi eşit din rîndurile nobilimii mărunte, şi un fel de domn al carvunarilor, turcofil şi francofil (Barnoschi 75—6), apoi şi mai ales de Ioniţă Vodă Sturdza (Barnoschi 294 şi urm.; 307).

Barnoschi a arătat că Ioniţă Vodă a urmărit refacerea unei boerimi conştiente de rolul ei social. Pentru aceasta trebuia înfrînată atotputernicia protipendadei. In acest scop, domnul carvunar a înălţat sistematic pe urmaşii decăzuţi ai vechilor neamuri ale Moldovei, pentrucă aceştia, pe deoparte, nu puteau fi decît progresişti, iar de altă parte aveau autoritatea morală pentru a se impune, care lipsea fireşte celorlalte categorii ale boerimii mărunte.

Tradiţia sau legenda pe care Barnoschi pune atît preţ (p. 19) şi care în speţă se întoarce împotriva lui, tradiţie sau legendă creată de aristocraţi, contestă carvunarilor cu nume ilustre filiaţia cu care se mîndreau. Dar nu poate fi o simplă coincidenţă împrejurarea că Ioniţă Vodă a ridicat la cele mai înalte trepte tocmai pe carvunarii care purtau asemenea nume. De astă dată cred că „şoaptele intuiţiei" (Barnoschi p. 16, 19) n'au înşelat pe Barnoschi si că el aduce într'adevăr o interesantă contribuţie la istoria clasei noastre conducătoare din trecut.

*

Barnoschi nu lipseşte a aminti că într'un arz al carvunarilor la 1824 se cere *ereditatea domniei* şi că în lumea carvunarilor, între 1824—8, se agita ideia *dinastiei străine* precum şi a unei *confederaţii* a principatelor romîne şi Sîrbiei, bine înţeles subt heghemonia Moldovei.

Am de adăogat că aceste idei frămîntau tot atunci şi boerimea munteană. Constantin Bălăcianu era în fruntea partidului zis *„al independenţei"* care voia o existenţă aproape neatîrnată subt scutul tot mai slăbit al Turciei, în locul celui tot mai greu al Rusi-i; se gîndea la *unirea principatelor*, cu capitala însă la Bucureşti, pentrucă acest oraş era mai departe de hotarul rusesc. Bătrînul vornic Grigore Filipescu voia *domn străin*, cu condiţie să nu fie nici turc, nici rus, nici grec, nici evreu, şi *garanţia marilor puteri*, pe care Muntenii o ceruseră încă dela 1772. Dinu Golescu este prea cunoscut. Iar din pleiada de tineri progresişti de atunci, mă mărginesc a aminti pe Iancu Văcărescu, cel cu stihurile naţionaliste la condica lui Caragea; pe Costică N. Filipescu în a căruia frumoasă corespondenţă, publicată de P. Eliade, se vorbeşte de *domnie ereditară* şi de *neatîrnarea ţării*; pe C. N. Brăiloi care din occident unde studia, se interesa de soarta *sărmanilor ţărani.* Toţi, caşi carvunarii moldoveni, aveau concepţia că rezolvirea problemelor sociale este de competenţa exclusivă a clasei conducătoare, dar şi că această clasă are datoria de a se interesa de acele probleme. Nu pot vedea deci superioritatea necontestată a civilizaţiei Moldovei în vremea aceia (Barnoschi 316).

Dar în Muntenia se aude, încă dela 1822, un glas care în Moldova lipseşte. După cum mişcarea lui Tudor pornise iniţial împotriva boerilor, fie romîni sau greci, tot astfel se ivesc „apeluri către Romîni", opere a unor intelectuali din clasa de jos şi îndreptate contra privilegiaţilor. Era obştea cea mare a poporului care începea să murmure împotriva obştei boereşti. Avem, de oparte, din 1822 un jurămînt al boerilor „pentru unire"—între ei—în care definesc *patria* „societatea celor... împărtăşiţi unul de către altul", care se strică prin „încuibarea străinilor" din pricina desbinărilor. Avem de altă parte, tot de atunci, o violentă diatribă împotriva „blagorodnicilor", adică privilegiaţilor şi „fandasiilor" lor, din care izvorăşte „înponcişarea locuitorilor". Neamul romînesc a ajuns la „pustiire" în 1821 pentrucă avea un „cap străin şi mădulare foarte înponcişate". Privilegiaţii se mulţumesc „că se trag din naştere trupească din cutare şi din cutare". Boer se numeşte „acela care poate să înjure pe cel mai mic patriot cînd va voi". Adevărul este că nu boerii fac ţara, dar ţara pe boeri şi că boer este omul cel mai de folos compatrioţilor săi, fără preocupare de naştere. Se cere ca fiecare să poată ajunge la cele mai înalte situaţii prin „învăţătura, silinţa şi vrednicia sa". Trebue să se convoace o adunare de cîte doi deputaţi de judeţ, aleşi de obştea judeţului şi să se stăruiască pentru înmulţirea şcoliior naţionale.

Iată, încă dela 1822, glasul revoluţiei *muntene* dela 1848, tonul proclamaţiei dela Islaz că ţara trebue să fie condusă de toţi fiii săi, o concepţie cu totul diferită de a boerimii progresiste din amîndouă principatele dela 1822.

O lume de idei nouă, cercetată de Barnoschi pe care nu-l mai pot urmări în cadrul acestui articol şi aşa prea lung.

M'am mărginit, în limitele modestei mele competenţe, să fac, din punct de vedere istoric, analiza critică a unei părţi din cartea lui Barnoschi, rezervîndu-mi de a continua într'un număr viitor. Intîmpinările mele vor fi preţuite, nădăjduesc, de autor potrivit cu intenţia mea: de a aduce cel mai nimerit prinos unei lucrări de valoare.

Ioan C. Filitti

Cel din urmă basm

IV

. . . .

— Sonia dragă, ai să-ţi strici mînile,—ai să te plictiseşti!

— Nu-nu! Drept că nu! Dimpotrivă, mă distrează!

— Bine! atunci să te fac gospodină!—Suzica, uite cheile: du-te cu ele în etac, deschide şifoniera şi caută în colţul din stînga al raftului de jos,—asculţi!— vei găsi un teanc de şorţuri; alege tu unul frumos pentru Sonia.

Suzica se avîntă, mai-mai să răstoarne pe Nuni, care tocmai atunci intra încet, ţinînd cu amîndouă mînile castronul cu migdale opărite.

— Suzica! o mustră Nuni, încruntîndu-se.

— Lasă, gospodina mamei! Aşa-s copiii! Mai bine spune-mi cîte ai mîncat pe drum?

— Zău că nu, mămăică!

— Fie şi-aşa!... Atunci, tu curăţi migdalele şi iei sama totodată, să nu mînînce Sonia şi cu Suzica strafidele: da?

— Ei!

Suzica intră pe uşă, cu şorţul în mînă, ronţăind pe înfundate:

— Mămăică, ai uitat şocolata în şifonieră! S'o aduc?

— Bravo! Ai şi descoperit-o!... Aceia nu-i pentru cozonaci,—dar nici pentru botişorul tău!

Intră Pachiţa:

— Cuconiţă, am bătut la uşă,—da' n'a răspuns; să mai bat?

— Dă-i pace băiatului, Pachiţo! Lasă-l să doarmă!

— Cuconiţă, oule-s gata: să le aduc? întrebă dela uşă bucătăreasa.

— Adă-le.

— Ce-i cu Ştefănel? întrebă Sonia.

— Cred că nu-i nimica! A avut asară o migrenă şi doarme mai tîrziu: asta nu-i strică!

Sonia abia izbuti să ocolească un zîmbet: Ştefănel bolnav!?

Intîmplarea îi dezvăluise o taină, prin crengile zarzărului dela geamul ei: Ştefănel, alergînd în zorii zilei prin livadă, cu pulpanele pelerinei fluturînd în vînt, cu părul cărunţit de flori, ca un copilăros arhanghel de umbră şi argint, al fluturilor: de unde venea? Unde-şi petrecuse noaptea?....

— Sonia, pentru tine.

Mînuţa lui Nuni îi strecură printre buze, un miez jilav de migdală.

Ugub... ugub... uguub, răsună în dreptul geamului deschis, chemarea galeşă de contraltă, a unui hulub,—urmată de şueratul picurat al curcilor.

Mărunt-mărunt, degetele Soniei şi ale Suzicăi, începură să desprindă codiţele strafidelor; în răstimpuri Suzica se apleca, obidită, ca o cusutoreasă care tot rupe în dinţi aţa mereu înnodată,—şi buzele ei culegeau o strafidă.

Aşezată la loc mai ferit—la poalele feţii de masă, pe un scăunel—Nuni curăţa spornic migdalele: o migdală în farfurie, una în buzunarul şorţului; o migdală în farfurie, una în gură.

•

Galbene, sinelii, roşii, vişinii, violete, împestriţate,—oule de Paşti—tolănindu-se uscate pe sugători sau încălecîndu-se lucii în castroane—răspîndeau în sofrageria albă, zarva lor colorată de iarmaroc.

— Mor de cald!—Copii, luăm o dulceaţă cu apă rece?

— Luăm, luăm!

— Pachiţo,—ca vîntul!

— Buna dimineaţa... buna dimineaţa.

Ştefănel intră în sofragerie, aplecîndu-se pe rînd, în faţa Soniei, în faţa mamei lui,—cu obrajii vămuiţi din treacăt, de buzele lui Nuni, de buzele Suzicăi.

— Cum îţi mai este, Ştefănel?

— ...! A! Mi-a trecut; am şi uitat!

— Ia să te văd... eşti palid, Ştefănel, tare palid! Ai dormit bine?

— 'M! Aşa ş'aşa!

Simți că privirile tuturora îl măsurau, și că începe să se roșească:

— Au eșit bine cozonacii?

— Ei! mai este! De-abia i-am pus la cuptor!—Nu-i așa? întrebă doamna Balș pe Pachița care intrase chiar atunci.

— Vai de mine și de mine, cuconiță! Da' se mai întreabă una ca asta! S'or diochie, ferească sfîntul!

Ținînd de toarte tablaua de argint, pe care paharele brumau lăcrămind în jurul chiselei,—Pachița se opri mai întâiu, în fața Soniei.

— Dela ghiață, duducuță, se mîndri ea.

— Știi că-i tîrziu, mamă; nu mîncăm?

— Că bine zici! M'am zăpăcit, cu-atîta treabă! Și ție trebue să-ți fie foame cu-adevărat! Hai, copii, repede!

Mînile tuturora forfotiră zorite spre tabla: lingurițele zăngăniră; aurul de caise al chiselei scăzu; paharele sunară...

— Pachițo, noi fugim să ne gătim; tu pune masa.—Hai, copii! Să vedem care-i gata mai degrabă!

Se răspîndiră spre ușă, glumind.

— Ștefănel, îmi torni apă de spălat pe mîni?

— Cum nu, domnișoară!

Sonia porni înainte pe coridor, desfăcîndu-și șorțul; Ștefănel o urmă.

Intrară în odae. Sonia își aruncă șorțul pe divan, își suflecă mînicile bluzei; întinse mînile asupra ligheanului:

— Cîte puțin! Încetinel!

Degetele Soniei se adunau hazlii: vîrful fiecărui deget avea cîte o scufiță de vopsea, colorată vioiu ca florile de portulac.

„Ce mîni de copil are Sonia"! se miră Ștefănel, pe cînd îi turna apă.

— Îl vezi! Uite.. uite-l... Dacă nu te-ai uitat!

Gonit de suflarea Soniei, clăbucul se risipise ca năluca unui puf de păpădie...

Ștefănel surîse îngăduitor.

După ce-și șterse mînile îndelung, deget cu deget, Sonia se opri în fața oglinzii, luă flaconul cu levănțică, își turnă pe mîni, pe batistă:

— Ștefănel, vrei?

— Mulțămesc,—dar nu mai rămîne nimic!

— Nu te îngriji: mai am! Ține palma; nu așa!

Intinzînd degetul arătător, Sonia îi impunse glumeț podul palmei, silindu-l să și-l cufunde și să-și ridice degetele împreunate.

— Așa!--De-ajuns?

— Mulțămesc-mulțămesc!

— Nu da pe față! E prea tare! Indărătnicule!

Cu fața încrețită de furnicături, Ștefănel se apropie de fereastră, să se răcorească.

O adiere cu miros de faguri, un freamăt spumos îl făcură să tresară: prin arșița parfumului de levănțică, simțise adînc dojana blîndă a zarzărului sărutat.

* * *

Eșind din sofragerie în urma celorlalți, Ștefănel zăbovi pe prag: încotro să apuce? Spre odaia lui, singur? spre salon, cu ceilalți ?...

Nu știa cum să-și treacă mai lesne după-amiaza, în așteptarea nopții!

— Iar te duci la culcare, Ștefănel ?!

— Nuu, domnișoară! Veneam spre salon!

Și în aceiași clipă se simți umilit: nu mințise cum trebue! „De ce n'am răspuns: mă duc să cetesc la mine!"

Inainte de-a intra în salon, se opri nehotărît, cumpănind: „Adică ce-ar fi dacă tot m'ași duce la mine?... Nu: ar fi necuviincios!" Și intră.

*

Storurile lăsate în jos și zumzetul molcom dindărătul lor vesteau că o zi văratecă se răzlețise printre zilele primăverii.

Pe un divan, Sonia fuma, jucîndu-se cu fumul. Buzele ei, dinadins rotunjite, aruncau inele mai mici, pentru degetul lui Nuni, așezată la dreapta ei,—inele mai măricele, pentru degetul Suzicăi, așezată la stînga ei.

Fetițele țineau socoteala cu glas tare:

— Eu am cincisprezece rotocoale!

— Eu șaptesprezece!

Degetele lor iscoditoare păreau că se gîrbovesc din ce în ce, subt povara covrigeilor brumării.

— Am cincizeci de rotocoale! hotărî Suzica, nerăbdătoare, ridicînd degetul spre adeverire!

— Nu-i adevărat, Suzica! Nu încap atîtea pe un deget! *Eu* am șaizeci: pe fiecare deget cîte zece!

— Firește, fiindcă tu ai cîte șase degete la o mînă! adăugă Ștefănel, care urmărise jocul.

— De ce te amesteci Tefănel! se oțărî Nuni.

— Lasă, Nuni, tu ai cîștigat! Drept răsplată ia-mi țigara și arunc'o în sobă.

Nuni luă țigara, cu ifos,—și se 'ndreptă spre sobă, aruncînd Suzicăi o privire cu mult înțeles.

*

— Ștefănel, știi concina?

— Care concină, domnișoară? Știu mai multe!

— Cea simplă: cărțile, două puncte, concina cea mare, tot două; concina cea mică și treflele, cîte un punct. Iei popă cu popă, damă cu damă; cu valet iei toate cărțile. Nu-i voe să trișezi îl amenință Sonia cu degetul.

— Da' noi ce facem? cerură socoteală într'un glas, fetițele.

— Voi priviți!

Văzîndu-le că se întunecă, Sonia urmă:

— Adică, stați! am găsit!—Tu, Nuni, du-te la mama și cere-i un pumn de stafide; tu, Suzica, cere-i un pumn de migdale. Care pe care? Ați înțeles?

...Dintr'o grămadă de cărți amestecate, Ștefănel începu să aleagă și să împărecheze cincizeci și două, pentru concină.

Intretimp, fetițele se înapoiară cu cîte o ceșcuță de cafea neagră: plină cu strafide a lui Nuni; cu migdale, a Suzicăi.

— Strafidele să vie la mine!

Cu ceșcuța încrustată în pumn, Nuni se ghemui pe divan, îndărătul Soniei; Suzica se așeză la margina divanului, lîngă Ștefănel, punîndu-și ceșcuța pe covor.

Jocul începu, Sonia dădea cărțile: Ștefănel și le desfăcu rotat între degete, pe-ale lui.

— Avem fante! proclamă Suzica.

Cu fantele, Ștefănel strînse cărțile de jos; Suzica le gospodări.

Auzind glasul Suzicăi, Nuni înțelese *ceva*, și mîncă o strafidă.

...Concina cea mare luată de Ștefănel, momi cîștigul. Cărțile de lîngă el sporeau necontenit. Bucuria zugrăvea pe obrajii Suzicăi doi mari aşi de cupă, din ce in ce mai aprinși.

— Sonia, cum stăm? întrebă Nuni care nu știa jocul.

— Răău, Nuni dragă! Ne bat migdalele!

Nuni oftă,—și se tupilă tainic în fundul divanului.

— ...Am cărțile, începu Ștefănel, cu un zîmbet modest.— Una, două, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt: și treflele le am! Plus concina cea mare...

— Nuni, dă strafidele! porunci Suzica.

— Poftim! răsună răspunsul resemnat, însoțit de ceșcuță.

— Nuni!!... Să știi că te *spun* mămăicăi!

Ceșcuța era goală.

Risetele lui Ștefănel și ale Soniei măguliră zîmbetul lui Nuni.

...Dîndu-și samă că e foarte bine dispus,—Ștefănel se posomorî.

*

Rugată de Sonia, Suzica se așeză la pian și începu să cînte un menuet de curînd învățat, pe dinafară...

„...Disară, după ce se culcă toți, mă strecor în livadă..."

Gîndul se opri o clipă, îmbătat de presimțirea dragostii, ca nările de-aroma zmeurei...

...Cu șovăiri grațioase și line lunecări de picături dealungul coapselor unei amfore, sunetele menuetului se fugăreau...

„...Mă apropii prin întuneric... mă aplec pe sub crengile piersicilor...,"

Un istovitor tril de privighetoare, vesti gîndul aplecat subt piersici: bătăile inimii.

...O pauză... și-acordurile menuetului se înfiorară sprinten, ca țișnirea apelor unui havuz...

„...Și mă așez pe bancă..."

Cuminte de atîta fericire, gîndul se lăsă pe bancă...

...Un acord aproape grav... și sunetele menuetului se risipiră mai zglobii, ca rîsul unei fetițe de după evantaiul desfăcut.

„...Și stăm pe bancă..."

Ca doi copii îndrăgostiți fără să știe, lăsați să stee singuri în grădină,—și stînd alături, împreună, aplecați pe-o carte pe care n'o cetesc, ca să fie mai alături,—și fericiți că vîntul le amestecă șuvițele de păr, dezmierdîndu-i cu sfiala și parfumul lor: gîndul și cu zarzărul ședeau pe bancă...

...Suzica isprăvi menuetul cu un acord falș și cu un zîmbet pocăit.

Sonia se ridică de pe divan, îndreptîndu-se spre fereastră.

...Ștefănel deschise ochii,—și plecă de pe divan, fiindcă simțise deodată că ședea singur pe bancă.

*

...Asupra zărilor trandafirii și violete, asfințitul pogora tremurător, ca roiuri dese de albine pe piersici înfloriți.

Din zarzării livezii curgea înspre prisacă un rîu de murmure care spunea că a trecut o zi de primăvară, și că mierea nouă în faguri e surîsul melancoliei florilor de zarzăr...

* * *

...Se frămînta în lung și 'n latul odăii, necontenit.

Se oprea în treacăt la ușă, asculta, iar pornea; se oprea

la fereastră, privea,—şi iar îşi începea colinda, în lung şi 'n lat.
...Trecură paşi pe coridor; răsunară glasuri, rîsete: se a-
mestecară, se răsfirară, se îndepărtară... Izbituri de uşă, apoi
cheile întoarse, hotărniciră liniştea de noapte.
Ştefănel stinse luminarea. Işi ghemui neliniştea pe pat,
aşteptînd încă... Nimeni nu ştia, şi nimeni nu trebuia să afle că
el se întîlneşte noaptea, în livadă, cu cineva..
Cîte o teamă fără de rost îi închidea ochii, adunîndu-i
privirile în el, spre zarzărul de lîngă bancă: nu plecase, fi-
reşte! Ca un fum de tămîie în lumina lunii, zarzărul albea în
el... Ce bine-i în odaia Soniei! Zarzărul e lîngă geam; întinzi
mîna şi-l alinţi; de pe divan îl poţi privi până adormi... Oare
se culcase Sonia?... Sonia!.. Şi o nedumerire mîhnită îl cu-
prinse, descoperind că zarzărul iubit din zori, n'avea nume...
Singurătatea întinsese buzelor lui un fluer mut.

...Două aripi crunte, săgetară larg în dreptul lunii.
Văzduhul se întunecă, pămîntul se mistui; şi prin prăpas-
tia adîncă, prăbuşirea îngerului negru, blestemat de lună,—
fîlfîi...

Ştefănel se repezi la geam: se stîrnise furtuna?
Nu! Trecuse doar un nour!
Ce spaimă!
Ce uşurare!

*

...Culcată pe pervazul ferestrei, Sonia încercă, apăsînd cu
tot braţul, tăria unei crengi. Deşi mlădie, creanga era voinică.
Se aplecă mai tare în afară, rezemîndu-şi obrajii, încrezătoare,
pe maramele zarzărului.
Tresăriri de aripi, zboruri sperioase, o legănată roire fu-
murie,—vestiră cuibul nou, oblăduit de crengi.
Iscodi cu privirea prin livadă: se vedea bine, şi nimeni
n'o putea descoperi acolo: în odae stinsese lumina.
...Inchise ochii, îmbinîndu-şi genele cu florile. Clipi. Zîmbi...
In răstimpuri limpezi, mlădiţele îi adiau parfumul lor dulce,
umed, ca suflări de copii adormiţi.
Desprinse o floare cu buzele; o alungă cu suflarea.
Culese altă floare, alta, înşirînd mătăniile uşoare de pe
braţul crengii.
...Auzi lămurit poarta livezii deschizîndu-se; apoi, paşi. Se
dădu îndărăt la adăpostul florilor. Asculta: paşii se apropiau.
Iar se aplecă, pîndind. Il zărise pe Ştefănel: se îndrepta spre
bancă.
Sonia se uită în jos, subt zarzăr: nimeni pe bancă! A-
tunci aştepta pe cineva!

Ce ridicase de pe iarbă? O scrisoare mototolită?

...Părea o batistă de departe, grămăgioara de flori scu-
turate.
Abia le culese şi le şi risipi, deschizînd pumnul dezamă-
git,—şi repede le culese iară: erau doar florile zarzărului!
Aşa păţea mai de mult, cu pînea! Bunica îl învăţa: „Şte-
fănel, e *păcat* să arunci pînea pe jos, fiindcă pînea e trupul
Domnului nostru. Ia sama! Te vede Cel de Sus!". El uita po-
vaţa bunicii şi arunca rămăşiţele dela masă, oriunde se nime-
rea: pe-afară, după vrăbii; prin odae, după muşte. Şi cum le
vedea împrăştiate, îşi aducea aminte, se temea de mînia Ceru-
lui,—şi se trudea să adune de pe jos, ceiace risipise în joacă,
fără socotinţă!... Odată, călcînd din greşală un miez de pîne
azvîrlit în ogradă, ceruse ertare miezului de pîne şi lui Dum-
nezeu!
Cum îl furase gîndul!
De cînd şedea pe bancă? Şi pentru ce şedea!

...Un fulger violet înflori şi se scutură pe zare ca o u-
riaşă tufă de lilieci nervoşi; pămîntul începu să miroase a
ploae.

...Ştefănel îşi aminti cu mirare avîntul, care-l aruncase în
crengile zarzărului... fericirea din zori...
Intinzînd mîinile reci, cuprinse o creangă, o aplecă spre
el... tot mai încet... şi îi dădu drumul, neştiind ce să facă cu ea!
Ce se întîmplase? Se înstrăinase de zarzăr?
Cu o înfrigurare deznădăjduită, închise ochii, căutînd, che-
mînd, cerşind: zarzărul, visul, zarzărul...
Dar înlăuntrul lui, un orb buimac întindea mînile în ne-
ştire,—şi pe mînile lui cădea întuneric, obidă.

O zare se cutremură, gemînd înăbuşit. Orbitoare lumini
de fulger viscoliră cerul. Şi la lumina lor biciuitoare, Ştefănel
se simţi atît de singur, atît de părăsit, încît mînile i se împre-
unară dela sine, fruntea i se aplecă, şi începu să murmure cu
negrăită umilinţă, rugăciunea amarului lui: să se îndure de el;
să nu vie încă furtuna; să-l mai lase lîngă zarzar: să nu i-l
scuture, saracul! Şi să aibă milă de el, şi să-i dea îndărăt dra-
gostea lui: măcar o clipă să i-o dea îndărăt!
Şi pentru el, şi pentru zarzărul lui, Ştefănel făcu semnul
crucii în faţa furtunii.

Deavalma, fulgerele desţelinau noaptea: cînd vînătă, cînd
sură.

Ierburile tremurau: cînd palide, cînd negre.

...Din funduri căscate — rupînd în dinţi zăbala unui trăsnet,—un vînt porni în goana mare, prăvălindu-se bubuitor, pe-o zare spartă.

Şi vînturile toate se dezlănţuiră: cînd palide, cînd negre, —cînd vinete, cînd sure.

Miresme crude alergau tîrîte 'n vînturi.

Se apropia.

Şi deodată—cu sîngerii şi zvîcnitoare vine de trăsnete—năpraznica inimă neagră, bătu, bătu, bătu...

Ploaia!

— Ştefănel! Ştefănel! Sai repede pe geam!

Tresări.

— Ştefănel, degrabă!

Boabe reci îi ciuruiau tîmplele.

Petale albe se 'nvolburau în pîlpîirea fulgerilor, ca fulgii deasupra unui măcel de lebede.

O răsucire, un salt şi sfărmînd în picioare spaima florilor, intră în zarzăr.

O creangă îl zgîrie; o frînse.

Din zborul florilor, o zmunciturǎ îl aruncă pe marginea ferestrei. Cuprinzîndu-l de mîni, Sonia îl trase inlăuntru. Abia mai avu răgaz să închidă geamul pe pumnii ploii.

— Duducuţă-duducuţă!

— St, Ştefănel! şopti Sonia, punîndu-i mîna pe gură.

— Scoală, duducuţă! Dă-mi drumu să 'nchid geamul!

— L-am închis, Pachiţo! Te poţi duce liniştită!

Ştefănel făcu doi paşi, şi ameţit se aşeză pe covor, la margina divanului.

— Ştefănel nu ţi-i bine?

— ...

La lumina fulgerelor, petalele-i sclipeau în păr, pe haină, ca o lunară zale sfîşiată.

Sonia îngenunchè cu faţa spre el, punîndu-i mînile pe umeri:

— Uită-te la mine, Ştefănel: ce ai?

— ...

I se învălmăşau în minte vîrtejuri repezi, frînte: zarzărul, Sonia, visul, furtuna, levănţica.

Cuprinzîndu-i capul de subt bărbie, Sonia îl înălţă spre ea... Doi ochi mari, mari,—şi genele iute se plecară.

Strîngîndu-şi deodată tîmplele cu pumnii, Ştefănel începu să tremure de hohote înăbuşite...

— Hai, Ştefănel! Lasă, Ştefănel!

...Lacrimi rotunde îi înstrugurau obrajii, se strîngeau spre bărbie de unde picau grele.

— Eşti băiat mare, Ştefănel!... *Te-a uitat, n'a venit!* Nu-i nimica! Asta trece!

Mînile Soniei îi învăluiau fruntea, tîmplele; mînile Soniei îl dojeneau, îl mîngîiau...

Şi el plîngea,—plîngea ca să-l aline încă, un chip numai gropiţe de zîmbete şi soare.

Ostenise stînd în genunchi. Se aşeză pe covor, lîngă Ştefănel, sprijinindu-se de divan.

Cuprinzîndu-i vîrful degetelor, cercă să-i descopere obrazul; îşi simţi mîna culeasă de mînile umede, lipită de obrazul ud: i-o lăsă.

Căzînd, un tunet bubui deasupra casei: geamurile se cutremurară.

Sonia tresări înfricoşată, trăgîndu-şi mîna; cu ea, îşi aduse pe piept capul lui Ştefănel: îl păstră.

Curgeau şuvoaele ploii, duduind pe acoperiş, ropotind în geamuri, sfîşiindu-se departe, cu şuere sirepe de codri îndîrjiţi...

— Ţi-a trecut, Ştefănel?

Se strînse mai tare la pieptul Soniei, copilăreşte: să nu-l alunge!

Florile de zarzăr încălzite în părul lui miroseau proaspăt.

I se păru Soniei că în braţele ei înflorise o creangă de zarzăr. Cu blîndeţă îşi încolăci braţele goale în jurul grumajilor supuşi.

Ştefănel îşi ţinu suflarea.

Inima Soniei îi zvîcnea în urechi, pe tîmple, pe inima lui, ca o ploae de vară...

*

Cîntecul streşinilor, cîntecul crengilor.

Cu fluerul pe buze, luna cînta frăgezimea primăverii după ploae.

Încercănaţii ochi de cicoare ai seninului, visau.

*

...Prin somnul lui uşor, sărutarea căzu ca o garoafă într'o fîntînă... Înfiorat, deschise ochii: visase?

Mîna Soniei îi acoperi ochii:

— Dormeai aşa de frumos!... Mai plouă?

...Sonia descue uşa, o deschise cu încetul; înaintă pe coridor în vîrful picioarelor... Ascultă: tăcere, toţi dormeau. Ina-

poindu-se în odae, un val umed îi răcori obrajii aprinși, îi spulberă șuvițele de păr.

— ...! Unde ești, Ștefănel?

— ...

Zvîrlită de afară, prin geamul deschis, o creangă de zarzăr căzu pe covor, risipindu-și florile și picăturile de ploae...

V

— Buna dimineața, domnișoară, îngînă Ștefănel, aplecîndu-se în fața Soniei.

Și în adîncul sufletului—ca pe o iconiță de lemn sfînt, atîrnată cu un lănțujel pe căldura pieptului gol,—Ștefănel simți numele pe care buzele nu-l rostiseră.

— Sonia, mai fă-mi un castel!—Vezi ce-ai făcut, Tefănel!

Jalnică, Nuni arătă ruinele castelului de cărți de joc, nimicit din greșală de Ștefănel.

— Lasă, Nuni, că-ți fac eu!

Luînd înaintea Soniei care tocmai vroia să se aplece, Ștefănel se așeză alături de Nuni, pe covor și strînse cărțile împrăștiate, laolaltă. Apoi, subt ochii neîncrezători ai fetiței, închipui din două cărți iscusit sprijinite una 'n alta, un cort, pe care-l întări cu alte două cărți proptite pe delături.
După multă migăleală castelul începu să se 'nfiripe.

Ștefănel se înfierbîntase.

— Nuni, mai adă-mi o păreche de cărți! Să vezi ce frumos ți-l fac!

Nuni plecă, umblînd cu sfială, de teamă să nu turbure bicisnicile ziduri.

Rămînînd numai cu Sonia, Ștefănel se grăbi să îndrepte o carte cam șubred așezată; castelul leșină... și rămase turtit.

Sonia începu să rîdă:

— Fugi, Ștefănel! Nu te pricepi! Lasă-mă pe mine!

Se așeză pe covor, alături de el.

Vroi să și înceapă, dar o supăra părul. Cuprinzîndu-și cu amîndouă mînile buclele care-i năvăliseră pe obraji, le grămădi îndărăt, după urechi: năvăliră la loc, atîrnîndu-i până pe grumaji, ca cercei rotunzi și grei, de abanos și de mahon.

— Cum a putut oare *Meșterul Manole* să zidească în mănăstire pe iubita lui? se întrebă pe sine dragostea lui Ștefănel.

*

Veni și Suzica să privească. Mai dărîmă și ea castelul, cu o fățarnică suflare dinadins:

— Nu eu, Nuni! Zău că bate vîntul!

Sonia îl începu din nou, născocind o temelie mai trainică.

— Păcat că n'are geamuri! oftă Suzica, cu gînd să necăjească pe castelana Nuni.

— Tu nu vezi că are! îi răspunse Nuni îndată. Numai că-s storurile trase,—fiindcă bate soarele!

Sonia dădu dreptate lui Nuni. Intorcînd pe față una din cărțile laterale:

— Cum nu, Suzica! Se poate să n'aibă geamuri! Uite un Fante care tocmai stă la geam!

Și așezînd tot pe față, un zece de cupă din mînă:

— Privește: vezi coșul cu cireșe din camara castelului?

Suzica se dădu bătută.

In jurul Soniei, încetul cu încetul se adunară și lumini de soare, și liniște: blajină liniște de covor bătrîn. Fetițele urmăreau cu luare-aminte sporul clădirii. Zburdălniciile izgonite ciripeau la geamuri...

Sprijinit într'o mînă, Ștefănel respira pe furiș părul Soniei, privind cu părere de rău desăvîrșirea castelului rîvnit de Nuni: abia începuse și iată că se și apropia de sfîrșit fericirea lui de levănțică.

*

Pachița se ivi pe prag, cu vorbe,—turburînd pașnica micime a celor de pe covor:

— Vă poftește cuconița la dejun.

Ce repede trecuse dimineața!

— Ștefănel, mi-am uitat chilimbarul în salon; adă-mi-l te rog!

Se întoarse în salon, luă șiragul; Sonia îl aștepta pe coridor.

— Poftim... domnișoară.

Un zîmbet lăuntric învioră ochii Soniei:

— Ștefănel, de ce nu-mi spui pe nume?

— Fiindcă...

Și se înroși.

Cum să-i spue că numele ei era o taină pe care n'o putea destăinui, ziua, în fața tuturora!

*

Aromă trîndavă a căldurii de cuptor, mirosul cozonacilor domnea în sofragerie.

După ce se așezară în jurul mesei, doamna Balș se îndreptă spre bufet și cu oarecare solemnitate glumeață ridică fața de masă, descoperind crîngul castaniu și puhav al cozonacilor proaspeți.

— Cum îți par, Sonia?
— Straşnici!
— Mămăică, dă-mi-l pe-al meu!
— Şi mie, mămăică!
— Bine, Nuni, da' tu nu știi ce păcat mare e să mănînci cozonaci în săptămîna Patimilor?
— ...Am să fac mătănii, mămăică!
Neştiind să se împotrivească, doamna Balş luă din fruntea cozonacilor pe mezinul lor şi-l dădu lui Nuni
— Iaca şi ție, Suzica.
Suzica luă in primire pe gemenul bosumflat al celui dintăiu, ciupindu-i egreta de migdale de pe boneta brună.
— Sonia, şi pe tine te-am pus în rîndul copiilor: îl vrei acum?
— Mulțămesc, nu! Eu îs cuminte... şi mă înfrupt din păcatul lui Nuni!
— Da' tu, Ştefănel?
— Nici eu, mamă!
La masă, Ştefănel îşi avea locul între Nuni şi Suzica. Işi lăsase cozonacul să stea lîngă al Soniei.

*

După prînz, Ştefănel intră la el în odae,—şi rămase acolo.
Sonia se plimba în livadă, cu mama lui şi cu fetițele. Sonia era a celorlalți, după amiază. De aceia el venise în odaia lui: mîhnit? Nu! Dimpotrivă!
Şi'n el era o livadă,—şi o bancă pe care aşteptarea scutura flori tinere.

*

— Zarzărul...
Cum murmuri numele unui copil care ți-a fost tovarăş bun de joacă, şi nu-ți mai poate fi prietin, căci a rămas copil şi nu mai eşti;—şi-ți pare rău că te desparți de el, şi-ți pare bine că eşti mare...

*

...Işi aminti,—şi surîse unei uitate dimineți de primăvară... Fugea prin livadă, fugărindu-şi cercul. In toiul alergăturii, de după trunchiul unui piersic, zarzărul îi răsărise în față, atît de înflorit, încît mirat scăpase cercul din mîni: niciodată nu văzuse atîția fluturi strînşi laolaltă. Era ca într'un basm: toți fluturii livezii învăluind zarzărul, gata să-l ducă în nouri.

Dintăiu chibzuise să-i sperie, azvîrlind în crengi bețişorul cu care-şi mîna cercul. Apoi se hotărîse să prindă cît mai mulți. Se apropiase tiptil, se suise pe bancă, întinsese mîna cătră crenguța cea mai joasă,—şi... în loc să prindă şi să sperie fluturi, scuturase flori!
Cîți ani avea pe-atunci?... Cinci ani?... Alunga cercul, prindea fluturi...

Zîmbi... Era ora lecției de pian...
In loc să se ducă în salon, unde îl aştepta pianul deschis şi mama,—se cățărase în zarzăr, cu praştia în mînă, cu buzunarul doldora de pietricele.
Fugise, fiindcă nu-şi învățase lecția. Aşa se întîmpla primăvara!
Mama îl strigase pe-afară, prin odaia lui. De unde să-i treacă prin minte că el era în zarzăr!
Ora lecției de pian trecuse uşor. Dar isprăvise şi pietricelele, şi pe deasupra se temea să nu fie pedepsit.
Şi o albină binevoitoare, îl înțepase în deget, scăpîndu-l o săptămînă încheiată, de lecții de pian,—şi de mustrări!

...Se înroşi: sărutase zarzărul!... Era naiv *pe-atunci!*
Se înroşi mai tare: cu cîtă uşurință, cu cîtă nepăsare rupsese o creangă înflorită!... O dăruise Soniei. Zîmbi...
Se întrebă: ce-ar face dacă ar trebui să aleagă între Sonia şi zarzăr? Ar tăia zarzărul ca să rămîie Sonia mereu la ei?
— Aş ruga-o frumos pe Sonia, să-l îngădue la fereastră, —şi Sonia l-ar cruța!

— Bietul meu zarzăr!
O carte de basme, cu poze stîngace, cetită în copilărie, şi aruncată şi uitată într'un colț,—pe care-o mai deschizi odată, răsfoind-o îndelung, cu înduioşare, fiindcă în foile ei ai ascuns şi ai găsit întăia scrisoare de dragoste.

*

...De cînd o iubea pe Sonia?
Străbătu noaptea furtunii, noaptea visului, îmbinate una în alta: trecu înainte.
Din flori în flori, din flori în muguri, străbătu împrimăvărarea zarzărului: trecu mai departe.
...Cît de dragă-i era Sonia!
Inotătorul care spintecă împotrivirea rîului,—înălțîndu-şi brațele spre soare, se răsuci... şi cufundîndu-se din nou se lăsă dus de goana revărsării apelor...

*

...Chiue primăvara prin lumini tomnatece.
In crama zării de apus, scuturîndu-și chica roșcovană, soarele—arămiu la trup, calcă apăsat, strivind puternic, ciorchine umbroase de coarnă: must vișiniu,—rumene clăițe de busuioacă: must ruginiu.
Și noaptea desculță vine de departe, din vii roditoare, din viile lunii,—cu brațele pline de struguri brumați de argint, și viespi pofticioase de aur.

* * *

— Ghiorghe, vrasăzică ne-am înțeles. Mîni, disdedimineață mi-i aduci pe Roibu la scară.
— Da, cuconașule.
— Vezi să fie bine potcovit!
— N'ai teamă, cuconașule! Am eu grijă de toate!
— Ghiorghe, și încă ceva: dacă vezi că întîrzii, trimite-o pe Pachița să-mi bată la ușă. Nu uita! Ține-o tu din scurt! Noapte bună.
— Sărut mîna, cuconașule.
Ștefănel se grăbi spre casă, îngîndurat...
Trebuia neapărat s'o vadă pe Sonia înainte de culcare! Trebuia neapărat să-i vorbească... să-i spue... Ce să-i spue?
Se opri sperios, pe scara cerdacului din față, mai-mai să se întoarcă îndărăt. Dacă-i răsărea Sonia deodată, în față? Ea singură cu el! Ce i-ar fi spus! I-ar fi spus... i-ar fi șoptit din toată inima: „Sonia!"; și-ar fi fugit... Dar nu se arăta nimeni, în cerdac!
Intră în casă. Prin coridor era întuneric. Se opri. Ce copil era! Dacă i-ar fi eșit Sonia înainte, i-ar fi luat mînile, i le-ar fi strîns aprig—cum strîng marinarii, în preajma plecării pe mare, mînile iubitelor lor,—și i-ar fi spus, privind-o drept în ochi:
— Sonia! eu plec mîni dimineață! *O zi întreagă* o să fim despărțiți...
Și-ar fi simțit atunci mînile ei îndurerate de strînsoarea nemiloasă.
Dîndu-și samă de sălbătăcia lui, Ștefănel își mușcă buzele până la sînge, și dezmierdă—neîndrăznind să le sărute—ca pe niște aripioare de flutur bolnav, mînuțele vătămate de închipuirea lui...
— Cine-i?
— Vai!... Cum m'am speriat, cuconașule!
— Tu erai, Pachițo!
— Of! eu eram!

— ...Pachițo, dumnealor s'au culcat?
— Numai duducuțele cele mici; cuconița și cu duducuța se plimbă afară.
Ștefănel respiră adînc și intră în salon.
Se întinse pe divan deadreptul, fără să mai aprindă lampa,—cumințit ca după o primejdie,—în așteptarea alteia.

*

— De ce nu se culcă mama?
Nu mai veneau; nu mai veneau!
Măcar o clipă s'o zărească! Să-i spue doar bună sara! S'ar fi mulțămit și cu-atît!... Să n'o mai vadă până mîne sară!
Se sculă de pe divan. Lipindu-se de ușa salonului, ascultă... Nu mai putea gîndi nimic! Începu să numere, fărîmițîndu-și zbuciumul în numărătoarea tăcută.
Ca un ceasornic de nisip.:
— Una, două, trei, patru, cinci...
Uniform, migălos, monoton.
...Portița cerdacului scîrțîi; se auziră pași pe coridor,—un glas:
— Pachițo...
— Dacă nu es din salon, i se întîmplă Soniei o nenorocire, se îmbărbătă Ștefănel.
Deschise ușa.
— Aici erai, Ștefănel! N'ai văzut-o pe Pachița?
— Nu, mamă: ai nevoe de ea?
— Da,—adică nu! Du-te tu atunci în livadă și du-i Soniei paltonul. Eu mă culc... Stai, Ștefănel! Unde te duci? N'ai auzit ce ți-am spus? *Du-i Soniei paltonul.*
— A! da!... Unde-i paltonul?
— Unde vrei să fie! In cuer, Ștefănel!
...Zmulse un palton din cuer, și abia înfrînîndu-și pornirea de fugă, eși din casă. Odată afară, o luă la goană. Se opri la intrarea în livadă, sprijinindu-se de poarta deschisă, cu suflarea tăiată: iar se temea! Simțind paltonul de pe braț, îl strînse mai tare, ca brațul cuiva care-l putea ocroti.
— După cine fugeai, Ștefănel? îl întrebă Sonia pe neașteptate.
N'o auzise apropiindu-se.
— M'a trimis mama...
Intinse paltonul.
Sonia îl luă, îl desfăcu, privindu-l cu tot mai multă nedumerire,—și nemaiputîndu-se stăpîni, începu să rîdă, să rîdă...
— Mie mi l-ai adus?
Era paltonul Suzicăi.
— ...Nu te mai osteni degeaba, Ștefănel! Mă duc eu... s mă culc! Noapte bună! Tu mai rămii.

Ştefănel încleştă pumnii, împlîntîndu-şi unghiile în podul palmelor; îşi pironi ochii în pămînt; şi surghiuni din el, răsunetul paşilor care se depărtau.

Ar fi vrut să-şi zvîrle inima ca o piatră după Sonia: s'o lovească.

„*Tu mai rămîi*". Da! rămînea: livada era a lui! Putea să stee şi singur în livadă, dealungul unei nopţi întregi, fără de poruncă batjocoritoare,—de dragul livezii!

Şi singur, fără ţintă, plecă deacolo, despărţindu-se de locul umilinţei.

...Ingrămădiţi unii în alţii, iezii coborîţi din stîna lunii, dormeau cu botul în ierburi... Chipuri de umbră cu ochi verzi, în glugi de flori,—prunii şi cireşii păstoreau turmele lunii...

Desfăcîndu-şi haina şi cămeşa, şi ţinîndu-le în lături cu mînile,—Ştefănel grăbi pasul. Răcoarea îi sufla deadreptul în pieptul gol.

Mai tăioasă, mai aprigă ar fi vrut să fie răcoarea nopţii: să-l nimicească.

S'ar fi dus aşa, cu pieptul gol, cu capul drept, până în faţa Morţii, şi inchinîndu-i-se, ar fi stat să-i sufle şi să-i stingă. Ea, flacăra roşie din piept.

Şi 'n urma lui să sufere toţi,—şi Sonia.

...Şi se trezi lîngă zarzăr.

Cînd plînge un copil, cu capul în pernă, înăbuşit, să nu-l audă şi să nu-l ştie nimeni,—şi cînd îl descoperi îngenunchiat pe patul lui, făcîndu-şi rugăciunea, cu faţa plînă de lacrimi şi ochii plini: nu-i trist?

Banca şi iarba erau albe de flori; din crengi se prefirau florile, şiroae încete, fără de vînt; şi — atîta singurătate şi tăcere!

Ştefănel îşi închee haina, se alipi de trunchiul zarzărului... şi fără mînie, începu să plîngă.

...Lumina lunii abia adia—albă... viorie... albă—în perdelele străvezii.

Sonia dădu laoparte perdelele, cu dosul palmelor, cum despici o undă, şi se culcă dealungul pervazului ca pe un mal.

Noaptea întindea peste toate o lene de apă limpede, în care se stingeau plîngînd zorii argintii ai florilor de zarzăr, şi mijeau înfloraţi zorii fragi ai florilor de piersic.

...Să-ţi culci pe noapte trupul gol, ca pe o apă, să ţi-l mlădii... şi să te tot duci, şi să te tot ducă...

...Ştefănel îşi şterse ochii, ca să mai plîngă.

Zarzărul făcea un alb descîntec pentru mîhnirea lui: lunecau din crengi, lucind, florile, şi se stingeau în ape albăstrii...

...Căderea unei stele îi aplecă ochii spre zarzăr.

Căderea florilor îi călăuzi privirile spre Ştefănel.

— Plînge?... Plînge! Din pricina mea!... Din pricina mea!

Un copil plîngea la geamul ei. Cu o singură vorbă—fie dojană, fie orice—l-ar fi alinat.

Respirînd aroma de lacrimi a nopţii, îşi plecă zîmbind capul într'o parte şi privi...

Crude şi fermecătoare, mînile primăverii irosau zarzărul, picurîndu-l floare cu floare, cum storci un fagur plin,—de dragul belşugului.

VI

...Pulberi palide... raze frînte... scînteeri aurii... viscoliri blonde... fumegări chilimbarii: soarele.

Aşa răsări soarele care pe semne se rostogolise prin fîn şi prin sulfină; şi-un freamăt lung de aur trecu prin lanul de cicoare al cerului.

Roibu răscolea pămîntul umed, măcinînd salturi.

Impărtăşindu-i neastîmpărul, Ştefănel îl îmbie lovindu-l cu mîna:

— Hai, Roibule!

Trecură poarta în trap învălurit. Roibu încordă capul. Copitele ropotiră; ţărna roi

Inălţîndu-se în scări, Ştefănel întoarse capul spre geamurile îndărătul cărora dormea Sonia.

Fără voe, zmunci dîrlogii.

Roibu se cabră nechezînd, ca săgetat de viforul unui galop dezlănţuit spre casă,—şi îndîrjit se năpusti.

...Scăpărînd albine, deoparte şi de alta a drumului, livezile se întreceau în goană de argint.

* * *

„...Eu, slavă Domnului, sînt voinică.

Toate bune, numai pe tine de te-aşi şti înzdrăvenită de-a-binelea! Caută de te îngraşă, Sonia! Hrăneşte-te cîte puţin, de mai multe ori pe zi; stai cît mai mult afară, la soare; nu te osteni din cale-afară cu pianul; şi mai lasă fumatul: asta-ţi strică pofta de mîncare!

Mult mi-ar tihni să te ştiu măcar o lună la ţară. Atîrnă numai de bunul tău plac: Zoe te iubeşte—şi te răsfaţă desigur —ca pe copiii ei..."

— Duducuță...
— Intră, Pachițo.
— Duducuță, întreabă cuconița dacă vrei mata să mergi cu dumneaei, până la tîrg, după cumpărături?
— Da. Spune că merg... Adică... știu eu! Poate să m'aștepte?
— Cum nu, duducuță! Mai este vreme berechet! Nici n'a pus caii la trăsură!
— Bine, Pachițo! Atunci, pregătește-mi repede baia.
— Indată, duducuță!

Zăbovind dezbrăcată, pe margina divanului, Sonia se grăbi să isprăvească scrisoarea, căutînd totodată să-și nemerească papucii cu vîrful picioarelor.

„...Doctorul se interesează statornic de sănătatea ta: ce om cum se cade! Iți trimite multe complimente și urări de sănătate. Ai putea să-i scrii măcar un rînd de mulțămire!

Nu uita să transmiți Zoei, din partea mea, cele mai bune urări de sfintele sărbători.

Ce mai fac fetițele? Am pregătit pentru ele o sumedenie de jucării, între care două păpuși înzestrate de mînile mele cu toate cele trebuitoare. Nu mă încumet să le expediez prin poștă: mă tem că s'or strica! Dacă vine încoace vre-un om dela moșie, îndreaptă-l pe la noi, să-i încredințez pachetul. Tot prin el scrie-mi cam ce socoți că i-ar face plăcere băețelului? Iți spun drept că nu știu ce să-i cumpăr.

Sărută-i pe toți din partea mea. Pe tine te sărută cu multă dragoste,

Mama".

Rîndurile din spre sfîrșitul scrisorii treziră treptat pe obrazul Soniei un zîmbet,—curmat deîndată de o îngîndurare posomorită. Se ghemui pe divan, ținîndu-și bărbia în mîni...

— ...Nu-nu: trebue să plec numaidecît: *trebue.*
— Gata baia, duducuță!
— Pachițo...
— Poftim?
— Pachițo... eu plec!
— Unde duducuță?
— Acasă.
— Cum asta! Rîzi de mine, duducuță! Doar acuma ai spus că mergi la tîrg?
— Nu... nu mai pot merge! Trebue să plec... mă cheamă de-acasă... e bolnavă mama. Du-te și spune cuconiței că mă cobor îndată... Hai Pachițo! Doară nu mă duc la moarte!
— Iaca mă duc! Da' știi una, duducuță? Tare m'am deprins cu mata: are să-mi vie greu!
— Ce să fac! Dacă trebue! și mie-mi pare rău, Pachițo!

Pachița eși.

Sonia se opri în mijlocul odăii, dusă pe gînduri...

...Părea că privește ochii unei căprioare care-și frînsese picioarele venind spre ea.

* * *

Zvîcneau copitele agere, scăpătind.

Grindina trapului bătea drumul de-alungul, stîrnind pulberi.

Una cu trapul calului, Ștefănel privea zarea, neclintit, poruncindu-i să vie înspre el, să se apropie mai repede,—așa cum porunceau pe mări și oceane, chipurile săpate în prora străvechilor trireme...

...Plute de vînt, umbrele norilor lunecau pe linul cîmpiilor... cîrneau... și se pierdeau sorbite în livezile satelor...

— Sonia!

Ca o rîndunică avîntată din inima lui: Sonia...

...La o cotitură, sprinten ca saltul de zvîrlugă dintr'un salt de val,—verde, un plop izbucni, se mistui...

...In goană săltată intră; în goană săltată eși, — lătrat de cîni.

Satul vuia, vuia,—de parcă s'ar fi prăbușit prin sat, turbat, clopotul bisericii...

Un șuer lung.

Cu soare 'n geamuri, fumegînd, cu roțile de-a rostogolul, trenul venea. Părea că șarpele de beznă și funingine al tunelurilor, izgonit, fugea, cu lancea soarelui sfărmată 'n coaste.

Ștefănel încreți fruntea: bariera lăsată îi stăvilea drumul.

Roibu scutură capul, sforăind.

Așteptară ca pe-o punte pe subt care, vijelioasă, goana lor îi îndemna mereu.

...Un soldat scuipă o sămînță... un copil scoase limba... un domn își îndreptă ochelarii... un frînar își aruncă țigara... un chip...

— Sonia!

* * *

Nuni adormise pe un colț de divan, strîngîndu-și păpușa la piept.

Păpuşa nu plînsese, dar căzuseră lacrimi darnice şi pe obrajii ei. Obrajii păpuşii erau la fel cu ai lui Nuni: rotunzi, îmbrobonaţi şi aprinşi.

In odae nu mai era alt nimeni, decît plecarea Soniei şi somnul lui Nuni.

Fusese şi un zarzăr înflorit la geam: acum, —ca rochia de mireasă a unei străbunice, mîncată de molii într'atît, că o sufiare îi spulberă mătasa uscată,—cu dantelele prăfuite, atîrnînd ca pînze de paianjeni vechi..

Florile veştede răspîndeau o melancolie de veac mort, prin geamul deschis asupra lor ca un capac de cufăr cu vechituri şi amintiri..

O lacrimă izbuti să alunece din colţul umbrit al genei, până în colţul gurii.

Nuni adormise suspinînd. Prin somn, rînd pe rînd, suspinele se potoliseră. Doar cîte unul se mai răzleţea... trecea... şi suflarea lui Nuni curgea mai departe, liniştită, ca un izvor care-a săltat peste un vreasc.

Apusul soarelui tremură prin zarzăr şi intră în odae.

O lumină aurie prăfui luciul oglinzii.

Sfinţii se coborîseră de pe icoane, să-şi privească în oglindă bătrîneţele de aur.

Nuni visa...

Braţele ei se îndepărtară. Păpuşa căzu pe covor, şi fiindcă nu mai era culcată, deschise ochii pe jumătate: numai degetul lui Nuni ridica deabinelea pleoapele păpuşii.

Deschise ochii. Clipi, clipi... şi văzînd că păpuşa căzuse, începu să rîdă:

— Ai căzut, Puşo! Dacă nu stai cu Nuni!

Adormise plîngînd, se deşteptase rîzînd, ca o crenguţă de piersic înflorită prin somn.

Nuni privi cu smerenie, flaconul cel frumos: Sonia i-l dăruise ei, aproape plin.

Işi aduse aminte cît de rău îi părea că Sonia plecase: da!.. dar acum avea flaconul *ei* cu levănţică!

Turnîndu-şi cu multă băgare de samă puţintică apă din flacon, îşi umezi amîndouă palmele; apoi îşi umezi şi părul cu ceiace rămase pe mîni; pe urmă şi le şterse de rochiţa: aşa făcea şi Sonia!

— Suzica n'are parfum!

Nuni dezmierdă flaconul,—şi uitînd de păpuşă, eşi grăbită din odae, ducîndu-se să închidă în dulăpiorul ei, *ceia-ce nu avea-Suzica!*

In încăperea deşartă, păpuşa uitată pe covor—cu braţele ţapene şi ochii pe jumătate deschişi,—nu putea să plîngă..

*

Un zumzet tot mai pierdut, mai depărtat, tremura deasupra înfloririlor.

Şerpuind răsfirate pe seninul încă luminat, cîrduri călătoare intrau în primăvara nouă.

Inserarea mijea.

...De dincolo de zare, soarele scăpase un zmeu făcut din stînjinei prăfuiţi de polen: se spulberau petale vinete, albastre, vioii; slăbea murmurul zbîrnîitoarei; şi vîntul despletea şi împletea în voe, cozile slobode...

*

...Cum şi-ar fi schimbat trupul şi sufletul, cu zarzărul de lîngă el: aşa vestejit cum era!

Să fi rămas el în livadă pentru totdeauna,—şi zarzărul, în locul lui, să se ducă la şcoală, să aibă părinţi, surori, să se cheme Ştefănel... s'o iubească pe Sonia...

Şi cu banca ar fi schimbat!

Legănat de vînt, geamul scîrţîi.

Ştefănel întoarse capul, privi printre crengi către odae... plecă iar capul spre pămînt, mai abătut.

Incăperea pustie intrase în sufletul lui: simţea acum deodată, că Sonia plecase şi florile se trecuseră: nimeni în odae, şi zarzărul la geam...

Oare zarzărul putea fi înduioşat?

Dacă ar fi fost el zarzăr, cîtă milă ar fi avut de Ştefănel,—şi cum ar fi duşmănit-o pe Sonia!

Nu-nu: şi cîtă nepăsare ar fi avut pentru Sonia!

O minge-i căzu pe umăr, săltă pe bancă şi deacolo căzu drept în braţele lui Nuni care oprindu-se dintr'odată, răsări înflorită la capătul alergăturii ei.

— Tefănel! Tefănel! nu ştii!? şi Nuni merge disară la înviere!

— Lasă-mă, Nuni!

Fetiţa ridică sprincenele, mirată.

Dumerindu-se că-l supărase, se apropie de el și împăciuitoare, începu să-i dezmierde mina:

— N'am dat inadins: din greșală! Te-ai supărat, Tefănel?!

Răspîndea tainice adieri de levănțică. Din părul, de pe rochița, de pe minuțile ei, creștea amărăciunea lui Ștefănel.

Intoarse capul încet, ferindu-se de privirea lui Nuni; colțurile buzelor i se plecară in jos; își apăsă ochii pe furiș, cu vîrful degetelor.

— Lasă-lasă, Tefănel! suspină fetița, trîntindu-și mingea de pămînt.

Mingea pîcîi de cîteva ori, și se opri mirată.

Plîngeau. Tăcea toată livada.

„Nu ți-a făcut nimica fetița!"; dojana Soniei se risipi ca un șirag rupt dela gîtul lui... Cîte zile trecuseră de-atunci?

Sonia avea o pălărie albastră cu margini plecate; o ținea pe Nuni în brațele ei: zîmbea...

— Hai, Ștefănel! Impăcați-vă! Cere frumos ertare lui Nuni!

Limpezindu-și ochii impaenjeniți, Ștefănel întoarse capul: Nuni plîngea cu tot trupul, stînd în picioare; își acoperise ochii cu mînuțile, ținînd coatele pieziș inafară.

Aplecîndu-se, cuprinse capul fetiței și sărută pe frunte — cu sufletul departe — măruntica troiță așezată de primăvară la răspîntia de unde se desparte copilăria de tinerețǎ.

Ionel Teodoreanu

Din carnetul unui solitar

Garanțiile drepturilor cetățenești în Ante-proectul de Constituție al Partidului țărănesc

„L'intervention de l'administration dans la justice déprave les hommes et tend à les rendre tout à la fois révolutionnaires et serviles".
A. de Tocqueville, — *„L'ancien régime et la Révolution"* (ediția 7-a), p. 18.

Constituția din 1866 a ignorat, după cum am văzut, 1 atît mijloacele de apărare a libertății individuale, cît și în genere toate mijloacele de asigurare a „supremației legii", lăsînd pe cetățeni dezarmați în fața abuzurilor de putere din partea agenților forței publice.

Ante-proectul de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului țărănesc, publicat zilele trecute în editura „Vieții Romînești", în deosebire de celelalte proecte apărute până astăzi, vede tocmai în organizarea acestor mijloace de apărare legală a libertăților și a drepturilor cetățenești, centrul de gravitate al întregului sistem constituțional.

In articolul de față voiu căuta să analizez dispozițiunile esențiale ale acestui proect, care țintesc să ne asigure „supremația legii".

Problema asigurării libertății individuale nu prezenta nici o greutate intrinsecă. Cum spune un bărbat de stat francez de autoritatea d-lui A. Ribot: „In ce privește libertatea individuală

1 „Viața Romînească", No. 10, — „Supremația legii".

nu se poate închipui o garanţie care să egaleze pe acela pe care o dă *habeas corpus*". 1

Ante-proectul Partidului ţărănesc caută dar să adapteze la condiţiile vieţii noastre publice dispoziţiunile celebrelor acte legislative engleze, cunoscute subt titlul general de *Habeas corpus*.

In virtutea acestor dispoziţiuni, atît arestatul, cît şi orice cetăţean care ar fi aflat despre o arestare ilegală, pot pune în mişcare o acţiune judiciară, care va duce la cercetarea urgentă a cazului şi va determina cu siguranţă punerea în libertate a oricărei persoane arestate sau deţinute împotriva legii.

Procedura sumară, răspunderea personală a agenţilor şi a magistraţilor pentru orice abatere dela prescripţiunile Constituţiei, amenzi mari *în folosul celui arestat* — spre a-l îndemna la exerciţiul acţiunii, care este în interesul obştesc — cît şi acţiunea directă în faţa Curţii cu juraţi, vor reduce desigur la minimum arestările ilegale şi, în orice caz, vor asigura automatic eliberarea grabnică a arestatului (Art. 10).

Se pot, desigur, combina mai multe variaţiuni pe această temă, dar în fond nu poate fi o mai bună garanţie a drepturilor cetăţeneşti, decît a încredinţa cetăţenilor înşişi apărarea drepturilor lor. Dela gradul de desvoltare a conştiinţii cetăţeneşti atîrnă de fapt măsura în care libertatea individuală va fi pusă la adăpostul tuturor încălcărilor.

Altfel stau lucrurile în ce priveşte asigurarea generală a „supremaţiei legii".

In adevăr, în orice ţară organizată pe temeiul dreptului public modern, conflictele care fatal, în diferite ocaziuni, se nasc între cetăţeni şi organele puterii publice, găsesc o soluţiune normală, din care este exclus arbitrarul sau bunul plac al stăpînirii.

Cu alte cuvinte, cînd agenţii puterii executive jignesc vr'un interes sau vr'un drept al oricărui cetăţean prin acte săvîrşite în exerciţiul funcţiunii lor, şi chiar cu toată buna credinţă din partea-le, în nici un „stat de drept" cetăţeanul nu poate rămînea fără vr'un mijloc *legal* de apărare şi reparaţiune.

Dar, dacă nici un stat care asigură respectul legilor din partea agenţilor puterii publice,— nu numai faţă de autorităţile superioare, ci şi faţă de întreaga obştie cetăţenească, — nu se poate lipsi de organizarea apărării drepturilor cetăţeneşti — această organizare poate avea totuşi la bază principii deosebite.

Şi se poate spune că ţările, care au servit de model în dreptul public pentru toate popoarele civilizate,— Franţa şi Anglia,— au ştiut în această privinţă să creeze două sisteme de legislaţie, întemeiate pe principii opuse,— sisteme tipice. Toate celelalte state constituţionale se pot împărţi, din acest punct de vedere, după cum organizaţia lor a fost influenţată mai mult de sistemul francez sau de cel englez.

1 In *Prefaţa* la traducerea franceză a tratatului de *A. V. Dicey*,— „Introduction à l'étude du Droit Constitutionnel", p. XIX.

In sistemul francez se poate pune ca principiu fundamental că toate conflictele ce se pot ivi între cetăţeni şi organele puterii publice,— dacă acestea ar jigni în exerciţiul funcţiunii lor vr'un interes sau vr'un drept,— sînt sustrase competenţii tribunalelor ordinare judecătoreşti şi aduse înaintea unor jurisdicţiuni administrative de diferite grade, care formează sistemul de *Contencios administrativ*.

Acest sistem se întemeiază pe norme juridice, elaborate *pe cale de precedente*, mai ales în cursul veacului al XIX-lea, cu un întreg şi însemnat edificiu juridic,— partea cea mai esenţială a *dreptului administrativ* francez, cu toate acele distincţiuni de „acte de gestiune", „acte de autoritate", „acte de guvernămînt" sau „politice", care servesc pentru delimitarea competenţii tribunalelor administrative" („Tribunalul de conflicte", mixt după compunerea lui, e o creaţiune relativ recentă şi se poate considera ca un început de deviaţiune în senzul sistemului opus).

Sistemul „Contenciosului administrativ" este atît de străin ideilor şi instituţiunilor engleze, încît profesorul A. V. Dicey se crede dator să prevină pe cetitorii săi, că „Dreptul administrativ" francez e un adevărat „Drept", şi nu un haos, în care cetăţeanul ar fi lăsat la discreţiunea arbitrarului administrativ, deşi pentru Englezi e peste măsură de greu să pătrundă în misterele acestui „Drept". 1

Să-mi fie permisă o citaţie cam lungă, dar foarte caracteristică, din ilustrul constituţionalist englez:

„Termenul de *drept administrativ*,— spune el,— n'are vr'un „echivalent în terminologia juridică engleză. Această lipsă în „limba engleză a unei expresiuni, care să poată traduce exact a„cest termen, e semnificativă; ea provine din faptul că Englezii „nu cunosc nici lucrul desemnat prin el. In Anglia, caşi în toate „ţările, cum sînt Statele-Unite, a căror civilizaţie izvorăşte din „izvoarele engleze, sistemul de Drept administrativ şi chiar prin„cipiile pe care el se întemeiază, *sînt în realitate necunoscute*"... 2

„E cu desăvîrşire greşit a crede,— cetim în altă parte,— că „Dreptul administrativ francez corespunde vre-unei ramuri a drep„tului englez. In Anglia, de pildă, puterile Coroanei şi ale ser„vitorilor ei pot, după timpuri, să fie mai mari sau mai mici. „Puterile acestea însă, oricare ar fi ele, trebue exercitate în con„formitate cu principiile ordinare ale dreptului comun *(common „law)*, care regulează raporturile Englezilor între ei. Un inspec„tor industrial, de pildă, are puteri speciale acordate lui de lege; „dar, dacă în exerciţiul acestor puteri, fără justificare legală, „cauzează un prejudiciu, el e responsabil pentru acest prejudiciu şi „e justiciabil înaintea instanţelor ordinare, neputînd alega, pentru „apărarea sa, că s'a supus strict ordinelor superiorilor săi ierar„hici. Dreptul administrativ francez, din contra, are la temelie

1 *A. V. Dicey*,— traducere franceză citată, p. 454 urm.
2 *Ibid.*, p. 286.

„două idei absolut străine dreptului englez: cea dintâiu,—că ra-
„porturile dintre cetăţeni şi agenţii statului sînt guvernate de
„principii esenţial deosebite de regulele dreptului comun, care
„guvernează, de pildă, drepturile persoanelor private faţă de ve-
„cinii lor. A doua idee, — că chestiunile relative la aplicarea
„acestor principii nu intră în competinţa tribunalelor judiciare
„ordinare, ci trebue judecate de tribunale speciale, cu caracter
„administrativ. Această deosebire esenţială face cu neputinţă
„orice asimilare între dreptul administrativ francez şi vre-o ra-
„mură a dreptului englez. Şi deci trebue considerate ca *lipsite
„de orice înţeles* în dreptul englez toate chestiunile, care cu drept
„cuvînt preocupă pe scriitorii francezi asupra dreptului adminis-
„trativ, cum sînt de pildă definiţiunea exactă a *Contenciosului
„administrativ*, deosebirea precisă între acte de gestiune şi acte
„de autoritate sau de guvernămînt, şi în genere limitele între com-
„petinţa tribunalelor judiciare şi a tribunalelor administrative". 1

Consecinţele acestei deosebiri de sisteme au creat şi o procedură radical deosebită în toate cazurile de conflicte între cetăţeni şi organele puterii publice.

Dacă un cetăţean se simte jignit de vre-un act al agentului administrativ, de o măsură administrativă, de o ordonanţă sau un regulament de administraţie publică,—el trebue, *în sistemul francez*, să se adreseze cu plîngere la tribunalele administrative, care vor judeca după norme speciale: vor cerceta, de pildă, dacă actul în contra căruia se plînge cetăţeanul întră în categoria „actelor de autoritate" sau în categoria „actelor de guvernămînt" (cu distincţiuni de o subtilitate infinită, fără să mai vorbesc că în doctrină se discută chiar existenţa „actelor de guvernămînt"!), dacă agentul e acoperit de ordinele şefilor săi ierarhici sau nu, dacă el a fost de bună credinţă, dacă a comis o greşală gravă sau numai o greşală de serviciu (*„faute de service"*), dacă poate cetăţeanul invoca un „drept" jignit sau numai un „interes"... 2

Dacă cetăţeanul se adresează la justiţia ordinară, aceasta îşi declină competinţa sau, în cazul contrar, se naşte un „conflict de atribuţiuni", care înainte de crearea unei instanţe mixte compuse din magistraţi şi reprezentanţi ai administraţiei („tribunalul de conflicte", în care însă predomină tot elementul administrativ) se judecă iarăşi de o instanţă administrativă (Consiliul de Stat)

In schimb, jurisdicţiunea administrativă nu se pronunţă numai asupra conflictului concret adus înaintea ei, ci poate anula actul administrativ însuşi; şi hotărîrea ei, în anume condiţiuni, nu are valoare numai între părţile în litigiu, ci *erga omnes*, etc..

Nimic din toate aceste nu e cu putinţă în Anglia, fiindcă după sistemul englez, dacă un act oarecare jigneşte un drept

1 *Ibid.*, p. 452 urm.

2 Cf. despre acest labirint de subtilităţi: *A. Degré*, —„Scrieri juridice", v. III, p. 552 urm..

sau un interes particular, e indiferent cine a săvîrşit actul incriminat, o persoană privată sau un agent administrativ în exerciţiul funcţiunii, precum e indiferent de ce natură este actul, — „act de gestiune" sau „act de autoritate"; problema juridică rămîne aceiaşi şi se rezolvă după aceleaşi norme de drept.

Cînd vre-o faptă oarecare,—fie a unui particular, fie a unui agent al puterii publice,—cauzează cuiva o daună, jigneşte un „drept" sau un simplu „interes", judecata are de cercetat, caşi în orice conflicte de drepturi sau interese, — numai un singur lucru: dacă această faptă *are vre-o justificare legală*, adică dacă făptuitorul n'a depăşit normele sau condiţiunile prescrise de lege.

Numai în cazul afirmativ agentul puterii publice, caşi oricare particular, poate scăpa de răspundere. Altfel, cum am văzut în articolul precedent, în zădar ar invoca vr'un agent al puterii publice ordinele superiorilor sau buna lui credinţă,—singurul lucru care îl poate apăra de condamnare civilă sau penală este dovada că *actul lui este legal*, adică că el, în împrejurările concrete, a fost în drept, după prescripţiunile legii, să-l săvîrşească.

Şi asupra acestui lucru pot hotărî numai instanţele judecătoreşti de drept comun, care singure au delegaţiunea suveranităţii de a *judeca*.

Dar, dacă toate actele agenţilor administrativi,—fie simple măsuri sau ordonanţe administrative, fie regulamente de administraţie publică,—sînt astfel supuse judecăţii tribunalelor ordinare, justiţia engleză nu poate anula, cum face Consiliul de Stat în Anglia, actul sau regulamentul administrativ însuşi.

Un savant şi om de Stat englez, *James Bryce*, al cărui tratat monumental asupra instituţiunilor americane se bucură de o reputaţie mondială, observă cu drept cuvînt, că dreptul tribunalelor americane de a se pronunţa asupra constituţionalităţii legilor nu este decît aplicarea riguroasă a normelor de drept englez în condiţiunile speciale, izvorîte din adoptarea unei Constituţii scrise „rigide" (care, cum se ştie, lipseşte în Anglia). 1

Tribunalele americane nu pot anula vr'o lege, care ar fi contrarie Constituţiei, dar,—judecînd un litigiu concret între părţile în instanţă, cînd una din ele invoacă o dispoziţiune legală, iar cealaltă îi opune un text contrar al Constituţiei,—dau cîştig de cauză acestei din urmă, ca singură întemeiată în drept.

Prin acest mijloc se menţine armonia între Constituţia federală şi legile şi Constituţiunile statelor particulare, fără să fie nevoe de anularea directă a dispoziţiunilor legale contrarii Constituţiei.

Atitudinea tribunalelor engleze, faţă de actele şi regulamentele administrative contrare legii, e *identică*: aceste acte şi regu-

1 *James Bryce*.—„République Américaine", v. I, p. 350 urm.

lamente, fiind în contrazicere cu dispoziţiunile legii, nu pot forma o justificare legală a faptelor unui agent administrativ, şi cetăţeanul care se plînge împotriva lor are cîştig de cauză, fără ca justiţia să fie silită să le anuleze.

* * *

Deosebirea atît de adîncă dintre instituţiunile franceze şi engleze, în ce priveşte organizarea apărării drepturilor cetăţeneşti, izvorăşte dintr'o concepţie radical diferită a raporturilor dintre puterile fundamentale ale Statului.

Dacă instituţiunile engleze au suggerat lui Montesquieu doctrina lui asupra *separaţiunii puterilor în stat*, în realitate ideile engleze în această privinţă se deosebesc aşa de mult de cele franceze, încît A. V. Dicey s'a crezut în drept să spună, că doctrina franceză asupra separaţiunii puterilor „e rezultatul unei duble erori. Montesquieu n'a înţeles, în această chestiune, adevăratele principii şi practica Constituţiunii engleze, iar apoi teoria lui a fost, putem spune, rău înţeleasă şi mai rău aplicată de oamenii de Stat"!...[1]

Dovada cea mai bună în această privinţă ne-o poate da Constituţia, care aplică principiul de separaţiune a puterilor cu mai multă rigoare decît oricare alta,—Constituţia Statelor-Unite, care nu numai că nu admite sistemul de „Contencios administrativ" francez, dar recunoaşte tribunalelor dreptul de a judeca şi constituţionalitatea legilor, *tocmai în numele separaţiunii puterilor*.

Iar pe de altă parte, în Franţa apărătorii cei mai energici ai jurisdicţiunilor administrative, cum este profesorul de Drept administrativ al Facultăţii din Paris, *H. Berthélemy*, tăgăduesc autorităţii judecătoreşti caracterul de putere distinctă şi văd în ea *numai o ramură a puterii executive*.[2]

Cît de greşit e, în adevăr, a întemeia organizaţia „Contenciosului administrativ" francez pe principiul separaţiunii puterilor, se poate vedea din faptul că această organizaţie s'a dezvoltat în cursul veacului trecut, mai ales, în urma Constituţiei din anul al VIII-lea.

Insă tocmai această Constituţie, precum şi toate celelalte care i-au urmat în Franţa, timp de mai bine de un veac (afară de o excepţie efemeră în Constituţia din 1848), *nu recunosc autoritatea judiciară ca o putere distinctă*, alături de puterea legiuitoare şi cea executivă.

Pe cînd în Constituţia din 1791 un capitol este consacrat „puterii judiciare", în care un articol (art. 5, t. III) spune anume: „puterea judiciară e delegată (de naţiune) judecătorilor",—în Constituţia din anul al VIII-lea, după ce se vorbeşte despre organizarea *puterii* legislative şi a celei executive, titlul al VI-lea se intitulează semnificativ „Despre tribunale".

[1] *A. V. Dicey*, op. cit., p. 291.
[2] *H. Berthélemy*,—„Droit Administratif" (ed. 1902), p. 14.

De asemenea, în Charta din 1814, dela care datează propriu zis constituţionalismul francez, rubrica corespunzătoare este intitulată „Despre *ordinea* judiciară". Mai mult. Stabilind în art. 13, că „*puterea executivă* aparţine numai regelui",—în art. 57 această Chartă spune expres: „*Toată justiţia emană dela Rege*. Ea se administrează în numele lui de judecători, pe care el îi numeşte şi *îi institue*". Aceste articole au trecut nemodificate şi în Constituţia din 1830.

Acelaşi lucru îl găsim în Constituţia din 1852 şi în cea din 1870.

In sfîrşit, în legile constituţionale din 1875, subt regimul cărora trăeşte astăzi Franţa,—deşi una din ele (cea din 25 Februarie 1875) e intitulată „legea relativă la *organizaţia puterilor publice*", iar alta (din 16 Iulie 1875) „legea constituţională asupra *raporturilor dintre puterile publice*",—se află numai dispoziţiunile relative la puterea legiuitoare şi cea executivă, *fără ca un cuvînt măcar să pomenească despre existenţa puterii judiciare*.

Pentru Franţa aşadar, doctrina profesorului H. Berthélemy e perfect justificată, întrucît putem constata, că în *dreptul pozitiv* francez mai bine de un veac, tocmai în epoca de organizare şi dezvoltare a Contenciosului administrativ, autoritatea judiciară, în mod constant *nu constitue o putere distinctă în Stat*, ci este considerată numai ca o ramură a puterii executive.[1]

După principiile esenţiale ale constituţionalismului englez, ea formează, din contra, o putere distinctă, deopotrivă cu celelalte două puteri ale Statului; şi instanţele judecătoreşti au, în consecinţă, *delegaţiunea excluzivă* de a judeca toate conflictele de interese şi drepturi ce s'ar putea ivi.

Şi deosebirea aceasta neapărat a provocat şi deosebirea dintre cele două sisteme de organizare a mijloacelor de apărare împotriva arbitrarului administrativ.

Jurisdicţiunea administrativă, evident, nu s'a putut naşte decît în lipsa acelei separaţiuni a puterilor, în care *dreptul de judecată* intră în atribuţiunile excluzive ale unei „puteri" distincte.

Dovada peremptorie ne o prezintă Constituţia belgiană care, cum am mai văzut, constitue după A. V. Dicey cea mai desăvîrşită reproducere scrisă a Constituţiei engleze.

Constituţia belgiană, în adevăr, consideră autoritatea judiciară ca o putere distinctă şi independentă în Stat, care direct „emană dela naţiune", caşi puterea legiuitoare şi cea executivă (art. 25).

Dar fiindcă naţiunea le poate exercita numai prin delegaţie, Constituţia belgiană arată cu preciziune organele care au de-

[1] Cf. *A. Esmein*,—„Droit Constitutionnel", p. 331 urm..

legațiunea excluzivă de a le exercita „în chipul stabilit de Constituție", și anume : „puterea judecătorească se exercită de Curți și Tribunale" (Art. 30).

Cunoscutul comentator al Constituției belgiene, J. J. Thonissen, profesor la Universitatea din Louvain, în comentariile de subt art. 30, relativ la delegațiunea puterii judecătorești, arată lămurit, că prin acest articol membrii Congresului național belgian, care au votat Constituția, au voit anume *să excludă sistemul contenciosului administrativ francez*, așa cum el a fost organizat în urma Constituției din anul al VIII-lea, — fiindcă ei, spune Thonissen:

„Au cunoscut, din experiență, rezultatele triste ale încălcărilor săvîrșite de puterea executivă în domeniul justiției, dela „Constituția anului VIII încoace"...

Aci, în notă, Thonissen citează tocmai acele legi și decrete, prin care s'au organizat în Franța Consiliul de Stat și celelalte tribunale administrative, ca instanțe de Contencios administrativ.

„Ei știau,—urmează profesorul belgian,—că singurul mijloc „ca încălcările să dispară și ca întoarcerea lor să fie pentru tot„deauna cu neputință, e consacrarea independenții absolute a pu„terii judiciare, punînd-o din toate punctele de vedere pe aceiași „linie cu puterea legiuitoare și cea executivă. Ei n'au zis, ca „Charta franceză din 1830, că toată justiția emană dela rege și „se administrează în numele lui. Puterea judiciară emană și ea „dela națiune". 1

Criticile profesorului Thonissen, trebue să spunem, foarte drepte pentru vremea cînd au fost scrise, nu se mai potrivesc față de jurisdicțiunile administrative actuale din Franța.

Dreptul administrativ francez de astăzi e foarte deosebit de cel dela începutul secolului trecut, chiar de cel dinainte de stabilirea definitivă a republicii. Treptat, printr'o lentă evoluție, mai cu samă în urma reorganizării Consiliului de Stat, deciziunile instanțelor de contencios administrativ au căpătat caracterul unor adevărate hotărîri judiciare. Funcțiunile judiciare, de pildă, ale Consiliului de Stat, s'au separat cu desăvîrșire de funcțiunile lui executive ; și acest proces de diferențiare a dat naștere unor tribunale administrative, a căror legătură cu puterea executivă nu este decît o reminiscență pur istorică.

Un critic atît de competent al sistemului francez, ca profesorul A. V. Dicey, a putut spune :

„Punctul cel mai izbitor din istoria dreptului administrativ „francez e că, din aranjamentele care au fost create pentru a fa„voriza exercițiul prerogativei arbitrare, a izvorît un sistem de „drepturi recunoscute și de procedură jurisdicțională, care se a„propie mult de administrația justiției după regulele stabilite ale „dreptului... Autoritatea arbitrară a puterii executive, așa cum „a existat ea la 1800, a luat sfîrșit pentru toate chestiunile cu-

1 *I. Y. Thonissen,*—„La Constitution Belge", p. 124—125.

„prinse în competința tribunalelor administrative. Dreptul ad„ministrativ... diferă astăzi cu desăvîrșire de maximele puterii „arbitrare"... 1

Dacă în Franța cetățeanul, pentru apărarea drepturilor lui împotriva arbitrarului administrativ, e silit astfel să se adreseze *altor* tribunale, decît celor care judecă conflictele de drept comun,—el nu mai puțin poate fi sigur de a găsi o *judecată dreaptă* și *independentă*.

Și, cum spune d. A. Ribot, în prefața la traducerea franceză a tratatului profesorului Dicey:

„*Unitatea* puterii judiciare nu este o dogmă; esențialul este „ca orice persoană, care se plînge de vr'un act arbitrar, să fie „sigură că poate găsi *judecători*." 2

Cu toate acestea, chiar în Franța sînt mulți adversari ai jurisdicțiunilor administrative, care cer ca numai tribunalele ordinare să fie competente de a judeca, fără excepție, toate conflictele de drepturi și interese. Intre aceștia e și un jurisconsult și savant de autoritatea profesorului Jacquelin. 3

Ca semn al vremii, sînt interesante argumentele, prin care e apărat sistemul Contenciosului administrativ de un partizan al lui, atît de hotărît, ca profesorul H. Berthélemy.

Acesta, tăgăduind „separațiunea *puterii* judiciare", recunoaște necesitatea „separațiunii *funcțiunii* judecătorești de cea administrativă", și asigură pe oponentul său Jacquelin, că :

„Noi dorim și unii și alții independența asigurată tuturor „celor ce sînt însărcinați a împărți justiția, indiferent dacă tre„bue s'o împartă pentru a pune capăt unui conflict între particulari „sau pentru a impune activității administrative respectul legii. „Eu nu cunosc nici un autor, eu n'am cetit o lucrare care să fi „susținut că *administrația este imposibilă*, dacă este ținută să „se conforme legilor... *Intrucît ar fi primejdios ca administra„ția să nu fie supusă nici unui control jurisdicțional*, e nece„sar ca să fie instituite *jurisdicțiuni speciale*, în sînul adminis„trațiunii înseși". 4

* * *

Care este sistemul de apărare legală a libertăților și a drepturilor cetățenești împotriva arbitrarului administrativ, ce poate sau trebue să fie adoptat în Romînia?

Constituția din 1866, care a tradus literal dispozițiunile celei belgiene relativ la separațiunea puterilor, evident, făcea cu neputință sistemul Contenciosului administrativ, cu atît mai mult că

1 *Dicey,*—loc. cit., p. 460—462, *passim.*
2 *Ibid*, p. XVIII.
3 Cf. *Jacquelin,*—„Principes dominants du contentieux administratif".
4 *H. Berthélemy,*—op. cit., p. 844 și 848, *passim.*

ea cuprindea şi o dispoziţiune expresă, care împiedica înfiinţarea unui Consiliu de Stat „cu atribuţiuni de Contencios administrativ" (Art. 130).

Din nenorocire, legislaţia noastră caşi practica judiciară şi administrativă au zădărnicit la noi şi adoptarea sistemului englez. Astfel că subt regimul Constituţiunii din 1866 s'a creat tocmai acea situaţie primejdioasă,—cum se exprimă profesorul H. Berthélemy,—în care, administraţia nefiind supusă nici unui control jurisdicţional, arbitrarul guvernamental şi administrativ nu a avut de fapt nici un frîu, chiar după ce s'a atribuit Curţii de casaţie o competinţă mărginită de Contencios administrativ.

Ante-proectul de Constituţie al Partidului ţărănesc menţine principiul din vechea Constituţie relativ la separaţia puterilor în Stat şi deci este necompatibil cu funcţionarea integrală a unui Contencios administrativ, după sistemul francez.

Acest sistem, de altfel nu poate fi introdus în Romînia şi din consideraţiuni de ordin practic.

Sistemul francez e rezultatul unei evoluţiuni, pe care el a străbătut-o în cursul unui veac, dela principiul „justiţiei reţinute" până la cel al „justiţiei delegate", după terminologia doctrinei franceze. El este întemeiat, nu atît pe dispoziţiuni legislative pozitive, cît pe *precedente* acumulate, prin practica îndelungată a jurisdicţiunilor administrative. Astfel, A. V. Dicey, cu drept cuvînt, îl poate compara în această privinţă cu *common law*-ul englez:

„Dreptul administrativ francez,—spune acesta, — este, caşi „*common law*, un corp de *case-law*, de *judge-made law* (drep„tul jurisdicţional, dreptul creat de judecători). El nu poate fi „găsit în nici un cod; el se razimă pe precedente, iar jurisconsulţii francezi inclină să creadă că el *nu poate fi codificat*, pre„cum şi jurisconsulţii englezi susţin că dreptul englez *nu trebue* „să fie codificat". [1]

Un astfel de sistem, desigur, nu poate fi transportat în altă ţară, cu atît mai puţin, că organizaţia noastră administrativă nu poate avea analogie desăvîrşită cu cea franceză şi, în mod natural, va tinde tot spre o mai mare diferenţiare.

Iar a lăsa ca practica jurisdicţiunilor administrative, în curs de cine ştie cîte decenii, să elaboreze pe cale de precedente un sistem propriu,—ar însemna să riscăm, faţă de moravurile înrădăcinate de arbitrar guvernamental şi administrativ, ca apărarea legală a drepturilor şi a libertăţilor cetăţeneşti, care şi în Franţa a fost atîta vreme prea neîndestulătoare, să nu ajungă niciodată o realitate în Romînia.

Pentru aceste motive, ante-proectul Partidului ţărănesc, în conformitate cu normele dreptului englez, stabileşte în principiu responsabilitatea penală şi civilă, în faţa justiţiei ordinare, a tuturor agenţilor puterii publice, fără ca să fie nevoe de vr'o au-

1 *Dicey*,—loc. cit., p. 462.

torizare prealabilă şi fără ca răspunderea să poată fi acoperită de ordinele superiorilor ierarhici (Art. 35 şi 136). Pe această cale este asigurată „reparaţia" pentru toate abuzurile şi încălcările drepturilor cetăţeneşti.

In caz de pasivitate a Ministerului public, se asigură părţilor interesate dreptul de a sezisa direct Curtea cu juraţi,—după analogia cu prescripţiunile legii electorale în ce priveşte delictele electorale (ultimele aliniate din art. 10 şi 35).

Bine-înţeles, instanţele judecătoreşti, caşi în Anglia, nu vor putea anula actul administrativ însuşi şi nu se vor putea substitui autorităţilor administrative, pentru a le da vr'un ordin.

Dar aceste regule din *common law*-ul anglo-saxon nu pot fi îndestulătoare în Romînia.

In adevăr, instituţiunile anglo-saxone nu cunosc propriu-zis *administraţia de Stat* în înţelesul continental al cuvîntului (fără să mai vorbim de înţelesul lui *asiatic)*. Anglo-saxonii nu au în realitate alte organe ale acţiunii de stat, în sfera administrativă, decît tocmai organele instituţiunilor de autonomie locală.

Nici Anglia, nici Statele-Unite nu au vr'un aparat administrativ analog cu Ministerul nostru de interne (Secretariatele lor de Interne sînt departamentele ministeriale cele mai lipsite de orice putere reală).

Administraţia întreagă fiind astfel încredinţată organelor locale *elective*, chiar prin faptul acesta este asigurat controlul cetăţenesc şi sînt împiedicate cele mai multe abuzuri de putere.

In responsabilitatea penală şi civilă a funcţionarilor în faţa instanţelor judecătoreşti,—şi în sistemul de control asupra organelor administrative inferioare de către organele superioare ale autonomiei locale, *alese de ei*, cetăţenii au în mînile lor toate mijloacele necesare *pentru a impune* respectul desăvîrşit al legii şi al drepturilor lor.

Nu putem încă, desigur, multă vreme ajunge la acest grad de descentralizare şi autonomie în Romînia.

Acesta este motivul pentru care şi în Franţa sistemul de Contencios administrativ nu va putea fi desfiinţat cel puţin în ce priveşte acele atribuţiuni în virtutea cărora jurisdicţiunile administrative pot anula actele administrative înseşi şi au dreptul să impună autorităţilor prin ordine exprese, de a-şi îndeplini îndatoririle legale şi, eventual, de a lua ele înseşi dispoziţiunile necesare, cum poate face Consiliul de Stat.

Pe temeiul aceloraşi consideraţiuni, şi cetăţeanul romîn trebue să aibă nu numai posibilitatea de a cere dela justiţie *reparaţia* pentru abuzul săvîrşit,—daune şi pedeapsa vinovaţilor,—dar şi mijlocul legal de a impune facerea sau refacerea chiar a actelor administrative, în conformitate cu prescripţiunile legii.

In scopul acesta e necesară crearea unor jurisdicţiuni cu o sferă de competinţă bine delimitată faţă de instanţele judecătoreşti ordinare.

Spre a satisface această necesitate a vieţii noastre publice,

ante-proectul Partidului ţărănesc prevede înfiinţarea Tribunalelor administrative provinciale şi a unui Consiliu de Stat (Art. 116—123).

Instanţele judecătoreşti vor avea deplina şi excluziva competinţă de a hotărî în toate conflictele de drepturi şi interese, dar cetăţeanul va avea dreptul, pe deasupra, de a ataca înaintea jurisdicţiunilor administrative, — independente faţă de guvern, — orice deciziune sau act administrativ, a oricărui organ administrativ, pentru motivul de ilegalitate.

De asemeni cetăţeanul se va putea plînge înaintea aceloraşi instanţe în cazul cînd vr'un reprezentant al autorităţii nu şi-ar îndeplini îndatoririle legale, precum şi dacă acesta ar refuza sau neglija să ia vr'o deciziune cerută de lege.

Jurisdicţiunile administrative vor avea dreptul de a anula sau de a reforma orice deciziune sau act administrativ contrarii legii, precum şi de a ordona autorităţilor competente să-şi îndeplinească îndatoririle, de a le impune să-şi dea deciziunea sau eventual să dea chiar ele înşele deciziunea cerută de lege. Dar aceste jurisdicţiuni nu vor putea propriu-zis judeca conflictele de natură civilă sau penală, între cetăţenii şi agenţii puterii publice, fie chiar din cauza exerciţiului funcţiunii lor.

In caz de conflict de atribuţiuni, rămîne în competinţa Curţii de Casaţie să hotărască, în conformitate cu principiile adevărate asupra separaţiunii puterilor.

Organizarea, adoptată de ante-proect, apare astfel ca o sinteză între sistemul englez şi cel francez, potrivit cu condiţiile speciale ale vieţii publice din Romînia.

Prin acest complex de dispoziţiuni, respectul legalităţii şi al drepturilor cetăţeneşti va fi pe deplin asigurat.

Desigur, soluţiunile propuse vor provoca protestări sgomotoase, subt pretextul că ele ar paraliza acţiunea de guvernămînt.

Subalternii să poată discuta legalitatea ordinelor superiorilor lor ierarhici? Bărbaţii de stat din Romînia, deprinşi cu atotputernicia, nu vor putea admite asemenea abominaţiune...

Privit prin prisma execuţiilor fără judecată „în interesul superior al Statului", gîndul acesta, în adevăr, trebue să pară de o îndrăzneală nebună.

Dar numai printr'o sforţare eroică putem ajunge la intronarea libertăţilor publice şi a legalităţii în viaţa noastră de stat.

După o criză iniţială,—provocată de rezistenţele vinovate ale unui aparat guvernamental viciat, — se va stabili starea normală, cînd mecanismul „remediilor" va funcţiona uşor şi fără greş.

Guvernanţii romîni vor înţelege, în sfîrşit, că funcţionarul nu este un rob, ţinut să săvîrşească, din ordin superior, toate fărădelegile şi,—ca în toată lumea civilizată, ei nici nu se vor mai gîndi să dea ordine ilegale; iar dacă, din inadvertenţă, le-ar şi da, guvernanţii vor fi recunoscători cînd li se va atrage atenţia din partea subalternilor.

De altfel, dacă în Imperiul Britanic, de pildă, respectul dreptului duce la „slăbiciunea acţiunii de guvernămînt",—bărbaţii de stat din Romînia s'ar putea resemna la măsura de „tărie", pe care a avut o, în zilele noastre, un Lloyd George sau, pe vremuri, un Gladstone, un Beaconsfield, un Palmerston sau un Pitt...

* * *

Consiliul de Stat, după ante-proectul Partidului ţărănesc, are o mare însemnătate, pentru intronarea regimului de legalitate, şi prin funcţiunea pe care trebue să o îndeplinească în aparatul de asigurare a regularităţii şi a libertăţii alegerilor, precum şi prin rolul ce i se atribue împreună cu celelalte jurisdicţiuni administrative, pentru ocrotirea autonomiei locale.

E un complex de instituţiuni, menit, în cazul dacă proectul s'ar înfăptui în lege, să creeze în Romînia un adevărat „Stat de drept".

Dar asupra acestei chestiuni voiu reveni, poate, altădată.

C. S.

Pîrăul

Ce-o fi cintind pirăul pe subt maluri?...
In albia-i ce 'n munte-adînc se sapă
Zvirlugi subţiri alunecă pe fund
Şi păstrăvi din cotloanele de prund, —
Pumnale de argint, — se 'nfig in apă.

Stropind cu spumă albă stinca sură
Aleargă-apoi la vale şi, din goană,
Invălmăşit s'asvirle 'ntr-o bulboană,
Ca o cascadă în miniatură.
Pe subt stejari cu braţe ostenite
S'ascunde 'n tufe mici de calapăr
Şi-acolo parcă 'şi potoleşte-avintul, —
Dar din păduri se furişează vintul
Şi undele-i tiptil le ia 'n răspăr.

De cite ori n'am aruncat cu bulgări
In apa lui curată de topaz!
Se 'nvineţea atunci şi din viltoare
Mă biciuia, sburdalnic, în obraz
Cu stropi mărunţi şi aurii de soare.

Şi 'n ochii-mi de copil al nimărui
Ca 'n unda lui se răsfringea seninul,
Iar sufletul mi-era ca unda lui.

* * *

In sara asta-i mut şi potolit,
Căci vremea ce s'a dus domol pe valuri,
Pe amindoi ne-a 'mbătrinit.
Cuminte, doarme intre roase maluri
Şi 'n liniştea pădurii il ascult
Cintind in mine cum cinta demult,
Pe vremea cind ştiam şi eu să cint.

Işi oglindeşte 'n apă luna plină
Tremurătorul talger de lumină.
O pasăre de noapte 'n sboru-i frint
Trezeşte-un fişiit uscat de iască.
Deodată vintul scutură o ghindă
Şi, speriată de pe mal, o broască
Din întuneric sare drept in lună
Şi-o sfarmă 'n mii de cioburi de oglindă.

Şi iar rămînem singuri împreună,
Pirăul meu bătrin şi eu...
Şi 'n mine
Pe nesimţite amintirea vine
Şi se distramă 'n lungi păreri-de-rău,
Cum se distramă undele 'n pirău.

Otilia Cazimir

Note pe marginea cărţilor

Remy de Gourmont: ***Physique de l'amour***
(Essai sur l'instinct sexuel)

Reţinut la masa lui de lucru de o foarte veche boală de piele, Remy de Gourmont şi-a invertit toată forţa temperamentului în forţă pur cerebrală. Posibilităţile acestei personalităţi au fost nenumărate; omul s'a resemnat la gîndire. Creerul lui se pare că n'a cunoscut voluptatea lenei şi asemenea indivizilor care au avut menirea să împlinească un secol cu resonanţa vieţii lor, Remy de Gourmont — cunoscut la noi şi apreciat mai cu samă de poeţii simbolişti — a fost totuşi un spirit universal. „Fizica amorului" nu aduce, e adevărat, fapte nouă în domeniul sexualităţii, necunoscute între 1901—1903, cînd a scris cartea. Autorul utilizează o bibliografie nu prea vastă şi se pare că memoriile entomologice ale lui Fabre i-au dat materialul cel mai de preţ.

Prin acest caracter — aproape metafizic — volumul interesează nu numai pe oamenii de ştiinţă, ci şi pe filozofi — în care intră deobiceiu şi romancierii şi poeţii şi criticii literari.

Remy de Gourmont construeşte o lume cu totul deosebită de cea pe care ne-o oferise Darwin cu toţi discipolii transformismului. Viaţa se arăta a fi un fel de palat care avea la temelie caşi la culme aceiaşi unitate: celula vie. Animalele şi plantele se îmbinau într'o serie simetrică dela celula simplă, la complexul celulelor, ca desfăşurarea unei formule matematice în dezvoltare. Lacunele existente în această perfectă serie nu dovedeau altceva decît că sîntem ignoranţi, că am apărut prea tîrziu pe pămînt ca să fi cunoscut înlănţuirea tuturor formulelor, descinderea lor logică — adică necesară — din una mai simplă în cea următoare mai compusă. Astfel, se ştie că oamenii se trag din maimuţe, păsările din reptile — ba embriologia ne-a dovedit că fătul uman, în nouă luni, repetă toată formula biologică dela protozoar, — prin tîrîtoare — până la cimpanzeu!...

S'a vorbit mereu de „scara animală". Remy de Gourmont dimpotrivă nu vede pe om în culmea vieţii. El vede mai curînd viaţa „ca un evantaliu desfăcut": „omul este în natură una din unităţile vieţii şi nimic mai mult. E produsul unei evoluţii parţiale şi nu produsul evoluţiei totale". Situarea omului în animalitate, pe acelaşi plan, e în fond, scopul acestui studiu — posibilitatea de a vedea perfect de bine şi la dreapta şi la stînga noastră.

Este o eroare fecundă. Remy de Gourmont — precum vom vedea — scoate cu fineţe o seamă de observaţii de cea mai mare însemnătate, pentru morală şi estetică. Din punct de vedere strict ştiinţific însă, e foarte hazardată aducerea pe acelaşi plan — fie şi numai pentru explicarea instinctului sexual — a insectei şi a omului. Adevărul la care ajunge Remy de Gourmont e cel vechiu: *viaţa se naşte din ou*, şi numai din ou. Partenogeneza este o iluzie, întrucît după cîteva generaţii, specia recurge iar la unirea elementului mascul şi femel pentru procreare. Partenogeneza, e adevărat, apare astfel ca o fecundare *a cîtorva generaţiuni deodată*. Oamenii de fapt trec şi ei printr'o fază asemănătoare, întrucît uniunea nu se face direct între bărbat şi femelă, ci între spermatozoizi şi ovule, care sînt o generaţiune partenogenetică.

Nu se poate însă nega o scară a evoluţiei în viaţă, oricît am fi de protivnici unui finalism. Noi nu putem, fireşte, indica naturii un scop, dar nu urmează de aci că trebue să ne legăm la ochi cu propria noastră neîncredere, cînd e vădit că natura a părăsit amiba şi a năzuit şi a creat pe om — chiar dacă după om a creat abia pasărea.

Cel mai preţios argument ni-l oferă chiar Gourmont:

„Orice animal organizat are un stăpîn; e sistemul lui nervos; şi nu există viaţă adevărată decît acolo unde există şi sistem nervos, fie că e arborele măreţ, infinit ramificat, al mamiferelor şi păsărilor, funia dublă cu noduri a moluşcelor, capul de piron înfipt, la ascidii, între orificiul bucal şi orificiul anal. De îndată ce această nouă materie apare, ea domneşte despotic şi neprevăzutul îşi face apariţie în lume. S'ar zice că e un cuceritor, sau mai curînd un intrus, un parazit intrat pe furiş şi care s'a ridicat la rangul de rege". Dealungul tuturor paginilor, Remy de Gourmont nu încetează de a sublinia însemnătatea excepţională a sistemului nervos „care tiranizează" materia vie, supunînd-o la activităţi fantastice fără a-i fi pus totdeauna la îndemînă organele necesare.

Nu vor fi trecut prea multe mii de ani de cînd, în locul omului de azi, rătăcea prin păduri o hoardă de primate inferioare — adică fără unghii, fără coarne, fără colţi, fără păr abundent pe trup. *Această* inferioritate a silit acele primate să trăiască în hoardă, şi deci să întemeeze primele instituţii sociale — printre care şi limbagiul — să creeze *unelta*: cauza şi efectul cerebralitaţii, a civilizaţiei umane! Vor fi existînd insecte

care se înţeleg între ele şi a căror activitate socială să fie mai puţin mecanică decît a albinelor – dar ele, deşi au apărut cu cine ştie cîte mii de ani înaintea omului, n'au lăsat o urmă de trecerea lor pe acest pămînt. Omul nu numai că şi-a însemnat trecerea lui, dar e pe cale să schimbe cu totul înfăţişarea planetei, ba e gata să cuprindă şi celelalte constelaţii în reţeaua unică a creerului său!

Nu vedem ce ramură a „evantaiului vieţii" ar putea trece dincolo de punctul „om". Mutaţiile brusce, de care s'a vorbit atît de mult, se observă abia la vegetale. Omul a rămas în culmea piramidei biologice—şi nici un raţionament nu-l poate detrona!...

E drept însă că — imaginea evantaiului fiind istoriceşte falşă—preţuirea la egal a manifestărilor vieţii se impune. Remy de Gourmont putea astfel să-şi construiască volumul nu pe unitatea instinctului sexual—care e totdeauna tendinţa de unire a două elemente de sex opus – ci mai curînd pe *unitatea fenomenului nutriţiei*, la care faptul sexual se poate reduce. Animalitatea ar fi putut fi astfel privită dintr'un punct de vedere şi mai cuprinzător. Remy de Gourmont n'a făcut însă studii speciale de biologie. „*Fizica Amorului*" este fructul lecturilor unui spirit care are totdeauna ceva de spus — şi de imaginat.

Dela această observaţie de fond, putem trece fără teamă la generalizările surprinzătoare şi delectabile ale lui Gourmont. Ele sînt încă puţin cunoscute – şi e o pagubă.

Remarcăm pe cele mai de seamă.

La început a fost femeia; bărbatul este numai un organ sexual individualizat, chiar cînd a ajuns să acumuleze forţele musculare şi cerebrale ale omului. E o generalizare seducătoare, evident, dacă scopul vieţii ar fi numai perpetuarea vieţii — ceiace este îndoelnic. Este îndoelnic mai cu samă pentru om!

De acelaşi viciu suferă morala animalică pe care Gourmont — care e atît de puţin animal! — o sugerează. „Trebue să devii tot mai discret, privind la tabloul prodigios al obiceiurilor erotice ale animalităţii, şi cu totul neputincios să hotărăşti dacă da sau nu, un fapt este sau nu este natural. Intr'adevăr, totul este natural!"—şi-ţi vine să pui autorului întrebarea dacă ar fi natural ca oamenii să imite felul de iubire al acelor vermi, al căror orificiu bucal—cînd „iubesc"—se suprapune orificiului anal! De altfel anumite perversiuni sexuale au fost explicate—precum sodomia—printr'o insuficienţă a glandelor interstiţiale, ceiace, deşi e foarte „natural" e însă respingător de insuficient!...

Tot atît de puţin justificată e cruzimea, pe care Gourmont o pune la temelia vieţii, şi deci şi a vieţii oamenilor. Mai cu samă aci, măsura joacă un rol hotăritor. Nu vom propaga vegetarianismul. De altfel plantele sînt şi ele o părticică din miracolul vieţii. Nimeni nu poate nega faptul că sîntem paraziţi şi sîntem parazitaţi. E deasemenea adevărat că anume furnici au „sclavi", care ţin loc de vaci de lapte. Dar nu s'a spus îndeajuns că acei „sclavi" sînt totdeauna de altă specie, iar cruzimea animală s'a exercitat, în generalitatea cazurilor, asupra speciilor străine, şi în afară de cruzimea unor femele de insecte care-şi devoră masculul în chiar timpul în care sînt fecundate—animalele inferioare omului, chiar acelea care au o viaţă socială, nu cunosc asasinatul şi nici asasinatul în masă! Această cruzime, da, e proprie omului, şi nu mai are nevoe de falşe justificări. Să ne mulţumim cu existenţa faptului – impunător ca toate faptele „naturale"!...

Mai puţin impunătoare însă e sclavia, pe care Gourmont o regretă din pricina furnicilor: „Se ştie că furnicile roşii duc războiu împotriva furnicilor negre, le răpesc nimfele care, desvoltate în captivitate, devin excelente servitoare, ascultătoare şi supuse. Umanitatea albă s'a găsit şi ea la un moment dat al istoriei în faţa unei asemenea ocaziuni; dar mai puţin pricepută decît furnicile roşii, a scăpat ocazia din pricina sentimentalismului, trădindu-şi astfel destinul, renunţind, subt inspiraţia creştină, la dezvoltarea complectă şi logică a civilizaţiei ei. Nu pare hazliu să-ţi arăte ca fiind antinatural acest fapt, sclavia, care e dimpotrivă starea normală şi exclusiv naturală la cel mai inteligent dintre animale?"

Remy de Gourmont a dispreţuit economia politică. Şi e de regretat. Şi-ar fi putut corija opiniile istorice pe care le scoate din zoologie. In primul rînd oamenii n'au renunţat niciodată din sentimentalism şi nici europenii din pricina creştinismului, la sclavie. Această nobilă instituţie animală a fost desfiinţată de evoluţia procesului de producţie economică. N'a mai fost utilă. Rasa albă îşi urmează astfel „destinul"... Dar să nu exagerăm: ea a transformat numai acea sclavie ordinară şi într'adevăr prea animală, într'o sclavie ceva mai subţire, corespunzătoare cu „destinul" civilizaţiei de azi: sclavia salariatului—şi nădăjduim într'o perfecţionare a acestei sclavii, până la cojirea ei de orice înveliş omenesc degradator, până la inegalitatea firească, iar nu *silită*, a indivizilor umani.

„Nu trebue să umblăm după corijarea naturii", surîde Remy de Gourmont. Dar de mii de ani nu facem decît s'o corijăm!... Educaţia copilului, caşi întrebuinţarea săpunului, a băii cu aburi, a medicamentelor, a pieptenului des, e de-adreptul „corijarea naturii", a naturii care ne umple de păduchi cu aceiaşi graţie cu care ne scutură în plete petale de măr! Fără corectarea naturii, am trăi şi azi în cabanele lacustre. Existenţa speciei—care e totdeauna reacţionară, ţine totdeauna la integrarea formei iniţiale – s'a opus acestei corectări. Dar tendinţa — sensibilă deşi nevăzută—a Naturii (de data asta cu N mare!) spre desăvîrşire şi simplificare artistică, a creat cîteva legi de evoluţiune care dau un ritm acestei indefinite „corijări". Nu, nu e de loc probabil să ne prăbuşim în neant din pricina blîn-

deții noastre, pradă unor animale superioare în bestialitate, ci se pare că vom pieri mai curînd printr'o cruzime uluitoare — căci e exercitată asupra noastră înșine, printr'o stupiditate unică—de oarece e pentru neant!

Devierea instinctului estetic din cel sexual, ni se pare a fi ipoteza cea mai de preț. Remy de Gourmont a mai disociat astfel instinctul sexual, într'un capitol cu totul uman din volumul „Chemin de velours". De data aceasta instinctul artistic se vădește nu numai în cîntările anumitor insecte și păsări — aceste cîntări ar putea fi strict necesare—dar în *inutilitatea* „caselor de plăcere"—adevărate camere mobilate!—pe care o pasăre din specia Paradis le construește, în vederea amorurilor sale. „Manifestările noastre estetice nu sînt decît desfășurarea aceluiași instinct de a place care iradiază în unele specii la bărbați, în altele la femee. Dacă e un surplus, el va fi cheltuit fără scop, *pour le pur plaisir*: e arta omului!" Am putea complecta ideia lui Remy de Gourmont cu *diversitatea expreșiun i estetice*—care dă, în definitiv, toată valoarea „instinctului" nostru. Omul are cuvîntul, sunetul, plastica—și cea mobilă—ideia, sau îmbinarea acestora. Legi independente stăpînesc, în viața noastră sufletească, fiecare expresie—și sînt atît de depărtate de origina lor genezică, încît o bună parte din capodoperele artistice ale geniului uman au fost create în complecta ignorare a originilor instinctului estetic. Prețul operei de artă nu se poate astfel socoti în apropierea sau depărtarea lui de instinctul sexual—cum ar judeca un biologist consecvent—ci în originalitatea sau în perfecția expresiei artistice. E încă o dovadă a excepțiunii animalului omenesc care, trăind instinctual pe acelaș plan cu toți frații lui de viață, trebue căutat—spre a fi găsit cu adevărat—în cu totul alte regiuni.

Cu mai puțin curaj însă ne opunem ipotezei lui Gourmont în explicarea instinctului și a inteligenții. In deobște instinctul era socotit asemenea pămîntului în care florile inteligenței își înfig rădăcinile și-și trag hrana. Un fel de dualitate asemănătoare materiei și spiritului. Remy de Gourmont crede că „instinctul și inteligența sînt fenomene de același ordin, deci reductibile unul în altul—dacă nu voim ca problema să fie insolubilă!... Și presupune totuși inteligența ca fiind anterioară instinctului—acesta constituind de fapt limita inteligenței. Toate fenomenele de inoire ar fi ale inteligenței, iar toate cele de conservare ale instinctului. Ipoteza aceasta însă se lovește de cîteva serioase obiecțiuni: în primul rînd, a pune inteligența înaintea instinctului însamnă a muta doar termenii problemei, iar nu a rezolva problema. Dar dacă unele probleme se pot mai ușor rezolva prin această mutare de termeni, inteligența creatoare de instincte conservatoare s'ar confunda cu însăși fluviul vieții, care curge subt toate viețuitoarele—chiar acelea care n'au propriu-zis inteligență. Și, însfîrșit, cum se face că

toate înoirile în lume„ vegetală și animală s'au înfăptuit—cum se zice—din instinct, adică fără consultarea, ba de multe ori împotriva inteligenței? Poincaré și-a soluționat cele mai grele probleme, altfel decît cu inteligența.

Am spus că nu ne opunem hipotezei lui Gourmont—deși alte cîteva obiecțiuni ne ispitesc condeiul. Nu ne opunem pentrucă nu vedem la capătul nostru decît alte ipoteze—adică alte eșiri false. Ne gîndim la memorie ca bază a conștiinței—și ni se ridică fantomatice, înainte, formele activităților miraculoase ale sub-conștientului. Iată de ce renunțăm să acostăm, cu propriul nostru vas, această problemă. E mai prudent, deocamdată, să rămînem în larg—și să destindem pînzele asupra nedumeririi.

F. Aderca

O nouă variantă a Mioriței

In *Moldova dela Nistru* (anul III, No. 8—9) d. M. Costăchescu, profesor, publică o nouă variantă a *Mioriței*, auzită acum douăzeci de ani intr'un sat din județul Iași.

E interesant din multe puncte de vedere acest «Cîntec al Mioarei».

Filologul găsește în el cuvinte nouă ca *gomăn* (cîntec, sunet), *sîniori* (revărsatul zorilor), *lance* (în înțeles de *cață*, instrument de prins oile), ș. a.. Cercetătorul literar întîlnește minunatele amănunte artistice din varianta Alecsandri, ceiace dovedește că acest juvaier n'a fost alterat, nici forțat de marele poet dela Mircești. Insfirșit găsim în *Cîntecul Mioarei* și alte pietre rare, necunoscute în alte variante, surprinzătoare prin finețe, delicate și artistice.

In Alecsandri, inceputul baladei se adresează ochilor. In *Cîntecul Mioarei*, poetul popular incepe c'o pătrunzătoare onomatopee:

S'aude, s'aude
Departe, la munte,
Gomăn gomanaș
Glas de buciumaș
De trei ciobanași,
Gomăn gomăind
Oile pornind...

Cine a auzit glas de bucium și-și închipue aceste versuri cîntate, înțelege mai bine frumusețea lor.

Mai departe:

Oile pornind
Pe-un picior de munte
Cu hațașuri multe.
Suie și coboară
Zi mare de vară
Din vărsat de zori
Păn 'la țărcători,
Și din țărcători

Păn 'la sîniori,
Trei cîrduri de oi
De oi bucălăi
La lînă țigăi...

Ciobanul ungurean și cu cel vrîncean se sfătuesc să omoare pe Moldovan:

Da' cel Ungurean
Și cu cel Vrîncean
Pe cel Moldovan
Ei mi s'au grăit
Mi s'au dămolit
Ca să mi-l omoare
In apus de soare,
Umbre cînd pornesc,
Neguri se opresc
Pe munți și pe ape—
Dorm oile toate...

Mioara grăește către Moldovan:

Cioban stăpînesc
Feciораș domnesc...
Ciobanaș cu lance,
Dă-ți oile 'acoace
La verde zăvoiu,
Că-i iarba de noi
Și umbra de voi:
Sus frunza rotundă,
Jos iarba măruntă...

Versurile îngropării ș'a fluerelor:

...Spune-le tu toate,
Ca să mă îngroape
In strunga de oi,
In jocul de miei,
In dosul stînii,
Să mă urle cînii.
Iar tu din gluguță
Să-mi faci iconiță,
Și din trișculiță
Să-mi faci cruculiță
Și din buciumaș
Să-mi faci prăpuraș.
Tot să mă mîngîi,
Tu la cap să-mi pui:
Fluieraș de os
Că zice duios,
Fluieraș de soc
Că zice cu foc,
Fluieraș de fag
Că zice cu drag.
Oile-or zbiera
Și m'or căuta.
Cînd vîntu-a sufla,
Fluieru-a cînta.

In varianta pe care-o dă d. Costăchescu, înaintea maicei obanului e vorba de copila care i-i dragă:

Iar dacă-i zări,
Dacă i intîlni
Mîndră copiliță
Albă la peliță,
Neagră la cosiță,
Bourâ la țîță,
La straie pestriță...
Băluță, Băluță
Glas de copiliță...
Prin munți alergînd,
Din ochi lăcrămînd,
De mine 'ntrebînd, —
Să i spui c'am plecat
Departe'n iernat,
Pe-o gură de raiu
Cam de peste plaiu...

Păcat că Gheorghe a Vasiloaicei, din Lungani, dela care d. Costăchescu a auzit cîntecul, n'a fost un rapsod desăvîrșit. Depozitul pe care l-a avut îl alterează vădit. In două trei locuri, la început, memoria îi șovăește. Iar la sfîrșit îl trădează cu desăvîrșire. Versurile mamei sînt confuze, ale nunții lipsesc. Sfîrșitul variantei se vede c'a fost uitat și slab improvizat. Pentr'un început așa de frumos, poetul adevărat care a suspinat la piciorul Ceahlăului această variantă, fără 'ndoială că a avut un sfîrșit la înălțime. In varianta pe care-o dă d. Costăchescu nu-l găsim, și e păcat.

Cîndva, Coșbuc a încercat să probeze că *Miorița* este o baladă ardelenească. Din pricina oiței bîrsane din varianta lui Alecsandri, ar urma că și baciul e Bîrsan, adică om din Țara Bîrsei, și nu Moldovan; și cîntărețul moldovan pe care l-a auzit Alecsandri, din motive lesne explicabile, ar fi substituit numai pe Bîrsan prin Moldovan. Se cunosc însă și variantele din Muntenia și Ardeal ale *Mioriței*. Intr'amîndouă se vorbește de un baciu moldovan. Aceste variante mai au apoi adaosuri nouă de fapte, în armonie oarecum cu firea Muntenilor și Ardelenilor. Dacă mai adăogăm la aceste argumente și faptul că din Moldova au ieșit și ies variante nouă, în condiții artistice superioare, socot că nu mai poate fi îndoială că acest cîntec fără păreche s'a născut la poalele munților moldovenești. *Cîntecul Mioarei* e interesant și din acest punct de vedere.

M. Sd.

Caracterul specific național în literatura romînă

Spuneam într'un articol de acum cîteva luni că literatura din Moldova a fost mai preocupată de realitățile naționale decît cea din Muntenia. Voim să întărim și să complectăm această constatare prin cîteva considerații nouă.

Mai întâiu credem că particularitatea aceasta este cauza pentru care proza a fost cultivată mai mult în Moldova decît în Muntenia.

Proza de observație, care redă realitatea prin descriere, narație și reprezentare, a apărut în Moldova, începînd cu Negruzzi. Inainte de epoca Eminescu, Moldova se exprimă mai ales în proză, poezia fiind reprezentată aproape numai prin Alecsandri, care e însă un mai bogat și un mai serios prozator; pe cînd în Muntenia, găsim o legiune de poeți,—Eliade, Cîrlova, Boliac, Rosetti, Bolintineanu, Crețeanu, Depărățeanu, Sihleanu, Nicoleanu, etc.—proza fiind reprezentată numai prin romanele nule ale lui Bolintineanu, prin «Ciocoii vechi și noi», important ca document, dar secundar ca artă și prin scrierile lui Odobescu, importante ca artă, însă neînsemnate ca «documente omenești».

Dar mai bine să înșirăm pe scriitori, fără să mai ținem samă de epoci. (Vom cita pe cei mai recunoscuți, indiferent de aprecierea noastră, pentruca *premisele* argumentării să fie cît mai obiective). Pe lîngă cei trei prozatori munteni citați mai sus, trebue să adăogăm pe Caragiale, Delavrancea, Brătescu-Voinești și Galaction; iar în Moldova, la Negruzzi vom adăoga pe Alecsandri, Russo, Kogălniceanu, Gane, Creangă, Vlahuță (mai fecund ca prozator și mai ales mult mai important în această calitate din punct de vedere al evoluției literaturii romîne), Emi-

nescu, Jean Bart, Sadoveanu, Hogaş, Patraşcanu, Gîrleanu, Anghel (cred că proza iscălită cu St. O. Iosif e mai mult a lui Anghel, pentru aceleaşi motive pentru care «Mirea» e mai mult Anghel —vezi recenzia noastră despre «Helianta» —şi pentru motivul că Iosif, singur, n'a scris proză ca Anghel, celace arată că dintre amîndoi, numai acesta din urmă era prozator). Iar dacă am adăoga şi pe alţii, munteni şi moldoveni, proporţia ar fi încă şi mai favorabilă tezei noastre.

(Pe Duiliu Zamfirescu nu l-am pus la socoteală, pentrucă, fiind din Focşani, nu ştiu cum să-l clasific, deşi «junimismul» lui l-ar ataşa la Moldova)

Acum, să băgăm de samă că genurile literare, în care se redau mai bine şi mai mult realităţile specifice ale unui popor sînt nuvela, romanul şi teatrul—epopeia fiind astăzi un gen mort. Intr'o nuvelă sau într'un roman—adică în epopeia modernă —şi în teatru, subiectul e luat din viaţa naţională, excepţiile fiind rare, aproape curiozităţi. Apoi, pentru realizarea unor asemenea opere —mai puţin pentru teatru, unde e vorba mai des de rezolvarea unor «probleme» —autorul trebue să cunoască cît mai variat şi mai adînc realităţile ce are de zugrăvit, adică pe cele naţionale.—O bună parte însă din poezie, şi anume cea lirică, nu are de zăgrăvit realităţi obiective decît într'o mică măsură (aspecte de natură, farmecele femeii, etc), realităţi cu puţin ori fără de nici un caracter specific naţional. Şi chiar poezia obiectivă, balada istorică, pastelul, etc., nu are de zugrăvit decît puţin din realitatea obiectivă, principalul fiind şi în acest gen sentimentul şi arta. Şi să se observe că mai des e exotic subiectul în poezia obiectivă decît în proză—vezi Byron, Hugo, Leconte de Lisle, etc, comparaţi cu romancierii şi nuveliştii din literaturile respective.

Poezia —şi mai ales cea lirică, cea mai însemnată din speciile genului —exprimînd mai ales afectivitatea unui individ şi concepţia lui de viaţă, e naţională adesea numai întru atîta întrucît sufletul unui individ poartă pecetea sufletului poporului din care face parte.

Dar acest element subiectiv naţional apare şi în proză, chiar şi în cea mai obiectivă. E atitudinea scriitorului faţă de lucrurile zugrăvite. Acest element se adaogă, deci, şi el, la celelalte, adîncind caracterul specific naţional al prozei.

Aşa dar, dacă poezia, cînd e foarte naţională, e expresia sufletului unui popor,—proza, cînd e talentată, e şi expresia sufletului unui popor şi oglinda vieţii acestui popor. E, încă odată, mai bogată în realităţi naţionale, subiective şi obiective.

Acum, dacă Moldova e mai bogată în prozatori,—chiar numai din această cauză literatura ei e mai bogată în realităţi de ale noastre. (Alte cauze le-am văzut în articolul trecut).

Comparînd proza moldovenească cu cea muntenească din alte puncte de vedere decît cel cantitativ, vom găsi mai întâiu

că în Moldova cîmpul observaţiei e mai întins, realităţile transportate în literatură sînt mai diverse, aduse din medii mai variate,—caracter care apare ca într'o sinteză, chiar şi în opera unui singur scriitor, d. Sadoveanu, care ne-a zugrăvit atîtea aspecte ale vieţii naţionale, din vremurile aproape legendare pănă în zilele noastre, dela ţărani pănă la protipendadă, dela viaţa tihnită din mahalaua moldovenească pănă la tumultul de pe cîmpul de bătae...

Vom mai găsi apoi că influenţa excesivă a literaturilor străine a redus importanţa unor însemnaţi scriitori munteni şi mai ales a lui Bolintineanu, ale cărui romane ar umplea altfel un gol în proza muntenească din epoca respectivă, dar care, nu numai din cauza lipsei de forţă creatoare a acestui scriitor, ci şi din cauza influenţii romantismului francez de mina a cincea asupra lui, sînt sărace ca document, ne dau atît de puţin—mai nimic—din viaţa epocei de-atunci şi tot atît de puţin din sentimentul ori atitudinea specific romînească faţă de acea viaţă. Pentru probă, vom observa că Alecsandri (care nu strălucea doar printr'o deosebită putere de a crea imitînd viaţa) chiar cînd *localizează* o comedie ori o farsă franceză, pune în ea atît de mult din realităţile noastre, o atitudine atît de naţională şi o limbă atît de romînească şi caracteristică personagiilor, încît comediile lui *localizate* sînt documente indispensabile pentru cunoaşterea concepţiei de viaţă (noi l-am utilizat pentru a defini «spiritul critic» al epocei) şi pentru cunoaşterea societăţii din vremea lui—caşi a limbii de-atunci (d. A. Philippide a utilizat aceste piese de teatru ca un izvor de primul rang, în alcătuirea dicţionarului limbii romîne).

S'ar părea că un mai mare fapt de influenţare decît localizarea nu se poate. Şi totuşi, localizarea la Alecsandri nu însamnă în genere altceva decît că ia un model, după care apoi lucrează punînd propria-i substanţă.

Factorii specific naţionali, de care a fost vorba pănă acum, se găsesc la toţi scriitorii moldoveni şi i-am putea descoperi, prin analiză, la oricare din ei. E de ajuns însă să scriem aici două nume, ale lui Creangă şi Sadoveanu, care reprezintă în literatura noastră maximum de romînism. Căci nu există niciun scriitor, care să se poată compara cu ei în privinţa romînităţii din punct de vedere al subiectelor, al vieţii redate în operă, al sentimentului ori atitudinii şi al limbii.

Şi, încaltea să mergem pănă la capăt.

Curentele mari de naţionalizare a literaturii (caşi a culturii) au plecat aproape întotdeauna din Moldova ori dela Moldoveni. Şcoala critică dela 1840 (Kogălniceanu, etc.), Junimea, mişcarea dela «Sămănătorul» începută de Vlahuţă şi ardeleanul Coşbuc (vezi, despre poziţia literaturii ardelene faţă cu această problemă, articolul trecut şi mai jos în acest articol) şi continuată de d. Iorga—şi, în sfîrşit, «Viaţa Romînească».

Iar scriitorii munteni, care au depus în opera lor mai multă realitate specific romînească—mai mult decît toți ceilalți scriitori munteni la un loc—vorbim de Caragiale și Brătescu-Voinești—acești doi prozatori, cu un atît de pronunțat caracter de originalitate națională, s'au raliat, se poate zice, la curente moldovenești, au debutat și continuat să apară în «Convorbiri literare», îmbrățișind critica și, până la un punct, ideologia Junimii — ori întîlnindu-se cu ea. *

*

Nu e fără interes să lărgim problema și să vedem cum s'a comportat cu realitățile naționale și știința. Cu aceste realități se ocupă mai ales istoria politică și socială, istoria limbii și istoria literaturii unui popor. Comparația, din acest punct de vedere, dintre Moldova și Muntenia, justifică încă și mai bine constatarea noastră, decît comparația celor două literaturi. Istoria politică și socială, istoria limbii și a literaturii sînt cultivate mai mult de Moldoveni. Nume: Kogălniceanu, Hasdeu, Xenopol, Onciul, Iorga, Radu Rosetti, Lambrior, Philippide, Densușianu — ca să cităm numai pe cei bătrîni, consacrați, pentruca premisa să fie cît mai obiectivă. Muntenia a avut numai un singur mare istoric al lucrurilor noastre, pe profundul Bălcescu, căci Tocilescu—pentru cei care l-ar cita ca istoric de valoare—s'a ocupat mai mult cu lucruri și vremuri ante-romînești.

Dacă apoi ne îndreptăm atenția la un gen care ține și de istorie și de literatură—«amintirile»—atunci constatăm același lucru. Față cu opera neîntrecutului Ion Ghica din Muntenia—în Moldova avem, ca să dăm cîteva exemple, bogatele «Suvenire contemporane», singurele pagini de valoare ale lui G. Sion; încîntătoarele «Legende», singura operă viabilă a mult productivului V. A. Ureche, care a fost, de altfel, și istoric și nuvelist; evocatoarele «Amintiri dela Junimea», ale lui G. Panu, pline de tipuri vii ca un roman; «Amintiri din Junimea», cea mai bună operă a d-lui Iacob Negruzzi, și mai ales amintirile din copilărie dela sfîrșitul cărții, care sînt unele din cele mai frumoase pagini despre trecutul societății substanțiale și mai frumoase pagini despre trecutul societății moldovenești; și bogatele, instructivele și plăcutele volume ale d-lui Radu Rosetti, «Povești» și «Alte povești moldovenești», «Amintiri»—și romanele sale «Pacatele Sulgerului» și mai ales «Cu paloșul», romanul cel mai palpitant scris în limba noastră, atît de plin de viața veche romînească, istorică și legendară. Și, să mai adaogăm romanele istorico-sociale ale lui D. Moruzi.

* Despre curentele critice moldovenești, vezi volumul nostru „Spiritul critic în cultura romînească". Apariția acestor curente în Moldova este o altă dovadă, și cea mai importantă, pentru teza acestui articol.

Dacă, însfîrșit, ne întoarcem privirile la o altă preocupare cu «ale noastre», foarte interesantă, la folklore, constatăm că primii colectori ai poeziei populare și primii teoreticiani ai curentului poporan (încă dela 1840) au apărut în Moldova, unde găsim și pe cei mai mari folkloriști, pe S. Fl. Marian și Tudor Pamfile—precum și publicația cea mai valoroasă din acest domeniu, bătrîna «Șezătoare» a d-lui Artur Gorovei, el însuși un eminent folklorist.

Așa dar, și istoria literaturii și istoria științei romîne dovedesc cu prisosință teza noastră.

Legătura dintre atașarea și preocuparea de realitățile noastre pe deoparte și înflorirea prozei artistice și a științelor istorice pe de alta, se confirmă și prin istoria literaturii și a științei ardelene.

In Ardeal, unde scriitorii n'au mai avut nevoe să se întoarcă înspre popor,—ca cei din Moldova—pentrucă erau înșiși «fii ai poporului», nedesrădăcinați, caracterul specific național al literaturii e poate și mai pronunțat decît în Moldova. Și—sau *deci*—proza este cultivată în proporția corespunzătoare. Dintre puținii scriitori de adevărată valoare din Ardeal, trei sînt prozatori (și pictori ai celor mai specifice aspecte ale vieții romînești): Slavici, Agîrbiceanu, Rebreanu și, dacă am adăoga și pe scriitorii secundari, de pildă un Pop Reteganul, etc., constatarea noastră ar căpăta o și mai mare consistență. De altmintrelea, caracterul național al literaturii ardelene e atît de puternic, încît cei mai naționali poeți dintre toți poeții romîni de pretutindene și din toate timpurile, sînt Coșbuc și Goga. Chiar *genul* poeziei ardelene, e acela în care poate apărea mai vădit caracterul național,—la Coșbuc zugrăvirea unor aspecte ale vieții naționale, la Goga năzuințele naționale.

Iar cu privire la știința ardeleană, vom constata că dacă la istoricii și filologii moldoveni avem de adăogat atît de puțini Munteni, în schimb istoria și filologia romînească datoresc enorm Ardelenilor. Șincai, Klain, Maior, Laurian, Pumnul, Cipariu, Bogdan-Duică, ca să citez tot numai pe cei mai bătrîni, sînt destule, prea multe nume pentru răzlețitul neam romînesc din Ardeal.

Atenția la realitățile specific naționale—contactul cu poporul, ori cu literatura populară—cultivarea prozei—cercetările istorice și linguistice—sînt, și in Moldova și în Ardeal, fapte concomitante și legate cauzal între ele.

Dar să ne întoarcem la literatura propriu zisă.

Deosebirea de *conținut* dintre cele două literaturi, cea moldovenească (și ardeleană) și cea muntenească, este și una de *valoare?*

Desigur.

Am arătat în articolul trecut că poezia muntenească e mai influențată de literaturile străine decît cea moldovenească.

E aproape însă de mintea oricui că un lucru imitat — e o imitație și că în artă imitația e tot o imitație. Și dacă s'ar pune scriitorii romîni pe două coloane — într'o coloană după talent și în alta după gradul în care au imitat sau nu,—credem că cei mai talentați ar coincida de cele mai multe ori cu cei mai naționali («De cele mai multe ori», și nu întotdeauna, pentrucă lipsa de imitație, singură, nu poate ținea loc de talent). Această «lege» se verifică chiar prin cei doi scriitori munteni, citați mai sus, căci nu credem să fie o simplă întîmplare că Brătescu și Caragiale sînt tot odată și cei mai însemnați prozatori munteni și prozatorii munteni care au zugrăvit lucruri mai ale noastre, numai ale noastre și văzute prin proprii lor ochi, nu prin cărțile cetite.

Dar să intrăm mai în miezul lucrurilor, să ne apropiem mai mult de ceiace poate fi o «dovadă»—pe cît se poate dovedi ceva în ținutul esteticei.

Există o constatare, ajunsă banală de adevărată ce e, și anume că influența literaturii populare asupra celei culte a fost o cauză esențială de înviorare și de progres estetic a celei din urmă. Această influență însă s'a exercitat cu adevărat numai în Moldova, unde a și apărut și a fost cultivat așa numitul «curent poporan». Dar ce lucru poate fi mai «al nostru» decît literatura populară,—opera literară, în care se oglindesc cele două mii de ani de viață subiectivă și obiectivă a poporului romîn în mediul natural, în care a fost el menit să trăiască?

Și nu poate fi nici o îndoială că dacă Alexandrescu (natură profundă și cu o puternică rezonanță la lumea încunjurătoare) ori Bolintineanu (care a fost un adevărat poet, orice s'ar zice, — într'o privință mai «poet» decît Alecsandri) — nu poate fi nici o îndoială că dacă acești doi poeți ar fi trăit, ca bardul dela Mircești, în atmosfera și cultul poeziei populare, n'ar fi fost mai buni poeți decît sînt.

Până spre 1880, în vremea cît s'a format limba literară și s'au pus începuturile unei literaturi naționale, literatura populară a fost un factor indispensabil al literaturii culte. Cel mai bun, singurul prozator artist muntean din vremurile acele, Odobescu, este un fervent iubitor și admirator al literaturii populare. Și, credem că nu e, iarăși, o întîmplare că acest singur artist al prozei muntene dinainte de 1880 este și singurul reprezentant al curentului poporan din Muntenia din acea vreme și, încă, un reprezentant al curentului istoric—unul care «șterge colbul de pe cronice bătrîne»—un alt curent care a fost un factor însemnat al literaturii romîne, pentrucă «cronicile», aproape cași poezia populară, conțin lucruri «ale noastre», foarte naționale. Originalitatea națională a primului prozator romîn, a lui C. Negruzzi, se datorește și poeziei populare și «cronicilor bătrîne».

Iar—ajungem acum la cel mai mare scriitor al nostru—opera lui Eminescu, marele pelerin în toate ținuturile romînești,

și însuși colector de poezie populară, poate fi concepută fără existența curentului poporan, a literaturii populare — și, să nu uităm, a «cronicilor bătrîne», în care a trăit cufundat toată viața,—fără existența celor două izvoare de lucruri «ale noastre»?

Nu trebue să părăsim acest capitol, fără să spunem un cuvînt despre *limbă*. Limba este, dintr'un punct de vedere, o mare parte din ceiace se numește «artă». Cuvîntul, doară, exprimă totul într'o operă de artă. Cuvîntul propriu, cuvîntul sonor, vecinătatea cuvintelor, bogăția și varietatea vocabularului. Dar cei mai buni scriitori ai noștri sînt—mai trebue oare de spus acest lucru?—cei mai buni cunoscători ai limbii. Altfel, nu puteau *spune* ceiace voiau. Și cei mai buni cunoscători ai limbii sau (e de obiceiu același lucru) cei care au limba mai bogată și mai frumoasă, toți s'au împărtășit din izvorul cel mare al limbii populare: Odobescu, Eminescu, Sadoveanu și incomparabilul Creangă. Prozatorul cel mai mare—acest Creangă—e chiar un om din popor; scrie cum vorbește poporul; e singurul care are limba *perfect* romînească (d. A. Philippide, în *sintaxa* limbii romîne, ia exemple aproape numai din el, căci numai fraza lui nu e influențată de nici o sintaxă străină).

Așa dar, valoarea estetică a unei opere literare e strîns legată de originalitatea ei specifică de fond și formă. Se poate spune că dintre doi scriitori cu un egal talent nativ, acela va fi mai mare, în opera căruia se va simți mai puternic sufletul poporului și se vor oglindi mai bogat și mai bine realitățile vieții naționale.

*

Să discutăm acum, privită din acest punct de vedere, și poezia «nouă» (nu și *nouă*).

Am spus că însăși poezia lirică «veche» conține mai puțin element național decît proza, pentrucă, prin definiție, conține puține realități obiective și are național în ea aproape numai ceiace e național în sentiment și în concepție.

Poezia «nouă» însă e mult mai lipsită de caracter național, pentrucă, mai întâiu, în bună parte, e mai mult o poezie de senzații, iar senzații cu caracter specific național e greu de imaginat. Există deosebiri dela popor la popor în susceptibilitatea la anumite senzații, în intensitatea senzațiilor—dar în felul senzațiilor, nu. Și, apoi, chiar dacă ar exista deosebiri și 'n această privință, consecințile ar fi neinsemnate, din punctul nostru de vedere, pentrucă senzația, element primar al sufletului, n'ar putea da decît puțin din acea complexitate care e psichologia unui popor. Senzația ține numai de fiziologie și psichologie, în deosebire de sentiment ori concepție, factori ai poeziei «vechi», care

ţin *deja* şi de sociologie. (Nu vorbesc din punct de vedere genetic, nu mă gîndesc la evoluţia psihicului dealungul istoriei speciei umane. Ştiu că acest psihic nu poate fi conceput decît ca produs la o specie animală, care a trăit în turmă — în societate. Şi fac abstracţie şi de importanţa graiului, efect al vieţii sociale, pentru existenţa psihicului uman aşa cum este el. Vreau să spun numai atîta: că senzaţia o pot avea fără amestecul actual al vreunui element psihic de provenienţă socială).

Dacă lucrurile stau astfel, atunci poezia, cu cît este mai «nouă», cu atîta exprimă mai puţin sufletul unui popor.

Sufletul unui popor însamnă mai ales sentimentele, ideile, concepţiile sale, şi nu-l poate exprima decît poezia de sentiment şi de concepţie, în contra căreia se ridică teoreticianii poeziei «nouă». *

In al doilea rînd, poezia «nouă»,—care procede, toată, dela Baudelaire, poetul orăşan al lucrurilor exclusiv şi caracteristic orăşăneşti — este o poezie *orăşenească*. Iar viaţa orăşenească este mai internaţională decît restul vieţii unui popor.

Sterilitatea de sentimente şi de concepţii, caracterul de universalitate al senzaţiei, «orăşenismul» — iată cauza pentru care poezia «nouă» e atît de internaţională, încît poeţii «noi» se pot socoti, *cu drept cuvînt*, ca făcînd parte mai degrabă din o literatură general europeană decît din literatura lui Eminescu şi Creangă. Iată, apoi, cauza pentru care imitarea ori chiar transpunerea în romîneşte a poeziei «nouă» franceze ori germane e un lucru *foarte natural*, pe cînd imitarea poeziei «vechi» străine sare deodată în ochi şi se vădeşte imediat ca plantă exotică. Iată, cu alte cuvinte, pentruce e *natural* ca poezia noastră «nouă» să fie, în bună parte, o anexă a celei franceze şi să nu aibă nici o legătură cu literatura romînă—a cărei existenţă, de altfel, şi în chipul cel mai logic, teoriticianii «noi» o şi neagă.

Vom adăoga, repetînd o consideraţie din articolul amintit, că pe cînd poezia «nouă» era nouă în Franţa,—acum vre-o patruzeci de ani,—foarte mulţi reprezentanţi ai ei erau străini veniţi de aiurea—ceiace ni se pare că confirmă observaţia noastră cu privire la legătura dintre realităţile specific naţionale şi poezia «nouă» a unui popor.

* André Gide explică slăbiciunea simbolismului prin faptul că, în dosul concepţiei lor estetice, simboliştii n'au avut o concepţie etică, adică o concepţie definită, puternică a vieţii,—concepţie, de altmintrelea, greu de exprimat prin senzaţii. E drept, simboliştii au pretins că prin senzaţii ei exprimă *altceva* („simbolul" simbolist e un agregat de senzaţii care trebue să *evoce* anume stări de suflet), dar nu s'ar putea concepe o pretenţie mai absurd pretenţioasă decît aceia de a exprima concepţii despre lume prin mănunchiuri sau roiuri de senzaţii.

Iar poezia noastră «nouă», *aceia* pe care am definit-o mai sus, înfloreşte mai ales în Muntenia, unde literatura, cum am văzut, este în genere mai puţin legată de realităţile naţionale şi unde—e acelaşi lucru—influenţele străine au fost şi sînt mai operante; şi mai ales în Bucureşti, „oraşul" nostru prin excelenţă, un mediu atît de favorabil poeziei „nouă".

*

Evident că articolul de faţă conţine o triplă quintesenţă de «regionalism». Dar măcar să se constate că acest «regionalism» este, oricum, destul de larg. Este moldovano-ardelenesc, căci caracterele literaturii moldoveneşti le-am găsit şi în cea ardeleană, cum spuneam şi în articolul la care mă refer necontenit—cum s'ar zice articolul cu pricina.

Numai cît, îmi permit să cred că la noi nu se prea înţelege bine ce însamnă cuvîntul «regionalism».

E prea la modă, ca să mai poată fi întrebuinţat în adevărata lui accepţiune. E, cam ceiace era odată «şanticler» ori «findisicl» (fin de siècle).

A constata caractere deosebite în literaturile a două regiuni locuite de un popor şi a căuta explicaţia deosebirii; a constata, în genere, orice deosebiri, în orice privinţă, între două regiuni ale aceleiaşi ţări — nu poate însemna regionalism. In volumul nostru «Spiritul critic în cultura romînească», am relevat deosebiri mai adînci între cultura muntenească şi cea moldovenească, şi nimene n'a mai găsit «regionalism». E drept, pe-atunci cuvîntul nu era la modă. Mare lucru e moda în lumea aceasta! Iar cînd Russo spunea că «Moldova e ţară rece...» şi că «Lauda Moldovei...»; cînd Alecsandri spunea «Tot Moldova...», ba cînd, boer moldovan, antiburghez şi spirit sarcastic, încondeia pe Munteni cu tot felul de epitete — şi foarte pe nedrept—erau «regionalişti» aceşti doi mari şi înflăcăraţi unionişti?

Una din publicaţiile alarmate de «regionalismul» nostru, făcea concesia, ca să nu fie prea rea cu noi, că literatura moldovenească e mai... melancolică şi mai romantică decît cea muntenească, căzînd astfel şi ea, fără să-şi dea samă, în regionalism—şi în oarecare erezii istorico-literare. Iar o altă publicaţie, egal de alarmată de acelaşi «regionalism», recenza din întîmplare, în acelaşi număr în care se alarma, articolul unui scriitor francez care, „regionalist" se vede, şi el, constata că spiritul francez dela Nordul Loirei e romantic şi cel dela Sud clasic. Ce uşor e să cazi în regionalism!

Dar aceşti alarmişti nici idee n'au la cît regionalism e silit să se dedee cel care studiază istoria literaturii romîne, căci această literatură s'a desvoltat *deosebit* în cele trei regiuni romîneşti, în Moldova, în Muntenia şi în Ardeal.

Ardealul n'a avut o literatură și o epocă „pseudoclasică" cum a avut Moldova (Conachi, etc.) și Muntenia (Văcăreștii, etc.). Ardealul, în vremea aceia, a avut o literatură populară scrisă, de origină cultă, pentru popor (Barac, etc.),—«școală» ori epocă literară pe care, la rîndul lor, Moldova și Muntenia n'au avut-o. Ardealul, apoi, n'a avut o epocă literară intelectualist-pesimistă ca Regatul (Eminescu, Caragiale, etc.). Ardealul nu se intîlnește cu «Principatele» decît—foarte puțin—în epoca Alecsandri (prin Mureșanu) și în epoca Sadoveanu (prin Goga, Agîrbiceanu).

Iar dacă limităm discuția la literatura de dincoace de munți, găsim că poezia pseudoclasică boerească e aproape excluziv erotică în Moldova, pe cînd în Muntenia e, *deja*, și patriotică ori naționalistă; găsim, apoi, în epoca următoare, că literatura Moldovei (Negruzzi, etc.) e mai ales clasică și mai ales în proză, iar a Munteniei (Bolintineanu, etc.), romantică și aproape toată în versuri.

Ce orgie de «regionalism»!

Pe urmă vine epoca Eminescu în Moldova și Macedonski în Muntenia—de care am vorbit în trecutul nostru articol—cînd poeziei moldovenești îi *corespunde* numai proza muntenească (Caragiale și Delavrancea).

Aceste lucruri nu-s dorinți subiective, ci fapte.

Sau poate e «regionalism» la mijloc, pentrucă cel care scrie aceste lucruri stă în Iași? Dar să se bage de samă că nu stă și în Cluj—căci regionalismul său e, cum se vede, și moldovenesc și ardelenesc...

Dacă cineva din Chișinău ar face constatarea, adevărată, că Tîrgoviștea a dat, ea singură, mai mulți scriitori de valoare decît orice oraș,—pe Eliade, pe Cîrlova, pe Gr. Alexandrescu, pe Brătescu-Voinești,—nu va fi, credem, învinuit de regionalism tîrgoviștean. Dar dacă acest adevăr l-ar spune un publicist din Tîrgoviște, nu-i așa că... «regionalism», etc.?

Dar subsemnatul are la activul (ori la pasivul) său lucruri care, dacă îl pot «pune bine» cu Muntenia, îl pot strica cu Moldova și mai ales cu publicul politic din Moldova. Și anume «regionalism» muntenesc.

In «Spiritul critic» spun că Muntenia face în veacul al 19-lea o operă mai utilitară decît Moldova: ea își cheltuește energia în lupta pentru schimbarea ordinii sociale, caută să transplanteze din Apus formele nouă și organizează Romînia modernă.

In adevăr, instinctul puternic de regenerare apare acolo. Muntenia are pe Tudor Vladimirescu. Ea face revoluția. Ea are idealiști generoși ca Goleștii și Rosetti și organizatori ca Brătianu și Carada.

Muntenia este mai politică decît Moldova. De aceia genul oratoric înflorește mai mult acolo. (De aceia poezia ei dinainte de 1880 e mai propagandistă). Și astăzi partidele serioase,—liberalismul, țărănismul, socialismul,—sînt mai puternice în Muntenia.

Și—a organiza un stat nu e un lucru de disprețuit, mai ales că «primum vivere, deinde philosophari». (Trebue să observăm însă că, la această organizare, nu s'a ținut indeajuns samă de realitățile noastre, asupra cărora au atras atenția mereu gînditorii politici moldoveni.—Vezi „Spiritul critic în cultura romînească").

*

Dar, victimă a unei prejudecăți învechite, eu tot vorbesc de o literatură romînească, ba încă accentuez importanța deosebită a prozei. Și mai mult. Vorbesc cași cum am avea o literatură de o vechime deja respectabilă, care se poate împărți în epoci, in școli, în curente ș. a., ca orice literatură.

După ultimele descoperiri însă, se pare că, mai întăiu, nu avem niciun prozator, iar în al doilea rînd că literatura romînă, în vrîstă abia de douăzeci-treizeci de ani, e alcătuită numai din «simboliști».

Această desființare a lui Conachi, Asaki, Iancu Văcărescu, Eliade, Cîrlova, Alexandrescu, Bolintineanu, Depărățeanu, Sihleanu, Nicoleanu, Filimon, Odobescu, Negruzzi, Alecsandri, Russo, Kogălniceanu, Gane, Caragiale, Delavrancea, Brătescu-Voinești, Duiliu Zamfirescu, Creangă, Slavici, Eminescu, Vlahuță, Coșbuc, Goga, Iosif,* Sadoveanu, Jean Bart, Patrașcanu, Hogaș, Gîrleanu, Agîrbiceanu, Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Codreanu, Cerna, Alice Călugăru, Topîrceanu,—această desființare a atîtor scriitori, epoci, școli, curente, are ca pricină concepția, ca să zicem așa, nostimă, că «literatură» e numai ceia ce-mi place mie, și nu producția scrisă, în care s'a exprimat un popor la un moment dat și care a fost recunoscută de acest popor ca expresie a lui.

O cu totul altă concepție avea acum cîțiva ani un șef

* Teamă ni-i ca Iosif, dat afară din literatură pe ușă, să nu se întoarcă pe fereastră cu Legenda Funigeilor, Cometa, Carmen Saeculare, Caleidoscopul lui Mirea, etc., căci nu cred că, de nedragul lui Iosif, aceste opere scrise în tovărășie cu Anghel să fie declarate ca neexistente,—Anghel fiind decretat în cercurile simboliste „simbolist" și deci scriitor adevărat. Și, fiind că a venit vorba de Anghel, trebue să ne exprimăm absoluta noastră nedumerire, pentru ce este el un „simbolist"? Primele poezii, deși bogate în senzații—care însă nu vreau să evoce *altceva*—au toate caracterele poeziei „vechi" și... ceva din Vlahuță, mai ales în stil și în versificare. Iar în Cometa și Caleidoscop se rostandizează cu mult brio—ceia ce nu ni se pare deloc simbolistic... Mai „simbolistă" ar fi Legenda Funigeilor, dar cine nu vede că Iosif, cel dat afară din literatură pentru „vechimea" lui, are mai mult amestec în această Legendă decît în Cometa și Caleidoscop?—Considerația ultimă e destul de puternică, credem, ca Iosif să fie reprimit în literatura romînă.

«simbolist», cînd «romanțele» și le destina *«pentru mai tîrziu»*, crezînd că vremea aceia nu era a simboliștilor, iar revista și-o numea a *«celorlalți»*, avînd impresia că locul era ocupat de alții.

Ca amator, oricine are dreptul să guste ce-i place și să arunce restul cu dispreț. Ca cercetător—hai să zicem cuvîntul cel mare: ca om de știință—nimene nu poate face abstracție de nici o manifestare literară, pentrucă orice școală sau curent e un fenomen tot atît de real și de legitim ca oricare altul. Domnișoara care se plimbă printr'o grădină, e firesc să se extazieze înaintea trandafirului mareșal și să nu bage 'n samă vizdoaga și chiar bujorul. Botanistul care ar face ca dînsa, ar fi un dobitoc.

E drept, într'o operă literară, elementul «frumos» e o «notă» esențială pentru definirea și clasificarea literară, — și istoricul literar, mai ales criticul, nu poate face și nu trebue să facă abstracție de acest element. Și cum «frumosul» este o impresie subiectivă, istoricul și criticul literar nu se pot comporta exact ca un botanist. Dar idealul lui, ambiția lui cea mare trebue să fie, pe cît e cu putință, apropierea de obiectivitatea omului de știință. De aici, pentru istoric și critic, nevoia de mult recunoscută și necontenit recomandată, de a se sili să se transpună în cît mai multe stări de suflet, în cît mai mulți oameni, spre a-i înțelege din punctul lor de vedere, spre a analiza «frumosul» din punctul de vedere al concepției lor, al frumosului lor.

Astăzi asistăm la o priveliște aproape zoologică: Cei «vechi» se uită la cei «noi» și aceștia la cei dintăiu, cu ură, ca la niște monștri, ca la niște dușmani.

Și fiindcă tot am evadat din subiectul nostru, indicat prin titlul acestui articol, să atingem încă una din manifestările acestei opacități sufletești și, cu această ocazie, să spunem un cuvînt în sprijinul poeziei nouă.

Voim să vorbim de «obscuritatea» de care e învinuită această poezie și de care se face uz ca de «une fin de nonrecevoir».

Spuneam acum cîteva luni, repetînd lucruri spuse de atîtea ori în această revistă cu ani în urmă, că dacă uneori «obscuritatea» este invingibilă, căci se datorește felului însuși de a concepe al poetului, — apoi, alteori, această «obscuritate» nu însamnă decît nedeprinderea cetitorului cu forma și fondul unui poet nou și refuzul lui de a face oarecare sforțare de atenție.

Celor care cred că au și strivit pe un poet nou numai prin simpla formalitate de a declara că *ei* nu l-au înțeles, le vom atrage atenția asupra faptului că la început nu era «înțeles» nici Eminescu.

Acum douăzeci de ani—preocupat de alte probleme decît «obscuritatea» poeziei nouă—scriam aceste rînduri (în care cuvîntul «patruzecioptist» rog să fie tradus prin, de pildă, *alecsandrist*, iar «tendință» prin *atitudine în fața vieții*, ori chiar numai prin *sentiment):*

«Cînd Eminescu a început să devină «eminescian» pe la 1870... patruzecioptiștii nu-l puteau înțelege, pentrucă Eminescu vorbea *altceva*. «Frumosul» din Eminescu nu putea să fie priceput de dînșii, pentrucă tendința dominantă din Eminescu, aceia care a grupat elementele acelui «frumos», era deosebită de tendința dominantă a patruzecioptiștilor, etc.».

Un poet nou vine cu un fond nou și cu un stil nou. Dar fondul și forma sînt numai două fețe ale aceluiași lucru, văzut din două puncte de vedere deosebite. Ceiace e obscur în formă (vorbim de poeții adevărați) e obscur pentrucă ni-i străin fondul, pentrucă ceiace spune poetul nu poate găsi ecou în sufletul nostru, pentrucă—cu un termen pedant, dar just—nu avem cu ce apercepe ceiace spune el.

Este drept însă, că *acea* poezie nouă, care are ca material de expresie mai mult senzațiile, va fi mai obscură, în sine, prin definiție, în mod absolut—indiferent de noutatea apariției ei în lume,—pentrucă senzația e mai puțin socială, adică împărtășibilă altora, decît sentimentul și mai ales decît ideia, concepția, etc.; pentrucă cuvintele, exprimînd noțiuni, sînt un material rebel la exprimarea senzațiilor; pentrucă senzațiile poeților noi sînt adesea stranii, curioase, chiar morbide, deci și mai nesociale, ceiace agravează și mai mult putința exprimării lor. Această greutate ajunge extremă cînd, ceiace este adesea cazul, poetul nou aruncă sonda în subconștient,—căci, dacă orice introspecție e anevoioasă, sforțarea de a pătrunde în regiunile de subt pragul conștiinței va fi și mai anevoioasă, iar greutatea de a exprima ceiace ai recoltat penibil în lumea ascunsă a sufletului, va fi și mai mare.

Dar oare poezia «veche» este întotdeauna ușor de înțeles? Nu cere și ea atențiune, deprindere?

Eminescu chiar, care unor spirite excesiv de artiste, de complicate, de grăbite și de distrate, li se pare atît de simplu, atît de compromițător de simplu,—e oare atît de simplu? E oare atît de ușor de înțeles, chiar pentru spiritele complicate și «artiste», poezia *Cu mîne zilele-ți adaogi?* Sau, imagini ca acestea (iau cîteva bazate pe aceiași analogie):

Memfis, arginios gînd al pustiei

ori

Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne (luna)

ori

Căci e vis al neființei universul cel himeric,—

sînt oare atît de pe înțelesul oricui?

Incă odată, de nepriceperea unei poezii nu e vinovat întotdeauna poetul. De altmintrelea, noi sîntem porniți să credem că de cele mai multe ori «obscuritatea» reală, numită și absconsitate, e voită și prin urmare e o șarlatanie,—un fapt care interesează mai mult etica decît estetica literară.

G. Ibrăileanu

Cronica Artistică

Salonul de Toamnă

15 Septembre.

Trebue să deplorăm odată mai mult condițiile cu totul neprielnice în care tinerii noștri artiști sint siliți să prezinte expozițiile lor. Salonul de Toamnă este o înjghebare recentă— numără abia două ... primăveri — menită tocmai să lupte împotriva acestor greutăți. El cată să stringă laolaltă cit mai multe participări, care izolate n'ar putea înfrunta decit anevoe celace merită să se cheme devizul unei expoziții. Bucureștii noștri, în care se află cite o bodegă pentru zece capi de familie și cite un cinematograf pentru cinsprezece locuitori, nu ascunde decit trei sau patru — să le zicem săli, să le zicem localuri: — în care se pot anina tablouri cu intenția de a fi arătate. Prea multă alegere nu încape așa dar. Cu durere în suflet, nefericiții expozanți trebue să se lase puși la întuneric, într'unul sau altul dintre aceste localuri. Prețul unui asemenea sacrificiu? Nu întrebați. La Ateneu, care este o instituție onestă — adică politică — se cere și se plătește opt mii de lei pe lună pentru o frintură din celace a fost cîndva Sala Exarcu. Infamii de speculanți iau aproape tot atit și dau cu mult mai puțin. In atare condiții un pictor trebue sa fie mai cu seamă un om de afaceri. In ceasurile libere poate fi și artist.

*

Iată ce gindeam cătind să-mi deprind ochii cu lumina — ar trebui să scriu cu „eclerajul" — Salonului de Toamnă. După oarecare străduinți, și cu ajutorul electricității, am putut să mă simt la largul meu. Spectatorul n'are de ce să nu fie om de treabă. Intrat ziua la expoziție, el trebue să primească cu gentilețǎ ipoteza că s'a înșelat și că e noapte. Uzina, care n'a ars decit spre a face mizerii domnilor dela Primărie, îi va răsplăti îndată cu cea mai strălucitoare lumină pe care o poate da un voltaj debil, și pînzele colorate subt razele soarelui sau geamul atelierelor vor suride de nevoe ca niște cocote în haine de bal. Cer de aceia ertare prietinilor pictori dacă la în-

certitudinile gustului meu critic se adaogă de data aceasta lacunele electricităţii. Trăim într'o ţară de aproximaţie, şi nu ne putem lua unii altora în nume de rău dacă verdele bate prea mult în roşu şi roşul în stacoşiu.

*

Dar să vedem Salonul.

Afară de maestrul *Vermont*, ale cărui ţigăncuşe se pierd în noaptea timpului ca şi originele nu mai ştiu cărei societăţi alese, toţi ceilalţi participanţi sînt tineri. Ei ar putea fi avangarda picturii noastre, şi surprinde dimpotrivă cuminţenia lor potolită şi lipsită de avînt. Nici un pic de îndrăzneală, nici un fel de orizont, ci numai o datorie resemnată şi ostenită care-şi poartă crucea. Arta este altă ceva. Ea este în primul rînd o sărbătoare, o exaltare a tuturor puterilor sufletului. Pentrucă este creaţiune. Şi creaţiune, cu indiferenţă, nu merge. Penelul este emoţie, este căldură, este sensibilitate — sau nu este nimic. Şi mai degrabă toate extravaganţele şi toate erorile de gust decît această sumbră platitudine în care dispar toate licăririle.

Să fie o criză de pesimism şi de neîncredere? Se poate: timpul solicită astăzi toate descurajările. Dar pesimismul, în pictură ca şi în poezie, cînd se înfinge pe un temperament puternic, se manifestă prin altceva decît printr'o factură diluată şi prin lipsă de accent.

Le spunem toate acestea nu pentrucă am dispreţul celace am văzut la Salonul de Toamnă, ci tocmai pentrucă sînt acolo cîteva talente care merită să li se vorbească deschis.

*

Intre acestea, însemnăm cu bucurie numele d-lui *Ionescu-Doru*, în care am văzut altădată o făgăduinţă, pentru a culege atîţia ani pe urmă numai decepţii.

D. Ionescu-Doru a fost victima uşurinţii sale de factură. A găsit o formulă — dacă se poate zice că d-sa a găsit-o — şi cîteva clişee, pe care le-a exploatat până la sfîrşire. Acum a luat-o dela capăt. Am dori să nu ajungă la altă formulă. Peisagiile din Balcic, cu care se prezintă, arată în orice caz dorinţa de a privi subiectul cu sinceritate şi de a-l trata artistic, adică cu inteligenţa scopului şi a mijloacelor. Izbuteşte să ne dea, tocmai de aceia, lucruri nouă, pitoreşti, construite simplu şi solid. Remarcăm în deosebi „La Cişmea", „Malul Mării", „Balcicul spre mare". Cadrul alb subliniază fericit discreţia de bun gust a ansamblului.

Pe acelaşi panou, d. *Adam Bălţatu* contrastează puternic prin pasta sa strigătoare şi bogată. Repetăm: d. Bălţatu are netăgăduite însuşiri picturale; îi place culoarea şi o pune fără teamă. Dar nu ştie nimic din artă, sau ştie prea puţin spre a face artă personală. Lucrările d-sale „Izvor în Munţi" şi „Ploae pe Munte" sînt tipice în această privinţă. Asemenea fel de a picta este faţă de pictura artistică celace este melodrama faţă de teatrul care se respectă: un prisos de evenimente, primite fără discernămînt şi sortite să impresioneze nu prin raportul dintre dînsele, ci prin acumulare. Pentru a obţine efect, d. Bălţatu are nevoe de nouri, de ploae, de trăsnete, de fulguraţii solare superlative, care se traduc toate în mase de culoare convenţionale, de cel mai îndoelnic gust. Arta este o nesfîrşită selecţie şi este un meşteşug. Natura are alte perspective şi alte mijloace. Nu poate fi permis artistului tot ce se permite naturii. Atîta timp cît va rivaliza cu Jupiter tonans, d. Bălţatu nu poate conta serios să ne mişte. Il sfătuim să se coboare la realitate. Este un teren mai modest, dar mai sigur. In „Amiaza de vară" a d-sale, de pildă, cîtă risipă de mijloace şi cît convenţionalism: cerul este uşor verde-azuriu, ca în zori — dar să zicem că titlul e greşit; depărtările nu există însă pentru d. Bălţatu: ochiul său vede tot atît de limpede ciobanul culcat din primul plan şi dealurile care închid orizontul, plus toate detaliile dintre dînsele. Intr'o galerie din München este un tablou cu acelaşi subiect: Ciobanaşul lui Lembach; un flăcăiandru răsturnat pe un colnic, la fel cu al d-lui Bălţatu, şi pe imensitatea cerului albastru vibraţia cîtorva fire de iarbă. Nimic din luxul de amănunte risipite ale pictorului nostru; şi este cu mult, cu mult mai mult...

Să ne întoarcem la Bucureşti. In aceiaşi sală, Marinarul *Florian*, care a intrat aici nu ştim prin ce împrejurare, ofensează şi cea mai grăbită privire, iar d. *Veliseratu* pictează atît de confuz că nu se poate vorbi, în ce-l priveşte, nici despre valori, nici despre compoziţie, despre nimic.

*

In sala de alături găsim pe d-nii Biju, Schweitzer-Cumpăna, Lucian Grigorescu.

D. *Biju* s'a plimbat la Balcic, ca atîta lume. (Pictura noastră este un fel de institut geografic: a fost la Mamaia, a fost la Turtucaia, anul acesta e la Balcic. Vom avea, cu încetul, o fotografie generală a ţării). Şi d. Biju putea nimeri mai rău. Căci la Balcic — am văzut din cele arătate de d. Ionescu-Doru — e destul de frumos. D. Biju a avut, probabil, ghinionul să locuiască un cartier ceva mai puţin atrăgător. Pictura domniei-sale se resimte. Este totuşi o încercare onorabilă de a reda cele văzute. S'ar putea exprima însă o nedumerire: la Balcic, interioarele — cafenelele, de pildă, cum le face d. Biju — prezintă aceiaşi tonalitate, sau aproape, cu cele mai luminoase colţuri de natură...

D. *Schweitzer-Cumpăna*, care are vlagă, nu ne dă din nefericire decît o bucată cu totul lipsită de compoziţie, „La fîntînă", şi o improvizaţie nestudiată, „La secere".

Cu totul altfel, se prezintă d. *Lucian Grigorescu*. Numele este frumos şi-i dorim să regăsească gloria din trecut. D. Grigorescu aduce în artă o sensibilitate delicată, plină de nuanţe. Studiile sale romane, cam subţiri pe alocurea, sînt în genere de o calitate deosebită. Ele au atmosferă, poezie şi nu caută să cucerească publicul prin nici un fel de efect eftin. Pasta se întinde egală şi fluidă, într'o gamă de valori cu îngrijire studiate şi armonizate cu discreţie. Este un succes pe care îl salutăm bucuroşi.

*

Intr'o a treia sală, ne aşteaptă d-nii Bulgăraş, Moida, Pan Ioanid, Chirovici.

D. *Bulgăraş* s'a specializat în portrete. Domnia-sa a reuşit, nu demult, să facă din regina noastră o femee urită şi din rege un bărbat ţanţoş cu cască de fier. De citiva ani, aceste obsesiuni ne chinue din geamurile librăriilor şi dezonorează Dinastia până şi'n cea mai umilă din reşedinţele comunale. Cu acelaşi înverşunare, d. Bulgăraş continuă a face victime în rîndurile simplilor particulari. Il priveşte şi îi priveşte. Noi vom ignora aceste atentate contra bunelor moravuri estetice.

D. *Pan Ioanid* este un om de treabă. Domnia-sa nu are nimic cu familia regală. Il iertăm că a maltratat o viaţă întreagă Hora — pentrucă Hora, ca şi Doina, este o mare figură anonimă care nu poate fi compromisă, şi pentrucă se pocăeşte. Studiile sale pe plajă arată o dispoziţie nouă, pentru care ţinem să-l felicităm. Ele sînt luminoase, vii, pitoreşti. Aşteptăm urmarea.

Cu o menţiune pentru portretul în pastel al d-lui *Moida*, vom trece la d. *Chirovici*, artist dulceag între dulcegi. D. Chirovici iubeşte subiectele à la Millet: un fel de momente solemne ale naturii. „Semănătorul" (care seamănă de zor pe pămîntul verde, luminat de soare de după un deal), „Rugăciunea Drumeţului", „Troiţele din Dîmboviţa" sînt palide ecouri ale lui „L'Angélus" şi celelalte... Aquarelele d-lui Chirovici ne arată totuşi o sensibilitate interesantă şi oarecare simţ critic.

Vom încheia cu d-ra *Silvia Mihăileanu;* d-sa expune flori destul de obişnuite şi două naturi moarte care ne dau dreptul să reţinem numele.

Ceiace se chiamă, în catalog, Arhitectura şi Sculptura nu contează.

Eugen Crăciun

Cronica teatrală

— CRAIOVA —

Castelul istoric.—O scrisoare pierdută.—Manasse

Nu-mi puteam erta că „Viaţa Romînească", avînd un colaborator cu destule legături la Craiova, a apărut luna trecută fără o cît de scurtă însemnare asupra Teatrului Naţional craiovean. Iată de ce, cu riscul vieţii şi al bunului gust, ne-am repezit cu acceleratul peste două poduri care scîrţie amarnic deasupra apelor adunate cu furie ale Argeşului şi Oltului, şi din loja poetei Elena Farago am luat aceste cîteva însemnări teatrale.

Am deschis ochii în teatrul Theodorinei, asupra unei foarte vechi—şi mai cu seamă învechite—comedii de Bisson. N'am fost jigniţi de acest fapt: pe neaşteptate, pianola noastră sentimentală a început să cînte o arie din copilărie, iar papagalul din craniu ne-a fluturat, în ciocul lui colorat, o „planetă" cu numere cîştigătoare. Era singurul fel ca manieratul cronicar dramatic să fie înşelat în estetica lui şi transformat miraculos în copil—copilul de altădată din Craiova—aşa cum erau de altfel toţi tovarăşii lui de spectacol.

Comedia e amuzantă. Revii la concepţia—şi Dumnezeu ştie dacă nu e cea mai bună!—că teatrul trebue să desfete pe spectator, şi actorul care te face să rîzi—numai el e adevăratul artist! Am înţeles pe dată acest fapt,—atîta vreme inexplicabil! — de ce teatrele de provincie au actori comici mult mai numeroşi şi mai în vază, care rămîn adevăraţii stîlpi ai teatrului, ei, susţinătorii unei atît de fragile tradiţii dramatice. Acest fel de actori n'au geniul creator, evident. Dar cu accentul, cu costumul şi mai cu seamă cu buna dispoziţie a spectatorului—prevenit că e vorba de comedie!—hazul se provoacă totdeauna.

Priveşti bine chipul artistului: e tot capul lui de cetăţean (ar fi putut fi negustor, perceptor, dascăl) cu ochii lui de toate zilele pe care-i roteşte pe scenă, cu acelaşi simplitate cu care-i roteşte cînd iese la plimbare, pe calea „Uniri" sau la berăria Minerva.

Nu e cazul tuturor artiştilor Teatrului Naţional din Craiova—precum se va vedea mai la vale. Dar în *Castelul istoric*, bieţii actori jucau cu toată hărnicia roluri care-i prindeau mai mult sau mai puţin bine. N'are a face!... Jocul artiştilor e entuziast, entuziasmat de efectul nemaipomenit ce-l produce asupra *tuturor* spectatorilor: funcţionarul dela prefectură din stalul I, medicul-spiritist din lojă, ţiganca pătată încă de varul dela bina, din galerie!...

Fără sfiiciune, ca atunci cînd am văzut pentru prima oară pe Novelli, ridicat de pe scaun, ne-am înălţat în vîrful picioarelor, am aplaudat cu furie şi am strigat: **Bravo!! Bis!!...**

Intrucît vom reveni asupra talentului artiştilor, dăm de data aceasta cuvîntul—precum e şi politicos—cronicarilor dramatici ai ziarelor craiovene. Astfel „în fruntea interpretării se fixează d. *Alexandru Dan* printr'o *savuroasă creaţie de mare comedian*" (vă spuneam eu?), iar d. *Mih. Ionescu* a stîrnit „*şi de data asta hohote de rîs*". D. *I. Brădulescu* e „*un comic rutinat şi bine apreciat*"; d. *I. Dordea*, fireşte „*a fost plin de amploare comică*". Tonul criticei se schimbă cînd vine vorba de tînăra artistă, d-ra *Rozina Viquelin* care—dăm cuvîntul colegului nostru—„*e minunată şi cu fizic foarte atrăgător*", ceiace e perfect adevărat.

Ziua următoare—care s'a nimerit a fi Duminică—ne-a dăruit cele două capodopere ale poeziei dramatice romîne: *O scrisoare pierdută* şi *Manasse*.

S'a scris în cronicile dramatice bucureştene: cine va mai juca rolul cetăţeanului turmentat, după moartea lui Brezeanu?... Ei bine, mai avem un „cetăţean turmentat" în teatrul romînesc: e *Mihalache Ionescu* dela Teatrul Naţional din Craiova!... Inteligenţa, verva şi fantezia artistului sînt demne de creaţiunea lui Caragiale: ansamblul cel mai inegal nu poate anihila jocul lui Mihalache Ionescu. Domnii directori de teatru, şi domnii confraţi care nu cred cele de mai sus, poftească într'o Duminică la Craiova!...

Iar în ce priveşte pe Caţavencu, d. *Al. Dem.-Dan* este—după opinia noastră—azi *singurul* actor romîn care îl înfăptueşte. Nu e vorba de retorica eroului—atît de uşor de realizat şi azi atît de superficială—cît de linia sinuoasă, de perfidia tenace şi de privirea reptiliană a eroului: d. *Dan* posedă în toată măsura aceste însuşiri!

De *Manasse* nu avem de spus multe lucruri. Am fost uimiţi încă odată de amploarea liniilor dramatice, de cizelatura—imperfectă la cîteva personagii secundare—a eroilor, de suflul de iubire care trece, ca o uriaşă flacără de purificare, prin inima piesei. Ne-au rămas în minte cuvintele Leiiei, nu ca fiind convingerea frumoasă a autorului, ci doar ca o floare lilială a unei inimi de fecioară: „Eu stau la hotarul a două lumi, *pe care vreau să le'mpac prin iubire!*" Ronetti Roman trebue să fi avut în auz, cînd a scris rîndurile de mai sus, un glas de fată... Le-ar fi putut rosti oare un bărbat, care ştie că de cînd lumea femeile au desbinat pe oameni—mai înainte de a-i confunda?...

Forţele actoriceşti ale Teatrului Naţional din Craiova au fost inferioare lucrării lui *Ronetti Roman*. Acuzaţia nu e prea gravă: n'am văzut încă, nicăeri, nici măcar la Bucureşti—o desăvîrşită realizare a lui *Manasse*.

De curînd Teatrul Naţional din Craiova a pierdut un frumos talent prin moartea tinerei actriţe *Marioara Farcaşanu*, la al cărei graţios joc de scenă se adăoga un fermecător graiu.

D. *Drăgoescu*, actualul Director al Teatrului, posedă o francheţă care-i îngădue să vadă realităţile. Nădăjduim că va şti să adaoge un plus de artă—şi mai cu seamă de artă dramatică romînească—realităţilor craiovene: e şi raţiunea ideală a unui Teatru Naţional care nu urmăreşte să facă, nici operetei, nici cinematografului, concurenţă.

F. Aderca

— IAŞI —

V'a venit numirea.—Ciuta.—Actorii.

„Ciuta"—piesă în trei acte de d. Victor Popa—s'a reprezentat cu succes şi la Iaşi, caşi la Bucureşti. Liniştea sălii n'a fost tulburată decît de aplauze, în afară de prima sară,—cînd au fost şi fluerături. Nu însă pentru „Ciuta"... ci pentru „V'a venit numirea", un nostim „lever de rideau" al d-lui Al. O. Teodoreanu. Adică, drept-vorbind, nici pentru „V'a venit numirea", ci pentru o artistă, care a jucat într'acest act, şi care — la controlul naţionalităţilor, exercitat de cîţiva cenzori entuziaşti—n'a eşit tocmai bine..

De aceia şi „Ciuta" s'a reprezentat într'o „atmosferă încărcată"...—Pe scenă, un unchiu şi o mătuşă (Dr. Micu şi d-na Anta) au, respectiv, un nepot şi o nepoată (Octav şi Carmen). Aceştia—cum e şi natural—simt înclinaţii reciproce, care tind la realizări concrete. O declaraţie—în cazul nostru: a lui Octav—produce asupra domnişoarei Carmen un efect deprimant... poate printr'o intuiţie tragică a lucrurilor omeneşti... şi determină exclamaţia-i violentă, dureroasă şi ne-lalocul ei: Dobitocule!...

Dar chestia nu-i atît de simplă.

Un om de afaceri (Moceanu) se pune de-acurmezişul acestei intrigi. Şi lui îi place Carmen. Şi el vrea să „trăiască" — în mod legal—cu dînsa (Aceasta-i, după Carmen, chiar definiţia dragostei: „Ori trăeşti cu mine, ori te ucid"). Moceanu are afaceri cu d-na Anta, care a cheltuit în taină toată zestrea nepoatei şi care, peste trei zile, trebue să achite o poliţă de 100.000 lei în ordinul lui. Afacerea se complică. Carmen sau primeşte propunerea lui Moceanu,—şi atunci.. chestia financiară se „aranjează". Sau nu,—şi atunci... dezastru: d-na Anta trebue să-şi vîndă casa şi via, îşi pierde amantul (Voinea), care-i şi declară pe şleau: — „Ce? Să vinzi? Şi eu cu ce rămii? Ba nu zău,—fă-o şi pe asta, dacă vrei să nu mă mai vezi". Iar pe-deasupra, majoratul domnişoarei Carmen cade, ca o lovitură de teatru peste o săptămînă. Lipsa banilor va fi deci dată 'n vileag. Scandal! Puşcărie...

D-na Anta şi Voinea o împresoară pe Carmen cu pledoarii insistente. Iar Moceanu îi propune lui Octav afaceri rentabile, în schimbul unei cesiuni pe terenul sentimental. Acesta însă refuză.

Carmen se înăbuşă în casa d-nei Anta; de-aceia, într'o noapte, ea fuge la Octav, care se grăbeşte să-şi valorifice imediat drepturile dragostei, explicîndu-i apoi brutal inutilitatea rezervelor de pudicitate: — „Dar adineaori... acolo... numai noi (arată dormitorul)".

Carmen îşi clădise fericirea pe avere. Amîndoi vor merge „undeva la ţară", vor bea „lapte cald, proaspăt", vor „hoinări pe meleaguri" şi se vor culca „pe urmă, pe patul tare, cu velinţe aspre şi curate". Octav se va ocupa numai cu dragostea. „Căci,—spune Carmen,—nu-mi pot închipui un bărbat să trăiască în afară de mine. Nu, nu,—nici slujbă, nici ocupaţii ca să-i gonească sufletul dela mine. Aş sfîşia în bucăţele registrele pe care s'ar apleca. O! ce oribilă trebue să fie iubirea în care sufletul se împarte între soţie şi ocupaţie".

Dar Carmen nu-şi poate realiza idealul. In urma stăruinţii lui Moceanu,—Octav este dat afară din slujba-i dela Bancă. Iar Carmen, fără acele registre damnate, nu poate crea viaţa dorită: d-na Anta îi irosise zestrea. Atunci—nu-i mai rămîne decît o soluţie: revolverul!

Carmen ca ciuta-i, — explică dr. Micu, — „singuratecă mai tot anul. Îi place să stea sus... sus... ...De-o alungă vre-o fiară, ciuta fuge şi se sue pănă în cel din urmă steiu de stîncă. Iar dacă o fiară mai poate să se urce după dînsa... de acolo ciuta închide ochii... îngenunche ca de rugăciune... şi se prăbuşeşte în prăpastie, strivindu-se de stînci".

Eroina-i, într'adevăr, o fată sălbatecă,—mai mult însă obraznică (Carmen o întreabă pe d-na Anta, mătuşă şi tutrice, în casa acesteia,—şi înainte de explicaţia asupra zestrei: — „Tot aici erai?" şi închee astfel o discuţie: —„Am terminat!")

Idealul ei este extrem de simplu, şi la modă:

Carmen.— „Banii mei sînt hărăziţi fericirii mele, şi fericirii mele îi închin...

Emma (o prietină).—„Şi atunci toată viaţa ta se razimă pe averea ce-o ai?

Carmen.— „Mai mult decît se poate socoti. Am deschis ochii ştiind c'o am şi am crescut cu ea. Ea mi-a dat o asprime care m'a ferit de greşeli. Prin ea am avut răbdare să-mi aştept dragostea de acum. Şi tot averea îmi va ocroti dragostea asta şi mi-o va da toată...

Emma.—„...Mă întreb ce-ar fi fost de n'ai fi avut avere?

Carmen.—„Mă mulţumeşte gîndul că am.

Emma.—„Şi dacă într'o zi se va sfîrşi?

Carmen.—„Atunci, probabil, se va sfîrşi".

Eroina se ţine de cuvînt. După cîteva tirade preţioase, îngrămădite în actul al III-a,—Carmen „sfîrşeşte"... (Autorul parcă împarte pe acte debitul verbal al actorilor,—echilibrîndu-l, oarecum. Dr. Micu de pildă vorbeşte mult în primul act... chiar poate prea mult; el tace, în schimb, în celelalte acte. Carmen dimpotrivă tace în cele dintăiu două acte,—pentruca să se despăgubească cu prisos în actul din urmă).

Octav n'are caracter ferm. Om cum-se-cade, dar naiv, lipsit de voinţă... Asupra lui cad, ca nişte lovituri de secure, finalurile primelor acte: — Dobitocule! (Act. I) ...— Nevolnicule! (Act. II). Finalul act. II fiind pronunţat de revolver..

Moceanu: om de afaceri, abject. Şarjat însă. In piaţă, aşa-i: „Ne învoim? Iţi dau, îmi dai... şi sănătate... Nu ne putem învoi? Nu-mi dai... nu-ţi dau... şi iar sănătate. Aici socoteala e limpede" (Moceanu). Dar într'o „afacere" de însurătoare, nimeni nu poate pune chestiunea atît de brutal, — nici în faţa tutricei, căreia-i oferă în schimbul pupilei 100.000 lei, nici în faţa rivalului pe care vrea să-l plătească—pentru renunţarea lui — cu tantiemele unei societăţi solide sau, pur şi simplu, cu 200.000 lei... chiar după fuga lui Carmen, noaptea, la Octav.

D-na Anta, şi ea, a vrut „să-şi facă, cu banii, fericirea". Operaţiile ei financiare însă s'au încurcat. Păcat că n'a jucat pe acţiunile dela „Metalurgica",—cum a sfătuit-o Voinea, amantul ei amoral şi grobian. Poate reuşea...

Dr. Micu—un bătrîn bun, simplu, neafectat, care se poartă idilic cu soţia lui: Madam Micu. Dialogul potolit între cei doi bătrîni e plin de duioşie. Acel: Madam Micu, pe care doctorul îl repetă cu afecţiune, este un adevărat *trouvaille* (=o „găselniţă",—cum ar spune d. Davidescu,—dacă acest cuvînt n'ar fi numele unui vierme al stupilor!).

Dr. Micu, deşi-i om vechiu, priveşte uneori lucrurile dintr'un punct de vedere înalt. Cînd o vede pe Carmen la Octav, în noaptea lor de quasi-nuntă,—dr. Micu îi sfătueşte: — „Mîne... mîne la primărie... cinstit... şi aşa e cinstit... *poate e mai cinstit aşa!...* Dar pentru Madam Micu"...

Autorul a greşit punînd in gura d-rului Micu—un om atît de natural—preţiozităţi, ca acestea: —„L-aşi ţine (pe Octav) cu mine şi l-aş purta peste tot ca pe-un inel scump. Iţi măreşti preţul cînd te vede lumea cu ei".

Şi a greşit, de-asemeni, autorul—insistînd asupra lipsei de memorie a d-rului Micu. Un defect, oarecum anatomic, nu provoacă niciodată rîs de bună calitate.

In general, glumele d-lui Popa nu produc efect prin ele însele, ci numai graţie sufleurului, care—sticlindu-şi din cuşcă dinţii — indică interpreţilor momentul hilariant. Un exemplu:

Madam Micu.—„Apoi dragostea de-acum:—«Mulţi bani ai? — Am o căldare... — Te iubesc şi nu prea-prea. — Şi mai am o ladă mare. — Vino'ncoa, iubita mea».

Dr. Micu *(rîzînd)*.—„Ha, ha, ha! Ştii că ai haz, Madam Micu! Chiar aşa-i, zău aşa-i. Şi zi-i: Şi mai am o ladă mare... Vino'ncoa, iubita mea. Ha, ha, ha! Bravo, Madam Micu".

*

Care-i sensul acestei piese? Un fel de brand-ism bucureştean... Carmen, caşi Brand, se urcă pe munte „sus... sus",— dar nu spre un ideal de esenţă superioară, în care spiritul de jertfă constitue trăsătura-i caracteristica: „Tot sau nimic".. ci spre un ideal personal, egoist, consolidat financiarmente. Carmen, —eroina idealizată de autor,—concepe viaţa ca o existenţă parazitară a doi indivizi, cramponaţi asupra unei averi dobîndite de alţii. Dacă această avere nu mai există, eroinei nici prin gînd nu-i trece soluţia normală şi onorabilă: munca... ea îşi îndreaptă brusc revolverul spre inimă. Carmen nu înţelege viaţa ca un şir de sforţări şi suferinţi,—în slujba unui ideal omenesc... ci ca un traiu de trîndăvie şi huzur. De-aceia zbuciumul acestei eroine, care — subt lovitura unui crah bănesc—nu găseşte resurse sufleteşti de viaţă... nici nu ne prea interesează.

D. Popa ne-a redat un document omenesc cu semnificaţie meschină... Dar tocmai din această pricină „Ciuta" a pasionat mai ales acel public din Capitală şi din Iaşi, a cărui viaţă este bazată, caşi'n piesă, pe planurile d-lui Voinea cu acţiunile dela „Metalurgica", pe „casa şi via" d-nei Anta şi pe zestrea domnişoarei Carmen...

Am dat proporţii mari acestei recenzii teatrale, fiindcă „Ciuta" corespunde gustului public, atingînd însăşi inima societăţii noastre „selecte",—şi fiindcă d. Popa este un adevărat creator de viaţă. Personagiile d-sale trăesc.

Dacă autorul ar suprima tiradele afectate şi pretenţioase, dacă ar renunţa la situaţiile de prost gust (de exemplu: scena cînd Madam Micu spune că soţul ei, care-l îmbrăţişase pe Octav, „s'a apucat de dragoste" cu dînsul... că „rău lucru-i bătrîneţa"... „d'apoi nu vă mai las singuri"... şi cînd dr. Micu îi ripostează: „Aşa-i... ai ajuns geloasă") şi dacă şi-ar revedea stilul („Ştii tu ce duş rece ar fi pentru ea. Efectul ar fi garantat. Numai să te faci a-i spune ce-i cu averea ei şi ai vedea cum şi-ar muia nasul"),—atunci „Ciuta" ar putea fi privită ca o piesă de valoare, fără perspective mari, ce-i drept, dar exprimînd totuşi un caz rupt din viaţă.

* * *

D. Vernescu-Vîlcea a jucat, în „V'a venit numirea", rolul gardistului Corcoduş,—un tip caragialesc. Gardistul a apărut pe scenă cu grobienia-i specifică. După ridicarea cortinei la „Ciuta", d. Vernescu-Vîlcea ne-a adus pe scenă — în dr. Micu — nu numai o altă înfăţişare fizică... dar şi o delicateţă lăuntrică, exprimată de o vorbă caldă, de-o privire extrem de bună. Direcţia parcă într'adins a făcut această distribuţie: ne-a expus două personagii, în timp de un ceas, din două lumi deosebite,—unul: beţiv, mojic, slugarnic... celălalt: plin de-o rară distincţie,—amîndouă fiind perfect reprezentate de acelaşi actor, care pe stradă se primblă subt un aspect atît de aparte...

Rolul lui Carmen a fost susţinut de d-ra Sorana Ţopa,— la început cu naturaleţă şi, cu furie disgraţioasă, la urmă...

Ceilalţi actori şi-au făcut datoria.

M. Sevastos

Scrisori din Germania

Social-democrația germană și-a regăsit vechea unitate. Impăcarea între grupul independent și cel majoritar s'a înfăptuit, cu mici concesii reciproce, în luna Septembre, la Nürnberg. Programul dela Görlitz, care abroga pe cel clasic dela Erfurt, a fost modificat în cîteva puncte după propunerea independenților. Kautsky, așa de oficial ascultat altădată, s'a mulțumit, într'al 70-lea an al vieții sale, să compue din inițiativă particulară un program pentru marele public, adică pentru cine-o vrea să-l citească. Volumul a apărut zilele acestea în librărie subt titlul: „Das proletarische Revolution und ihr Program". Afară de cunoscutele critici aduse regimului sovietic și cîteva retractări subtile față de intransigența zilelor dela Erfurt, volumul nu aduce nimic nou, decît doar oarecare tristeță comună tuturor apusurilor.

Omul zilei, în lumea socialistă-germană, pare a fi astăzi *Crispien*. Susținînd un punct de vedere mai înaintat decît acela al majoritarilor, ceva mai potolit decît al comuniștilor, el a reușit să păstreze măsura justă și să ofere astfel maselor, totdeauna iubitoare de mediocră justiție, idealul cuminte care le convine. *Ledebour* s'a ridicat neîmpăciuitor să amintească datoria luptei de clasă și a revoluțiunii în permanență. Dar a fost dezaprobat. Crispien a cîștigat duelul și programul adoptat prevede printre alte puncte și colaborarea cu guvernele burgheze.

Pe cînd se înfăptuia unitatea socialistă, Hugo Stinnes a poruncit partidului său populist un alt congres, la Breslau. Avocatul cel mai îndîrjit dacă nu și cel mai talentat, al trusturilor germane, Streseman, a ținut un lung discurs ca să se arăte gata de a încheia alianța cu socialismul, dacă acesta renunță la . . . socialism. Numai că socialiștii se grăbiseră să denunțe orice alianță cu susnumitul partid, ale cărui ipocrite principii anunță peste tot largă democrație, dar a cărui acțiune găsește veșnic noi metode ca s'o combată. Liberalism desăvîrșit, adică fatal libertatea celui mai tare, iată ce vor populiștii. In privința aceasta ei nu se înțeleg cu rămășițele reacționare și militariste care vor ca și socialiștii o puternică intervenție etatistă, dar în altă direcție.

Dezbaterile procesului Rathenau aduc mereu probe nouă despre gîndurile conspiratoare ale fostului regim. De cînd durează acest proces, în care Helfferich, Ludendorff și cu alți prietini intimi ai ex-Kaizerului sînt direct implicați ca autori morali ai asasinatelor Erzberger și Rathenau, reacțiunea s'a potolit și s'a retras oarecum deoparte, găsind o consolare în lectura memoriilor fostului împărat pe care „Lokal-Anzeiger" le publică în fiecare zi. Aceste memorii însă, care vorbesc detaliat de toată politica Europei între 1878—1918, sînt înadevăr interesante pentru oricine. In primul rînd fiindcă sînt scrise frumos și fiindcă tratează chestiuni multiple din toate domeniile dela artă, la politică, armată, biserică și știință. In al doilea rînd fiindcă aruncă o lumină mai dreaptă asupra acestui personaj desigur de o funestă amintire, dar nu de o banală valoare.

Cititorul european al acestor însemnări, care vor apare în librărie pe la mijlocul lui Noembre, va înțelege că autoritatea „eroilor", ori cît de mari ar fi ei, e neputincioasă în a schimba după plac destinele istoriei și că există mici și infinite imponderabile care reduc adesea la puțin lucru vanitatea arlechinească a marilor căpitani. Și de multe ori vanitatea nici nu e a lor. E a legendei mitice pe care o plăzmuește mulțimea despre ei. Și „eroii" nu numai că o suportă, dar adesea își modifică conduita și personalitatea după ea. Nu știu care personaj al lui Anatole France, om blînd, pozitiv, cuminte, poseda o pereche remarcabilă de mustăți galice. De aceia ei a fost poreclit Vercingetorix. Se zice însă că Galii erau oameni extrem de senzuali, că sexualitatea lor era veșnic agresivă. In consecință, toată lumea din orășelul X era convinsă că domnul Vercingetorix e un incurabil don juan. De moravuri sexuale mai mult decît pașnice, el a încercat să desmintă luni dearîndul legenda care, fără voia lui, i se atribuia. Dar nimeni nu-l credea. Atunci, a început să se creadă el însuși, încetul cu încetul, asemănător omonimului său pe care-l creiase opinia publică și a trebuit să joace în viață rolul pe care îl cerea societatea. Din ziua aceia, deși o făcea „à contre coeur", nici-o servitoare nu scăpa asiduităților onorabilului domn Vercingetorix. Iată ce puțin ne aparținem! Dar încă oamenii mari! Care e în definitiv psihologia fostului împărat? E aceia pe care o crede toată lumea, adică a omului ambițios, reacționar, inconștient în visurile sale de mărire? Sau aceia pe care încearcă să o degage W. Rathenau (în volumul său „Der Kaiser") după care fostul monarh, era o personalitate efeminată, care purta brățeri ca ofițerii de cavalerie și se uita toată ziua în oglindă; incapabil de gesturi mari și de voință tenace? Din frînturile de însemnări pe care le-a publicat până acum „Local-Anzeiger" e greu de avut o impresie de ansamblu. Tipul popular al „Kaiser"-ului trebue însă cu mult rectificat.

Dar aceste memorii au și un alt interes. Ele aduc diferite fapte necunoscute din lumea politică a diplomației europene înainte de 1914. Capitolul cu care începe, se intitulează „Bismark". Se încearcă acolo să se arăte toate lipsurile și defectele politicei marelui bărbat de stat. Se aruncă în treacăt oarecum și vina războiului european pe politica fundată de acesta. Două sînt reproșurile pe care i le face fostul împărat: In primul rînd Bismark n'a înțeles decît politica europeană. Pentru politica mondială, pentru viitorul colonial și maritim al Germaniei, îi lipsea orice comprehensiune. De aceia au trebuit eforturile posterioare ale Kaiserului ca să înzestreze Germania cu o flotă.

In al doilea rînd, Bismark a greșit cînd a văzut în Rusia unicul și cel mai puternic dușman al Germaniei. Astfel el a răcit relațiile de tradițională amiciție între Prusia și Rusia, în loc să caute să ascută mai mult rivalitățile între Anglia și imperiul țarilor dela dominația Constantinopolului. In acest conflict imperiul german ar fi apărut ca arbitru și și-ar fi făcut în această situație partea leului. In alte pagini fostul împărat se ocupă de știință, de economie, de reli-

gie, de arheologie. Se pare că și în aceste memorii, care apar ca o justificare a conduitei sale, vanitatea de a arăta multiplicitatea ocupațiilor sale, nu l-a părăsit. Sfîrșitul memoriilor arată umilințele și suferințele prin care a trecut în zilele care au precedat revoluția și abdicarea sa. La un moment dat el își pune întrebarea: „pentru ce n'am sfîrșit-o mai iute printr'o sinucidere care mi-ar fi scutit suferințele posterioare ale exilului?" Și tot el dă acest răspuns pe cît de naiv, pe atît de comod: „fiindcă credința mea creștină interzice astfel de acte"...

*
* *

Deși păsuită puțin cu plata reparațiilor către Franța, Germania asistă cu fiecare zi la dezastrul total al finanțelor sale. In Mai 1922 dolarul era cotat la bursa din Berlin 300 mărci, în Iulie 500, la începutul lui August 1400, astăzi peste 4000. Din Mai și până acum prețurile au devenit de 12 ori mai mari. Toate măsurile de ordin legislativ, menite să împiedice această bancrută au fost neputincioase. Iarna cu toate greutățile ei se anunță înspăimîntătoare. Germania care, ca toate țările sărace, trăește exclusiv din prefacerea alimentelor prime, trebue să importe mai mult de jumătate din ce consumă. Dar cum va putea importa ea grînele trebuincioase din America de sud pe prețul de 4000 mărci dolarul?

Cancelarul a lansat deocamdată ca consolație, într'un discurs— cum se face de obiceiu în împrejurările grele — o formulă-panaceu: „zuerst Brot, dann Reparationen". Și sînt mulți pe care cuvintele oamenilor mari îi liniștesc. Se pare însă că, și în Franța, a început să prindă credința că Germania e așa de sărăcită încît nu poate plăti ce i se cere.

Care sînt cauzele acestei vertiginoase și permanente căderi a mărcii? E ușor de răspuns cînd trăești în Germania și observi viața de toate zilele de aici. Cauza inițială e incontestabil plata reparațiilor. Aceasta a zdruncinat încrederea poporului german în propria sa monedă. Economia, în senzul de „épargne", a devenit imposibilă. Fiecare se gîndește că e inutil să capitalizeze un ban, care mîne poate avea numai jumătate ori un sfert din valoare. A urmat de aici o extindere enormă a consumației. Localurile de petrecere, cafenelele, barurile sînt mai pline acum în Berlin ca niciodată. Nimeni nu mai strînge pentru bătrînețe ori pentru copii. Din contra preferă să-și amelioreze traiul imediat. Gustul și grija pentru viața imediată a adus un val de epicureism, de imoralitate, necunoscut până acum acestui serios popor. Până și amploiații inferiori, cînd au un ban beau cu el „sekt" (șampanie) într'un local de noapte. Fiecare își face rezerve de haine, de ghete, de alimentație. Patronul hotelului unde locuesc îmi spunea că atît el cît și nevasta sa posedă fiecare cîte treizeci de perechi de ghete! E un mijloc ceva mai sigur de a plasa economiile. Cum însă bunurile de consumație sînt limitate, Nemții au căutat un alt mijloc de a-și asigura în ceva stabil capitalizările. Și au găsit dolarul. Orice Neamț, cu excepție poate a țăranilor—posedă cîteva bilete de monedă americană. Servitoarea din hotel are deja cinzeci. Dolarul a devenit astăzi o *psihoză națională*. La teatru auzi în permanență vecinele de stal: „Edgar mi-a cumpărat azi iar o sută de dolari". In tramvai, la restaurant, la biserică, peste tot același magic cuvînt. La ora două cînd se anunță buletinul bursei, mulțimea e mai avidă să-l citească, decît era acum patru ani pentru comunicatele oficiale. Incetul cu încetul, moneda națională germană se înlocueşte cu alta străină. Nu știu dacă acest fenomen prezintă avantage ori desavantage economice mai îndepărtate. Pentru moment el aduce căderea zilnică a mărcii, cu toate urmările ei: nesiguranță, nemulțumire, spirit de revoltă. Nu se știe dacă iarna care vine nu va aduce nouă tentative de revoluție socială. Și revoluția socială în Germania nu e un joc inofensiv ori chiar profitabil reacțiunii ca în Franța. Prea sînt desvoltate și îndeplinite condițiile obiective ale socializării, pentruca pericolul să nu fie amenințător. Recenta luptă de stradă între comuniști și naționaliști e un simptom. De aceia și partidele burgheze, cu toată ura care le desparte, își mențin coaliția. Alegerile prezidențiale care trebuiau să aibă loc la 3 Decembre, s'au amînat pînă în Iunie 1925. Toate partidele au acceptat această amînare, de frică să nu deschidă din nou, în momente așa critice, lupta civilă. Numai „deutsch-nationalen" s'au opus, fiindcă pregătiseră cu mari speranțe candidatura lui Hindenburg la președenția republicei.

*
* *

Fără îndoială teatrul care se joacă acum la Berlin e superior în multe privințe celui din Paris. In primul rînd prin evoluția tehnicei,—la Paris domină încă lumina rampei, decorul tradițional, culisa artificială. Aici totul e nou și eforturi nouă se fac încă. Jocul luminilor e făcut așa ca să dea maximum de rendement pictural, costumelor decorative. Scena e mobilă ca să permită o mai mare elasticitate în montare. Muzica și dansul sînt aliate textului dramatic, după indicațiile wagneriene. După exemplul lui Max Reinhardt, o mulțime de tineri regisori harnici încearcă fel de fel de procedee, care aduc scenei perfecționări neîncetate. In al doilea rînd prin varietatea repertoriului. La Paris domină exclusiv repertoriul național și din cel național două genuri: cel istoric-clasic, ori cel frivol — bulevardic. Aici numai în luna Octombre s'a jucat din Shakespeare, B. Schaw, O. Wilde, Scribe, Cehov, Strindberg, Merejkovski, Sardou, Ibsen, alături de autori naționali.

Printr'o singură latură teatrul berlinez e inferior celui parizian: calitatea jocului actorilor. Actorii germani sînt departe de naturalețea simplă, de varietatea imensă de mijloace, a colegilor lor francezi. Deși nu intră în cadrul unor „scrisori din Germania", trebue de menționat totuși aici, în cîteva cuvinte, incomparabila artă a regisorului rus *Stanislavski* și a trupei sale, care au dat douăzeci de reprezentații la teatrul „Lessing" din Berlin. In special două piese ale lui A. Cehov: „Kirschgarten" și „Drei Schwestern" au fost un triumf. Arta lui Stanislavski constă în a creia din o serie de detalii imperceptibile, nuanțate, *atmosfera* în care e scăldat un mediu. Ea realizează în teatru ceiace a realizat Tolstoi în roman prin naturalismul său. In special atmosfera de plictiseală a unui oraș de provincie din Rusia, în „Drei Schwestern" a lui Cehov, redat așa de „altfel" decît până acum, a arătat ce posibilități de revoluție închide în ea arta dramatică, crezută pe nedrept încremenită și ce rol va avea în această transformare teatrul rus.

Mihai D. Ralea

Miscellanea

Libertatea presei

Se vorbeşte de restrîngerea libertăţii presei, prin deferirea unor anumite „delicte" tribunalelor ordinare.

Ar fi de prisos să mai discutăm şi noi toate neajunsurile acestei „îmbunătăţiri rele". Ele au fost arătate de mult de oameni mai competenţi decît noi. De altmintrelea problema e desbătută şi acum în presă, aşa încît ne socotim cu totul dispensaţi să mai aducem şi „luminile" noastre.

Voim să stăruim puţin, în calitatea noastră de publicişti nepolitici, asupra primejdiei pe care ar aduce-o această reformă liberei desvoltări a ştiinţei şi a literaturii.

Excitarea la rebeliune împotriva ordinei stabilite poate fi provocată şi de *Impărat şi proletar* al lui Eminescu. Versurile suggestive în care proletarul predică distrugerea societăţii sînt cel mai puternic „j'accuse" romînesc împotriva ordinei sociale şi o adevărată predică bolşevică.—„Noi vrem pămînt" al lui Coşbuc e o instigaţie admirabilă pentru orice „1907".—„1907" al lui Vlahuţă poate fi socotit un pamflet insidios împotriva monarhismului. Un magistrat, care ar lua act de astfel de producţii literare, nu ar fi un caraghioz, pentrucă poeziile citate—tocmai fiindcă sint poezii minunate—sînt mai suggestive, mai determinante pentru voinţa cetitorului decît nişte biete articole de ziar.

Posibilitatea unei învinuiri de ofensă adusă ordinei sociale printr'o poezie, o poate documenta foarte bine d. Halippa, care a avut destule încurcături cu autoritatea rusă, cînd, subt ţarism, a tipărit la Chişinău, într'o publicaţie romînească, „La icoană" a lui Vlahuţă,—poezie care ar putea fi urmărită şi la noi, ca aducînd atingere religiunii dominante în stat, ceiace e o adevărată „rebeliune" (Vlahuţă a fost atacat şi la noi pentru „1907").

Dar proza! Ce elev nu ştie că Werther al lui Goethe a provocat o epidemie de sinucideri? Şi dacă literatura poate determina sinuciderea, ea poate provoca, a fortiori, sentimente împotriva ordinei stabilite.

Orice personaj „subversiv" dintr'un roman sau dintr'o nuvelă—indiferent de opinia autorului—poate fi un *model* mai întăiu, un advocat al subversivităţii în al doilea rînd.

Imaginaţi pe cel mai mare scriitor al lumii de azi, Anatole France, subt regimul unei prese aşa cum ni se făgădueşte că vom avea. Gîndiţi-vă la atîtea tipuri ale lui prin care vorbeşte —chiar el—de toate instituţiile societăţii moderne şi mai gîndiţi-vă că „societatea", prin reprezentantul ei legal, ar avea motive să pecetluiască această divină gură.

Acum cincisprezece ani, d. Spiridon Popescu a zugrăvit pe un ţăran naiv, care face reflexii asupra civilizaţiei noastre. Ţăranul spunea multe lucruri comice, dintre care unele „subversive". Autorul a fost imediat învinuit că *el* spune acele lucruri—şi a fost taxat ca instigator de răscoale. Noroc că d. Sp. Popescu avea o decoraţie dela Lascar Catargiu, pentrucă contribuise pe vremuri la potolirea unui început de răscoală în judeţul său, care era şi al lui Lascar Catargiu.

Acelaşi lucru şi cînd e vorba de idei! Şi nu ne gîndim la exprimarea unor consideraţii pur politice, ca de pildă acele ale marelui Haret, care se isprăveau cu vorbele că „vor sări pietrele de pe străzi" ca să lovească pe impilătorii ţărănimii,—ci la studii oricît de teoretice.

O carte profund ştiinţifică şi obiectivă, în care—ne punem în situaţia dinainte de războiu—un istoric savant ar fi arătat cum au fost deposedaţi ţăranii ori răzeşii în cursul veacurilor de pămîntul lor,—ce instigare mai puternică a claselor rurale, ori, mai ales, a fiilor cultivaţi ai acestor clase!

Dar o carte de istorie, în care s'ar preamări Revoluţia Franceză cu toate ale ei, „în bloc", după concepţia lui Clémenceau, care spune că acea Revoluţie nu se poate înţelege decît în totalitatea ei,—ceiace explică şi îndreptăţeşte totul?

Şi am putea aduce tot felul de exemple, care să ilustreze ideia noastră. Căci este foarte adevărat că instigaţia se ascunde pretutindeni, chiar unde te-ai aştepta mai puţin. Priveliştea vieţii este ea însăşi o instigaţie mai puternică decît oricare alta şi atît ştiinţa cît şi literatura tratînd viaţa, conţin, prin definiţie, elemente instigatoare. Dar în *propaganda* pe care o face viaţa, nu poate interveni nici o autoritate...

Nu poţi opri viaţa şi nu poţi opri pe nimene s'o vadă. In acest moment, se petrec în ţara noastră lucruri, care sînt o

instigaţie mult mai primejdioasă decît bietele idei pictate cu cerneală cenuşie pe hîrtie de calitate proastă.

Dar „calomnia",—ca să mai vorbim de unul din „delictele" date în competenţa tribunalelor ordinare!

Un ziar, oricît de cinstit şi precaut ar fi, poate fi dat în fiecare zi în judecată pentru acest delict, căci imediat ce „nu va fi adevărat" că sergentul din pont a bruscat pe un ţăran—calomnia s'a consumat. Imaginaţi-vă cîtă putere de hotărîre, ce temperament napoleonian, ce *alea jacta* presupune, în asemenea condiţii, a da „bun de tipar" unei informaţii, în care se vorbeşte de un abuz!

Desigur, la noi se calomniază cu neruşinare, şi poate nici un delict nu e mai ...criminal decît calomnia. Dar iarăşi, nimic nu e mai necesar decît denunţarea ticăloşiilor. Şi, dacă de frica de a nu „calomnia" fără voe, presa ar amuţi, unde ar fi cîştigul?

Noi nu sîntem ziarişti, aşa dar nu vorbim în interesul nostru—şi, cu toată scîrba noastră pentru această cea mai laşă laşitate care e calomnia,—vom spune că muţeniei trebue preferată calomnia aceia pe care nu o condamnă juraţii, căci nu se dă foc morii ca să ucizi şoarecii şi nu se dă cu parul în capul cuiva ca să-l scapi de o muscă.

Dar şi publicistica literară e primejduită! Iată, de pildă, problema plagiatului. Se ştie că între imitare şi plagiare nu întotdeauna e uşor de făcut diferenţă. Dacă un critic, cu toată bunăcredinţa, învinueşte pe un poet că a plagiat şi tribunalul crede că a imitat numai, ori că e o coincidenţă, ori dacă nu vede asămănarea? Căci lucrurile astea sînt cam subţiri... Dar dacă cumva aprecierea foarte defavorabilă, a unui poet, făcută într'un stil coroziv, trece drept calomnie?

Acum cîţiva ani un versificator ne-a dat în judecată pentrucă am susţinut că nu are talent. Se supărase că i-am ales anume versuri slabe... Vedeţi, chestia juridică se complică deodată cu probleme de estetică literară. Dar pe-atunci chestia era „în civil" şi era o biată mică chestie. Cînd însă e vorba de „penal", cînd chestia poate fi mai mare, şi cînd vremurile sînt tulburi şi „dictatoriale", lucrurile devin grave de tot!

Dar se va spune: Bine, dar se poate fără justiţie? Se poate să nu existe sancţiuni pentru calomnie? Calomnia nu se judecă şi azi, la juraţi?

Vom răspunde că trebue să existe sancţiuni pentru calomnie. Şi există. In adevăr, avem instituţia juraţilor. Dar juraţii achită! E drept, abuzează de dreptul de a achita. Să se reformeze atunci instituţia juraţilor. Dar să nu se dea aceste procese la tribunal, pentrucă... dar mai e nevoe de slabele noastre argumente? Instituţia juraţilor a izvorît din experienţa omenirii civilizate, ea a fost justificată de o mie de ori mai bine decît am face-o noi. Juratul vede înaintea lui un om; judecătorul e pornit să vadă un

vinovat. Juratul e numai cetăţean. Judecătorul e justiţiar. Dar am început să argumentăm, şi nu-i nevoe. Toată lumea (desigur că şi reformatorii) simte că „reforma" asta nouă înseamnă o restrîngere a libertăţii de a exprima gîndirea—şi că este un regres în viaţa noastră socială.

Prin noua reformă e vorba să se introducă şi pedeapsa cu moarte (şi de aici încolo vorbim dezinteresat, căci credem că ne-a feri Dumnezeu să scriem romane atît de instigatoare, încît să ne pomenim pe eşafod).

Nu vom spune, cum s'a zis, că viaţa e o aşa de mare minune în univers, încît nimeni nu are dreptul s'o ia afară de Dumnezeu. La urma urmei, un asasin ordinar, care ucide cu sînge rece chiar şi copii pentru o sută de franci—e o viaţă, dar nu e un om. Milă—o asemenea brută nu poate inspira. El nu e dintre noi. El e un strigoiu. El vine din caverne (Asasinul „din amor" e şi mai mizerabil, pentrucă-şi omoară „iubita").

Dar nu despre aceste filozofii e vorba. Intrebarea e pentruce să te înjoseşti şi să omori pe un asasin, adică să faci exact caşi el? Căci pedeapsa cu moarte nu împuţinează crimele. Ea face numai ca eroarea judiciară să nu mai poată fi reparată. Şi decît un om nevinovat omorît, mai bine o sută de asasini vii, ori chiar nepedepsiţi. (Aici, da, se poate vorbi de sanctitatea vieţii, de viaţa care e una, singură dată cuiva s'o trăiască în infinitul timpului, şi de crima oribilă comisă de societate, nu de o stîrpitură degenerată).

Rămîne atunci, răzbunarea. Omorîtorul să fie omorît şi el. Dar e înjositor să te pui în locul lui, în mintea lui. Afară de asta, justiţia nu are de scop răzbunarea, „pedeapsa", ci ferirea societăţii de individul vătămător, exemplul pentru alţii şi ameliorarea vinovatului.

Dar există pedeapsa cu moarte în ţări mai civilizate decît a noastră!

Ei şi?

Se uită un lucru. In ţările acele civilizate schimbările se fac evolutiv. Dela caznele dela 1700 (care totuşi nu mai erau aşa de oribile ca cele dela 1300) s'a ajuns treptat la îndepărtarea tuturor torturilor, rămînînd să se suprime cîndva, şi pedeapsa cu moarte—ultima rămăşiţă de barbarie, din acea barbarie care se poate închipui cînd vizitezi închisorile din veacurile trecute (azi ajunse „muzee"), ca de pildă celulele dela castelul episcopal din Salzburg.

Dar la noi? Noi am *introdus* la jumătatea veacului trecut nişte forme de civilizaţie, rupînd cu tot trecutul. Se poate spune, desigur, că unele lucruri *părăsite* erau bune şi rău s'a făcut că au fost părăsite, că altele erau rele şi bine s'a făcut că au fost părăsite.

Şi dacă cumva pedeapsa cu moarte face parte din faptele

de categoria a doua, atunci trebue să ne felicităm că acea rupere cu trecutul—pe lîngă efecte rele—a avut, între altele, și pe acesta bun,—că am abolit ceva care aiurea dăinuește încă, pentrucă acolo nu s'au întîmplat salturi ca la noi.

Ideia că trebue să introducem pedeapsa cu moarte, pentrucă ea există în Franța și în Anglia, nu-i departe de aceia că de oarece Francezii scriu *homme* și pronunță *om*, trebue să scriem și noi *hommu*—cu toate că la Francezi aceasta e o greutate ortografică, explicabilă prin faptul că pronunțarea a evoluat (cine putea s'o oprească ?), iar transcrierea a rămas staționară prin forța inerției.

Dar dacă nu mai voim să scriem cum se va fi pronunțat la 1200, ori să scriem cu cirilice ca până la 1860—putem relua firul în privința presei și a pedepsei capitale. Și se vede că o să-l reluăm. Și cu această considerație, să părăsim idealismul și să facem puțină.. știință.

La noi, din cauze știute, în veacul trecut s'a înlocuit structura socială feudală cu una modernă. Aceasta se putea face și fără a introduce numaidecît toate libertățile „belgiene". Ca în Germania ori Austria, chiar ca în Rusia. Noi însă am devenit „Belgia Orientului".

Liberalismul integral, adoptat cu entuziasm, a convenit perfect claselor noastre stăpînitoare. Singura rezervă au făcut-o junimiștii, pentrucă, mai inteligenți și mai departe văzători, au înțeles că într'un viitor oarecare, de acest liberalism—de libertăți—s'ar putea folosi și poporul sau, cum s'ar zice, clasele apăsate.

Liberalismul era forma politică în care trăiau perfect tîrgoveții de până aproape de periferia orașelor. Acești oameni —și bineînțeles mai ales cei bogați ori boerii din naștere— puteau face ce voiau. Să ne amintim până unde se putea ajunge cu insultele la adresa Regelui. Să ne mai gîndim că nici un om din clasele de sus n'a fost băgat vreodată la ocnă pentru omucidere. Pentru țărănime însă, liberalismul nu exista. Țăranii n'aveau voe să citească constituția. Constituția era legiferarea drepturilor noastre. Ei nici nu trebuiau să afle despre aceste drepturi. Ca măsură preventivă pentru orice posibilitate de schimbare a acestei stări, țăranii erau aruncați într'un colegiu electoral „minciună", la început al 4-lea, mai pe urmă al 3-lea.

In nici o societate istorică, credem, n'a existat mai multă „libertate" pentru cei de sus. Constituția „belgiană", care le garanta libertatea aceasta, era o evanghelie pentru ei,—mai ales că aveau și libertatea suplimentară de a o călca, cînd veneau lucruri neașteptate, care nu se împăcau cu dînsa.

In timpul din urmă, s'au schimbat lucrurile. Clasele inferioare s'au trezit ori au fost trezite, mai ales din cauza războiului. Apoi în statul nostru au intrat și o mulțime de străini. Insfirșit s'a dat votul universal, menit să mai trezească încă pe cei deja treziți. Acum, de constituție vor. trebui, fatal, să se folosească și aceștia. Și atunci trebue de băgat bine de samă ce este, ce spune această constituție. Avînd a se mai folosi de dînsa și cei foarte mulți, ea nu mai poate fi așa de liberală. Vom suferi poate și noi protipendada de unele rigori ale ei? Se poate. Dar ce e de făcut? Mai bine oarecare restricții și pentru noi, decît deslănțuirea subversivităților primejdioase. Afară de asta, chiar cînd unii dintre noi, clasa *ajunsă*, n'o să mai fim „la putere", n'o să ne apucăm doar de nebunii,— și, oricum, noi făcînd parte din clasa dominantă, cu perspectiva de a fi mine la putere și avînd și simpatia organelor de represiune—„dracul nu va fi așa de negru".

Așa dar, nu vom mai fi atît de „belgieni". Ne vom întoarce mai înspre (nu chiar la—căci a trecut timp de atunci) înspre „forma", care ar fi trebuit să urmeze vechiului regim, într'o evoluție normală. Și cenușa junimiștilor va putea tresări de bucurie, căci „forma" se va întoarce înapoi ca să corespundă cu „fondul" după un divors de vre-o șasezeci de ani. In adevăr, la 1866 nu eram copți pentru „belgianism". L-am introdus, fiindcă, încă odată, pentru noi cei aleși era bun. Pentru toată țara, evident, ar fi fost prematur.

Posibilitatea acestei întoarceri (întoarcere încă și mai evidentă în practica lucrurilor de azi, decît chiar în proectul de constituție) a fost mult ușurată de războiu, cînd vechea constituție a căzut în desuetudine din cauza dreptului marțial. Ar fi fost mai greu de trecut deodată dela ceiace era în 1914 la ceiace a început în 1918. Dar cei cîțiva ani de încetare a „stării de drept" au pregătit de minune terenul pentru starea cea nouă—în realitate pentru realizarea stării care trebuia să urmeze vechiului nostru regim.

La această sincronizare, dacă se poate spune astfel, a formei noastre la fond, a mai contribuit și valul de despotism care bîntue Europa. In toate țările invingătoare puterea o dețin partidele cele mai conservatoare, iar în Italia încaltea e dictatură, albă. Din cele învinse, Rusia dă replica Italiei cu dictatura ei roșie, iar unele din celelalte, cum i se șede mai bine unei țări bătute, au guverne mai democratice, dar spiritul națiilor respective e șovinist și revanșard.

Pe de altă parte, se pare că și clasele dirigente din Apus au băgat de samă că libertatea, care le-a folosit mai ales lor, nu mai e atît de bună acum, cînd ar putea fi prea utilizată de sărăcime pentru scopurile ei. „Belgianismul" nici acolo nu mai e prețuit, căci și acolo ar putea fi primejdios celor care au beneficiat cu deosebire de el.

Evident, e mai bine să ni se mai restrîngă din libertăți, decît să ni se sue mulțimea în cap.—Calcul, care dacă nu are nimic idealist (calculul și idealismul se exclud prin definiție), apoi este foarte sănătos și nu are nimic neonorabil.

Vom avea, așa dar, un regim mai aspru. Idealiștii vor lupta pentru libertăți—cum s'a 'ntimplat în toată lumea. Libertățile, ciștigate prin luptă, vor veni la vremea lor și vor fi mai scumpe, mai sigure, mai trainice.

Iar literatura, pe cît va pierde, pe atîta va și ciștiga. Se va desvolta talentul de a spune esențialul printre rînduri, va progresa știința stilului, fineța. Apoi aluzia, parabola, etc. care cer cultură dela scriitor și dela cetitor.

Se va desvolta, însfîrșit, literatura de ideal, ca în Rusia...

O începusem pesimist, pentrucă făceam sentimentalism și o isprăvim optimist, pentrucă o isprăvim științific.—Știința e întotdeauna optimistă (vezi Renan).

Politică..

Pacea n'a fost cucerită încă. Ba nu s'a așezat definitiv nici măcar teoreticește. Iată un tratat solemn, definitiv, etern, cel dela Sèvres, desființat în favoarea Turciei, care fusese desmembrată pentru a satisface principiul naționalităților și care fusese pedepsită pentrucă în vremea războiului a dezertat dela cauza civilizației și a făcut atîta rău Aliaților, mai ales izolînd Rusia și punînd-o astfel în neputință de a fi ajutată de tovarășii ei.

Cineva, care a început să nu mai fie atît de antipatic ca mai înainte, este Rusia bolșevică. Dar cînd nu va mai fi bolșevică...

Rusia, refăcută cît de puțin, recunoscută de puterile mari, putînd să importe materii prime și fabricate, această țară—acest continent—de o sută cincizeci de milioane, e un teribil punct de întrebare pentru noi. Ca bolșevici, Rușii vor să se întindă spre a ferici pe cei cotropiți, ca burghezi, ei vor să-și refacă granițele și, ca orice popor mare, deci imperialist, vor să-și întindă cel puțin „sfera de acțiune", dacă nu și granițele, vor să ciștige debușeuri, să pună mîna pe puncte importante pentru războiu și comerț—Stambul, gurile Dunării, și mai știi ce, Doamne ferește!

Și vor năzui încă mai mult, dacă „revoluția" se continuă cu o epocă napoleoniană (și de ce nu, cînd până acum au trecut prin atîtea faze ale revoluției franceze, și cînd revoluțiile se repetă plicticos de la fel!).

Dar dacă Ungurii și Bulgarii devin și ei cumva, cași Turcii, necesari și (deci) simpatici? In Anglia și America mai ales Ungurii au o reputație neînchipuită; în bună parte uzurpată—dar o au!)

Cui i se pare exagerată grija exprimată aici, să-și aducă aminte că punctul central al întregii politici franceze nu e, după mărturisirea tuturor oamenilor politici din Franța, decît grija de o viitoare Germanie, care ar periclita achizițiile păcii. Și doar Franța e țară mare, puternică; iar primejdia unei viitoare Ger-

manii pentru ea nu se poate compara cu aceia a unei viitoare Rusii (plus Ungarii și Bulgarii) pentru noi!

Acum priviți la ce face facem noi în toate domeniile vieții și, mai ales (ceiace e interesant în primul rînd din acest punct de vedere), în administrație și în politică. Parcă n'ar trebui să mai avem nici o grijă!

Organismul nostru social e, vădit, într'o stare care nu se poate numi înfloritoare. Dar numai un organism robust poate rezista în concurența vieții. E un fapt elementar de biologie.

Iar toată această stare se explică în bună parte prin lipsa unei vieți cetățenești.

Dacă am avea un regim în adevăr parlamentar, dacă libertatea individuală ar fi respectată, dacă am fi mai politici în provinciile foaste subjugate, atunci energiile individuale și colective ar crește și din însumarea lor, din conlucrarea liberă a cetățenilor și a partidelor, a provinciilor, a raselor din cuprinsul Romîniei ar ieși, obiectiv, o nouă creștere a forțelor noastre și, subiectiv, o încredere în aceste forțe, încredere care, la rîndul ei, ar înzeci energia națională.

Alfred Espinas

A murit pentru știința socială un prietin bătrîn, și un întemeetor: Alfred Espinas. Intr'un timp cînd Sociologia în Franța consta din frivole disertațiuni, es-ai-uri superficiale, într'un cuvînt poezie în proză, fără nici o preocupare științifică; în momentul cînd Gabriel Tarde, prin pana sa măiastră compromitea în mod elocuent orice încercare de sociologie obiectivă,—apare Espinas care cu metoda, cu siguranță și optimism pune bazele unei sociologii franțuzești veritabile.

Pe atunci era la modă în Germania așa zisa „școală organicistă", care asimila societatea unui organism biologic. Astfel erau Schäffle, dar mai ales Lilienfeld, pentru care fluviile erau vine, stîlpii de telegraf centrii nervoși, bursa inima, etc..

Espinas știe să se țină departe de această tendință și preferă să procedeze cu mijloace care să nu datorească nimănui nimic.

Astfel, prima sa lucrare a fost, în 1877, un studiu de atunci rămas clasic: *Les sociétés animales.* Apoi, la 1882, face bilanțul critic al sociologiei franceze („Les études sociales en France"). Tot în domeniul primelor investigațiuni, cu care un sociolog trebue să înceapă, scrie magistralele sale „Origines de la technologie", carte care, de asemeni, se citează azi ca autoritate de lucru judecat.

Dela a sa „Philosophie sociale du XVIII-me siècle et de la Révolution" s'a început a se căuta socialiștilor precursori. Insfîrșit, Espinas dă Franței prima sa Istorie a Doctrinelor economice.

Iată contribuțiile serioase, fundamentale, pe care valoro-

sul dispărut le-a adus științei franceze. Lucrările sale rămîn și azi nouă pentru materialul de fapte și soliditatea—puțin obișnuită în sociologie—a concluziunilor.

Punctul său de vedere general, firește, e azi cam învechit. Școala, și mai riguros obiectivă, și mai fecundă în descoperiri, a lui Durkheim, l-a depășit. Dar fără el, apariția acestuia din urmă poate nu ar fi fost cu putință.—*D. I. S.*

O editură nouă

Cărțile apărute în editura „Culturii naționale" sînt tipărite admirabil, europenește. Fiecare volum e un obiect de lux, ceiace nu e deloc banal în vremea asta de lipsă de hîrtie, de cerneală, de caractere tipografice și de gust.

Asupra „exteriorului" acestor volume vom face numai o mică rezervă. Ele au un format mai puțin obișnuit, sînt mai scurte și mai late decît cărțile romînești și franțuzești din bibliotecile noastre și, în rafturi, alăturea de cele din urmă, iau parcă aerul de broșuri.

Dacă trecem acum la conținut, ne întoarcem din Europa spre țară. Una din plăgile publicisticei noastre sînt greșelile de tipar, semne, și ele, ale stadiului nostru cultural (la noi nu s'a sinucis încă nici un corector!). In unele din aceste frumoase volume sînt destule greșeli. Chiar în *Revizuirile* d-lui Streittman, una din cărțile cele mai bine corectate, s'a strecurat oribilul „intinerar". Și dacă greșelile de tipar sînt supărătoare oriunde, apoi în aceste cărți de lux, sînt și mai supărătoare—căci „nobleța obligă"...

Perfecția execuției tehnice, face pe cetitor mai pretențios cu textul.—Introducerea, atît de stîngace ca fond și formă, dela „Lirica armeană", de pildă, are ceva asămănător cu o nuntă de suburbieni în salonul unei case boerești. Iar traducerea „Iubirii iubirilor" nu e, nici ea, la înălțimea tiparului.

Dar ce lucru nu are și neajunsuri! Observațiile noastre sînt un omagiu. Ele dovedesc importanța deosebită a acestei intreprinderi, datorită interesului ce poartă d. Aristide Blank „culturii naționale".

D. Aristide Blank care, ca un alt Carnegie, a înțeles că omul de finanțe e „vechilul lui Dumnezeu pe pămînt", va trebui amintit întotdeauna în istoria cărții și a culturii noastre din acest timp.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

D. V. Barnoschi, *Originele democrației romîne,* („Carvunarii". Constituția Moldovei dela 1822), Edit. „Viața Romînească", 1922, Iași, Pr. 26 lei.

Nu mai mult decît acum cîțiva ani, părerea că regulamentul organic ar fi prima noastră Constituție scrisă, era curentă.

Descoperirea făcută de Alexandru Xenopol, în 1898, în arhivele consulatului rusesc din Iași, urmată de studiile d-lui Iorga, a scos însă la lumină textul Constituției moldovenești dela 13 Septembre 1822, pe care Xenopol îl numește „cea dintăiu manifestare politică liberală și unul din actele cele mai însemnate ale trecutului nostru". Azi, cînd s'a împlinit o sută de ani de atunci, d. Barnoschi consacră acestui act o monografie serioasă și interesantă, supunînd unei temeinice și minuțioase analize, condițiile care au dat naștere Constituției, principiile ei conducătoare, chipul cum a fost aplicată și rolul ei istoric, în evoluția culturii noastre.

Societatea romînească, la sfîrșitul veacului al XVIII, trăia subt un regim de privilegiu și de arbitrar, stăpînită de o aristocrație stăpînitoare, care se ridica la cîțiva zeci de latifundiari. Impotriva ei însă, nemulțumirea boerilor mici, a celor de țară și a mazililor, a cîtorva neguștori romîni și chiar a unei mici categorii din protipendadă, devenea tot mai vie.

Formațiunea intelectuală a „cărvunarilor" e datorită influenții polone, răspîndită prin numeroșii refugiați, a celei greco-fanariote care a adus în principate scrierile enciclopediștilor în original grec, cu deosebire însă, influenții marii revoluții. Agenții Franței, emigrații ca și veteranii marii armate, care au găsit un adăpost în principate, au fost niște activi propagandiști politici.

Atmosfera francofilă a crescut încă, în timpul ocupațiunii rusești din 1806 - 1812, cași ostilitatea impotriva marii boerimi rusofaire.

Se poate spune că revoluția franceză a transformat pe boerii nemulțumiți, în novatori activi și în cărvunari fanatici.

O dovadă de influența ei, cași de deșteptarea conștiinței sociale,

o avem în revoltele din 1804 1805 cași în anaforaua de atunci a lui Moruzzi ce vorbește de un pasquel împotriva stăpînirii, și mustră pe autorul lui necunoscut, pentru „nesimțirea dobitocească ce l-a făcut să cuteze a amenința cu cugetul răzvrătirii franțozești"

Căderea lui Moruzzi, provocată de intervenția Franței și numirea lui Calimahi, încurajează pe novatori, iar Eteria înlesnește cărvunarilor desvoltarea acțiunii lor. Ei iau pe față și cu energie partea Turcilor, împotriva Grecilor răsculați, făcînd în același timp, mari planuri de autonomie a țării pe baza vechilor tratate.

Deputația, trimisă de cărvunari cu un arz, probabil identic cu Constituția din 1822, e bine primită de pașa din Silistra, pe cînd marele boier Balș, care era venit cu un arz din partea protipendadei, e nevoit să semneze pe acel al cărvunarilor.

La Constantinopol, Turcii speriați de Eterie și de Tudor și bine intenționați pentru Romîni, în acel moment, acordă Moldovenilor alegerea domnului pămîntean, în persoana marelui logofăt Ion Sandu Sturza și consfințesc, după oarecare discuții, Constituția scrisă, prin înalt firman. Domnia națională e restituită în Muntenia, tot după arzul novatorilor moldoveni.

Autorul principal al Constituției din 1822 e comisul Ionică Tăutu, de profesiune inginer, pe care Alecu Russo, ce-i cunoștea manuscrisele, conținînd romanul mișcării cărvunare, îl compară cu vigurosul pamfletar P. L. Courier. Dar Ionică Tăutu, născut la 1798, nu avea atunci decît douăzeci și patru de ani; și el a fost nevoit desigur să țină samă de sfaturile tovarășilor săi mai în vîrstă, a căror influență e vizibilă în redactarea textului, unde sîntem departe de a avea aface cu un singur stil. Colaboratorii probabili ai lui Ionică Tăutu au fost pe lîngă marii vornici Iordache Drăghici și Ion Tăutu, bunicul comisului, paharnicul Vasile Barnoschi, Andronache Donici, Antohi Sion, marele vornic Iordache Catargiu, sărdarul Stavăr, aga Oreceanu, vlădica Meletie al Hușului.

Analizînd exegetic și critic cele 77 de ponturi ale Constituției, d. Barnoschi găsește, că ele sînt, în cea mai mare parte, inspirate de faimoasa declarație a drepturilor omului și cetățeanului, adaptate însă realității naționale. Cărvunarii par mai de grabă niște spirite înaintate ale evului mediu din Occident, decît niște revoluționari moderni.

Dacă ei adoptă mai toate principiile doctrinelor constituționale, între care și egalitatea înaintea legii, nu admit însă și dreptul tuturor de a concura personal la facerea legilor, căci înțelegeau fericirea poporului, „a plebei inconștiente" fără participarea ei.

Suveranitatea după cărvunari aparține obștiei, dar ea o exercită prin delegație: în numele ei, vorbește o singură clasă, boerii. Acest corp electoral, care trimitea cîte un deputat de ținut în sfatul obștesc atotputernic, nu se deosebea mult, după d. Barnoschi, de colegiile noastre cenzitare, căci boerimea era larg deschisă pentru merit și oricine avea o stare și oarecare situație, putea deveni boer.

Constituția din 1822 nu a căpătat ființă legală. Domnitorul nu a promulgat-o sub nici o formă solemnă, iar Sultanul nu a hărăzit-o poporului moldovan, în sensul în care cu cîțiva ani mai înainte Ludovic al XVIII a octroyat una asămănătoare Franței. Sprijinindu-se pe unele documente ale vremii, d. Barnoschi afirmă însă că, în ciuda formelor, principiile Constituției au fost aplicate. Ioniță vodă era cărvunar și cît a putut, patru ani, a guvernat numai cu cărvunari. Decretarea solemnă a Constituției și promulgarea ei au fost împiedecate numai de opoziția atotputernică a Rusiei.

In acest timp însă, cărvunarii au mărit considerabil numărul clasei conducătoare, ridicînd obștea boerilor dela o sută, la trei sau patru mii de persoane. Ioniță vodă s'a grăbit mai ales să căftănească neamuri și mazili, de acei dîrzi în mîndria lor de „boeri de viță" și

față de care mulți boeri mari erau niște parveniți. El a dat astfel lovitura de grație protipendadei, combătută chiar cu armele ei, dreptul la conducere, ca urmare a vechimii originii nobile.

Cărvunarii au regenerat astfel elita, pe deoparte mărind numărul membrilor ei, iar pe de alta prin calitatea acestor noi membri, adică alegîndu-i printre urgisiții regimului fanariot. Tendința urmărită a fost armonizarea claselor sociale. Nu dispariția aristocrației și atotputernicia poporului, ci democratizarea societății feodale, o formă de democrație, care singură, după d. Barnoschi, putea fi fecundă.

Din nenorocire, societatea moldovenească a fost cași asasinată între anii 1828—34. In acești ani, nu a fost înăbușită numai activitatea politică, economică, intelectuală, dar a fost nimicit aproape însuși materialul omenesc al societății.

Ciuma, holera, foametea, focurile au pustiit țara, iar cea mai crudă robie rusească a anihilat orice urmă omenească, în majoritatea supraviețuitorilor. Cîteva personalități numai au ajuns pe malul celalt.

Fără această ruptură, regulamentul organic ar fi putut fi continuarea firească, o dezvoltare a constituției din 1822. Așa cum este, el e o lege a vremii, în care tot ce e contrar principiilor democratice cărvunare, se datorește oamenilor vechiului regim.

Anul nebun 1848 a adus o nouă ruptură și soluție de continuitate, în urma căreia Moldova nu mai are inițiativa transformărilor sociale.

Pe cînd ea cere la 1848 numai aplicarea cinstită a regulamentului, revoluția bucureșteană și partidul francez, nesocotind trecutul, încearcă să clădească edificiul social pe teorii abstracte, luate din cărți și dela străinii civilizați. Generația patruzecioptistă a servit cu credință sub acest steag, iar după două decenii de lupte și după trecerea țării prin două forme sociale,—Convenția din Paris și Statutul din 1864 — care nu satisfăceau pe novatori, idealul a fost realizat prin adoptarea constituției belgiene.

Moldova care nu a prea dat roși, are gloria de a fi făcut ca soluția de continuitate provocată de patruzecioptiști să nu fie fatală, cu totul, însămînțării cărvunarilor.

Neocărvunarilor de aici Alecu Russo, Kogălniceanu, Cuza Vodă, Petre Carp li se datorește neașteptata cumințenie cași succesele pe care le-am avut uneori. Căci ruperea legăturilor cu trecutul politic al țării a adus un complect dezechilibru social și elita creată de pașoptiști, cu sufletul ei debil, dezrădăcinat, fără de rost și fără de tradiție, nu reprezintă decît prea puțin poporul...

Dacă părerile d-lui Barnoschi, în celace privește condițiile în care s'a elaborat constituția din 1822, scopul cași guvernarea cărvunarilor, deși nu totdeauna bazate pe documente, ci adesea pe intuiții sau pe deducții ingenioase, mi se par în genere judicioase și verosimile,—criticile virulente pe care d-sa le îndreaptă împotriva patruzecioptismului și a autorilor constituției din 1866, critici inspirate de dogmatismul sociologic tradiționalist și conservator al unui Taine sau Gustave Le Bon, nu mi se par totdeauna întemeiate.

Brusca introducere a principiilor democratice în societatea medievală dela în eputul secolului trecut, care ne-a făcut să trăim secole în cîteva decenii, nu a fost atît rezultatul unei ideologii importate c'o condamnabilă ușurință, cît mai degrabă o necesitate istorică, o consecință a condițiilor economice ale țării, schimbate în urma tratatului dela Adrianopol, sub presiunea fatală a capitalismului occidental. Acești factori tindeau cu o forță elementară la formarea unei burghezii, cuvînt pe care d. Barnoschi evită să-l pronunțe, și deci la o stare de drept corespunzătoare, care nu putea fi obținută decît prin desființarea privilegiilor și dizolvarea străvechilor relațiuni feodale.

Păcatele acestei noi elite, create de patruzecioptism, sînt desigur reale, inerente însă tuturor epocilor de tranziție.

In ceiace priveşte libertăţile proclamate în constituţia dela 1866, nu mi se pare deasemeni că ele merită ironiile autorului.

Ceiace ar fi mai degrabă de reproşat oamenilor politici de atunci, e că nu s'au gîndit şi la unele garanţii necesare în ceiace priveşte sincera lor aplicare.

In orice caz, mă indoesc dacă Statutul lui Cuza Vodă, cu absolutismul lui napoleonian şi cu acel corp ponderator, pe care îl admiră atît d. Barnoschi, şi acestea de provenienţă străină, ar fi putut fi mai prielnice unei evoluţii normale a ţării.

Dar aceste rezerve, care îşi au fireşte izvorul în înclinaţii politice caşi într'o afectivitate cu totul opusă aceleia a autorului, nu pot scădea interesul caşi actualitatea unei lucrări meritoase şi suggestive.

Octav Botez

* * *

K. Kautsky, *Dela democraţie la robia de stat*, în romîneşte de Şerban Voinea, Edit. „Cultura Naţională", 1922.

Acest volum este replica bătrînului teoretician la Antikausky al lui Troizki.

In această polemică, nouă ni se pare că dreptatea e de partea ambilor combatanţi.

Kautsky susţine că comunismul e imposibil în Rusia, care nu-i matură pentru această alcătuire socială, nici prin condiţiile obiective, nici prin cele subiective (pregătirea sufletească a proletariatului).

Troizki susţine că, fiind comunist, elev al lui Marx, teoreticianul exproprierii expropietarilor prin dictatura proletariatului ajuns la cirma statului nu putea face decît să-şi aplice „programul".

Kautsky are dreptate că Rusia nu-i „coaptă" conform cu Marx — pentru comunism. Dar şi Troizki are dreptate cînd spune că, venit la putere, nu putea aplica alt regim decît acela pe care l-a făgăduit şi pentru *realizarea* căruia a grupat pe partizani şi a luptat.

Greşala lui Troizki e veche. Ea s'a produs atunci cu zeci de ani în urmă, cînd s'a creiat în Rusia un partid marxist, adică atunci cînd o sumă de intelectuali ruşi au crezut că socialismul marxist se potriveşte cu condiţiile ţării lor înapoiate şi cînd au anunţat că luptă pentru a pune mîna pe stat şi a introduce comunismul prin dictatură — conform cu marxismul.

Iar greşala lui Kautsky e tot atît de veche. Ea s'a produs atunci, cînd el a privit aprobativ socialdemocratismul marxist rusesc, în loc să facă ceiace face azi, adică să spună acelor oameni că Rusia încă nu are nevoe de un astfel de partid, pentrucă, după chiar concepţia marxistă, condiţiile obiective sînt inexistente şi că în Rusia e de ajuns un partid democrat constituţionalist.

După ce ai lăsat — şi ai încurajat — să se alcătuiască un partid *neconform* cu condiţiile unei ţări, şi cînd acel partid îşi înfăptueşte programul pentru care a luptat, e prea tîrziu să-l combaţi.

Practica bolşevică, rezultatele ei — caşi atitudinea lui Kautsky faţă cu bolşevismul, îndreptăţesc postum poziţia luată de d. Stere faţă cu socialdemocratismul romînesc în studiul său „Socialdemocratism sau poporanism ?". D. Stere spunea, întemeiat pe doctrina marxistă, că în Romînia nu e locul pentru un partid, care să organizeze proletariatul în vederea cuceririi statului spre a organiza societatea în chip comunist prin dictatura proletariatului, pentrucă condiţiile sînt — aşa cum le zugrăveşte acum Kautsky pentru Rusia.

Nu ne aducem aminte, dacă nu s'a amestecat cumva şi Kautsky în procesul dintre poporaniştii şi socialdemocraţii romîni. Un lucru ştim, că acest corifeu al socialismului internaţional a dat întotdeauna dreptate social democratismului romîn („Socialdemocratism", înainte de războiu, nu însemna ca azi un socialism moderat, ci marxismul integral, socialismul extrem, intransigent, opus aceluia, mai temperat, al unui Bernstein sau Jaurès) şi mai ştim că socialdemocraţii germani au ajutat întotdeauna moral şi material socialdemocratismul romînesc al D-rului Rakovsky.

Acum, dacă la noi, din cauza cine ştie căror cataclisme, ar fi ajuns la cîrmă socialdemocraţii şi şi-ar pus în practică programul (căci ce puteau să facă ? Să spună : *pardon !* am spus noi nişte vorbe aşa în vînt vre-o douăzeci de ani, cînd eram „în opoziţie", dar acum, cînd a venit vorba la adică, declarăm că am glumit, ne-am bătut joc de muncitori ?), fără îndoială că Kautsky, trezit la ceasul al treisprezecelea, i-ar fi fulgerat prin broşuri polemice, după ce-i încurajase în toate chipurile !

Dar la urma urmei toate acestea sînt vorbe.

De fapt, bolşevismul este o fază fatală din marea zguduire a Rusiei, este un fenomen cosmic, ca vulcanii şi cutremurele — ca toate evenimentele istorice.

Acest fenomen poate fi judecat, fireşte, cum poate fi judecată, admirată sau blestemată o erupţie a Etnei. Dar un lucru e sigur. Dacă s'a întîmplat, trebuia să se întîmple. A fost fatal ca unii intelectuali să creadă în posibilitatea realizării socialismului industrial într'o ţară înapoiată, a fost fatală revoluţia rusească, a fost fatală venirea la cîrmă a acelor socialişti utopişti, a fost fatală „experimentarea" lor. — Şi, cine nu înţelege că, chiar fără existenţa partidului bolşevic, Rusia ar fi căzut în haos şi în catastrofă, date fiind toate celelalte condiţii din 1917! Căci nu sînt vremile subt cîrma omului, ci bietul om subt vremi. Şi nimeni nu ştie cum ar fi fost acel haos, ce formă ar fi luat şi cît ar fi ţinut.

Şi atunci, natural, dar mai cu seamă util, e să lupţi împotriva faptelor cu fapte, să le stăvileşti, să le distrugi, să faci ca Wrangel ori ca Kolceag, — cum ai ridica zăgazuri în faţa oceanului deslănţuit, — ori să asişti şi să explici ştiinţificeşte catastrofa, aşteptînd să vezi, dacă-ţi va da Dumnezeu zile, ce oscilaţii are să mai facă limba pendulei şi unde are să se oprească — undeva între ţarism şi forma bolşevică. Dar să combaţi cataclismele naturale cu articole polemice!

Şi totuşi, toţi facem aşa, conduşi de iluzia liberului arbitru, pe care-l împrumutăm şi unei uşi, cînd îi dăm pumni, pentrucă ne-a lovit peste degete.

G. I.

* * *

Matei B. Cantacuzino, *Elementele dreptului civil*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 120 lei.

Subt titlul „Elementele dreptului civil", d. Matei Cantacuzino a adunat, sintetizînd principiile dreptului civil romînesc, şi o concepţie de jurist adînc cugetată.

Apărut în vitrinele librăriilor cu înfăţişarea sobră a unei cărţi de ştiinţă, acest volum răscoleşte sufletul atitor generaţii care-au ascultat de pe bănci cuvîntul profesorului Matei Cantacuzino, ca un îndreptar lăsat fiecăruia din elevii lui. Căci acest volum odată cu partea lui de ştiinţă, cuprinde o admirabilă atitudine morală, manifestată în soluţiile adoptate de autor, în partea socială a dreptului.

Aşa cum şi-a manifestat credinţele de pe catedră, învîind noţiunile de drept cu acel dar dumnezeesc pe care îl are cuvîntul lui şi punîndu-le să meargă alături cu însuşi viaţa, aşa prin concepţia unitară şi adînc cuprinzătoare, acest tom înseamnă un sistem filozofic şi social de înţelegere a vieţii juridice şi a organizării sociale.

Introducerea în dreptul civil, noţiunea de drept subiectiv, noţiunea

de patrimoniu și cea de persoană, așa cum sînt redate și concepute de d. Cantacuzino, sintetizează în ele un volum întreg de filozofia dreptului și ilustrează o concepție nouă și originală demnă să treacă hotarele acestei țări.

Intregul tratat de altfel este străbătut de personalitatea d-lui Cantacuzino, care l-a construit cu o pricepere și științifică și artistică de arhitect-artist.

Concentrarea materiei amintește structura minunată a unui fagur în care-i strîns și prefăcut cu o tainică menire tot ce-au purtat mai frumos și mai armonios cîmpuri întregi de flori.

Din fiecare cuvînt crește un neam adînc de idei, cu care autorul populează nemăsurat fiecare chestiune.

Cu aceste însușiri care fac parte din puterea de creație și de concepție a d-lui Matei Cantacuzino, la care se adaogă și o muncă de cercetare neobosită de o viață întreagă în tot ce a putut însemna nou în știința dreptului, d sa a dat cea întâiu lucrare și desigur cea mai strălucită pentru cine știe cîtă vreme, în acest domeniu.

Toată experiența unui jurisconsult încercat și tot celace poate da o meditațiune serioasă de o viață de om asupra problemelor juridice, și mai ales asupra a celace este esențial și social-omenesc în aceste probleme, se găsește în lucrarea d-lui Cantacuzino, cu care doctrina juridică își începe viața în țara noastră.

Dreptul civil așa cum a fost înțeles și predat de d. Matei Cantacuzino apare în toată însemnătatea pe care o are în edificiul social, apare ca un tot organic armonios construit, nu din precepte meticuloase și disparate, ci din principii fundamentale și unitare.

Volumul nu conține și desigur nu a putut să redee tot farmecul acela rar cu care cuvîntul d-lui Cantacuzino știe să îmbrace fiecare idee.

In elevii d-sale, în cei care l-au auzit expunînd aceste principii cu o claritate suverană și cu o magică putere de a captiva, fiecare cuvînt din această carte poartă parfumul cuvîntului rostit. Pentru aceștia volumul acesta e cași vorbit, fiecare cuvînt își poartă și el acea armonie specială care ține de sufletul d-lui Cantacuzino și de dragostea cu care se adresează elevilor d-sale.

Acei care n'au avut fericirea să-l asculte nu vor simți răsărind în minte, ca niște amintiri dragi din copilărie, dezvoltările și explicațiunile orale „în care se traduce viața și căldura operei de învățător". Aceia însă vor înțelege cu mintea toată noutatea și întinderea concepțiilor.

D. Matei Cantacuzino și-a iubit ocupația sa de învățător cu o patimă care l-a făcut întotdeauna să se adreseze elevilor cu o bunătate și cu o căldură de părinte care vrea să-și învețe copilul carte, cu orice chip.

Astăzi cînd la Universitatea de Drept din Iași nu se mai găsesc nici materii prime (lemne, cărbuni) decît foarte rar, necum profesori universitari, d. Cantacuzino continuă să o ilustreze cu o muncă în care conștiințiozitatea profesiunii se egalează cu competința și capacitatea sa.

Cugetător adînc și solitar al vieții și rosturilor omenești, chinuit de meditații și nedumeriri care rămîn totdeauna fără răspuns dar ne lasă de multe ori cu ochii umeziți, ca atunci cînd am privi fix la ceva, d. Cantacuzino vorbește în prefața volumului de „povara anilor care începe a-i prevesti încheierea muncii și a progresului".

Iar încheierea aceluiași „cuvînt înainte" vorbește ca într'un apostolat, ca într'o dramatică și omenească parabolă spre învățătura tuturor de „nevoia imperioasă a omului de a nu se simți de prisos".

Prin sufletul pe care d. Cantacuzino îl pune în fiecare cuvînt, toată vorba capătă un prestigiu mișcător aproape mistic, ca rostită dintr'o evanghelie sau venită de undeva, de departe.

Demostene Botez

* * *

Ovid Densușianu, *Viața păstorească în Poezia noastră populară*, I, București, 1922, VIII 127 pp..

Una din chestiile care ar aduce mai multă lumină asupra originilor popor lui romîn, este îndeletnicirea cu lucrarea pămîntului ori cu creșterea vitelor. Astăzi pe teritoriul daco-romîn ocupația de căpetenie este agricultura; la Macedo-Romîni, păstoritul și negustoria. Deosebirea dintre aceste ocupații a fost un argument cu care istoricii noștri au combătut „Teoria lui Rösler", cu privire la origina comună a celor două neamuri nord și sud-dunărene (A. D. Xenopol, Revista p. Ist., Arch. și Fil. IV (1885 p. 581 584). Chiar și acum se susține că Romînii din stînga Dunării „au fost înainte de toate muncitori de pămînt" (N. Iorga, Romîni și Slavi. Romîni și Unguri, p. 25) ori că „plugarul era totodată și păstor, iar păcurarul făcea și plugărie" (I. Nistor, Emigrările de peste munți. An. Ac. Rom., ist., Seria II. Tom. XXXVII, p. 817), lucru ce ar împăca oarecum concluziile filologilor cu ale istoricilor. Căci și în această chestiune, cași în acea a continuității, concluziile filologilor sînt contrare cu acele ale istoricilor.

Incă dela 1879, Miklosich în lucrarea rămasă și azi unică, Ueber die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen und Karpathen (Denkschrift. d. kais. Akad. d Wissenschaften, phil.-hist. klasse XXX, Wien), a probat că răspîndirea Romînilor până în Istria și munții Galiției, Sileziei și Moraviei se datorește faptului că în primul rînd acest popor a fost un popor de păstori. Acest lucru este suficient dovedit prin aceia că între elementele romînești împrumutate Polonilor, Huțulilor, Moravilor, Sîrbilor și Slovacilor, majoritatea se referă la păstorit. A nu admite acest lucru ar însemna să negi evidența și să lași neexplicat faptul că se vorbește un dialect romînesc în Istria, apoi pe Morlachii medievali, pe Valașii moravi și din Silezia, elementele romînești topice din Galiția și elementele romînești din limba Huțulilor, Rutenilor și Polonilor. (In legenda sf. Kunigunde, se vorbeș e de păstori romîni pe la 1400 în Galiția vestică. I. Dlugosz, Hist. Pol., ed, Przcz. I, p. 320).

Cartea de față, este o contribuție întregitoare la lucrările anterioare ale autorului cu privire la păstorit. Ea arată chipul cum se reflectă viața păstorească în poezia populară.

Poezia populară privește viața păstorească „cu alternanță de culori încîntătoare și întunecate", de cele mai multe ori ca bună. Insă nu se relevează cîntecul (care e atît de răspîndit) în care ciobanul nenorocit se plînge că e menit să rătăcească „dînd țărilor ocol" și își blestămă mama că nu l-a făcut fată (Șezătoarea XVI, p. 154). Cîntecele de „dor" ar proba că tocmai culorile întunecate sînt mai multe. Viața păstorească apare însă cu o vază deosebită și credințele creștine, atît de numeroase, dovedesc cît de mult e cinstită această îndeletnicire. In același timp însă, viața păstorească este satirizată. Autorul explică foarte bine acest lucru prin antipatia dintre păstori și agricultori, punînd pe socoteala acestora din urmă întreaga poezie satirică cu privire la păstori.

D. Densușianu deosebește în poezia populară romînească două straturi folklorice: unul păstoresc, plin de vigoare, cu un sentimentalism puternic și o inspirație concentrată, altul în legătură cu viața agricolă „cu versuri sărace, prozaice tărăgănate, cu umpluturi". (Deosebirea între aceste două straturi a fost făcută și în „Graiul din Țara Hațegului", p. 14). Cele mai vechi poezii populare (între care e și „*Miorița*") sînt cele păstorești, ele fiind o moștenire străveche. Din amestecul cu Slavii s'a accentuat viața agricolă și am avut o poezie plugărească, asemănătoare în multe privințe cu cea păstorească, din cauza împrumuturilor pe care le-a făcut dela aceasta. A. D. Xenopol,

Istoria Rominilor, admisese că așezarea elementului slav intre Romin a însoții „o schimbare petrecută în forma vieții lor, anume întărirea îndeletnicirilor agricole și prefacerea poporului rominesc din unul mai ales păstoresc în unul cu deosebire agricol". Poezia în care e vorb de *„primavara, mama noastră"*, înfrunzitul codrului și cîntecul cucului este după autor păstorească și deci cea mai veche.

Intrucît *„frunză verde"* este răspîndit pe întreg teritoriul daco-romîn și acest lucru numai, ne-ar dovedi că e foarte vechi, am putea să-i atribuim o origină păstorească, cum crede d. Densușianu (deși Meyer-L bke, Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil. XXXVII (1916), p. 252, neținînd samă de cele două straturi folklorice, respinge origina păstorească). Rămîne să ne explicăm însă lipsa acestei expresii la Macedo-Romîni, popor aproape numai de păstori, „nomazii Balcanilor". In colecția „Materialuri folkloristice, vol. II a lui Pericle Papahagi, nu se găsește decît o singură poezie cu *frunză verde : „frunză viardi de siceră"*. Poeziile în care este cîntată primăvara, pot fi de origină deosebită, deoarece poezia păstorească a împrumutat elemente celei agricole și probabil și c a agricolă celei păstorești, formînd astfel un întreg ale cărui părți numai cu greu pot fi întrevăzute. Insă poeziile în care ni se arată tristeța toamnei, sînt sigur din stratul vechi și deci păstorești.

Cîntecul cucului stă în strînsă legătură cu venirea primăverii. Deși poporul îi zice „măria ta" și „sfinția ta", deși despre această pasăre se vorbește bine și în poezia păstorească și în cea plugărească, totuși numărul poeziilor în care este blăstămată e foarte mare și la ceiace ni se spune (p. 39, nota 4), aceste poezii ar trebui relevate pentrucă stau în legătură cu credințele populare. Astfel într'un cîntec se vorbește de cucul care a cîntat *„ o sfadă ș-a război"*, *„tot a sfadă ș-a rușine"* și pasăr a cu „pene sure" este înjurată (Șezătoarea IV, p. 13); cucul este blăstămat fiindcă a cîntat „rău" cuiva care se plînge de singurătate (Țiplea, Poezii populare din Maramureș, p. 35); cucul cîntă „a rău" și este blăstămat să-i cadă ciocul (Ovid Densușianu, Graiul din Țara Hațegului, p. 130, 3), etc.. Deasemenea credințele populare stau în contrazicere unele cu altele (A. Gorovei, Credinți și superstiții, p. 83 sqq. : no. 949 în contrazicere cu 950 ; 974 cu 975 și 976); iar majoritatea credințelor cu privire la această pasăre, o arată ca aducătoare de chinuri și prevestitoare de rele. O explicare satisfăcătoare a acestor contraziceri însă ar fi greu de găsit.

Este curios cît de puțin accentuate au rămas în poezia populară migrațiunile păstorești mai vechi. Din exemplele citate de autor (p. 60 61 ; 66, nota 2), baladele a căror origină nu poate fi prea veche, ne-au păstrat cele mai multe urme. Numai studiul limbii ne poate arăta adevărata măsură în care se efectuau aceste migrațiuni, care au fost atît de prielnice împrăștierii motivelor populare. Pentru a admite vechimea unui cîntec popular liric, ne-ar putea servi drept criteriu extensiunea acelui cîntec pe întregul teritoriu daco-romîn sau în puncte diferite foarte depărtate.

O amănunțită și pătrunzătoare analiză este acea a „dorului" în legătură cu viața păstorească, unde autorul a avut la îndămînă un bogat material. In afară de lucrurile arătate, avem de adăugat următoarele : într'o doină, se arată că ciobanul „cînd aude glasul mîndrei" fuge dela oi (Șezătoarea II, p. 215); în alta din cauza dorului, păstorul vrea să se urce pe munți să-și vadă neamurile, specificîndu-se numele muntelui : Grințieșul (Șezătoarea X, p. 126 ; cf. și Ion Creangă V, p. 93) Intr'un cîntec se spune că pasărea cu „pene sure" cîntă de „dor" (Șezătoarea V, p. 45—46) ; iar în altul, cucul spune că „l-a pălit dor și jele" și deaceia cîntă (Șezătoarea V, p 12). In fine, pentru a pune capăt „dorului", ciobanul pleacă la munte cu „mîndra" lui (Șezătoarea XI, p. 16 ; XVI, 91 ; cf. și Graiul din Țara Hațegului, p. 193, 195).

In cîntecele lirice ale poporului romîn caracterizate prin melancolie, d. Densușianu relevează „o mare varietate de forme de exprimare de imagini poetice, care toate au ca punct de plecare perindări vii de impresii, străbateri largi ale depărtărilor" și care ar fi iarăși o urmă a pribegiilor păstorești, de oarece „e în firea păstorului să fie și visător și energic"; visător în singurătate și energic în rătăcirile nesfîrșite cu turma.

Cartea, în afară de constatările pe care le-am arătat, vine să înlăture o prejudecată. Până acum perzistă părerea că nu ar exista un folklor specific unui neam, ci un folklor general. Această părere a fost astfel formulată de James Darmsteter : „Tout ce qui est dans le folklore français se retrouve dans tous les autres ; il n'y a pas, à proprement parler, de folklore français, ou allemand ou italien, mais un seul folklore européen" (Romania, X, p. 286). Din această cauză ceiace este specific fiecărui popor, nu s'a cercetat de către folkloriști. Astfel M. Gaster, Literatura populară romînă, p. 475 spune că: „Acestea [cîntecele lirice ale poporului romîn, doine și hore] pot fi cercetate numai dintr'un punct de vedere *estetic*, și cînd ar fi vorba de *poetica* romînă, iar nu aici unde căutăm izvoarele și filiațiunile literaturii populare". Cartea d-lui Densușianu avînd în mare parte drept documentare poezia lirică populară, a arătat că acest material poate servi și la altfel de cercetări decît estetice.

Insă cea mai bogată sursă de informație cu privire la păstorit sînt credințele, superstițiile și tradițiile. Poezia populară nu ne aduce decît cîteva elemente păstorești sigure ; celelalte sînt așa de gingașe încît e foarte greu—dacă nu imposibil—a deosebi cele două straturi folklorice.

I. Șiadbei

* * *

Dr. I. Teodorescu, *Statistica Societăților pe acțiuni din Romînia în anul 1921*

D. Dr. I. Teodorescu, Directorul General al Statisticei, dă la lumină o statistică a societăților pe acțiuni din Romînia în anul 1921, statistică interesantă din toate punctele de vedere, cu toate lacunele pe care le prezintă. Aceste lacune sînt independente de voința autorului statisticei, care și-a dat silința să facă din acest volum o carte la înălțimea publicațiunilor similare din Statele occidentale. Intr'adevăr, cine cunoaște modul greoiu de a lucra al organelor exterioare depinzînd de Direcțiunea Generală a Comerțului din Ministerul Industriei, pricepe foarte lesne cum, cu toată munca depusă de un statistician erudit, materialul pe care se bizue lucrarea acestuia, este neîndestulător.

Pe de altă parte centralizarea Serviciilor Statistice, care a avut loc acum cîțiva ani, este încă departe de a fi o centralizare efectivă. Acel oficiu central de statistică pe care îl avem de obiceiu în Statele occidentale cu o statistică înaintată, nu există încă la noi, deși Direcțiunea Generală a Statisticei de pe lîngă Ministerul Industriei și Comerțului ar fi trebuit de fapt să îndeplinească acest rol de oficiu central. Față însă de slăbiciunea în deobște cunoscută a autorității la noi e ușor de înțeles cum această Direcțiune Generală a Statisticei nu a ajuns încă să-și impue voința și directiva sa celorlalte Ministere, care continuă să scoată publicațiuni statistice de cele mai multe ori lipsite de orice bază științifică, alcătuite de oameni lipsiți de cele mai elementare noțiuni de statistică.

D. Teodorescu își împarte lucrarea în șase grupe de societăți și anume : bănci, societăți industriale, societăți comerciale, societăți imobiliare, societăți de asigurare și societăți diverse.

Din cifrele pe care ni le dă d-sa vedem că la sfîrșitul anului 1920 funcționau în întreaga Romînie 542 bănci cu un capital de aproape 2 miliarde lei față de 486 bănci cu un capital de 711 milioane lei în 1919. Cel mai mare număr de bănci îl are județul Timiș-Torontal, lucru de altfel ușor de înțeles, avînd în vedere industria atît de bogată și pătura muncitorească destul de bine situată a Banatului romînesc. Caracterul acesta de bănci ale muncitorimii pe care îl au instituțiile de credit din Banat îl arată și capitalul acestor bănci care deabea atingea 65,7 milioane lei. In schimb județul Ilfov cu numai 51 de bănci dispunea în aceste instituții de un capital de mai bine de 1 miliard lei, adică două treimi din tot capitalul investit în bănci.

Un simptom foarte îmbucurător pentru politica prudentă a băncilor noastre este creșterea considerabilă a fondului de rezervă bancar, deși procentual acest fond de rezervă a scăzut dela 42 la sută la 35 la sută. In schimb însă beneficiul băncilor în 1920 a fost de 20 la sută față de capitalul vărsat, în loc de 14,6 la sută în 1919.

Capitalul societăților industriale în 1920 arată o creștere de 1,760.000.000 lei față de 1919. Activul acestor societăți crescuse cu 260 la sută.

O oglindă foarte credincioasă a considerabilei creșteri a valorilor și în același timp a tristei situațiuni a valutei noastre naționale este contul de mărfuri al acestor societăți, care reprezintă un plus de 800 milioane lei față de anul precedent.

In privința societăților comerciale, vechiul regat deține aproape monopolul întrucît 98 la sută din totalul acestui fel de societăți se găsesc în acest teritoriu.

La aceste societăți fondul de rezervă a scăzut simțitor căci, unde în 1919 el reprezinta 18 la sută din capital, în 1920 nu mai reprezinta decît 7 la sută. Deasemenea beneficiul net al acestor societăți a scăzut dela 17 la sută la 14 la sută.

Cum am spus la început, lucrarea d-lui dr. Teodorescu este foarte instructivă și interesantă, cu toate lacunele pe care le prezintă. In introducerea d-sale autorul afirmă că a ținut seama de toate societățile pe acțiuni din întreaga țară. Afirmațiunea aceasta este numai relativ adevărată, căci se raportă la toate societățile pe acțiuni din vechiul regat care își publică bilanțurile în Monitorul Oficial. Un foarte mare număr însă de societăți din noile teritorii își publică bilanțurile în foi locale, fără ca Direcția Generală a Statisticei să poată lua cunoștință de aceste publicațiuni. Deabia atunci cînd organele exterioare ale Direcțiunii Generale a Comerțului vor lucra în mai strînsă legătură cu Statistica și cînd toate societățile din noile teritorii vor fi obligate să-și publice bilanțurile în Monitorul Oficial, vom putea avea o statistică într'adevăr completă a societăților din Romînia-Mare.

Lazăr Iliescu

* * *

Max Freyhan, *Das Drama der Gegenwart*, 1922, Berlin.

Din orînduirea și sistematizarea unor cuvîntări ținute la „Institutul Central pentru Educație și Instrucție" din Berlin, alcătuit a ticluit această cuprinzătoare și larg înțelegătoare carte. Drama contemporană germană e prezentată în aspectele ei cele mai noi — și putem adăoga surprinzătoare. Sîntem foarte departe de ceiace se face la Paris, și deci la București.

Max Freyhan pornește dela principiul, care a fost atît de fecund în toate artele veacului trecut, că arta e în primul rînd o copie a naturii, o imitație a realității. Devierea a început — cu Strindberg, cu Wedekind și chiar cu Ibsen dela presupunerea că realitatea, pe care trebue s'o copieze arta, nu e numai *existența* lucrurilor, ci și *semnificația* lor.

Aici stă tot înțelesul dramaturgiei anti-naturaliste. Voluntar, Wedekind va construi tragediile sale din elemente reale, aproape comune, dar Lulu din „Erdgeist" și Marchizul von Keith, din piesa cu același titlu, vor întrupa vi.ța pasională într'o efloresceță, dincolo de comun. Posedat, Strindberg va crea personagii isterice, extatice și mistice în împrejurări de viață, uneori deadreptul triviale, adică de cea mai strictă esență naturalistă.

„Strindberg și Wedekind: în desfășurarea naturalismului în dramă, ei sînt la capătul unui drum, dacă nu chiar *păzitorii la porțile noului templu!*".

De aici încolo, metoda de cercetare a lui Freyhan, deși proprie unui studiu de evidențiere a specificului dramei contemporane, păcătuește împotriva autorilor cercetați. Drama germană contemporană poate fi îmbucătățită, împachetată în formule și orînduită pe rafturi etichetate diferit. S'a întîmplat ca o operă studiată să poată încăpea în mai multe rafturi, iar un autor să fie citat, de cîteva ori, pentru piese deosebite. Metoda își are totuși valoarea ei, oarecum instructivă. Iată cele trei mari capitole ale teatrului contemporan:

Dinamica (Realitatea Forțelor) e ilustrată de *Fritz von Unruh, Georg Kaiser, Carl Sternheim* și mai au samă *August Stramm* (în piesa „Forțele").

Extatica influențată de idealul dionisiac al lui Nietsche, e ilustrată de *Rudolf Pannwitz, Ernst Toller, Frantz Werfel* („Spiegelmensch", asupra căreia vom reveni în curînd), *Walter Hasenclever* și *Oskar Kokoschka*.

Sinteza — în care socotim că ar putea, pe bună dreptate, intra și autorii citați mai sus — e ilustrată mai cu samă de *Anton Wildgans, Paul Kornfeld, Rudolf Laukner* și alții.

Și apoi întrebarea adevărată chee a estéticei celei noi —: *care e pericolul ce amenință această poezie dramatică?* Autorul crede că acest pericol e în ducerea până la absurd a dinamicei, a extaticei teatrale.

Cercetarea unei asemenea opinii ar ocupa prea mult spațiu și ar trece în tot cazul dincolo de cuprinsul unei recenzii. Putem face doar această scurtă obiecțiune: drama contemporană a apărut din „pericolul" care amenința la un moment dat drama naturalistă a lui Haupt ann!

Și o obiecțiune ceva mai cuprinzătoare: caracterele dramei contemporane se puteau afla și în drama rusă, cehă, austriacă și italiană de azi. E adevărat, studiul lui Freyhan ar fi luat alte proporții — dar ar fi avut și o altă însemnătate.

Noi Romînii am fi văzut și mai limpede cît sîntem de înapoiați, cînd ne ținem de acele *„ultime noutăți"* teatrale, transpuse din suplimentul revistei „l'Illustration", de-adreptul pe scenele naționale!... Și ne-am fi convins mai cu samă de sterilitatea care fatal pîndește pe tinerii noștri autori dramatici, care nu pot scoate odată capul din pasiunea parfumată a lui Bataille și care cred m reu că adevărata acțiune dramatică e pitită în mușchii eroilor lui Bernstein!...

F. Aderca

* * *

Paul Gentizon, *L'armée Allemande depuis la défaite*, Payot, 1920, Paris, 220 pag.

Autorul, în urma unei anchete făcută în Germania, dă alarma și face atenți pe aliații biruitori asupra primejdiei reînarmării germane.

Nemții, observă el, sînt meșteri în operațiile de *camuflaj*. Tratatul dela Versailles îi obligă să-și reducă armata, într'un timp determinat (Iulie. 1920), la 100,000 oameni, trupă, ofițeri și depozite—și această armată urmează să fie întrebuințată numai la păstrarea ordinei în țară și la paza hotarelor.—Începînd dela tulburările spartakiste și subt cuvînt de a preîntîmpina primejdia bolșevică, Germanii își refac puterea militară, căutînd să eludeze în toate chipurile prevederile tratatului de pace.—Germania militaristă a căzut fără îndoială; un spirit nou democratic însuflețește și poporul și noua armată; totuși d. Paul Genlizon vede cu neliniște pretutindeni voința germană de a reface puterea distrusă și dorința arzătoare și ascunsă a unei revanșe viitoare. Conducătorii democrați, pentru a reface această armată, nu stau la îndoială să cheme în serviciu pe vechii ofițeri de carieră, monarhiști și absolutiști și, dacă sînt mai capabili, să-i prefere chiar ofițerilor republicani. În locul marei armate imperiale dizolvate, conducătorii Reichului în scurt au pus bazele altor forțe militare. Pe de oparte au păstrat nucleele vechilor formații, schimbîndu-le numele; pe de alta au imaginat formații nouă, în aparență inofensive, pe lîngă trupele prevăzute de tratat. Astfel, după înfrîngere și după revoluție, au apărut pe rînd pe teritoriul republicei așa zisa *Sicherheitpolizei*, poliție militarizată, apoi *Zeitfreiwillige*, trupă de voluntari, după aceia *Einwohnerwehr*, un fel de gardă cetățenească și *Verkehrswehr*, gardă a traficului, însfîrșit *Technische Nothhilfe*, guardă de ajutor technic. De curînd s'au mai adăogat trupe pentru paza coastelor. Toate aceste formațiuni sînt prevăzute cu toate armele de războiu: puști, tunuri, mitraliere, aruncătoare de mine, granate. Trebue să se mai adaoge la asta și faptul că tineretul, mai ales cel universitar, e îndemnat să intre în trupe de voluntari ori în societăți de sport, să se pregătească, să se antreneze, să fie gata împotriva oricărui dușman dinlăuntru, ori din afară, cînd ora va suna.

D. Genlizon nu poate privi aceste fapte de cît din punctul de vedere francez și vede în ele nu atît înarmare și pregătire contra bolșevismului, cît o încordare teribilă a biruiților pentru un războiu viitor. Germania s'a ridicat după Jena, în veacul trecut. Primejdia refacerii și ridicării ei ne așteaptă și 'n acest veac. Cu puterea lor de organizare, cu patriotismul lor, Germanii vor ști mască și acum, ca și 'n trecut, înarmările lor și, la un moment dat, o catastrofă nouă poate sîngera Europa. Autorul cere deci ca Germanii să fie reduși la observarea strictă a tratatului, mai ales că primejdia bolșevismului nu mai e decît un mit.

Iată ce spune d. Genlizon, în concluziile sale (pag. 171—172):

„...faptul că posedă (Germanul) uzine admirabil utilate, îi poate îngădui subt masca fabricatelor inocente, să pregătească mașini sau materii proprii, să asigure unei trupe chiar slabe și neoțelite, o superioritate de surpriză contra unei armate mai numeroase și bine înarmate. De asemeni ce ne rezervă în viitor progresul aviației? Nimic nu ne probează că, în vre-o zece ani, zece mii de avioane, transportînd fiecare zece fantasini și manevrînd foarte ușor, nu vor putea ateriza unde le va plăcea, dejucînd astfel cele mai bine concepute planuri ale Statelor-majoare. Și ce să mai spunem—o ipoteză între o sută altele—de o nouă utilizare a undelor herțiene, care ar face să explodeze stocurile inamice de muniții la distanță, în anume zi și 'n anume clipă? Aceiași problemă se pune dacă te gîndești la nestatornicia echilibrului politic și la ușurința cu care o țară, chiar fără arme, poate să și le procure cu ușurință dintr'odată, cu sprijinul altei puteri care i-ar fi devenit aliată sau chiar numai prietină...".

Teama autorului de uzinele germane, de societățile de sport și formațiile quasi-militare, de nestatornicia alianțelor actuale, se repercutează astăzi în toate sufletele Francezilor. Teama aceasta e cu atît

mai justificată cu cît, în adevăr, din felurite pricini, firești și politice, cît și din cauza relei așezări a păcii, nu mergem nici spre dezarmare, nici spre liniștea regeneratoare.

M. Sd.

* * *

Statistique du chômage dans différents pays de 1910 à 1922 (Etudes et documents du Bureau international du Travail). 1922, Genève.

Biroul internațional al Muncii de pe lîngă Liga Națiunilor, din Geneva, a centralizat, în vederea conferinței dela Genova, care s'a ținut în vara acestui an, toată documentarea pe care a putut-o aduna asupra problemelor muncii.

Dată fiind utilitatea și valoarea unei asemenea documentări, biuroul a decis publicarea subt formă de studii speciale a cîtorva chestiuni.

Unul din aceste studii cuprinde „statisticele șomajului în diferite țări dela 1910 până la 1922", a căror importanță, din punctul de vedere al crizei economice prin care trece lumea de astăzi, este indiscutabilă.

Cu drept cuvînt, în nota preliminară a numitei publicațiuni, se observă că „nici un program de reorganizare a industriei sau de reînoire a vieții economice a țărilor care sufăr de pe urma războiului, nu va putea fi stabilit fără a ține socoteală de acest factor important".

Publicațiunea este un expozeu de tablouri statistice edificate de cele mai bune izvoare. De fapt, acestea sînt de mai multe feluri și cele mai de samă sînt: 1 statisticile patronale; 2 statisticile biurourilor de plasare; 3 statisticile sindicale; 4 statisticile asigurărilor contra șomajului.

Statisticile primei categorii sînt cele mai puțin numeroase, dat fiind că foarte puține țări publică acest gen de statistici; ele nu conțin, de altfel, decît indicațiuni indirecte și aproximative asupra situațiunii șomajului.

Statisticile biurourilor de plasare, dimpotrivă, sînt cele mai numeroase, dat fiind că majoritatea țărilor au instituit biurouri de plasare. Din nefericire acest gen de statistică nu poate da numărul complect al celor lipsiți de lucru, din mai multe cauze: înscrierea celui lipsit de lucru la un biurou de plasare este neobligatorie; cererea de lucru poate fi făcută de un muncitor care nu și-a părăsit încă ocupația de care nu este mulțumit; același muncitor poate cere în același timp ocupație la mai multe biurouri de plasare (din același oraș). În sfîrșit, stabilirea numărului-indice de șomaj se izbește de dificultatea creată de diversitatea metodelor de compilare a statisticilor, variabile dela o țară la alta.

Statisticile sindicale au o valoare reală, deoarece ele dau numărul celor lipsiți de lucru alături de numărul total al persoanelor cuprinse în statistică; în afară de aceasta ele sînt publicate de obiceiu la date regulate și dezvoltarea lor a crescut mult în ultimii ani. Totuși și ele au defectul lor: variabilitatea numărului sindicatelor și a sindicalizaților; slaba reprezintare a muncitorilor necalificați, etc..

Asigurarea șomajului, prin interesul pecuniar al celui lipsit de lucru de a se declara, dă informațiuni mai sigure. Partea rea a acestui sistem residă în necoincidența duratei dreptului la indemnitate și a aceleia a șomajului.

Biuroul internațional al muncii a bazat statisticile sale pe aceste două din urmă categorii de izvoare și cifrele de care dispune sînt expuse în două categorii de tablouri:

1 Statistica șomajului pe țări;
2 Statistica șomajului pe industrii.

Alături de acestea, două mici tablouri suplimentare cuprind:
3 Alte statistici ale şomajului;
4 Situaţia mînii de lucru în Statele-Unite.
Dintre membrii *sindicatelor muncitoreşti:*
1 *Germania* a avut în 1910 un procent de 1,7–2,6 lipsiţi de lucru.
„ 1921 „ „ „ 1,6–4,1 „ „ „
Maximul şomajului (15,1 la sută) a fost atins în Octombre 1914; minimul de 0,6 la sută a căzut în Octombre 1917.
2 *Australia* a avut în 1910 un procent de 5,0 lipsiţi de lucru.
„ 1921 „ „ „ 7,8–12,5 „ „ „
Maximul şomajului (12,5 la sută) a fost atins în Iulie 1921; minimul, reprezintat prin 5 la sută, este acel din Ianuar 1910.
3 *Belgia* a avut în 1910 un procent de 1,5–2,1 lipsiţi de lucru
„ 1921 „ „ „ 7,0–17,4 „ „ „
Maximul şomajului (17,4 la sută) – care cuprinde şi şomajul parţial, – este atins în Ianuar 1921; minimul (1,4 la sută) cade în Octombre 1912.
Anii 1915–1920 inclusiv lipsesc de pe tablou.
4 *Canada* a avut în 1916 un procent de 1,5–8,0 lipsiţi de lucru.
„ 1921 „ „ „ 7,4–16,5 „ „ „
Maximul (16,5 la sută) cade în April 1921; minimul (0,5 la sută) în Iulie 1918
5 *Danemarca* a avut în 1910 un procent de 6,9–10,6 lips. de lucru.
„ 1921 „ „ „ 15,1–28,6 „ „ „
Ultima cifră reprezintă maximul (Februar 1922); minimul (1,8 la sută) cade în Iulie 1921.
6 *Massachusetts* a avut în 1910 un procent de 5,6–9,4 l. d. l.
„ 1921 „ „ „ 23,4–31,8 „ „ „
Maximul a fost atins de ultima cifră (Ianuar 1921); minimul este reprezintat prin 3 la sută (Iulie 1918).
7 *Norvegia* a avut în 1910 un procent de 1,5–6,1 lips. de lucru.
„ 1921 „ „ „ 9,0–20,9 „ „ „
Maximul corespunde acestei ultime cifre (Ianuar 1922); minimul a fost 0,4 la sută în Iulie 1917.
8 *Ţările de jos* au avut în 1910 un procent de 1,1 l. d. l.
„ 1921 „ „ „ 6,8–13,9 „ „ „
Maximul (31,4 la sută) a fost atins în Octombre 1914; minimul (1,1 la sută) în Octombre 1910.
9 *Britania* a avut în 1910 un procent de 2,8–3,7 lips. de lucru.
„ 1921 „ „ „ 5,8–17,8 „ „ „
Maximul (17,8 la sută) a fost atins în Iulie 1921; minimul (0,5 la sută) în Iulie 1916–Ianuar 1917.
Aceste cifre au fost furnizate de *Asigurarea–şomaj*.
Sindicatele au dat pentru 1910 un procent 3,7–6,6 lips. de lucru.
„ 1921 „ „ 16,1–23,1 „ „ „
Maximul (23,1 la sută) – datorit repercuţiunii grevei generale a lucrătorilor din minele de huilă, – a fost atins în Iulie 1921; minimul (Ianuar – April 1917) corespunde cifrei 0,3 la sută.
10 *Suedia* a avut în 1911 un procent de 2,3–10,4 lips. de lucru.
„ 1921 „ „ „ 15,8–28,7 „ „ „
Maximul a fost reprezintat prin 34,8 la sută (Februar 1922); minimul a fost 2,2 la sută în Octombrie 1913.

Dr. A. Stocker

* * *

Fluctuations des salaires dans différents pays de 1914 à 1921. (Études et documents du Bureau International du Travail), 1922, Genève.

In seria „studiilor şi documentelor" publicate de „Biuroul Internaţional al Muncii" a apărut de curînd o broşură care se ocupă de „Fluctuaţiunile salariilor în diferite ţări dela 1914 la 1921".

Este un studiu care se ocupă cu una din problemele „care ating imediat şi uneori dureros pe muncitori" şi care preocupă pe „patroni, mai ales în ceasurile în care, în plin dezechilibru al schimbului, apare temuta concurenţă internaţională".

Publicaţiunea a fost considerată ca o datorie faţă de programul pe care şi l-a fixat Biuroul Internaţional al muncii care, ţinînd samă de laturea delicată şi contestabilă a unei asemenea lucrări, nu a putut să nu se hotărască să se „abordeze acest domeniu" cu „toată atenţiunea şi uneori cu toată rezerva, de care este nevoe în asemenea materie".

Metoda întrebuinţată a fost calcularea unui număr indice cu ajutorul fiecărei serii de cifre pe care le-au furnizat diferitele izvoare, – (pe cît era cu putinţă, oficiale, întinzîndu-se asupra seriilor de salarii nominale cotidiene sau săptămînale pentru industriile şi ţările cele mai importante), – luînd ca bază cifra anului de înainte de războiu care era reprezentată prin 100.

Salarul *nominal* fiind un „salar exprimat în *bani*" s'a procedat la transformarea în „salar real", – (în calculul căruia intervine costul vieţii, – divizînd numerele indice ale salariilor nominale, prin acelea ale costului vieţii şi înmulţind rezultatul cu 100.

Cu ajutorul acestui procedeu au fost stabilite tablouri statistice asupra:

1 Fluctuaţiunilor salariilor în diferitele ţări în timpul războiului (Anglia, Suedia, Ţările de Jos, Italia, Statele-Unite, Canada, Africa de Sud, Australia).

2 Comparaţiunii salariilor înainte şi după războiu.

a) pe industrii, în fiecare ţară (Anglia, Suedia, Danemarca, Ţările de Jos, Elveţia, Franţa, Italia, Germania, Austria, Statele-Unite, Canada, Australia).

b) pe ţări pentru fiecare industrie (Mine de cărbune, industrie metalurgică, edificii, industria textilă, industria chimică şi agricultura: pentru aceasta din urmă s'au întocmit greu statisticile din cauza diversităţii condiţiunilor).

Bazat pe toate aceste tablouri statistice, studiul consacră un capitol „concluziunilor generale asupra salariilor reale dela 1914 la 1921", ale căror puncte principale sînt următoarele:

1 Intîrzierea generală a adaptaţiunii salarului la creşterea scumpetei de viaţă, determinînd astfel o scădere a salarului real care pare a fi fost cea mai considerabilă în ţările beligerante ale Europei centrale (lipsesc date statistice precise)

2 Salariile din 1921 au fost puţin mai ridicate decît acelea de înainte de războiu. Această constatare însă nu poate fi generalizată.

3 Dela 1914 la 1921 se remarcă o creştere a salariilor reale ale muncitorilor necalificaţi faţă de acelea ale muncitorilor calificaţi.

4 Intelectualii şi funcţionarii sînt plătiţi cu salarii reale mai mici de cît acelea de înainte de războiu.

5 Creşterea proporţional mai mare a salariilor femeilor muncitoare.

6 Creşterea puţin mai accentuată pentru muncitorii oraşelor mici şi ai provinciei faţă de acei din oraşele mari şi din capitale.

In sfîrşit, lucrarea conţine o Anexă asupra salariilor nominale şi reale, dela 1913 la 1921 în Bulgaria, anexă care a fost clădită pe datele obţinute din *Buletinul lunar de statistică al regatului Bulgar*.

După cum accentuează şi introducerea publicaţiunii, „ar fi de dorit ca acest studiu să atragă atenţiunea guvernelor asupra necesităţii de a publica statistici de salarii mai complecte, şi asupra interesului de a adopta reguli uniforme de prezentare care să permită comparaţiuni mai precise".

Dr. A. Stocker

*
* *

N. Drăganu, *G. Coșbuc, poetul liceului grănițăresc din Năsăud.* (Extras din „Transilvania").

Este cunoscută argumentarea lui C. Dobrogeanu-Gherea, la începutul studiului său „Poetul țărănimii", că până la Coșbuc „Transilvania nu ne-a dat nici un scriitor de talent; literatura originală de peste Munți e aproape nulă și deci avem și noi dreptul s'o ignorăm". Lipsa unei literaturi originale în Ardeal o constatase încă din vremea „Rominiei literare" Alecu Russo, in „Cugetările" sale („Ardealul nu a dat Rominiei până acum o singură carte de închipuire și care să răsbată inimile") în timp ce însuși recunoștea că „multă știință, multă erudiție e în Ardeal". A existat acolo însă o literatură de traduceri și imitații după autorii clasici și rodnica activitate de traducător a celui dintâiu poet ardelean pare a fi continuarea acestui curent clasic.

Broșura d-lui Drăganu ne aduce știri nouă din viața acelui copil genial care „la șaptesprezece ani crează capod'opere" (Gherea). Amintirile din copilărie pe care le-a scris Coșbuc sînt foarte puține. Intre ele, sînt amintirile „Heu quale portentum" și acea în care ne spune că ar fi rămas rapsodul satului, dacă nu ar fi învățat carte. S'au păstrat însă la liceul din Năsăud, în arhivele societății elevilor numită *Virtus Romana rediviva*, toate lucrările care s'au citit în ședințe. In almanahul manuscris „Muza Someșană" pe anul 1882 3 se găsesc 51 poezii de Coșbuc—pe atunci elev la acel liceu—majoritatea originale, restul imitații sau traduceri, ale căror titluri sînt date la p. 5 a acestui studiu. In anul următor 1883 4, se găsesc: o poezie „*Vorba*", două poezii și o nuvelă traduse din nemțește.

Printre poeziile traduse, găsim una frumoasă: „*Răsbunarea florilor*" după Freiligrath; apoi „*Unda mării*" după Petöfi, „*Arabii și dracul*" și „*Chidre*" după Rückert; altele din Kosegarten, Bodenstedt și chiar Heine. D. Drăganu arată cum Coșbuc uită să noteze unele poezii traduse, fapt care, repetat mai tîrziu, i-a cauzat atitea neplăceri și acuzații. Cind s'a arătat că „*Rugămintea din urmă*" este inspirată din Lermontov, Coșbuc a tăcut, de oarece lucrul era evident. Pentru istoria literară, credem importantă o notă din „Viața" (I (1893), No. 3), în care Vlahuță, exasperat, spune: „D. Coșbuc stă la o parte, și privește c'o neiertată nepăsare la osteneala pe care și-o dau cîțiva prieteni clasiști, ca să-i apere originalitatea talentului său, originalitate din ce în ce mai șubredă, și mai cu dreptate atacată. Tăcerea Dumisale începe a ne da o impresie dezastroasă. Poate că niciodată nu s'a petrecut în literatura vreunei țări o asemenea mistificare. Și poetul tace. Fericită natură!" „*El Zorab*", despre care d. Drăganu ne spune că seamănă cu o bucată în proză „*Calul arabului*" dintr'o carte de citire franceză, e în adevăr aproape o traducere din „*Die Perle der Wüste*" a contelui Strachwitz (cum a arătat O. Lazăr în Conv. Lit. II (1919) p. 264—271).

Intre poeziile originale, o mare parte sînt subiective, contrare operei sale ulterioare în care, după Gherea, domină elementul narativ sau epic. Găsim și un basm versificat „*Pepelea din cenușă*", în care (după fragmentele date, basmul avînd aproape 600 de versuri) remarcăm ușurința de a versifica și vedem pe creatorul neîntrecutelor povești în versuri din „Tribuna".

Autorul arată că în poezia „*Tablou de seară*" se găsesc note din „*Noaptea de vară*" și „*In miezul verii*". Dintre cele cîteva epigrame, unele sînt imitații.

Demnă de o mai mare atenție este poezia „*Pilda de graiu tysțaș de prin părțile Ardélului de miază-noapte*" (d. Drăganu ne dă la p. 22—23 numai două strofe), în care avem o încercare de a scrie versuri în dialect, precum a scris mai tîrziu V. Vlad dela Marina în graiul bănățean.

Versurile sînt uneori defectuoase, rimele simple asonanțe. „Va mai trece multă vreme, cum spune d. Drăganu, îi va mai trebui multă muncă și pregătire până va ajunge „*Poetul*" de mai tîrziu".

Coșbuc a fost o puternică individualitate. Dacă sub raportul literar, am privi ca European, după cum socotea Brunetière „celace a îmbogățit sufletul european cu vre-un element care rămăsese specific *național sau etnic*", desigur atunci Coșbuc, ca și Creangă, este un scriitor european. (Poate, avînd în vedere acest caracter, d. Ibrăileanu în „După războiu", p. 32, a pus pe Coșbuc înaintea lui Eminescu, la înșirarea celor trei scriitori romîni de valoare europeană). Despre Eminescu, s'a scris foarte mult și nu totdeauna bine. Avem asupra lui însă studii întinse și chiar cu multă pătrundere. Despre Creangă s'a făcut o mică încercare, din nefericire, nereușită. Coșbuc însă, în afară de cîteva cercetări critice, între care fruntea o ține studiul—după noi—cel mai bun al lui Gherea, n'a avut un cercetător harnic și cu pricepere. Nepăsarea față de „adevăratul și poate singurul poet al pămîntului și al neamului romînesc cel etern" (Ibrăileanu, Note și Impresii, p. 249) este prea mare și ar trebui să înceteze.

I. Șiadbei

*
* *

Mario Puccini, *Uomini deboli e uomini forti*, Treves, Milano, 1922, („Le Spighe").

Puccini, de loc de lîngă Ancona, pe malul Adriaticei, este un scriitor harnic, un novelist și—în urmă—romancier, destul de bine cunoscut, în Italia, în Franța, în Spania și în Germania.

Este un scriitor harnic și scrisul său se resimte din cauza acestei robusteți voluntare care adesea îi strică efectul povestirilor și romanelor sale

Romane propriu-zise a publicat puține dar, în acest moment, are gata încă vre-o două-trei, dela care speră mult. Dar critica a primit cu destulă rezervă pe cel mai bine conturat, *Dove è il peccato è Dio*. Această răceală însă nu l-a descurajat pe energicul Puccini, căci iată ce mărturisește el într'o scrisoare recentă, pe care i-o adresa unui amic: „...Nu mă mir de loc. In critica ce mi se aduce văd o stare sufletească de așteptare care-ar putea fi luată și drept neîncredere: „Unde-o s'ajungă oare Puccini și ce-o fi zăcînd în el? O să fie mare ori mic?" Problemă interesantă și curioasă, din care nu lipsește un sens de adevăr și de umanitate. Intr'adevăr eu nu prezint încă, spre deosebire de alți scriitori deja conturați, de-o pildă Moretti ori Lapanaro—...o fizionomie netă și desăvîrșită și care să se poată ști încotro și în ce măsură se va defini. Această îndoială a criticei, pentru moment, n'am nici o nevoe s'o lămuresc. Să mai aștepte alte trei ori patru cărți de-ale mele, acei domni; și-atunci vor vedea o panoramă nu numai luminoasă și expresivă, dar îngădue-mi să nu fiu modest—care nici gînd să fie... mică și banală".

Această confesiune oarecum dureroasă, poate lămuri dintr'o dată și caracterul scriitorului cași locul pe care-i deține azi în conștiința Italiei culte.

*

Cronologia nu ne autoriză a socoti culegerea de nuvele de care ne ocupăm aici, drept una din cărțile în care Puccini și-a pus atît de mare nădejde. Dar chiar de n'ar fi această piedică, convingerea noastră e că ambiția lui Puccini e să devină mare romancier iar nu simplu nuvelist, deși credem că multe din povestirile cuprinse în recenta culegere *Racconti cupi*, pot fi socotite adevărate opere de artă. Iar dacă *Uomini deboli e uomini forti* e un volumaș în care publică doar trei nuvele, nu-i mai puțin propice momentul să ne ocupăm de Puccini,

care și aici publică o nuvelă demnă de tot interesul și capabilă să ne dea intreaga măsură a talentului său de masiv și sobru povestitor.

Culegerea de față este in strînsă legătură cu discutatul roman „Unde-i păcatul este și Dumnezeu", căci surprindem și aici aceiași contrapoziție intre „oamenii tari și oamenii slabi". Avem deci a face cu o profundă convingere artistică a lui Puccini.

Dacă in prima din cele trei nuvele *(Un marito)*, Puccini are meritul de-a fi dat viața unei mase de gelatină ambulantă și de-a fi refăcut in mod artistic povestea Leneșului cu „muieți-s posmagii ?" — la cetirea nuvelei, te izbesc unele repetițiuni care dau impresia de șarjă și de caricatură, cu atita mai mult, cu cit este vorba de... imbogățiții de războiu.

Cu mult superioară este însă imaginea femeii voluntare și geloasă de străduințele ei, dar tot atita de disprețuitoare față de trindăvia bărbatului care lîncezește umilit *(Omobono)* și ar merita să insistăm asupra acestei nuvele dacă cea următoare *(Quello delle amicizie)* n'ar fi o... „adevărată operă de artă". Iar pe aceasta am analiza-o in detalii – căci merită, – dacă spațiul destinat unei recenzii nu ne-ar opri

*

Mai folositoare pentru publicul nostru vor fi desigur cîteva observațiuni generice.

Primul lucru de care trebue să se debaraseze Puccini, este acea hărnicie plina de calcul și premeditare care te duce cu gîndul la „cel dintăiu în clasă" din *Uomo Finito* a lui Papini. Stilul se resimte apoi de un oarecare cerebralism care inunecă pe neașteptate pagini de profunde și vii observațiuni psicologice ori atîrnă ghiulele de plumb multor personagii, deplasîndu-le complect centrul lor firesc de gravitate. Tot voită – credem este și opacitatea stilului care cu timpul poate deveni cu totul original dar care, pentru moment, este de-o sobrietate ostentativă, cu scopul de-a reacționa contra presupusului dannunzianism, mult antipatizat de Puccini.

Remarc in schimb o mare putere de caracterizare și viguroasa plasticitate care nu recurge niciodată la efecte de culoare ori la simple iluzii optice care s'ar putea lua drept isceniări fantastice: cași Verga, Puccini își croește o brazdă in pămînt sănătos și totul e să cadă ploaia la timp, căci de pine poate fi mai mult ca sigur.

In fine, credem că se va putea debarasa de preocupările religioase, insuficient susținute de convingeri profund mistice, și in același timp și de atmosfera fantastică ce ne amintește mai mult pe Charles Nodier decît pe Poë. Dacă va rămine pe linia humorismului senin și temperat din *Quello delle amicizie*, nu va intîrzia desigur să fie inscris printre fruntașii literaturii italiene de azi.

A. D. Marcu

* *

Dr. Alfred Klaus, *Atome, Elektronen, Quanten*, 1921.

Paralel cu invazia de broșuri care încearcă să lămurească și să popularizeze celebra teorie a relativității, in publicistica științifică străină – in special germană – mai de curind multe lucrări apar cu menirea de a conduce pe doritori pe căile fizicei moleculare spre înțelegerea savantului german Max Planck, a cantelor de energie. teorie față de care „relativitatea" va avea să-și dea proba de acceptabilitate. Mai puțin cuprinzătoare in idei filozofice, e mai puțin cunoscută și mai puțin accesibilă marelui public intelectual

Ideia atomistică a materiei, născută prin sec V-lea inainte de Cristos, din școala lui Leukipp și Demokrit, desfăcută cu încetul in cursul desvoltării științelor de substratul exclusiv metafizic, ajunge as-

tăzi la un punct de desvoltare critic, culminînd in concepțiile lui Rutherford, Bohr, Sommerfeld și Planck.

Fenomenele de difusiune și absorpțiune la gaze și fluide, mișcarea moleculară browniană, observațiile cu ultramicroscopul, interferența prin refracție a razelor Röntgen, legea proporțiilor multiple la elementele chimice, concepția căldurii ca mișcare moleculară cu toate consecințele ce rezultă, fenomenul de osmoză, noțiunea de centru de greutate și multe alte date experimentale sau teoretice, au determinat pe fizicieni la studiarea mai profundă a constituției atomistice a materiei. Astfel cercetîndu-se legile mișcării moleculare, Maxwell dă formula probabilității ca o moleculă să posedă o anumită viteză; Boyle, Lussac, van der Wals stabilesc relațiile dintre volum, presiune și temperatură, iar Boltzmann introduce noțiunea de Entropie. Ajungem astfel să calculăm *viteza unei molecule* 492 m. pe secundă; iar lucrările mai nouă ale fizicianului francez Perrin ne dau *lungimea drumului străbătut de o moleculă între două ciocniri: 5,5 m.*. Molecula suferă in medie *6000 ciocniri pe secundă*; are o masă *cam a 10 urmat de 21 de zerori, parte dintr'un gram.* Intr'un c. m. c. ar fi cam *10 trilioane molecule, căci diametrul unei molecule e apreciat la o milionime dintr'un milimetru.*

Dar încă mai complect decît mișcările moleculare, decît deci atomistica materiei, este studiată atomistica electricității, adică influența electricității asupra lumii moleculare și mișcarea atomilor in interiorul unei molecule. Cunoscuta lege a electrolizei (Faraday): cantitatea de materie descompusă de același curent electric este direct proporțională cu greutatea atomică și invers proporțională cu numărul valențelor, – l-a condus pe Helmholtz să admită că *electricitatea este legată de materie*, și anume, *in cantități care sînt multiple ale unui quantum elementar de electricitate, – electronul.* Pe această cale s'a calculat cantitatea de electricitate dintr'un gram (încărcătura specifică): 96494 coulombi pentru hidrogen. Intr'un quantum elementar ar fi cam 1,44 împărțit cu 10 urmat de 18 zerori, coulombi.

Studiul razelor catodice, razelor canal ale lui Goldstein, ne dau posibilitatea să apreciem raza unui atom cam la a 10 urmat de 7 zerori parte dintr'un cm.. Să ne închipuim, spune autorul, o moleculă mare cît un balon cu diametrul de 20 m. și înalt cît o casă cu cinci rînduri, — un electron ar fi deabia perceptibil in nacela acestui balon, mare cît un grăunte cu diametrul cît o cincime de milimetru! Radiațiunile radioactive și fotografiarea lor de către Wilson au dat legea lui Rutherford a transformărilor spontane a elementelor, făcînd posibil studiul familiei radioactive; putem calcula durata de viețuire a elementelor radioactive: *Radium trăește 2000 ani, Radium X patru zile, Thorium C o oră, Radium A o șăptime de secundă*, etc.. Iar legea lui Balmer, radiațiunile corpurilor negre, legile lui Wien și Rayleigh sînt primii pași către concepția lui Planck.

Marele fizician german supunînd unei analize mai profunde noțiunea repartizării energiei, cunoscută dela Boltzman, ajunge la concluzia neașteptată și emoționantă că *energia este absorbită numai în mod continuu*, dar *emisă în grupuri de cantități foarte mici*, numite de el *cante, – așa dar discontinuu*; și el parvine astfel să stabilească legea radiațiunii, cea mai generală, cunoscută până acum. Ideia acestor „cante" de energie este astăzi pusă de către pleiada de fizicieni — care lucrează la extinderea ei in tot domeniul fizicei, la baza teoriei gazelor și fluidelor, a studiului căldurii specifice a corpurilor solide (Einstein), și dă o nouă lumină problemei constituției atomilor. Am putea-o numi „teoria atomistică a energiei".

In general, broșura de față, pe lîngă înșirarea atrăgătoare a interesantelor probleme amintite așa de palid in această notă, cuprinde numeroase demonstrațiuni elementare foarte interesante a cîtorva formule celebre ce se întîlnesc in cursul teoriei. Ea nu numai că familiarizează cu chestiunile moderne de fizică, dar poate constitui și un început de studiu elementar.

Ioan I. Plăcințeanu

Revista Revistelor

Restaurarea Rusiei şi viitorul Europei

Orice om în stare de a gîndi trebue să fie preocupat de problema restaurării Rusiei. Şi nu se află inimă, oricît de aspră, care să nu se simtă uşurată la gîndul că o mare sforţare se face pentru a îndulci suferinţele poporului rus. Dar dacă acest fapt nu spune destul, eu nu voiu cerca să înduplec inimile cu cuvinte; ci îndepărtînd orice sentiment de filantropie şi umanitate, voiu vorbi raţiunii practice şi voiu ţinea samă numai de interesul naţiunilor din Apus.

Anumite principii evidente se impuneau politicii aliaţilor de multă vreme. Dacă nu s'a ţinut samă de ele până acum, ele nu mai pot fi nesocotite şi de astăzi înainte.

Iată unul din acele mari principii: „Atîta vreme cît Rusia nu va fi intrat în rîndul naţiunilor, nu va fi nici echilibru economic în Europa, nici linişte".

Pentrucă Rusia, deşi lipseşte din ambasade şi din pieţele lumii, n'a murit; există cu cele 120 mil. loc., cu petrolul şi minele ei, există la Răsăritul Europei cu mizeria ei de acum şi cu bogăţiile ei viitoare, cu foametea ei şi cu pămîntul rodnic. Cu greutatea ei enormă, ea apasă ca o grozavă ameninţare asupra viitorului celorlalte naţiuni. Şi întrebarea care se pune este de a se şti dacă acestе naţiuni vor fi în stare, printr'o sforţare ordonată, să organizeze Rusia în înţelegere cu ea, ori dacă intrarea maselor ruseşti în ritmul vieţii universale nu va lua înfăţişarea unei catastrofe deslănţuite de oarbe şi nepotolite lăcomii.

La încheerea păcii, aliaţii învingători se aflau în faţa a trei puteri potrivnice: *germanismul, bolşevismul* şi *islamismul* turc. Cele trei puteri, Germania, Rusia şi Turcia, deopotrivă izolate dintre naţiunile Europei, se puteau şi se pot oricînd alia, Rusia fiind nodul principal. Dacă logica ne spune astfel, desigur că împotriva Rusiei, deci împotriva bolşevismului, trebuia să se ducă dela început o luptă hotărîtă şi bine chibzuită.

Faţă de bolşevism se puteau închipui două politici: ori lupta îndîrjită împotriva-i, ori o deplină înţelegere cu reprezentanţii acestui nou regim.

O luptă cu sorţi de izbîndă nu se putea duce fără alianţa Germaniei; dar nu s'a găsit nimeni dintre Aliaţi să propună o astfel de tovărăşie.

Despre o înţelegere pe cale paşnică cu bolşevicii nu putea fi vorba, căci aliaţii nu le făceau această cinste. Şi astfel, neprimind negocierea cu Sovietele şi respingînd campania din Rusia şi colaborarea Germaniei, aliaţii au ajuns la acea politică hibridă, nici

pace, nici războiu, la o izolare duşmănoasă ori la expediţii care n'au dat nici un rezultat.

Convingerea mea personală a fost de a negocia cu Sovietele încă dela armistiţiu. Aceasta ca singura soluţie politică mai puţin rea. Şi după armistiţiu diplomaţia aliată, cu ajutorul lumii întregi, putea să creeze o evoluţie binefăcătoare a regimului sovietic şi restaurarea Rusiei ar fi fost mult mai grabnică şi mai uşoară decît acum. Rezultatul politicei duse dela 1918 încoace a fost mărirea terorismului, dispariţia clasei intelectualilor şi a claselor mijlocii, distrugerea mijloacelor de transport, etc., etc..

Astăzi, pentru siguranţa Europei, se pune problema: cum să se zădărnicească alianţa germano-rusoturcă; iar pentru economia Europei: cum să se organizeze Rusia ca să devie iarăşi puterea consumatoare şi producătoare dinainte de 1914?

Cei din urmă patru ani ne spun că nu trebue să mai şovăim. Ultimele conferinţe au arătat că negocierile cu bolşevicii nu mai sînt o piedică. Ţările aliate vor trăi izolat căutînd cîştiguri mari, ori vor trăi în deplină înţelegere cu Sovietele?

Până acum nu există un acord perfect interaliat. Aceasta din cauza chestiunii *proprietăţii particulare*, ridicată subt formă absolută de Belgia, Franţa şi Statele-Unite. Dar bunurile Rusiei sînt petrolul, uzinele şi minele. Şi proprietatea subsolului este aceia care în toate statele e, în teorie, precară şi supusă drepturilor regaliene ale statului. In Rusia tocmai acest fel de proprietate interesează pe naţiuni şi nici nu-i nevoe să se ceară Ruşilor admiterea dreptului absolut de proprietate naţiunilor străine — pentrucă bogăţiile subsolului lor sînt luate în întreprindere de capitalişti străini dela început. Chiar proprietarii Ruşi, cîţi sînt, lucrează cu capitaluri împrumutate în Franţa şi America. Aceasta dovedeşte că fără capital străin nu se poate lucra.

Prin urmare cea mai bună soluţie practică ar fi: Aliaţii să se înţeleagă între dînşii, să facă repertoriul tuturor întreprinderilor în Rusia şi a participanţilor — în care să intre şi ultimele concesii făcute străinilor de către bolşevici. Să se stabilească o regulă de împărţirea cîştigurilor între capital şi statul rus.

Aceasta ar fi şi o temelie serioasă de tratative cu Ruşii şi o metodă practică. Reorganizarea Rusiei în acest fel de către aliaţi însamnă zădărnicirea alianţei germano-ruso-turcă.

Se cer însă pentru ducerea la bun sfîrşit a unei asemenea soluţii, cîteva condiţii esenţiale: Firmele şi trusturile să renunţe la loviturile lor ascunse, la cuceririle lor lacome şi să consimtă a lucra deschis. Să nu urmărească despotismul economic, căci nu-i vorba de a exploata o colonie ca un ţinut oarecare din Africa, ci e vorba de restaurarea unei ţări în care toţi vor avea beneficii legitime, şi care va întrema economia Europei.

(Paul Painlevé. *Réconstruction de l'Europe*).

Franţa îşi schimbă politica faţă de Rusia

Chestiunea relaţiilor cu Rusia dă mult de lucru presei şi opiniei publice franceze. D. Herriot, primarul radical al Lyonului, deabia s'a întors dela Moscova şi „Le Petit Parisien" a publicat notele şi impresiile lui din ţara comunismului — conchizînd însuşi marele cotidian că relaţiile dintre Rusia şi Franţa sînt necesare.

Pentru a aprecia importanţa şi posibilitatea consecinţelor vizitei lui Herriot ar trebui să ştim ce părere are d. Poincaré asupra declaraţiunilor şi angajamentelor adversarului lui. Căci nu trebue scăpat din vedere că d. Herriot este şeful partidului socialist radical, duşmanul partidului *Blocul Naţional* pe care se sprijină astăzi Poincaré.

Dar se pare că este ceva serios la mijloc, căci însuşi *Le Temps*, care în deobşte exprimă politica guvernului francez, în ultimul timp a luat aceiaşi atitudine caşi d. Herriot faţă de problema rusă. Aşa a

publicat de curînd un articol în care necesitatea „unui loc pentru Rusia în politica europeană” (a place for Russia in European policy) a fost subliniată cu intenție... Și acest *curios* articol a avut ecou în opinia publică, deoarece a avut un argument specific francez — că o apropiere între Rusia și Franța ar irita pe Germania și ar... displăcea Angliei. De bună samă că Parizienii ar susține cu tot sufletul o asemenea politică. Dar un desacord puternic intervine între concepția lui Herriot și aceia a lui „Le Temps”. Herriot și partidul său vrea ca, apropiindu-se de Rusia, să aducă și pe Germania în orbita intereselor franceze și să închee o strînsă alianță cu Berlinul. Ni se pare surprinzătoare schimbarea quasi-oficiosului francez față de Rusia, căci n'am uitat îndemnurile lui, acum un an, la războiu contra Sovietelor. „Le Matin”, jurnal anglofob, primește cu bucurie această politică a lui Herriot, mai cu samă că este bună ocazia de a i se face Angliei ceva neplăcut. Desigur că Herriot se bucură de onoarea unei opoziții: d. Bainville și extrema dreaptă refuză cu oroare să atingă *mîna pătată de sînge* (touching the bloodstained hand). M. Daudet este un adversar de neînduplecat și în general majoritatea este ostilă unei apropieri politice față de Rusia, — pentru una comercială, nici o obiecțiune!

Totuși sînt considerațiuni puternice care ne fac să ne îndoim de bunul rezultat al politicii lui Herriot:

1 Chestiunea datoriilor și restituirea averilor private (care au nimicit Genua și Haga);

2 Frica constantă de doctrina bolșevică;

3 Riscurile de a susține o Rusie slabă, în contra Angliei.

Se vede dar clar cît de mult ar sacrifica Franța pentru a se elibera de jugul... Angliei. Căci nu trebue uitat că, înainte de Washington, în presa franceză s'a exprimat dorința unei alianțe cu America contra Angliei. Franța este dispusă să reînvie vechea alianță cu Rusia, să se dispenseze de Anglia, pentruca să capete mînă liberă în Europa. Că și în mintea lui Poincaré sînt astfel de planuri, o vedem după atitudinea lui chiar în politica internă. Așa acum el lucrează pentru a înfăptui o nouă alianță republicană în parlament pentru a zdrobi pe regaliști, proect care l-ar apropia de radicalii lui Herriot. Dar noi credem că șefia acestui grup este rezervată lui I. Caillaux și desigur că alegerile viitoare nu ne vor desminți. Dar la cîte surprize nu ne putem aștepta? Misiunea lui Franklin-Bouillon în Orient și aceia a lui Herriot în Rusia coincid în mod cu totul semnificativ și, în al doilea rînd, amîndoi sînt din același partid. Totuși Bouillon a fost rechemat și acum se află în disgrație și Poincaré neagă că el ar fi acela care l-a trimis la Angora...

Cine știe ce va spune mîne despre vizita lui Herriot. Din toate acestea se degajează două idei distincte:

1 Dorința de a indispune pe Anglia.

2 Coincidența intereselor franco-ruse față de Strîmtori.

(The Manchester Guardian Weekly).

Datoriile interaliate

Multă vreme s'a păstrat tăcere asupra datoriilor de războiu dintre aliați. Franța a tăcut din pricină că era preocupată mai mult de problema reparațiilor germane și, în calitate de debitoare a Statelor-Unite și a Angliei, nu i-ar fi convenit să pară că le cere vre-o favoare.

Acum însă dupăce Statele-Unite au întocmit o comisiune cu însărcinarea de a consolida datoriile aliaților fără să admită vre-o anulare, să hotărască un procent de cel puțin 4.5 la sută și să nu se învoiască pe un termen mai mare de 25 ani, acum cînd Marea Britanie a cerut cu începere din Octombre 1922 plata dobînzilor la creanțele sale, — se poate vorbi deschis despre complicata chestiune a datoriilor interaliate.

Care sînt datoriile, se poate vedea în tabelele de mai jos.

I Creanțele Statelor-Unite
(în dolari)

Anglia	4,577,000,000
Austria	26,000,000
Belgia	412,000,000
Franța	3,681 000,000
Italia	1,811,000,000
Polonia	149,000,000
Romînia	40 000,000
Rusia	212,000,000
Serbia	56,000,000
Ceho-Slovacia . . .	100,000,000
Alte țări	77,000,000
Total . .	11,141,000,000

II Creanțele Angliei
(în dolari)

Belgia	423,000,000
Franța	2 11 ,000,000
Italia	2,010,000,000
Rusia	2,764,000,000
Serbia	92,000,000
Alte țări	229,000,000
Dominions	832,000,000
Total . .	8,426,000,000

III Creanțele Franței
(în dolari)

Diverse țări	2,413,000 000

IV Creanțele Japoniei

Diverse țări . . .	374,000,000

Se vede de aici că datoriile dintre aliați se ridică la 22,590,000,000 dolari și dacă se mai adaogă 31 miliarde dolari, pe care trebue să le plătească Germania cu titlu de reparații, ne ridicăm la 53 miliarde 590,000,000 dolari, — sumă care apasă continentul vechiu.

Din punct de vedere juridic, dreptul țărilor creditoare nu suferă discuție. Contractul există. Executarea acestui contract ridică însă numeroase împotriviri.

Au fost propuse mai multe soluții. Dintre aceste una este aceia a anulării tuturor datoriilor. Dar această soluție nu este primită de nici o țară. S'a propus de alți economiști plata în mărfuri cu anumite termene și condiții — fiindcă plata în aur e imposibilă din cauza lipsei aurului în așa de mare cantitate.

Statele-Unite însă cași Anglia, ținînd semă de opinia publică din acele țări — nu îndrăznesc să se gîndească la anularea creanțelor și cer plată fără să primească nici a doua condiție — adică plata în mărfuri cu timpul.

In acest scop cele două țări creditoare au ajuns la un protecționism îngust: Parlamentul englez a votat „legea pentru salvarea industriilor” și Congresul Statelor-Unite studiază un nou proect vamal cu tendința de a închide piețele americane mărfurilor europene, împiedicînd astfel pe aliați de a efectua vărsămintele spre plata datoriilor, care însă li se cer cu cruzime.

Până cînd va dura această situație paradoxală și contrazicătoare?

In aceste condiții, nici Franța nu poate renunța la creanța ei asupra Germaniei, nici nu-i poate înlesni plata. Statele-Unite și Anglia vor trebui să ajungă în cele din urmă la una din cele două soluții.

(Henri Verhille. *Revue de France*).

Inflațiunea considerată ca metodă de impunere

Orice Stat poate plăti în felul său imprimînd hîrtie-monedă. In modul acesta își asigură o resursă tot așa de reală cași o impunere. Aceasta e forma subt care poporul e mai greu să evite impozitul, și la care guvernul cel mai slab îl poate impune cînd n'are altceva de impus.

In argumentația ce urmează, aurul e considerat că reprezintă resursele reale. Quantumul banilor în circulație depinde de nivelul prețurilor. Dacă consumația și producția mărfurilor actuale nu se schimbă, iar prețul și salariile se dubiează, vor trebui de două ori mai mulți bani ca înainte pentru a face o afacere. Valoarea reală a hîrtiei-monedă în circulație rămîne aproape aceiași dacă mijloacele reale de care dispune comunitatea subt formă de bani sînt constante.

Să admitem că sînt în circulație 9.000.000 bilete de bancă cu o valoare de 36 milioane dolari-aur.

Să presupunem că guvernul imprimă din nou 3 milioane de bilete de bancă, astfel că în total sînt 12 milioane. Ele însă echivalează tot numai cu 36 milioane dolari. In prima perioadă fiecare bilet echivala cu 4 dolari, în a doua numai 3. Prin urmare cele 9 milioane bilete deținute de public valorează acum 27 milioane dolari în loc de 36, și cele 3 ultime milioane de bilete emise de stat valorează 9 milioane dolari. Astfel imprimînd un supliment de bilete, Statul a făcut să treacă dela public la el un quantum de venituri egale cu 9 milioane dolari, și asta cu acelaşi succes caşi cum ar fi încasat această sumă printr'un impozit.

Impozitul loveşte în aparență pe deținătorii celor 9 milioane de bilete dela început, care au pierdut 25 la sută din valoarea pe care o aveau mai înainte.

Acelaşi fenomen se repetă cu ocazia unei noui emisiuni.

Aceste preluări însă de îndată ce-s exagerate, diminuiază prosperitatea comunității şi scade măsura normală a mijloacelor de existență, scădere care atrage şi pe aceia a hîrtiei-monedă. Iar dacă scade valoarea hîrtiei-monedă trebue ca şi cantitatea de bilete de bancă, pe care Statul trebue să le emită pentru a obține un rezultat dat, să fie majorată în proporție.

Cum se poate proteja publicul contra acestei ingenioase spoliațiuni ? Să-şi schimbe obişnuința în felul de a uza de ban. Dar această schimbare se produce întîiu în rău.

Publicul deprins a considera banul ca cea mai reală normă, de îndată ce cresc prețurile, aşteaptă să scadă şi strînge banii, amînă cumpărăturile. Şi încă atunci cînd scăderea banului se repercută în valutele străine, publicul crede că scăderea e temporară şi cumpără bilete pentru a le strînge.

Vine însă a doua perioadă cînd publicul vede că deținătorii de bilete sînt loviți de impozit prin scăderea valorii biletelor adunate şi atunci schimbă şi : 1) sau cumpără articole de valoare durabilă (bijuterii), 2) sau cheltuesc toți banii pur şi simplu, 3) iar alții pot să întrebuințeze monedă străină în transacții.

Circulația banului se accelerează de îndată ce fiecare vede că biletul pe care-l deține scade mereu, şi atunci caută să-l dea imediat. In aceste perioade ale inflațiunii, creşterea prodigioasă a rapidității de circulație poate să aibă mai mult efect asupra urcării prețului şi a deprecierii schimbului, decît înmulțirea biletelor în circulație. Valoarea hîrtiei monedă din această cauză cade mai jos decît ar trebui în proporție cu mărirea numărului biletelor.

La Moscova nimeni nu vrea să ție banii. Cum ți-a vîndut cineva o marfă, imediat fuge să răcumpere pentru a-şi reînoi stocul. Asta împiedică noua burghezie să crească. La Viena un consumator care comandă un țap, se grăbeşte să-l comande şi pe-al doilea chiar cu riscul de a-l bea cald, pentrucă între timp s'ar putea să crească prețul.

In ultima fază a căderii, biletele au tendința să cadă mai repede decît creşte inflațiunea, ceiace este considerat ca un fenomen anormal şi temporar. Aceasta însă este singura posibilitate pe care o are publicul de-a scăpa de o sarcină zdrobitoare.

Acest adevăr se ilustrează şi prin cifre.

In Germania :

	Valoarea nominală în miliarde de mărci hîrtie a bilet. em.	N-rul de mărci-hîrtie echival. cu o marcă aur.	Valoarea bilet. emise (în miliarde de mărci aur)
Decemb. 1920	31	17	4.8
Decemb. 1921	122	46	2.7
Martie 1922	140	6[illegible]	2.2
Iunie 1922	178	90	1.9

In timp ce emisiunea biletelor a fost puțin mai mult de cît dublată în timpul perioadei de mai sus, valoarea biletelor a scăzut la mai puțin de o cincime, ceiace însamnă că scăderea a progresat de două ori mai repede decît inflațiunea.

In Austria, în Decembre 1920, valoarea nominală în miliarde de coroane-hîrtie de bilete emise era de 30 şi 60 de coroane-hîrtie echivalau cu o coroană aur, iar în Iunie 1922 valoarea nominală a biletelor emise s'a ridicat la 470 miliarde, şi 3.451 coroane-hîrtie echivalează cu o coroană aur ; adică inflația a crescut de 16 ori, iar valoarea biletelor a scăzut de 57 de ori.

In Germania s'ar mai putea restabili valoarea mărcii prin o diminuare a rapidității de circulație produsă de o ridicare a creditului, — şi această restabilire independent de o diminuare a numărului de bilete în circulație. Deci dacă s'ar putea crede că inflațiunea a ajuns la sfîrşit, valoarea biletelor ar creşte, fără ca o deflațiune să fie necesară în prezent.

In Rusia cifrele sînt şi mai edificatoare:

In Ianuar valoarea nominală a biletelor era de 61 miliarde ruble-hîrtie, şi 105 ruble-hîrtie echivalau cu o rublă aur. In Mai 1922 valoarea nominală a hîrtiei emisă era de 145.635 miliarde ruble-hîrtie, şi o rublă-aur echivala cu 3.800.000 ruble-hîrtie.

Rusia prin urmare e în ultima fază.

Metoda aceasta de impunere a fost foarte eficace în trecut. Guvernul sovietic calculează capacitatea de cumpărare asigurată Statului prin imprimare de bilete dela anul 1918 la 1922, la suma de 130 milioane lire sterlinge.

In acelaşi mod guvernul german a realizat între 75—100 milioane lire sterlinge. Această sursă de venit începe însă a seca. Germania va ajunge faza în care Austria şi Rusia au precedat-o şi în care venitul real al imprimării biletelor începe să scadă cu paşi mari.

In Anglia zvîrlim la coş chitanțele pe care perceptorul ne dă pentru impozitul pe venit ; în Germania, din contra, oamenii numesc chitanțele bilete de bancă şi le pun în portfeuille ; în Franța, în cele din urmă, poartă numele de rentă şi sînt închise în casa de fier a familiei.

(John Maynard Keynes, *La Reconstruction de L'Europe*).

Situația internațională a Olandei

După părerea unor oameni politici, Olanda în urma războiului mondial şi a înlăturării Germaniei din rîndul marilor puteri, e interesată în mod vital, în conflictul anglo-francez. Amenințată dela sud, ea trebue să se apropie de Anglia.

Partea slabă a acestei păreri e că se consideră politica Olandei ca analoagă cu acea a unei mari puteri. E adevărat că Olanda a încercat să joace un rol conducător în timpul Stadhuderului Wilhelm III, care a devenit apoi rege al Angliei ; de atunci însă, ea nu a avut decît o singură politică tradițională, acea pe care Lincoln a propovăduit-o poporului american: nu faceți alianțe. Şi Olanda s'a temut totdeauna că o alianță ar putea s'o aducă într'o situație dependentă, care ar permite un amestec străin, în afacerile olandeze. Ea a căutat, dimpotrivă, să aibă relații prieteneşti cu toate puterile. Politica aceasta a fost dictată Olandei de situația ei politică şi economică. Istoria i-a hărăzit un imperiu colonial, care e dintre cele dintâiu din lume, şi prin populația lui întrece pe acea a Franței şi a Angliei, a cărui situație însă e tot atît de delicată ca şi acea a Olandei în Europa vestică.

Olanda nu poate dori o creştere a domeniilor, nici a izvoarelor ei economice, căci are deja prea multe griji, de a-şi procura oameni şi capital pentru acele pe care le are. Politica ei trebue să rămînă dar ceiace este şi să deştepte destulă încredere, ca nici una din marile puteri, temîndu-se de dînsa, să nu caute a-i atinge independența.

Aceasta a fost politica Olandei înaintea războiului caşi în cursul lui şi nu există aici un motiv care ar putea-o face să o schimbe.

După cum înaintea războiului, Olanda s'a opus unei legături mai strînse cu Germania, de natură economică sau vamală, la propunerea pe care i-a făcut-o de curînd Belgia, de a intra împreună cu ea în alianță cu Anglia, ea a răspuns că vrea să-și păstreze libertatea politică și independența, pe tărîmul internațional și de aceia nu poate încheia cu nimeni o alianță politică.

S'au înșelat deasemeni acei care au crezut că, din cauza alianței dintre Anglia și Japonia, politica colonială a Olandei va tinde spre o mai intimă legătură cu cele două puteri. Indiile Olandeze sînt în strînse raporturi economice cu America și Olanda nu are nici un interes să ia o poziție în conflictul americano-japonez, în chestia Pacificului. In aceiași lumină trebue privită și chestia zăcămintelor de petrol din Djambi, care a pricinuit unele neînțelegeri cu guvernul american și cu vestita Standard Oil Company.

Dacă s'a putut afirma că Olanda tinde la o apropiere de Anglia e că deocamdată, în ceiace privește interesele lor economice și politice, există un paralelism. Ambele țări au interes ca să existe o Belgie puternică și independentă, amîndouă au aceiași grijă în ceiace privește politica lor colonială cași restaurarea comerțului mondial și a navigației. Asta nu însamnă că Olanda nu are unele interese comune și cu alte puteri, în deosebi, cu Germania. Cu toată mizeria ei actuală, aceasta nu va rămînea totdeauna în aceiași situație. Și Olanda își dă bine samă că nu e tocmai îndepărtat viitorul, în care Germania va deveni iarăși o forță considerabilă în mașinăria lumii.

(H. Dresselhuys. *Deutsche Rundschau*).

Noua distribuție a forțelor în industria metalurgică europeană

După agricultură, cea mai importantă din toate industriile omenești este desigur producția fierului și a oțelului. De ea atîrnă prosperitatea comerțului, ușurarea transporturilor și puterea de cumpărare a unei țări.

Iată pentruce schimbările în împărțirea izvoarelor de industrie metalurgică europene – făcute prin tratatul dela Versailles – vor avea urmări însemnate în economia Europei. Nu s'ar putea însă hotărî cu preciziune care din țările continentului va avea întîietatea pe terenul industriei metalurgice, căci superioritatea metalurgică a unei țări nu depinde numai de bogățiile ei materiale, ci și de alți factori ca: mentalitatea națională, educația, experiența, etc..

Este știut că cele două materii indispensabile industriei metalurgice sînt huila și mineralul de fier.

Germania era în fruntea Europei. Prin tratatul dela Versailles bogățiile ei de huilă și minerai au fost mult reduse. Toate zăcămintele de minerai de fier din basinul Briey au fost atribuite Franței dimpreună cu multe uzine. Prin aceasta, Franța poate, într'un viitor apropiat, să întreacă producția de fier și oțel a vecinei de peste Rin.

De asemenea Germania – prin ocuparea teritoriului Sarre-i și cederea Sileziei de sus – a pierdut și izvoare bogate de cărbuni, încît producția ei totală a scăzut dela 15,800,000 tone lunar – cît era înainte de războiu – la 12,300,000 tone lunar. I-au rămas numai minele din basinul Ruhr. Din cărbunele scos de aici se face coxul cel mai bun pentru cuptoarele metalurgice. Producția de cox e de 1,575,000 tone pe lună. Cu acest combustibil ar putea fabrica cam 800,000 tone de fontă. Dar din lipsă de minerai de fier, nu poate fabrica decît mult mai puțin. Germania, în hotarele în care se găsește acum, nu are decît 8,000,000 tone minerai pe an și are nevoe pentru cuptoarele sale de cel puțin 26 milioane tone pe an. Ar trebui deci să importe 18 milioane tone de minerai de fier pe an.

Franța, dimpotrivă, dela 18 mil. 601,000 tone de minerai s'ar putea ridica la 40 mil. tone și ar putea să ajungă cea dintîi țară din lume în producția fierului și a oțelului după Statele-Unite. Cu atît mai mult cu cît prin tratatul din Iulie 1919 a cîștigat numeroase stabilimente industriale. Numai în Lorena i s'au luat Germaniei 68 furnale înalte, 27 convertisoare Bessemer și 10 cuptoare Martin care, adunate cu cele pe care le avea înainte, Franța are acum 128 furnale, 52 convertisoare Bessemer și 21 cuptoare Martin. Tot pe teritoriul Lorenei a mai luat și opt uzine principale: Thyssen, Rombas, ayange, Knutange, Uckange, Otange, Audun-le-Tiche și Redange.

Celelalte țări din Europa au suferit deasemenea schimbări

Polonia căpătînd multe fabrici în Silezia de sus, va putea produce anual 620,000 tone fontă și 600,000 tone oțel. Austria care era a patra țară de pe continent în producția fierului și a oțelului nu mai contează astăzi. Cehoslovacia, dimpotrivă, a ajuns la o producție de un milion tone pe an. Ungaria a pierdut și ea toate zăcămintele de minerai și stabilimentele principale de industrie.

Și astfel producția Germaniei, care era în 1913 de 19,300,000 tone de fontă și 18,900,000 tone oțel, a ajuns în 1921 la 6,250,000 tone fontă și 7,700,000 tone oțel.

Pericolul care amenință industria metalurgică a acestei țări, provine din acela că izvoarele naționale nu o pot aproviziona cu toate materiile prime de care are nevoe și va trebui să importe. Totodată Germania a pierdut și multe debușeuri în deosebite părți ale lumii. Ea expedia pe apă 516,000 tone pe lună – în 1913; în Februar anul acesta numai 170,000 tone.

Franța expedia în 1913. 48,000 tone pe lună, acum expediază 100 mii. Aceste două țări au însă nevoe una de cealaltă. Franța are nevoe de coxul din Westfalia, iar Germania de minerai de fier din Lorena. Pentru prosperitatea metalurgică a Europei vor trebui să se inchee neapărat convenții comerciale între ele pe bazele unei politici de înțelegere.

(H. Cole Estep. *Réconstruction de L'Europe*).

Cîțiva poeți americani

E o aclimatizare care începe, a poeților americani în Anglia. Cuvîntul poate părea ciudat, dar e de știut că dacă poeții „Nouei Anglii" au pătruns cînd și cînd în „Anglia veche", – numai în ultimii ani și nu mai mult de trei sau patru dintre cei noi, și-au cîștigat cu adevărat un public.

Acestora cu deosebire, poeta americană Miss Amy Lowell le face loc în cartea sa recentă: „Tendințe în poezia americană modernă", antologie din care se profilează limpede valori ca E. A. Robinson, Robert Frost, John Gould Fletcher.

Dintre aceștia cel mai cunoscut, dar nu și cel mai puternic, e Frost, poate fiindcă e mai mult decît toți asimilați spiritului englez în poezie.

Sînt alții însă care pe altă cale au abordat atenția engleză și iată pe Carl Sandburg, Conrad Aiken, Sara Teasdale, Bliss Carman, J. V. Weaver, dintr'odată editați sau reeditați în Anglia... consacrărilor.

Aceasta dă prilej directorului revistei *The London Mercury*, poetul și criticul d. marcă J. C. Squire, să fie pe alocurea nemulțumit.

Poemele d-lui Sandburg, spune el, sînt mai mult schițe de scene din Middle West. Urbane sau rurale, ele sînt mai mult confuze: e germen de simțire într'însele, dar imaginele se dau peste cap cu prea puțină grijă de ordine și formă. A menționa pur și simplu toate obiectele într'o scenă, fie că sînt coșuri de casă, tromboane sau trandafiri, nu dă plăsmuirii impresie de viață; și nici o noutate de scenă nu va scuti de necesitatea artei. Bucățile mai mari ale d-lui Sandburg sînt Whitman-ești; în cele mai scurte el seamănă adesea cu Lee Masters.

De pildă:

Legea spune, că eu și tu ne aparținem, George.
Legea spune că-s al tău și tu a mea, George.
Și e un milion de mile de furtuni de nea, un milion de cuptoare ale iadului
Intre scaunul pe care stai și scaunul pe care stau.
Legea spune că doi străini vor dejuna 'mpreună după nopți pe cornul lunei Arctice.

„Lucrul plicticos e că e un poet desigur în d. Sandburg, dar nu știe cum să-l trateze".

D. Carman, Canadian născut, rămîne Canadian. El a scris cîteva poeme bune; dar opera sa din urmă nu i ca cea dintîiu. Pare că scrie ușor; posedă toate formulele în vîrful degetelor; adesea își bate toba sieși în cea mai pală dintre prăvălii.

Cînd frunzele sboară
Pe cerul de azur,
Toamna din vîrful dealului
Se întoarce să spună „la revedere".

In tunica-i de aur roșcat
Ca o regină din Est,
Cu nestînjenit curaj,
Cu mîna violentă. (sic!)

(The London Mercury, No. 32).

Antonio Canova

Biografii cei mai moderni ai lui *Gheorghe Asaki* nu s'au ocupat încă în amănunt de șederea lui la Roma și în special de amiciția sa cu „grădinăreasa mazziniană" — *Bianca Milesi-Mojon*, care-l introduse în atelierul lui *Antonio Canova*. Și cu toate că această lacună n'ar putea fi suplinită fără cercetări speciale, oarecare lumină s'ar putea proecta asupra perioadei de formațiune spirituală și mai ales politică a scriitorului moldovean, dacă acești biografi s'ar fi adresat celor mai moderne monografii asupra Biancăi Milesi și a lui Antonio Canova. Privitor la prima, amintim în treacăt pe aceia a *Mariei Alessi*, care-a scos complect din circulație pe *Emile Souvestre*; cît despre Canova în anul acesta i se sărbătorește centenarul și Italia, ca în atîtea alte ocazii, va ști desigur să-i împrospăteze memoria prin cît mai amănunțite studii biografice și ilustrative: indicii bune s'au și arătat.

Cu multe rezerve s'ar putea aplica articolului de față observațiunea de mai sus, referitoare la Asaki al nostru; dar figura lui Canova interesează pe oricine, în afară de orice considerent local și de aceia redăm în linii largi faptele însemnate din viața lui și caracterele esențiale ale artei sale.

S'a născut în 1757 în satul Possagno (Veneto) și a debutat ca sculptor la 10 ani: modelînd în unt un leu înaripat pentru banchetul unor patricieni din Venezia. Aici îl găsim puțin în urmă în atelierul cioplitorului Torreti: ca să învețe meșteșugul și să studieze mulajele de gips după statuele antice. Tot în Venezia sculptă prima sa operă de data asta în marmoră: două coșulețe cu fructe. Iar pe cînd avea 16 ani frecventa cursurile serale ale Școalei de nud de pe lîngă Academia veneziană. Incepură și recompensele precocității sale: renumele și cîștigul (după creiarea capodoperei de tinerețe: *Icaro* și *Dedalo*). Cu chipul acesta își realiză visul de a merge la Roma. Aici admiră arta antică dela care învăță ce-i mai rămăsese și avu norocul să se bucure de protecția ambasadorului Zulian, în casa căruia rămase. Fu mai puțin norocos în dragoste, de oarece prea frumoasa Domènica, fata gravorului Volpato, de unde la început se arătase bucuroasă a-l lua de bărbat pe Antonio, chiar în ziua nunții îl schimbă cu un „elev" al tatălui său! Singură dragostea pentru artă îl mîngîie de această trădare: recăpătă seninătatea-i înăscută, dar jură să nu se mai însoare (deși „curtenitor" rămase și un exemplu ne oferă „aventura" cu Bianca Milesi în tovărășia căreia colindă muzeele Romei).

Consacrarea definitivă a artei sale datează din 1782 (avea 25 ani), cînd fu desvelit în Sfîntul Petru mormîntul lui Clement al XIII-lea. Se văzu glorios, dar rămase modest; căci iată ce răspundea Papei care-i cerea să explice taina forței sale creatoare: „Am izbutit cu ajutorul dărniciei acestui cer al nostru, al acestui suflu de viață, al acestui spirit poetic, al acestei întreceri generale între artiști și principi, de-a creia și de-a proteja disciplinele liberale; căci această forță a temperamentului italian a mărit și valoarea unui Boiardo, unui Ariosto și a unui Tasso".

Odată cu maturitatea îl ajunse iute din urmă universalitatea. Din această epocă datează faimoasa-

călătorie la Paris, amiciția cu *Napoleon Bonaparte* (care-i poză pentru cunoscutul bust) și mai ales aceia cu pictorul *David*; iar ca opere de plină maturitate menționăm statuia culcată a Paolinei Bonaparte Borgheze, azi aflătoare la Roma. Și tot ca etape ale faimei sale mondiale însemnăm trecerile sale prin Londra, Petrograd și Viena unde se află bună parte din lucrările sale.

Muri în vîrstă de 65 ani, acum o sută de ani exact (1822), după o viață închinată numai frumosului (simplu, linear, deși cam romantico-dulceag), condusă cu cumpătare, înțelepciune și spirit practic.

(Adolfo Padovan. *Lettura*).

O piesă necunoscută a lui Oscar Wilde

Din dragoste pentru Rege (Methuen ed.), mica țandără sărită alăturea cu drumul, din opera dramatică a lui Wilde, a fost scrisă pe la 1894 nu spre a se juca pe cît reesă din corespondența lui Wilde în legătură cu piesa, cît spre a fi cetită, și a fi cetită mai ales de aceia căreia piesa se adresa ca un compliment, d-na Chan Toon, soția unui avocat din Burmah.

Forma dramatică poate era cea mai oportună, dintre formele poetice, svînturatului geniu al cărui lirism violent și crud avea nevoe de abținerea și obiectivitatea pe care genul dramatic le impune.

Dela soțul doamnei poetul căpătase ceva impresii de „culoare locală" din insula a cărei splendoare hipersensibilitatea lui o dilată în visiuni de „o mie și una de nopți".

Sala celor 100 de uși, elefanții care așteaptă afară, păuni, plimbîndu-se semeț în lumina orbitoare de soare a după-amiezilor tîrzii, Regele Meng-Beng pe perna cusută cu rubine — sînt un vis scris care invită ochii.

Cît despre acțiunea celor trei acte, ea e un roman de curte. Regele petrece cei doi ani dinaintea căsătoriei cu Prințesa Ceylon-ului, în Burmah, unde cade în dragoste cu o tînără italiană. După ce regina lui moare, el trimete după cei doi fii ai lui, dar mama lor, cere dela un vrac oriental să o prefacă în păun spre a putea veni după ei, să-i păzească și să-și dea la urmă viața pentru Rege.

E un basm, cum se vede, a cărui hibriditate o mărește convenționalul iscat în prezența nelipsitului Prim-ministru și altor „ejusdem farinae", cum și a vracului etern.

Dar de ea marele svăpăiat își legase nu mai puțin un vis. După cum spune în corespondența-i, — visul unui roman „frumos și complicat ca un covor de rugă persan, din care „să-și scalde fruntea în mireasma nuferilor", vis care să se joace aevea în propria-i grădină „pe o noapte cînd cerul e un așternut violet și stelele sînt ca ochii femeilor".

(The Times).

H. G. Wells și critica engleză

Cași împotriva lui Bernard Shaw e o reacțiune, începută nu de un an, împotriva romancierului englez.

Pe cel dintîiu l au micșorat criticii din America, pe cel din urmă, am zice, politica din America.

De fapt se pare că Wells se instrăinează din ce în ce de literatura propriu-zisă; și conferința dela Washington în care elocvența lui Hughes, senatorul, și a lui Briand l-a eclipsat, nu e decît eșecul unor escapade care, admirabile în ficțiune s'au dovedit stîngace în politicianul Wells de după războiu.

Poate de aceia abilul critic dela *The London Mercury*, Edward Shanks, a găsit cu cale să dreseze un vast bilanț al operei sale literare, foarte util și oportun pentru romancier, dacă nu ar suna puțin a încheere.

Referindu-se la primele sale romane, Shanks se gîndește că Wells e „dintre toți scriitorii buni cel care e mai puțin un om de litere", pornit cu o cultură „grotesc de nereală", însă crescut nu mai puțin într'o epocă de idolatrie pentru știință.

Că s'a apucat să scrie deci romane științifice e natural... Dar a făcut-o cu atîta viziune plastică,

cu o minte parecă într'atît uimită de invențiile-i proprii și atît de pasionată de descoperiri, încît visul lui, cu toată imposibilitatea, devine palpabil ca o bogăție atinsă în somn.

In fond, spune criticul, e o șarlătănie în Omul care devine Invizibil, sau cel care descoperă substanța din singe a cărei producere artificială să dea loc la creșteri fără margini („Hrana Zeilor"). Dar șarlătănia e strecurată cu discreția cu care devine artă și cu pasiunea care o face dureroasă și ironică.

Intre basmele lui Wells și cele ale Sheherazadei sinceritatea trage atunci linia de unire. Wells e un admirabil „făcător de mituri". Și nu trebue să fii sultan, nici oriental ca, în stilul lui vertiginos, să urci în „Lună" sau în „Insula Aepyornis", sau sa rămîi cași paznicul Pernoian uitat în „Țara Orbilor" și să te decizi chiar să iei pe una din „oarbe", cu condiția ca defectul de a avea un ochiu să fie înlăturat prin prealabilă extirpație (lucru pe care nici noi nici Peruvianul nu-l poate admite, și fuge !).

Nu tot așa vorbește Shanks și de opera din urmă a lui Wells, dela 1906 încoace, cu caracter didactic cind nu politic, din care, dacă „Ioana și Petre" e inconsistentă, „Anna Veronica", cea mai bună, e caducă; iar cărți ca „Liniamentele istoriei" sau „Noul Machiavelli" în stare să fie scrise de oricine.

Dacă ne întrebăm ce va citi viitorul din Wells, va fi *Insula Doctorului Moreau, Hrana Zeilor, Omul Invizibil* și încă două - trei. Celelalte vor pasiona tot atît de mult cît și tragediile lui Voltaire.

(The London Mercury).

Memoriile lui Wilhelm al II-lea

Anglia a rămas rece la publicarea acestor memorii Ereignisse und Gestalten—și de aceia un jurnal ca *Times* le ignorează. In Italia numai *Corriere della Sera* le publica, însă le comentează aspru de tot. Chiar în Germania numai două gazete le-au inserat: *Hamburger Nachrichten* și *Lokal Anzeiger*. Pe cind *Berliner Tageblatt* a aruncat manuscrisul la coș, iar *Frankfurter Zeitung* s'a mulțumit să le rezumeze. Numai în Franța, o presă naivă și curioasă le-a dat o extensiune mare publicistică.

Toată presa, în mod unanim, a recunoscut mediocritatea noului gazetar german. Chiar opinia germană este foarte aspră. *Berliner Tageblatt* din 26 Sept. spune „că în prima parte a cărței sale „nu-i nimic nou care să fie demn „de notat și nici un fapt important. „Stilul este palid și ansamblul lu„crării are mai de grabă ca„racterul unui raport politic decît „acela al unor memorii care-și „trag farmecul lor din trăsăturile „surprinzătoare sau amuzante".

Memoriile fostului împărat german sînt împărțite în cinsprezece capitole: 1. Bismark; 2. Caprivi; 3. Hohenlohe; 4. Bulow; 5. Bethmann; 6. Colaboratorii mei în domeniul guvernamental; 7. Știință și Arta; 8. Raporturile mele cu Biserica; 9. Armata și Flota; 10. Războiul izbucnește; 11. Papa și Pacea; 12. Sfîrșitul războiului; retragerea mea și abdicare mea; 13. Tribunalul dușman și neutru; 14 Chestiunea răspunderiilor; 15. Tulburarea viitorului Germaniei.

Primul capitol este unul dintre cele mai slabe. Este vorba despre raporturile lui Wilhelm al II-lea cu Bismark. Aici explică fără convingere toate disentimentele dintre ei amîndoi și, cind atacă, apare perfid și neexact.

Aduce lui Bismark două acuzațiuni: prima că n'a înțeles nici odată nevoile poporului german și a doua că n'a avut perspicacitatea necesară asupra politicei mondiale. Adevărul este că Bismark a căutat, prin politica lui, apropierea de Anglia, ceiace n'a făcut Wilhelm al II-lea. Din contra kaiserul a făcut tot ce i-a stat în putință ca să îndepărteze pe Germania de Anglia cu toate că Chamberlain era partizan sincer al unei alianțe cu Germania, iar lordul Salisbury în anul 1895 a făcut propunerea unei alianțe între aceste două țări.

In ce privește relațiunile Germaniei cu Rusia, Wilhelm al II-lea caută să dovedească că a lucrat mult mai mult decît Bismark pentrucă apropierea între aceste două State să fie cît mai strînsă și critică pe Bismark că la Congresul dela Berlin, oprind expansiunea Rusiei în extremul orient, a preparat alianța franco-rusă.

Nu vorbește nimic despre cauzele disgrației fostului cancelar. Capitolul II—foarte scurt — este consacrat celui de al doilea cancelar, Caprivi (1890 - 1894). Prințul de Hohenlohe a succedat acestuia (1894 1900). El face subiectul celui de al treilea capitol.

Fostul împărat inventează un pretins tratat Anglo-Franco-American (1897) avind de scop distrugerea Germaniei. Se referă probabil la lucrarea lui Usher, *Pangermanisme* (1913) pe care n'a citit-o, dar a văzut-o citată într'o lucrare anonimă din 1918, *The problem of Japon*. Insă Usher vrea să spună cu totul altceva asupra acestei pretinse alianțe.

(Henry Bidou. *La Revue de Paris*).

Gerhart Hauptmann

Poetul sărbătorit astăzi, la Breslau, de oficialitatea și o mare parte din poporul german, a fost caracterizat de unii, ca poetul milei. Și desigur, de acest sentiment sînt insuflețite primele lui opere: „Hanuele" și „Die Weber". Dar același om în piesele de mai tîrziu e aspru și lipsit de milă, față de unele din creațiile sale. Intre însemnările lui Hauptmann de acum zece ani se găsește următoarea frază: „Același lucru poate fi bine exprimat în atîtea creații, încît e dureros să te decizi pentru una singură". Semnificativă în această frază e durerea pe care o produce decizia. Sufletul lui Hauptmann simte orice decizie ca o concluzie și orice concluzie, ca o limitare. Obiectivitatea, cași naturalismul său, nu își are izvorul într'o teorie sau un principiu artistic, ci în diviziunea interioară de forțe a sufletului.

Ceiace predomină în personalitatea lui, nu e acțiunea, care e totdeauna decizie, ci sentimentul. Hauptmann e poetul sentimentelor nedefinite și confuze, care în vagul lor cuprind toate posibilitățile viitorului. In opera lui, nu găsim răspunsuri la marele probleme, ci numai dispoziții afective. Dar tocmai, ceiace i s'a reproșat, că în poezia lui nu întîlnim eroi, a fost o condiție a succesului. Pentrucă Hauptmann a renunțat la oameni, stăpîniți de un singur sentiment, de o idee sau de un scop, evocind dimpotrivă personaje care în multiralitatea simțirii lor își caută drumul, penibil și fără succes, el a găsit un ecou în burghezia germană a fostului imperiu.

Cine vrea să cunoască epoca cuprinsă între anul 1890 și 1914 trebue să citească „Einsamen Menschen", „Michael Kramer", „Gabriel Schillings Flucht", „Pippa" sau „Die vermukene Glocke".

Felul de a simți al păturilor burgheze ale Germaniei, în acești ani, se oglindește în aceste opere, create de un om care a trăit, cu toată intensitatea, viața timpului său. Personaje ca Heuschel, Wilhelm și Rose Bernd, Schluck și Kramer ca și multe altele sînt oameni vii, spirite nehotărîte și șovăitoare, burgheji, chiar atunci cind aparțin altor clase.

Ele vor rămînea ca mărturii ale unei epoci curioase, iar energia creatoare care le-a însuflețit merită stima noastră, fiindcă nu este produsul unui capriciu, ci își are izvorul într'o lege eternă.

(Paul Fechter. *Deutsche Rundschau*).

Aptitudinea pentru viața lungă

Astăzi cind se anunță continuu nouă metode și leacuri ce toate au minunatul dar de a prelungi bătrînețe și chiar de a o vindeca, e bine să se pună lucrurile la punct: pentru a trăi mult, nu este nici regulă, nici metodă specială, nici chiar higiena, oricît ar părea de paradoxal, nu poate prelungi cu o singură zi viața peste limitele fixate de ereditate. Căci numai ereditatea are o influență covîr-

ştitoare asupra longevităţii la unii membri din familie: părinţii, şi mai ales tatăl, transmit din generaţie în generaţie copiilor o putere de rezistenţă, mai mică sau mai mare, morţii. Astfel că prima condiţie pentru a ajunge bătrîneţe adînci, e să moşteneşti această aptitudine; a doua e să o conservi, să o cultivi cît mai bine spre a-i permite să dea maximul la fiecare din noi; a treia e norocul, acel fericit concurs de împrejurări, fără care nimeni nu are dreptul să spere ceva bun în viaţa asta.

Este vreun indiciu care să ne permită să recunoaştem pe cei ce au primit ca moştenire această preţioasă aptitudine? S'au făcut multe afirmaţii privitoare la caracteristicile celor dotaţi cu însuşirea longevităţii; sigur însă nu e nimic. Nici sănătatea şi vigoarea fizică nu constitue un indiciu: s'au văzut nonagenari care au fost toată viaţa debili şi bolnăvicioşi: Newton, Voltaire, Victor Hugo, Hobbes, Fontenelle, etc..

Care e mijlocul de a conserva aptitudinea pentru longevitate? Niciunul, afară doar de regula foarte simplă: *uti non abuti*; şi, dacă ne gîndim bine, nici asta. Istoria cunoaşte tipuri de aventurieri şi desfrînaţi, care, cu toate excesele, au trăit bătrîneţe adînci şi viguroase: ducele de Richelieu, ducele de Lauzun, Abatele Bucquoi, etc., etc. Toate pretinsele regimuri alimentare, sporturi, etc., n'au ce căuta, sînt bune pentru cei bolnavi, pentru cei slabi şi pot fi uneori recomandate, dar ele nu vor prelungi cu o singură zi viaţa. Totul depinde de vitalitatea celulei organice moştenite.

(Dr. Max-Albert Legrand, *Mercure de France*).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Paul Valéry, *Charmes ou Poèmes*, Nouvelle Revue Française, Paris.

In poezia lui Paul Valéry se întrevede mirajul care atrage spiritul artistului, chinul pe care îl sufere şi de care este izbăvit prin vers.

Gîndurile poetului se avîntă cutezătoare şi luminoase, dar mereu subt controlul simţurilor.

Fiecare poem e o îndoită suferinţă. Paul Valéry cunoscînd veşnicul avînt al fiinţelor spre izbăvirea de chinuri, le compătimeşte pentru sforţările lor zădarnice. Copacul în zădar îşi zbuciumă ramurile în vînt, căci este legat de pămînt cu rădăcini, şi nu se va putea avînta în nemărginire.

Aceste chinuri sînt evocate mai ales în poemele: *La Pythie* şi *Fragment du Narcisse*.

Alteori Paul Valéry ne dă bucăţi de o graţie molatecă şi senzuală ca *Le Rameur*, *Interieur*, *l'Abeille*, sau fermecătoarea *Dormeuse* din care cităm:

Quels secrets dans son corps brûle ma jeune amie
Ame par le doux masque aspirant une fleur?
De quels vains aliments sa naïve chaleur
Fait ce rayonnement d'une femme endormie?

. . . .

Dormeuse, amas doré d'ombres et d'abandons

. . . .

Ta forme au ventre pur qu'un bras fluide drape
Veille, ta forme veille, et mes yeux sont ouverts.

Edmond Jaloux, *L'Escalier d'or*, ed. La renaissance du Livre, Paris.

Valère Bouldouyr este un poet ciudat, aproape nebun. Locueşte o casă tot aşa de fantastică caşi el, în apropiere de Palais-Royal, unde stărue încă un farmec uşor, un parfum din veacul lui Voltaire. Trăeşte în afară de realitate şi crede că visul are drept de întîetate, că trebue să ne domine şi că rostul lui e să înfrumuseţeze necetat viaţa. El spune oaspetelui care urcă scara casei lui: „O numesc scara de aur. Aşi vrea ca pornind pe ea, să ajungi în altă parte, într'un loc unde celelalte scări nu te pot duce, în iluzie, poate".

Valère Bouldouyr vrea să comunice nepoatei lui, Françoise Chadigny, puterea de a se depărta de prezent, de a se ridica pe scara care duce pe culmi neatinse.

Pentru ca Françoise să fie „revanşa lui asupra vieţii", poetul înmulţeşte iluziile în jurul lui. Ajutat de vorbă şi de muzică, înşelînd timpul prin travestiri, el îşi

transformă casa într'un domeniu feeric, unde uiți viața.

Atît cît rămîne lîngă Valère, Françoise crede că unchiul ei are dreptate și iubește ceiace este poetic și sublim. Dar e de ajuns să se depărteze, să atingă numai o clipă viața și îndată firea ei, practică în fond, învinge. Pe cînd Bouldouyr vede, odată cu apropierea morții, falimentul visului său, Françoise se adaptează fără prea multă melancolie la mizeriile existenței, renunță la iubirile imposibile și se căsătorește cu un foarte cumsecade notar. Ea va trăi fără să fie nici prea fericită, nici prea nenorocită; va trăi ca toată lumea.

Și, sfîrșește autorul, „am înțeles atunci că nu poți ajunge la înțelepciune urcînd o scară de aur și că numai adevărul înseamnă ceva în lume..."

Abel Hermant, *Le Petit Prince, La Clef*, Ed. Flammarion, Paris.

Două povestiri vesele, schițînd două tipuri de tineri care au suferit influențele războiului.

Le Petit Prince, este un copil de portar cu înfățișare și suflet de prinț. Afirmîndu-și pretutindeni superioritatea, politeța, tactul, ajunge cu timpul sfetnicul intim al unui autor dramatic. Înaintea lui se deschid perspective frumoase. Războiul însă pune capăt acestui strălucit început de carieră.

In *la Clef*, autorul povestește cum Jacques Moesar, copil de cincisprezece ani, ajunge șef de familie. Timp de șase ani cît tatăl lui era dus pe front, Jack domnea asupra mamei lui, își dădea aere de stăpîn al casei. Dar dorințele lui imperialiste au trebuit să sufere umilințe amare. Cînd tatăl s'a întors acasă, Jacques a văzut că nu mai este decît un copil care trebue să asculte și să stea liniștit în colțul lui. Ce lovitură pentru micul tiran! El se revoltă și încearcă să se afirme altfel, devenind amantul unei femei măritate. Aceasta îl face să ucidă cu revolverul pe bărbat. Iată-l criminal. Dar și de astădată el simte cu durere că nu-i decît un copil: în loc să fie dus înaintea Curții cu Juri, el este judecat de Tribunalul pentru copii. Disperat, Jacques încearcă să se spînzure înaintea casei iubitei lui. Dar și această ispravă dă greș, căci este observat la timp și dat jos din lațul funest.

Florence Ayscough and Amy Lowell, *Fir-flower Tablets*, Houghton Mifflin Company, New-York.

Ceiace s'a făcut de curînd în franțuzește cu China poeziei la modă, s'a făcut și în englezește în Antologia căreia i-am zice în romînește „Flori de brad așternute", — de poeme chineze traduse și retraduse unele, în englezește de d-na Florence Ayscough și de mai cunoscuta poetă d-ra Amy Lowell.

Versurile chineze... moderne, adică nu mergînd mai înapoi de anul 427 dela Cristos, coincid mult cu miniatura versului european actual, lucru foarte îmbucurător pentru tinerețea noastră a tuturora!

Ceiace n'a putut coincide tot așa de bine e verbositatea.. englezăa ultimilor laconici ai Europei - cu concisiunea descurajatoare a sufletului unui *T'ao Yüan-ming* și *T'ao Chien*. Cu eforturi infinite, traducătoarele abia au ajuns mai jos de dublul număr de versuri, ca să nu mai vorbim de cuvinte,— într'o poemă ca, de pildă:

Satul. Ceață. Ceață.
Ceața care suge mlaștina deschisă.
Un cîine latră pe poteca înfundată prin sat
Un cocoș cîntă deasupra rugului tuns.

Nu-i praf, nici zgomot
In curtea din fața casei.
Odăile mele-s liniștite,
Calme cu odihna lunei prin ușa'ntredeschisă.

Demult trăesc într'o colivie.
Acuma am ieșit pe-afară
Căci trebue să ieși pe afară
Să te'mplinești pe tine.

E. Malaczewski, *Kon nà wzgórzu*, Gebethner, Varșovia.

E. Malaczewski, mort de curînd, a făcut parte din tinerii scriitori și poeți apăruți în timpul războiului. El a avut în acelaș timp și darul vibrației lirice intense și al observației ascuțite asupra lumii din afară. In culegerea de nuvele „Calul pe plaiu" (Kon nà wzgórzu) se simte acest dualism care-l face de multe ori să șovăiască. In prima jumătate a volumului, domină caracterul narativ al povestirii, ușor colorată de emoțiunea personală. Autorul urmărește dominarea morală a ororilor războiului, și o face aceasta punînd în evidență elementul comic ascuns în orice întîmplare. (Wielka bitwo narodoro", „Blokhauz pod Syrena").

In partea a doua a volumului, emoția lirică izbucnește, acoperind limpezimea și obiectivitatea povestirii.

FILOZOFIE

Sir Charles Waltson, *Harmonism and Conscious Evolution*, Murray.

In cartea aceasta se reia cu dezvoltări nebănuite ideia scumpă lui Henri Poincaré, că între emoția estetică și cea științifică, adică între starea hedonică a gînditorului pozitiv și cea a artistului creator nu e o deosebire de fond.

Sir Charles Waltson pornește dela ideia care, trebue să spunem, nu-i aparține — că principiul estetic e la baza reală a tuturor felurilor de activitate omenească.

Esența acestui instinct estetic este predilecția pentru armonie.

Negreșit, problema revine la ceiace înțelege autorul nostru prin cuvîntul acesta cu mii de adoptări. Din ceiace spune dînsul se vede însă lămurit că nu trece peste concepția Pythagoreică a armoniei, care ar fi expresia relațiilor dintre lucruri definite și susceptibile măsurii, fapt care duce, cum știm la adoptarea numerelor ca esențe ale lucrurilor.

Aceasta aduce ușor esteticismul lui Sir Waltson la aritmetică și cu un efort care e cu atît mai mic cu cît n'a fost al d-sale cel dintîiu, autorul negreșit poate face apropierea dintre notele muzicale și preciziunea numerică, de pildă.

Din nefericire, acest fel de armonie rămîne un cuvînt sau o generalitate atunci cînd e vorba de armonia unui poem sau nuvelă, a unui bust sau peisaj chiar.

Nu se mai poate vorbi de aceiași precisiune în armonia acestor feluri de compoziții, ca să nu mai cităm mari frumuseți de creație artistică al căror secret e desarmonia, după cum pare de multe ori... falsă cheia măsurilor cu terță imperfectă din care se nutrește așa numitul „verticalism" debussist, în muzică chiar.

Dar acestea sînt pur și simplu șicane.. lucrarea de față e a unui om cum se cade, care ferindu-se să iae făgașuri nouă, dar inexistente în fond, a pus în circulație axiome neglijate și a scuturat praful de pe forme estetice uitate.

O singură obiecție se poate aduce mai serios. Criteriul estetic e pare-se, unul la care știința a renunțat. Geometria lui Euclyd, nu e și a lui Einstein, astăzi. Iar imperfecția statică a sistemului solar din astronomia lui Ptolemeu a evoluat către raporturi imperceptibile între entități mai vagi și tocmai de aceia relative

Louis Rougier, *La structure des théories déductives*, Alcan, Paris.

Autorul susține că „orice teorie deductivă este o teorie pur formală, o schemă logică, o tabelă de deducții făcute dinainte, susceptibile a se aplica la obiectele și relațiile particulare cele mai variate".

L. Rougier se sprijină pe lucrările școalei logistice a lui Russel, Whitehead, Couturat asupra raționamentului matematic.

S'a semnalat de multe ori antinomia dintre caracterul apodictic al raționamentului geometric și capacitatea de progres și de îmbogățire nețărmurită a geometriei. După Rougier, soluția antinomiei este dată de *principiile formatoare*. „Prin ele se manifestă, într'o teorie deductivă, activitatea creatoare a spiritului".

CHESTIUNI SOCIALE

Tchédomir Srebreno-Dolinski, *La réforme agraire en Yougo-Slavie*, Ernest Sagot, Paris.

Cartea cuprinde studiul chestiei agrare în Jugo-Slavia, începînd din evul-mediu și conținînd relațiuni

asupra situaţiunii subt dominaţia turcească.

Deşi punctul de vedere din care sînt tratate problemele agricole este cel politic, totuşi se găsesc date interesante asupra întinderii pămînturilor cultivate şi a celor în curînd cultivabile. Serbia este singura regiune în care o mare porţiune de teren este inutilizabilă pentru cultură.

Aproape 85 la sută din populaţie se îndeletniceşte cu agricultura. Vara, munca la cîmp ţine adeseori 16 şi cîteodată chiar 19 ore pe zi.

E. Clarence Bonnett, *Employer's Associations in the United States,* Macmillan Co., New-York.

E vorba de mişcarea sindicală din Statele-Unite. Lucrarea începe cu un capitol asupra conflictelor industriale. Cele treisprezece capitole care urmează cuprind fiecare studiul unei organizaţii caracteristice. In încheere autorul face un rezumat a celor spuse în paginile anterioare.

Organizaţiile sindicale studiate aparţin la felurile industrii: patru la industria ferului şi a oţelului, două la industria construcţiilor, două la industria cărţilor, patru au scopul de a răspîndi şi de a schimba legislaţia, iar cea din urmă organizaţie studiată este organizaţia locală.

Cartea dă amănunte asupra numărului celor ce împărtăşesc asemenea idei, asupra statutelor, organizaţiei financiare, îndatoririlor membrilor. Mai arată şi principiile diriguitoare ale asociaţiilor, evoluţia şi activitatea lor.

FINANŢE

Jean Teillard, *Les emprunts de guerre,* éd. Félix Alcan, Paris.

Un studiu bine documentat şi înzestrat cu numeroase date statistice.

Examinînd care ar fi posibilităţile pentru îndreptarea stării actuale, autorul studiază cu deosebită atenţiune „teoria devalutării" a profesorului Bruno Mall şi proectul lui Hoffmann asupra revizuirii şi conversiunii datoriilor de războiu.

Bruno Mall concepe retragerea din circulaţie a unui număr considerabil de hîrtie monedă. Cu toate nedreptăţile inevitabile care vor urma, expedientul acesta nu va fi atît de crud ca falimentul hîrtiei-monedă. Prin retragerea parţială se poate opri scumpirea artificială în măsura în care este cauzată prin inflaţie, îmbunătăţirea schimbului şi reluarea comerţului normal cu străinătatea. Această măsură ar putea fi combinată fie cu o reducere imediată şi moderată a datoriei consolidate, fie cu o conversiune forţată în oarecare limite.

Hoffmann preconizează o devalutare a datoriilor bazată pe revizuirea şi conversiunea în franci elveţieni a tuturor datoriilor de războiu. După ce au fost supuse stampilării, rentele ar continua să fie plătite în monedă naţională, dar după cursul schimbului cu Elveţia. Această măsură nu poate fi prejudiciabilă pentrucă ea asigură fiecăruia acelaşi putere de cumpărare şi aceeaşi garanţie de putere ca înainte. Pe de altă parte, semnele monetare în circulaţie se vor micşora şi valoarea lor va creşte în proporţie.

La acest proect d. Teillard opune două grave obiecţii: 1. nu există o măsură exactă a deprecierii; schimburile nu pot să determine ele singure mărimea reală a acestei deprecieri. 2. Această măsură ar fi foarte rău primită de purtătorii de titluri, care ar confunda-o cu bancruta parţială, ceiace ar aduce un mare prejudiciu statului.

D. Teillard arată că origina greutăţilor financiare stă în faptul că în timpul războiului popoarele au consumat mai mult decît au produs.

Orice sistem care nu se va inspira dela acest principiu va înrăutăţi situaţia.

POLITICĂ

Alfred Fabre-Luce, *La crise des Alliances* essai sur les relations franco-britanniques depuis la signature de la Paix (1919-22), B. Grasset, Paris.

Incă dela Congresul din Versailles, Anglia, care îşi realizase toate scopurile, se teme ca nu cumva iritind pe cei învinşi să se

întîrzie „lichidarea tuturor aventurilor". Cu acest spirit vine ea la conferinţele din 1920; soluţiile date problemei turce şi „restabilirea regelui Constantin pe tronul Greciei trădează, subt o unire aparentă, profunde divirgenţi în sînul Antantei. Dezacordul franco-englez se accentuează şi mai mult prin politica deosebită dusă de aceste ţări faţă de Rusia.

La începutul anului 1921 izbucneşte în Europa o mare criză economică. Anglia o pune tot mai mult pe sama păcii din Versailles şi marii industriaşi englezi cer fără nici un inconjur revizuirea tratatului. Dimpotrivă, Franţa, sărăcită şi devastată, vede în reparaţiuni o chestie vitală. Guvernul britanic se raliază fără convingere la politica sancţiunilor şi prin acordul dela Londra, din Mai 1921, îi anihilează efectele.

Cea din urmă perioadă se începe odată cu anul 1922, cînd, cum spune autorul, „se fac încercări pentru a adapta alianţa la evenimentele săvîrşite şi la necesităţile viitorului". Adaptarea s'a dovedit greu de realizat, aducînd eşecul conferinţei dela Washington şi apoi ruptura dela Cannes prin căderea ministerului Briand. In această zăpăceală, Lloyd George a reuşit totuşi să lanseze ideia Pactului european şi a Conferinţei economice internaţionale la care să fie chemate şi Sovietele.

Bilanţul cooperaţiei aliaţilor, la a treia aniversare a tratatului din Versailles, apare cu un mare deficit. Curba politicei engleze şi-a reluat linia ei tradiţională, desprinsă dela polul de atracţie al pericolului comun, pe cînd Franţa cunoaşte acest pericol de veacuri şi suferă încă prin ultima lui izbucnire.

Autorul se întreabă dacă aceste două puncte de vedere deosebite vor duce la o altă orientare în politica Franţei, şi crede că a sosit momentul unei lichidări cu vecina ei insulară.

G. Pannunzio, *La Russia dei Soviet,* Maria Capua Vetere, Casa editrice La Fiaccola.

Prima parte a cărţii cuprinde o serie de articole pe care autorul le-a scris în Finlanda şi în Estonia unde urmărea operaţiile războiului dintre armata albă şi bolşevici, din primăvara şi vara anului 1919.

Aceste articole fiind favorabile bolşevicilor n'au fost publicate atunci în întregime.

A doua parte a cărţii cuprinde impresii asupra Rusiei din 1921 şi amănunte despre funcţionarea regimului sovietic, mai ales cu privire la instrucţiunea publică şi asistenţa socială.

ŞTIINŢĂ

Dr. Simon Freud, *Introduction à la Psychanalyse,* traduit de l'allemand par le Dr. S. Jankélévitch, éd. Payot, Paris.

Savantul profesor dela Facultatea de medicină din Viena a legat numele său de psiho-analiză, adică de analiza psihologică aplicată în domeniul inconştientului, prin cercetările sale asupra tratamentului boalelor nervoase, şi mai ales asupra manifestărilor vieţii subconştiente.

S. Freud cercetează mai întîiu „actele neizbutite": lapsus, greşeli de citire, afirmaţii eronate, şi găseşte sentimentele, gîndurile latente ale autorului lor. Din punctul de vedere al teoriei sale, visele au cea mai mare importanţă. Ele se împart în visuri somatice, rezultate din starea organică, fără interes, şi visuri psihice, formate cîteodată din idei coherente, dar de cele mai multe ori vagi şi flotante. Adesea, visul aduce la suprafaţă dorinţe stăpînite în timpul zilei de eul conştient, idei latente pe care le înfăşură în simboluri, pentru a nu neliniştii conştiinţa şi a trezi pe cel care visează. De aici rezultă greutatea de a creia din nou visul cînd sîntem treji. Tot aici îşi găsesc explicaţia acele idei de crimă, răzbunare, de satisfacere a dorinţelor, mai ales acele „visuri murdare" cum le zicea Horaţiu şi pe care Freud le numeşte *libido*. Subt pătura educaţiei, a religiei, a moralei, instinctele animale comprimate se întorc la scopuri utile, fac să revie în noi primitivul.

De aici d-rul Freud scoate o serie de consecinţe foarte importante.

Primitivul se găseşte la copil, ale cărui vise sînt manifestarea ideilor impure. O dovadă este mitul clasic al lui Oedip, asasinul tatălui şi apoi soţul mamei sale. Freud conchide că afecţiunea copiilor pentru mama lor ascunde în ea o influenţă sexuală.

El crede că visul este logic, de unde responsabilitatea fiinţei imorale şi abjecte a celui care visează.

A doua parte a lucrării se ocupă cu studiul „nevrozelor". O mică depărtare desparte fiinţa sănătoasă de cea morbidă. Freud se ocupă de amintirile traumatice, de izbiturile bruşte şi violente care produc oarecare stări patologice. Cînd e sănătos, omul alungă ideile tulburătoare, le stăpîneşte şi le afundă în subconştient. Dar ele pot să izbucnească fie în vis, fie în somnul provocat, fie în altfel Şi, bine înţeles, printre aceste idei, acele născute din libido sînt cele mai vii. Medicul trebue să caute printr'o anchetă îndemînatică şi meticuloasă care sînt ideile latente ale bolnavului pentru a le găsi tratamentul căci, după descoperirea lui Brauer, simptomele maladiei dispar îndată ce cauze lor a devenit conştientă.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

Ante-proect de Constituţie, întocmit de secţia de studii a partidului ţărănesc, cu o expunere de motive de C. Stere, Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 20 lei.

Karl Kautsky, *Dela Democraţie la Robia de stat*, Bibl. Politică, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Mircea Gheorghiu şi Gr. Avakian, *Din lirica armeană*, Traduceri, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 35 lei.

Mihail Sorbul, *A doua tinereţe*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Duiliu Zamfirescu, *Viaţa la ţară*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 30 lei.

Barbu Delavrancea, *Paraziţii*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Ioan Margall, *Laude*, trad. de Al. Popescu-Telega, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 30 lei.

H. St. Streitman, *Revizuiri*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Benedetto Croce, *Elemente de Estetică*, trad. de St. Neniţescu, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 24 lei.

C. Sandu-Aldea, *Despre sămănături*, Edit. „Cultura Naţională", 1921, Bucureşti, Preţul 14 lei.

Ion Enescu, *Ingr săşmintele şi folosirea lor practică în agricultură*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 30 lei.

Ramiro Ortiz, *Renaşterea la Florenţa*, Edit. „Cultura Naţională", 1922 Bucureşti, Preţul 45 lei.

Ricardo Léon, *Iubirea iubirilor*, tradus din spanioleşte, de Al. Popescu-Telega, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Pr. 35 lei.

Nicolae Petr scu, *Fenomenele sociale în Statele-Unite*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 24 lei.

Ion Popovici-Bănăţeanul, *D n viaţa meseriaşilor ardeleni*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 1 leu.

N. Gane, *Nuvele*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 1 leu.

M. Eminescu, *Proză*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 2 lei.

A. Gorovei, *Votul obștesc*, Bibl. „Cunoștințe Folositoare" No. 10, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 20 lei.

Mariu I. Stănoiu, *Regimul cerealelor și dezastrul economic*, Edit. „Ramuri", 1922, Craiova, Prețul 6 lei.

Prof. I. Simionescu, *Finlanda*, Bibl. „Cunoștințe folositoare" No. 4, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

Dr. Emil Gheorghiu, *Sifilisul și alte boale lumești*, Bibl. „Cunoștințe Folositoare" No. 8, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

Alphonse Daudet, *Niverneza*, trad. de Ion Bîrseanul, „Biblioteca Minerva", No. 26, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 3 lei.

Louis Jacolliot, *In țara Fachirilor*, Trad. de Nicolae Pandelea, Bibl. „Minerva", No. 27, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 3 lei.

Maria N. D. Costeanu, *Sbuciumul unui savant*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 16 lei.

Pierre Loti, *Pescar de Islanda*, Trad. de C. Sandu-Aldea, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 18 lei.

N. Batzaria, *Sărmana Leila*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 22 lei.

I. C. Vissarion, *Subt călcăi* (Note și schițe din timpul Nemților), Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 20 lei.

M. Sadoveanu, *Amintirile căpitanului Gheorghiță*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 20 lei.

G. Nastase, *Basarabia*, Bibl. „Cunoștințe folositoare" No. 6, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

Petre Ispirescu, *Fă-frumos cu părul de aur*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni" No. 98 99, 1922, București, Prețul 2 lei.

Anuarul II pe anul școlar 1921 1922 al Liceului „Dragoș Vodă" din Cîmpulungul Bucovinei, 1922, Cîmpulung.

Căpitanul Iulian Popovici, *Cană Galileii*, Edit. Librăriei „Lumina", 1922, București, Prețul 20 lei.

A. Maior, *Omega* (Tragi-comedie), Atelierele „Adevărul", 1922, București, Prețul 20 lei.

Marcel Bibiri Sturia, *Asasinatul Zenaidei Spinescu*, (Spovedaniile unui acuzat. Impresiile unui deputat în temniță) 37 schițe în text. La chioșcuri și librării, Prețul 18 lei.

N. Dașcovici, *Principiul Naționalităților și Societatea Națiunilor*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 30 lei.

Eug. Boureanul, *Mitologia Eddelor* (scandinavă), Edit. „Sportul", 1922, București, Prețul 15 lei.

Eug. Boureanul, *Intr'o noapte de vară*, Edit. Casa Școalelor, 1922, București, Prețul 16 lei.

Eug. Boureanul, *Comoara Logofătului*, Edit. „Sportul", 1922, București, Prețul 15 lei.

C. Rădulescu-Motru, *Nietzsche*, Edit. „Reforma socială", 1922, București Prețul 18 lei.

D. Drăghicescu, *Partide politice și clase sociale*, Edit. „Reforma socială", 1922, București, Prețul 20 lei.

Alexandru Bilciurescu, *Morții* (Versuri), Tip. „Convorbiri Literare", 1922, București, Prețul 10 lei.

Romînii din patru unghiuri, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni" No. 100 102, Edit. „Cartea Romînească", 1922 București, Prețul 3 lei.

Vasile Vîrcol, *Grai și suflet*, încercare de psihologie a poporului prin studiul limbii, Tipografia Bejan, 1922, T.-Severin, Pr. 20 lei.

Mercure de France, 15 Novembre; *Adevărul Literar și Artistic*, No. 100 105; *Solidaritatea*, No 4–6; *Buletinul Muncii și al ocrotirilor sociale*, No. 4–5; *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations*, No. 10; *Izvorașul*, No. 2; *Ilustrația*, No. 10; *Școala Basarabiei* No. 5; *Slove*, No. 6; *Cîmpul* No. 19. *Revue internationale du travail*, No. 4; *Foaia plugarilor*, No. 10 11; *Revista Infanteriei*, No. 251; *Ideea Europeană*, No. 106; *Gîndul nostru*, No. 18; *Flamura*, Octombre; *Năzuința*, No. 5; *Revista Vremii*, No. 23; *Cosînzeana*, No 19 20; *Educația*, No. 7–8; *Biserica Ortodoxă Romînă*, No. 12; *Sburătorul literar*, No. 42–47; *Noua Revistă Bisericească*, No. 12–14; *Annales des mines de Roumanie*, No 9; *Lupta economică*, No. 29–35; *Muguri*, No. 1 4; *Pastortüz*, No. 47; *Copilul evreu*, No. 1; *Biblioteca Copiilor și a Tinerimei*, No. 11 12; *Choses de théâtre*, No. 11; *Țara noastră*, No. 8; *Bulletin de la Section Scientifique*, No. 1–2 și 7–10; *Muzica*, No. 5; *Albina*, No. 28–37; *Revista Societății Tinerimea Romînă*, No. 5–6; *Pandectele Romîne*, No. 10; *Transilvania*, No. 7–8; *Revista Moldovei*, No. 6–7; *Gîndirea*, No. 6 7; *Lumina creștinului*, No. 8; *Dobrogea economică*, No. 5 6; *Sămănătorul*, No. 9–10; *Moldova dela Nistru*, No. 8–9; *Hiena*, No. 2–3; *Viața Agricolă*, No. 1–21; *Drum Nou*, No. 8.

Duminica poporului, No. 40. *Danubiul*, *Glasul Bucovinei*, *Infrățirea*, *Patria*, *America*, *Gazeta Transilvaniei*, *Straja* (Iași). *Presa Sanitară*, *Unirea*, *Galații Noi*, *Tüz*, *Primăvara*, *Romînia*, *Cuvîntul Poporului*, *Buharestskia Novosti*, *Victoria*, *Straja* (Craiova), *Școala Nouă*.

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcţia revistei, au scopul să dea cetitorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Pentru cucerirea Rusiei

El zic: „Pace", dar gindesc—„Petrol".

(Simplicissimus)

Ursul...

Europa.—Nu mă strînge aşa tare!
Rusul.—Imi pare rău, dar d-ta m'ai invitat la joc şi ăsta e felul meu de a dansă... *(Le Rire)*

Chestiunea Datoriilor

Bătrîna Europă, către Unchiul Sam:—Va să zică vrei să mă despoi de tot?...
(Il Travaso).

La index...

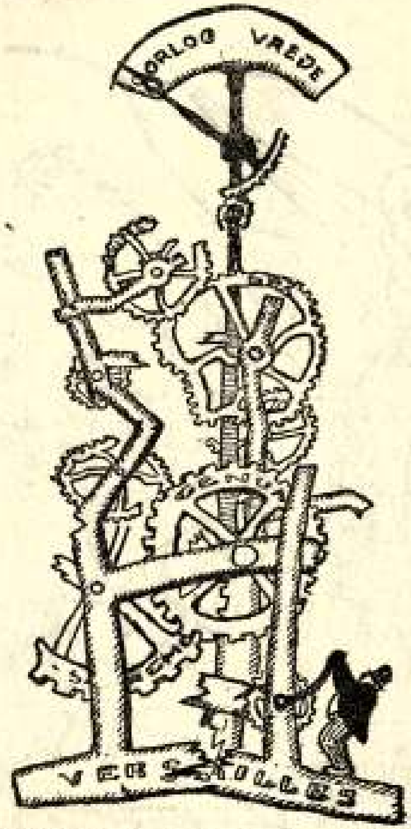

Sfîntul Oficiu interzice întreaga operă a lui Anatole France.

Maestrul.—In sfîrşit, Pédauque, era şi vremea! Vînzarea cărţilor mele începuse să meargă cam slab.

(Le Rire)

Problemă fără deslegare

Tratatul din Versailles și numeroasele conferințe care i-au urmat, constitue un aparat cu mecanismul de sigur defectuos. Cum s'ar putea nădăjdui că acul va trece dela cuvintul „Războiu" la cuvintul „Pace" ?

(Notenkraker)

Un celebru doctor, descoperind în lacrămi cîteva prețioase proprietăți antiseptice, a instalat numaidecît o uzină care să-i exploateze descoperirea.

(Punch).

„GENERALA"

SOCIETATE ROMÂNĂ DE ASIGURĂRI GENERA

ÎN BUCUREȘTI

Capital deplin vărsat Lei 15.000.000
Fonduri de *garantii la finele anului 1920 Lei* **79.036.264,32**
Face asigurări în ramurile

„Incendiu" „Grindină" „Transport"

„Furt" „Accidente" „Viața"

În condițiunile cele mai avantajoase.

Reprezentanțe și agenții **în toată țara**

ENGROS ENDETAL

S. M. Iscovitsch

STR. SELARI 3. BUCUREȘTI (COLȚ COVACI)

FONDATĂ 1832 TELEFON 30/62

IMBRĂCĂMINTE BĂRBĂTEASCĂ
DEPOSIT DE POSTAVURI
ATELIERE DE CONFECȚIUNI

BANCA MINELOR

SOCIETATE ANONIMA

CAPITAL LEI 60.000.000

București, Str. Scaune No. 7 (Piața Rosetti). Telef. 39/60

Face tot felul de operațiuni de Bancă, imprumută pe gajuri, cesiuni, etc.

Se ocupă în special cu:

Exploatări și explorări miniere, participări la întreprinderi miniere, construcții de ateliere, fabrici și instalațiuni miniere

Cumpără și vinde produse miniere.

Primește depuneri spre fructificare.

Banca de Scont a Romîniei

SOCIETATE ANONIMA

Capital Lei 80.000.000. — Rezerve Lei 25.000.000

Sediul Central: BUCUREȘTI, Strada Lipscani 5

Sucursale: Constanța, Galați, Focșani, R.-Vâlcea, Sibiu, T.-Măgurele, Tulcea.

Execută toate operețiunile de Bancă, cumpără și vinde efecte publice și acțiuni, face avansuri asupra valorilor de bursă, emite scrisori de credit și de garanție pentru Străinătate

PRIMEȘTE DEPUNERI SPRE FRUCTIFICARE

Secțiune specială pentru mărfuri

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Alecsandri, Iași.**

Institutul de arte grafice și editură „Viața Romînească", precum și revista „Viața Romînească" sînt reprezentate la București de d. D. D. Patrașcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din București

Pentru tot ce privește Revista „Viața Romînească", ca: abonamente, anunciuri, și pentru toate editurile societății Viața Romînească din Iași, cetitorii din Capitală se pot adresa și sucursalelor din București:

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

922 ANUL XIV. DECEMBRE No. 12

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 12.

1922

VIAȚA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 200 lei; jumătate an 100 lei. Numărul 20 lei. — Pentru străinătate: un an 350 lei; jumătate de an 175 lei. Numărul 30 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ
Iaşi, Strada Alecsandri No. 10—12.
ANUL XIV

Pentru siguranţa primirii regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 65 lei pentru străinătate.

CONDIŢIILE DE ABONARE:

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului pe anul 1923 este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an	200 lei
Pe jumătate an	100 „
Un număr	20 „

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	350 lei
Pe jumătate an	175 „
Un număr	30 „

Abonaţilor şi Acţionarilor Societăţii li se acordă o reducere de 10 la sută din preţul volumelor editate.

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921 şi 1922 se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţ de:

100 lei colecţia pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922
inclusiv spesele de porto.

Administraţia.

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

Capital Social vărsat 12.000.000 Lei

ADRESA TELEGRAFICĂ:
„BANCANAT"

AGENȚII:

Arad
Bacău
Bârlad
Bazargic
Botoșani
Brăila
Brașov
Buzău
Călărași
Câmpulung
Caracal
Cernăuți
Chișinău
Cluj
Constanța
Craiova
Dorohoiu
Fălticeni
Focșani
Galați
Giurgiu
Huși
Iași
Oradia Mare
Piatra-N.
Pitești
Ploești
Râmnicu-Sărat
Râmnicu-Vâlcea
Roman
Satu Mare
Sibiu
Sigișoara
Sighet. Marmației
Silistra
Simlăul Silvaniei
Slatina
Târgoviște
Târgu-Jiu
Târgul Mureș
Tecuci
Temișoara
Tulcea
Turnu-Măgurele
Turnu Severin
Vaslui

Compania Generală de Electricitate

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÎNĂ
BUCUREȘTI

Face cunoscut că și-a complectat depozitul de materiale electrice cu:
CONDUCTE, BECURI, ȚEAVA, ISOLATOARE, INTRERUPTORI, etc. etc.
și invită vechea sa clientelă a-i adresa comenzile cu toată încrederea ca și în trecut;
Face orice fel de instalațiuni de uzini electrice centrale de transmisiuni de forță precum și instalațiuni de lumină electrică în legătură cu rețeaua electrică a orașului.

Mare stoc de Becuri cu fir metalic de 10 lumini cu consumația cea mai redusă

Importante transporturi de mașini și materiale electrice pe drum

Birourile și depozitele: Str. C. A. Rosetti 3.

TROIANO BROTHERS

Departamente: Mărfuri: Technic
BUCUREȘTI
Birou Str. Matei Milo 1 — Deposit Calea Griviței 252

Livrează prompt din deposit
CU PREȚURI REDUSE

ARTICOLE DE MENAJ

VASE de EMAIL și ALUMINIUM, TACIMURI de ALPACA, de ALUMINIUM, BRITANIA (Zinnstahl)
CUȚITARIE de TOT FELUL (Fabricațiune Solingen)
CAPSE PATENTE (Koh-i-noor) toate mărimile albe și negre
ACE DE CUSUT toate dimensiunile
BRICEGE, BRICE, APARATE de RAS
FOARFECI asortiment complect
COASE de calitate superioară 75 cm.
(Gestanzt. nachgehämmert)

ARTICOLE DE PIELE

GEAMANTANE, PORT-VISITE, GENȚI de DAMA
MAPE de BIROU etc., calități superioare
ASORTIMENT COMPLECT
Expediții și în provincii

„ATLAS"

Societate în num. colectiv pentru comerţul şi industria petrolului

BUCUREŞTI, Str. Ioan Ghica 9
Adresa telegr. „ATLASPETROL"
Telefon 26 53

EXPORTA în tancuri şi în cisterne :
Benzină de aviaţie, uşoară, mijlocie şi grea,
White-spirit, motorină şi petrol lampant.
Uleiuri minerale destilate şi rafinate
de orice viscositate.

F. WOLFF

BUCUREŞTI — STR. SF. DUMITRU 3

Fabricele metalurgice la Filaret şi Constanţa: Cazane de aburi, Rezervoare de fier de orice mărime. Construcţiuni de fier, Transmisiuni, Injectoare de păcură. Balamale, broaşte, şarniere.

Birou Technic: Instalaţiuni de apă, de calorifere şi de ars cu păcură.

Depozit de articole technice, Motoare cu benzină, unelte, armături, pietre şmirghel, cabluri de sîrmă de oţel, pompe, oţel de scule englezeşti, etc.

Banca Romînă
DE
Comerţ şi de Credit din Praga

Societate Anonimă

CAPITAL STATUAR LEI 75.000.000

PRIMA EMISIUNE: LEI 20.000.000

Adresa telefonică: Cominbanca—Bucureşti Str. Lipscani No. 2

TELEFON 15 ; 10

Face toate operaţiunile de bancă în ţară şi străinătate. —Primeşte depozite spre fructificare.—Inlesneşte orice operaţiuni financiare.

ADMINISTRAŢIA CENTRALĂ
A

Moşiilor şi Fabricelor
Principelui B. Ştirbey

Bucureşti. — Calea Victoriei 121

Fabrica de Conserve „Buftea". Instalaţiune înzestrată cu maşinele cele mai moderne pentru o producţiune zilnică de 20.000 cutii. Conservează legumele şi fructele, cultivate pe ferma „Buftea", imediat după ce au fost culese, păstrîndu-şi astfel gustul şi frăgezimea lor naturală. Produsele fabricei precum: *Conservele de legume, Compoturile, Marinata de peşte* sînt recunoscute ca cele mai bune. De vînzare pretutindeni.

Fabrica de Vată şi Pansamente „Buftea". Singura fabrică în România. Furnizoarea autorităţilor, drogheriilor şi farmaciilor pentru: *Vată hidrofilă*, în orice mărimi de pachete, *Tifon Hidrofil* şi *Feşi de tifon* de toate dimensiunile. Calităţi superioare.

Pivniţile Ştirbey. Furnizorii Serviciului Maritim Romîn şi al Companiei Internaţionale a Vagoanelor Restaurante.

Vinuri superioare de Drăgăşani din viile proprii. Specialităţi preferate de publicul consumator ales. De vînzare la magazinele de băuturi, restaurante, bodegi şi cabaretuti de primul rang.

Pepinierile „Buftea". Cea mai mare instalaţie agricolă de acest gen. Furnizează: *Viţe americane altoite* şi nealtoite, din cele mai bune varietăţi recunoscute; *pomi roditori; arbori de alee şi ornament*, brazi, trandafiri etc.
Catalogul se trimite la cerere.

Situaţia în Rusia înainte de războiul mondial

1

Apărată la Nord de Oceanul Glacial şi teritorii imense, din toate celelalte părţi de sărăcia proprie, care nu ispitea pe vecini; liberată de Tătarii Cazanului şi Astrahanului, prin decăderea acestora, — din secolul al XVII-lea Rusia a devenit stat absolutist militar, acaparator al vecinilor.

Subt felurite devize nobile, mai ales ale ortodoxismului, eliberator al Creştinilor [1] de subt jugul păgîn sau al ţăranilor [2] de subt stăpînitorii lor, catolici sau protestanţi, — absolutismul rusesc s'a întins pe două continente, dela Marea Baltică până la Marea Neagră, dela Marea Galbenă, dincolo de Munţii Caucazului până la Dunăre şi Prut şi până în Galiţia, Posnania, Silezia şi Prusia.

Adunînd şi supunînd un imens teritoriu, [3] cu o sută optzeci milioane de locuitori; stăpînind şi dispunînd de bogăţiile şi

1 În ce priveşte Balcanii şi Caucazul.
2 Finlanda, Polonia, Letonia.
3 „Apologiştii ţarismului găsesc foarte natural că o pretinsă fatalitate istorică face din Rusia un stat „în perpetuă formaţiune", chiar vorbind în sens strict geografic, şi că imperiul se măreşte în fiecare secol cu cîteva zeci de mii de kilometri patraţi (50.000), aşa încît, — după vorba panslavistului Acsacov, — după o existenţă milenară, „păreţii casei" pe care o locuesc Ruşii, nu sînt încă aşezaţi definitiv şi nici chiar temeliile săpate pretutindeni". (Max Hoschiller. *Le mirage du sovietisme*, — Paris, 1921, p. 78).

rezervele popoarelor subjugate consecutiv: Tătari, Turci, Fini, Estoni, Ucrainieni, Moldoveni, Bulgari, Nemţi, Evrei şi multiple neamuri din Caucaz, Turchestan, Siberia, Coreia, Manciuria, etc.; exploatînd veacuri întregi puterea de muncă, energia, capacitatea fizică şi psihică a peste douăzeci de seminţii de oameni, de diferite rase şi temperamente şi crescuţi în diferite clime,—Imperiul Rus şi-a constituit o faţadă strălucită.

Pădurile din Siberia, Arhanghel şi Vologda; cărbunele din Polonia şi Ucraina; petrolul din Caucazia; orezul şi bumbacul din Turchestan; fructele, vinul şi tutunul din Basarabia, Crimeia, Caucaz şi Turchestan; grîul din Basarabia şi Ucraina, de pe Volga şi Don; fierul din Urali şi Ucraina; aurul, platina, argintul, plumbul, blănurile şi pietrele preţioase din Siberia; bogăţii diverse şi imense de subt toate altitudinele şi longitudinile, erau la dispoziţia imperiului rusesc.

Nu este de mirare dacă, cu resurse aşa de mari şi de variate, s'au format în Metropolă o cultură şi o civilizaţie puternică, subt conducerea străinilor importaţi din Occident la început şi subt acea a localnicilor, formaţi mai tîrziu de străini, aducîndu-se pe deasupra, din toate părţile lumii, cele mai moderne (după timpuri) producţii şi invenţii ale artei, ştiinţei şi tehnicei.

Ca în toate imperiile autocrate din lume, începînd cu Vavilonul, Ninive, Egiptul, etc., oraşe, cetăţi, porturi, catedrale, teatre, monumente, muzee, etc., se clădeau subt conducerea artiştilor celor mai mari, de către satrapi, însărcinaţi să pue la muncă sclavii meşteri şi salahorii, din ordinul stăpînitorului.

„Aşa s'a clădit Petrogradul în mlaştină, pe oasele a zeci de mii de oameni, oprindu-se construcţiile de piatră în toată Rusia, subt ameninţare de confiscare a averii şi deportare, obligîndu-se toate vasele, care veneau la Petersburg din Ladoga precum şi toate căruţele, să aducă piatră şi să o predea ober-comisarului. Cine nu executa, plătea amendă mare".

„Aşa s'au clădit forturile cetăţii Petrogradului în mocirlă, cărîndu-se pămînt din depărtări în saci şi rogojini. Muncitorii, fără pîne şi adăpost, mureau ca muştele. Construirea cetăţii Petru şi Pavel a costat viaţa a o sută mii de lucrători". [1]

Aşa s'au clădit palate superbe, catedrale solemne, concepute de artişti vestiţi, în cea mai mare parte străini.

Dorinţa de a străluci în faţa Europei, de a pune în uimire sau a sfida popoarele subjugate, determina clădiri de catedrale acoperite cu aur (Varşovia), oraşe nouă ca Odessa, Cherson (construit de Hovard), Libau, Port-Artur şi Dalnii, construite sub Neculai al II-lea.

Gusturi rafinate erau satisfăcute, construindu-se muzee,—ca Ermitajul Ecaterinei II sau muzeul Alexandru III, în care se adunau minuni ale artei mondiale,—sau înălţîndu-se monumente, ca cel făcut de Falconett, „reprezentînd Rusia primitivă, subt forma unui cal sălbatec, ridicat asupra prăpastiei în două picioare de pintenii şi frîul stăpînului călăreţ, Petru I", sau ca acel, făcut de Trubeţcoi, „reprezentînd Rusia secolului XIX, subt forma unui cal înfipt fără mişcare în pămînt, cu capul plecat şi îndoit subt greutatea lui Alexandru al III-lea, întors cu spatele spre capitală",—şi sute de alte monumente şi statui de împărătese, împăraţi, generali, etc.—care împodobeau ţara şi eternizau fala stăpînitorilor. [1]

1 Merejcovsky vol. XII pag. 8, *Curcubee de iarnă.*

Capriciul direct al monarhului ori slugărnicia celor din jurul lui, doritori de a-i realiza chiar şi un gînd neexprimat, determinau tăierea de bulevarde drepte, luminate, plantate, pavate, trecînd în cel mai scurt timp peste toate piedicile unui oraş vechiu. [2]

Capriciul stăpînului Nicolae I hotărî ca linia de cale ferată Petrograd-Moscova, să fie matematic dreaptă, fără deviare sau abatere la vre-o altă aşezare omenească din apropierea ei. [3]

Poezia cultă începe cu moldovenii Cantemir şi Herasc(u)ov şi prin cîntarea Ecaterinei II de către Derjavin şi Lomonosov.

Istoria începe cu Caramzin din anturajul lui Alexandru I, şi cu Bantăş (Camensky)

Teatrul, baletul, muzica şi literatura, încep încurajate fiind de împărătese şi împăraţi.

Se înţelege că, la început, toată arta, cultura şi civilizaţia, născute din voinţa sau subt scutul Curţii şi cu resursele imperiului, erau sclavele unui cerc restrîns.—Încetul cu încetul, trecînd generaţii, lărgindu-se cercurile, înmulţindu-se populaţia orăşenească, rafinîndu-se gusturile, selecţionîndu-se forţele, poezia, literele, istoria, ştiinţele, artele, tehnica şi meşteşugurile, ne mai putînd fi stăpînite şi prin natura lor însăşi, ajungînd la o maturitate şi la o existenţă semi-independentă din resursele ţării,—s'au eliberat de subt influenţa directă a stăpînitorilor.

Incontestabil că literatura rusească, izvorîtă din adîncimile diferitelor rase, creată în limba rusască de către autori de diferite neamuri, este una din cele mai bogate producţii asemănătoare ale omenirii întregi.

Arhitectura, sculptura, pictura, muzica, ştiinţele, au primit şi ele contribuţiuni dela toate neamurile din Rusia.

Metropola era plină de bogăţia şi strălucirea artelor şi ştiinţelor, a culturii şi a civilizaţiei.

În provincie, cu toate sforţările satrapilor, trimişi din Metropolă, resursele fiind mai mici, literatura şi arta, cultura şi ci-

1 Merejcovsky, vol. XII, pag. 156—157 „Scroafa mamă".
2 Bulevardul Camenoostrovsky, construit în trei luni pentru Alex. III, dela Palatul de Iarnă din centrul oraşului, la periferie.
3 Merejcovsky.

vilizaţia erau inferioare, reflectînd totuşi o parte din strălucirea şi solemnitatea centrului.

Toate lucrurile din Rusia erau mari şi se exprimau cu cifre absolute imense.

Armata: milioane.

Drumuri de fier: zeci de mii de kilometri.

Culturi agricole şi păduri: milioane de hectare.

Cărbune, păcură, fier, oţel, tuciu, bumbac, lînă, stofe, hîrtie, minereuri, carne, grăsime, mărfuri,—import, export: milioane de tone.

Vite de toate felurile: zeci de milioane.

Bugetul statului, finanţele, împrumuturile, băncile, comerţul: miliarde de ruble aur.

Maşini, forţă motrice: milioane de cai putere.

Marina: mii de vapoare.

Şcolari, poliţişti, funcţionari: milioane.

Cărţi, reviste, jurnale: tiraj de sute de mii de exemplare...

Organizarea de stat rusească era veche, încercată, făcută de străini, chemaţi încă dela începuturile statului rusesc, căci letopiseţul lor spune: „Au chemat pe străini, zicînd: Ţara noastră este mare şi bogată, dar rînduială n'are; veniţi şi ne stăpîniţi". Şi mai tîrziu, familiile domnitoare au adus străini, ca să stăpînească şi să civilizeze Rusia.

In capul statului era o dinastie, cu o vechime de peste trei sute de ani, rusască după nume, dar dela Petru al III-lea (1742) străină, după sînge (Holstein Gottorp), înrudită cu toate dinastiile mari şi mici din Europa, înconjurată de un număr mare, poate prea mare, de mari-duci, prinţi, conţi, etc.,—rude de aproape.

Puterile ţarului erau nelimitate; nici parlamentul, nici o instituţie sau persoană nu le putea atinge sau micşora. Voinţa lui era lege.

In jurul ţarului o nobilime veche şi nouă, de diferite rase şi ranguri, supusă şi credincioasă, trăind în razele căldurii şi strălucirii tronului,—conducea statul.

Cum în Rusia şeful statului era şi şeful religiei ortodoxe,—unsul lui Dumnezeu,—imediat după tron era clerul înalt, mitropoliţii şi episcopii cu sf. Sinod,—toţi credincioşi monarhului, care îi numise şi le dădea puterea şi strălucirea. Apoi venea: Consiliul de Stat cu oameni albiţi în serviciul tronului şi statului; senatul, suprema instanţă judecătorească şi administrativă; miniştrii, numiţi şi revocaţi după voinţa împăratului,—cei mai credincioşi servitori ai lui; armata credincioasă, strălucitoare de uniforme nouă şi luxoase, cu cele mai perfecte arme şi înzestrări, compusă din milioane de soldaţi, zeci de mii de ofiţeri şi mii de generali, stîlpii şi baza tronului şi statului.

Ca o concesiune pentru cerinţele timpului şi o dovadă de progres, pentru gustul occidentalilor nepricepători ai stărilor sufleteşti din Rusia (aşa se zicea), exista de curînd Duma, Parlament rusesc cu opoziţie şi partide, chiar socialiste.

Aşa era sus, în Metropolă.

In provincie, organizarea statului era mai puţin strălucitoare şi solemnă, dar după acelaşi tip.

In fiecare provincie un guvernator, de obiceiu un general, reprezentant al ţarului şi al guvernului; lîngă el mareşalul nobilimii şi episcopul reprezentant al ortodoxiei; apoi veneau: Justiţia, fiscul, şcolile, etc..

In toate şi peste tot, în Metropolă ca şi în provincie, era poliţia urbană şi rurală, cea văzută şi nevăzută, care asigura ordinea, liniştea şi credinţa către patrie şi tron, suprimînd orice manifestaţie prin viu graiu sau prin scris, pe faţă sau pe ascuns, împotriva stării de lucruri existente.

Mai erau reprezentanţe: ale oraşelor—primarii; ale judeţelor—zemstvele; ale negustorimii, breslelor, tagmelor, nobililor, tîrgoveţilor, ţăranilor, etc..

Intreaga faţadă a Rusiei era solemnă, strălucitoare, splendidă şi cu aparenţe de aşa mare tărie şi soliditate, încît toţi vecinii se temeau de ea.

China, Persia, Turcia, Romînia şi parte din Austria, erau socotite nu numai de către Ruşi, în total sau în parte, ca viitoare pradă a lor. Cei vizaţi îşi orientau toată politica, plecînd dela considerarea pericolului rusesc iminent.

Germania singură, bogată şi puternică, cu structura ei semi-autocrată, analoagă cu cea rusească, era tratată de Ruşi cu o deferenţă oarecare,—ceiace nu împiedeca pe Germania de a se lega cu Austria, Italia şi Romînia, pentru a se asigura mai bine împotriva pericolului rusesc.

Franţa, furnizoare de milioane de aur pentru militarismul rusesc, care trebuia să o asigure împotriva militarismului german, era tratată de Ruşi cu o condescendenţă adesea umilitoare. Englitera era privită ca o rivală îndepărtată şi pururi vicleană, cu care se pot stabili înţelegeri utile în China, Turchestan, Tibet, Persia, Balcani şi pe mări. Depărtatele State-Unite, care îndrăzneau să protesteze împotriva ne-vizării de consulii ruşi a paşapoartelor pentru „Americanii" de rit mozaic, erau privite în mod dezagreabil.

De şi toată organizarea, cultura şi civilizaţia Rusiei erau importate dela străini, în special dela occidentali (afară de religia ortodoxă împrumutată dela Greci şi impusă prin foc şi sabie ţăranilor),—începînd cu dinastiile de varegi şi nemţi, cu instituţiile de stat semi-prusace, curentele filozofice, artistice, politice şi literare (pseudo-clasicism, byronism, sentimentalism, romantism, realism, simbolism, etc.) şi sectele religioase (stundism, anabaptism),—totuşi atît de mare în cifre absolute era puterea împărăţiei ruseşti şi atît de sănătoasă se credea încît, în Rusia, a fost posibil să se dezvolte, să devină puternic şi să dicteze la curte, în publicistică şi în societate un curent, care declara Occi-

dentul „îmbătrînit, ramolit, putred", Germania—moartă, Franța—aproape de prăbușire, Europa—un cimitir, [1]—iar Rusia singură chemată a o reinvia, a o reface, a o civiliza... cu toate că Rusia urăște această Europă. („Luînd Constantinopolul, care trebue să fie al nostru" printr'un războiu paneuropean care este „necesar", Rusia va mîntui Europa, stabilind capitala rusească, „cea de a treia Romă" la Constantinopol, și se va creia astfel „imperiul universal rusesc subt stăpînirea țarului autocrat"). [2]

Acest curent se vede nu numai la conservatorii, reacționarii, naționaliștii și slavofilii Ruși, dar și la revoluționarii, care dădeau drept tip pentru viitoarea fază a evoluției omenirii starea primitivă—comuna rusească (mirul)— bineînțeles după dogma marxistă, așa cum o înțelegeau ei.

2

Dar toate aceste aparențe de statornicie, bogăție, putere, cultură și civilizație erau reale numai relativ,—și foarte relativ.

Dacă războiul este privit ca o boală, care pune la încercare rezistența întregului organism, sau ca un concurs, ca un examen (și, până la un punct, se poate privi așa),—în concurență cu alte state de talia lui imperiul rus era foarte slab: ori de cîte ori s'a pus la încercare cu statele orientale, el a reușit să salveze totdeauna numai aparențele,—cu mare greutate și multă diplomație; ori de cîte ori însă s'a pus la încercare cu Occidentul, sau cu o putere cu forțe occidentale (Japonia), a fost regulat bătut și s'a văzut atunci neputința lui, și cea internă și cea militară, aceasta din urmă constituind totuși singura bază a existenței lui ca stat. [3]

Până cînd în războiul mondial, imperiul rus n'a reușit să fie bătut și descompus, alături de toți aliații lui victorioși, lumea n'a crezut în slăbiciunea și putreziciunea lui.

Curentele rusești opoziționiste, reformiste sau revoluționare, popoarele subjugate sau persecutate, revoltele periodice, indicau demult lumii slăbiciunea colosului dela Nord cu picioarele de lut. Democrația europeană independentă (afară de cea franceză, care avea nevoe de Ruși, și atîta timp cît a avut această nevoe) știa și discuta slăbiciunea imperiului. Dar bănuiala că se iau dorințele drept realități, precum și contrazicerea aparentă a tuturor celor care afirmau pe de o parte slăbiciunea Rusiei cu „toate resursele ei imense", iar pe de alta se temeau că ea va acapara pe toți vecinii (începînd bine-înțeles cu Constantinopolul și Bos-

1 Dostoevschi după Merejkovschi, vol. XI, p. 179, „Profetul Revoluției rusești".

2 Ibidem, vol. XI, pag. 192.

3 Războiul cu Napoleon nu contează: Napoleon a fost învins de iarnă în Rusia și de Englejí peste tot.

forul, „fără care nu poate trăi") făceau să nu se vadă situația reală, care era cu totul contrarie aparențelor.

Cifrele absolute, deși exacte, înșelau; ele arătau albul fără umbre; numai proporțiile la sută indicau realitatea. Și prima realitate, și cea mai gravă, era că Rușii, în imperiul rus de 180 milioane locuitori, nu erau decît o minoritate de 43,3 la sută, iar nerușii constituiau majoritatea de 56,7 la sută; și aceasta după statistica Imperială Oficială din 1897. [1]

1 După recensămîntul din 1897 imperiul rus avea 129 milioane de locuitori:

Numele poporului	Mii	la sută
Ruși mari	55.673	43,3
Ucraineni	22.415	17,4
Poloni	7.931	6,2
Ruși albi	5.886	4,5
Ovrei	5 063	3,9
Chirghizi	4.084	3,2
Tatari	3.738	2,9
Nemți	1.790	1,4
Lituanieni	1.658	1,3
Bașchiri și Tepteari . .	1.439	1,1
Letoni	1.435	1,1
Gruzini	1.352	1,0
Armeni	1.173	0,9
Moldoveni	1.122	0,9
Mordvini	1.024	0,8
Estoni	1.003	0,8
Sarți	969	0,7
etc.		

S'au înregistrat atunci 146 limbi și dialecte (vezi Stankevici, Soar a pop. Rus., pag. 4 și Dicționarul Brochauz Efron edit. II).

Intr'o broșură oficială a Ministerului de Instrucție publică din Rusia (1916, Petrograd), asupra recensămîntului făcut în ziua de 18 Ianuar 1911 în școlile din Rusia, găsim clasificarea elevilor după limba maternă. Această clasificare făcută de profesorii I. A. Bodouin de Courtaineu, S. C. Bulici, N. Mar, A. D. Rudnev și A. N. Samoilovici ne dă ca *limbi materne* vorbite în Rusia:

I. Grupul slav

1) Rușilor mari
2) Rușilor albi
3) Ucrainenilor
4) Polonilor
5) Cehilor
6) Bulgarilor
7) Slovenilor
8) Sîrbo-Horvaților

II. Grupul baltic

9) Letonilor
10) Lituanilor

III. Grupul roman

11) Romînilor
12) Francejilor
13) Italienilor

IV. Grupul germanic

14) Germanilor
15) Hollandejilor
16) Englejilor
17) Suedejilor
18) Norvegienilor
19) Danejilor
20) *V. Limba greacă*
21) *VI. Albaneza*
22) *VII. Grupul indian, limba țigănească*

VIII. Grupul Iranic

23) Tadjicilor
24) Persanilor
25) Tat-ilor
26) Talișanilor
27) Curzilor
28) Afganilor
29) Ironilor (Osetini)

IX. Grupul semitic

30) Arabilor
31) Ovreilor
32) Sirienilor

Dacă luăm regiunile mărginaşe ale imperiului rus, atunci găsim următoarele date : 1

In Finlanda : 2

La o populaţie de 2.921.217

Fini	2.571.145	(88 la sută)
Suedeji	338 961	
Ruşi	*7.339*	
Nemţi	1.794	
Alte neamuri . . .	1.978	

X. Grupul iafetic arioeuropean

33) Armenilor

XI. Grupul iafetic sudic

34) Gruzinilor (carti)
35) Mingrelilor
36) Svanilor

XII. Grupul iafetic nordic

37) Lezghinilor
38) Avarilor
39) Chiurinilor
40) Lakilor
41) Udinilor
42) Darghinilor } Lezghini

43) Cecenilor
44) Inguşilor
45) Ţova-Tuşinilor } Ceceni

46) Cercheşilor
47) Bzeduhilor
48) Abhazilor } Cerkeşi

XIII. Limbi fino-ungare

49) Finilor
50) Carelilor
51) Estonilor
52) Ciudinilor } Grupul Baltic

53) Ceremişilor
54) Mordvinilor
55) Mocşanilor } Grupul Volga

56) Voteacilor
57) Permeacilor
58) Zirenilor
59) Loparilor } Grupul Cama

60) Maghiarilor
61) Vogulilor
62) Osteacilor } Grupul Maghiar de pe Obi
63) Samoezilor

XIV. Limbi altaice

64) Iacuţilor
65) Altai
66) Chirghizilor
67) Sarţilor
68) Tarancinilor
69) Turcmenilor
70) Turcilor
71) Osmano Turcilor
72) Azerbedjainilor
73) Nogailor
74) Cumiţilor
75) Tatarilor
76) Başkirilor
77) Mescereacilor
78) Teptearilor
79) Ciuvaşilor } Grupul Turcesc

80) Mongolilor
81) Bureaţilor
82) Calmucilor } Grupul Mongol

83) Tunguţilor
84) Orocenilor
85) Gold-ilor } Mandjuro-tunguz

XV. Grupul Nord-American

86) Chilleac-ilor
87) *XVI. Chinez*
88) *XVII. Corean*
89) *XVIII. Japonez*
90) Necunoscut

1 Aceste cifre sînt luate după lucrarea lui V. Stankievici : Soarta popoarelor Rusiei, Berlin, 1921.

2 Finlandejii, împreună cu Estonii, după Maghiari, constitue cea mai însemnată insulă naţională, rămasă din marea masă de rasă finică, cotropită în mare măsură de rasele vecine. La acelaşi grup aparţin : Carelii, Estonii, Laplanzii, Ceremisii, Mordva, Zirenii, Permeacii, Voteacii, Osteacii, Vogulii.

Finii au apărut în actuala lor ţară între anii 400 – 700 după Christos, ca un reflex nordic al năvălirilor barbare.

Din secolul X au început să-i atace vecinii : Danejii, Suedejii, cu scopul de a-i subjuga şi apoi subt pretextul de a-i creştina.—După lupte de secole cu vecinii, din 1323 sînt supuşi Suediei, a cărei soartă au împărtăşit-o până la 1809, cînd au fost anexaţi la Rusia.

Adică Ruşii nu formau din masa autohtonilor nici 1 la sută.

Finlanda are o întindere de circa 377 mii km. patraţi, din care 42 mii lacuri şi, din această cauză se numeşte „ţara de mii de lacuri".

E ţară săracă cu puţină agricultură, multă creştere de vite, păduri şi industrii.

Conştiinţa naţională şi politică sînt foarte desvoltate. E ţară cu cultură mare, aproape fără analfabeţi, de religie luterană.

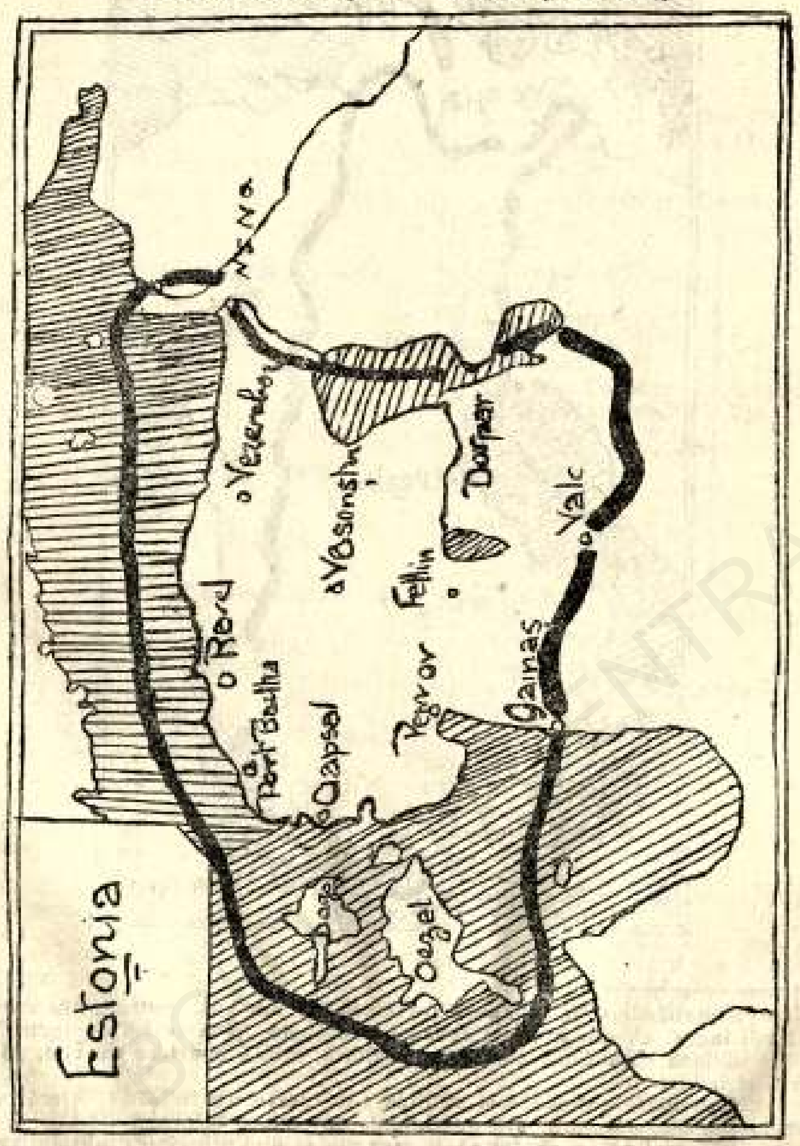
Imperiul rus a căutat să-şi exercite şi aici principiile absolutiste de rusificare, a întîmpinat însă o mare rezistenţă, cu toate străşniciile ce le aplica. (Toate datele sînt luate după V. Stankievici, *Soarta popoarelor Rusiei*, Berlin 1921).

In Estonia: 1

(Guvernămîntul Estland și ținuturile Pernov, Dorpat, Fallin, Verros și Oesel din Liflanda și Sotuchezia).

Populație totală 958.351.

Estoni	907.136 (94 la sută)
Ruși	*37.577* (3 la sută)
Nemți și alte nații .	13.638 (2 la sută)

1 Estonii sînt un popor din grupul finic, ca și Finlandejii. Au apărut între secolele IV—VII după Chr., în regiunea pe care o ocupă.

Au fost subjugați de Cruciații nemți, dela 1227.

Deși iobăgia a fost abrogată încă dela 1816, totuși poporul era extrem de exploatat de proprietarii pămînturilor.

Inceputul învierii culturale a acestui popor datează de abia dela 1845 și se datorește preotului luteran Iohan Iansen.

In Estonia, cași în Finlanda și Letonia, nu există neștiutori de carte.

Prin ajutorul asociațiilor: economice, culturale, bancare, agricole, expozițiilor și cooperativelor, extrem de numeroase, s'a dezvoltat conștiința națională și politică. Organizațiile economice au devenit în scurt timp așa de puternice, încît Estonienii au ajuns stăpîni în orașele lor și formează în ele marea majoritate, fenomen singular, întru cît la vecinii lor, Letoni și Lituani, orașele sînt înstrăinate.

Estonia este țară de agricultori și crescători de vite. Sînt multe păduri.

Imperiul Rus și aici ca și în toate părțile, a căutat fără succes să rusifice masa.

(Toate datele, după V. Stankevici. *Soarta popoarelor Rusiei*).

In Lituania: 1

(Ținuturile locuite de Lituanieni în guvernămintele Covno, Suvalky, Vilno, Curlanda, Grodno). Populație totală 2.158.630.

Lituanieni	1.434.428 (65 la sută)	Poloni	195.480 (9 la sută)
Ruși . .	*96.916* (4 la sută)	Nemți	48.408
		Ovrei . . .	270.920

1 Lituanienii sînt un popor cu o limbă veche, indo-europeană,

In Letonia: 1

(Guvernămîntul Curland, Ţinuturile Riga, Valc, Venden, Volmar din Liflanda, Latgalia; ţinuturile Linţin, Reiţa şi Dvinsc).

Totalul Populaţiei 2,000.000.

Letoni	1.316.169	(68,2 la sută)
Ruşi	*233.667*	(12,2 la sută)
Nemţi	136.552	(7,1 la sută)
Ovrei	119.569	(6,2 la sută)
Lituani	25.315	(1,3 la sută)

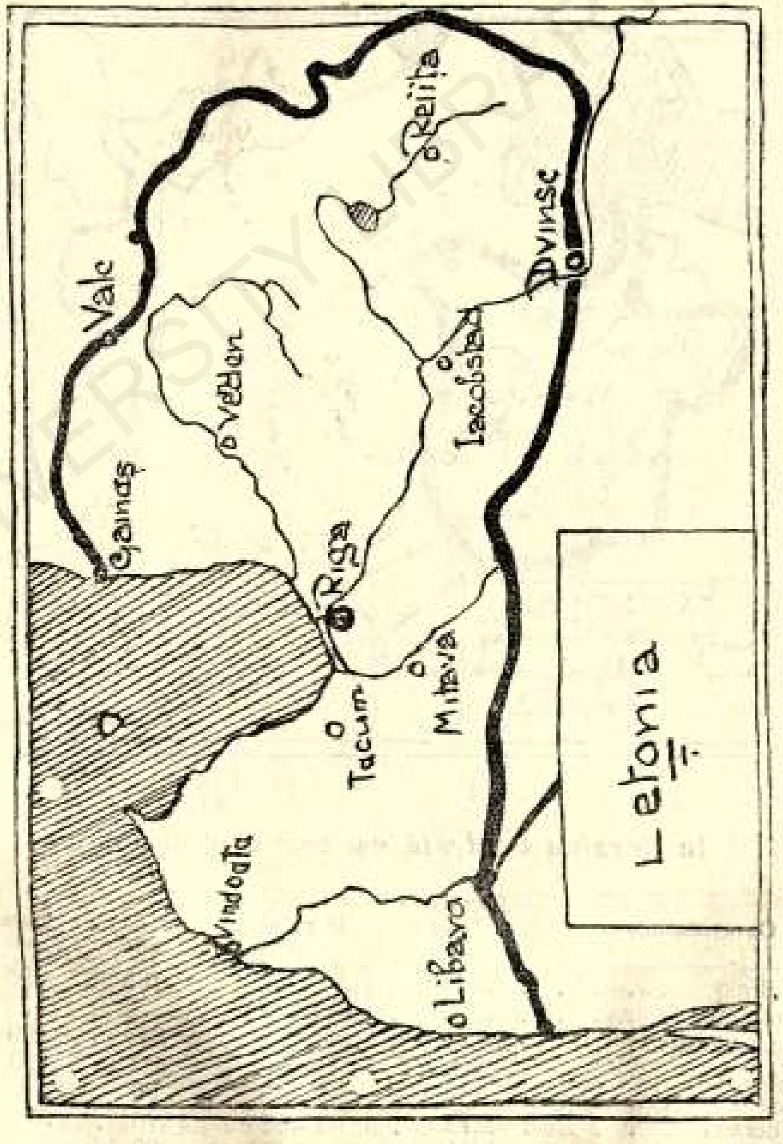
cu foarte multe asemănări cu sanscrita; ei alcătuiau altădată un stat puternic, în luptă cu Cruciaţii germani, apoi cu Polonii, în statul cărora au intrat formînd uniune pentru a fi subjugaţi pe urmă de Ruşi. Au rezistat Germanilor, Polonilor, Ruşilor, păstrîndu-şi cultura naţională.

Ruşii i-au persecutat rău, în special dela 1865, cînd le-au închis toate şcolile locale, inclusiv universitatea din Vilno, şi au oprit tiparul cu litere latine (1865), ceiace s'a socotit ca lovitură împotriva religiei (Lituanienii sînt catolici şi nu sînt slavi). Părea, pentru cercetătorul superficial, că Lituanienii sînt „candidaţi" la rusificare complectă. S'a încercat până şi confiscarea cărţilor lor de rugăciuni, cu litere latine. Toate aceste brutalităţi au stingherit, au întîrziat cultura, dar au provocat ură şi rezistenţă. Instinctul naţional şi căutarea culturii i-au împins spre Prusia, unde îşi tipăreau cărţile, punîndu-le date anterioare anului 1865 şi locul tipografiei Vilno, căci cărţile vechi în mîinile particularilor erau lăsate. In ultimii ani mişcarea culturală naţională luase avînt Subt formă de cercuri culturale, corale, agricole, cooperative, etc., se utilizau toate momentele de slăbiciune a supravegherii şi s'a ajuns astfel până la formarea de partide politice. (După V. Stankevici).

1 Letonii n'au reuşit să formeze stat, au trecut în jug pe rînd la Nemţi, Suedeji, Ruşi; sînt populaţie ţărănească, profund exploataţi de baroni şi conţi germani, susţinuţi de statul rusesc, în toate formele de stăpînire medievală. Cu tot trecutul istoric foarte dureros şi alcătuirea socială bolnavă, poporul s'a menţinut cu îndîrjire şi a progresat. O parte din ţărănime prin economii şi muncă, a trecut în oraşe formînd burghezia şi intelectualii, între care a început mişcarea naţională, culturală mai întinsă, formîndu-se cercuri de cetiri, coruri, societăţi agricole. Mult au contribuit la renaşterea Letonilor, pastorii luterani, reuşind să facă ca între credincioşii lor, să nu existe neştiutori de carte. Organizarea culturală şi economică era aşa de puternică, încît cu toată stăpînirea nobilimii germane locale a tot puternice, au rezistat, nu fără revolte, reprimate violent. Nobilii germani aveau în mîinile lor administraţia, poliţia, justiţia, şcolile (politehnica Riga şi universitatea Dorpat), dreptul de numire al preoţilor luterani, creditul. Statul rusesc nu făcea decît să ajute pe Nemţi presînd pe Letoni să se rusifice.—(După V. Stankievici).

Poloni	62.700	(3,3 la sută)
Estoni	17.700	(0,09 la sută)

In Polonia

(In hotarele oficiale ruseşti) 1

Poloni mii . . .	7.032	(74,8 la sută)
Ruşi	*608*	(6,6 la sută)

1 „Tribuna ovreiască", Paris, 1920, pag. 6.

Germani mii . . . . 420 (4,5 la sută)
Ovrei . . . . 1.321 (14,1 la sută)

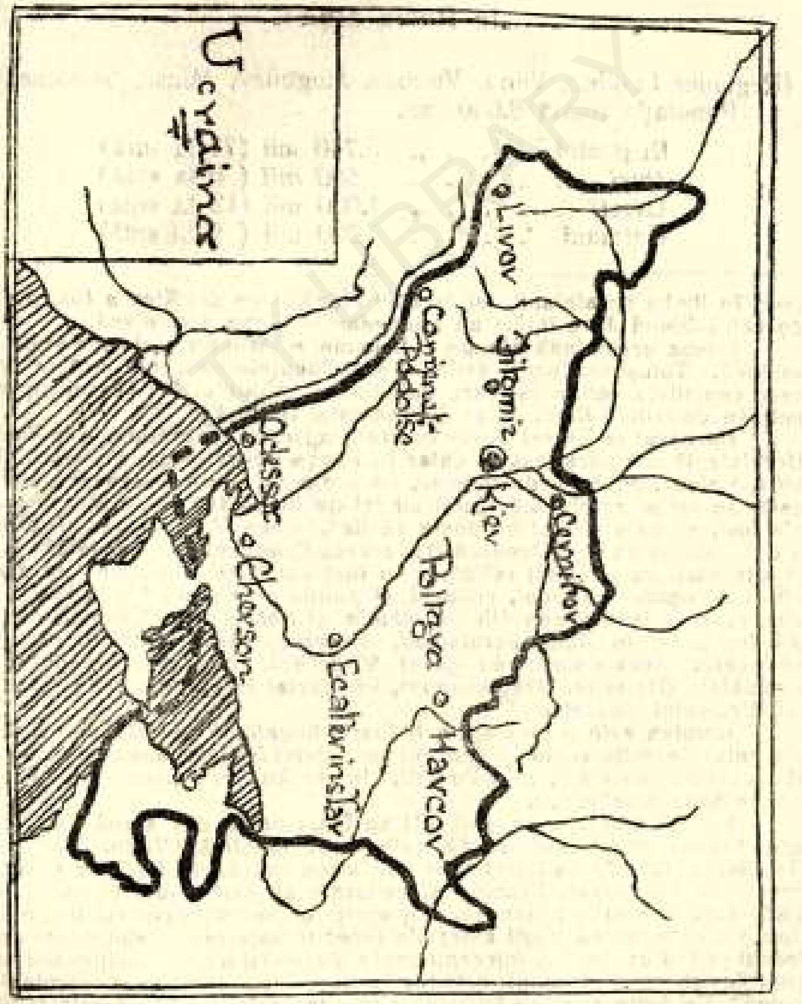

In Ucraina Centrală, așa cum o admit Rușii 1

Guvernămintele	Populație totală mii	Ucrainieni mii	Ruși mii	Ovrei mii
Volînia	2.989	2.096	105	395
Poltava	2.778	2.583	73	110
Ecaterinoslav	2.113	1.456	365	99
Harcov	2.492	2.009	441	13
Kiev	3.559	2.819	209	430
Cherson	2.733	1 462	575	322
Podolia	3.018	2.442	99	369
Total	19.682	14867	1.867	1 738
		75 la sută	9 la sută	8 la sută

1 Ucrainienii (*Ruteni, Moloruși, Rusneaci*) și după date antropologice și după limbă (Academia de științe din Petrograd, 20 Febr.

1906, comisia specială compusă din membrii Academiei: Zelinsky, Corș, Lippa-Danilevsky, Oldemburg, Faminițin, Fortunatov, Șahmatov, constată: „Împrejurările istorice au concurat la deplina disociare a regiunii ucrainiene de regiunea Rușilor; de aci deosebiri în limbile *ambelor naționalități: rusească și ucrainiană*. Viața istorică nu le-a creiat o limbă comună, din contra a mărit deosebirile dialectale cu care au apărut străbunii") și după trecutul istoric, constitue un popor aparte. Independenți la început, trec subt jugul tatar, apoi în statul polono-lituan, și de abia la 1654, teoretic, și la 1783 efectiv subt Ruși. Statul rusesc a avut o politică, care nu l-a făcut simpatic. La 1783 pentru pierderea independenței politice, clasele superioare ucrainiene au fost plătite prin introducerea iobăgiei țăranilor. Cît privește cultura, Petru cel Mare dela 1720 a oprit tipărirea a oricării cărți în hotarele ucrainiene, afară de cărțile bisericești, iar acestea trebuiau tipărite în limba rusă. Un egumen a fost oprit a tipări un acatist scris de mitro-

In Rusia albă 1

(Regiunea Grodno, Vilno, Vitebsc, Moghilev, Minsc, Smolensc).
Populația totală 8.040 mii.

Ruși albi	5.740 mii	(71 la sută)
Ruși	*500 mii*	(6 la sută)
Ovrei	1.000 mii	(12 la sută)
Germani	800 mii	(9 la sută)

---

polit în limba ucrainiană, iar la 1769 Mănăstirea din Kiev a fost oprită de cătră Sinod de a tipări un abecedar în limba ucrainiană.

Limba ucrainiană ajunge a fi numai a țăranilor; clasele avute se rusifică. Totuși instinctul național și influențele culturale străine trezesc conștiința națională, care culminează în poetul lor Șevcenco, primit rău de criticii Ruși, chiar de radicalul Belinsky.

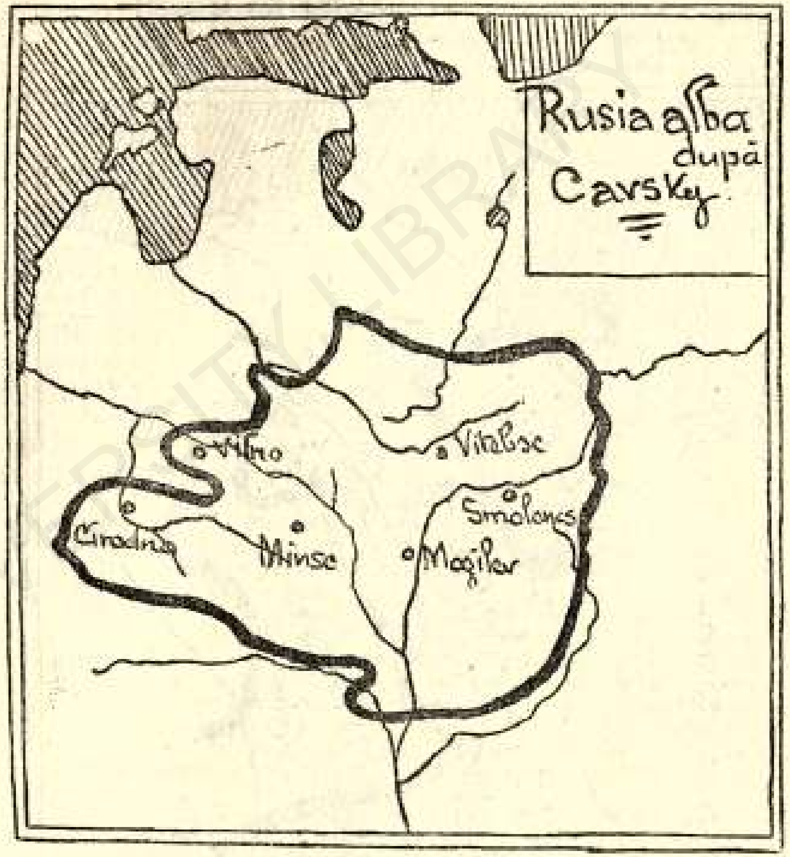
Harcovul și Kievul devin centrele mișcării lor naționale în Rusia. Ucrainienii sînt persecutați, chiar în epoca liberalismului rusesc: La 1863, Valuev, ministru de interne, dă ordin să nu se tipărească nici o carte în limba ucrainiană („nici un fel de limbă deosebită, ucrainiană, n'a fost, nu este și nici nu poate să fie", zicea Valuev), iar sf. Sinod a dat ordin să nu se tipărească traducerea Evangheliei în această limbă și alte cărți cu conținut religios. Au fost expulzați o mulțime de muncitori pe ogorul național, cultural și politic ucrainian. La 18 Mai 1876 s'au oprit: 1 importarea din străinătate și tipărirea în întreaga Rusie, a orice carte în limba ucrainiană, 2 reprezentările teatrale, lecțiile, cîntecele. Aceste opriri au durat 30 de ani. Mișcarea a emigrat în străinătate (Helveția, Dragomanov), în special în Galiția, unde s'a creiat Piemontul ucrainian.

Ucraina este o țară agricolă foarte bogată. Avînd cărbune și fier, s'a putut desvolta acolo cu ajutorul capitalului francez o mare industrie. Ucrainienii, cași noi, cași Polonii, le zic Rușilor: „moscali". (Toate datele după Stankevici).

1 Rușii albi din secolul XII au făcut parte din statul lituanian, apoi polon, avînd centrele de cultură occidentală, Vilno, Varșovia. De abia dela 1772 au intrat subt stăpînirea rusească. Până la 1865 începuturile religioase, literare și culturale au fost lăsate în pace. La 1865, după revoluția poloneză, s'a oprit orice tipărire cu litere latine, cu care scriau Rușii albi; s'a început botezarea catolicilor în ortodoxie: într'un cuvînt, întreaga orgie a statului militar-polițienesc rus, subt deviza creștinismului ortodox în luptă cu latinismul occidental polon. Cu toate acestea poporul a rezistat, mișcarea națională și culturală a continuat. S'au creiat cercuri culturale și politice, care au editat pentru popor, cărți, calendare, etc..

Paralel cu mișcările naționale ale altor popoare, a apărut ideia autonomiei, mai cu seamă pe la 1902–5. Dela 1906 a început mișcarea culturală mai intensivă, cărți, reviste săptămînale, gazete. Toată această renaștere culturală era supusă la șicane, piedici, opriri, arestări, confiscări din partea statului. La elementul național, cultural și religios de nemulțumire, (¹/₃ de Ruși albi sînt catolici), se adăoga și elementul social-economic. Pămîntul în această regiune este sărac, proprietatea mare este întinsă,—un element puternic de nemulțumire, mai cu samă față de tendințele de colonizare rusească. Al treilea element era influența poloneză. Indepărtați dela orice funcții de stat, Polonii s'au dedat în Rusia la întreprinderi și comerț, căutînd să rămie totuși, cît mai aproape de centrul lor. In Belorusia băncile, întreprinderile agricole și industriale erau în mîna lor și influența lor asupra populației era însemnată; dar ea desigur nu se exercita în folosul statului rusesc, ci tocmai dimpotrivă (După Stanchevici).

In Basarabia 1

Totalul populației 1.935.412.

Moldoveni . . .	920.919	(47,6 la sută)
Ovrei	228.168	(11,7 la sută)
Ruși	*155 774*	(8 la sută)
Bulgari	103.225	(5,33 la sută)
Ucrainieni . . .	382.169	(19,75 la sută)

In Caucazia 2

(Afară de regiunea Stavropol, Cubani și Tersc)
Totalul populației 7 milioane.

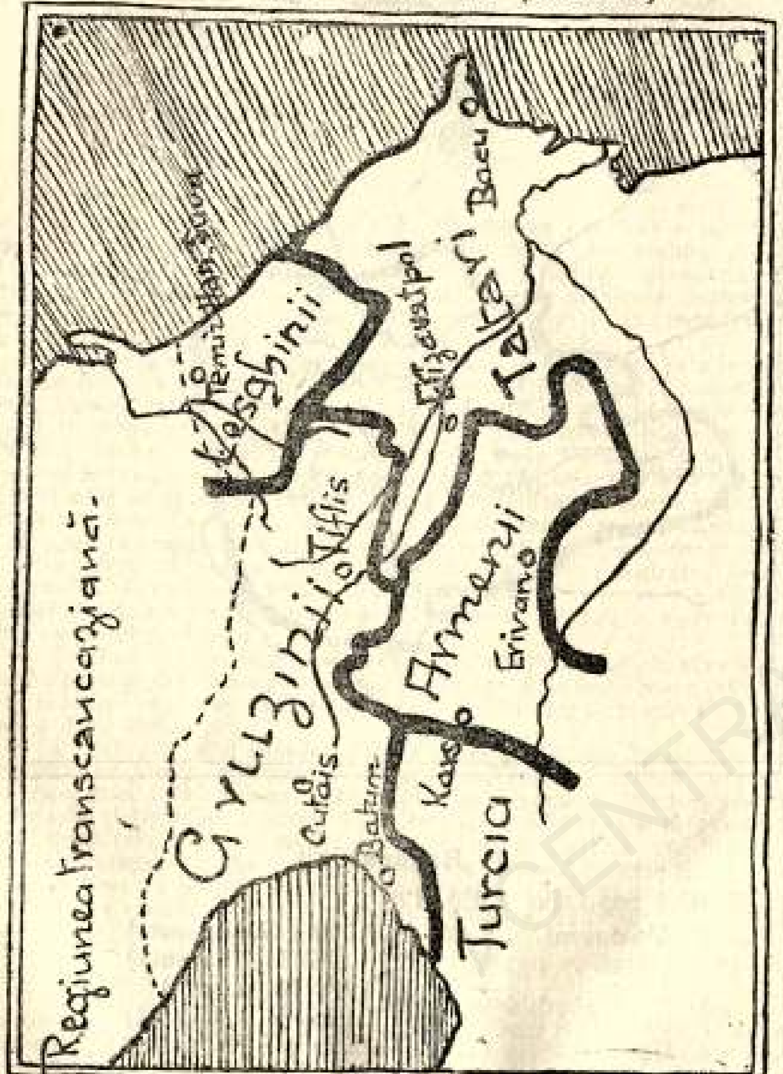
Turco-Tatari mii . .	2.403	(34 la sută)
Armeni	1.787	(25 la sută)

---

1 L'occupation Roumaine en Bessarabie, Paris, 1920, pag. 16.

2 Armenii sînt un popor vechiu, cunoscut încă la 521 înainte de Christos, cînd s'a răsculat împotriva lui Dariu. Au format un stat mare

Gruzini	1.784	(25 la sută)
Ruși	*915*	(13 la sută)
Rase de munte . .	117	(3 la sută)

și puternic, constituind în Orient un focar de civilizație; au primit creștinismul înaintea Rusiei, cu biblie tradusă în secolul V. Au fost supuși de Turci și Tatari. După lungi lupte, statul armean pieri, distrugîndu-se clasele sociale și rămînînd un singur demos. Antagonismul dintre învingători și învinși, musulmani și creștini, oameni civilizați și sălbateci, perzistă și astăzi; totuși credința, limba, cultura și obiceiurile și le-au păstrat; mai mult, aceste elemente le-au servit spre a deveni puternici în sfera economică, recompensînd în această direcție pierderile politice—formînd o burghezie influentă, organizată și puternică în toată Asia anterioară și reînviind ideia națională pe baza autonomismului bisericesc, care era păstrat. De îndată ce imperiul

Nu am la îndămînă datele asupra regiunilor Crimeii, Cazanului, Astrahanului, în majoritate tătărăști, a Turchestanului, a Siberiei și altor regiuni cu populație mongolă, turcească, etc., foarte variată.

Rezumînd, avem:

Regiuni:	Populație:	Autohtoni	Ruși
I Finlanda	2.921	2.571 (88 la sută)	7
II Estonia	958	907 (94 „)	37 (3 la sută)
III Letonia	2.000	1.316 (68 „)	233 (12 „)
IV Lituania	2.158	1.434 (65 „)	96 (4 „)
V Ucraina	19.682	14.867 (75 „)	1.867 (9 „)
VI Polonia	9.381	7.032 (74 „)	608 (6 „)
VII Rusia Albă	8.040	5.740 (71 „)	500 (6 „)
VIII Basarabia	1.935	920 (47 „)	155 (8 „)
IX Caucazia	7.000	6.000 (84 „)	915 (13 „)
Total	54.075	40.787 (75 la sută)	4.418 (8 la sută)

Turc a început să decadă, elementul armenesc a apărut pe terenul politic. Rusia dela Petru cel Mare ajungînd în conflict cu Turcii, a ațîțat toate naționalitățile creștine împotriva lor. Subt Alexandru I Rușii au luat hanatul Carabah dela Turci și hanatele Erivan și Nahicevan dela Perși (toate locuite de Armeni). Așa că încercările de eliberare au ajuns la împărțirea Armenilor între trei stăpîni: Ruși, Turci, Persani. Situația Armenilor în Rusia era mai bună, poate fiindcă Rușii, urmărind alipirea restului, îi lăsau în pace. Totuși, lupta națională și democratică organizată împotriva Turcilor, ținea ridicată conștiința; iar măsurile de protecție a claselor suprapuse turco-tatare supărau pe Armeni împotriva Rușilor, care pe lîngă toate la 1897 le închid școlile, editurile, instituțiile de binefacere, și le iau în administrarea statului averile bisericești—așa că partidele revoluționare armenești se îndreaptă nu numai împotriva Turcilor ci și împotriva Rușilor (Dașracțutiun). (După Stankevici).

Gruzinii încă înainte de era creștină au format un stat, care a rezistat fie independent, fie autonom în alte formațiuni politice. Maximum de înflorire l-a ajuns Gruzia între anii 1182—1212. Împreună cu puterea politică s'a desvoltat și cultura; epoca de aur a literaturii gruzine a fost între secolele X și XIII (celebrul poet Șota Rustavelli).—Mongolii i-au subjugat. Dar peste o sută de ani, ajung din nou independenți. În timpul căderii Bizanțului, stat înconjurați de lumea musulmană și își pierd energia în lupte cu cotropitorii. În secolele XVII și XVIII reușesc să se întărească și să atace. Caută aliați în Persia, Austria, Prusia și Rusia. Regele Iraclie II a supus Gruzia Rușilor pentru a se apăra de Turci, rezervîndu-și întreaga autonomie (1783). Dar de pe la 1801 Alexandru I o anexează. Poporul obosit de lupte seculare se supune. Nobilimea sărăcită, primind avantagii și slujbe, s'a supus rusificării. Țărănimea, legată de pămînt și sărăcie, și-a păstrat complect naționalitatea, dar în stare de necultură. Numai preoțimea legată de popor, dar conștientă și cultă, supărată că i s'a suprimat autonomia și i s'au sechestrat averile pentru rusificare, a luptat cu înverșunare. Din aceste elemente s'a renăscut literatura și teatrul gruzin; apoi au început organizări politice subt firme socialiste, fără să existe un însemnat proletariat industrial. Elemente culte și sărăcite din nobilime, preoțimea, decăderea bisericii, lipsa formelor naționale, au dus la fenomene de acuitate socială.

Gruzinii ocupă un teritoriu întins în partea Nord-Vestică a Caucazului, formînd o masă compactă pe acel teritoriu. (După V. Stankievici).

Pentru toate aceste mase de rasă şi de limbă străină, arta, ştiinţele, literatura, cultura şi civilizaţia rusească nu existau decît la cei conştienţi că în contul muncii şi puterilor lor, creşte şi înfloreşte cultura străină, neamurile lor fiind lăsate în ignoranţă, sau avînd rolul de gunoiu pentru îngrăşarea culturii străine.

Mai mult, statul rusesc, faţă de toate aceste popoare avînd o atitudine de stăpînire militaro-poliţienească pentru distrugerea naţionalităţii şi a culturii lor, nu le putea inspira decît o ură ascunsă.

In sudul şi sud-vestul imperiului rus, exista încă un popor vechiu, conştient şi puternic—Evreii.

Dacă toate celelalte popoare erau oprite în cultura, desvoltarea şi civilizarea lor din consideraţiuni de stat, de teama separatismului sau din cauza rezistenţei la rusificare,—Ovreii au fost singurul popor din Rusia, care s'a supus complect rusificării, ca nici un alt neam, dar a fost respins şi persecutat, din cauza deosebirii de religie (Ovreii botezaţi nu erau persecutaţi), caşi din consideraţii economice sau de politică internă,—în mod sistematic prin legi de diferite feluri, prin măsuri poliţieneşti şi economice şi, în afară de orice lege, prin organizări speciale de persecuţii îndreptate contra lor. Ovreii nu aveau dreptul să fie primiţi în şcolile statului decît în număr limitat, un quantum la sută; n'aveau dreptul de a poseda proprietăţi rurale, deci nu puteau avea ocupaţii în agricultură. Nu aveau dreptul de a locui decît în anume localităţi (iar acolo veneau pogromurile): Chişinău, Odessa, Belostoc, etc..

Partide politice puternice erau antisemite. Aceste partide aveau conducători din elita socială şi înalţii funcţionari (contele Bobrinsky, marele duce Serghie Alexandrevici, ministrul Plehve, contele Conovniţin, guvernator al Odessei, generalii Caulbars, Scalon (Polonia), Herchelman (Moscova), Meller Zacomelsky, regiunea Baltică; episcopii Hermoghen, Evloghie, Serafim, etc.), din imediatul anturaj al ţarului, care purta insigniile acestor partide, le trimetea telegrame de încurajare la congrese şi le asigura *impunitatea* oricărei acţiuni şi *amnistia* oricărei crime pe acest teren.

Se înţelege bine că Ovreii nu puteau iubi imperiul rus, care urmărea faţă de ei o politică „vindicativă şi inumană".

Asupra rezultatelor acestei situaţii şi a acestei politici, cercurile ruseşti diriguitoare erau puse în cunoştinţă.

Contele Witte în memoriile sale scrie: „Este imposibil de a guverna o astfel de ţară şi de a nesocoti aspiraţiile naţionale a grupurilor neruseşti, care constitue în mare parte populaţia acestui imens imperiu. Politica aceia care are de scop să convertească pe toţi supuşii ruşi, în adevăraţi Ruşi, nu este idealul care va topi toate elementele eterogene ale imperiului, într'un singur corp politic. *Ar fi mult mai avantajos pentru noi, admit, ca Rusia să fi fost o ţară de naţionalitate uniformă*, şi nu un imperiu eterogen. *Pentru a atinge acest scop, nu este decît un singur mijloc: a abandona provinciile noastre dela frontieră, pentrucă acestea nu se vor acomoda niciodată cu politica de rusificare intransigentă.* Dar suveranul nostru nu va voi, de altfel, niciodată să ia în consideraţie o astfel de măsură. Dimpotrivă, nemulţumit de a cuprinde în frontierele noastre Poloneji, Fini, Germani, Letoni, Georgieni, Armeni, Tatari, etc., am fost cuprinşi de dorinţa de a anexa teritorii populate de Mongoli, Chineji, Coreeni). [1]

Incă dela 1905 se văzuseră bine sentimentele populaţiei neruseşti din Rusia faţă de imperiu. Tot contele Witte semnalează acest lucru:

„Provinciile dela frontieră se folosiră de slăbirea din Rusia centrală, pentru a-şi arăta colţii". [2]

Perioada dela 1905 până la 1914 n'a putut să le schimbe sentimentele; dimpotrivă, prima încercare le-a servit ca imbold şi mijloc de propagandă; conştiinţa anti-rusească, tendinţele separatiste, deghizate subt forma de autonomism şi federalism, creşteau.

Dacă factorul naţionalitate era singur suficient, pentru a opune popoarele neruseşti regimului statului rus, chiar dacă acest regim ar fi fost binevoitor, din punctul de vedere al respectului pentru cultura şi desvoltarea naţională, factorii: economic, administrativ, poliţienesc şi politic, nemulţumeau profund naţionalităţile. Dacă într'un stat ca Austro-Ungaria, cu regim parlamentar, cu administraţie relativ bună şi tolerantă, naţionalităţile nu erau mulţumite; dacă Anglia cu constituţionalismul ei, cu cultură veche şi toleranţa, are acum greutăţi cu naţionalităţile (Irlanda, India, Egiptul), ca o dovadă că nimic altceva decît formarea de state independente nu poate satisface naţionalităţile,— se înţelege bine care erau sentimentele şi părerile intime ale popoarelor subjugate din Rusia absolutistă, centralistă, poliţistă.

3

Pusă timp de secole la muncă pentru extinderea graniţei, suportînd toate greutăţile politicei care, pentru a menţine prestigiul, aparatul, forţa, faţada, armata, clasele sociale, biurocraţia, privilegiile, apăsa mai cu seamă pe centrul rusesc, mai sărac prin natură,—masa mare a poporului rusesc nici ea nu putea fi mulţumită.

Publicistica rusească era plină de zeci de ani, de studii asupra epuizării centrului. Această epuizare se manifesta nu numai prin sărăcie, foamete periodică, etc., ci şi prin forme mai violente, indicînd schimbarea spiritului poporului. Intr'adevăr, conştiinţa maselor evoluase.

Increderea în instituţia fascinantă a străbunilor, în ţarul cel

1 Memoires du Comte Witte, pag. 236, Paris, Plon 1921.
2 Ibidem.

alb, care susține credința ortodoxă și imparte dreptate poporului, după secole de nedreptățire, scăzuse așa de profund—încît strănepoții, subt stăpînirea realităților, o pierdură cu totul.

Generația împroprietărită la 1863, după un dezastru extern, de un țar, murise; generațiile nouă, împărțind același pămînt, sărăcise și așteptau cu nerăbdare crescîndă, dela fiecare țar nou, o nouă împroprietărire, care nu venea.

Ultimul țar și-a început stăpînirea printr'o mare nenorocire populară: la încoronarea din 4 Mai 1896, circa 2000 de oameni au fost omorîți la o serbare, și „cîteva ore după acest dezastru, țarul asista la un concert, dirijat de celebrul Safonov, iar seara a deschis balul, dansînd cadrilul la ambasadorul francez, marchizul de Montebello". 1

Războiul cu Japonia, pe care l-a provocat și l-a pierdut, omorînd zeci de mii de oameni, nu i-a ridicat prestigiul

Manifestația poporului, care venea la palatul de Iarnă, în Ianuarie 1905, să arate țarului sentimentele de credință, dragoste, dar și suferințele, a fost întîmpinată de gloanțele armatei lui—și acest lucru s'a aflat în intreaga Rusie.

In ultimii ani, faimosul Rasputin, țăran șiret, hoț de cai, cu reputație rea bine stabilită, care numea miniștri, dicta la curte, sfătuia pe țar în treburile externe 2 și interne, n'a contribuit la mărirea prestigiului familiei țarului.

Toate aceste lucruri se discutau în toate straturile sociale, din gură în gură, pătrundeau adînc în popor, cu adaosuri fantastice, care nu erau de natură a mări increderea și prestigiul instituției personificate de Neculai II.

Promisiunile mereu reînoite prin diverse mesagii, cetite în biserici, că se dau libertăți și pămînt, și mereu dezmințite de realitate, au dezrădăcinat din sufletul poporului ultimele iluzii despre țar și țarism.

Formele și aparențele, bine-înțeles, erau păstrate; la apariția țarului era același fast, aceleași clopote și lovituri de tun, steaguri, decorații, demnitari și armată, același popor aplecat și îngenunchiat, tăcut sau strigînd „ura",—*dar fără nici un pic de credință.*

4

Altă bază morală de odinioară a statului rus, era ortodoxismul, biserica ortodoxă.

Despre starea ei, contele Witte, colaboratorul lui Pobiedonoșțef, scrie: „Decăderea bisericii oficiale ortodoxe și stingerea în popor a spiritului religios, este cel mai mare pericol pentru Rusia".

1 Memoriile Witte, pag. 61.

2 „Era prietin și găzduia la Sazonof, ministru de externe", Witte, pag. 350.

„Fără o biserică vie, religia devine o filozofie și pierde puterea de a pătrunde în viața oamenilor și de a o îndruma".

„*Biserica noastră este din nenorocire moartă de mult timp.* Este o instituție biurocratică și preoții noștri nu servesc pe Dumnezeul suprem al unei ortodoxii înalte, ci pe zeii de carne ai păginismului. Treptat, noi devenim mai puțin creștini decît membrii oricărei alte biserici creștine". 1

Necontenit se alcătuiau comisii pentru introducerea toleranței religioase, pentru reforma bisericii, a Sinodului, pentru introducerea patriarhatului, pentru convocarea soborului. Dar de realizat, nu se realiza nimic.

Orice mișcare religioasă era supraveghiată și urmărită de către biserica ortodoxă cu ajutorul poliției și jandarmilor.

Ortodoxii arhaici, tari în obiceiurile și tradițiile lor purortodoxe și extrem de conservatoare, aveau aceiași soartă ca sectele raționaliste (duhobori, molocani, stundiști); toate aceste secte cu cît erau mai persecutate de cler prin poliție, cu atît se întăreau și se propagau mai mult, prin martirajul creat de autorități.

In centrul bisericii la Petrograd, în Sf. Sinod, numirile de episcopi, mutările, etc. se făceau subt influența diferitelor cercuri (și de înalte personagii feminine) și din diferite ordine. Până și sfinții erau canonizați din ordinul țarului. Așa este Sf. Serafim din Sarov, canonizat din ordin, „pentrucă țarina, făcînd bae la izvorul miraculos, să conceapă un băiat, după ce născuse patru fete" (Witte).

Toate intrigile, scandalurile, absolutismul și polițismul bisericii, legate de forma de stat, compromiteau biserica împreună cu organizarea de Stat, pe care o susținea și de care era susținută.

(Sfîrșitul în No. viitor)

Dr. P. Cazacu

1 Witte, pag. 198–199.

Crudă diatribă împotriva femeilor nesuferite,—de aiurea

Femeile cu sini absenţi
Şi cu picioare extraordinare,
Cu dinţii mari şi ochii mici,
Cu vorba de popici
Rostogolite 'n coridoare;
Pasionate după adevăr,
—Şi fără păr,
Cu spaimă înnăscută de năluci
—Şi cu peruci!
Femeile ce cred în Dumnezeu
Şi nu în om,
Beau rom
Şi spun că vinul e ateu,
Iar că amorul e o tenie
Ce strică tenul
—Dar pentru-a căror urîţenie
Adam ar pierde înc'odată-Edenul.
Femeile ce au oricînd păreri
Dar despre-a cărora filozofie

Pascal ar spune că-i o pălărie
Cu fundul nicăeri;
Şi pentru care-un tenis e un mit,
Iar Crist s'a răstignit
Pe lume „cărţile" să fie.
—Socot că rîsul e-o impietate
Şi-un spirit, atentat
(La maquiaj—cînd nu la sărutat),
Iar o contesă, o divinitate
Care se uită între ele
Ca hiene prin zăbrele
Şi numai două la un loc
Ah, sfîrîe ca merele pe foc.
Femeile care 'nsfîrşit sînt rudă
Cu musca, viespea şi cu papagalul
Şi pentru care intelectualul
E-un fel de Budă,
Buna religie
O somieră
Şi-orice idee nouă-un fel de mingie
Căzută 'n pudrieră,—

Femeile acestea toate
M'au supărat
Fiindcă în viaţă caşi mine au oftat,
Au rîs şi-au plîns, şi 'n fiecare seară
Femeile-acestea-au respirat
Un aer ca şi-al nostru de curat;
Şi anual au îndrăsnit să ceară
În anotimpul învierilor
Mireasma merilor
Cînd iarna-au tremurat

In trupul jderilor,
Pe frunte că și mine au purtat
Tăria verilor
—Și 'n nopți de-Octomvrie dumnezeești,
De la ferești
De vreme au intrat
In casă ca de obiceiu, și c' un oftat:
Peruci, peruci străvechi au pieptănat.

Dinu Lance

Pe drumul spre Emaus*

Sfîntul evanghelist Luca era de neam din Antiochia Siriei, și din tinerețe s'a deprins la înțelepciunea elinească și la meșteșugul tămăduirii de boale, făcîndu-se doftor iscusit. A cunoscut apoi și limba egipteană, cu toate învățăturile ei din veacuri. Ș'a fost și zugrav ales, avînd dar să scrie cu colori moarte laudă vie lui Dumnezeu. Iar după ce s'a deprins desăvîrșit și cu învățătura evreiască, s'a dus la Ierusalim.

In vremea aceia, Domnul nostru Iisus Christos petrecea pe pămînt între oameni, sămănînd cuvîntul mîntuirii. Și a căzut învățătura Domnului în inima lui Luca ca într'un pămînt bun, ș'a dat însutită roadă. Ințelegînd ceiace puțini înțelegeau atunci, și-a plecat fruntea și a urmat pe Cel ce trebuia să se jertfească, fiind unul din cei șaptezeci de apostoli pe care singur îi pomenește în evanghelia ce ne-a rămas dela el. Zice acolo: «A arătat Domnul și pre alți șaptezeci și i-a trimes cîte doi înaintea feței sale în toată cetatea și locul». Deci a început a umbla înaintea feței Domnului, propovăduind și încredințînd noroadele că Mesia cel așteptat s'a arătat în lume. Și împrăștia curatele cuvinte ale Izbăvitorului, învățînd bunătatea, mila și iertarea.

Iar cînd a venit vremea patimilor mîntuitoare,—ș'a fost bătut păstorul și s'au risipit oile,—fericitul Luca umbla tînguindu-se și plîngînd pentru Domnul său. Căci blîndul fiu al Fecioarei a fost batjocorit și bătut, și încununat cu spini și răs-

---

* Dintr'un volum: „Din viețile sfinților" de M. Sadoveanu și D. D. Patrașcanu, care va apare în curînd.

A propovăduit astfel Luca lumina credinței celei adevărate în Roma, cetatea Cesarilor, cu suferinți și multă trudă. Apoi eșind din Roma, a străbătut Libia și a intrat în Egipet, luminînd Tebaida. Și a dus mîngîere robilor și sărmanilor, pin' la marginea pustiei. Și de-acolo s'a întors în cetățile Beoției, rînduind bisericile, hirotonisind preoți și diaconi. Și pretutindeni a dus mîngîerea cuvîntului celui curat, ca un adevărat doftor al sufletelor. Și cînd i s'a încheiat această viață de trude, a pus mînile pe piept și-a adormit. Și-a văzut în cea din urmă clipă pe Hristos cel blînd, zîmbindu-i în lumină și vorbind cu dulceață în asfințit de soare pe drumul dela Ierusalim la Emaus.

Mihail Sadoveanu

Note și amintiri din Muntele Athos

Un istoric pe scurt *

Din peninsula Chalcidică,—partea de miazăzi a Macedoniei,—înaintează în apele Archipelagului trei peninsule mai mici, trei limbi de pămînt.

Dintre acestea, cea dela răsărit, și care de departe, dinspre insula Tasos, seamănă de obiceiu cu un enorm animal zburlit, cu capul învăluit în nouri, iar pe timp senin—cu o colosală biserică veche, cu vîrful clopotniței înfipt în tăria cerească, se numește Muntele Athos **.

In anticitate se făcea o deosebire între peninsula Athonită, sau „limba" de pămînt în întregimea ei, numită Acte (Ἀκτή), și „clopotnița" sau piscul ascuțit dela sud, numit de noi Aton sau Afton, de Slavi Afon, iar de Greci—tot Athos încă din epoca omerică.

Intreaga peninsulă Atonită are vre-o șaizeci de km. în lungime, vre-o zece în lățime, iar la nord, la unirea cu continentul, numai vre-o trei.

Incepînd dela nord, pe o distanță de vre-o 12 km., peninsula deabia se ridică deasupra mării și e aproape plană. De aici însă, sau dela marea stîncă numită Megali Vegla, se ridică un lanț neîntrerupt de munți, din ce în ce mai înalți, ajungînd până la 1000 de metri. Iar la extrema parte de sud deodată se ridică Atonul, înalt de peste 2000 de metri,—pe vîrful căruia în anticitate se afla templul lui Zeus Athoos; iar azi, mica bisericuță a „Schimbării la față".

Izolată de lume prin păreți de stînci, înalți pealocuri până la 150 de metri, peninsula Atonită trece drept inabordabilă și, prin

* V. începutul articolelor despre M. Athos, V. R., August a. c.

** D. W. Gass, „Zur Geschichte der Athos-Klöster" și a. găsesc, că Muntele Athos se aseamănă cu un om „care înoată".

aspectul ei inospitalier, inspiră un fel de frică religioasă; iar lingă malurile-i abrupte se inregistrează naufragii zguduitoare.

Intretăiată pe toată intinderea de văi piezișe și prăpăstii ameţitoare, deghizate pe-alocuri de păduri nepătrunse, peninsula a posedat intotdeauna bogăția de frumuseţi ale Traciei vechi, spre care se indreaptă de atitea ori visul lui Virgiliu; iar Atonul, cu virful lui bătut de fulgere, era socotit drept cel mai inalt munte din lume, și servea drept punct de orientare pentru neastimpăraţii fii ai Eladei, in zbuciumul lor pe toată jumătatea de nord a Archipelagului. Se afla chiar un far sus, lingă templul lui Zeus, și incă la luarea Troei—spune legenda—semnalul, dat printr'un foc mare depe virful Idei, fu repetat și pe virful Atonului, de unde fu văzut tocmai in Pelopones, vestind pe Clitemnestra—că-i vine bărbatul...

Dar dacă poeţii, dintre care unii, ca Virgiliu, fără să fi văzut vre-odată Atonul, i-au dat totuşi atita atenţie, nu l-au trecut cu vederea nici minţile reci ale oamenilor practici, nici privirile scrutătoare ale savanţilor.* Dar imaginaţia pare să fi participat mult și aici. O minte cu totul rece, de pildă, un oarecare Dinocrate sau Stăsicrate, mare arhitect antic, dar mai ales mare admirator al lui Alexandru cel Mare, propune odată unuia dintre Ptolomei,—nici mai mult nici mai puţin,—decît următorul plan, vrednic de imaginaţia unui grec: să prefacă Atonul într'o statue a lui Alexandru, care avea să ţie în mîna dreaptă un oraș cu 10,000 de locuitori, iar in cea stingă—o urnă tot așa de respectabilă, din care trebuia să curgă un pirău de munte. Iar învăţaţii caută până azi prin defileurile, locuite odinioară de Greci tesalioţi și barbari traci, și prin prăpăstiile, unde nu găsești un stinjen pătrat de loc plan,— caută și găsesc urme de civilizaţii și orașe „infloritoare"...

Unele dintre aceste orașe ar fi avut numiri foarte suggestive, ca Acroathoon, de pildă („situat pe virfuri"), altele ar fi excelat prin comerţ, ar fi jucat chiar rol însemnat in războaele medice...

In cit privește minunea cea mare, minunea cu *Canalul lui Xerxe*, satiricul Iuvenal, care nu-și prea stilizează părerile nici in alte privinţi, spune că-i curată minciună grecească, născocită și umflată de sforăitoarea școală retorică.**

Dealtfel civilizaţia vechei Acte pare să fi fost de scurtă durată, căci frumoasele „orașe", citate de Erodot și Tucidide, iar mai tirziu de Strabo și alţii,—Pliniu (sec. I d. Ch.) abia le mai găsește sau le găsește cu alte numiri...

Iar de aci despre zburlita peninsulă nu se mai aude nimic,

* D. P. Boissier in „Prommenades archéologiques" crede că Virgiliu n'a putut să vadă Atonul nici de departe. Pe de altă parte d. Pavlovschi intr'un „Conducător" prin M. Athos, Moscva 1905, dă exemplul episcopului Filaret din Cernigov care, cintind intr'o poezie frumuseţele Sf. Munte, spune că nu l-a văzut niciodată...

** Sat. X, 173–178.

sau mai nimic: fie că (mai ales in epoca invaziilor) va fi fost pustiită rău de tot, fie că va fi fost ocupată numai de vre-o populaţie puţin ispitită de patima gloriei, și ai cărei descendenţi s'au păstrat destul de bine până azi, și anume: căprioare, mistreţi, șacali, lupi; sau și alte jivini, mult mai mici, dar și mai răutăcioase: sclipi, șerpi și chiar scorpioni. Despre Muntele Athos nu se mai amintește, nici în proză, nici in versuri; în tăcerea veacurilor fioroasa peninsulă, martoră a singerosului cult tracic, devine încetul cu încetul loc de reculegere, de mîntuire creştinească, de ispășirea păcatelor...

Dar de cind?

* * *

Călugării susţin că luminile evangheliei pătrund in Muntele Athos mai curind decit oriunde, și că însăși Maica Domnului botează pe păgînii din aceste coclauri, sosind pe o corabie fără cirmă, condusă numai de pronia cerească.

In cit privește vechimea mănăstirilor, călugării nu se îndoesc că acestea există încă de pe vremea lui Constantin cel Mare.

Cum însă succesorul acestuia, Iulian Apostatul, se grăbește să le distrugă, Maica Domnului iar trebue să intervie; și intervine, se înţelege, cu succes. Se întîmplă, inadevăr, că o furtună surprinde undeva, pe lingă insula Tasos, tocmai pe fiul Impăratului Teodosie I,—pe neprocopsitul Arcadie, care recurge îndată la Maica Domnului, ca să-l scape. Maica Domnului nu stă mult la îndoială; și scumpa odraslă împărătească e salvată și depusă într'un tufiș, pe malul mării.

Se știe cu ce procopseală s'a ales Imperiul de răsărit dela tînărul Arcadie, dar călugării din Muntele Athos s'au ales destul de bine: chiar pe locul, unde fusese descoperit tînărul naufragiat, împăratul Teodosie construi îndată o mănăstire care, după cum susţin călugării atoniţi, ar fi—nici mai mult, nici mai puţin—decît actuala mănăstire *Vatoped* (dela εὗρε τὸ παιδὶ ἐν τῇ βάτῳ).

Se înţelege că etimologia Vatopedului, dată de evlavioșii filologi atoniţi, și care suride așa de plăcut călugărilor greci, nu mai e admisă azi; și nu mai e admisă nici vechimea așa de mare a mănăstirii.

Realitatea seamănă să fie cu totul alta: abia prin secolul VII sau VIII, iar după acte autentice tocmai in sec. IX, călugării greci, dupăce zădarnic au tot așteptat împărăţia lui Christos, par a se hotărî însfîrșit să-și fondeze o împărăţie proprie.

Apar însă la început numai treptat și în grupuri mici, și numai cu timpul în colonii mai însemnate.

Cum însă neamul grecesc, buclucaș cum e de cind lumea, nu s'a schimbat nici subt haina călugărească, și n'a vrut să înfiinţeze un stat mai mare măcar aici, unde republicanul Zeus fu înlocuit cu monarhicul Iehovah al neamului,—tot așa de buclucaș,

dealtfel, al Evreilor, — şi în Muntele Athos, caşi în alte locuri, noile colonii au apărut tot subt aceleaşi forme de mici republici, fiecare cu templul şi sfinţii ei, caşi în vechea Grecie. Iar cînd episcopul din Hierisso,—dela nordul peninsulei,—încearcă să formeze o mică monarhie, supunînd autorităţii sale pe coloniştii răspîndiţi prin văgăunile Muntelui, Grecii, geloşi ca întotdeauna de independenţa lor, sau deprinşi a suporta şi cel mai greu jug, dar numai dela micii tirani, pe care într'o bună zi îi pot lega şi arunca de pe o stîncă,—Grecii fac îndată o gură şi o zarvă, care ajunge tocmai la Constantinopole. Atunci împăratul Leon Filozoful (886—912), şi după el Const. Porfirogenetul (912—959) intervin. Aceştia liberează pe călugări de tirania episcopului din Hierisso şi le dau un şef propriu, aşa cum vor ei, un *protos*. Il pun însă subt atîrnarea patriarhului din Consantinopole, — o atîrnare, dealtfel, pur nominală, — le dau, cu alte cuvinte, o autonomie, pe care nu încearcă s'o reducă mai apoi nici chiar Sultanii.

Vom mai vedea dealtfel, cum a fost înlăturat şi acest „protos"; vom vedea şi noua alcătuire federativă sau „amficţionie", stabilită în Munte şi rămasă aproape intactă până azi; destul deocamdată, că afacerile călugărilor încep să meargă de aci aşa de bine, mănăstirile se înfiinţează cu atîta repeziciune una după alta, încît rămîne discutabil, care ar putea pretinde azi la o vechime mai mare, la o sfinţenie mai mare: Lavra sau Vatopedul, Ivirul sau Xeropotamul?

Se admite totuşi ca cea mai veche Lavra, înfiinţată pe la 960, după care ar urma celelalte trei; apoi Esfigmenul şi celelalte.

Dar progresul călugăresc din pustietatea acestui Munte şi intensitatea de energie, manifestată în opera de mîntuire veşnică, se resimt de o expansiune juvenilă, puţin potrivită cu darul călugăriei şi pun pe gînduri lumea evlavioasă. Atunci călugărul Atanasie, celebrul stareţ al Lavrei, om sfînt şi mînă de fier, întocmeşte un regulament sever, căruia îi supune pe călugării de subt conducerea sa, ba reuşeşte, în urma unui ordin al împăratului, să-l impună şi altor locaşuri, existente, sau pe cale de a se înfiinţa.

Dar cu toată severitatea noilor pravile, cu toată grija şi dărnicia împăraţilor, mai ales a lui Alexie Comnen († 1118), care nu cruţă nimic pentru sfintele locuri, mîntuirea merge greu de tot. Călugării cred, că raiul a şi sosit; şi nu se mai gîndesc decît la plăceri. Pildele rele se înmulţesc şi cer şi aspre măsuri nouă de îndreptare.

De astă dată,—cine-ar putea-o crede? — desordinile ar coincide cu apariţia noastră, a *Romînilor*, pe arena istoriei universale!... Ar fi nemerit în această epocă, tocmai în pustietăţile Sf. Munte, o ceată rătăcitoare de păstori valachi,—vre-o 300 de familii de ciobani de ai noştri,—oameni darnici şi cu frica lui Dumnezeu care, pe lîngă renumele ademenitoarei urde romîneşti, introduc—fără să vrea şi fără să ştie cum—nişte gusturi şi mora-

vuri cît se poate de dăunătoare mîntuirii. Şi nu atît ciobanii ar fi fost de vină, cît mai ales tinerele ciobance, a căror evlavie ar fi scos pe călugări cu totul din minţi, ar fi dat naştere la adevărate ispite diavoleşti. Iar cînd interveni severa autoritate a stareţilor, şi după ea nu mai puţin mişcătoarea despărţire dintre cei vinovaţi, s'ar fi auzit nişte „plînsete" şi „bocete", pe care le pot înţelege numai cei ce au fost nevoiţi cîndva să schimbe deodată dulcele fruct al păcatului cu amara cupă a mîntuirii.

Lăsînd însă la răspunderea altora exactitatea faptului,* observăm numai, că isgonirea din Sf. Munte a femeilor şi a oricărei fiinţi de sex *feminin*,—supuse voinţii omului, — devine de astădată fapt îndeplinit şi irevocabil, şi că de aci încolo Muntele Athos îşi capătă şi numele definitiv de *sfînt*: Τὸ ἅγιον Ὄρος în greceşte, Sfeta Gora în bulgăreşte şi sîrbeşte, Sfiataia Gora în ruseşte, Monte Santo în italieneşte, Sfîntul Munte în romîneşte.

De aci neamul călugăresc („gens aeterna, in qua nemo nascitur") se mai poate înmulţi numai prin imigrări, care sporesc mereu din Serbia, din Bulgaria, din Rusia, bine-înţeles, Valachia şi Moldova, ba şi de aiurea, — Georgia, Italia...

Tot în această epocă încep a se fonda şi celelalte mănăstiri mari, care rămîn celebre până în ziua de azi: aşa, de către Ruşi se fondează mănăstirea Russicon sau Russic, cu un trecut foarte turburat şi dramatic; de către Şt. Niemanea, jupanul Sîrbilor, se fondează Chilindarul; de către Amalfitanii veniţi din Italia, pe la 1204—mănăstirea Molfino, aflătoare azi în stare de ruină, şi aşa mai departe.

Tot aci ne-am putea opri puţin asupra neînţelegerilor sau chiar luptelor, — fireşti şi omeneşti, — dintre rase atît de deosebite. Dar în această epocă instinctele de rasă sînt încă în letargie. Călugării uită de ţările lor, uită de alte împărăţii, afară de împărăţia cerului; şi dat fiind că Sf. Munte, şi deci şi împărăţia cerească, aparţin mai ales Grecilor, toţi devin de aceiaşi naţionalitate, adică Greci. Luptele de rasă, ceva mai conştiente, apar tîrziu de tot; şi chiar sîngeroasa luptă dintre Greci şi Ruşi de pe la sfîrşitul secolului al 18-lea, se datoreşte nu atît unor conştiinţe etnice, cît temperamentului aprins şi hărţăgos al călugărilor greci.

Observăm numai că Romînii sînt mai ales scutiţi de orice ambiţii naţionale şi pămînteşti, şi că banii romîneşti, care încep să curgă spre Sfîntul Munte, poate, încă înainte de Neagoe-Vodă, nu fac să răsară aici nici o singură mănăstire romînească. Şi, pe cînd Slavii se aleg la urma urmelor cel puţin cu cîte o mănăstire: Bulgarii cu Zograful, Sîrbii cu Chilindarul, Ruşii cel puţin cu Russiconul, — Romînii sînt singurii care în tot Sf. Munte, şi cu tot numărul lor destul de însemnat, nu s'au ales cu nimic sau aproape cu nimic.

Oricum, separate de lume prin malurile aproape inaborda-

* V. Oelzer, Vom Heiligen Berge, Leipzig, 1904, p. 12.

bile ale Muntelui, şi sprijinite de simpatiile din afară, mănăstirile atonite duc o viaţă liniştită şi plină de evlavie, al cărei răsunet umple întreg Orientul. Numai din partea piraţilor, iar în prima jumătate a secolului XIII din partea Imperiului Latin, avură de suferit din cînd în cînd şi călugării. Dar în contra piraţilor mănăstirile au ziduri solide, ba mai tîrziu şi tunuri, iar Imperiul Latin dispare încurînd împreună cu cruciaţii cari l-au fondat. Cruciaţii lasă abia cîteva amintiri, destul de triste, cum tristă e şi ruina mănăstirii lor Molfino, vizitată azi numai de fiare sălbatice. In schimb însă, cînd, după căderea Imperiului Latin, tronul bizantin revine dinastiei naţionale a Paleologilor, călugării atoniţi ajung la aşa grad de prosperitate şi de influenţă, chiar la Constantinopole, încît mai nu se petrece act mai însemnat la curte, unde să nu se ţină samă de sfatul sfinţilor din Muntele Athos. Şi nu-i de mirare: printre aceşti sfinţi vedem pe un Niemanea, fost jupan al Sîrbilor, sau învăţaţi, ca istoricul Niceforus Gregoras.

Venirea Turcilor păru singură fatală şi pentru Sf. Munte. Armatele turceşti procedară întocmai cum au procedat de atîtea ori şi cele creştine: s'au pus pe pradă, pe jaf, pe omor. Sf. Munte era pe pragul pieirii...

Dar călugării reuşiră şi de astădată să aranjeze lucrurile de minune. Moştenind darul politicii turceşti încă dela moşi-strămoşi, încă înainte de a se pomeni de neamul Turcilor, călugării greci ştiură să încinte pe Mohamed II aşa de bine, încît Turcul rămase cu gura căscată, cînd se văzu comparat cu cel mai mare erou din lume despre care auzise, se vede, şi el: cu Alexandru al Macedoniei... D. Langlois abia îşi stăpîneşte indignarea în faţa lipsei de demnitate a Grecilor care de frică au uitat orice respect pentru „gloriosul trecut" al neamului.* Istoriograful francez uită că „gloriosul trecut" fusese uitat de mult de tot. D. Langlois uită, că tot Greci erau şi acei atenieni de pe la jumătatea sec. I în. Chr., care găsesc de cuviinţă să logodească pe Pallas-Athena,—zeiţa-fecioară şi neînfricoşata apărătoare a cetăţii lor—cu... cine? Cu craidonul fără seamăn,—triumvirul Antonius,—pentru care păreche divină strănepoţii Maratonomachilor votează şi o dotă cuvenită, de cîteva mii de talanţi...

Oricum, Turcul rămîne foarte mulţumit de purtarea proistoşilor, cu plăcere le lasă neatinsă întreaga lor autonomie, şi mai cu plăcere le încuviinţează şi o altă cerere, la care deloc nu se aştepta, anume: ca picior de femee în Sf. Munte să nu calce...

Că vor mai fi urmat totuşi şi alte barbarii? Negreşit. Dar Sultanii iau măsuri severe, iar Selim II face celace nu prea fac împăraţii: vizitează singur Muntele Athos, se poartă faţă de sfinţeniile creştine cu mult respect, reconstrueşte chiar unele mănăstiri şi, în general, stabileşte faţă de călugări o linie de purtare dreaptă şi omenească.

* Le Mont Athos et ses monastères, p. 10.

Şi de aci încolo o singură grijă şi îndatorire mai au şi călugării: *haraciul*. Il plătesc însă foarte regulat, mulţumită ajutoarelor date de principii creştini şi mai ales de domnitorii noştri.

Se mai putea întîmpla totuşi, ca administraţia să mai turbure din cînd în cînd liniştea mănăstirilor; dar lucrurile se aranjară iarăşi de minune: dată fiind pe deoparte arta călugărească de a veni cu bacşişul tocmai la timp, pe de altă parte faptul, că în Sf. Munte intrarea femeilor e cu totul oprită, Turcii nu se pot oploşi aici o clipă; şi chiar *Caimacanul*, reprezentantul oficial al Sultanului, s'a considerat aici întotdeauna mai mult ca exilat, decît ca autoritate: a căutat să se amestece în daraverile Muntelui cît mai puţin şi să lipsească dela post cît mai des,—să lipsească, se înţelege, pentru nevoile imperioase ale Turcului: pentru femei.

Dar alte nemulţumiri, alte turburări? Curente nouă, disidenţe religioase, erezii? Sf. Munte n'a cunoscut alte turburări religioase, afară de secta Bogomililor, alt curent, afară de curentul trecător al *Tăcuţilor* (ἡσυχάζοντες),—curente cu totul nevinovate şi întîmplate încă înainte de venirea Turcilor.* Prin însăşi poziţia sa de insulă, pierdută în mijlocul oceanului otoman, Sf. Munte a fost păzit aşa de bine de pierzătoarele curente ale Luterilor şi subversivele idei ale Voltairilor. încît, în mijlocul fierberii generale din sec. XVII şi XVIII, rămîne farul neclintit al credinţii pravoslavnice, şi aruncă luminile lui până în întunecimile cele mai profunde ale Carpaţilor şi departe, peste stepele mute ale Rusiei.

Din partea curentelor eretice sau subversive—nici o supărare. Alte boclucuri, alte ispite pierzătoare, aproape fatale, pîndesc sfinţenia călugărească din sec. XVII şi XVIII: ca o molimă se răspîndeşte în această epocă luxul şi destrăbălarea în tot Sf. Munte, ca o pedeapsă a lui Dumnezeu cresc procentele, datorite Evreilor din Salonic; o sărăcie şi o pustiire generală se arată în tot Muntele, cum până aci nu se văzuse.

Lăsînd însă tot la răspunderea altora şi această constatare,** şi mărginindu-ne a crede că de vină n'a fost nici de data asta, nici Turcul, nici pierzătoarele idei voltairiene, ci curata ispită diavolească, observăm numai, că lupta cu Diavolul părea de astă dată pierdută definitiv, şi că un mare astru al ortodoxiei era expus la o irevocabilă pieire.

Dar aici intervine un popor,—un popor „mic, dar voinic", care nu odată încrucişase sabia cu duşmanul Crucii, şi care ar fi încrucişat-o şi acuma, dacă duşmanul n'ar fi fost însuşi Diavolul, dacă nu s'ar fi schimbat însăşi arma de luptă: arma nu mai era sabia, ci punga!

Acest popor ciudat,—un popor cu gură rea, dar cu inimă de aur, care nu odată a prihănit cele sfinte, dar şi-a dat pentru

* V. de ex. Gass, Zur Geschichte der Athos-Klöster, p. 22—23.
** Tot Gelzer, p. 24—25.

ele banul şi sumanul,—popor înadevăr ciudat, pe care mai adineaori l-am văzut noi apărînd pe arena istoriei cu fermecătoarea lui urdă ciobănească şi introducînd ispita prin şi mai ademenitoarele catrinţe ale ciobancelor, nu era altul, decît tot noi,—tot Romînii!...

Dar modestia ar trebui să ne împiedice de a ne prea cînta dărnicia; lăsăm deci tot pe alţii să ne judece şi de astădată.* Adăogăm numai, că prin domnitorii noştri, recrutaţi dintre cei mai evlavioşi fii ai Fanarului, noi, Romînii, nu numai am trezit Sf. Munte la o nouă viaţă (după cum am trezit dealtfel şi alte mănăstiri din Orient), ci prin banii noştri şi supremaţia ce o dă banul, am făcut şi pe alţii: Ruşi, Sîrbi, Bulgari, să-şi piardă mănăstirile lor în *favoarea Grecilor*.**

Dealtfel această supremaţie morală şi mai ales materială nu le prea ticneşte, la urma urmelor, nici Grecilor. Văzîndu-se stăpîni, aproape fără rivali în tot Muntele, văzîndu-se proprietari de nenumărate moşii în tot Orientul, iar pe la sfîrşitul sec. XVIII reuşind să distrugă într'o luptă sîngeroasă pe toţi Ruşii dela Sf. Pantelimon (Russicon), pe care îi îngroapă cu cărţi cu tot, călugării greci încep să se simtă o mare putere; iar la 1821, cînd Grecia ridică steagul răscoalei şi independenţii, călugării atoniţi sar şi ei în ajutor...

Dar semeţia călugărească nu rămîne nepedepsită: Turcii invadează Muntele, pradă mănăstirile, impun dispăgubiri de războiu, batjocoresc sfinţeniile creştine, ard manuscripte... Şi dacă nu interveneau Puterile, şi mai ales Rusia, Turcii nu lăsau poate piatră pe piatră.

Aripele morţii mai fîlfîiră astfel încă odată deasupra mănăstirilor, dar norocul le salvă; creştinătatea (mai ales Rusia) le veni apoi cu nouă ajutoare, iar Turcii le lăsară în pace din nou.

In general, stăpînirea Turcilor avu asupra Sf. Munte o singură influenţă dezastroasă,—dacă se poate zice dezastroasă: făcu să dispară încetul cu încetul orice urmă de cultură; şi manuscriptele vechi, doveditoare de existenţa unor oameni culţi, care odinioară continuau să citească în această pustietate pe Omer, pe Sophocle, etc.,—manuscriptele încep să intereseze încetul cu încetul numai rasa guzganilor. Mai ales manuscriptele de pergament se întrebuinţează foarte original: călugării prefac pagini întregi din Pindar, Terenţiu, Aristotele, etc. în gologoaşe de nadă pentru peşti.

Şi au dreptate călugării; căci azi cu Sophocle, mîne cu Aristotele, iar mai apoi cu Darwin: unde ajungi cu mîntuirea?***

---

* V. dealtfel şi T. Burada, „O călătorie în Muntele Athos" (sfîrşitul).

** V. tot Gelzer, p. 25–26.

*** Eroica, dar zădarnica încercare a savantului Eug. Bulgaris dela sfîrşitul secolului al XVIII, de a reînvia ştiinţa în Muntele Athos, se sfîrşi în chip tragic. Academia lui fu de scurtă durată, căci călugării se adunară cu topoare şi tîrnăcoape şi prefăcură în ruină acest cuib al „pierzaniei".

Oricum, pe deoparte, graţie autonomiei, respectate de Poartă, pe de alta, graţie feciorelnicei nevinovăţii culturale a Romînilor şi Ruşilor, care vin în ajutor tocmai la timp, graţie apoi neclintitei pravoslavii şi simţului de conservare, mănăstirile din Muntele Athos îşi urmează înainte existenţa demult milenară şi înfruntă cu nepăsare duhul pierzător al vremurilor nouă. Mai mult: mănăstirile atonite nu numai nu dau un pas îndărăt în faţa ateismului şi darwinismului din secolul al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea, ci tocmai azi, în plină înflorire a aeroplanelor şi razelor x, capătă un avînt şi mai puternic, tocmai azi mănăstirile din Muntele Athos sînt stăpînite de o patimă ne mai pomenită pentru construcţii, adăpostesc o populaţie de vre-o 14 mii de locuitori şi ard o cantitate de lumînări şi de tămîie, potrivită numai cu nesfîrşitul noian de păcate, cîte se comit şi se îngrămădesc mereu, şi fără preget, pe această întinsă şi întunecată vale a plîngerii...

* * *

La numărul populaţiei s'ar cuveni, poate, să ne oprim mai mult. Şi se înţelege că, privită istoriceşte, chestia ar fi şi mai interesantă. Dar cine poate şti cînd şi cum s'a făcut că populaţia Lavrei, de pildă, care număra într'o vreme vre-o mie de călugări, s'a redus azi,—cu toate bogăţiile ei,—numai la vre-o sută; sau dece schitul Sf. Andreiu creşte azi aşa de vertiginos, ajungînd la 1000 (după unii la 5000) de călugări?

Dar nu se poate şti cu precizie nici populaţia de azi. Iar incertitudinea vine şi din pricina, că asupra numărului populaţiei au fost întrebaţi numai proistoşii, adecă numai Grecii care niciodată nu spun adevărul. De ce? Mai întâiu, pentrucă adevărul,—oricui ar fi, şi unui străin mai ales,—proistosul niciodată nu-l spune. Al doilea, dînd un număr cît mai mic,—deobiceiu şase-şapte mii,—uşor se lasă a înţelege, cît de grea e opera mîntuirii, şi cum din cele vre-o două miliarde de oameni, cîţi locuesc globul pămîntesc, se găsesc numai şase mii de sfinţi în totul. Apoi proistosul, care se roagă dinaintea unor icoane aurite sau citeşte cărţi legate tot cu aur, nu poate concepe cu mintea, că un individ oarecare, demult însălbătăcit undeva, în pustietatea Atonului, în societatea stîncilor şi fiarelor, ar putea fi tovarăş cu el, deci tot sfînt, că ar putea fi cîndva candidat şi el la împărăţia cerească. Dar e greu de aflat adevărul şi dela ceilalţi, chiar de la ai noştri; căci şi aceştia sau sînt conduşi de aceiaşi credinţă, sau dau numere după împrejurări: cînd cer vre-un ajutor dela stat, dau numere enorme; iar cînd Caimacanul trimite după bir, cel puţin o jumătate din călugări se dovedesc morţi.*

---

* S'ar putea demult obiecta, că de cînd cu trecerea Muntelui Athos subt stăpînirea Grecilor, se vor fi schimbat multe: şi caimacan, şi sistem de impozite, etc.. Nu ştim, dar un lucru e sigur: călugării

Afară de asta, niciodată nu se ţine samă de aşa zişii *siromachi* (sau „trăistari"),—călugări vagabonzi, adesea peste o mie la număr care, deşi dispreţuiţi şi oropsiţi de către cei mari, se pot prezenta odată (se înţelege, pe cealaltă lume) cu revendicări întemeiate pe drepturi foarte solide şi reale: evlavie, posturi—mai ales posturi—rugăciuni, etc., care le dau dreptul a fi socotiţi şi ei tot drept călugări.

Şi atunci care-i adevărul? Adevărul e, că numărul adevărat ni-l poate spune numai Dumnezeu. Se poate lua totuşi ca real numărul de 14—15 mii. Şi atunci, luînd după naţionalitaţi, am avea cam vre-o 8500 de Ruşi, 4500 Greci, 800—900 de Romîni, 200 şi ceva de Bulgari, iar restul—Sîrbi, Georgieni, etc..

Destul că Romîni sînt nu 200—300 (nu 288, cum spune păr. Archimandrit V. Puiu),* ci cel puţin 850, dintre care Romîni din Regat vre-o 300, Romîni de peste munţi vre-o 40—50, iar restul de vre-o 500 Romîni basarabieni, răspîndiţi prin toate mănăstirile şi văgăunile Muntelui.

Am amintit înadins şi despre naţionalităţi, pentrucă dela o vreme chestia aceasta n'a lipsit nici în Sf. Munte. Am mai spus, cum Grecii, totdeauna singuri conştienţi de naţionalitatea lor, au ocupat toate locaşurile ridicate sau susţinute de alte ţări, şi cum azi se socot numai ei stăpîni ai Sf. Munte, şi prin urmare stăpîni şi ai raiului.

Dar lucrul acesta n'a ţinut la infinit; şi luptele naţionale, trezite în lumea dinafară, s'au resimţit şi aici; şi au luat o formă potrivită cu caracterul, pe cît de trufaş al Grecilor, pe atît de încăpăţinat şi de iritabil al celorlalţi călugări. Cine-i mai mare?... Ruşii au ridicat cei dintăiu steagul neamului şi, ca un potop, au năvălit până în inima peninsulei sfinte, introducînd bogăţia de construcţii, moravurile, limba şi chiar moneda lor. Bulgarii, care-s şi mai aprinşi, au început să ameninţe dela Nord; şi azi cetatea bulgărească, Zograful, nu-i mai puţin dîrză decît Sofia printre regatele dela Dunăre. Şi tot aşa de dîrz şi Chilindarul Sîrbilor, cu cei 30 de călugări ai lui...

Dar Romînii?

E greu de închipuit mîhnirea sufletelor evlavioase, aproape dezastrul sufletesc al bieţilor oameni, care singuri în tot Sf. Munte *n'au mănăstire*, n'au reprezentant, n'au *vot*. „Străini în ţară străină", Romînii sînt singurii, care se ştiu ţinuţi „de pomană", care pot fi izgoniţi la orice moment; căci chiar „marele" nostru Prodrom şi tot aşa de procopsitul Lacu, nu-s decît simple schituri care atîrnă de bunul plac al mănăstirii suzerane, dar cu drepturi de vasalitate nulă, plătind embatic la rînd cu orice chilie sau colibă, putînd fi evacuate însă în orice moment.

„Aşa, ca Jidanii. Parcă n'am fi creştini..."

Dar unde nu-s drepturi, e şmecherie şi încăpăţinare, e „politică" şi „învîrteală". Luptă deci, se „învîrtesc" şi ai noştri, şi „nu se dau". Încît n'au ce le face nici Grecii...

Dar mai ales sînt „tari" Romînii basarabieni, şi tari anume prin ajutorul „lui Dumnezeu". Ca printr'un cerc de fier au cuprins oamenii noştri mai tot nordul şi apusul Atonului (locaşurile Catafighi, Provata, Lacu, Turlutin, Prodrom, Vigla ş. a.), ocupînd partea cea mai sălbatică, dar şi cea mai frumoasă a Atonului. „Stăpînim Aftonul! Cu toată zavistia grecească"!... Dar până cînd?...*

Dar partea cea mai înaltă,—reduta cea mai crîncenă, unde se încrucişează fulgerele şi se rostogolesc cu zgomot stîncile de marmoră ale Atonului,—o ocupă mai ales pustnicii basarabeni, intrepizii mei confraţi de peste apa Prutului, care impun limba şi cultura basarabeană, dacă nu oamenilor, cel puţin şacalilor şi căpriorilor, cu care se împacă de minune. „Nici o supărare de-amu... Nici noi lor, nici ei nouă. Tot zidirea lui Dumnezeu!"

Aceştia sînt, se înţelege, şi mai siguri...

Ferice de cei care au avut norocul să dea peste asemenea locuri, care au avut bărbăţia să se urce pe asemenea înălţimi. E grea viaţa, se înţelege, între cer şi apă, pe stîncile sterpe ale Chiraşalei, subt ploaia de trăsnete sau vijeliile Apoilor, dar ochiul muritor încă n'a văzut frumuseţele firii, răspîndite de mîna largă a Creaţiunii şi gustate de aceşti oameni, n'a simţit atingerea zilnică cu suflul dătător de viaţă al Dumnezeirii!...

* * *

Trecînd la *locaşuri*, e timpul să specificăm diferitele lor tipuri, după drepturile şi importanţa *politică*.

Împărţirea e următoarea:

1. 20 de *mănăstiri* sau mănăstiri *propriu-zise* (termen de mare importanţă), toate ori mai toate aşezate pe malul, sau aproape de malul mării, în jurul peninsulei şi care şi-au împărţit Muntele în porţiuni sau moşii aproape egale. Mănăstirile, sînt singurele proprietare de pămînt, singurele au dreptul de a-l închiria la cei mici: schituri, chilii, colibe; singurele care au toate drepturile politice, singurele care au cîte un deputat în parlamentul Muntelui.

Aceste 20 de mănăstiri, între care 17 greceşti, una rusă, una bulgară, una sîrbă, sînt şi celebrele mănăstiri din Muntele

au să ofteze multă vreme după „jugul" turcesc, căci biurocraţia poliţistă şi prădalnică a noilor stăpînitori, se gîndeşte desigur să se amestece şi în afacerile călugărilor. Dar să n'avem grijă: să poftească bicisnicele creaturi ale Venizeloşilor şi Constantinilor de azi să încerce a schimba o iotă din Constituţia celei mai vechi republici de pe glob, care a îngropat deja atîtea imperii şi va mai îngropa!...

* Luîndu-se după Gelzer în cartea Sf. Sale „Din istoria vieţii monahale", Bucureşti, 1911 (sfîrşit).

* Nu ştim dealtfel, cum o mai fi azi, dar cei din Provata au fost izgoniţi din Sf. Munte adouazi după venirea stăpînirii greceşti. Se vede, prea „s'au băgat în politică".

Athos, în care cititorul își va fi închipuind și singur tot numărul nesfîrșit de icoane făcătoare de minuni, moaște, bucăți din Lemnul sfînt, aghiezmuri, evanghelii aurite..., și un număr foarte însemnat de manuscripte prețioase, dar deteriorate azi și ținute ascunse sau arătate numai după multe greutăți, în urma unor intervenții și împuterniciri căpătate pe cale oficială sau cel puțin hatiruri și bacșișuri.*

După localități, mănăstirile se pot împărți în două grupuri de cîte zece, și anume: pe malul apusean, începînd dela Nord spre Sud, avem mănăstirile: Zograf (bulg.), Castamonit, Dochiar, Xenof, Russicon (rus.), Xeropotam, Simopetra, Sf. Grigorie, Dionisiu, Sf. Pavel.

Din partea de răsărit: Chilindar *(sîrb)*, Esfigmen, Vatoped, Pantocrator, Stavronichita, Ivir, Cotlomuș, Philoteu, Caracala, Lavra,—aceasta din urmă aproape de colțul de Sud al peninsulei.

2. Un număr de *11—14 schituri*,—număr discutabil, pare-se, din pricina *rangului* ce și-l însușesc unele din ele. Schiturile sînt dealtfel lipsite de proprietate teriană și n'au, cum am spus, nici un drept politic, nici un deputat, cu toate că populația unora e foarte însemnată. De aceia un schit, ca Sf. Andrei, de pildă, care are o populație de peste o mie de călugări, n'are *vot*, pecînd mănăstirea Chilindr, numai cu cei vre-o 30 de călugări, are aceleași drepturi, cași Rusiconul, care numără peste 2000 de locuitori.

3. Un număr de vre-o 200 de așa zise *chilii*,—mici mănăstioare cu cîte 4—5, mai rar 20—25 de călugări,—stabilite pe locuri închiriate dela mănăstiri, și toate așezate prin părțile cele mai sălbatice ale Muntelui. Origina lor, cași a unora dintre schituri, poate să fie foarte veche, mai veche poate decît a mănăstirilor. Împrejurările istorice însă și încălcările exercitate de vecinii mai puternici, le-au oprit de a se desvolta și le-au redus la starea de mici filiale, cu o existență foarte precară. Starețul chiliei închiriază bucățica de pămînt din jurul locuinții sale de obiceiu pe viață, se socotește însă proprietar al chiliei, are drept să lese chilia ca moștenire vre-unui „ucenic", care la rîndu-i o poate transmite altuia, dacă acesta poate plăti chiria... În realitate mănăstirea stăpînă uzează de proprietatea ei cum vrea, urcă chiria după plac, adesea o evacuiază cu forța sau o desființează. În general chiliile sînt foarte exploatate de stăpînele lor, n'au nici un drept politic și n'au alt recurs decît la Dumnezeu.

4. Peste 500 de așa zise *colibi*, lipsite de *biserici* și așezate de obiceiu prin locuri pustii, închiriate iarăși dela mănăstiri. Colibarii trăesc de obiceiu numai cîte doi-trei, mai rar cîte unul.

5. Peșteri în număr de vre-o 10—20, după epoci, numite astfel după *forma* lor. Peșterile au ceva înrudit și cu chiliile, întru cît unele au *biserici*, și cu colibele, cînd *n'au biserici*, și-s adesea simple vizuini, cu totul ascunse de ochiul lumii. Unele, prin trecutul și sfințenia lor, sînt celebre.

Mai observăm că colibarii plătesc și ei (Dumnezeu știe de unde) dări cătră mănăstire; uneori sînt evacuați cu forța, uneori trăesc în ascuns (au și unde se ascunde) sau trec din loc în loc...

* Depre aceste dificultăți v. depildă plîngerile archeologului și paleografului francez E. Miller, însărcinat de Napoleon III cu niște cercetări în Muntele Athos și insula Tasos, p. 142—157.

* * *

În privința *autorităților*, care planează peste această populație,—flotantă prin însăși natura lucrului,—rare ori controlată și unde adesea intră indivizi suspecți, adăugăm următoarele:

Autoritatea cea mai mare e *Caimacanul*, adecă reprezentantul Sultanului (azi, se înțelege, reprezentantul lui Georgios), însărcinat cu poliția, cu strîngerea birului, cu controlul poștei și vămilor. Dar am spus, cum caimacanul, „din interese familiare", e veșnic în concediu; și atunci ne închipuim libertatea de care se bucură călugării...

A doua autoritate e *Protata*. Ce e protata?

Liberîndu-se de subt autoritatea episcopului din Hierisso încă dela fondarea primelor mănăstiri mari, liberîndu-se apoi și de așa zisul *Protos*, cu apucăturile lui de monarch, și păstrînd față de patriarh o supunere curat nominală, cele 20 de mănăstiri, geloase fiecare de independența ei, și-au ales un corp deliberativ comun sau parlament numit Protata (Τὸ πρώτατον) sau Kino (Κοινότης), în care rezidă azi cei 20 de deputați sau antiprosopi (ἀντιπρόσωπος), prezidați de cîțiva *epistați* (ἐπιστάτης), însărcinați cu conducerea generală a Muntelui, dar fără cel mai mic amestec în administrația interioară a fiecărei mănăstiri în parte. Ne vom mai întîlni poate și cu această protată, și cu deputații ei,—cele mai grave personagii, ce se pot închipui într'o republică așa de veche. Destul că numărul greșit de 21 de mănăstiri și deci 21 de deputați, dați de unii autori, și nu 20, stîrnește între proistoșii locali un rîs omeric la adresa ignoranței străinilor, care nu știu atîta lucru: că în Sf. Munte sînt 20 de mănăstiri, iar nu 21, și 20 de deputați, iar nu 21,—ignoranță tot așa de mare, cum ar fi fost să zici acum cîțiva ani, că numărul Puterilor mari din Europa e de 35, iar nu de 5!

Numărul de 20 de mănăstiri și 20 de deputați, stabilit definitiv încă din sec. XVI, ține singur tot echilibrul politic al Sf. Munte, și fără grave zguduiri și cataclisme, nici o putere pămîntească n'ar fi în stare să dea rangul de mănăstire unui schit, oricît de mare sau bogat.*

* Adăogarea unui singur deputat la numărul de 20 ar însemna recunoașterea independenței vre-unui schit, de ex. a arhibogatului *Sf. Andrei* al Rușilor sau și mai rău: independența fanfoșului Prodrom al nostru.

Să devie mănăstire Prodromul Vlachilor? Aici, în coasta Lavrei Sf. Atanasie?!...

* * *

In privinţa constituţiei *interne* observăm două tipuri:

Mai întâiu mănăstirile aşa zise *idioritmice* (ἰδιόρρυθμα μοναστήρια), în care regăsim supravieţuirea cea mai credincioasă a nesfîrşitei varietăţi de republici antice, de tip ionian, cu exaltarea patriotismului de cetate, cu sfinţi protectori locali, cu tot cortegiul aparatului politic şi moravurile unui popor, a cărui deviză a fost libertatea. Dar lăsînd pe sama istoricilor de resort descrierea luptelor pentru desfiinţarea tiraniilor de pe vremuri, observăm numai că, graţie sforţărilor eroice ale unui întreg şir de Harmodii şi Aristogitoni locali, toate sau aproape toate cele 17 mănăstiri greceşti de azi au un regim mai mult sau mai puţin democratic şi republican, unde opera mîntuirii nu neglijează o iotă din cadrul vechilor constituţii moştenite, unde nu lipsesc nici chiar cele trei sau chiar patru clase sociale din anticitate, cu drepturi şi datorii bine definite; căci mănăstirile atonite sînt singurele conglomerate de viţă elenică, unde s'au păstrat mai bine tradiţiile rasei şi structura politică a statelor elenice.

Avem deci mai întâiu clasa proistoşilor (προεστώς-fruntaş), sau *aristocraţilor* (ἀριστοκράται), adică a celor bogaţi, care au contribuit cu ceva la avutul mănăstirii. Corespunzînd parte cu evpatrizii vechi, parte cu pentacosiomedimnii din constituţia soloniană, proistoşii sînt singura clasă socială, din care se aleg anual *epitropii*, sau *archonţii* (ἄρχοντες), în număr de obiceiu de 9, dintre care mai importanţi sînt 3. Dar e impunător mai ales epitropul întâiu (πρωτόγερος),—ceva ca archontele eponim din Atena veche,—a cărui înfăţişare aminteşte de obiceiu, cînd pe cumplitul Sf. Atanasie al Lavrei, cînd pe seninul Zeus Olimpianul.

Mîndri de poziţia lor socială şi preocupaţi de politică, proistoşii se ţin cu totul deoparte, adesea lipsesc chiar dela biserică, ascultînd serviciul divin din vre-o odae vecină, şi se amestecă cu mulţimea numai pe timpul alegerilor. Dar rezervînd tot istoricilor de resort descrierea luptelor, adesea epice dela aceste alegeri, adăugăm numai că nu prea au dreptate Ruşii, Bulgarii şi nici chiar ai noştri, cînd critică prea aspru intrigile, ingerinţele şi chiar păruelile electorale ale Grecilor; mai întâiu fiindcă clocotul de patimi şi chiar violenţele nu lipsesc nici în alte mănăstiri, al doilea păruelile acestea dau rezultate minunate şi, după cum vom mai vedea, servesc aceiaşi operă,—opera comună a mîntuirii...

A doua clasă o formează călugării de rînd, în care, dacă am urma analogiile, am regăsi poate ceva din clasa cavalerilor (ἱππεῖς) din aceiaşi anticitate, dacă rolul social al noilor „cavaleri" nu s'ar reduce la atîta, că adapă şi ei cîte odată catîrii mănăstirii. Toţi aceştia sînt oameni de o evlavie, care îi îndrituieşte să privească de sus pe însuşi patriarhul dela Constantinopole, dar au şi slăbiciunile lor: cei mai mulţi sînt roşi de zavistia cea neagră şi adeseori trăesc şi mor cu zadarnica speranţă de a ajunge vre-odată aristocraţi, adică proistoşi. Printre ei se găsesc uneori şi cîte un Romîn doi care, dacă nu se amestecă în „politică", o duc destul de bine, căci se simt cel puţin *liberi*. Inadevăr, în mănăstirile de tip idioritmic, călugărul trăeşte cum vrea: poate avea proprietate, caşi proistoşii, poate eşi din mănăstire cînd vrea, poate mînca şi carne, dacă are bani. Poate mai ales posti în voe—lucru ce se şi observă uşor după expresia de mumie a unui asemenea călugăr, faţă de tenul foarte sănătos al aristocraţilor.

Nu lipseşte, se înţelege, nici ceiace am numi noi poporul, compus din fraţi (cunoscuţi şi la noi), şi chiar clasa sclavilor sau posluşnicilor,—foarte anemici şi unii şi alţii,—şi de o culoare cu totul pămîntie. Atît poporul, cît şi sclavii, pe lîngă munca zilnică şi funcţia de slugi pe lîngă cei mari, sînt ţinuţi să asiste şi la serviciul divin.

Mai adăogăm, că într'o comunitate de 100—150 de oameni în termen mediu, pentru întreţinerea şi reparaţia localurilor, în care ar putea sta cîte un regiment întreg de cavalerie, mai e nevoe încă de o clasă. Aceasta se compune însă din oameni străini de mănăstire, de obiceiu tot Greci sau Albaneji: lemnari, zidari, fierari, etc., care adesea însoţesc pe archonţi chiar în străinătate. Adesea proistosul, care pleacă în străinatate pentru a lua în primire administraţia vre-unei moşii mănăstireşti, are nevoe de o suită întreagă de călugări, fraţi, posluşnici şi chiar meseriaşi-specialişti. Nu vom mai urmări pe aceşti arhonţi în administraţiile lor, nici reputaţia ce şi-au făcut-o chiar printre proprii lor confraţi. In Romînia aceşti călugări-potentaţi au fost bine cunoscuţi până mai dăunăzi, până la „hoţul de Cuza".*

Al doilea tip de mănăstiri sînt chinoviile (κοινόβια),—un fel de falanstere, până la care n'ar fi putut să ajungă, cu toată imaginaţia lui, nici mult hulitul Fourier,—falanstere idealmente comuniste, unde toţi, dela stareţ la mulargiu şi dela teologul îmbuibat de texte până la analfabet,—toţi duc aceiaşi viaţă, merg la aceiaşi biserică, mănîncă la aceiaşi masă; unde nu lipseşte totuşi o oarbă supunere stareţilor şi duhovnicilor; unde sacrificiul voinţii, eroismul smereniei şi geamătul surd al sărmanei cărni omeneşti, duc la aceiaşi uitare de sine pe timpul vieţii, la aceiaşi fericire egoistă pe cealaltă lume.

Regimul chinovit domneşte în mănăstirea rusească Russicon, în cea bulgărească Zograf, în mai toate schiturile şi în toate chiliile mai însemnate,—ruseşti sau altele.

* Despre „hoţul de Cuza" v. Em. Miller. „Muntele Athos", p. 23—25. Vestitul arheolog, spre a obţine permisia de a studia manuscriptele, se prefăcu că susţine pe călugări pe lîngă Napoleon III, care s'ar fi arătat dispus a împiedeca pe „hoţul de Cuza" de a face secularizarea. Zădarnice însă au fost toate şmecheriile bietului francez, care la urma urmelor numeşte şi el pe călugări tot *hoţi*. V. mai ales p. 142, 144, 148.

Dar, se înţelege, se găsesc unii care nu se pot împăca, nici cu mediul prea libertar idioritmic, nici cu disciplina de fier a vieţii chinovite. Şi atunci fug de „lume", se aşează prin peşteri şi colibe, prin văgăunile cele mai retrase ale Muntelui, unde pot trăi numai pentru mîntuire, unde se simt înadevăr liberi de toate cătuşele pămînteşti.

* * *

Cititorul, care va fi avînd şi el timp liber, ne va însoţi mai ales pe la aceşti din urmă.

Deci—la pustnici! Prin păduri, prin văgăuni şi coclauri, pela 1000—1500 de metri, ba şi mai sus, deasupra apelor Archipelagului...

La pustnici. Dar lucrul nu-i aşa de uşor. Până la pustnici mai e: trebue să facem cunoştinţă mai intâiu cu amarul vieţii chinovite...

A. Frunză

Victima

— Manuscris găsit —

Eram comandantul unui obuzier de cetate, împrejurul Cernavodei, pe dealul dela Cochirleni. Venisem acolo de-o lună; şi de pe Valul lui Traian priveam în amurguri de sară, pe zarea roşietică, pumnii de fum ai şrapnelelor. Loviturile de tun se auzeau până la noi înăbuşite, ca nişte bătăi surde subt pămînt. Apa Dunării galbenă şi murdară schimba rar culoarea cînd vre-un amurg violent se scălda în ea. Umbra pădurii de sălcii din ostrov ascundea, neagră, o canonieră care sta de pază. In urmă monitoarele grele şi negre fumegau gros şi obosit, mişcîndu-se din cînd în cînd, lente; cînd începeau să tragă, apele Dunării se deşteptau purtînd prin pădurile de sălcii ecouri speriate, ca nişte duhuri sburătucite. Undele se 'ncreţeau mai des, parcă strîngîndu-se să poată suferi detunătura, şi zările păreau că se depărtează subt un vuet şuerat şi prelung care umbla pe sus.

Războiul avea aşa pentru noi de-acolo şi cele cîteva baterii fixe deprimprejur ceva decorativ, de peisagiu epopeic şi rar.

Dincolo de dealul Raşovei, intr'o vale largă cu păreţii depărtaţi, pe-o ceaţă de toamnă şi de sară, bubuiturile se inteţiră, şi fumul alb al exploziilor aburea stăruitor, fără să se simtă de unde. Parcă acolo în fund se fierbea ceva tăinuit şi misterios.

Adouazi înţelesesem ce s'a intîmplat. Noaptea în spasmuri dese de lumină, care deschideau în întuneric guri luminoase şi efemere de tuneluri, scăpărară tunurile; şi huruitul acela surd şi acoperit ca de-o mînă uriaşă pusă deasupra, nu conteni.

Spre dimineaţă lupta începu să se decidă spre nenorocul nostru. Telefoanele începură o activitate îmbelşugată. Firele de telefon întinse misterios prin miriştile şi popuşoii la fel de uscaţi şi pustiiţi, începură să vibreze ca un gigantic sistem nervos al pămîntului.

De după creasta unui deal depărtat, soldaţi răsleţi înce-

pură să apară, rari, apropiindu-se, în scoborît grăbit pe coasta fără adăpost, pustie.

Se retrăgeau...

După cîteva ceasuri au ajuns până la noi, oamenii aceia cu faţa şi cu trupul pline de pămînt, scuipînd sînge şi glod, cu capetele goale, cu ţărînă prin păr, cu hainele desfăcute şi rupte, tremurînd, cu ochii mari, ficşi, privind în nicăeri.

Au năvălit spre sară căruţe sunînd fierărie pe drumuri şi de-adreptul prin bulgării de pe cîmp cu cai speriaţi şi tremurînd şi ei ca varga, cu tărgi care cădeau în fugă cu răniţi cu tot pe marginea drumului, ţipînd:

— Nu ne lăsaţi, fraţilor...

Rugămintea lor stinsă şi trăgănată contrasta ciudat cu mişcarea aceia violentă şi febrilă.

Parcă toţi erau cuprinşi de friguri.

Războiul nu mai era ceva decorativ.

Noaptea trecu cu veghe atentă, ca'n aşteptarea unui ceas mare, cu telefonul la ureche; – observatorii până tîrziu au auzit prin cîmp huruit surd de roţi şi cai, pe care l-au ascultat cu urechea la pămînt. Nu ştiau dacă din ţărna neagră a nopţii esă trupe de-ale noastre întîrziate sau trupe duşmane înaintînd în beznă.

Am stat aşa o noapte izolaţi, fără să ştim unde să tragem, dacă înainte e cineva, duşman sau amic.

Spre dimineaţă, cu lumina care-a alungat necunoscutul şi nălucile lui, ne-am desmeticit puţin. Totuşi, toţi oamenii erau ca electrizaţi, aveau faţa contractată ca de-o aşteptare sau de-un efort lăuntric, şi o tremurare electrică în ochi, în mîni, în mers, în vorbe.

S'au adunat rămăşiţele, s'au făcut convoiuri de sacrificiu şi eroism care-au pornit din nou înainte, în răsăritul soarelui de toamnă, luminînd crestele dealurilor. Era răcoare, ceaţa de pe vale şi de pe Dunăre brumase funigeii prinşi pe mirişti ca o plasă cu farmece.

In dimineaţa aceia am avut misiunea să barăm inamicului creasta dealului din faţă.

In bătaia soarelui care lumina coasta, începură să apară, rari, cîte unul, puncte negre, care se mişcau încet spre noi. Pe cîmpul golit de toamnă, apăreau ca nişte haldani de cînepă înegriţi de brumă.

In valea dinspre fîntîna lui Cuciuc, în stînga noastră, punctele acestea se adunau unul cîte unul subt malul drept al ripei. Nu ştiu cîţi erau, cîţi se adunaseră. Subt umbra malului se presimţea numai o furnicare vie şi neagră.

Poate numai eu îi văzusem.

Şi-am început să trag. Toată amăreala din ajun şi grija aceia cruntă şi gigantică de ceva necunoscut şi de neînlăturat pieri. Renăscui ager şi conştient ca un simplu om de sport, încîntat că poate face-un exerciţiu. Eram deodată ca un cîne de vînătoare pe care-l deştepţi din somn şi-i arăţi puşca.

Am căutat calm şi satisfăcut pe hartă, am măsurat, am calculat şi am dat comanda.

Obuzul a plecat trăgînd pe deasupra mea suluri foşnitoare de aer şi a căzut la dreapta ripei, nu departe, ridicînd brusc un copac de fum şi pămînt care se mistui.

In văgăună mişcarea crescu. Cum aşi fi vrut să îndrept obuzul dela prima lovitură acolo! Mi-am îndreptat greşala şi-am început să trag apoi răpede în fundul acela prăpăstios de vale. Loviturile cădeau acolo una după alta, fumul negru se ridica deasupra ca din iad. Simţeam o satisfacţie de vînător dibaciu. N'am avut o clipă gîndul că se poate să ucid un om. Să ucid... să sfîşii carne omenească, să fac durere, să fac să se deschidă ochi mari, mari şi înspăimîntaţi.

Eu mă distram. Eram vînător.

Nu ştiam sigur dacă acolo sînt mulţi, dacă au plecat pe undeva pe vre-o ripă ascunsă, dacă au rămas, dacă au murit, dacă au fugit. Şi n'am să ştiu niciodată. Dar acum am o îndoială care mă chinueşte. Mă tem că am ucis, şi mi-i frică.

Pe urmă, din necunoscut, o baterie a început să tragă în noi. Telefonul a sărit în ţănduri, ţărnă mi-a umplut gura şi ochii. Abia atunci mi-a părut rău de bucuria mea.

Spre sară a ajuns până la noi ordinul de retragere; şi lupta s'a închis noaptea, cînd am părăsit locul acela, pe care l-au însemnat trei suflete ridicate de lîngă obuzier, ca trei nevăzute şi albe flamuri de pace.

Au trecut de-atunci ani. Am purtat în mine ruşinea bucuriei aceleia ciudate de vînător inconştient de oameni, pe care n'am înţeles-o nici atunci, şi nici de-atunci încoace. Dar tot păstram o nădejde limpede că n'am ucis pe nimeni. Că m'am bucurat zădarnic, că oamenii aceia s'au ascuns, că au scăpat, *că n'am ucis...*

Şi eram împăcat.

*

Pierdusem trenul într'un oraş necunoscut din nordul Germaniei. Eram obosit. Se întunecase şi trebuia să aştept în gară aproape toată noaptea plecarea altui tren. Sala de aşteptare era înaltă şi vastă. In ea răsunau cuvintele străine ca nişte farfurii stricate. Obosit şi resemnat m'am aşezat pe-o bancă, la o masă mai retrasă, unde nădăjduiam să-mi rînduesc un colţ de odihnă până spre dimineaţă.

O bucată de vreme se perindă lume multă prin sală, lume grăbită şi gălăgioasă. Pe urmă luminile se împuţinară şi se făcu linişte.

Deasupra tejghelei, un ceas rotund bătea regulat, răsunînd ca dedeparte. La o masă cîţiva întîrziaţi vorbeau tare şi rar împrejurul unor halbe de bere pe jumătate golite. Fumul albastru de havane îi învăluia, ridicîndu-se deasupra lor şi um-

brele îi se mişcau ciudat şi gigantic crescute pe păretele din fund,—pe care era parcă o masă strîmbă de umbră, cu căldări negre pe ea şi cu alţi oameni, mari, mari şi negri împrejur.

Pe-o altă bancă, cineva care aştepta ca mine, se auzea sforăind. Suflarea lui pripită scăpă prin torsul acela întrerupt, ca o răsuflare de piston cu aburi.

De-afară, din noaptea pustie cu cîţiva ochi coloraţi care jucau mişcînd lumini lungi pe şinele lucii, veneau în răstimpuri fluerături scurte de maşini şi huruitul lor de roţi care se depărta..

Era tîrziu.

Nu se 'ntîmpla altceva nimic decît sforăitul de pe banca cealaltă, tic-tacul ceasului şi semnalele rare deafară.

Cei dela masă adormiseră unul în faţa altuia cu capetele căzute moi în piept, ca nişte oameni care-ar fi murit aşa de-odată, stînd pe scaun.

Nu ştiu cît am stat aşa. Oiu fi aţipit poate şi eu, căci m'am deşteptat deodată speriat in gălăgia ce se 'nteţea în sală.

Incepuse să se-adune lume. Se-apropia se vede plecarea trenului.

La masa la care stăteam veni o bătrînă, puse un geamantanaş pe masă şi se aşeză lîngă mine, cu mînile în poale şi cu ochii înainte.

A stat aşa o vreme, liniştită. N'a spus nimic. Din cînd în cînd îşi aşeza mînile mai bine; şi parcă buzele îi tremurau, vorbind singură fără voia ei. Poate-i vorbeau gîndurile între ele, fără să ştie.

Era 'nbrăcată în negru, faţa-i era suptă şi sbîrcită, ochii verzi şi vagi, gura afundată ca într'o bortă, parcă s'ar fi retras. Subt pălăria neagră aşezată cu inutilitate pe vîrful capului, părul alb cădea strîns subt o panglică tot neagră.

La un timp se apleacă spre mine şi mă întrebă:

— Cît e ceasul?

— Trei fără un sfert.

După felul în care i-am vorbit, a cunoscut că nu sînt Neamţ, şi după ce rămase mai multă vreme iarăşi nemişcată:

— Da' dumneata ce eşti?

— Eu? Eu sînt din Romînia, sînt Romîn. Dacă ai auzit vreodată de Romînia, eu de-acolo sînt.

Am crezut că mi se pare o tresărire în toată fiinţa ei. M'a privit lung ca pe-o cunoştinţă de demult, sau ca pe-un duşman de demult pe care l-a regăsit aşa deodată.

Ochii ei verzi, parcă cotliţi, m'au privit aspru. Pe urmă a rămas iar dreaptă, privind înainte. Numai gîndurile începuseră să-i vorbească mai repede, căci buzele îi umblau, mute, mai des.

M'am simţit o clipă străin şi părăsit. Surprinsesem parcă o privire ascunsă de mînie.

Am rămas tăcuţi. Ceasul bătea mereu. Pe asfaltul sălii goale, paşii celor ce veneau, răsunau pustiu şi tare.

Bătrîna se întoarse iar spre mine şi începu să vorbească mai prietinos:

— Eu am cunoscut mulţi Romîni. Au fost mulţi aici în lagăr ca prizonieri; eu am cunoscut pe d. colonel Petrovitz, dacă mata ai să-l vezi, să-i spui complimente dela d-na Schultz. El mi-a spus cum îi în Romînia...

Şi bătrîna se întrerupse deodată din vorbă, rămînînd cu ochii mari deschişi, fixaţi pe geamul lucios de întunericul de-afară, în care se vedeau mişcînd ca un fum umbrele noastre şi feţele galbene ca de ceară... Am avut impresia că cineva s'apropie de dînsa, şi că de-aceia se uită aşa de fix. In oglinda neagră a geamului se vedea mişcînd un călător care pleca spre uşă, şi parcă venea spre noi. Apărea negru şi el şi cu faţa de ceară.

Bătrîna se înduioşă. Ochii îi clipiră de două ori repede, şi gura i se mişcă ca într'o înghiţitură amară.

Simţeam că are ceva de spus, că vrea să-mi spue şi nu ştie ce să facă.

— Eu am avut un fecior locotenent, care a fost în Romînia... A fost rănit acolo grav, şi mai pe urmă a murit aici în spital, în faţa mea...

Ochii verzi aveau sclipiri ciudate de moarte veche, pe care-a crescut muşchi crud ca buratecul.

— Eu am stat la căpătăiul lui multă vreme, fiindcă s'a chinuit mult. A avut o schijă de obuz care i-a atins rinichii. A fost rănit la lupta care s'a dat în jurul Cernavoada. Este aşa o cetate la dumneavoastră?

— Da, Cerna-Voda!...

— El era printre cei dintăiu care trebuiau să meargă înainte, şi era cu soldaţii lui într'o văgăună, şi acolo a tras un tun şi acolo a fost ucis, l-au scos şi l-au adus aici mai mult mort... Aşa mi-a spus el.

Ochii bătrînei n'aveau în ei mînie. Lacrimi săcătuite începură să curgă sărace, ca o bură dureroasă de ploae pe un cîmp uscat şi gol. Lacrimile curgeau fără voe. Poate spusese istoria morţii copilului ei la atîţea. Trebuia s'o spue şi în sara aceia, cînd un Romîn îi adusese în minte toate. Era prea singură ca să fi putut tăcea. Eram doar amîndoi, oricum, doi oameni.

Eu am rămas ca halucinat. Mi se părea că visez, că am ajuns în ziua judecăţii mele,—că bătrîna aceia e şireată şi rea, că mă acuză pe mine. Că ştie că eu l-am ucis, şi se preface.

Nu, nu se poate. Eu eram demult liniştit. De-atunci, trecuseră ani. Eu nu văzusem nimic. Nu ştiam nimic.

Şi-acum tăinuirea bătrînei aceştia după ani de zile, la celălalt capăt al pămîntului, a venit ca o acuzare precisă, de neînlăturat, ca o mustrare a conştiinţei mele, ca un suflet al victimei care m'a urmărit pretutindeni.

In geamul negru umblau oameni negri, cu feţele galbene,

de ceară, ca nişte inviaţi izvoriţi din întuneric, care veneau la mine, să mă judece, să mă acuze.

Bătrîna mă crezu emoţionat de suferinţa ei; şi în această tovărăşie, se simţi şi mai nenorocită. Lacrimile-i căzură mai des şi, aşa cum era aplecată spre mine, pe haina mea.

Mi-am tras repede pardesiul, să nu rămînă urme pe el, urme de sînge.

Ideia crescu în mine ca o umbră gigantică, gata să mă strivească: — Eu l-am ucis.

Dintre cei care veneau spre mine prin geamul negru, oare care-o fi?...

Bătrîna îmi înţelese gîndul. Buzele ei se mişcară iute, şi cu mîni osoase şi tremurînde desfăcu gemantanaşul de pe masă. Scoase fotografia lui.

— Uite. Era aşa de frumos!...

Am luat-o în mînă. Tremuram tot. M'am uitat lung. Era el. L-am recunoscut. Şi doar nu-l văzusem niciodată.

Cu ochii calmi, ras, cu nasul în sus, delicat, cu profilul bătrînei de lîngă mine.

El nu mai este.

In geamul negru porni, ridicată deodată, o mulţime spre mine, cu mînile atîrnînd greu în jos, cu bombe grele poate pentru mine,—şi toţi în contra mea.

Sgomotul mă deşteptă. Toţi din sală se'ngrămădeau spre uşă cu geamantanele în mîni. Venise trenul.

M'am sculat ca bolnav. M'am uitat la bătrînă. Işi ştergea lacrimile. Imi venea să-i spun: — Da, n'avea nici o grijă, o să-i dau de ştire că-l iubeşti mult, că ai plîns pentru el.

N'am îndrăznit să-i spun nimic. Nu ştiam ce. Cînd m'am îndreptat şi eu spre uşă, mi-a venit deodată în minte că bătrîna samănă cu mama. Cum Dumnezeu nu băgasem de samă!

Dar oricum, nu vroiam să mă urmărească.

Afară aerul nopţii mă izbi rece în faţă. Tremuram de groază sau de frig. Pe canal o sirenă de vapor flueră sinistru.

Poate toate se pregăteau contra mea.

L-am ucis. Trebue să mă ascund. Mama lui ştie. Ştie. Dar n'a vrut să-mi spue. E bună şi n'a vrut să-mi spue, sau e rea şi m'a chinuit. Ce bine că e noapte!

Trenul plecă brusc. Umbre negre de copaci treceau ca năluci pe la geam. Ce bine că eram singur! Am deschis geamul.

In mersul trenului, sgomotul roatelor cînta monoton; şi eu repetam după el în gînd, mişcînd buzele:

— Eu l-am omorît, eu l-am omorît, eu l-am omorît...

Pe linia dublă de-alături, un tren care venea să se încrucişeze, scăpără în noapte două lumini verzi, stranii... ochii lui... îi cunoşteam.

D. Razu

Amintirea

De n'ai fi tu, inveninată muză,
Trecutul n'ar avea nici spini, nici flori;
Sentinţa ta ne umple de fiori,
Cînd glasul tău ne iartă ori ne-acuză.

Dar mai cu seamă nopţile, Meduză,
Ne împietreşti cu ochi tulburători,
Cînd printre ani, ca raza printre nori,
Bronzezi în noi lumina ta difuză.

De 'ncerci să minţi al vremii adevăr,
Ţi-arunci în Stix reptilele din păr
Şi te prefaci în hienă, Amintire.

...Şi-atunci, cu pasul tău din iad trimis,
Pătrunzi în suflete ca 'n cimitire
Spre-a desgropa cadavrele de vis.

Mihai Codreanu

Din alte vremuri

Eduard Gruber

Un nume necunoscut generației de astăzi, deși poate fi dat ca pilda omului care nu cunoaște oboseala, și pentru care nimic nu pare cu neputință.

Ieșan prin naștere, puțini vor mai fi astăzi în Iași, care să-și amintească de tînărul nalt și slăbănog, îmbrăcat veșnic în o redingotă ale cărei pulpane îi băteau genunchii, și purtînd o pălărie înaltă, pe care o ținea în mînă pe ceasuri de căldură.

Am fost prietin intim cu el; cîțiva ani am fost nedespărțiți; nu am avut de ascuns nimic unul pentru altul, și mă întreb dacă astăzi mai sînt cu putință astfel de legături sufletești, în lumea asta pentru care multe sentimente, chiar dacă ar fi cunoscute din nume, par cel puțin ridicule.

Viața lui Gruber a fost o veșnică luptă, ca să poată cuprinde cît mai mult cu mintea lui setoasă, și poate ca să-și satisfacă dorința firească de a fi și el «cineva», în lumea celor aleși.

A făcut literele la Universitatea din Iași, unde a luat licența în 1884, prezentînd ca teză un studiu asupra genului elementelor latine în romînește, în comparație cu celelalte limbi romanice.

Catedra de limbi slavice dela Universitate îl ispitea. In 1886 își ia un concediu de un an și pleacă la Paris, unde face studii la *Sorbona*, la *Ecole des Hautes Etudes*, la *Ecole des Chartes*, la *Collège de France*, la școala de limbi orientale. Și a muncit din răsputeri, și ar fi fost în stare să asculte cursurile și altor școli, dacă ar mai fi fost și altele.

Pentru catedra de limbi slavice, Gruber a concurat și n'a izbutit. Cu deosebire însă de alți concurenți, el recunoștea că Bogdan era mai bine pregătit.

Concursurile parcă ar fi fost o manie a lui Gruber. Imi aduc aminte, cu un fel de spaimă, de zilele și nopțile petrecute de el cetind, mîncînd cu cartea în mînă și dormind numai patru ceasuri, ca să se prepare pentru concurs la catedra de Istoria Artei la școala de Bele-Arte din Iași. Dela filologia slavă trecuse la Istoria Artei; dar a reușit un alt concurent, pe care nu-l mai considera superior, d. Meșederu. Atunci l-am văzut furios, pe omul cumpătat de obiceiu.

In 1888, cînd am legat eu prietinie cu Gruber, el era în căutarea unei forme definitive a lucrării «Stil și gîndire», chestiune despre care ținuse o conferință la Ateneul din București și în urma căreia obținuse chiar o subvenție dela Ministerul

Instrucțiunii pentru a se duce în străinătate să studieze... Ce credeți? Filologie? Literatură?.. Aș!.. Trebuia să studieze: «Starea higienică în școlile din Franța și Germania». Și doar ministru era... Maiorescu. Gruber însă a fost mai deștept: a incasat subvenția, a plecat în străinătate, a uitat filologia slavă, a uitat Istoria Artelor și a studiat... psihologia.

Cercul literar dela Beldiceanu și «Albumul literar», care trebuia să fie o icoană a întregei noastre activități au fost lucruri care l-au preocupat așa de mult, că parcă viața lui nu ar mai fi avut și alt scop.

Iată însă că un nou zbucium îl pîndește; și bietul Gruber, prins de patima unei alte dragoste, nu mai are liniște și începe din nou să scrie versuri al căror meșteșug credeam că-l uitase.

Gruber scrisese și versuri într'o vreme, și din pricina lor își stricase unele prietinii. Erau oameni ciudați, care nu voiau în ruptul capului să găsească vre-o valoare literară *Ofeliei*, versuri la care el ținea așa de mult:

> Peste codri pace-adîncă,
> Apele șoptesc subt stîncă
> Vraja negrelor vîrteje...
> Oh! opriți, mîndra fecioară
> E răpită! O doboară
> Valu 'n recele lui mreje!
> . . . .
> Apele șoptesc subt stîncă,
> Peste codri pace-adîncă!

Nu era copil pe vremea aceia, era născut la 1861 și la 27 de ani el făcea copilării. Noaptea, pe cînd se mai astîmpăra lumea prin case, treceam cu el prin țintirimul bisericii Sf. Teodor, săream gardul într'o grădină vecină și de acolo în curtea casei galbene, cu două rînduri, ca să privească pe fereastra neoblonită, pe studenta grațioasă, care se făcuse acum stăpînă pe inima prietinului meu. Și o iubea cu toată patima, și—celace nu s'ar crede—în dragostea din urmă se reflectau amintirile altor iubiri de mai înainte, încît adeseori mă întrebam: pe cine iubește Gruber?

Ca un reflex al acestei nedumeriri, cînd îl vedeam că-și îndreaptă pașii întru întîmpinarea dragei lui, îi cîntam: «Ylang, Ylang zboară voios la Terbelchețonora». cuvînt care cuprindea unele silabe din numele simpatiilor lui.

Gîndul lui nu era să caute aventuri; avea intenții serioase, voia să se însoare, după cum îl ispitise inima și cu celelalte, dar nu avea noroc: cînd credea că-și atinge ținta, tocmai atunci primea răspunsul care-l făcea să se îngălbenească și să tremure. Emoția se sfîrșea cu lacrimi, și apoi alte preocupări îi întunecau suferința.

Cu toate că avea destule motive care să-l amărască, Gruber era vesel. Iși iubea mama, care era bolnăvicioasă, din care pricină era aspră și puțin sociabilă. Deși mă întîlneam cu el

în fiecare zi, eu pe mama lui nu am văzut-o niciodată, dar nici nu l-am auzit făcînd o aluzie măcar despre nemulțămirile ce avea în casă. Orice ar fi avut pe suflet, între noi era vesel și totdeauna gata de glume.

Rimbaud, cu sonetul vocalelor, și Beldiceanu, cu audiția lui colorată, l-au îndrumat spre studiul psihologiei. *

Trebuia să plece la Leipzig, să audieze cursul de psihologie experimentală al lui Wundt. Și a plecat.

Cu o mie de lei în buzunar, cu observații asupra lui Beldiceanu în sacul de călătorie, cu sufletul plin de iluzii și cu mintea pregătită pentru muncă ordonată, a luat drumul străinătății.

La 30 Maiu 1889 l-au condus la gară prietinii, cărora le-a cerut, cu multă stăruință, să aibă grijă de mama lui.

Deși plecase în străinătate în scopul de a studia chestiunea pentru care Maiorescu îi dăduse subvenția, Starea higienică a școlilor, Gruber nu a stat pe gînduri și a început să asculte cursurile de psihologie experimentală în seminarul lui Wundt; și grație devotamentului ce avea pentru muncă, a fost primit să lucreze cu profesorul Külpe, la aparatul pentru reacțiuni sensoriale și musculare, și a fost bine apreciat chiar de Wundt, pe care l-a pus în curent cu cercetările asupra lui Beldiceanu. Celebrul profesor a găsit prea interesante observațiile lui Beldiceanu asupra «simțului muscular», una din fețele audiției colorate, precum și observațiile acestuia asupra «lumii interne», și l-a îndemnat pe Gruber să le cetească la congresul de psihologie fiziologică din Paris, care se deschidea la 5 August.

In școlile din Leipzig, Gruber a studiat celace avea însărcinare, și în scrisorile lui vorbește cu entuziasm despre bătrînul Noeldecke, directorul școalei superioare de fete, «o autoritate în Germania pentru învățămîntul fetelor»; apoi a plecat la Berlin, în același scop. «Aici am fost cu Galino de am făcut o vizită lui Tobler, cel mai mare romanist german. Vara aceasta o va petrece împreună cu Gaston Paris în Bretagne. Amîndoi erau colegi și elevii lui Dietz. Halal de așa oameni».

In Paris, la congres, îl cuprind aceleași friguri, venind în contact cu lumea alergată din toate părțile pămîntului, ca să contribue la limpezirea atîtor chestiuni. «Am găsit un belg, care se ocupă de audiția colorată, și mi-a recomandat observații în italienește și englezește. Un rus mi-a indicat în rusește, un finlandez mi-a vorbit de un caz ce cunoaște el. Vezi dar ce proporții ia chestia».

La congres «chestia» a fost desbătută pe larg. El îmi scrie: «Asupra audiției colorate a făcut o comunicație de Varigny și apoi am făcut-o și eu. Cazul lui Beldiceanu e cel mai tipic, mai complect până acuma. Am fost ascultat cu foarte

* Vezi „V. R." No. 8 (1922).

mult interes. Comunicația a fost găsită ca foarte interesantă. Apoi s'a angajat o discuție în care a vorbit Benedikt dela Viena. Am propus formarea unei secțiuni pentru audiție colorată și celelalte senzații duble. Am fost numiți șapte, un finlandez, un belg, un svițeran, un german, un austriac, un francez și eu. Am fost ales de secretarul acestei secțiuni, și azi am cetit raportul cu chestionarul de studii de făcut».

Intors în țară, în Septembre 1889, Gruber e luat iarăși de curentul mișcărilor din Iași, de observațiile aprofundate asupra lui Beldiceanu, și mai cu samă îl muncea gîndul să se menție cercul literar de odinioară. Acuma îi venise în ajutor prietinul *Grig*, Grigore Alexandrescu, ale cărui nuvele din «Convorbiri literare» erau bine apreciate de Maiorescu. Prietinos, precum era, Gruber stătea în aceiași casă cu Grig.. La 20 Ianuar 1890 îmi scrie: «A venit Morțun. Asară a fost întrunire literară la noi. A fost Xenopol, Cuza, Creangă,* Anghel, Popa Enăchescu. Un așa entuziasm au provocat poeziile lui Raul Stavri, încît cît pe ce voiam să-i dăm o telegramă. Noi am cumpărat dela Morțun editura operelor lui Creangă».

Gruber înțelegea prietinia într'un chip deosebit de alți oameni: cine-i era prietin, era pus în curent cu bucuriile și cu durerile lui.

La 5 Decembre 1889, pe o hîrtie îndoliată, mi-a scris la Bîrlad, unde eram, numai aceste cuvinte: «Alaltăeri am avut durerea de a înmormînta pe mama».

La 5 Ianuar 1891 îmi scrie astfel: «Te vestesc că în sara de revilion m'am logodit cu d-ra Virginia Micle. Bucură-te, dar! Iți scriu această veste după execuția logodnicei mele, și cu mîna purtată de a ei, căci altfel nu știu cînd aș fi scris chiar prietinilor mei cei mai buni».

Era fericit. Prin Iunie îmi scrie că va publica un volum cu o sută de poezii: «cincizeci ale mele și cincizeci a Virginiei».

Volumul însă n'a mai apărut.

In toamna 1892 pleacă la Leipzig, unde începe o muncă istovitoare: «M'am înscris la facultatea filozofică, cum se numește aici, și urmez următoarele cursuri: istoria filozofiei la Wundt, foarte bine făcută, psiho-fizica la Külpe. Afară de aceasta lucrez în Institutul de anatomie și la anul voiu face fiziologia. Această ocupațiune deja îmi este destulă pentru semestrul acesta: dela 9—12 dimineața lucrez la disecție. Am căpătat de preparat un picior; am preparat deja mușchii exteriori și acuma pătrund în interior la vine, artere, nervi. Vre-o două zile la început mă incomoda mirosul, acuma m'am deprins, parcă lucrez de nu știu cînd. Voiu lucra însă cu deosebire sistemul nervos. După masă dela 4—5 am cu Külpe și dela 5—6 cu Wundt. Afară de aceasta mă mai duc prin laboratorul de psihologie experimentală».

Această muncă, potrivită pentru un tînăr student începă-

* Fiul lui Ion Creangă.

tor, o făcea Gruber la vîrsta de 31 de ani şi după ce, cu trei ani în urmă, făcuse comunicaţii la congresul din Paris şi stătuse alăturea cu ştiinţa oameni mari.

Dar, la Leipzig, îşi mai petrecea vremea şi cu altceva: «Aice am dat peste un american dela Hartford care are audiţie colorată foarte bogată şi foarte vie. Mai mult, colorile sunetelor fundamentale *a, i, o* sînt aceleaşi ca la Beldiceanu. El are o audiţie colorată a numerelor, a zilelor săptăminii, a numelor de oraşe, a sunetelor muzicale. Insfîrşit colorile îi deşteaptă sunete. Iţi poţi închipui bucuria mea. Verific tot ce am lucrat cu Beldiceanu».

O parte din viaţa lui Gruber s'a scurs scriind scrisori. Am primit dela el unele de o lungime neobişnuită, de zece şi mai multe pagini, scrise mărunt şi des, şi cu o caligrafie fără de cusur. Maiorescu ne spunea că tot aşa de lungi scrisori primea şi el. Puterea de muncă a lui Gruber era uimitoare.

In August 1892, Gruber s'a dus la congresul de psihologie din Londra, unde a avut satisfacţia de a-şi vedea munca apreciată. Ca un copil, vesel că a căpătat o jucărie, el îmi scrie: «Nu-ţi pot înşira multe de succesele mele dela Londra. Am fost strălucit. Am fost felicitat de cei mai iluştri psihologi engleji, franceji, germani, etc.. O mulţime au făcut cunoştinţă cu mine. Am fost unul din cei mai aplaudaţi. Să-ţi spun cît îmi pare de bine,—nu pot! Văd că nu m'am înşelat întru nimic, cînd am început aceste studii, am văzut dela început clar importanţa lor cea mare... Insfîrşit congresul dela Londra a consfinţit munca mea de patru ani de zile. Azi am primit o scrisoare dela Myers, unul din cei mai iluştri, secretar al congresului. Iţi transcriu sfîrşitul: «J'espère que vous avez trouvé M-me Gruber bien portante. Je vous prie respectueusement d'assurer cette dame que votre voyage valait bien la peine, si nous en jugeons par le plaisir et l'interêt *scientifique* que nous avons éprouvé à vous voir et à vous entendre». Vezi, am şi eu cu ce să mă fălesc. Am fost felicitat de marele Bain şi de savantul Galton (un fel de om din familia Darwinilor). Galton a vorbit după mine şi a adus fapte care ilustrează părerile mele. Nu-ţi spun mai mult că ameţeşti. Probabil că cele mai multe părţi din lucrarea mea le voiu publica în reviste engleze. A apărut o dare de samă în *Times* şi azi am văzut că *l'Indépendance roumaine* mă tratează de «le savant professeur de Jassy!» Sînt răzbunat acum de toţi gogomanii, idioţii şi invidioşii care mi s'au pus în cale».

Şi aşa era. Nu numai că ajunsese un subiect de ridicul, pentru acei care ar fi fost în măsură să aprecieze şi însemnătatea studiilor ce întreprinsese Gruber, cît şi puterea de muncă ce desfăşura omul acesta, dar s'au găsit invidioşi care, pentru a-i pune stavilă, stăruiau la Minister, prin politicianii zilei, să i se retragă însărcinarea ce-i dăduse Maiorescu.

Un altul, un simplu vanitos, s'ar fi mulţămit cu laurii de

la congresul din Londra, şi ar fi trimbiţat valoarea, s'ar fi gudurat pe lîngă puternicii de ai zilei, ar fi ajuns profesor universitar,—tot ce ar fi putut să aspire mai înalt,—ar fi exploatat, ca mulţi alţii, o situaţie repede cîştigată. Gruber însă era din altă plămădeală. Reintors în Leipzig s'a pus din nou pe muncă. Şi ce fel de muncă! Wundt îi dăduse ca teză de doctorat, să facă studii despre «lumina specifică a colorilor». Un profesor dela Praga, Hering, susţinea că fiecare coloare are o lumină a sa proprie, specifică, pe care o răsfrînge. Wundt voia să verifice această teorie, în laboratorul său. Dar studiul acesta migălos, cerea cunoştinţi de fizică, în special de optică şi acustică. Acestea, la rîndul lor, se sprijină pe nişte rezultate obţinute cu ajutorul calculului diferenţial, integral şi al probabilităţilor. Iată-l pe Gruber afundat în aceste studii, pentru care nu mai ştiu cum puteau să-i ajungă zilele vieţii.

In vălmăşagul acesta de ocupaţii, audiţia colorată nu e neglijată. Gruber a alcătuit un lung chestionar, asupra acestor chestiuni, pe care l-a trimes la cinci sute de intelectuali din Germania: scriitori, poeţi, pictori, muzicanţi, profesori, rugîndu-i să se observe pe ei înşişi, dacă au aceste fenomene, şi să-i comunice rezultatul. Cea mai mare parte au răspuns, şi tot acest material, care avea să servească la lucrarea lui fundamentală, am putut să-l văd şi eu, clasat cu metoda al cărei secret parcă numai Gruber îl poseda.

Imprejurările i-au fost favorabile pentruca acei cărora se adresase Gruber să pue oarecare interes în chestiunea aceasta. Tocmai atunci era la ordinea zilei, în Franţa, o ceartă între presa din Paris şi acea din provincie, pe tema audiţiei colorate. Alfred Binet, un savant, publicase un studiu de popularizare asupra audiţiei colorate, în «Revue des Deux Mondes». Georges Derepas, un profesor din Toulon, îl acuză pe Binet că a plagiat această lucrare după teza de doctorat a lui Jules Millet, un tînăr doctor ce murise la Senegal de friguri galbene. Situaţia lui Binet, la Paris, unde era ajutorul directorului laboratorului de psihologie fiziologică, lucrările lui anterioare, pe de altă parte apărarea lucrării unui tînăr inteligent, mort pentru Franţa în Africa, au făcut ca chestiunea să ia o înfăţişare interesantă. Peste treizeci de jurnale din provincie s'au năpustit asupra lui Binet, cele din Paris l-au apărat şi rezultatul a fost că toată lumea ştia ce este aceia «audiţie colorată» şi ajunsese până la cunoştinţa intelectualilor din Germania, prin repercutarea în lumea lor a certelor din Franţa.

Incidentul acesta s'a sfîrşit ca într'o lume adevărat civilizată. Derepas, prin o scrisoare cavalerească, a recunoscut că a tratat prea sever pe Binet, dar că şi meritul lui Millet l-a pus în evidenţă.

In disputa aceasta a avut şi Gruber încă o satisfacţie: ziarul *Gaulois* citează pe Gruber ca unul care a făcut cele mai bune studii asupra chestiunii desbătute.

In 1893 Gruber a luat doctoratul la Leipzig şi prin o telegramă de trei cuvinte mi-a împărtăşit şi această bucurie: «Salutare! Doctor Gruber».

Dela această dată încep să observ o schimbare caracteristică in fiinţa lui Gruber, şi care mă pune pe gînduri. Scrisul lui este alterat. Până acuma scrisorile lui puteau fi date ca model de caligrafie.

Lucrul acesta mă punea pe gînduri. Un prietin al nostru, cînd s'a îmbolnăvit şi a trebuit să fie retras dintre noi, tot prin alterarea scrisului i s'au manifestat primele simptome.

Cînd s'a întors în ţară, n'am putut să-l văd îndată. Făcea un curs la Universitate, unde începuse a-şi instala un laborator de psihologie experimentală, o parodie a aceluia din Leipzig. Scrisorile lui devin mai scurte, şi în ele apare mai obosit. Entuziasmul pentru viaţa intelectuală din capitala Saxoniei se transformă într'o plictiseală, pe care o zugrăveşte chiar trivial: «bine c'am scăpat de parşivii cei de saxoni».

Pe la mijlocul lui Martie 1894 eram in Constanţa şi primesc o cartă postală, fără dată, semnată de el, dar cu scrisul şi mai alterat. Zicea: «Te salut din vîrful Predealului. Mă duc la Roma, invitat oficial şi telegrafic de profesorul Lombroso. Ministerul mi-a acordat un credit. Ţi-oi scrie mai apoi mai multe».

In Maiu primesc o altă scrisoare, tot la Constanţa, prin care mă invită să stau la el cîteva zile, la via dela Piscul Socolii, invitaţie pe care o repetă in Iulie, cînd eram la Bîrlad, prin o cartă postală în care cu greu mai pot recunoaşte scrisul vechiului meu prietin. In alte trei scrisori insistă mult să vin la el, avînd a-mi vorbi lucruri foarte importante.

Aveam presimţiri rele; m'am dus să-l văd.

Gruber nu mai era acelaşi.

L-am găsit umblînd desculţ prin vie; făcea cura lui Kneipp. Mai făcea şi o cură de soare. Mi-a arătat materialul de audiţie colorată, adunat cu atîtea sacrificii, mi-a vorbit despre multe, dar n'a atins chestia «foarte importantă» pentru care mă chemase. Am stat la el două zile şi am fost trist într'una: vedeam că se apropie un sfîrşit, pe care mă temeam să mi-l mărturisesc.

Ultima lui scrisoare e din 17 Februar 1895, şi în ea îmi spune că n'a putut pleca în Italia, din cauză că i-a întîrziat concediul: «acum prin Aprilie sau Mai gîndesc să fac o cură serioasă în altă parte».

Sfîrşitul de care mă temeam s'a îndeplinit.

Luat şi eu de alte griji, nu i-am mai scris; şi cînd am aflat ce se petrece cu el, era zădarnic să-i mai scriu.

Artur Gorovei

In zori...

Şi cum tăcerea nu-i nici veselă, nici tristă,
Din lumea care doarme 'n moalea nepăsare,
Un singur fum uşor—ca o batistă,
Se flutură pe zare...
Se 'ndepărtează noaptea pas cu pas;
In fund, pe mănăstire-a mai rămas
O umbră de răcoare...

Presimt o fîlfîire de aripă...
Sfios şi pal, cu fiecare clipă,
Prin linişte străbat mirezme moi...
— Să fie zborul vremii pe cîmpie,
Pe flori ce se deschid încet şi-adie
Lumina peste noi ?..

Căci zarea parcă bate ca o pleoapă;
Şi boarea 'ntinde-alene pe pămînt,
Pe ziua ce din noapte se desgroapă,
Acelaşi har al crucii bun şi sfînt...

Iar dacă viața 'ncepe să foșnească,
Pădurea pare încă adormită,—
Stau frunzele tăcute, stau ca 'n templu,
S'asculte ruga calmului izvor,
Să simtă-așa, în proaspăta răcoare,
Cum trece blînd și ultima suflare
Din visele ce mor...

Mici aburi calzi se'nalță din morminte,
Cînd sufletu-mi, ca un copil cuminte,
Îngenunchiază 'n dulcea lui neștire,
Cu spatele spre sumbra mănăstire,
Cu fața 'n răsărit...

Suris de înger alb plutește 'n infinit...

Alexandru N. Nanu

Cînd Economia Politică va fi o știință...

(Lecțiune de deschidere)

Deși mai bătrînă ca Sociologia, Economia Politică este departe de a prezenta caracterul științific care nu lipsește celei dintăiu.

O asemenea socotință poate părea ciudată. Intr'adevăr, azi „legile" economice sint cunoscute, popularizate, ba chiar vulgarizate, dacă nu trivializate. Tot azi, Sociologia este învinuită în tot felul, dar mai ales i se face gravul reproș că *nu există.*

Credem, totuși, că ce spuneam mai sus rămîne adevărat.

E drept, putem susține că Sociologia nu există. Dar acest refuz de existență chiamă o samă de observațiuni destul de delicate. Iată cum trebue înțeles.

Sociologia tinde către rezultate foarte mari. Ambițiunile sale sint nemărginite. Scopurile pe care le urmărește depășesc desigur, în linii generale, mijloacele contemporane de investigație. In sensul acestor imposibilități, poate momentane, poate foarte durabile, în nici un caz eterne, nu e neadevărat să spunem : Sociologia nu există.

Dar dacă ce pretinde nu poate ținea, aceasta nu înseamnă că ce pretinde nu este perfect științific. Ba chiar apariția ei se datorește tocmai necesității ca, deasupra acelui noian de simple *opiniuni*, care juridice, care economice, care politice, care morale, care estetice, care religioase,—să se constitue o disciplină unde să regăsim unitatea pierdută, fărămițată în doctrinele particulare, particulare fiecărula din așa numiții „factori sociali".

Știință și *multiplicitate* sint două noțiuni care se exclud.

Pentru a reintroduce unitatea s'a constituit, se constituește sau se va constitui Sociologia. Deja trecută, deja prezentă sau încă numai viitoare,—nu importă; în măsura în care Sociologia

există, ea trebue să fie o știință. Dacă nu e acest lucru, atunci nu mai este de loc. Nu mai rămîne atunci din ea decît o tablă de materii care cuprinde capitolele diferitelor disciplini sociale, particulare (Dreptul, Economia Politică, Religia, Estetica, Morala, Politica).

Pentruce nu s'a spus și de Economia Politică că nu există? „Legile" ei sînt tot atît de vagi, de imperfecte ca ale oricărei filozofii. Pentruce multiplicitatea de doctrine într'o *aceiași* chestiune nu îi atrage interdicțiunea existenței?

Foarte ușor de răspuns. Economia Politică poate *să fie* sau *să nu fie* știință. Nimic nu se opune să rămînă o colecțiune de simple opiniuni.

Dimpotrivă. Sociologia nu are dreptul să fie multiplă, nu are voe să nu fie știință, căci altminteri își pierde însăși rațiunea sa de existență, care constă în a aduce *unitatea* inerentă științei pe deasupra doctrinelor economice, juridice, religioase, politice.

Economii Politice există multe. In linii generale se poate vorbi de cel puțin două: una burgheză, fundată pe pretinsa lege a concurenței, a cererii și ofertei, a interesului individual; alta proletară, bazată pe plus-valută. In sinul acestor două mari categorii se croesc subdiviziuni nouă: Solidarism, Cooperatism, Comunism, Colectivism, Sindicalism, Manchesterianism, Anarchism, Liberalism, Intervenționism, Kateder-socialism, etc..

Această multiplicitate, incompatibilă cu știința, trebue să dispară. Vom vedea mai la vale de ce și cum. Vom vedea că, strînse mai de aproape, fenomenele economice sînt obligate, *vollens-nollens*, să intre în sociologie, subt riscul de a nu mai avea nici-un înțeles.

* * *

Pentru moment, constatăm că Economia Politică se prezintă subt forma unei bogate *colecțiuni de doctrine*. Prin aceasta ea se asamănă cu surorile sale Religia, Politica, Etica, Dreptul, Estetica. Ceiace o deosebește de ele, este un caracter foarte curios, o trăsătură dintre cele mai interesante, care se poate formula astfel: *pretențiunea de a fi știință*. Sistemele filozofice, programele politice, dogmele religioase, construcțiunile juridice își dau sama că multiplicitatea lor le interzice să aspire la caracterul științific. Lucru ciudat însă: Economia Politică, unde găsim totuși recordul multiplicității contradictorii, are această ambițiune.

Dacă prin *Doctrină*, spre deosebire de Dogmă, Sistem, Program, etc., înțelegem *o disciplină care în mod nejustificat pretinde a fi științifică*, înțelegem și sensul definițiunii pe care am dat-o mai sus: *Economia politică — un ansamblu de doctrine*.

Cînd vom analiza *faptele* economice, vom descoperi cauza acelei multiplicități care împiedecă Economia Politică de a fi

știință. Cînd o vom cunoaște, vom putea ști ușor *cînd* și *dacă* Doctrinele Economice vor deveni acest lucru.

Pentru moment constatăm că teoriile economice au caracterul unor *doctrine*, adică *a unor opiniuni pretinzînd a fi științifice, pretențiune nejustificată, dată fiind multiplicitatea lor contradictorie incompatibilă cu noțiunea de știință*. [1]

Vom vedea cum această multiplicitate nu este singurul motiv pentru care Doctrinele Economice nu sînt decît doctrine. Economia politică nu numai că nu are unitate în teorii, dar îi lipsește însuși obiectul. [2] In faza prezentă a acestei discipline, ne este cu neputință să găsim cea mai mică încercare de a limita domeniul economic de teritoriile învecinate. Dar să nu anticipăm. Ne rămîne să analizăm un foarte important corolar al constatărilor de mai sus: *relațiunea dintre idei și evenimente*.

Problema raporturilor dintre fapte și teorii, a înrîuririi lor reciproce nu se pune *decît* în Economia Politică. Numai aci se poate pune întrebarea dacă anumite evenimente au stîrnit aparițiunea unor anumite concepțiuni teoretice, sau dacă, vice-versa, o doctrină a determinat apariția cutărui fapt istoric însemnat. Această chestiune este *numai* economică, și vom vedea îndată pentru ce.

* * *

Doi mari gînditori au fost ispitiți de alunecoasa problemă a relațiunilor dintre fapte și idei: *Hegel* [3] și *Marx*. [4] Din nefericire, pe vremea lor Sociologia abia se năștea, așa încît instituțiile lor au fost silite să rămînă simple intuițiuni geniale. Fără sprijinul unor instrumente pozitive de cercetare, lipsiți de o ter-

1 Se poate vorbi de multiplicitatea *în timp* a unei Științe. Pentru același loc însă, aceasta nu este admisibilă. Se poate vorbi de „L'Evolution d'une science: la Chimie",—titlul unei lucrări a lui Ostwall,—nu însă de o descriere a diverselor doctrine chimice de azi.

Ceva mai mult. Această multiplicitate și lipsă de generalitate nu o găsim nicăeri mai exagerată ca la Doctrinele Economice. Teoriile morale, religioase, politice, filozofice îi sînt superioare atît din punctul de vedere al generalității cît și al unității. Cît a durat cea mai durabilă dintre Doctrinele Economice, de pildă Mercantilismul, față de Catolicismul creștin sau Logica lui Aristot? Cîte vorbe terminate in *ism* sînt în domeniul religiunii, și cîte în domeniul economic pe un loc dat, de pildă, înlăuntru unei țări? Și este cu atît mai curios cu cît: 1. Morala, Politica, Dreptul, Religia, Filozofia nu pretind a fi Științe; 2. Economia Politică nu numai că pretinde a fi una, dar 3. economiștii cei mai mulți refuză caracterul științific unei discipline care, ea, îl are în mod incontestabil: Sociologia.

2 v. infra, partea II.

3 „Die Idee ist der Seelenführer der Geschichte", spune el în *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*.

4 „Le mode de production de la vie materielle determine, en général, le processus social, politique et intellectuel de la vie", *Critique de l'Economie Politique*, p. V.

minologie clară şi riguroasă, cei doi filozofi nu au putut decît bănui, în mod sentimental, că există o dualitate: fapt-idee, cu înrîurire reciprocă posibilă. Mai departe însă nu au putut merge. Atît explicaţiunile unuia, cît şi ale celuilalt nu puteau aduce rezultate ştiinţifice adevărate, întrucît materialul însuşi asupra căruia operau, avea nevoe de o definiţiune. Astfel vom vedea la Marx conceptul: *fapt* identificat aceluia de fapt *economic*, ba chiar, adesea, restrîns la înţelesul de tehnică industrială şi comercială; iar prin idee, autorul Capitalului îşi reprezenta, de-a-valma, Dreptul, Religia, Politica, Ştiinţa, Filozofia. Cît despre Hegel, acesta comite o generalizare inversă. Toate cîte la Marx erau idei, la el sînt *fapte*. Idee nu este decît gîndirea logică şi metafizică.

Din această deosebire de a concepe cele două noţiuni: fapt-idee, decurge şi chipul diferit de a explica înrîurirea lor mutuală. Marx, care aprofundează mai mult ce e economic, va acorda supremaţia: *faptelor*. Hegel, care adînceşte mai mult abstracţiile filozofice, va rezerva *ideii* locul cel întâiu în determinismul social. De aci materialismul istoric al unuia şi idealismul celuilalt. Marx vede *cauze* în lucruri ca: moara cu braţe, cu vînt şi cu aburi, iar în instituţiile politice, juridice, religioase: *efecte ulterioare*; [1] Hegel le consideră, dimpotrivă, *rezultate, urmări* necesare, datorite faimosului său proces dialectic: teză-antiteză-sinteză.

In realitate, pe vremea lor nu se ştia care e deosebirea dintre fapt şi idee. De aci deosebirea de vederi.

Anumite *idei* pot deveni *fapte* dacă se cristalizează fie în *instituţiuni*, fie în *curente*. [2] Acele idei speciale, care laolaltă alcătuesc avuţia ştiinţelor exacte, sînt adevărate *instituţiuni* sociale. Anumite teorii filozofice, juridice, politice, morale sau religioase, de îndată ce capătă, prin repetiţie, oarecare consistenţă, se organizează şi devin adevărate *curente de opiniuni*. [3] Dacă procesul acesta de solidificare se continuă şi merge progresînd, se ajunge în curînd la aşezăminte morale, moravuri, cutume,— deci *instituţiuni*.

In ambele cazuri avem de-a face cu adevărate fapte.

Care sînt, atunci, ideile care nu sînt şi nu rămîn *decît* idei? Numai pe acestea le putem opune faptelor. Numai cu ocaziunea lor se poate vorbi de o înrîurire reciprocă. Numai prin ele se poate şti dacă Marx sau dacă, dimpotrivă, Hegel a ghicit realitatea; dacă, eliminînd ceiace *ideia* la Hegel avea prea abstract şi la Marx *faptul* prea concret, este cazul să conchidem, în cele din urmă, pentru o concepţiune idealistă, materialistă sau dualistă a societăţii.

1 „Nu *ceiace* se face, ci *cum*, prin ce instrumente se împarte Istoria în Epoci economice". *Misère de la Philosophie, pag. 156.*

2 v Capitolul consacrat analizei *Faptelor sociale*, în Durkheim, *Règles de la Méthode sociologique.*

3 In această privinţă găsim o abundentă literatură în scrierile lui Sighele, Tarde, G. le Bon, Rossi.

Cînd zicem însă dualism, nu trebue să-l înţelegem în felul filozofului german Stammler.

Stammler, în critica pe care o face marxismului istoric, ajunge la concluziunea că societatea prezintă două aspecte: o materie şi o formă. Cea dintâiu este Economia; cea de a doua Dreptul. [1]

In afară de caracterul cam scolastic al acestei distincţiuni aristoteleiene, se mai poate obiecta că dacă ea explică raporturile dintre Drept şi Economie, ea nu rezolvă întru nimic pe acel, cu adevărat important, între idei şi fapte (care pot fi tot atît de bine economice, caşi juridice). [2]

Cît despre sociologul francez Durkheim, el nu este nici idealist, cum s'a spus, [3] nici realist, [4] nici dualist, [5] ci *pluralist*. [6] El crede a combate materialismul istoric afirmînd că există o interdependenţă a tuturor factorilor: social, juridic, economic, politic, et'c, estetic şi religios. [7]

Dar această interdependenţă şi condiţionare mutuală se petrece înlăuntrul unor fapte care, dacă prezintă deosebiri specifice, rămîn totuşi: *fapte*. Despre relaţiunile între ele şi idei nu aflăm însă nimic. [8]

După cum spuneam mai sus, pentru a *pune* această problemă trebue să stabilim, în prealabil, care anume idei nu sînt susceptibile de a deveni fapte? Care idei nu se pot preface, fie în curente de opiniuni, fie în instituţiuni sociale? *Care idei sînt şi rămîn numai idei?*

Singure Doctrinele Economice pot răspunde la asemenea condiţiuni. Lipsa caracterului ştiinţific, pe de o parte,—pretenţiunea de a-l avea, pe de alta,—le fac să nu poată fi ştiinţă, şi totdeodată să nu se poată rezigna la rolul mai modest de simple curente de opiniuni. De îndată ce devin unul sau altul din aceste lucruri,—încetează de a mai fi *doctrine*. Acestea au, ca

1 *Stammler: Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*, pp. 28 - 83.

2 *Suchianu: Chestiuni de metodă în Istoria Doctrinelor Economice*, Archiva IV - 3 - pg. 85.

3 *Ralea: Emile Durkheim* în „Viaţa Romînească", 1921, Iulie, p. 20, îi atribue un idealism aproape Hegelian.

4 Schmoller învinueşte pe Durkheim de a fi exagerat încă şi mai mult materialismul unilateral al lui Marx: *Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, 1920, vol. II, p. 752.

5 v. Capitolul despre Durkheim în frumoasa carte a lui G. Richard: *L'idée d'évolution dans la Science et dans l'Histoire.*

6 v. *Suchianu*: Chestiuni de Metodă în Istoria Doctrinelor Ecomice, în Archiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială, Anul IV, No. 3, pag. 85.

7 Celebra publicaţiune l'Année Sociologique, opera lui Durkheim este fundată, *există* numai graţie acestei concepţiuni a interdependenţei factorilor sociali.

8 De aceia se poate spune că dacă Durkheim aduce multă lumină în chestiunea legăturilor dintre diferitele *fapte* sociale, în schimb problema raporturilor *tuturor acestor fapte* cu *ideile* nici nu o atinge.

trăsătură distinctivă, de a fi suspendate între două posibilităţi de cristalizare în fapte, şi de a nu putea realiza pe niciuna. In sfîrşit, aceasta le permite să fie *disociate* de fapte.

Impotriva acestui mod de a vedea, se poate aduce o obiecţiune. Nimeni nu poate constata că faimosul *Code du Travail* al Republicei franceze sau legislaţiunea vamală protecţionistă nu constitue instituţiuni sociale, deci fapte sociale. Dar la aceasta se poate răspunde că Economia Politică refuză să primească în sinul ei toate aceste sistematizări, unde dacă obiectul este de natură economică, teoretizarea prezintă un caracter curat juridic sau juridico-politic. Economia Politică are ambiţiuni mai mari, şi am văzut care anume. [1]

Reţinem din toate acestea că singurele idei care, atîta vreme cît rămîn economice, rămîn: *idei*, nesusceptibile de a se cobori în rîndul simplelor curente de opiniuni, dar şi inapte de a deveni instituţiuni în felul ştiinţelor,—*sînt Doctrinele Economice.*

Recapitulînd, vom spune:

Economia Politică, din punctul de vedere al chipului în care teoretizează realitatea, se poate defini ca:

Un ansamblu de doctrine, adică de opiniuni pretinzînd a avea caracterul de ştiinţă;

pretenţiune nejustificată, dată fiind multiplicitatea lor, incompatibilă cu însăşi noţiunea de ştiinţă;

putînd rămîne numai doctrine, fără riscul de a deveni fapte—(curente de opiniuni sau instituţiuni sociale);

putînd deci fi disociate de fapte, dînd naştere la importanta problemă a raporturilor dintre fapt şi idee în determinismul social, problemă ce nu se poate pune decît în Economie Politică. [2]

Această chestiune însă nu facem decît să o pomenim. Discutarea ei mai pe larg reclamă un spaţiu care ne lipseşte. Ne mărginim a-i semnala putinţa de existenţă.

Şi acum, trecem la partea a doua a Economiei Politice: materialul de fapte asupra căruia doctrinele se exercită,—faptele, evenimentele, acţiunile omeneşti pe care este chemată să le interpreteze. [3] Intr'un cuvînt: *obiectul* Economiei Politice.

---

1 In *Cursul* său de Economie Politică, I. p. 4, Gide separă cu multă grijă Ştiinţa Economică, unde se studiază *ceiace este*, de Politica Economică unde nu este vorba decît de *ceiace ar trebui să fie.*

2 Am ales, pentru toată această argumentare, termenul de Doctrină. Cuvîntul nu are importanţă. Am găsit totuşi că el se potriveşte cel mai bine. Se vorbeşte, e drept, de Doctrine religioase, politice, filozofice, morale, estetice.

Totuşi e mai corect a se spune: Dogmă religioasă, Program politic, Sistem filozofic, Concepţiune morală, rezervîndu-se termenul de doctrină numai pentru teoriile economice. Rămîn Disciplinele juridice unde expresiunea de Doctrină este consacrată. De aceia trebue păstrată, dar deosebită de doctrinele economice. Doctrina juridică nu pretinde a sluji *Adevărul*, ci un stăpîn care nu are nimic comun cu Ştiinţa: *Echitatea.*

3 v. *Suchianu*, op. cit., capitolul intitulat: *Metode decurgînd din înrîurirea reciprocă dintre fapte şi idei*, pp. 85—94.

II. Faptele economice

Vechea economie politică a putut să se împartă într'o mulţime de Discipline particulare (Demografia, Finanţele, Economia agrară, Ştiinţa bancară, economia muncitorească, etc.). In schimb toate faptele, pe care aceste discipline le explică, păstrează legături de rudenie. Toate sînt: *fapte economice.* Rămîne însă de văzut ce însamnă a fi *economic*,—ceiace nu e tocmai uşor. In economia politică se procedează deobşte prin intuiţiuni şi puternice convingeri. Un fapt se prezintă. Intuitiv ştim că este de natură economică; această particularitate sare în ochi; cu neputinţă să ne fi înşelat. [1] Şi de fapt, rar se întîmplă să ne înşelăm. Dar tocmai de aceia, tocmai pentrucă particularităţile economice ale lucrurilor sînt atîta de făţişe, este de mirare că nu s'a găsit încă un criteriu după care să verificăm *economicitatea* faptelor, pentru a nu le confunda cu cele juridice, morale, religioase, etc.. [2]

Ce este economic? Care sînt faptele pe care le studiază Economia Politică?

La această întrebare s'au dat multe răspunsuri. Toate însă au un caracter empiric. Răspunsuri date, de mîntuială, în capitolele introductive ale manualelor, sau răspunsuri interesate, pentru a justifica de ce autorul s'a ocupat mai cu samă de cutare problemă. Un Walras, partizan al unei economii politice „pure", unde nu se vorbeşte decît de „preţuri", va susţine că Economia Politică are ca obiect legile privitoare la determinarea *preţurilor.* [3] Pentru Marx, ea are de obiect diferitele manifestări ale *plusvalutei.* [4] Pentru Hedonişti, *utilitatea finală.* [5] Pentru un socialist ca Oppenheimer, repartiţia şi în special *renta funciară*; [6]

---

1 *Simiand*, în: *La méthode positive en Science Economique* insistă mult asupra felului cum se aleg *faptele* în Economia Politică. Procedeul cel mai obişnuit constă în a se opri la acele fapte *qui vont de soi*, p. 70.—v. şi pp. 50 51, 190—197.

2 Pentru că oricît de *manifeste* ar fi aceste particularităţi, există fenomene care se găsesc la graniţa dintre economic şi juridic, dintre economic şi estetic (de pildă luxul), dintre economic şi moral (snobismul), dintre economic şi religios (cum se întîmplă în majoritatea cazurilor la societăţile sălbatece), etc..

3 Walras: *Economie Politique Pure*, pag. 306.

4 Intregul Capital al lui Marx nu este alt decît analiza diferitelor avataruri, diferitelor peripeţii, în timp şi în spaţiu, statice şi istorice ale acestui fenomen ingenios de plus-valută, supratravaliu, muncă neplătită, supratimp, etc.

5 Cel mai autorizat autor din această şcoală, Böhm Bawerk, spune că „Utilitatea finală este panaceul universal al Economiei Politice, cheia tuturor fenomenelor, oricît de complicate ale vieţii economice, care permite a dezlega cele mai încurcate probleme ale ştiinţei", în *The Austrian Economists, Annals of the American Academy of political and social Science, 1891.* Variante ale aceluiaşi punct de vedere vom găsi în operele unui Menger, Wieser, Jewons, Clarck, Smart, etc..

6 In *Der Staat*, şi în Tratatul său de Economie politică. In aceiaşi ordine de idei este şi *Henry George*, autorul celebrei: *Progress and Poverty.*

pentru un Sorel, *clasele sociale*,[1] etc., etc.. In sfirşit, acei care se feresc de a alege, se folosesc de străvechea împărţire a Economiei Politice în: producţie, circulaţie, repartiţie şi consumaţie, şi transformă tabla de materii în criteriu de definiţiune.

Este curios cum chiar Durkheim, dela care ne-am fi aşteptat să avem, înainte de toate, un criteriu prin care factorul economic să poată fi distins de celelalte (moral, religios, juridic, politic, estetic), numai odată atinge, foarte în treacăt acest subiect, şi pare a considera *economic* sinonim cu *avuţie*.[2]

Dar toate aceste criterii nu sînt numai interesate piedoarii pro domo; mai sînt în plus şi incomplecte. Ele traduc evoluţiunea gîndirii economice, şi simbolizează perfect imperfecţia acesteia.

De aceia, analiza lor, oricît de sumară, este indispensabilă. Numai epuizîndu-le pe toate, vom avea şanse ca noul criteriu la care ne-am putea gîndi să nu aibă aceleaşi cusururi ca cele anterioare.

1.—*Avuţia*. Se spune că, până la economiştii clasici, Economia Politica a avut ca obiect *avuţia*. Lucrarea celebră a lui Adam Smith se numeşte: *Cercetări asupra avuţiei naţiunilor*. Dar mai cu samă la scriitorii mercantilişti noţiunea de avuţie revine ca un leit-motiv. Abia la Ricardo găsim, în ale sale *Principii*, un capitol prea frumos tratînd asupra diferenţei dintre avuţie şi valoare.[3] Gide, într'o conferinţă despre materialismul contemporan în economia politică, se felicită de desrobirea acestei discipline de vechea şi grosolana concepţiune de *ştiinţă a avuţiei*.[4]

In realitate, mercantiliştii au fost mai puţin *materialişti* decît o cred comentatorii de azi. Preocuparea lor nu a fost de a căuta ştiinţei economice un *obiect*, şi de a fi crezut că l-au găsit în noţiunea de avuţie. Pe vremea lor asemenea ambiţiuni teoretice nu existau. Insufleţiţi de dorinţa de a asigura ţării o gospodărie cît mai prosperă, ei se mărgineau să-şi pună următoarea întrebare: *Ce lucru anume constitue avuţia unei naţiuni:* grînele sau produsele manufacturate? Articolele de consumaţie sau banul? Intre ceiace noi numim *mai multe soiuri de avuţii*, ei vroiau să aleagă pe una, mai bună, mai rentabilă decît toate.

Aci este vorba numai de o *judecată de valoare*, foarte justificată şi foarte asemănătoare cu aceia pe care o fac copiii cînd sînt întrebaţi: ce e mai greu? un kilogram de fier sau un kilogram de fin?

---

1 In *Reflexions sur la violence*. Lista explicaţiunilor „personale" e departe de a fi încheiată. Un Bastiat va spune că Economia Politică e ştiinţa serviciilor, nu a muncii nici a furtului; un istorian ca Bücher va vedea în ea ştiinţa diferitelor *faze*, *etape*, ale gospodăriilor omeneşti, etc., etc..

2 In notă, în concluzia dela lucrarea sa: *Les formes élémentaires de la vie religieuse*.

3 v. Suchianu: *Le moment historique de 1815 et ses enseignements économiques à travers l'oeuvre de David Ricardo*.

4 Le Matérialisme actuel, pp. 88–89.

Dacă în loc să se pună chestiunea asupra greutăţii, s'ar spune ce are mai mare valoare: de doi lei fin, sau de doi lei fier, atunci s'ar putea răspunde în favoarea unuia din două. Acest răspuns este pe deplin justificat. El implică o scontare a viitorului, a unui viitor în care unul din articole va putea să sufere o depreciere faţă de celălalt.

Acesta este sensul în care mercantiliştii îşi puneau întrebarea: ce anume constitue avuţia naţiunii? Este bine să aibă mai mulţi bani decît lînă, mai mult grîu decît articole manufacturate,—sau invers?[1]

Din punctul acesta de vedere, gîndirea mercantiliştilor diferă foarte puţin de aceia a fiziocraţilor. Aceştia din urmă se deosebesc de ceilalţi prin preferinţa lor pentru produsele agriculturii. Structura raţionamentului rămîne, însă, identică.[2]

Nici chiar Adam Smith nu scapă de tirania acestui raţionament de trei ori secular. Atîta numai că în loc să dea un singur răspuns, dă mai multe, după cum, în momentul cînd scrie, este entuziasmat pentru muncă, industrie sau agricultură.[3]

Aşa încît ajungem la concluziunea că *avuţia*, aşa cum au înţeles-o acei care au utilizat-o în construcţiunile lor teoretice, este o *judecată de valoare*, iar nu un *obiect* al unei ştiinţi. Iar Ricardo, cînd înţelege prin avuţie *cantitatea totală de bunuri*, cîştigă o victorie uşoară, căci acest înţeles este *făcut de el*, şi altul decît acel al mercantiliştilor. La ei avuţie înseamnă ceva precis. Dimpotrivă, totalitatea bunurilor este un concept vag care, departe de a servi drept definiţie, trebue mai degrabă definit el însuşi.

Totuşi, acuzînd ştiinţa anterioară de a fi avut ca obiect o asemenea noţiune nepreciză, Ricardo stîrneşte nevoia de a se găsi un altul, mai precis.

Acest nou obiect. economiştii au crezut, atunci, a-l fi găsit în:

2. *Utilitatea*. Nu orice lucru este economic, ci numai acela care satisface o nevoe.

---

1 Unele state dădeau un răspuns, altele pe celalalt: de aceia mercantilismul nu e un sistem uniform din punctul de vedere al soluţiilor. Unitatea trebue căutată nu în răspunsuri, ci în întrebări, care erau una şi aceiaşi: ce face avuţia comunităţii; *The way to win wealth* este titlul reprezentativ al unei cărţi din 1614.

2 „Munca este stearpă pretutindeni afară de aceia a pămîntului", spune unul din fiziocraţi, *Le Trosne*. Toate clasele sociale, afară de aceia a agricultorilor sînt numite de *Quesnay* sterile, şi aiurea o frază şi mai caracteristică: „Agricultura este izvorul întregii avuţii a Statului şi a tuturor cetăţenilor".

3 Prima frază a celebrei sale cărţi este declaraţia că munca este sursa unică a avuţiei; apoi în tomul I, cartea II, îi opune anterioritatea şi prioritatea Capitalului; în sfirşit, în cartea IV susţine că activitatea cea mai meritorie într'o societate este agricultura, o compară cu o căsnicie care dă trei copii spre deosebire de industrie şi comerţ care nu dau decît doi, iar despre rentă spune că e „efectul natural al unei calităţi dăruită de Dumnezeu pămîntului".

Dar şi aci, ne lovim de o piedică hotărîtoare.[1] Ce anume nevoi trebuesc satisfăcute? Există nevoi de ordin moral, estetic, religios.[2] Atunci, revine la a spune că: este economic acel lucru care satisface o nevoe... economică; şi astfel definiţiunea a încetat de a mai fi o definiţiune.

3. *Preţul.* Pentru aceste motive, hedoniştii cei mai ortodoxi, partizanii cei mai decişi ai utilităţii finale au transformat puţin teoria în aceia a *costului marginal*,[3] şi astfel au ajuns la un fenomen unic, clar, simplu, precis: *preţul.* Dacă un lucru are preţ, atunci este bun economic; dacă nu, atunci iese din sfera acestei ştiinţe.[4]

Această concepţiune a avut marele merit de a restrînge cadrul cercetărilor economice, şi prin aceasta de a putea aprofunda cîteva probleme. Graţie ei, Economia Politică a putut chiar ajunge la o formulare matematică.[5]

Inconvenientul acestei doctrine este de a reduce toată viaţa economică la un vast comerţ, la o simplă circulaţiune. Fenomenele de producţiune şi consumaţie sînt considerate ca *modalităţi* ale acestui *schimb* general, cîrmuit de legea cererii şi a ofertei.

Dar toate aceste elemente, de abia alungate, vin numai decît să-şi valorifice drepturile. Doctrina de care vorbim a ales fenomenul schimbului fiindcă este, din toate, cel mai uşor reductibil la *acte individuale.* Dimpotrivă, producţia—este un fenomen mai cu samă *social.*

Un sociolog francez din şcoala lui Durkheim, partizan al unei cît mai întinse introduceri a sociologiei în domeniul cercetărilor economice, vine şi arată cu multă fineţă că ce este mai important în determinarea preţurilor e de natură colectivă.[6] In

1 Care, fireşte, nu e singura. Impotriva Hedoniştilor, care fac din „utilitatea finală" cheia Economiei Politice, s'au adus multe critici. Un englez s'a exprimat asupra neantului acestei şcoli în chip foarte spiritual, vorbind de *The final futility of the final utility.* Din toate criticile reţinem pe acela care ni se pare mai hotărîtoare.

2 Wagner, în al său *Grundlegung,* ed. 3, I § 30 33, găseşte 5 mobiluri activităţii omeneşti, dintre care numai unul singur este economic!

3 In tratatul său de Economie Politică, *J. Lehr* vrea să arate că fenomenul *Preţ* se găseşte nu numai în domeniul Schimbului, dar în formele de activitate economică cele mai elementare.

4 Walras, Pareto, Clark, Irwing Fisher au redus astfel fenomenele economice care în faza anterioară, la Hedonişti, erau considerate *psichologice,* la simple fapte fizice, la fenomene de *mecanică.* In afară de chestiunea *Echilibrului* între preţuri, nimic nu mai interesază pe aceşti autori.

5 Asupra legitimităţii şi mai ales utilităţii introducerii matematicei în Economie, v. *Bouvier: La méth. mat. en. Ec. pol.,* Simiand: *op. cit.* capitolul: *L'éc. matém.;* Leseine et L. Suret: *Introduction math. à l'étude de l'Ec. pol.,* şi prefaţa matematicianului *Painlevé* la traducerea franceză a Manualului lui *Jevons;* cartea mai recentă este acela a lui Antonelli.

6 „Viciul radical al acestei teorii (a preţului) este deci, în cele din urmă, acela de a voi să explice un fenomen de natură socială prin fenomene individuale care, tocmai, derivă din acest fenomen social el însuşi, şi numai prin el există". *Simiand, op. cit.,* pp. 201–202.

momentul cînd se desbate preţul unei mărfi pe piaţă, fluctuaţiunile datorite cererii şi ofertei au loc în limitele unor situaţiuni *date* dinainte. Există un *preţ social,* pe care cererea şi oferta unui moment şi unui loc îl modifică într'o măsură foarte mică. Esenţialul este acest *preţ social,* a cărui origine stă într'un concept foarte complex: *costul de producţiune.*

4.—*Cele patru mari fenomene economice.* Iată dar că la fenomenul Circulaţie se adaogă, automat şi acel al Producţiei. E adevărat că economiştii „puri"[1] susţin că întreg procesul producţiei se reduce la un vast schimb de valori, al cărui centru este *antreprenorul.* Acesta cumpără muncă, local, capitaluri, personal tehnic, materie primă,—şi plăteşte salarii, chirii, fermaj, dobînzi, onorarii, etc. Insfîrşit, produsul fabricat e vîndut şi în schimb se obţine un *preţ.*

La această asimilaţiune se poate răspunde cu o alta. Orice schimb e o producţie de valori. Circulaţia bunurilor le face să crească în valoare. Comerţul crează, nu se mulţumeşte să facă numai să circule avuţia.[2] Toată circulaţia se reduce, deci, la un proces de *Producţiune.*

Dar Producţiunea este la rîndul ei reductibilă la un al treilea fenomen: *Consumaţiunea.*[3]

Tot ce e producţie e şi consumaţie, şi viceversa. Lucrătorul *consumă* alimente. Prin aceasta se *produce* energie motrice. Munca se *consumă* în fabrică şi *produce* articolul în chestiune. Cu materia primă acelaşi lucru. Cărbunii sînt consumaţi ca să producă forţă calorică; pe aceasta o consumăm, dar producem forţă motrice, consumată la rîndul ei pentru a se produce articolul, care este introdus în comerţ, unde este cumpărat, apoi consumat, *primo usu,* sau nu; însfîrşit, prin consumarea lui se produce o nouă cantitate de energie, şi aşa mai departe, indefinit. Ori şi ce act de consumaţie este şi unul de producţie. Sînt cele două feţe ale aceleiaşi chestiuni. Şi cum producţia, după cum am văzut, este unul şi acelaşi lucru cu circulaţia, urmează că fenomenele economice au întotdeauna *trei* feţe identice, diferite numai cu numele.

1 „Teoriile echilibrului economic sînt independente de teoriile utilităţii finale", spune un reprezentant eminent al amîndurora: V. Pareto, în broşura sa: *L'Economie Pure,* 1902.

2 v. Gide, *Cours,* I, pp. 384 şi următoarele.

3 Plasamentul de Capital într'o întreprindere industrială, acest plasament *creator* este o consumaţie. D. *Rist* arată foarte ingenios în *Cursul* său din 1919–20 că Elementul de *abstenţiune* nu e specific plasamentului. A face economii nu însamnă a te abţine dela consumaţie. Să ne închipuim că hotărîsem să plasăm bani în cutare acţiuni care ni se păreau pline de viitor. Intre timp se îmbolnăveşte copilul nostru, şi obligă ca banii pe care i-aşi fi *consumat* în plasamentul dorit, să-i cheltuesc. Va trebui deci să *mă abţin* dela plasare. Iată deci cum Consumaţia nu este antagonistă nici ideii de plasament, nici aceleia de abstenţiune. Consumaţia este şi ea, caşi producţia, caşi circulaţia, creatoare de valori.

Dar înșirarea acestor trei vorbe: producție, circulație, consumație, chiamă pe o a patra: *repartițiunea*. Aceasta nu poate și ea fi redusă la una din celelale trei, sau la tustrele?

Credem că nu. Firește, fenomenul repartițiunii implică existența celorlalte trei și are loc *cu ocazia* lor. Dar nu se confundă cu niciunul din ele, cum era cazul la acestea din urmă.

Din cele patru mari serii de fapte economice, singură repartițiunea pare a avea deci o semnificație mai autonomă.

De aceia, le vom lăsa deocamdată pe celelalte, și o vom cerceta mai de aproape pe aceasta ultimă.

In căutarea unui criteriu de diviziune a faptelor în: *economice și neeconomice*, am mers eliminînd progresiv, complectînd și lepădînd. In drumul său, critica ne-a pus în fața problemei repartițiunii. Să o analizăm.

5.—*Repartițiunea* este împărțirea avantagiilor izvorîte dintr'un act de producție (circulație, consumație, cum o vrea să i se zică) între diferitele categorii de oameni, sau cum se spune: între *clasele sociale*.

Iată-ne, atunci, ajunși la o altă noțiune nouă: clasa socială.

Ce este o clasă? Prin ce se deosebește de alte împărțeli de oameni în categorii? Care este criteriul de diviziune? Care este caracteristica claselor sociale?

Este de ajuns să ne gîndim puțin, ca să vedem că noțiunea pe care o găsim întotdeauna asociată cu aceia de clasă socială este *lupta, rivalitatea*. In afară de împărțirea oamenilor în *popoare*, toate celelalte diviziuni implică într'o măsură foarte mică ideia de luptă. Rivalitatea are loc mai mult între categorii identice, sau între membrii unei aceleiași categorii. Intre o categorie și alta,—aproape niciodată. Se poate vorbi de rivalitatea dintre viticultorii din Ardeal și acei din vechiul regat, dintre farmacistul dintr'un cap și acel din celalalt cap al unei străzi. Dar între restauratori și soldați, între pielari, tăbăcari și pantofari, între șofeuri și profesori, între femei și bărbați, între copii, adolescenți, oameni maturi și bătrîni, cu alte cuvinte între membrii a două categorii deosebite de oameni cu greu se poate vorbi de o rivalitate. Relațiunile între acestea nu sînt permanente, și atunci cînd au loc, se reduc la un schimb amical de servicii și bune oficii.

Clasele sociale, dimpotrivă, alcătuesc singura împărțire a oamenilor care chiar se bazează pe *rivalitate*.

6.—*Rivalitatea* [1] între clase nu este însă un criteriu suficient. Ea poate întrupa aspecte prea deosebite. Dela răscoală la revoluție, dela încăerarea de stradă până la înlocuirea regimului, dela simpla animozitate surdă până la lupta prin cuvînt sau prin scris; dela campania de presă până la propaganda efectivă în sinul

1 Aiii despre clase și despre rivalitatea lor există o bibliografie nesfîrșită. Ne mărginim să cităm o carte unde se face un fel de filozofie a rivalității, scrisă foarte sugestiv. Este: *Tarde: L'opposition sociale*, Alcan.

parlamentelor, dela nemulțumire până la grevă și lock-out, există o serie nesfîrșită de manifestări. La care să ne oprim? Care este cea mai *primitivă* și, deci, cea mai *generală*? Care este forma *permanentă, latentă* a nemulțumirii unei clase? Care este felul în care o clasă își exprimă, în plină *pace*, revendicări *ostile*? Care este cea mai simplă grupare a claselor, în vederea luptei? Care este ideologia conservatoare a unora și doctrina revoluționară a altora?

La toate aceste întrebări se poate răspunde cu un cuvînt: teoria *valorii*. [1] Asupra acestui punct s'a săpat cea mai însemnată prăpastie între clasele litigante. Există două teorii cu privire la *valoare*: una a clasei capitaliste, stăpînitoare, avută,—alta a clasei proletare sau, cum i se mai zice: asuprite și desmoștenite. Amîndouă aceste ideologii sînt deopotrivă de tendențioase și exagerate. Ambele sînt pledoarii pro domo. Iată în cîteva cuvinte, la ce se reduc:

Proletarul va spune:—Dacă acest obiect are vre-o valoare, ea revine muncii mele și a camarazilor mei care au făcut-o. Un articol nu este alt decît „munca cristalizată". E drept că și antreprenorul a muncit, dar nu se poate compara munca placută și ușoară de supraveghetor sau de controlor, comod instalat într'un fotoliu de piele, cu munca efectivă a lucrătorului. Invenția? Dar este oare echitabil ca o invenție puerilă ca aceia a omului care a descoperit butonul de manșetă sau ceasul-brățară să se fi tradus în milioane întregi cîștig? Dați-ne și nouă o bună digestiune; luați-ne grija chinuitoare a zilei de mîne, și atunci vă vom da astfel de invențiuni geniale cîte zece pe zi. Pentru toate aceste frumoase servicii, vom plăti antreprenorului, directorului, controlorului un salariu, ca al nostru. Poate mai mare, poate egal, poate mai mic dar nu mult diferit. Cît despre capitalistul rentier, care fără a munci de loc, încasează dividente, acesta nu necesită nici un fel de retribuțiune. Nu se poate vorbi de munca sa ca element constitutiv al valorii obiectelor. Această muncă este muncă „furată".

Capitalistul însă va ține un discurs cu totul diferit; el va spune:—Activitatea proletarului este desigur importantă. Dar nu se poate compara cu a Directorului. Cea dintâiu este o muncă fizică, și chiar cînd e nervoasă, rămîne brută. Intr'adevăr, operațiunea care constă în a lua un fus de fier și a-l plasa în orificiul unei mașini; apoi a lua un al doilea și a-l introduce în același orificiu, și așa mai departe, toată ziua,—este un act care obosește mai mult nervii decît mușchii. Rămîne însă o muncă simplă, ușoară, care nu necesită pregătire; se învață dintr'odată. Pe cînd, cîtă perdere de vreme până a ajunge la achiziția tuturor cunoștințelor tehnice necesare unui antreprenor! Cîte pățanii neplăcute până să se ajungă la acel simț comercial, la acel

1 V. oarecare detalii asupra acestei chestiuni în *Suchianu: Le moment historique de 1815*.

„fler" al afacerilor, la acea ghicire a dispoziţiunii pieţii! Invenţiunea, după ce a fost făcută, pare simplă. Dar oul lui Columb şi descoperirea Americei au fost şi ele considerate foarte uşoare „après coup". Insfîrşit, adăogaţi la toate acestea, elementul de *risc*, necunoscut proletarului şi veţi vedea de ce ordinea actuală este cea mai echitabilă.

Acestor două moduri de a vedea corespund două ideologii distincte. Există o Economie politică burgheză şi una muncitorească. Aceasta din urmă se bazează pe echitatea distributivă a cererii şi a ofertei, a concurenţei egale pentru toţi, a interesului individual, a moralităţii unui preţ stabilit prin libera desbatere a ambelor părţi contractante.[1] Cealaltă Economie Politică se întrupează în doctrina marxistă a *muncii furate*, a *timpului neplătit* şi a *plus-valutei*.

Şi una şi alta sînt exagerate şi neştiinţifice. Dar nu aceasta ne interesează. Disciplinele economice nu sînt ştiinţe, ci *doctrine*. Ce trebue să reţinem de aci este că orice obiect care urmează să fie un produs economic trebue să conţină în el o *ceartă* între cele două clase potrivnice care i-au dat naştere.[2] Orice eveniment care vrea să aibă caracterul economic, va implica o gîlceavă, o opoziţie de pretenţiuni, ambele justificate din punctul de vedere al ideologiei de clasă.[3] Acesta este criteriul pe care îl căutam.

Se numeşte economic acel fapt, act, obiect (material sau nematerial), eveniment, instituţiune, care cuprinde în el elementele unei Rivalităţi în evaluarea importanţei aportului adus de fiecare din clasele sociale litigante, care au colaborat la executarea lui.

Tot ce nu cuprinde elementele unei asemenea rivalităţi nu are nici caracterul economic.[4]

Acest fel de rivalitate este cel mai general din toate. După cum se poate observa, o asemenea rivalitate nu are nevoe să rămînă întrupată în conştiinţi individuale. Ea este depersonalizabilă, universalizabilă în lucruri *neînsufleţite*, şi în *instituţiuni sociale obiective*. Un bun economic nu este, cum spune Marx, muncă proletară cristalizată, ci *luptă de clase cristalizată*.

Dar acest mod de a vedea ne sileşte să constatăm că toată

1 Reprezentantul cel mai optimist al acestei şcoli e Bastiat. Dimpotrivă, cel mai cuminte e St. Mill.

2 V. Suchianu, *op. cit.* Capitolul despre *valoarea* la Ricardo.

3 Suchianu, *op. cit.*, p. 68 şi urm.

4 Insistăm asupra acestei formulări: „elementele unei rivalităţi". Intr'adevăr, la începutul unui regim, clasa dominată nu suflă, şi ideologia clasei dominante e singura care se manifestă. Această lipsă de rivalitate actuală şi efectivă nu însamnă că fenomenele economice nu există în asemenea societăţi (cum era în prima perioadă a Evului mediu, şi azi la triburile foarte înapoiate). Este destul ca să existe *elementele* acestei rivalităţi, pentruca fenomenul în chestiune să capete o coloratură economică.

Economia Politică gravitează în jurul unei chestiuni de *valoare*. Rivalitatea fundamentală de care vorbeam, nu este decît opoziţia a două judecăţi de valoare. Problema valorii care a fost rînd pe rînd o problemă de producţie,[1] apoi de circulaţie,[2] însfîrşit de consumaţie,[3] — devine acum o problemă de *repartiţiune*.[4] Ea nu va mai putea deci fi rezolvată nici pe cale logică, nici aritmetică, nici mecanică, nici psihologică. Ea devine o chestiune, mai înainte de toate, *sociologică*.[5] Atîta vreme cît există o teorie a valorii socialistă şi una capitalistă, teoria însăşi nu putea fi ştiinţifică. Intrînd însă în sociologie, problema valorii inaugurează primele sale începuturi de rezolvare ştiinţifică.

Sociologia, deşi mai tînără decît Economia Politică, prezintă în schimb un caracter de *Ştiinţă* pe care cealaltă nu îl are. Intr'adevăr Sociologia este întotdeauna mai presus de rivalităţile de clasă. Discuţiuni pot avea loc cu privire la metodele de întrebuinţat, la organizarea cercetărilor, la instrumentele de investigaţiune, la preferinţele diferite ale autorilor pentru cutare sau cutare subiect. Sociologia este la debutul carierei sale. Are de întîmpinat dificultăţi inerente începuturilor. Dar Sociologia este aşezată pe temelii ştiinţifice incontestabile. Intrebarea este dacă Sociologia poate să realizeze ce-şi propune. Dar ce-şi propune, este perfect ştiinţific.[6]

Dacă cele două Economii Politice, cu multiplele lor variante de amănunt, silite de problema valorii, care este o problemă socială de repartiţiune, vin să facă apel la luminile Sociologiei, putem vedea aci primul pas făcut de Doctrinele economice pentru cucerirea caracterului de ştiinţă.

Ca să ne dăm sama cît de puţin este preocupată Economia Politică să cucerească acest caracter, nu avem decît să amintim o prea curioasă întîmplare.

1 In teoria costului de producţie.

2 In teoria echilibrului economic

3 In teoria utilităţii finale.

4 V. în acest sens Suchianu, *op. cit.*, Introducere şi capitolul despre valoarea la Ricardo.

5 V. o încercare, din nefericire nu tocmai izbutită, în acest senz, *Bouglé*, noua sa lucrare despre valoare.

6 Două sînt reproşurile care i s'aduc sociologiei. Unii spun că nu e ştiinţă, alţii că nu există, pur şi simplu. Oricît de paradoxal ar părea, trebue să recunoaştem că mai degrabă i se poate imputa că nu există decît că nu e ştiinţă. Intr'adevăr. Dacă Sociologia are un rost, apoi acesta este desigur, şi în primul rînd, ridicarea deasupra ideologiilor particulare de clase. Multe nu poate face, pe care Economia Politică le poate. In schimb, dintre toate disciplinele sociale, Sociologia e singura care poate să se ridice deasupra ideologiilor de clasă. Acest avantaj e poate cel mai puternic drept la o existenţă autonomă care să fie mai mult decît o sistematizare a Disciplinelor sociale particulare. Dacă însă se spune că aşa cum e astăzi, se află prea insuficient constituită pentru a pretinde la autonomie, şi că deci nu există încă, atunci această afirmare poate fi îndreptăţită, căci ea însamnă că Sociologia nu există *încă*, dar trebue să existe cîndva, căci corespunde necesităţii de a se ridica deasupra ideologiilor de clasă. Cpr. cu Introd. acestui studiu.

Am văzut că numai printr'o rezolvare a chestiunii *valorii* ea se poate îndruma cîte un început de Ştiinţă adevărată. Ei bine, tocmai această cheie a viitorului, economişti eminenţi vor s'o svîrle. Ei declară că problema valorii e de prisos, că Ştiinţa economică se poate lipsi de ea, că este făcută mai mult să încurce decît să lumineze, că, în consecinţă, ar trebui izgonită din teoriile economice. [1]

Vom vedea altcîndva semnificaţia adîncă a acestei renunţări. [2] Pentru moment, constatăm că Economia Politică îşi tae singură de subt picior craca pe care s'ar putea sui până la Ştiinţă; însfîrşit, că această renunţare nu are dreptul să o facă, şi că teoria valorii, cu tot caracterul său cam abstract, este problema ce reclamă rezolvarea cea mai grabnică.

Atîta numai că de data aceasta, nu o vom mai cere-o nici producţiei, nici circulaţiei, nici consumaţiei, ci: *Repartiţiunii. Valoarea* este o chestiune socială de distribuţiune a avantagiilor între diferitele clase sociale, şi totdeodată cel mai expresiv simbol şi rezumat al luptei de clasă.

Dar aceasta, — altădată.

Acum, ne rămîne să încheiem.

* * *

Am văzut care este definiţiunea cea mai bună care convine *teoriilor* economiei politice, precum şi *faptelor* asupra cărora se exercită:

I.—Din punctul de vedere al felului cum Economia Politică teoretizează realitatea, se poate defini ca:

a) Un ansamblu de doctrine, adică de opiniuni, pretinzînd a avea caracterul de Ştiinţă;

b) pretenţiune nejustificată, dată fiind multiplicitatea lor, incompatibilă cu însăşi noţiunea de Ştiinţă;

c) teorii putînd, deci, fi disociate de faptele pe care le interpretează, dînd astfel naştere la foarte importanta problemă a raporturilor dintre idei şi fapte;

d) problemă ce nu se poate pune decît în Economia Politică, căci numai o Doctrină poate fi şi rămîne numai doctrină, fără a risca să devină fapt (curent de opiniuni sau instituţie socială).

1 Sînt propriile cuvinte ale lui Jevons, unul din chiar inventatorii ei. v. şi *Aupetit : Monnaie*, p. 85.

2 Am arătat în *Le moment historique de 1815* că teoria utilităţii finale este cea mai abilă şi machiavelică pledoarie capitalistă. Ea însamnă maximum de sforţare din partea clasei burgheze de a învinge proletariatul pe tărîmul ideologic prin excelenţă, acel al valorii. Vom arăta mai pe larg, cum teoriile muncitoreşti ale valorii sînt prea solide ca să fie dărîmate chiar cu arme perfecte ca utilitatea finală. De aceia clasa dominantă a ales o soluţie şi mai bună: suprimarea luptei pe tărîmul ideilor. Aşa se explică renunţarea, în aparenţă stranie, la propriile lale invenţiuni. Sînt interese de clasă mai mari decît amorul propriu de autor.

II.—Din punctul de vedere al obiectului: Se numeşte: *economic:*

Acel fapt, act, obiect material sau nematerial, eveniment, instituţiune, care cuprinde în el elementele unei Rivalităţi în evaluarea importanţei aportului adus de fiecare din clasele sociale litigante care au colaborat la executarea lui.

Din combinarea celor două definiţii putem obţine cauza pentru care Economia Politică nu este Ştiinţă.

In prima definiţiune, avem obstacolul *multiplicităţii.* Cum nu ştim însă cărei pricini este datorită această multiplicitate, nu ştim nici cînd va înceta, nici deci *dacă* Economia Politică va fi cîndva o Ştiinţă.

Dar a doua definiţiune ne explică multiplicitatea doctrinelor printr'o multiplicitate fundamentală, care se referă la *ideia de valoare.* Unificarea acestei idei va aduce, ca un corolar, unitate în întreaga Economie Politică, permiţîndu-i să păşască pragul ştiinţei.

Dar oare ideia de valoare poate fi unificată?

Economiştii actuali, care nu văd în ea decît o problemă de producţie, circulaţie sau consumaţiune, par a renunţa la rezolvarea ei.

Dimpotrivă; noi, care vedem în valoare o problemă de Repartiţiune, credem că, problema fiind aşezată pe adevăratele ei baze, restul nu mai e decît o chestiune de aplicare şi de răbdare.

De răbdare, căci în faza în care se găsesc azi luptele de clasă, cu greu se poate aprecia în mod obiectiv aportul fiecărei clase la săvîrşirea unui act economic. Măsurători şi statistici presupun o doză de bună credinţă care lipseşte ambelor clase potrivnice dela care sîntem nevoiţi să puizăm aproape totalitatea datelor problemei.

De răbdare, pentrucă mijloacele contemporane de investigaţiune sociologică sînt destul de înapoiate pentru ţelul pe care ni l-am propus. Va veni un timp cînd etnografia, statistica şi istoria ne vor da instrumente de lucru perfecte.

Până atunci însă va trebui să aşteptăm.

De bună samă, dat fiind că problema este pusă aşa cum trebue, devine posibil să culegem, cînd şi cînd, cîte o informaţiune obiectivă. Trebue deci să stăm la pîndă în ceiace priveşte prezentul, să aşteptăm viitorul şi să scotocim cît mai mult trecutul. Intr'adevăr, Istoria este sigurul loc unde pasiunile luptei de clasă au tăcut. Dacă învingem dificultăţile inerente cercetării unor lucruri moarte, deci numai parţial transmise, tot ce culegem are mult mai multă garanţie de obiectivitate ştiinţifică decît observaţiunile făcute în lumea economică de azi, unde ne vine greu să ne desbrăcăm de propria noastră ideologie de clasă.

In Istorie deci trebue să căutăm, în primul loc. Ba chiar, înainte de Istorie, trebue să ne adresăm acelei Preistorii uşoare,

acelei Preistorii contemporane: *societățile primitive* pe care le studiază etnografia comparată.

Dacă aplicăm acestor societăți criteriile pe care le-am degajat mai sus, vom obține rezultate foarte curioase. Un exemplu:

La triburile totemice, unde constringerea religioasă este cea mai puternică, unde deci clasa dominantă este mai cu samă cea preoțească, avem o noțiune religioasă a valorii economice, și iată cum.

Să ne închipuim că un aborigen din Australia Centrală se întoarce dela vînat cu traista plină. Pentru un european, valoarea animalelor vînate se datorește iscusinții, forței fizice, armelor, vînătorului. Pentru preotul din aceste societăți însă, valoarea este cu totul alta. Ea stă în întregime în amuletele, descintecele, vorbele sacramentale care au făcut cu putință ca vînatul să vie în fața vînătorului, și ajutorului pe care spiritele totemice, rugate de preot, l-au dat vînătorului îndreptîndu-i loviturile astfel incit animalul să fie ucis. Munca propriu zisă nu intră în socoteală. A-i atribui vre-un rol ar fi ca și cînd, în Europa, cetățeanul care ar fi găsit o pungă cu bani pe stradă, ar fi atribuit muncii sale de a se fi plecat și a fi ridicat punga de pe jos valoarea bancnotelor dinăuntru. Tot atît de falșă cum ni se pare nouă o asemenea judecată, îi apare și Australianului evaluarea noastră cu privire la munca lui.

De aceia, schimbul de *utilități* care are loc între Australian și casta dominantă a preoților totemici se conformă acestei judecăți de valoare. Ce e mai bun din vînat, li se dă acestora din urmă pentrucă ei au colaborat cel mai mult la dobîndirea lui.[1]

Ce se petrece într'o astfel de societate se deosebește de ceiace are loc în societățile capitaliste de azi, într'o privință, printr'o diferență de grad în inegalitatea dintre clasa dominantă și cea dominată.

Dar mai este o deosebire. Acea *ceartă*, acea rivalitate de pretențiuni de cele mai multe ori nu există acolo. Există o Economie Politică a clasei stăpînitoare. Nu există însă una a celei asuprite. Aceasta nu apare decît din cînd în cînd, în momentele pe care etnograful Fazer le numește: *momente de criză ale credinței*,[2] momente scurte, cărora succed alte noi și nesfirșite perioade de asuprire. Abia în secolul al 18-lea începe și o Economie Politică a claselor de jos. Abia atunci Economia Politică își capătă un *obiect*. Până atunci obiectul său era comun și confundat cu acel al politicii, religiei, moralei. Până atunci ideologia claselor asuprite nu căpătase forma organizată de *Disciplină*.

[1] Așa par a vorbi faptele relatate în abundenta literatură etnografică contemporană. Dar asupra acestei chestiuni, asupra noțiunii de valoare la sălbateci, vom face un studiu separat.

[2] Frazer: Les origines magiques de la Royauté. Aceasta nu înseamnă că neexistînd această dualitate de ideologii de clasă, nu există nici *fenomene economice*. Am arătat, (v. supra) că pentru aceasta nu este nevoe de o rivalitate de clasă actualizată; existența *elementelor* acestei rivalități este suficientă.

Până la apariția unei Economii Politice proletare, Economia Politică nu există ca disciplină proprie. Azi, în schimb, ea și-a căpătat autonomia. Mai rămîne să-și cucerească și caracterul de știință.

După cum am văzut, multe lucruri din istoria doctrinelor economice își vor schimba aspectul, dacă încercăm să unificăm ce este multiplu în Disciplinele economice. Ciudățenii ca aceia a ideii de valoare la Australieni nu e desigur singura.

Cînd Economia Politică va fi o știință...

Dar aci ni se oprește dreptul de a mai anticipa,—și rămînem numai cu acela de a aștepta, și de a căuta.

D. I. Suchianu

La jderi

Din carnetul unui vînător.

Intr'o dimineaţă zării pe moş Toma Gaiţă in drum spre pădure, cu puşca ferită subt zeghe de nu i-se vedea decit ţeava atirnind la spate, ca o coadă.

Eram prin clasa a doua de liceu, venisem numai de vre-o săptămină acasă, in vacanţa Crăciunului, şi aveam şi eu o rablă de puşcă, mică şi ruginită, cu care speriam sturzii şi mierlele din măcieşii dela marginea pădurii.

Intr'o clipă am fost gata.

Ninsese toată noaptea din belşug. Prin zăpada de două palme m'am ţinut după urma proaspătă şi singuratică a lui moş Toma şi in curind l-am ajuns din urmă, in poiana cea mare a Rudăriilor. Cu zeghea pe umeri, indoit din mijloc cam intr'o parte, cu mersul lui indesat şi mocnit de ţăran care se duce la anume treabă, tăia de-a curmezişul poiana netedă şi albă, lăsind in urma lui un şir de găuri mari in zăpadă. Şi cum moşneagul era cam surd, nu m'a simţit până ce m'am alăturat de el.

— Incotro ai plecat, moş Toma?

— La jderi! imi răspunse, morocănos.

— Apoi... tot la jderi pornisem şi eu! il incredinţai cu multă seninătate, călcind voiniceşte pe lingă el.

Moşneagul mergea acum hursuz, şi mă fura numai cind şi cind cu ochii lui in culoarea solzului de peşte. Faţa-i amărîtă şi spină, cu citeva fire ţepoase in barbă, sculptată parcă in lemn, i-se increţise şi mai tare acum iar nasul, subţire şi coroiat, părea că i-se lungise de necaz. Dar eu mă bucuram in inima mea

că i-am făcut'o, fiindcă niciodată nu venea să mă cheme şi pe mine cind pleca la vinat.

— Ai luat niscai tutun de-acasă? intrebă el, după un răstimp.

Da, cu toată graba, avusesem eu grijă să «iau» şi niscai tutun—aşa, cit apuci intre degete—şi să-l impachetez repede in-tr'o foaie de caet.

Moş Toma işi viri, tăcut, tutunul in chimir. Şi pornirăm mai departe, el inainte, eu in urmă, prin pădurea incremenită in lumina rece şi albăstruie a dimineţii de iarnă. Crengile incărcate de zăpadă moale stăteau pretutindeni, cit vedeam cu ochii, in-tr'o neclintire bizară, ca braţele unor nenumărate policandre de argint. O linişte mare invăluia somnul pădurii. Cunoşteam bine locurile de cu vară; dar toate păreau schimbate acum, subt farmecul acesta misterios şi alb.

Pe-aici, in mijlocul fiecărei poene, stă mindru ca un monarh cite un cireş sălbatic cu crengile inalt răsfirate in văzduh. Iar vara, după Sin-Petru, cind rodul mărunt şi negru le năpădeşte frunzişul, cireşii din poene sint loc de intilnire şi de ospăţ pentru toate sburătoarele neastimpărate din imprejurimi. Ceasuri lungi de vară culcat in iarba plină de zumzet, cu puşca lingă mine, culegeam a lene din juru-mi cireşe stafidite ori priveam fără ginduri seninul gingaş printre frunzele de sus, aşteptind. Mierle răzleţe se abăteau la răstimpuri, ca nişte pietre aruncate in cireş din marginea pădurii, asupra crengilor stropite cu negru. Dar vinatul cel mai de seamă erau *cocoşarii*, păsări viclene şi spărioase, care zăboveau multă vreme in desimea fagilor şi nu veneau la cireşe decit trimiţind iscoadă inainte să cerceteze locul.

Cind le auzeam glasul gutural de departe, inima incepea să-mi bată cu putere şi rămineam nemişcat in iarbă până ce iscoada, ocolind in sbor pe deasupra mea cireşul, se intorcea să ducă la tovarăşi vestea că nu e nici o primejdie. Atunci stolul intreg se abătea pe spicul cireşului, prin crengile de sus, şi incepea să ciugulească, cu grabă şi cu lăcomie, bobiţele amare. Iar cind puşca trăznea fără veste subt ei, stolul, invălmăşit de o spaimă cumplită, sbura ţipind in toate părţile: „Să scape cine poate!..."

Subt cireşi venea citeodată şi moş Toma Gaiţă la pindă. Dar puşca lui crăpată de-alungul ţevii şi cirpită cu plumb, nu făcea nici o ispravă. Moşneagul trăgea intotdeauna cu ea sprijinită pe „crăcană", ţintea cite un minut intreg... şi adesea imi

pierdeam răbdarea până ce auzeam o pleznitură pițigăiată, ca din bici,—însoțită de o înjurătură. Moș Toma făcea economie de pulbere la încărcătură și halicele lui, tăiate cu cuțitul dintr'un fir de plumb în patru muchi, abia sfredeleau frunzișul de pe poale. Tîrziu, cînd soarele cobora spre asfințit și cînd moș Toma își lua nădejdea de spre partea cocoșarilor, chitea și el cîte-o gaiță care venea să i-se așeze, mare și proastă, drept de-asupra capului. Iar cînd pasărea ucisă pica moale în iarbă, moșneagul o cerceta cu luare-aminte și pe-o parte și pe alta, apoi, c'un gest hotărît, o vîra în torbă.

— Cică-i spurcată... Da' ce, nu-i tot pasăre? mormăia el.

Și, cu trupul adus ușor într'o parte, pornea la vale, spre casă. Din pricina asta moș Toma fusese poreclit Gaiță, prin partea locului.

La răspîntia de cărări din fața Mlăcilor, moșneagul se opri și-mi arătă în zăpadă niște urme mărunte care se încilceau printre fagi, ca un șirag de puncte în zigzag.

— Urmă de vulpe...

Mai departe alte urme, lungărețe și împărechiate, tăiau luminișul în două locuri, se încovoiau în dosul unei tufe, unde zăpada turtită rotund arăta un popas de o clipă, și se pierdeau după un dîmb cu mlădiță deasă. Acestea erau de iepure. Moș Toma nu le luă în seamă.

Trecurăm pe lîngă Hoaga-cu-ferigă, adîncă și fioroasă în mutenia ei, apoi ieșirăm de-asupra, la *Surle*. Din loc deschis, toată revărsarea albă a pădurilor se ivi subt picioarele noastre. Inălțimile acestea diafane păreau că plutesc, învăluite în aceiași uimire. Aproape de culme, cîțiva mesteceni își înălțau din albul curat al zăpezii tulpinile lor fumurii, ca niște colonade subțiri de ceață.

Cînd am ajuns în vale, la gura Goiștei, moș Toma mă opri ușurel cu mîna în piept:

— Iaca și lupu'! șopti el.

In capătul celalt al poenei, afară din bătaia puștei, un lup se ridicase de lîngă un smoc de ferigă uscată și, întors pe jumătate, se uita la noi cu nepăsare. Apoi, din cîteva sărituri, pieri în desime.

— Hai după el! zisei eu, cu inima svîcnind.

— Ba! răspunse moșneagul, nepăsător ca și lupul.

Făcurăm la stînga, printre fagi. Și deodată moș Toma începu să privească cu luare-aminte în sus.

— Pe-aici a trecut jderu', zise el încet.

Abia acum pricepui de ce moș Toma, de cînd am intrat în pădurea mare, umbla tot cu ochii pe sus... In horbota albă de de-asupra se cunoștea bine locul pe unde jderul scuturase în trecere povara de pe crengi, lăsînd acolo sus o urmă aeriană, mai sigură decît pe pămînt. Iar dedesubt, zăpada căzută însemnase și ea o dîră de adîncituri ușoare.

Călăuziți de această îndoită urmă, ne-am oprit în fața unui fag bătrîn și scorburos, la marginea unui povîrniș de cîțiva stînjeni pe lîngă care, vara, șopotește o ață de pîrău printre frunzele uscate. Văzurăm sus gura scorburii pe unde intrase jderul la adăpost. Jos, ca la un stat de om, pe partea dinspre povîrniș, moș Toma descoperi altă gură de scorbură, mai mică.

Rînind zăpada cu piciorul, moșneagul alese din stratul gros de frunze jilave o mînă de foi mai svîntate; după aceia rupse din scorbură o bucată mare de putregai afînat și, cu șomoiagul gata, se întoarse spre mine:

— Ai v'un *cribit?* mă întrebă el.

Ii întinsei cutia cu chibrituri. Moșneagul stătu o clipă la îndoială.. apoi vîrî cutia în chimir. Scoase amnarul, cremenea și iasca, și începu să scapere. La urmă, așeză șomoiagul jos, în gura scorburii, suflă de cîteva ori și se întoarse iar spre mine.

— Suflă! îmi zise el.

Am rezămat pușca de fag, am pus piciorul pe o îndoitură de rădăcină lunecoasă și cuprinzînd cît puteam ajunge cu brațele trunchiul aspru, am început să suflu din toată inima. Scorbura se umplu de un fum alburiu care, pe jumătate, răzbătea în afară și se prelingea pe lîngă scoarță. Mă usturau ochii... După cîteva clipe, o pocnitură de pușcă răsună lîngă mine. Un foșnet scurt, o fulgerare întunecată printre crengile albe de sus... atît am apucat să văd. De surpriză, piciorul îmi lunecase pe rădăcina udă și, în cădere, m'am dus tîriș până la poala povîrnișului...

Eram pe vremea aceia un copil rumân, sburlit și rău din cale-afară. Intr'o clipă am fost îndărăt, sus. M'am repezit la moșneag, l-am prins cu amîndouă mînile de pieptarul zeghei ș'am început să-l scutur:

— Unde-i jderu'? Ce-ai făcut cu jderu'? De ce m'ai pus să suflu cînd știai că iese?...

— Nu te pune cu mine, măi țîncule, că eu acu te-azvîrl în zăpadă! făcu moș Toma, speriat. Și cuprinzîndu-mi mînile în

mîna lui neagră, uscată şi tare ca o cange, mi le aruncă în lături.

— Uu!... Surdule! i-am ţipat la ureche.

Imi venea să pling de ciudă. Mă uitam să ghicesc încotro apucase jderul... dar cine ştie unde era acum lighioana uşoară, mai sprintenă decît o veveriţă, sărind dintr'un copac în altul, ca pasărea!

Moş Toma îşi înfunda, amărît, luleaua cu tutun.

— Hai să-l căutăm,—zisei eu, mai împăciuitor.

— Geaba! De-acu' nu-l mai găseşti! răspunse moşneagul.

In adevăr,—soarele se ridicase deasupra pădurii şi ramurile începeau să-şi piardă pe nesimţite horbota de argint. Crengi uşurate de povară tresăreau ici şi colo. Rostopane moi şi albe picau pretutindeni în jurul nostru şi toată pădurea era plină de foşnete uşoare şi misterioase.

La întoarcere, rămîneam mereu în urmă. Moş Toma mă aştepta din loc în loc.

— De asta îmi pare rău, ziseiu eu într'un rînd, că n'am apucat să trag măcar un foc...

Moşneagul se opri, luminat la faţă.

— Trage la *sămn*, zise el. Ştiu că tragi tare bine...

Şi numaidecît îmi alese, pe scoarţa unui fag mare, un loc mai curat pe care-l netezi de muşchiu, cu palma.

Ştiam eu de ce mă măguleşte aşa. Dar tot îmi făcea plăcere lauda lui.

Am pus un genunchiu în zăpadă şi-am tras... Cînd am alergat la fag, am găsit scoarţa ciuruită.

— Ei, ce zici? întrebai eu vesel, întorcîndu-mă spre moş Toma. Moşneagul nu-mi răspunse. Se aplecă, tăcut, şi începu să culeagă halicele din scoarţă, una cîte una, cu vîrful cuţitului, şi să le strîngă cu grijă în chimir.

M'am uitat lung la el. Apoi am pornit încet spre casă, singur. Zăpada topită se prelingea în lacrămi lungi pe trunchiuri, şi din scoarţa umedă a fagilor un abur uşor se ridica în soare. Nici o vietate, în nici o parte...

Numai aproape de marginea pădurii, o cinteză alarmată mă întîmpină cu cicălitura ei sonoră şi mă petrecu multă vreme, dintr'un măr sălbatic, aruncînd după mine buchete de ciripituri limpezi în lumina primăvăratică.

G. Topîrceanu

Scrisori din Germania

Un moment din mişcarea pedagogică

Călătorul este surprins, încă din primele zile, să observe în Germania o întreagă lume de tineri între 15 şi 20 de ani, şi ceva mai în vîrstă, care îmbrăcaţi în pînze uşoare, cu gîtul desfăcut şi picioarele goale, străbat nu numai cîmpiile şi trezesc în cîntece ecourile pădurilor, dar cu un aer de protest în figură miră trecătorii străzilor din oraşele mari. Aparenţa lor este concentrată, privirea nu li se abate în părţi şi din totul respiră că ceva îi desparte de restul lumii. Intre ei, oamenii aceştia îşi dau, ca în sectele monacale, un alt nume, un tipic deosebit ordonează salutul, formulele de politeţe şi de aclamaţie şi se simt fraţi chiar atunci cînd nu se cunosc. Sînt aşa numiţii „Wandervogel", sau se numesc altfel, după societăţile numeroase care îi grupează. Aparţinînd şcolilor secundare sau universităţilor, ei nu alcătuesc numai rînduri vesele pentru petrecerile de Duminică şi puterea care îi ţine laolaltă întrece cu mult interesul pentru excursii şi sport. Originile mişcării se fixează cu toate acestea în 1896 cînd studentul în drept Karl Fischer avu ideia să prefacă asociaţia de stenografie de pe lîngă gimnaziul din mahalaua berlineză Steglitz, într'o tovărăşie de excursii. Exemplul a fost imitat şi toată tinerimea aceasta, evadată din oraşe, a găsit cu timpul un nou conţinut de viaţă. Ei ştiu de-acum că vîrsta puberă nu trebue socotită numai ca o pregătire pentru maturitate, şi că într'un fel ea alcătueşte un ciclu încheiat al vieţii, cu destinaţia şi fericirea ei proprie. Şcoala, familia şi societatea îi tratează, totuşi, fie cu severităţi de penalişti care reprimă delictul în sîmbure al temperamentului juvenil, fie cu îngrijiri moleşitoare ca acelea de care au nevoe bolnavii. Nici un bine nu poate răsări dintr'un regim de educaţie care aduce la capătul lui o maturitate încărcată de regrete, după ce, între timp, a abătut vîrsta primei tinereţi dela

destinaţia ei originală. Afară, în natura liberă, mişcaţi de o nevoe de sinceritate care dezveleşte cu graţie trupul şi împrumută caracter cugetului, stimulîndu-se în camaraderii din acelea în care pururi impulsurile nobile ale vieţii şi-au găsit izvorul, scoţînd din sburdălnicie, prin forţa exemplului şi a grupării, argintul curat al seninătăţii, lumea aceasta tînără trăeşte, într'o activitate fizică fără împiedicare, fericirea spontaneităţii şi încîntarea regenerării uşoare şi indefinite. Scopuri sociale şi religioase au venit cu timpul să se adauge. Mişcarea luă atitudine faţă de şcoală şi familie, faţă de întreaga lume a „adulţilor", şi căpătă atîta întindere, ocupă un asemenea loc în complexul curentelor publice ale Germaniei încît în 1914 deputatul Schlittenbauer ridică un protest în Landtagul bavarez, veştejind-o ca pe o „luptă împotriva casei părinteşti, a şcolii, a oricărei religii pozitive şi a patriotismului". Ideia nu făcu totuşi decît să se răspîndească şi Revoluţia o interesă încă mai mult la viaţa publică—deşi, de data aceasta, împărţi simpatia adepţilor ei între socialişti şi naţionali. Numai cîteva din grupările „mişcării tinerimii" (Jugendbewegung) înţelese să se menţină exclusiv pe un teren de acţiune etică şi normalizare umană.

Alarma cercurilor oficiale în 1914 a fost prilejuită de manifestările dela revista „Der Anfang" pe care, cu un an mai înainte, şi de atunci încoace, în două serii, o dă la lumină Gustav Wyneken—un bărbat a cărui operă literară şi iniţiativă practică îl trec în rîndul celor mai influenţi pedagogi ai epocii. Wyneken ia asupra sa cauza lumii tinere. Pentru el, istoria culturii omeneşti este o lungă săptămînă de patimi a tineretului. A trecut desigur multă vreme, spune Wyneken în altă parte, până cînd omenirea să se fi bucurat de frumuseţea florilor; este cunoscut apoi cît de tîrziu a fost descoperit peisagiul. Simţul pentru juvenil pare cu toate acestea să fie acela care a apărut cel din urmă (vd. *Schule und Jugendkultur*, Iena 1913, pg. 34 şi 38). In încercările de reformă, destul de rare şi timide şi acelea, cunoscute subt numele de „şcoala muncii" (Arbeitschule), în grija de a nu cere dela individualitatea copilului sforţări mai mari decît spontaneitatea, îi îngădue şi de a pune pretutindeni munca lui în condiţiile favorabile ale unui exerciţiu concret, se rosteşte desigur un interes şi o delicată iubire pentru copil; stima şi credinţa în el rămîn însă bazele unei reforme care până acum nu s'a încercat. Ce spunem, reformă? O adevărată revoluţie trebue să modifice înfăţişările şcolii tradiţionale. Raportul însuşi dintre educator şi copil trebue supus unei critice radicale. Trebue suprimată, deoparte, aroganţa adultului şi de cealaltă parte trebue ocolită minciuna şi conştiinţa dureroasă a asupritului. Copilul are totdeauna destulă pătrundere a judecăţii ca să surprindă vulgaritatea, strîmteţea cugetului şi micimea de inimă a mai marilor săi. In „Der Anfang", Wyneken dă cuvîntul micilor săi colaboratori care divulgă, uneori cu multă preciziune, toate defectele de caracter

sau lipsurile de inteligenţă pe care le-au putut observa la profesori, părinţi sau adulţi indiferenţi. In numărul prim din 1921 se publică fragmentul dramatic al unui autor de 17 ani în care eroul, gimnazistul Harder, pronunţă o tiradă înflăcărată: „...Se laudă că ne-au crescut. De ce ne-au crescut! N'au făcut-o oare numai din egoism? Ca să le fim urmaşi şi imitatori! Ca să le îngrăşăm cîmpurile! Ca nu cumva să creştem de-asupra lor—ci, robiţi de pilda pe care ne-o pun înaintea ochilor, să căutăm veşnic cătră ei. Da, ne-au crescut pentruca ei înşişi să se simtă mai sus". Din aceleaşi cercuri pare a rezulta şi scrierea cuiva care iscăleşte Lilli Braun: „Die Emanzipation der Kinder. Eine Rede an die Schuljugend" în care, nu numai cu toată seriozitatea, dar cu tot focul unei conştiinţe de clasă, se propovădueşte „cruciada copiilor".

Excesele sînt de natura polemicii. Dimpotrivă, în „comunitatea şcolară" (Schulgemeinde) pe care Wyneken a întemeiat-o la Wickersdorf, se împlineşte o operă pozitivă şi tot ce se face acolo merită să reţină atenţia cea mai binevoitoare. Reluînd o problemă care datează dela Fichte, Wyneken o rezolvă caşi acesta: educaţia se poate face cu mult mai bine în institute model, decît în familie. Cîţi dintre părinţi au reflectat vreodată la condiţiile de dezvoltare ale copilului. Aproape nici unul nu stăpîneşte ştiinţa şi experienţa unui pedagog şi foarte rari sînt aceia care să fie înzestraţi cu darul subtil al divinaţiei sufletului. Să liberăm pe copil din cercul familiei! Şi să nu vină cineva cu obiecţiunea sentimentală că odată cu aceasta ar dispărea şi vechea intimitate şi căldură a căminului în care pururi omul a găsit o mîngîere! Instituţia morală a „căminului" este complementul acelei forme de viaţă economică şi socială, în care raporturile insului cu factorii generali şi extrafamiliari alcătuiau constelaţii simple şi în care totul desfăşurîndu-se după un ritm liniştit şi în sfera mărginită a tradiţiilor, fiul continua activitatea părintelui său şi căuta să sporească numai bunurile moştenite dela acesta. Vechea formă a familiei patriarhale a dispărut. Complexitatea vieţii moderne diferenţiază cu violenţă pe individ şi crează între o generaţie şi alta contraste revoluţionare. Nu atît ascultarea oarbă şi pietatea trebuesc încurajate în copil, cît conştiinţa unei sarcine independente şi iniţiativa internă. Scopul familiei este procrearea şi organizarea regimului economic de consumaţie. Ea va păstra copilul până la vîrsta în care fiziceşte poate să se ajute singur. De aci încolo el revine „comunităţii şcolare".

Aci va afla omul tînăr mediul care i se potriveşte. O existenţă liberă şi neintimidată îl va permite să trăiască intensiv toate valorile temperamentului său. Ziua i se împarte între studiu şi exerciţiu fizic, munca serioasă şi productivă a cîmpului şi a grădinii. [1] Jocul, sportul şi luptele se execută, ca

1 Un asemenea punct de program este realizat şi în şcolile aşa numiţilor „reformatori hotărîţi", die entschiedenen Schulreformer, al

în vechiul gymnasion, în nud, și ele trebuesc să sporească simțul pentru plastica omenească, așa cum el figura ca un moment spiritual în educația antică. Membrii comunității școlare sînt, în sfîrșit, stăpîni la ei acasă. Un parlament care poate fi convocat de direcțiune sau de o treime din vocile autorizate are să hotărască asupra tuturor afacerilor interne ale școlii, disciplina casei, orariu, serbări, etc. Nu este nici de cum vorba de un parlament—imitație și joc (Wyneken ne atrage în mod special atenția asupra acestui punct), corpul profesoral înțelege să treacă în mîna elevilor întreaga conducere internă a institutului; el o face cu toată sinceritatea și se ferește de a influența opinia publică a școlii. O instanță de arbitraj are să hotărască asupra neînțelegerilor ușoare.

Cu aceasta raportul dintre educator și elev nu este încă stabilit. El rezultă dintr'o dublă acțiune de selectare care adună în jurul unui profesor mai mulți școlari iubiți și care îl iubesc. Sînt așa numitele „camaraderii" (Kameradschaft). Într'o scriere recentă, „Eros" Lauenburg 1922, pe care Wyneken o publică cu ocaziunea unei cauze judiciare menite să zdrobească viața acestui om dotat cu o rară fantazie practică și cu intuiția poetică a motivelor care lucrează în sufletul tînăr, ni se afirmă încă odată valoarea creatoare a Erosului în legătura care unește pe cei doi factori ai raportului pedagogic. Este vorba de Erosul platonician din Symposion și care acolo încă era înfățișat drept mijlocul excelent de a propaga perfecțiunea etică. Temeiul lui este jertfa Eternului în Om și recunoașterea nostalgică a sufletelor în robia existenței pămîntești. Acolo unde nu-l mai putem urmări pe Platon, psihologul poate cu toate acestea să exprime în termeni moderni o stare de suflet cunoscută în mod general oamenilor de școală. Este, pe de o parte, cochetăria inerentă temperamentelor de elită în vîrsta puberă, acea bună prevestitoare și demnă de încurajat ambițiune de a plăcea. Este, de altă parte, la educator, fericirea de a căpăta o privire într'un suflet mai proaspăt și omenește mai întreg, un factor pozitiv de regenerare în vîrsta maturității.[1] În „camaraderiile" dela Wickersdorf tinde a se realiza această bună emulație între două vîrste și se înlocuește de fapt intimitatea pierdută în familie. Lucrurile, firește, nu se pot codifica; totul atîrnă de atmosfera generală a școlii, de unitatea de atitudine a profesorilor, de pasiunea neobosită a cuiva care se pricepe să menție această excitare productivă în inimi.

Problema educației intelectuale este și ea discutată de Wy-

căror șef și inspirator este consilierul școlar Paul Oestreich, în Neu-Kölln (Gartenarbeitsschule), Hamburg (Lichtraschule), Frankfurt a. M. (Victoriaschule). Copiii trebuesc aduși să trăiască structura economică a societății și în afară de aceasta școala să se mențină materialicește prin propriile ei forțe.

1 Asupra acestui ultim punct vd. și Wyneken, Schule und Jugendkultur, cap. Gemeinschaftserziehung.

neken. Filozoficește, autorul nostru se așează din punctul de vedere al antologiei lui Hegel și, împreună cu acesta, vede în procesul lumii o liberare și o autoconscientizare treptată a spiritului universal. Istoria omenirii este, pentru Wyneken, istoria culturii omenești și datoria etică o datorie culturală. De cît mai multe valori universale de știință și artă te vei pătrunde, atîrnă valoarea ta morală și conștiința că în lumea aceasta ți-ai făcut datoria! Lucrînd la realizarea spiritului universal în tine, lucrezi pentru mîntuirea lumii. Nu există o lege etică mai înaltă! Trebue considerat ca un simptom al lipsei de idei de care vremea noastră sufere, curentul predominant astăzi în pedagogie și după care scopul învățămîntului este consolidarea formală a puterilor sufletești. El își avea încă rostul lui în pragul vremurilor moderne, cînd avîntul nou al științei, în lupta lui cu o autoritate de texte, cerea din toate părțile concursul unei gîndiri *cartesiane*, sigure și independente. Pozițiunea specială de control a omului reformei, progresul „luminilor", înaintarea claselor active ale societății cu nevoile lor intelectuale sumare și orientate exclusiv în vederea unei atitudini agresive în viață, toate împrejurările acestea au solicitat sau încurajat concepțiunea educativă care și astăzi domină. Societatea de azi, mecanizată și specializată, poate să considere ca o răscumpărare a ei, admițînd ca undeva, într'un loc frumos al naturii, umanitatea să trăiască o existență mai potrivită destinației ei cosmice! Școala trebue să rămînă o cetate a spiritului. Tineretea este epoca oportună de receptivitate pentru valorile universale ale vieții; e timpul *cavalerismului spiritual*. Și poate că ceva va trece și dincolo, în vîrsta matură. Adînciți în umanitatea lor, luptătorii vieții vor aduce în faptă o armonie necunoscută astăzi. Pe aceleași baze, combate Wyneken și ideia unei școli diferențiale (Begabungschule) în care se stipulează, ca un drept al elevului, preferința materiilor de studii după natura aptitudinilor sale. O asemenea școală prepară specialiști, oameni așa cum îi reclamă lupta pentru existență, dar ea nesocotește norma maximală care cere, cel puțin pentru o vreme mărginită, o lume împăcată cu scopurile ei.

Programul de studii pe care Wyneken îl schițează cu prilejul acesta în „Schule und Jugendkultur" cuprinde tot timpul până la școala de specialitate. El trebue să integreze o icoană științifică a lumii și să fortifice simpatia cu spiritul culturilor trecute. În ce privește primul punct de program, opera educativă începe cu un „învățămînt local" (Heimatsunterricht) în care se expun pe bază de empirie fenomenele văzutului apropiat (floră, faună, loc geografic, etc.), a celui depărtat (sori și planete, epoce geologice, etc.) și a nevăzutului (bacterii și microbi, etc.). Într'o a doua grupă de clase se procedează la analiza lumii și accentul se pune pe științele izolate, respectîndu-se însă un progres al cunoașterii paralel cu procesul de diferențiare al lumii, ceva ca dela fizică la biologie. Științele se

vor preda fără nici un aparat de erudiţie şi din mulţimea amănuntelor, care împovărează într'atîta învăţămîntul actual, se va extrage numai silueta lor generală. Aşa dar, de pildă nu zoologie şi botanică, ci teoria descendenţei şi biologie generală. In grupa superioară care urmează, preocuparea este mai mult sintetică şi ordinea temporală a disciplinelor nu mai imită mersul naturii, ci erarhia spiritului. Nu fenomenele naturii vor fi înfăţişate aici; ci mai mult legile ei. Fizica şi matematica domină. Invăţămîntul cultural-istoric începe de-acolo unde el prezintă încă legături cu ştiinţele naturii (epoci preistorice, teoria raselor, etc.) şi urmînd prin expunerea succesiunii istorice, dar cu grija de a pune în evidenţă mai ales faptul cultural, el culminează în înţelegerea epocelor diferite ca nuanţe absolut individuale ale spiritului omenesc şi sprijină astfel intuirea artei trecutului. In tot acest timp, secţiuni de specialitate (pentru ştiinţe, istorie şi filologie, tehnice, etc.) funcţionează pentru folosul a două sau trei din aceste instituţii centrale. Elevul are libertatea să opteze pentru una sau alta din aceste secţiuni. O asemenea organizaţie favorizează înclinaţia diferenţială a omului tînăr, fără să ştirbească temelia de universalitate care i se cuvine.

Cu aceste puţine indicaţii, căpătăm şi icoana năzuinţelor intelectuale care mişcă o tinerime cunoscută mai întîiu ca aspirînd către independenţa temperamentului. Dacă ne întrebăm asupra condiţiunilor care împrumută caracterul său special acestui plan pedagogic, răspunsul nu poate fi decît unul singur. Este şi aici unul din semnele desrădăcinării omului modern în lume şi a hotărîrii de a găsi altceva decît ceiace religiile protejate sau tolerate de stat ne pot oferi. Intr'o lucrare apărută în lunile din urmă, Das neue Weltbild in der Erziehung, Iena, 1922, Max Bondy, directorul comunităţii şcolare dela Sinntalhof, observă că instituţiunile de felul acelora pentru care Wyneken a creat un model, sînt departe de a fi subordonate unei structuri sociale oarecare şi de a-şi scoate îndreptăţirea lor din generalitatea unei mentalităţi etice şi a unei viziuni despre lume. Din acest punct de vedere, şcolile statului au o necesitate internă mult mai marcată. Ele sînt instituţiile burgheziei domnitoare, servesc orientările ei practice, spiritul cetăţenesc în care sînt comprimate reflexele morale ale unei aşezări politice confortabile şi un raţionalism religios menit s'o garanteze. La Wickersdorf, dimpotrivă, învăţămîntul dogmatic al religiei este eliminat şi un curs de istoria religiilor îl înlocueşte. Este drept că şcoala nu este colorată politiceşte în niciun fel, în schimb s'a admis sistemul *libertăţii de examen*. Toate ziarele politice pătrund în şcoală şi diferitele tendinţe sînt comentate. In ziar găseşte elevul şi o cunoştinţă directă şi aplicativă a chestiunilor de economie politică şi drept public. Directiva morală este aceia care rezultă dintr'o poziţiune idealistă, din ceiace am văzut că se poate numi un *cavalerism spiritual*. Nici o tendinţă

propagandistă, în sens social conservativă sau agresivă, nu este admisă. Este totuşi uşor de a descoperi subt această neutralitate, spiritul de opoziţiune al unor elite radical nemulţumite. Wickersdorful, şi toate comunităţile şcolare care îl imită, sînt, în civilizaţia noastră, insule înconjurate de zidul unei protestări mute. Pe această fizionomie a lucrurilor ne întemeiăm noi cînd încercăm să adîncim motivele „mişcării tinerimii". Vioiciunea unei adolescenţe, doritoare să trăiască mai independentă cu spiritul şi corpul său, nu poate singură să explice un curent care uneşte într'o camaraderie aşa de caracteristică două vîrste deosebite ale vieţii. Sensualitatea spirituală a adultului, aşa cum Wyneken însuşi o arată ca pe un motiv secundar, nu poate nici ea să explice solicitudinea lui neîmpărţită. Motivul central şi hotărîtor este pentru noi nemulţumirea adultului. Adultul este fermentul „mişcării tinerimii". Şi este anume acela care prin critică istorică, prin adîncire artistică, prin individualism filozofic, printr'o supracultivare care îl face domnul universului moral după cum contemporanul său filistin încearcă să devină stăpînul universului fizic, a ajuns la antipodul luptelor civilizaţiei noastre. O epocă foarte materialistă îşi găseşte totdeauna complementul într'un spiritualism excesiv. Molochul african află la Alexandria un tovarăş: Molochul intelectual. Templul lui este o bibliotecă şi erudiţia îi este cult; în pîntecele lui de aramă se toarnă miriade de glosse. Apoi din însăşi această supracultivare care nu adună numai un material, dar care rafinează instrumentul cerebral, împrumutîndu-i ascuţimi de compas şi vibratilităţi de antenă, se degajează o facultate capabilă să resimtă intens brutalitatea epocii. Din tabăra aceasta se ridică heralzii care îi vestesc moartea apropiată. Unde vor putea găsi ei tovarăşi de luptă şi rezistenţă dacă nu în tinerime care este „vîrsta de receptivitate pentru valorile absolute ale spiritului"? N'avem decît să examinăm figura de scriitor şi polemist a lui Wyneken pentru a înţelege dintr'odată că avem de-a face cu altcineva decît cu pedagogul tradiţional care, prin reprimare sistematică a subiectivităţii, prin respect faţă de nişte premise pe care va avea mai mult să le aplice decît să le controleze, capătă o modestie cu o cunoscută pedală de laşitate bonhommă. Wyneken este revoluţionarul în şcoală şi ca atare încetează să devină pedagog, dacă prin meseria acestuia înţelegem ordonarea şcolii în structura necesară a societăţii. El este reprezentantul elitelor nemulţumite care, dintr'un fel de instinct politic, dă mîna cu tineretul.

Scopul şcoalei Wyneken este ceiace am voi să numim *vitalizarea tipului*. Cînd ajunge la problema „educaţiei personalităţii", Wyneken arată puţină bunăvoinţă înclinaţiei de a favoriza în tînăr variaţiunea individuală a atitudinii şi a părerii. E necesar mai degrabă, observă el, să întărim legăturile sale cu exemplarele reprezentative ale omenirii şi să-i sporim devotamentul pentru geniu. Cum au putut unii dintre criticii lui

Wyneken să descopere în inițiativa dela Wickersdorf un intelectualism reînoit prin intensitate polemică? La capitolul învățămîntului intelectual, am văzut că se cer valori universale și integrarea unei icoane sintetice a lumii. Cunoștința rămîne însă, în faza actuală a științelor, o chestiune de analiză și de desintegrare. Nu atît cunoștința, cît *trăirea cunoașterii* trebue să distingem în aceste cerințe. In ce privește educația fizică, ni se indică un alt drum decît acela al formulei americane așa de respectate de reformatorii de azi. Este vorba de a crea gustul pentru plastica umană și acel „sentiment al corpului" în care se exprimă primul echivalent al rasei în individ. Pretutindeni tendința de a vitaliza în ființa izolată, *tipul*.

Nu întru totul imperativele lui Wyneken găsesc aprobare. Max Bondy desfășură în această privință o ideație la care am vrea să ne oprim altădată mai pe larg. El socotește că în ideia vîrstei pubere și adolescente trebue recunoscută numai o etapă din istoria eului. In evul-mediu, spune Bondy, omul se simțea dependent de forțele extraindividuale în felul în care noi, numai din cînd în cînd, presimțim că un „destin" ne guvernează. Renașterea descopere eul autonom, ea trezește conștiința acelui *uomo singolare* care știa că tiparele i-au fost sdrobite după faptul incomparabil al creațiunii sale. Științificismul modern, așa cum își găsește expresia în socialismul maselor, afirmă din nou dependența omului de lume, de data aceasta de complexul legilor fizice și sociale. O adevărată morală însă și o adevărată viziune despre lume nu mai este posibilă, dacă vrem să găsim aici sinteza universului cu omul prin adîncul lui, prin partea lui de instincte. Viziunea științificistă pune în fața lumii o ființă care este numai înțelegere. Morala ei a pierdut temelia misticismului și construește un sistem de consecințe sociale pe premisa abstractă a unui Dumnezeu în care nu mai crede sau a unei carități care nu mai vibrează în carnea și sîngele nimănui. Mișcarea „secessionistă" dela începutul veacului caută astfel să se despartă de o mentalitate care nu mai răspundea nevoilor de adînc ale generației. Ea înaintează din nou în primul plan ideia originalității eului, printre ale cărei consecințe trebue să socotim și „mișcarea tinerimii". Secessionismul a produs însă în mare parte aspectul haotic al culturii noastre. Noua degajare a eului a atras după sine și disoluția formelor. Eroul modern este neuroticul care nu mai plasticizează în niciun fel realitățile vieții. Iată că tinerimea germană nu-și mai găsește scriitorul său în Goethe și nici măcar în Nietzsche, ci în Dostoevski! Afinitățile sale o poartă către prințul Mișkin, personagiul epileptic din „Idiotul". Există în această tinerime însă un instinct care poate s'o mîntuiască. E o *nevoe de formă* dela care sîntem îndreptățiți să așteptăm și o morală nouă. Ea lucrează cu putere în lumea aceia pe care am văzut-o grupîndu-se din iubirea unei alte vieți. Atrage atenția elevului tău—recomandă Bondy colegilor săi pedagogi—că ținuta lui fizică este neglijentă sau că vorba îi este tărăgănată, îl vei vedea îndată înroșindu-se: un semn că în sufletul lui trăește nerealizată o nevoe de formă. Dela aceasta putem spera că adolescentul de azi va găsi o nouă demnitate etică și o nouă pozițiune activă în societate. Ea va afla că „formă" înseamnă limitare și că o adevărată formă omenească nu se obține decît acolo unde eul, puternic și afirmativ, se devotează cuiva. Acest instinct plastic trebue cultivat în „comunitățile școlare", în burgurile tinerimii, și de acolo va răsări o clasă care societății moderne îi lipsește: o aristocrație cavalerească—de data aceasta nu numai un cavalerism al spiritului.

Este de prisos să spunem că toată această bucată de criticism cultural nu atinge educația wynekistă. Aspirația către tipic nu este ea însăși esențial plastică și nu ferește în de ajuns de desagregarea de care ni se spune că suferim? Ideile lui Bondy merg însă mai departe și poate mai adînc întru cît găsesc o nouă posibilitate de ordonare a școlii în societate. Pentrucă lumea este rea, s'o prefacem. Să-i creăm o nouă noblețe! Wyneken este un revoluționar. Bondy încearcă să devină un pedagog.

Tudor Vianu

Cronica artistică

Expozițiile: Rodica Maniu. — Bunescu. — Demian.— Expoziția Artistelor pictori și sculptori.

15 Decembre

Mai întâiu cîteva cuvinte pro domo.

Sarcina cronicarului artistic este departe de a fi o sinecură. Afirmind aceasta cu o parte din orgoliul de care ne simțim în stare, nu vrem să spunem că munca pe care ne-o impune un mare periodic ca „Viața Romînească" ar fi excesivă. Nu. Cu atît mai puțin cu cît articolele din Septembre despre expozițiile din August apar cîteodată în Noembre, ceiace prelungește oarecum termenul de închidere a acestor manifestații trecătoare, aducînd astfel un neprețuit serviciu artiștilor, și îngădue cronicarului să uite măcar o lună ingrata sa meserie.

Căci este ingrată. Și de aceia nu e sinecură.

Ce ne-au făcut, la urma urmelor, nouă cronicarilor artei, atîția oameni detreabă de amîndouă sexele care nu pot închiria și ei numai o lună, sau chiar jumătate, o prăvălioară spre a-și vinde marfa, fără a vedea unul sau mai mulți domni cu sau fără ochelari, butonați de sus până jos în rigiditatea conștiinții lor care nu se influențează — Doamne păzește ! — prin nimic, mișcîndu-se dela articol la articol ca umbra bătrînului Hamlet și strîngînd în buzunare toată pelteaua sau toată fierea aprețuirilor de mine.

— Voi ăștia dela reviste, îmi mărturisi un expozant, treacă meargă: scrieți mai politicos și nu vă citește nimeni. Dar m... ăștialalți dela gazete...

Am mulțumit pentru ăștialalți, jurînd să ne păstrăm obiectivitatea — și am trecut înainte. Rugăm însă să se știe că meseria cronicarului de artă nu este o sinecură.

Scriem destul de rar, e drept. Dar ne mișcăm, cum se zice, într'un material dificil. Pictorul sau sculptorul romîn — căci „numerus clausus" are drepturile sale și pe acest teren — suportă elogiile cu demnitate, dar nu admite rezervele. El vrea sau lauda integrală, ceiace nu este pentru modestia sa decît o dovadă că l-ai „înțeles", sau o execuție pe toată linia care să dovedească și naivilor că ai

ceva cu dînsul. Și critica noastră urmează în bună parte aceste dorinți : ea nu cunoaște mijlocie ; sau laudă superlativ, făcînd din orice Popescu un Corot, sau — erte-ni-se cuvîntul — beștelește ca în gura Oborului. Mai de obiceiu laudă. Sînt totuși cîțiva nepricepuți care nu pot admira tot ce li se recomandă și nici osîndi pentru veșnicie orice încercare neisbutită. Departe de a vrea să dea cuvîntul lor drept o prețuire infailibilă, ei caută mai mult să arate ce-au văzut, să cearnă prin simțirea lor sensibilitatea artiștilor, să noteze paralele și linii de evoluție, orientînd gustul public nu atît prin calificative fără replică, ci mai mult prin încercări de analiză și de studii.

Că aceasta poate displăcea cutărui sau cutărui „maistru" deprins să exprime opiniile sale de estetică prin onomatopei sugestive, lucrul nu prezintă prea mare însemnătate. Cu oarecare mîndrie socotim critica drept o parte integrantă a artei. O parte modestă, lipsită de glorie, palidă imagine a realităților artistice, dar esențială cași ideia-cuvînt, imagine palidă a vieții.

•

Pictura d-rei *Rodica Maniu* este unul din subiectele spre care ne întoarcem cu plăcere. De doi ani, n'am mai vorbit despre dînsa cetitorilor acestei reviste, și-i putem încredința că anii n'au trecut fără folos. D-ra Maniu ni se prezintă astăzi în toată puterea frumosului său talent. Cele aproape cinzeci de picturi și peste o sută de aquarele care împodobesc galeria Mozart ar putea face cinste oricărui artist cu renume și ele sînt o vie dovadă că d-ra Maniu n'a ațipit pe laurii cîștigați.

S'a făcut aproape un obiceiu în critica noastră de artă și în lumea artiștilor care, firește, o influențează, să se atribue aquarelelor d-rei Maniu primul plan în opera sa, descalificîndu-se astfel printr'o stratagemă discretă, dar nu lipsită de colegială perfidie, lucrările sale de pictură în uleiu. Nu vom protesta împotriva acestor mijloace de luptă. Aquarela, gen cu totul delicat și care cere tot ce poate fi mai desăvîrșit ca gust și înțelegere artistică, nu este un teren atît de disputat ca pictura obișnuită. O competitoare mai mult în grădinile aquarelei, atît de bogată în spațiu viran, nu contează. Cu totul altceva este pentru pictura propriu zisă, în care fiecare locușor este licitat cu înverșunare și prin orice monedă.

Nu vom comite ușurința să opunem un gen celuilalt. După cum în muzică sînt sentimente și idei care se exprimă mai bine printr'un instrument decît prin altul, tot așa în pictură sînt unele senzații care se transpun mai potrivit prin uleiu și altele prin aquarele. Fiecare gen are sfera sa de expresie, și de aceia cel dintâiu lucru pe care trebue să-l priceapă — sau să-l învețe — un aquarelist, este că mijloacele fiecăruia din ele sînt deosebite și nu pot fi întrebuințate fără greșală unele în locul altora. Mai feminină și mai gingașă, aquarela este de o întrebuințare mai dificilă și mai redusă. Bărbătească și sonoră, pictura în uleiu poate spune mai multe, fără ca aceasta să însemne totdeauna și mai mult. Tot ce se cere unui bun pictor — știința de a compune și de a întrebuința tehnica adequată subiectului, viziunea justă a valorilor și putința de a le exprima prin linie și prin culoare — se cere și aquarelistului, dar pe o treaptă de delicateță și desăvîrșire în execuție care nu poate face din aquarelă o artă minoră. Lucrurile „mari" nu se pot exprima în aquarelă, bine 'nțeles. Dar lu-

crurile într'adevăr mari se exprimă așa de rar și în uleiu, că ne poate fi îngăduit să adresăm nuanței—suprem mijloc de expresie al sensibilității artistice—toate omagiile noastre.

D-ra Maniu este, nu noi vom tăgădui, o aquarelistă fără păreche. Stăpînește ca nimeni altul întrebuințarea culorilor de apă, și sensibilitatea sa cu multiple reflexe se oglindește nealterată în această undă limpede. Aquarelele d-rei Maniu—și în special cele mai isbutite din ele, cum ar fi în expoziția recentă Casele din Genzano, Venezzia noaptea, Ponte Vecchio, vederea de pe cheiurile Romei, etc.—nu sînt însă simple impresiuni, notate în fugă, subt lumina unui singur aspect. Sînt compoziții în toată puterea cuvîntului după toate regulele artei, care apare la această instinctivă subt minimum de pedanterie cu putință. Și aici țin să observ progresele d-rei Maniu. Dela aquarelele de acum trei ani—subiecte feminine, redate pentru aparența lor amabilă din care se făcea un simplu pretext jocului de culori—până la cele de acum, este o cale considerabilă. Atracția culorii perzistă—și nu noi vom imputa-o d-rei Maniu, în aceste timpuri de cacofonie sau mai corect zis de cacomanie vizuală—dar culoarea se complectează astăzi printr'o amploare deosebită în așezarea subiectului, în prezintarea lui în adîncime, în crearea și armonizarea ambianțelor. Nu vom spune, firește, că d-ra Maniu este preocupată *vădit* de toate aceste probleme. S'o ferească Dumnezeu de asemenea excese. Sensibilitatea sa artistică a cîștigat însă ca volum și calitativ, instinctul său se afirmă tot mai puternic prin experiență, și de aceia lucrările de astăzi încep să aibă temeinicia pe care o dă apropierea maturităților rodnice.

Pictura în uleiu a d-rei Rodica Maniu nu este întru nimic mai prejos. O comparație cît de fugitivă între pînzele vechi din expoziție—Bretona, Spălătoresele, Lavoarul breton, etc.—și lucrările nouă învederează că artista a făcut și în pictură progrese cel puțin tot atît de semnificative. Ea este astăzi stăpînă pe mijloacele sale de realizare, și deaceia schița face tot mai mult loc tabloului. Compozițiile d-rei Maniu capătă astfel un echilibru, o stabilitate pe care nu o aveau în trecut și înfățișarea lor, care a fost întotdeauna picturală, se complectează acum printr'o grijă în execuție care este suprema probitate a artistului. Notăm în această privință Satul tătăresc și Fîntîna din Balcic, vederea Arnului cu podurile care leagă malurile sale florentine, și mai cu samă cele două Venezzii, netăgăduite lucrări de măestrie ale d-rei Maniu.

Copiile după Veronese și Ghirlandajo sînt cu totul personale și pot să ne arate la ce școală a dobîndit artista, învățînd dar nu imitînd fără alegere, însușirile pe care le-am relevat mai sus.

*

Nu se poate fire mai deosebită de a d-rei Maniu decît aceia a colegului ei de artă *Marius Bunescu*.

Tot ce este la Rodica Maniu grație, sensibilitate, instinct, este la Bunescu muncă, pricepere, stăruință.

Indată după războiu, Bunescu a expus în salonul „Minerva" (astăzi „Cartea Romînească") o serie de lucrări în uleiu—vederi din Constanța și din sudul Basarabiei, cea mai mare parte—care s'au impus atenției generale. Bunescu se arăta cu acel prilej un aprig cercetător al problemelor luminii, și am recunoscut la vreme calitatea lucrărilor sale și grija, deosebită la noi, pe care o punea în studiul compoziției. Partea picturală—materia, valorile, culoarea—lăsau însă de dorit, și manifestările artistului care au urmat păreau să arate, din nefericire, că Bunescu nu are cunoștința acestor lipsuri. Expoziția de acum, în atelierul propriu din curtea Muzeului Simu, risipește această impresie. Spunem cu bucurie: Bunescu este pe drumul cel bun. In lucrările sale din urmă—marine din Budachi sau Constanța, priveliști din Cîmpulung sau Cetatea Albă—toate calitățile artistului perzistă și defectele sale se atenuiază, dispărînd cu totul pe alocuri. Cu riscul de a ne repeta, subliniem grija pe care o arată Bunescu compoziției, sîrguința cu care urmărește linia decorativă. Fiecare pînză a sa caută să fie un tot care se susține, după legile unei armonii străine de orice efect eftin. Mijloacele sînt din ce în ce mai simple și mai potrivite subiectelor tratate. Pasta, în sfîrșit, începe a prinde consistență și culoarea care nu are încă strălucire se așează cuminte și egală în valori, observate just de cele mai multe ori.

Pilda d-lui Bunescu este un frumos exemplu de ceiace poate să dea în artă munca dezinteresată și conștiința profesională.

*

La Maison d'Art s'a deschis zilele acestea expoziției artistelor pictori și sculptori.

După Saloanele de primăvară și de toamnă, am avea Salonul Femeilor, stăpîne pe toate anotimpurile.

Nu știm dacă această separație a sexelor artistice este o misoandrie specială, sau numai un feminism de speță aleasă; salutăm în orice caz cu toată simpatia manifestarea colectivă dela Maison d'Art, care nu este întru nimic inferioară manifestărilor masculine de aceiași natură.

Intre expozante, vom nota dela început numele cunoscute ale d-rei *Nina Arbore* și ale d-nelor *Cuțescu-Stork* și *Greceanu*.

D-ra Arbore evoluiază fără a schimba manierele la fiecare expoziție, ca atîția din colegii săi. Portretele soților Greceanu și Autoportretul ne arată că artista înțelege progresul ca o simplificare continuă a mijloacelor de expresie în căutarea caracteristicelor pe care se întemeiază stilul. Vecina sa de panou, d-na *Olga Greceanu*, pășește pe aceleași urme. „Muscalul" său, de un albastru atît de curajos, portretul d-lui V. A. sînt serioase lucrări de analiză care merită toată stima. D-na *Cuțescu-Stork* a voalat puțin paleta d-sale pentru a ne da cele cîteva peisagii din Balcic, între care falezele proectate pe orizontul mării albăstrii sînt de un efect cît se poate de fericit.

In același salon expun d-nele *Risa Propst-Kraid*, portretistă de viguros talent (Țăranul din Băneasa, Panoul din stînga acestuia, etc.) și d-ra *Elvira Gelbescu* care se complace în pictura morbidă, isbutind să ne intereseze aproape în tot ce arată.

Intre numele cunoscute din expoziții anterioare, am notat pe d-na *Brateș*, aquarelistă mult mai interesantă la Maison d'Art decît la Ateneu, unde selecția lucrărilor înfățișate este mai puțin îngrijită, pe d-na *Delavrancea-Dona*, cufundată în amintirile sale grigoreștiene, pe d-ra *Elena Popeia* cu cele mai neisbutite din vechile sale lucrări. Intre numele nouă, am remarcat pe d-na *Elisabeta Braun-Mellinger*,

cu două portrete solide alături de cîteva naturi moarte şi un peisagiu, nesigure în compoziţie şi valori,—pe d-ra *Lucia Demetriad*, talent destul de plăcut de amatoare (v. portretul Fetei în bleu)—şi în special pe d-na *Esmée Gafencu*, sculptor de foarte frumos viitor. Compoziţia sa „Cîntecul Lebedei" este o schiţă de o graţie deosebită şi vădeşte un simţ al armoniei în poezia mişcării, cu totul aparte. Cele două busturi au însuşiri de modelaj, dar pluteşte în jurul lor un nor de intenţii neexprimate. Aşteptăm.

*

La Ateneu, alături de d-nele Brateş şi Popeia, despre care am vorbit mai sus, expune numai cinci pînze desenatorul „Gîndirii", tînărul artist de peste munţi *Demian*.

Sînt două madone, două studii de nuduri şi o compoziţie în aer liber. Dar preţuesc nesfîrşit mai mult decît toată risipa de material dimprejur.

Demian, pictorul, păstrează toate însuşirile desenatorului. Are eleganţă, are stil şi dacă nu e totdeauna de o originalitate indiscutabilă, compoziţiile sale au un accent sufletesc care face dintr'însele ceva mai mult decît simple opere decorative.

Madona cu pruncul în braţe, săracă şi pură în mantia ei întunecată, subt care seninul ochilor şi dîra albă a basmalei de pe frunte sînt puncte de reazim suggestive, este o compoziţie cu totul fericită. Compoziţia în aer liber poate fi, în intenţia artistului, o replică a faimosului „Prînz de iarbă" a lui Manet; nouă ne vădeşte mai cu samă însuşirile sale de peisagist.

Despre Demian vom mai avea să vorbim.

Eugen Crăciun

Cronica şcolară

Reorganizarea învăţămîntului secundar

La Ministerul Instrucţiunii s'a întrunit, în primele zile ale lunii Decembre, o numeroasă comisiune de profesori şi directori care, urmînd directivele unui program, aveau să indice autorităţii spiritul de care noua reformă trebuia să fie călăuzită.

Discuţiunile din secţiuni s'au adunat în şapte rapoarte ce s'au cetit în prima şedinţă plenară, aşa că din ele se poate desprinde impresiunea că, cu toată diversitatea de păreri personale şi de spirit tradiţional regionalist, predomină în corpul profesoral cîteva directive, ce credem folositor de adus în discuţia publică.

1. Ministerul, suggestionat de regretele exprimate de unele personalităţi înalte americane şi de năzuinţa cercurilor conducătoare din Franţa, înclină spre o „revenire la clasicism". Această năzuinţă n'a găsit însă aprobarea majorităţii comisiunii în care s'a discutat problema, şi e sigur că nu găseşte majoritate nici în corpul profesoral întreg.

Fără a se tăgădui folosul cunoaşterii vocabularului şi gramaticei greceşti—căci de frumuseţile din autorii clasici, gustaţi în original, nici vorbă nu poate fi: două secole de cultură clasică stau mărturie,—fără a se tăgădui aceste foloase şi nevoia pentru o parte a tineretului universitar de a se servi de acest instrument de cultură în cercetarea chiar a trecutului nostru, aproape unanimitatea membrilor comisiei s'au pronunţat contra reîntroducerii limbii eline în liceu. S'a admis ca cel mult în ultimii doi ani de liceu, şi mai mult ca un auxiliar al limbii latine, să se dea un restrîns vocabular şi cunoştinţe sumare de gramatică grecească.

Chiar în ce priveşte limba latină comisiunea a găsit că nu e vremea să i se dea locul principal în programa liceelor. Ea

va începe în clasa III-a şi va continua tot cursul superior cu un număr mult mai mic de ore decît la secţia modernă actuală.

2. Nici cultura matematică, aşa de preţuită în actuala organizare a învăţămîntului, n'a găsit sprijinitori. S'a constatat de profesori judicioşi că cele mai multe din chestiunile de matematică din programele secţiunii reale nu pot fi cuprinse de majoritatea şcolarilor. De aceia şi numărul orelor de matematici s'au redus simţitor, dîndu-se prin aceasta indicaţiuni comisiunii de înjghebare a programelor de materia ce urmează a se propune în licee.

3. Odată aceste constatări făcute, se înţelege cum s'a soluţionat problema bifurcării. Majoritatea membrilor comisiilor —căci în două comisii s'a discutat chestiunea – au opinat pentru *învăţămînt liceal unitar* şi pentru un an preparator bi sau trifurcat la licee sau la universitate.

4. Directivele acestea fiind principial admise, urma să se examineze în amănunte problema învăţămîntului secundar.

Cea mai arzătoare discuţiune s'a încins asupra *învăţămîntului post-primar.*

Atît comisiunile ce au discutat principiile reformei învăţămîntului primar şi normal, cît şi comisiunea de reformă a învăţămîntului secundar, au ajuns la concluziunea, că la zeceunsprezece ani, cînd şcolarul termină clasa IV-a primară, nu e timpul prielnic a i se da o îndrumare. De aceia pentru copiii care nu pot frecventa o şcoală secundară, şcoala primară continuă obligator trei ani, cu aşa numitul *învăţămînt complimentar.*

Acest învăţămînt complimentar, condus de învăţători şi institutori, va întregi învăţămîntul primar şi va da societăţii oameni cu ştiinţă de carte, care se vor putea folosi de cele învăţate şi nu vor deveni analfabeţi după trei-patru ani, dela isprăvirea cursului primar.

El va putea deveni şi un învăţămînt *practic,* complectîndu-se programul de studii, cu lucrări agricole, manuale, contabilitate, aşa încît să ţină locul actualelor şcoli elementare de agricultură, meserii, comerciale—aşa numitului *învăţămînt profesional elementar.*

E drept că în comisiunea plenară problema nu s'a pus aşa de simplu, dar aceasta din pricina rezultatelor obţinute în şcolile medii, civile ş. a. din noile teritorii alipite.

5. In afară de acest învăţămînt post-primar s'a recunoscut necesitatea unui *învăţămînt secundar elementar,* aşa numitul ciclu inferior, gimnaziul, progimnaziul, şcoala pregătitoare... căci propunerile pentru numiri au fost diferite.

Pentru a evita epitetele îl voiu numi *gimnaziu.*

Gimnaziul va dura trei ani, cu un ciclu de cunoştinţe în care limba maternă şi limba franceză vor ocupa jumătate din timpul de studiu, iar învăţămîntul ştiinţific (matematici, geografie, istorie, religie, ştiinţe fizico-naturale)—restul.

După amezile vor fi rezervate educaţiunii estetice, muzicale, sportive şi religioase.

Gimnaziul va fi temelia tuturor şcolilor secundare: liceu, şcoala comercială, normală, seminar, de arte şi meserii, agricultură, poşta-telegraf-telefon, mişcare, notari, etc., etc..

Rămîne dar copilului între zece şi patrusprezece ani, timpul să se prepare pentru o îndrumare ce-i va hotărî cariera.

Cum tendinţa generală e de a urma liceul, se vor cere două condiţiuni pentru admitere:

a) Recomandarea conferinţii profesorilor ciclului gimnazial.

b) Reuşita la un serios examen de admitere în liceu.

Cei găsiţi neapţi pentru studiile teoretice, care caracterizează liceul, vor apuca unul din drumurile care duc spre cariere: comercială, învăţămînt primar, seminar, etc., etc..

6. In liceu se dă importanţă aproape egală: limbii romîne, franceze, germane sau engleze (după alegere), latinei, istoriei, ştiinţelor fizico-chimice şi naturale şi matematicilor. Geografia numai în primele două clase, filosofia şi dreptul în ultimul an.

Aceste sînt în rezumat directivele care se desprind din rapoartele comisiilor, privitor la organizarea învăţămîntului. Celelalte probleme discutate nu privesc numai reforma proectată, ci chiar actuala stare de lucruri, şi le trecem subt tăcere.

Cu acest plan de organizare facem un progres? Aproape sigur: *nu.*

Evident: cunoştinţe mult mai puţine şi mai confuze, oricît s'ar susţine să materia programelor va fi redusă la strictul necesar. Parcă acum nu se putea reduce? Şi nu se reducea de unii profesori? Educaţie poate mai bună, dîndu-se timp îndestulător pentru toate îndrumările ce contribue în deosebi la educaţie. Dar şi aceasta e condiţionată de atîtea împrejurări neprielnice pe care nu ştim cum le vom putea învinge, încît nu e exagerat a fi foarte sceptici privitor la progresele ce va aduce noua reformă, pentru învăţămîntul liceal.

Admiţînd ca inovaţiuni fericite: *învăţămîntul complimentar obligatoriu,* – cu elementară specializare practică: meserii, agricultură, comerţ,—şi *ciclul gimnazial unic* ca baza tuturor şcolilor secundare ce dau cunoştinţe ce pot duce la o cultură generală şi îndrumări spre cariere, credem că organizarea liceului (adică a cursului secundar superior teoretic) ar putea rămînea bifurcat: *secţia clasică* şi *secţia reală,* cu programe de diferenţiare foarte redusă, aşa că trecerea dela o secţie la alta să se facă foarte lesne, mai ales în primii doi ani.

Dînd, de pildă, ore de latină şi matematici în primele două clase la ambele secţiuni, dar în număr diferit (ex. patru ore latină şi două matematici la modern, patru ore matematici

şi două latină la real) şi lăsînd toate celelalte cursuri comune, şcolarul între patrusprezece şi şaptesprezece ani îşi va putea cunoaşte aptitudinile şi înclinările şi se va hotărî mai uşor în ultimii doi ani pe ce cale să apuce.

Chiar în aceşti doi ani din urmă, diferenţiarea nu trebue exagerată. Se va da doar un număr mai mare de ore de latină, respectiv matematici şi se va introduce la modern limba elină, iar la real ştiinţe şi matematici aplicate. Căci ni se pare nefiresc să constringem un şcolar, care n'are aptitudini pentru limbile clasice ori matematici, ba chiar are aversiune pentru una din aceste discipline, să le urmeze patru ani continuu, lăsîndu-l la uşa universităţii tot aşa de aiurit asupra ramurii de studii către care ar fi să se îndrepte, cum erau până acum absolvenţii gimnaziului la trecerea în liceu (curs superior secundar).

Uşoara diferenţiare între secţiuni ar da tuturor putinţa obţinerii unei bune culturi generale şi n'ar înfrîna prin studii repugnante înclinările, ce încep a miji tocmai la vîrsta de şasesprezece la optsprezece ani.

Redusă reforma la aceste uşoare schimbări, sdruncinul în organizare ar fi nesimţit, iar noua îndrumare ce se urmăreşte de Minister—cu atenţia cuvenită educaţiunii fizice, artistice, etc. —se poate înfăptui prin revizuirea şi nemiloasa reducere a programelor de studii, care la unele materii—în particular la matematici—sînt neomenesc încărcate, iar la alte materii—latina—sînt obositoare prin monotonia lor şi prin neputinţa adolescentului de a gusta cultura clasică cu pricepere.

T. A. Bădărău

Cronica rimată

Meditaţiile unui gazetar

Decembre

Demult n'am mai compus, glumind, un vers, —
Aşa demult... că ritmul parcă-mi scapă,
Cu agerimea unui „fapt divers",
Pe care la biurou îl uit în mapă.

Dar am concursul vechei cutezanţe:
Spre versuri fac un gest imperativ,
Cînd îmi transpun articolul în stanţe,
Cu rime pe la margini — ca un tiv...

O, aş dori — ca ziarist cu tact —
Să-i fac naturii loc mai mult, — şi-i logic..
Noi în jurnal luăm cu ea contact
Doar prin Biuroul Meteorologic.

Dar dela geam, prin crengi de rouruscă,
Văd aplicat pe jos acelaşi ton, —
Şi 'n odăiţă bizie o muscă
C'un zvon întîrziat şi monoton.

...Cum spre ziare ochii mi-am întors,
Cu telegrame noui, — am sentimentul
Că 'nfăşurat în mii de bande Morse
Expiră, ca un bolnav, Continentul.

Dar intru în imperiul altei rubrici...
Am atribuții de resort monden:
O cronică picantă pentru lubrici,
Cu notele luate pe teren.

Acesta-i unicul subiect permis
De forța publică şi anonimă, —
Deci toate-acum indiferente mi-s,
Pîn' la „măsura" care mă reprimă.

De-aceia voiu vorbi de cîte 'n lume...
Chiar astăzi cronica timid mi-o 'ncep, —
Şi nu cu nişte chestiuni... „anume",
Ci printre evoluții de *one-step*.

Aş vrea, subt bolta clară de Provence,
Să văd dansînd pe pajişti zîne goale,
Cu ochii mici şi umeziți de dans,
Cu sînii în poziții marțiale.

. . . .

Privesc pe geam troenele grădinii...
Iar viforul, cu pătimaşu-i gest,
Dezmiardă recele-armonii de linii,
Mobile caşi marea la Triest...

M. Sevastos

Cronica internă

Congresul partidului țărănesc

In atmosfera politică şi socială atît de tulbure a vremii, congresul ținut luna trecută de partidul țărănist la Iaşi, e pentru observatorul nepărtinitor al vieții noastre publice, o manifestare interesantă şi semnificativă.

Obiectul principal al acestui congres a fost desbaterea largă, am putea spune populară, a programului, procedare care, dacă nu-i lipsită de unele dezavantaje, nu cadrează desigur cu deprinderile absolutiste ale vechilor noastre organizații politice, unde normele impuse de şefi, şi serwil acceptate, nu admit din partea celor mulți, reflexiunea, nici replica.

Delegații trimişi de țărănime din toate județele vechiului regat, caşi din acele ale Basarabiei, au fost numeroşi. Bucovina şi Ardealul, în care partidul începe a se organiza, erau reprezentate şi ele.

Trebue să recunoaştem însă că printre delegați, sumanele nu formau majoritatea, căci țăranii se deplasează greu şi învață deabia să-şi trimită, din sînul lor, mandatarii. Totuşi, nu odată, săteni şi muncitori au luat parte laolaltă cu intelectualii, la dezbaterii vii şi uneori pasionate.

Cuvîntările delegaților țărani, din care unii au cunoscut pumnul jandarmului şi prigonirile stăpînirii, erau cu deosebire impresionante.

Nedeprinşi cu frazele meşteşugite şi eftene ale tribunilor de profesie şi de suburbie, care fireşte nu au lipsit nici aici, vorbele lor curgeau încilcit, încet şi greoiu, şi cugetarea nu izbutea să se facă dela început înțăleasă. Ea apărea totuşi la urmă, serioasă, plină de miez, însuflețită la unii de un entuziasm aproape mistic, de o credință profundă şi sinceră, în dreptatea cauzei caşi în destinele viitoare ale partidului lor.

Două personalități au dominat congresul prin însuşiri excepționale caşi prin prestigiu, d-nii Mihalache şi Stere.

Modestul învățător din Topoloveni Muscelului, e desigur în viața noastră publică o originală şi interesantă apariție, iar pentru clasa pe care o reprezintă—o speranță şi un simbol. Pornit dintr'un mediu în care un spirit îngust, unele prejudecăți tradiționale şi obscurantiste sînt încă în floare, el a reuşit totuşi printr'o muncă de fiecare zi să-şi lărgească orizonul şi să-şi complecteze cultura, iar în contact cu stăpînitorii vremii să-şi îmbogățească tot mai mult cunoştințele în ceiace priveşte oamenii caşi experiența vieții.

In atmosfera viciată a politicianismului romîn, sufletul său a ră-

mas însă curat, cum era la început, neîntinat de spiritul de intrigă şi de acel de bizantinism autohton, în pătura noastră conducătoare. Minte limpede şi vioae, convingeri profunde şi neclintite, lipsa oricărei porniri demagogice, răbdare, tenacitate, sănătatea şi equilibrul moral al ruralului,—iată cîteva din trăsăturile acestui fruntaş, care tînăr încă, dacă nu e menit să aibă la noi rolul unui Witos sau Stambulinsky în ţări de puternică democraţie agrară, e desigur una din rezervele însemnate ale viitorului.

Oratorul e sobru, fără gesturi largi, mici porniri avîntate, frazele lui curg clare, uşor şi simplu, cugetarea e măsurată şi abilă. Impresia pe care ţi-o lasă e acea a unei forţe liniştite care fără grabă, dar fără şovăire înaintează sigură de dînsa spre ţintă...

Un sentiment de rezervă, al cărui rost e uşor de înţăles, mă opreşte să insist asupra personalităţii atît de cunoscute a d-lui Stere, şi să mă opresc numai asupra activităţii sale în cursul congresului.

Raportor al problemei constituţionale, d-sa a arătat de ce partidul ţărănesc, deşi considerat ca un partid de clasă, era ţinut mai mult ca oricare altul să-şi însuşească revendicările constituţionale ce îmbrăţişează interesele obşteşti. Pactul fundamental al ţării ca să aibă o valoare durabilă nu poate fi o operă impusă de un partid, ci produsul unei singure adunări naţionale, liber aleasă.

In celace priveşte organizarea puterilor statului, partidul ţărănesc e împotriva sistemului bicameral, ducînd însă principiul suveranităţii naţionale până la consecinţele lui necesare, el prevede un referendum popular, în unele cazuri stabilite de constituţie.

In jurul acestui punct, care poate părea îndrăzneţ la prima vedere, discuţia a fost cu deosebire însufleţită şi vie.

Nu au lipsit glasuri ţărăniste care să invoace lipsa de pregătire şi maturitare a ţărănimii, slăbiciunea ei faţă de aparatul guvernamental şi toată seria de argumente care se aduc şi se pot aduce împotriva sufragiului universal.

Raportorul a izbutit însă să convingă adunarea, scoţînd în lumină rolul referendului, ca o armă necesară a opoziţiei împotriva tiraniei majorităţilor parlamentare fabricate,—armă ce poate fi pentru provinciile alipite cu deosebire preţioasă—rolul menit să-l joace ca mijloc de rezolvire a conflictelor totdeauna posibile între suveran şi guvern şi mai ales importanţa lui ca mijloc de educaţie cetăţenească. Aceasta nu se face decît prin lupta politică şi, ţinînd poporul departe de ea, nici ridicarea lui culturală nu poate deveni o realitate.

Cu mult interes urmărite au fost deasemeni lămuririle aduse de raportor în celace priveşte unul din punctele capitale din programul caşi din anteproectul de constituţie al partidului ţărănesc, mijloacele de apărare legală a drepturilor cetăţeanului împotriva oricărui abuz de putere din partea organelor statului.

La noi, unde din cauze prea cunoscute şi asupra cărora e de prisos să insistăm, sentimentul legalităţii e aproape stins în reprezentanţii autorităţii publice, instaurarea acelui „Habeas corpus" care protejă pe cetăţeanul englez, e desigur una din necesităţile imperioase şi urgente ale vremii.

Problema agrară, atît de importantă pentru viitorul acestui partid, a fost tratată cu multă competenţă de d. Mihalache. Ea e departe de a se fi închis cum cred atîţia naivi sau interesaţi prin legea votată de parlamentul Averescu, lege inspirată după părerea fruntaşului ţărănist de o concepţie reacţionară.

Idealul agrar urmărit de ţărănişti e trecerea treptată a întregului pămînt subt formă de proprietate individuală, în mîna celor care-l muncesc fără intermediari, caşi crearea unui regim de izlazuri şi de păduri comunale. Impotriva proprietarilor mijlocii, care sînt cei mai mari speculatori ai ţărănimii, clasa micilor proprietari trebue organizată pe baza cooperativă.

Un punct de vedere care nu poate fi neglijat în discuţia privitoare la această problemă e că unele glasuri dintre intelectuali şi ţărani au cerut ca marea proprietate ce a rămas încă neexpropriată, să treacă subt o formă colectivă în mîna obştiilor comunale. Cu toată împroprietărirea, un proletariat sau semiproletariat rural e în proces de formaţiune în satele noastre şi, odată cu el, antagonisme economice, în germen azi, vor creşte desigur cu vremea, nerămînînd fără de influenţă asupra structurii partidului caşi a orientării lui.

Spaţiul nu-mi îngădue să insist mai mult asupra celorlalte probleme ale programului: acea administrativă, judiciară, socială, financiară, educaţia, armata, politica externă, tratate de raportorii respectivi aproape întotdeauna specialişti în materie.

Expunerea judicioasă şi clară a d-lui Iunian, raportul solid şi documentat al d-lui Madgearu, cuvîntările luminoase şi substanţiale ale d-lor Călinescu şi Răducanu au fost cu deosebire remarcate.

Tactica partidului a ocupat aproape în întregime ultima zi a congresului, într'o atmosferă de discuţii aprinse şi violente. Două teze se izbeau între ele. Una, după care reprezentanţii partidului trebue să continue a evita contactul cu parlamentul, activînd însă lupta extraparlamentară; alta, după care în faţa constituţiei pe care guvernul va încerca s'o aducă, reprezentanţii ţărănişti să reintre în parlament fără a-i recunoaşte totuşi legalitatea, şi să caute a împiedeca cu orice preţ opera guvernului, retrăgîndu-se pentru a continua lupta înafară de parlament numai atunci, cînd toate mijloacele de persuasiune legală vor fi fost epuizate.

Susţinătorii primei teze aduceau argumente mai mult estetice şi logice, acei ai celei de a doua se întemeiau mai ales pe starea de fapt, invocînd dificultăţile, perspectivele caşi răspunderea unei acţiuni extraparlamentare, cu deosebire în Basarabia.

Teza adoptată c'o impunătoare majoritate, a fost cea de a doua şi nu puţin a contribuit la triumful ei cuvîntarea străbătută de un nobil şi ideal avînt a d-lui Cezar Partenie caşi acea cumpănită şi plină de tact a d-lui Mihalache.

Spectatorul care, însufleţit de credinţa în posibilităţile de realizare ale democraţiei, pe acest colţ de pămînt romînesc, a urmărit cu simpatie dar neprevenit, cele trei zile de dezbateri ale congresului,—a rămas cu o stare de spirit nelămurită şi confuză, în care unele speranţe nu au putut învinge complect scepticismul.

Programul discutat şi adoptat de tînărul partid caşi anteproectul său de constituţie, oricare ar fi învinuirile de utopism, internaţionalism, bolşevism ce i se aduc, oferă fără îndoială, pentru cea mai bună parte din suflarea democratică sinceră şi cinstită a acestei ţări, caşi pentru tinerimea de azi şi de mîne, un ideal, o platformă, un steag de raliare în lupta de reînoire a vieţii noastre publice. Obstacolele ce stau în calea partidului ţărănesc sînt însă nenumărate şi cărarea ce duce la ţel, plină de tentaţiuni caşi de primejdii.

Forţele oligarhiei în această ţară, în care un îndelungat despotism a adus o pustiire adîncă a sufletelor, sînt formidabile şi, cînd

e vorba de revendicări legitime, totdeauna coalizate împotriva vrăjmașului. Vîntul de întunecată reacțiune, care s'a abătut vremelnic asupra Europei, le face mai cutezătoare încă.

Adversarul cel mai amenințător al partidului țărănist nu mi se pare însă acesta.

In sînul său se găsesc, și nu putea fi altfel, unele elemente care, dacă au adoptat formal o nouă ideologie, au păstrat de fapt anumite moravuri cași vechea mentalitate. Atrase de mirajul seducător al puterii, ele sînt dispuse la anumite colaborări cu unele grupări oligarhice și la unele compromisuri oportuniste care pot procura un succes momentan și mai ales personal, dar nu pot fi de cele mai multe ori obținute decît cu sacrificiul principiilor de viață ale partidului.

Alte elemente, de altfel bine intenționate, făcîndu-și iluzii asupra puterilor proprii și scomptînd sprijinul eventual al maselor, par stăpînite de un romantism naiv și dispuse la imprudențe și acțiuni care, fiind dată situația reală și raportul actual de forțe, pot duce la aventuri primejdioase, dacă nu la ciocniri fatale, cu incalculabile consecințe.

Avînd desigur rădăcini adînci în popor, dar fiind abia în faza lui de formațiune, partidul țărănesc are nevoe de mulți ani de organizare tenace, răbdătoare, temeinică, în care lupta politica de fiecare zi în cadrul vieții legale, să-i complecteze educația, creînd în sînul lui propagandiști și apostoli și acel mediu intelectual și moral, care singur îi va permite să pășească cîndva, și la o dată pe care în interesul lui nu o dorim apropiată, la realizarea programului său, într'o operă de guvernămînt solidă și fecundă.

Banale rețete de cumințenie practică, pe care le impune experiența, dar le nesocotesc muritorii grăbiți. Am dori totuși să le vedem ascultate.

Partidul țărănesc nu trebue să uite că o covîrșitoare răspundere apasă asupra-i. Destinele democrației romîne se razămă aproape numai pe umerii lui fragezi încă.

O. B.

Cronica externă

Trei guverne.—Conferința dela Lausanne.

Dela cronica mea precedentă au trecut două luni pline de primejdii și de prefaceri însemnate: Pe diagonala continentului șase guverne au fost înlocuite, doi monarhi și-au părăsit tronurile, iar în ultimele zile, în trei orașe diferite și foarte depărtate: la Londra, Lausanne și Moscova, s'au ținut conferințe hotărîtoare pentru principalele probleme internaționale.

Intre crizele de guvern din Anglia, Italia și Germania nu a fost desigur nici o legătură cauzală. Și totuși un înțeles comun le caracterizează: Toate trei crizele s'au petrecut în afară de parlamente, toate trei au fost rezolvate prin formarea unor guverne nouă impuse parlamentarilor, toate trei au marcat falimentul coalițiunilor guvernamentale de partide, toate trei, în fine, au însemnat o evoluție, cel puțin aparentă, spre dreapta. Imprejurările căderii guvernelor Lloyd George, de Facta și Wirth esă cu totul din comun. De aceia ele merită o scurtă cercetare.

Răsturnarea guvernului Lloyd George, în deosebi, este un fapt de însemnătate istorică. Oricum ar apărea în lumina polemicelor pătimașe de astăzi, fostul prim-ministru este una din cele mai strălucite figuri care au ilustrat politica imperiului britanic. Numai o personalitate de proporții atît de neobișnuite a putut domina, în cei mai grei ani ai războiului și ai frămîntărilor pentru pace, destinele țării sale și ale lumii. Tenacitatea cu care a făcut războiul, abilitatea cu care a participat la tratativele de pace și mai ales conștiința înaltă cu care a încercat în primăvara acestui an să scoată Europa din mocirla în care se afundă, toate acestea sînt merite ce nu pot fi reduse prin nici o defăimare interesată. Este suficient să ne gîndim la înțelepciunea minunată de care a dat dovadă în rezolvirea curagioasă a problemei irlandeze în mijlocul celor mai îndrăcite greutăți, la curajul arătat în tratativele dela Washing-

ton, unde ideile lui vorbeau în fiecare clipă prin glasul lui Balfour, şi să trecem în revistă superbele discursuri care jalonează desfăşurarea ultimilor ani pentru a cuprinde, în parte cel puțin, dimensiunile personalității lui David Lloyd George. Citiți mărturiile, adeseori ironice, ale lui Keynes despre zilele dela Versailles, ascultați impresiile acelora care au asistat la şedințele dela Genova: Omul acesta depăşea vădit cu cîteva capete mulțimea adunată acolo, în mijlocul căreia se aflau totuşi aproape toți şefii de guverne ai Europei.

Cum a căzut Lloyd George? Exact ca atîtea personagii de talia lui, în trecut. Lloyd George se uzase în cursul anilor de guvernare. Popularitatea lui scăzuse cu timpul la proporțiile modeste pe care le-au dovedit alegerile recente. Partidul unionist nu mai putea să indure să fie la remorca acestui străin, acestui uzurpator acceptat subt porunca solidarității patriotice din timpul războiului. El îşi simțea forța să renunțe la concubinajul prejudiciabil în favoarea unei guvernări izolate. Cu cîteva luni înainte încercarea de răsturnare a lui Sir Younger, şeful fracțiunii anticoaliționiste, eşuase. Lordul Chamberlain care ocupa un loc important în guvern, izbutise încă atunci să mențină la spatele său majoritatea partidului. Intre timp însă parlamentul ales în primele zile de după armistițiu se apropia de sfîrşitul vieții sale. Campania electorală se deschidea şi trebuia să fie cîştigată printr'o manevră rapidă. Prilejul fu găsit; insuccesul grav pîndit de atîta vreme se ivise. Anglia era înfrîntă în Orient.

Atunci partidul unionist ținu o şedință la clubul său, care fu decisivă. Lordul Salisbury, ireconciliabilul, împinse de astădată înainte pe energicul şi curatul Bonar Law. Acesta eşise de doi ani din guvernul Lloyd George şi, subt pretext de boală, păstrase de atunci o prudentă rezervă. Un discurs energic fu deajuns pentruca partidul să demită pe Lordul Chamberlain din şefie şi să retragă guvernului sprijinul său. *Rămas în spațiu* cu mica sa fracțiune liberală coaliționistă, Lloyd George demisionă. Bonar Law formă guvernul împreună cu Lorzii Curzon şi Derby. Lozinca noului minister era: „Sfîrşitul aventurilor; politica ideilor sănătoase şi a progresului liniştit". Cu acest program, alegerile fură cîştigate după o scurtă propagandă.

Este sigur că în acel moment Lloyd George devenise cel mai detestat bărbat politic din Anglia. Presa fu unanimă să salute căderea ca o mare şi fericită uşurare. Un foc concentric conservator, liberal şi travaillist urmări pe acela care pleca. Şi a fost normal ca fostul prim-ministru rămas singur în luptă să nu poată cuceri mai mult decît 35 de locuri în alegerile ce au urmat. Semnificația acestor alegeri trebue căutată cu totul în altă parte şi anume în succesul partidului socialist, în înălțarea lui la rangul de principal partid de opoziție. Iată încă un fapt istoric. Tradiționala alternare între liberali şi conservatori, între *whigs* şi *tories* este deacum înlăturată. Infrînt

caşi Lloyd George, venerabilul şef liberal Asquith cedează locul socialiştilor. Şi a fost desigur o zi memorabilă aceia în care muncitorul Clynes se aşeza pentru prima oară în banca întâia a opoziției, ca „leader" în fața primului-ministru conservator.

Insamnă guvernul Bonar Law o schimbare radicală a politicii britanice? Răspunsul e mai curînd negativ. Am arătat mai sus motivele căderii: Partidul conservator a vrut să-şi cîştige libertatea de acțiune şi rolul politic la care-l chema prestigiul lui. Politiceşte el nu a desaprobat decît anumite procedee, am putea spune anumite extravaganțe ale lui Lloyd George; dar şi-a însuşit aproape fără rezerve fondul gîndirii al acestuia. După indicațiile de până acum se poate spune că guvernul Bonar Law va continua cu mai multă fermitate consecventă, cu mai multă conştiință a intereselor permanente britanice, politica lui Lloyd George. Prima dovadă am avut-o cu prilejul conferinței dela Londra a d-lor Poincaré, Mussolini şi Bonar Law. Premierul britanic s'a opus cu o hotărîre mult mai dîrză proectelor de expansiune ale primului ministru francez. Acolo unde Lloyd George ar fi găsit poate o formulă comodă, dar echivocă pentru a ceda, Bonar Law a păstrat o intransigență absolută. Pentru prima oară d. Poincaré a avut senzația rezistenții absolute a Angliei şi intr'o vădită indispoziție el s'a grăbit să părăsească Londra. Tratativele vor fi reluate la Paris in momentul apariției acestei cronice. De pe acuma însă guvernul francez a înțeles că pentru a ajunge la un rezultat, care să nu însemne o ruptură cu America şi cu Anglia, el trebue să-şi reducă pretențiile la proporții decente.

*

Schimbarea de regim din Italia este, din punct de vedere internațional, mult mai puțin interesantă.

Fascismul este, după părerea mea, mai curînd o problemă de psihologie etnică decît de politică pură. Că în nordul Italiei s'au putut forma la un moment dat prin subvențiile marilor intreprinderi industriale gărzi albe, înarmate cu sprijinul oficialității, pentru a combate puterea din ce in ce mai amenințătoare a mişcării socialiste; că s'au găsit ofițeri demobilizați şi tineri rămaşi fără ocupație în urma războiului pentru a forma cadre regulate şi o intreagă organizație militară care teroriza muncitorimea; că această muncitorime printr'o serie de greşeli de tactică şi-a compromis, la fel ca în alte țări, propria cauză politică,—toate acestea sînt fapte banale. Aspectele fascismului au devenit interesante şi au luat o alură istorică în clipa cînd agitatorul dibaciu şi oratorul facil Benito Mussolini a schimbat frontul mişcării, a reuşit să întindă organizațiile spre sud unde nu mai erau muncitori de combătut şi a pregătit cu energie o

îndrăzneaţă lovitură de stat. Din momentul acela fascismul ameninţa guvernul şi parlamentul, ba ameninţa chiar tronul.

Este sigur că guvernele italiene din ultimul timp fuseseră slabe şi că această slăbiciune izvora din însăşi structura parlamentului actual. Multe din problemele legislative ale vremii nu putuseră fi deslegate, astfel că situaţia financiară şi economică era din cele mai grele. Fascismul voia acum să înlocuiască acest regim. El nu venea în numele unor principii democratice şi a unui program stabilit şi nu şi-a putut formula programul nici chiar dupăce pusese efectiv mîna pe putere. Ideia dominantă a fascismului era cea naţională, dar metoda de guvernare preconizată era dictatura.

Puterea fu cucerită prin forţă, printr'o campanie civilă a legiunilor de fascişti: vestitul marş asupra Romei. Revoluţia plutea în aer şi numai simţul de răspundere al guvernului Facta, care ştiu să cedeze puterea fără a rezista, fără chiar a aplica starea de asediu, a împedicat vărsări de sînge îngrozitoare. De o egală înţelepciune a dat dovadă regele, încredinţînd lui Mussolini guvernarea îndată după ultimatul lansat de congresul fascist dela Neapole. Chemarea fasciştilor la putere a fost singurul mijloc pentru a salva ordinea de stat şi regimul monarhic. In definitiv, încercarea trebuia făcută: Guvernarea fascistă avea să dovedească, mai curînd decît orice rezistenţă, absurditatea politică a mişcării. De sigur că acesta a fost şi gîndul care a inspirat parlamentul cînd a acordat încrederea ministerului Mussolini,—căci nu este de admis ca acest vot să fi fost dat numai de teama disolvării. Parlamentul italian a înţeles că în clipa unei asemenea experienţe, datoria ce-i revenea era de a rămînea la postul lui.

Acţiunea de până acum a ministerului fascist a dovedit cît de sărac este bagajul său politic şi cît de goală formula retorică prin care a fost înflăcărată mulţimea. Discursurile lui Mussolini, pline de trufie provocatoare, au decepţionat pe mulţi aderenţi. Iar primele încercări ale guvernului, l-au făcut să simtă singur cît de mare este distanţa dela mişcarea de stradă până la opera de guvernare. In politica externă, cei dintâiu paşi au fost lamentabili. Mussolini nu a parvenit să mascheze nici la Lausanne şi nici la Londra prin aroganţă o lipsă de pregătire surprinzătoare. Se poate afirma că niciodată, în cursul anilor din urmă, Italia n'a fost reprezentată în tratativele internaţionale cu mai puţin prestigiu şi cu mai multă mediocritate. In tovărăşia d-lor Poincaré şi Bonar Law, a Lordului Curzon şi chiar a lui Ismed Paşa, Mussolini a apărut ca o cantitate neglijabilă. Părăsit de nimbul popular care-l înconjoară subt cerul Italiei, conducătorul fascist a făcut impresia unui figurant a cărui opinie poate lesne fi nesocotită. Şi provocarea dela Territet a fost comentată în toată lumea ca o naivă ambiţie de parvenit.

Dacă acesta este omul dela care poporul italian aşteaptă ridicarea autorităţii în relaţiile internaţionale, el s'a înşelat. Atît în chestia Orientului, cît şi în acea a reparaţiunilor, Mussolini nu a putut aduce nici o idee nouă. Iar politica pe care o vor face în numele lui diplomaţii, nu va putea diferi de acea pe care ar fi făcut-o orice alt guvern. De ce? Pentrucă situaţia momentului nu permite Italiei o politică independentă şi cu atît mai puţin una intransigentă. Italia ca toate statele trebue să înţeleagă că soluţia problemelor de azi stă în colaborare şi în concesii reciproce şi că izolarea egoistă este o imposibilitate. Obiceiul meu nu este de a merge prea departe cu deducţiunile. Situaţia guvernului Mussolini mi se pare însă prea limpede pentru a nu putea fi formulată aici: Sau guvernul acesta îşi va adapta politica la posibilităţile externe şi interne şi atunci va avea existenţa firească a oricărui guvern normal, sau va stărui pe calea utopiilor şi a năzuinţelor absurde şi atunci evident va dispare la primul insucces, la prima ciocnire serioasă cu realitatea. Şi într'un caz şi într'altul însă, fascismul îşi va fi încheiat rolul istoric — dacă se poate vorbi de un astfel de rol.

*

Criza recentă din Germania a fost caşi cele anterioare un rezultat al ciudatului raport de forţe dintre diferitele partide politice. O problemă parlamentară esenţială domină acolo toate discuţiile: înfăptuirea unei mari coaliţii republicane care să meargă dela socialdemocraţii unificaţi până la populişti, înglobind centrul catolic şi partidul democrat. Dacă desideratul n'ar fi îndrăzneţ, problema n'ar exista. El este însă de o necesitate imperioasă. Dacă facem abstracţie de grupările extremiste ale comuniştilor şi ale conservatorilor, marea coaliţiune ar trebui să concilieze şi să unească, pe terenul unui program de cîrmuire, stînga socialistă a muncitorimii cu dreapta populistă reprezentînd marea industrie. Aşa dar: nu numai o problemă politică, ci şi una socială.

Guvernul Wirth care s'a străduit timp de atîtea luni să deslege problema a căzut în cele din urmă victimă dificultăţii de a ajunge la un rezultat. Nu este locul să ne pierdem în detaliile tratativelor, ci ajunge să reţinem că neputînd să obţină colaborarea populiştilor şi nevrînd să se dispenseze de acea a socialiştilor, cancelarul Wirth s'a retras înainte de a fi înfruntat noile greutăţi externe şi, desigur, tocmai pentrucă ştia că nu le poate înfrunta cu un guvern neconsolidat.

Recurgînd la meritosul director al societăţii Hamburg-America-Linie, Cuno, Preşedintele Ebert nădăjduia că acest om nou şi în afară de partide va putea realiza mai uşor coaliţiunea cea mare. Legăturile lui Cuno cu marea finanţă şi cu magnaţii industriei aveau să-i cîştige încrederea populiştilor. Această

speranță se și împlini; în schimb însă socialiștii refuzară colaborarea. Ideia coaliției căzuse din nou, și atunci Cuno formă un guvern neutru în care menținu pe mulți din miniștri demisionari. Noul minister, avînd o pronunțată culoare populistă, se prezentă Reichstagului cu un program ponderat, dar promițător, și obținu pe lîngă voturile entuziaste ale dreptei și pe acelea, ce e drept, rezervate, ale socialiștilor. Cu toate acestea el nu pare destinat să dureze multă vreme.

Misiunea guvernului Cuno, cași soarta lui, stă în rezolvirea chestiunii reparațiunilor. Sprijinul populiștilor îi dă o calificare deosebită pentru această operă, căci, în ce privește Germania, cheia problemei se află în mînile marei industrii. Dacă Franța va reuși să traducă în fapt, fie chiar subt o formă deghizată, intenția ei de a ocupa basinul Ruhr, turburarea vieții politice germane va deveni atît de gravă, încît prima consecință va fi o criză de guvern. Iar dacă nu, adică dacă Anglia și, prin presiuni indirecte, Statele-Unite vor impedica în cele din urmă gestul provocător de catastrofe al Franței, dacă Germania va primi moratoriul cerut, în schimbul unor garanții mai puțin distrugătoare pentru ea,—atunci firește opera guvernului Cuno va fi ușurată. Stabilitatea lui va rămîne, chiar și în acest caz, amenințată în permanență de dezechilibrul vieții parlamentare germane.

*

Voiu avea de sigur să revin mai pe larg peste o lună asupra soluției ce va fi adoptată în acest interval cu privire la reparațiuni și la datoriile interaliate. Până atunci să ne ocupăm puțin de Orient. Conferința dela Lausanne s'a desfășurat până acum în liniște și fără incidente neprevăzute. Dealtfel, în urma faptelor politice și militare petrecute înainte de convocarea ei și comentate în cronica mea precedentă, propunerile ce aveau să fie făcute la masa verde puteau fi întrevăzute. Deși în momentul acesta nici una din chestiunile în discuție nu a fost încă deslegată definitiv, este probabil că delegația turcă nu va duce rezistența ei până la o ruptură, ci se va mulțumi să obțină dela mariie puteri maximul de concesii posibil.

Subt raportul diplomatic se cuvine să notăm abilitatea cu care Venizelos a știut să recîștige, în ciuda procedeelor sălbatece ale guvernului revoluționar dela Atena, o parte din simpatiile pierdute ale Greciei, atenția de care s'a bucurat primul-ministru bulgar Stamboliski, importanța acordată Romîniei în discuția asupra regimului strîmtorilor și atitudinea, mai puțin sfidătoare decît la Genova, a Rușilor.

Lăsînd la o parte chestiunile de interes mai special, cum este acea a insulelor din Marea Egee sau acea a petrolului din Mesopotamia, discuțiile dela Lausanne poartă asupra următoarelor trei chestiuni: 1 Delimitarea Turciei europene și stabilirea debușeului bulgar. 2 Regimul Strîmtorilor. 3 Protecția minorităților și soarta Armenilor.

Se poate considera ca stabilit de pe acum că noua graniță turcă va coincide, dela Marea Neagră până la fluviul Marița, cu granița sudică a Bulgariei, stabilită prin tratatul dela Neuilly, iar deacolo până la Marea Egee cu linia naturală a Mariței. Adrianopolul împreună cu toată Tracia orientală vor reveni deci Turciei. Grecia va păstra suveranitatea asupra Traciei occidentale. In ce privește Bulgaria, ea va beneficia de neutralizarea și așezarea subt control internațional a liniei Adrianopol-Dedeagaci, ceiace-i va garanta un debușeu liber spre acest port devenit franc. Discuțiile mai au de obiect stabilirea unei zone demilitarizate dealungul noii granițe.

In chestia minorităților, discuțiile au fost destul de aprige. Pe un ton foarte amenințător, care a dat la un moment impresia că discuția ar putea duce la o ruptură, Lordul Curzon a cerut în numele puterilor garanții pentru toate minoritățile creștine din Constantinopole și Asia-Mică, înființarea unui cămin național armenesc și intrarea Turciei în Liga Națiunilor. Până acuma Ismed Pașa a acceptat ca Turcia să aplice minorităților regimul ce le-a fost asigurat în celelalte state europene. De asemenea el a declarat că Turcia este dispusă să intre, îndată după încheerea păcii, în Liga Națiunilor, sperînd să dea prin aceasta o dovadă a intențiilor sale pacifice. Delegația turcă a refuzat însă cererea relativă la autonomia Armeniei. Dezbaterile vor continua încă asupra acestui punct.

Am rezervat pentru sfîrșit problema principală: Regimul Strîmtorilor. Din capul locului un punct fusese stabilit: Turcia va păstra suveranitatea teritorială. Rămîneau numai să se stabilească condițiile de navigație în timp de pace și în timp de războiu. Asupra acestui punct vechiul antagonism ruso-britanic, despre care am vorbit în cronica precedentă, s'a manifestat în toată amploarea, potrivit așteptărilor.

Punctul de vedere turco-rus era următorul: Turcia trebue să păstreze suveranitatea deplină asupra strîmtorilor, garantînd singură trecerea liberă a vaselor de comerț și interzicînd în mod permanent circulația vaselor de războiu. In timp de războiu Turcia va avea dreptul să controleze navigația și să oprească contrabandele. Marea Neagră va fi în întregime demilitarizată, astfel că niciun stat să nu poată întreține forțe navale în apele ei.

La această teză a fost opusă cu toată energia cea engleză, susținută dela început și de delegația noastră. Ea avea la bază formula generală: Libertate deplină a navigației atît pentru vase comerciale cît și pentru vase de luptă, atît în timp de pace cît și în timp de războiu. Strîmtorile aveau să fie așezate subt controlul permanent al unei comisiuni internaționale formată din delegații marilor puteri și ai statelor interesate.

Se refuza Turciei dreptul de a inchide strimtorile in caz de războiu, cu excepţia vaselor aparţinind statelor cu care ea s'ar afla in conflict. Teza britanică a primit un amendament din partea Franţei, în sensul că vasele de războiu ce vor trece prin strimtori nu vor putea depăşi ca forţă şi ca tonaj pe acelea ale celei mai puternice flote din Marea Neagră.

Discuţia este încă deschisă şi e posibil ca ea să aducă anumite modificări de detaliu punctului de vedere al puterilor. Acesta va fi insă menţinut chiar dacă Rusia s'ar retrage dela conferinţă sau dacă Turcia nu l-ar accepta decit subt imperiul constringerii. Valoarea regimului stabilit in asemenea condiţiuni ar rămine, fireşte, problematică.

In ce priveşte Rominia, interesul ei nediscutat este de a susţine proectul puterilor, chiar dacă el ar conţine pentru noi anumite riscuri şi ar implica anumite angajamente. Indată după aşezarea păcii orientale însă şi ca un corolar indispensabil, ea e datoare să lămurească definitiv raporturile ei cu Rusia şi să inlăture orice punct de frecare cu marea republică comunistă dela nord.

Eugen Filotti

Cronica teatrală

Ion Petrescu.—Inşiră-te Mărgărite.—Nunta lui Figaro.—Răzbunarea.—Ecaterina Ivanovna.—Paquebot Tenacity.—Patima Roşie.—Două orfeline, etc..

In cadrul unei reluări a feeriei *Inşiră-te Mărgărite*, s'a sărbătorit, la Teatrul Naţional, jubileul de cincizeci de ani de teatru ai d-lui Ion Petrescu. Au fost aplauze, discursuri, cadouri, emoţie pe scenă şi in sală...

Sărbătorile actoriceşti, pe scenă, cu concursul publicului, au totdeauna ceva teatral şi artificial, şi nu sint simpatice. Sărbătorirea d-lui Ion Petrescu, deşi pe dinafară nu s'a deosebit mult de altele, a fost totuşi înduioşătoare şi chiar inălţătoare. Omul care a slujit cincizeci de ani arta dramatică romînească nu poate să nu-ţi impună respect. Dar încă un artist ca Ion Petrescu!

Debutind pe vremea cind în teatrul nostru stăpinea romantismul, cind repertoriul se alcătuia din melodrame tenebroase şi operete melodioase, d. Ion Petrescu a rămas romantic până azi. Dealtfel temperamentul, vocea, „fizicul" il predestinau pentru rolurile eroice, pentru tiradele bombastice, caşi pentru cele de ţărani sfătoşi, cuminţi şi mîndri. Nici un actor romin nu poartă costumul istoric romînesc cu mai multă prestanţă. Figurile de boeri şi ţărani, întrupate de d. Ion Petrescu, vor rămînea neuitate. E poate singurul actor a cărui artă e specific romînească şi care, in rolurile străine, se simte parcă stingherit. Romînească i-e vocea, puţin voalată şi totuşi sonoră, romîneşti ii sint gesturile, mişcările, înfăţişarea, bonomia...

D. Ion Petrescu a jucat mult şi multe roluri populare. Cu toate acestea nu e un actor popular. E stimat şi admirat de cunoscători şi de iubitorii de teatru, fără a avea popularitatea glo-

riilor bulevardiere, fiindcă niciodată nu s'a comercializat. A fost credincios Teatrului Naţional cincizeci de ani, n'a umblat nici să ajungă director de trupă, nici în „turneuri artistice"... A muncit conştiincios şi nu şi-a exploatat niciodată talentul, pentrucă şi-a iubit arta cu o pasiune mai presus de toate. A fost un idealist în toată accepţia cuvîntului şi va trebui arătat veşnic ca un model tinerei generaţii de actori pentru care teatrul a devenit o simplă meserie rentabilă...

*

Poemul feeric al d-lui Victor Eftimiu n'a îmbătrinit în zece ani. Nicăiri, în prea numeroasele sale lucrări de teatru, autorul n'a fost mai norocos ca în *Inşiră-te Mărgărite*. In general d. Eftimiu suferă, în producţiile sale, de o imensă superficialitate, încurajată de succese de public din ce în ce mai eftine. Şi *Inşiră-te Mărgărite* poartă marca autorului, dar aici e simpatică şi încurajată, aproape copleşită de calităţi şi promisiuni.

Ideia de a utiliza pentru teatru minunatele figuri din basmele noastre a fost şi nouă, şi fericită. Nouă, la noi, fireşte, căci aiurea s'a făcut mai demult. Intrebuinţînd însă numai figurile din basme, *Inşiră-te Mărgărite* ar fi rămas o feerie pentru copii, chiar dacă ar fi ales personagiile cele mai reprezentative. Iscusinţa şi instinctul dramatic al d-lui Eftimiu s'au manifestat pe deoparte în amestecul elementului de basm cu viaţa de toate zilele a poporului, deci ceva analog cu „Hanneles Himmelfahrt" a lui Hauptmann, şi pe de altă parte, pentru a spori intensitatea dramatică, în încercarea de-a răsturna obişnuitele valori de simpatie şi antipatie ale eroilor. Dacă ultimul punct poate fi interesant teatraliceşte, desconsideră totuşi temelia însăşi a personagiilor. Făt-Frumos şi Smeul-Smeilor, întruchipează principiul binelui şi al raului în concepţia populară, şi a deplasa simpatia în favoarea celui din urmă, înseamnă a consacra triumful principiului pe care-l simbolizează, ceiace ar dărima toată construcţia naiv-filozofică a basmelor noastre...

Versurile d-lui Eftimiu, deşi goale, sînt teatrale şi fastuoase, potrivite cu atmosfera piesei. Se cîntă uşor, plac actorilor, plac publicului şi alcătuesc şi ele un element de succes trainic pentru *Inşiră-te Mărgărite*...

*

Teatrul Naţional e foarte sgîrcit cu noutăţile în stagiunea aceasta. Deabia pe la sfîrşitul lunei a treia a dat a treia „premieră": *Nunta lui Figaro*. Sgîrcenia i-o încurajează, desigur, şi publicul ce umple în fiecare seară sala, spre deosebire de celelalte teatre care se vaită de „criză". Prea mare sgîrcenie însă poate să fie păgubitoare pentru rolul Teatrului Naţional în mişcarea noastră dramatică. Deşi, la prima vedere, nu s'ar putea obiecta nimic afişelor săptămînale (în afară de *Scampolo* şi *Taifun* care nu mai merg azi pentru primul teatru romînesc), totuşi nu trebue să se uite că Teatrul Naţional, pe lîngă menirea de-a fi o academie actoricească, are şi chemarea de-a oferi autorilor dramatici romîni posibilitatea să se manifesteze, şi în deosebi celor tineri. *Ciuta* nu e deajuns pentru patru luni de stagiune. Desigur, acest deziderat nu însamnă obligaţia de-a juca, cu orice preţ, noutăţi romîneşti mediocre, dar nici severitatea nu poate fi exagerată până la a cîntări operele dramatice nouă exclusiv prin prisma şanselor de încasări serale. Ar trebui să se găsească o soluţie care să împace interesele administrative cu cele literare romîneşti... A nu face reţete cu o piesă romînească meritoasă e tot atît de onorabil ca a face serie cu *Macbeth*..

Nunta lui Figaro, dealtfel caşi *Macbeth*, s'a mai jucat pe vremuri la Teatrul Naţional. „Premiera" de-acuma însă va încetăţeni capo-d'opera lui Beaumarchais în repertoriu, atît prin traducerea d-lui Cazaban cît şi prin montarea foarte îngrijită.

La 27 Aprilie 1784, după o luptă de ani de zile, mai ales împotriva voinţii regelui, s'a reprezentat la Comedia Franceză, pentru întâia oară, „La folle journée ou le mariage de Figaro" de Caron Beaumarchais. In seara premierei a fost atîta îmbulzeală la casa de bilete că mai multe persoane au fost strivite. Se ştia că regele, atît de slab de obiceiu, s'a opus până în ultimul moment, chiar după ce o serie de censori speciali declaraseră că piesa e minunată şi că ar fi o pierdere ireparabilă dacă nu s'ar juca. Fiindcă rezistenţa regală era pricinuită de atacurile în contra nobilimii, autorul isteţ a izbutit să stîrnească şi să aţîţe tocmai curiozitatea marilor seniori care, în cele din urmă, au smuls consimţămîntul suveranului.

Cu toate că piesa îşi bătea joc de aristocraţie, a fost primită cu mare entuziasm. Pe cînd însă aristocraţii, cunoscînd slăbiciunile personale ale autorului, nu-i luau în serios înţepăturile şi-i aplaudau numai verva aproape molièrească, burghezimea dornică de emancipare vedea în Figaro pe reprezentantul mulţimii prigonite şi saluta piesa ca un semnal de alarmă. Faimosul monolog al lui Figaro, în actul al cincilea, se zice şi azi c'ar fi fost prologul marei revoluţii.

Fireşte că, din *Nunta lui Figaro*, tocmai satira socială, care pe spectatorii de atunci i-a pasionat, pe cei de astăzi nu-i interesează de loc sau cel mult ca document istoric. Insuşi „prologul revoluţiei" pare partea cea mai plicticoasă. In schimb lupta dintre Figaro şi contele Almaviva a rămas interesantă şi plină de viaţă. Figaro nu mai e răsvrătitul împotriva nedreptăţii sociale, ci reprezentantul deşteptăciunii fireşti care triumfă asupra prostiei înzorzonate aristocratice... Odinioară fiecare personagiu din *Nunta lui Figaro* trebuia să simbolizeze un viciu; azi fiecare e preţios prin elementele de viaţă ce le cuprinde...

Chiar reprezentaţia dela Teatrul Naţional numai prin a-

cestea a stîrnit interes și a izbutit să romînizeze pe Beaumarchais. Romînizarea poate că e exagerată și verva spectacolului bate în Caragiale. Deosebirea dintre aristocrați și plebei e doar costumul. Personagiile nu sînt nici Franceji, nici Spanioli, ci Romîni get-beget. Și tocmai aceasta dovedește conținutul de viață al piesei... Anul trecut, în Germania, s'a făcut o încercare curioasă: s'a jucat *Tartufe* în costume moderne, și piesa a rămas în picioare. Și *Nunta lui Figaro*, în ciuda fastuoaselor costume de epocă, a suferit o importantă schimbare de atmosferă la Teatrul Național și totuși Beaumarchais a triumfat. Ceiace arată nedreptatea criticilor care susțin că *Nunta lui Figaro* n'ar mai interesa azi decît ca libret de operă-comică.

Valoarea spectacolului însă se micșorează de îndată ce trecem dincolo de ansamblu. „Creațiile" individuale ale interpreților sînt nule, în afară de d-ra Toto Ionescu, în rolul pajului...

*

Răzbunarea (La Cena delle Beffe), una din cele mai prețuite opere din repertoriul italian modern, a căzut la Teatrul Regina Maria. *Răzbunarea* a făcut pe Sem Benelli, autorul ei, celebru în toată lumea, s'a jucat și se joacă în teatrele italiene, s'a tradus în mai multe limbi și totuși, la noi, a căzut ca orice piesetă de-a treia mînă, deși s'a prezintat într'o tălmăcire, în versuri, admirabilă. Pricina? In mare parte, desigur, interpretarea insuficientă.

Acțiunea dramei se petrece la Florența, subt magnificul Laurențiu. Eroul e un slăbănog, Gianetto Malespini. Intr'o zi, frații Gabriel și Neri, ca să-și bată joc de Gianetto, au pus la cale o farsă din care slăbănogul a eșit umilit, pierzîndu-și iubita și aproape să-și piarză și viața. Ginevra, amanta lui Gianetto, a fost răpită de către bătăiosul Neri Chiaramantesi.

Laș, răzbunător, viclean și stăruitor, Gianetto s'a jurat să se răzbune. N'ar avea însă șanse împotriva fraților Chiaramantesi, faimoși aventurieri și cheflii, dacă Laurențiu, care nu putea suferi pe cei doi frați, nu i-ar veni în ajutor.

Subt pretext de împăcare, Gianetto ademenește pe cei ce l-au batjocorit, la o cină bogată care va fi începutul răzbunării lui. Peripețiile acestei răzbunări alcătuesc acțiunea celor patru acte pline de mișcare, culoare, pitoresc, atmosferă..

Răzbunarea avea toate elementele de-a place publicului nostru, căci Sem Benelli nu e novator și piesa, înafară de ceiace oferă aevea, nu cere sforțări spectatorului, nici de atenție, nici de pregătire. A fost ucisă de actori, cu însuși d. Manolescu în cap.

De pe urma reprezentației rămîne însă o mîngîere: traducerea d-lui V. Stoica...

*

Revizorul, Azilul de noapte, Puterea întunericului, Nușa... Atîta s'a jucat până eri, din teatrul rusesc, pe scenele romînești. Anul trecut s'a mai adăogat *Nyu...* Dealtfel tot cam atîta s'a jucat și în restul Europei, căci noi numai pe Francejii mediocri îi jucăm înaintea altora, pe propriile noastre riscuri. Acuma vine *Ecaterina Ivanovna*, dramă în patru acte de Leonid Andreiev. Mirare: Leonid Andreiev a scris și teatru!

In realitate *Ecaterina Ivanovna*, cași celelalte piese rusești (afară de *Revizorul)*, e o nuvelă dialogată. Conflictul e consumat înainte de ridicarea cortinei. Piesa poate fi privită ca un epilog al unei drame. Până cînd Gheorghe Dimitrievici Stribelev, soțul, trage cu revolverul în Ecaterina, s'au întîmplat poate lucruri tot atît de interesante cași cele de după focul de revolver. De ce o fi pus autorul la început focul de revolver, în loc să-l fi pus la sfîrșit? Căderea Ecaterinei, din ce în ce mai jos, inconștientă și fatală, e „dramatică" numai pentru roman, unde prăbușirile sufletești au mijloace de exprimare lente, adecvate alunecărilor fără precipitări. In teatru, dizolvările sufletești trebuind să se întrupeze în scene determinate, crează o atmosferă de arbitrar. Acțiunea, oricît s'ar strădui reformatorii teatrului cu orice preț, e un element indispensabil. Viața omenească, în clipa cînd n'ar avea nici o țintă, ar pierde orice valoare. Naturalismul a mai încercat să suprime acțiunea din teatru și să o înlocuiască cu „adevărul în sine". Acțiunea a rămas...

Și *Ecaterina Ivanovna* vrea să dea la oparte acțiunea de dragul analizei sufletești. A reușit doar să o deplaseze. Dacă piesa interesează, este că spectatorul urmărește soarta eroinei în conflict permanent cu lumea ce o înconjoară și chiar cu ea însăși. Etapele căderii ar putea fi altele și interesul nu s'ar micșora.

Ecaterina Ivanovna zugrăvește o lume zugrăvind cîțiva oameni. Lumea trăește, oamenii trăesc—iată meritul adevărat al piesei. *Ecaterina Ivanovna*, cași *Puterea întunericului* sau *Azilul de noapte*, n'are a face cu „teatrul pentru mai tîrziu"...

Totuși succesul unor piese ca *Ecaterina Ivanovna* e semnificativ, căci vădește reacțiunea din ce în ce mai pronunțată împotriva industriei bulevardiere parisiene care de cincizeci de ani cultivă „adulterul pentru adulter" și care, prin favoarea ce i-o acordau spectatorii tuturor teatrelor, ajunsese să scoboare poezia dramatică la nivelul varieteurilor... Directorii de teatre, chiar și la noi, au început să bage de seamă că lumea s'a săturat de toate variantele „triunghiului" și caută alte orizonturi, revenind la piese în care iubirea e mai mult decît o întrecere de-a pune coarne sau de-a le purta...

*

Tatonările Teatrului Mic ar putea sluji de învățătură și altora, în multe privințe. Aici s'a căutat mereu a se ridica la rangul de principiu frivolitatea pariziană, întocmai precum simpaticii îndrumători dela „Rampa" declară că „îmbogățesc vocabularul și înoesc sintaxa romînească" atunci cînd umblă să scrie „radical" de dragul cetitoarelor din Lipscani. Nereușind a atrage lumea cu principiul lor, conducătorii dau vina ba pe presa care nu-i încurajează, ba pe publicul care nu-i înțelege. (Cași cînd ar fi nevoe de mare înțelegere pentru a aprecia picioarele și toaletele eroinelor adultere!) Teatrul Mic nu vrea să înțeleagă că niciodată, decînd e lumea, nu s'a făcut vad decît la prăvălii cu marfă de calitate bună...

Se întîmplă uneori ca nici marfa bună să n'aibă trecere. Mai ales cînd se desface la o prăvălie cu reputație dubioasă. Așa cu *Paquebot Tenacity* care ar fi meritat o soartă mai bună. *Paquebot Tenacity* a plătit greșelile trecutului...

Stăruim neîncetat asupra alcătuirii repertoriului, fiindcă avem convingerea că aici este buba „crizei". Actorii în general și cei romîni în special sînt dispuși a crede că lumea merge la teatru numai spre a-i vedea pe ei, fiindcă uneori se întîmplă ca, într'adevăr, să contribue *și* ei la succesul cutărei piese. Închipuirea aceasta nu e periculoasă cîtă vreme actorul e pus să joace, dar provoacă „crize" cînd actorul rămîne să-și aleagă el rolurile. Directorul de teatru care, la facerea repertoriului, nu e în stare să uite că e actor, riscă să nu scape niciodată de „crize".

Teatrul Mic, cu cei trei artiști talentați din fruntea trupei, ar trebui să meargă strălucit, și ar putea. Dovadă reprezentația cu *Patima Roșie*. S'au ferit de piese romînești de frica insuccesului și au căutat prețuiri efemere cu alde „triunghiuri". Și iată că primul succes adevărat, sincer, tot cu o piesă romînească l-au cules, cu *Patima Roșie*. Niciodată n'au fost la Teatrul Mic aplauze, rechemări, entuziasm ca în seara cînd s'a jucat comedia tragică a d-lui Sorbul, deși arhicunoscută. Mai mult: nici una din „comediile" decoltate, speranțele d-lui Iancovescu, n'au umplut sala ca *Patima Roșie*... Concluziile mai trebue dezvoltate?...

Despre *Banco* și *Domnișoara... mama mea* ce s'ar putea spune? E prea mult că am însemnat aici titlurile...

*

Pentrucă unul dintre numeroșii directori ai Teatrului Mic ar fi insultat pe cronicarii dramatici... la cafenea, Societatea Criticilor a hotărît să pedepsească Teatrul Mic, ignorîndu-i activitatea pe un răstimp de cîteva luni. Hotărîrea Societății Criticilor e și nedreaptă, și neumană. Un critic (și cu atît mai vîrtos o societate de critici) nu are voe să se lase influențat de „insultele de cafenea" ale cutărui director gură-spartă. De ce să poarte un teatru întreg ponosul neseriozității unui director? Apoi, indiferent de orice insulte, un critic nu poate să ignoreze nici o activitate artistică meritoasă fără riscul de a fi taxat ca lipsit de obiectivitatea indispensabilă îndrumătorului conștiincios. Critica sau cronica, cel puțin în materie de artă, nu ar trebui să fie în dependență de relații personale și nici să servească supărările sau împăcările criticului. Și însfîrșit nimeni, nici chiar o societate de critici, nu poate fi în același timp judecător și parte, precum deasemeni nimeni nu poate fi osîndit înainte de-a fi ascultat sau apărat... Eminenții mei confrați din Societatea Criticilor, pionieri înflăcărați ai democrației, n'ar trebui să-și uite principiile umanitare nici cînd se ivește prilejul să le aplice în practică...

*

Teatrul Popular joacă *Două orfeline* și *Băiat de viață*, amîndouă potrivite cu menirea ce și-a dat. Dar de ce „orfeline"? E îngrozitor „orfeline"!

Octombre-Noembre, 1922. L. Rebreanu

Miscellanea

Literatura nouă

S'a vorbit în această revistă destul, poate chiar prea mult, despre literatura nouă.—De obiceiu acest cuvînt l-am pus în ghilimete, nu cu intenţii de ironie, ci pentrucă era citat şi noi nu puteam să ne luăm răspunderea conţinutului lui.

O literatură ca să se numească nouă, trebue să fie nouă. E greu, desigur, de stabilit cită vreme un lucru e nou şi cînd începe să fie vechiu. O pălărie nu mai este nouă după vre-o două luni. Iar dacă îţi cumperi o alta peste o lună, cealaltă, fără să se fi învechit, devine veche.

O literatură e nouă, fără îndoială, mai multă vreme decît o pălărie, dar nu poate fi nouă şi după treizeci de ani dela apariţia ei. Literatura „patruzecioptistă", care începe cu mult înainte de 1848 şi ţine până la 1880, nu mai era nouă nici măcar pe la 1860, deşi nu apăruse o alta care să-i ia locul.

Literatura noastră „nouă" a apărut, după unii, îndată după Eminescu, după alţii odată cu Macedonski şi şcoala lui, adică acum peste patruzeci de ani.

Hotărît, obiectul e prea vechiu ca să mai poată beneficia de eticheta tinereţii. Cu aceasta literatură se întîmplă ceiace s'a întîmplat cu Junimea. Pe vremea lui Vodă-Cuza, cîţiva oameni care aveau cam vre-o douăzeci şi patru de ani, s'au grupat într'o societate căreia i-au dat un nume potrivit cu vîrsta lor. Dar ei au rămas mereu „Junimea", şi cum Dumnezeu le-a dat la toţi o viaţă foarte lungă, această junime era alcătuită la urmă din octogenari.

Şi mai curioasă ne apare denumirea de „nouă", a literaturii de care vorbim acum, cînd ne gîndim că după ivirea ei, a a-

părut şi o *altfel* de literatură (Coşbuc, Goga, Sadoveanu, şi toată şcoala lor) care a stăpînit cu putere conştiinţa romînească — şi totuşi *nouă* a rămas tot literatura aşa numită „nouă".

Ori poate ne înşelăm cînd spunem că Coşbuc e posterior lui Macedonsky, Goga lui Petică (dacă Petică e „nou"), Sadoveanu lui...—dar şcoala „nouă" nu are prozatori. Ca să găsim predecesori „noi" lui Sadoveanu, trebue să ne adresăm doar lui Macedonski cu ale sale nuvele. Dar oricît de geniale ar fi aceste producţii, ele sînt mai vechi decît Neagra Şarului.

Cronologiceşte (şi anume dacă o pălărie e mereu nouă până îţi cumperi alta, ceiace însă e excesiv) literatura nouă e şcoala Sadoveanu, căci dela această şcoală încoace proza romînă nu a mai făcut o altă evoluţie. Şi nouă ar mai fi şi literatura lui Goga dacă acest poet ar mai scrie, căci el a apărut după simbolism.

In realitate, nu avem o literatură nouă. Şi credem că vom fi de acord cu toţii asupra acestui punct, dacă vom consacra un mic moment de atenţie acestei mici probleme.

Şcoala Sadoveanu nu mai e nouă căci are vîrsta de douăzeci de ani trecuţi. Simbolismul nu mai e literatură nouă căci, cum pretind înşişi crainicii săi, vîrsta lui e respectabilă : patruzeci de ani după unii, treizeci după alţii, douăzeci după cei mai modeşti.

Scriitori noi avem fireşte, adică tineri talentaţi care au început să scrie de curînd. Dar dacă ei se pot însuma la vre-un curent literar mai vechiu, sau dacă sînt izolaţi şi nu au creat un curent, evident că aceşti scriitori noi nu formează o literatură nouă. Bolintineanu a venit cincisprezece ani după Cîrlova, a fost aşadar un poet original nou faţă cu Cîrlova, dar cu el nu a început o literatură nouă. Literatura sau şcoala „Cîrlova" a ţinut până după moartea lui Bolintineanu. Iar Hogaş este un izolat şi nu reprezentantul unui curent literar.

Dar astăzi o literatură *nouă* nu poate fi o literatură care să aibă vre-o asemănare cu cea dinainte de războiu. Un eveniment atît de mare ca războiul lumii, o schimbare atît de totală a aşezămintelor omeneşti ca cea datorită acestui cataclism, trebue să aibă ca efect apariţia unei literaturi cu caracter fundamental deosebit de al întregii literaturi de mai înainte. După marea Revoluţie franceză a venit romantismul, adică o răsturnare totală a esteticei care dominase literatura Franţei, într'o formă sau alta, peste două veacuri. Dar această literatură nouă n'a apărut îndată după Revoluţie, ci după două decenii, adică atunci cînd au putut să-şi spună cuvîntul cei care *crescuse* în împrejurările cele nouă.

Literatura noastră nouă — expresie şi oglindă a lumii celei nouă — va fi determinată de condiţiile în care cresc *(se formează)* acuma băeţii şi fetele din şcolile primare şi primii ani de liceu. Până atunci vor continua curentele şi formulele dinainte de războiu.

Că literatura de azi nu se resimte de loc de războiu şi de noua stare de lucruri, nu se poate spune. Poezia d-lui Demostene Botez şi a d-lui Philippide nu se poate înţelege complect, dacă nu ţinem samă de tot ce s'a întîmplat dela 1916 încoace.

Dar literatura lor foarte originală, e veche, în înţelesul că se poate însuma la anume curente dinainte de războiu. Şi—ca să vorbim tot de colaboratori de ai noştri, căci avem mai mult curaj să le negăm noutatea decît altora, care s'ar supăra prea tare pe noi—dacă Lucia Mantu sau d. Ionel Teodoreanu nu datoresc, nici ei, nimic vre-unui scriitor romîn anterior sau contemporan, totuşi literatura lor nu e provocată de împrejurările cele nouă sociale şi morale.

Gustave Lanson (cel mai însemnat istoric literar de astăzi din Franţa; şi problema noastră e de istorie literară) spune că literatura nouă, determinată de condiţiile cele nouă, nu a apărut încă nici în Franţa.

Condiţiile de apariţie a unei literaturi corespunzătoare problemelor puse de lumea cea nouă eşită din războiu, le-am discutat şi acum patru ani. Consideraţiile unui gînditor ca Lanson, confirmînd cele spuse de noi atunci, nu pot decît să ne întărească în convingerea că literatura nouă va fi opera unei generaţii care încă n'a apărut pe scenă. *

Regimul presei

Ordinea, întemeiată chiar pe tiranie, trebue preferată anarhiei. Iar ordinea e acea stare în care eşti prevenit ce trebue şi ce nu trebue să faci, în care ştii mai dinainte binele sau răul care va urma, pentru tine, din faptele tale.

Să vedem cum stăm cu presa, din acest punct de vedere.

După regimul vechiu, publicistul ştia că dacă se întrece cu atacurile împotriva Regelui şi a capetelor încoronate străine, putea fi dat în judecata tribunalelor şi condamnat. Dar mai ştia — cel puţin înainte de războiu — că aproape cu siguranţă nu i se putea întîmpla nici acest lucru, căci injuria la adresa Regelui, aşa de intrată în obiceiul pămîntului, ca armă a opoziţiei impacientate, era un ritual ajuns atît de anost şi de banalizat, că nu mai făcea nici o impresie. La această impunitate contribuia şi faptul că Regii sînt prea sus puşi — şi prea magnanimi prin poziţia lor—ca să dea importanţă la asemenea injurii, care dovedesc un nivel intelectual şi moral inferior la cel care injură. Intelectual—pentrucă faptele politice se judecă şi se analizează, nu se înjură; şi pentrucă chiar dacă concepi lucrurile politice subt categoria „vinei", nu Regele e vinovat, ci partidele politice, etc.. Moral — pentrucă, a insulta pe cineva, care nu se poate pune la polemică cu d-ta, e un fel de laşitate. Şi este regretabil că un om ca George Panu a făcut asemenea lucruri. E drept că temperamentul acestui om nu era la înălţimea talentului său.

* După ce am scris această notiţă, am văzut acelaşi părere exprimată de Benjamin Crémieux.

Pentru celelalte culpe rămîneau juraţii. Dar juraţii condamnau foarte rar şi foarte blînd.

Aşa dar subt regimul presei de până astăzi ştiai la ce te poţi aştepta: — la impunitate, afară de accidente. Accidente se pot întîmpla însă în orice afacere a vieţii. Pe cea mai bună stradă poţi să aluneci şi să cazi cu tîmpla de trotuar.

Mai degrabă puteai să ai diferende cu particularii, cum ne arată suferinţile tînărului Edgar Bostandaki, care pentru acea oribilă greşală de tipar cu privire la Madame Athenaïs Grégorachko şi pentrucă n'a pomenit („măcar") în carnetul monden pe M-me Buzdrugovici, a trebuit să fie victima unor varii şi nemeritate brutalităţi. Sau ca de pildă cînd se supăra vre-o grupare mai mare şi-ţi spărgea geamurile ori chiar şi capul,—dacă autoritatea, caşi jandarmii lui Offenbach, venea la spartul iarmarocului. E drept, în cazuri rare, mai sus menţionata autoritate se întîmpla să asiste şi să se comporte contemplativ, cum s'ar zice—într'o atitudine estetică. Atunci afacerea lua aspectul unei pedepse aplicată de autoritate, prin procură. Dar lucrurile acestea erau rare caşi patinarea despre care am filozofat mai sus.

Am spus cu altă ocazie că în interesul societăţii este mai degrabă impunitatea decît botniţa. Şi am arătat pentru ce. De aceia nu mai revenim.

Acum ni se anunţă crearea unor delicte de presă şi deferirea lor tribunalelor ordinare.

Intr'o notiţă din trecutul nostru număr am arătat prin cîteva exemple, scoase din publicistica literară, că scriitorul nu va mai şti ce-i este şi ce nu-i este permis să scrie, căci cu oarecare bunăvoinţă se va putea descoperi în scrisul său şi instigaţia la rebeliune, şi calomnia, şi celelalte.

Această nesiguranţă, această neprecizare (şi sîntem gata să declarăm că neprecizarea e în natura lucrurilor şi deci fatală), această neprecizare cu privire la ceiace pot ori nu pot scrie, acest deficit de „ordine" —vezi definiţia de mai sus—aduce ceva din ceiace se numeşte anarhie. Nimeni nu va şti dacă nu cumva a păcătuit şi în ce categorie poate cădea posibilul lui păcat. Apoi un publicist va putea fi acţionat şi condamnat pentru acelaşi lucru pentru care eri a fost lăsat în pace şi pentru care altul chiar azi va fi lăsat în plata domnului.

Decît această cenzură represivă, e mai de preferat cenzura preventivă.

E mult mai simplu şi mai comod pentru toată lumea—autoritate şi publicist—şi mult mai uman pentru acesta din urmă, să se trimită articolele la cenzură şi să se respingă cele care

nu convin autorității, decît să se lese publicarea lor liberă și să urmeze procese, condamnări, etc..

Apoi trebue de adăogat că condamnarea nu va împiedica articolul subversiv să fi circulat și să fi făcut tot răul de care e capabilă o idee subversivă. Rău, datorit ideii însăși mai întâiu— și apoi propagandei deșănțate pe care procesul și condamnarea o vor face acelei idei în lumea celor susceptibili la ideia în cestiune.

„Libertatea" aceasta de a tipări idei subversive pentruca apoi s'o pățești din pricina lor, ni se pare un fel de cursă întinsă scribilor naivi (ca să nu zicem proști), căci cei inteligenți n'au să se apuce să se arunce singuri în laț. Dar pentruce să întindem curse bieților proști?

Scriind aceste lucruri, simțim cum ne încălzim singuri de ideia noastră. Avem viziuni idilice: Nici o bătae de cap, nici o emoție: scrii articolul, îl trimiți la cenzură (recrutată din categoriile sociale cele mai interesate la păstrarea ordinei), primești articolul cu aprobarea de a-l tipări, dacă ai brodit-o, ori cu interdicția, dacă ai nimerit-o ca Irimia—și viața curge lin și patriarhal.

Dar pentruca lucrurile să fie perfecte, mai este nevoe de o condiție, și anume: Articolele date la cenzură ar trebui să nu se știe dela cine vin—ca anumite opere trimise la academie spre premiare, ori ca lucrările, scrise la concursuri—căci altfel „autorul" ar putea suferi vre-un neajuns, pentrucă și-a permis să aibă ideile din articolul său. Articolele ar fi depuse toate într'o mare urnă, din care, după cenzurare, autorii și-ar alege fiecare pe al său. Dacă cumva vreunul și-ar însuși opera altuia—și cum cel frustat n'ar putea să reclame, căci s'ar viola secretul — lucrul nu ar fi atît de grav. Dar aceasta este o pură ipoteză, căci fiecare autor crede că articolul său e cel mai bun din toate.

P. Nicanor & Comp.

Recenzii

P. Andrei, *Sociologia revoluției*, Iași, 1921.

Epoca noastră de lichidare a războiului mondial e caracterizată prin revoluții și contrarevoluții, teroare roșie și teroare albă, în Rusia, Europa centrală și poate mai departe, în Italia și Grecia.

Mai mult decît oricînd, problema revoluției se impune oricui mai încearcă să cugete, în aceste vremi sbuciumate... De aici numărul mare de lucrări consacrate în ultimul timp subiectului, între care e îmbucurător că putem menționa și una romînească.

Autorul e un tînăr și harnic gînditor, cunoscut deja prin mai multe studii serioase și mai ales erudite.

Adept al unui idealism al valorilor care se resimte de influența lui Rickert, d. Andrei începe prin a caracteriza fenomenul revoluție în raport cu concepția filozofică a istoriei.

Utilizînd ingenioasele reflexii ale lui Simmel asupra „Tragediei culturii", d-sa consideră în senz larg revoluția, ca o tendință de creație și de autonomie a spiritului, în luptă cu totalitatea produselor lui anterioare. Față de ordinea istorică existentă, care tinde la conservatism, revoluția are o atitudine critică și raționalistă, reprezentînd libertatea, în luptă cu necesitatea. Noțiunea de revoluție, întrebuințată în acest senz, nu se raportă numai la revoluțiile politice și sociale, ci și la acele științifice, religioase, literare.

Violența nu e, cum cred unii, un element necesar al revoluției și ea își găsește explicația, în patimile ațițate de anumite idealuri sau în atitudinea reacțiunii.

Revoluțiile sînt totdeauna pregătite de ideile anterioare și de cursul fenomenelor: ceiace e brusc în ele, e numai schimbarea organelor ce execută anumite funcții.

In orice revoluție distingem: 1 lupta subiectivă contra normelor obiective, pregătirea spirituală a revoluției, 2 exteriorizarea activă a luptei prin răsturnarea ordinei existente, fenomen voluntar și dinamic, 3 elementul reformator, afirmarea conștientă a unui drept și a unei noi valori. Cînd acest ultim element lipsește, avem aface cu o simplă revoltă, fenomen patologic și destructiv.

Din punctul de vedere al formei sau metodei de transformare a ordinei obiective, caracterul esențial al revoluției e socialitatea. Lupta subiectivă contra autorității trebue să fie obiectivată și adoptată de societate.

Cauzele tipice ale revoluției, d. Andrei le clasifică în materiale sau economice și ideale (juridice, politice, istorice, religioase). In ceiace privește psihologia revoluționarului cași factorii executivi ai revoluției, d-sa adoptă părerile lui Taine, Gustave le Bon, Tarde, Rădulescu-Motru.

Discutînd diferite feluri de a clasa revoluțiile, d-sa deosebește: 1 revoluții pur ideologice (științifice, estetice, religioase, filozofice), 2 sociale în care intră cele politice, economice, juridice și istorice.

Primele sînt mai mult intelectuale și lipsite de violență, pe cînd cele de al doilea au un caracter mai mult practic și sînt adesea însoțite de manifestări brutale. Intre ambele grupe de revoluții este însă o strînsă legătură, căci revoluțiile morale și religioase pot produce puternice mișcări sociale și invers.

In ceiace privește semnificarea etică a revoluției, d. Andrei crede cu Kautsky și împotriva lui Trotsky, că valoarea morală a unei acțiuni depinde nu numai de alegerea scopurilor ci și de acea a mijloacelor.

„Revoluția e un fenomen voluntar, determinat de rațiune și sentimente, care sînt supuse aprecierii. In revoluție e o luptă între o valoare nouă care caută să se realizeze și o structură socială existentă neadequată timpului. Dacă însă în procesul de înlocuire, de răsturnare, sau de transformare se distruge prea mult, scăzîndu-se valoarea culturală integrală, atunci revoluția nu e admisă din punct de vedere etic".

Violența nu e scuzabilă „decît în oarecare măsură", atunci cînd reprezentanții clasei conducătoare se identifică cu instituțiile existente, apărîndu-le cu forța. Revoluțiile sîngeroase sînt legitime numai cînd au un caracter național, idealul cultural găsind în națiune prima cale a realizării sale, sau atunci cînd e vorba de salvarea unui popor.

Oprindu-se mai mult asupra soluțiilor sociale, d-sa înlătură concepția socialistă care caută să le explice prin lupta de clase, adoptînd concepția filozofico-juridică, întemeiată pe armonia claselor sociale, prin egalitatea politică și cea de drept.

Bazele revoluției sociale moderne se pun în secolul al XVI cînd se afirmă puternic tendința către independență, față de autoritatea religioasă. Ideia de religie naturală a adus pe acea de drept natural, în opoziție cu cel scris, producînd o adevărată revoluție în spirite. Dintre cugetătorii moderni, Hegel a contribuit, mai ales, la formularea dreptului de revoluție, prin afirmarea contradicției ca element necesar al evoluției universale.

Revoluția socială se poate îndeplini pe trei căi: politică, economică și prin reforma morală educativă.

Credința în puterea revoluției politice pentru schimbarea ordinei sociale o afirmă blanquismul, anarhismul, nihilismul și bolșevismul.

D. Andrei expune cu un mare lux de amănunte aceste doctrine și cu deosebire pe cea din urmă, conchizînd că revoluțiile politice întăresc de cele mai multe ori mișcările reacționare, dacă ele nu au la bază un substrat economic. Caracterul lor e mai mult destructiv și ele nu pot crea o societate nouă.

Revoluția socială pe cale economică e reprezentată prin marxism și sindicalism. Deși marxismul oscilează între determinismul economic și curentul revoluționar, el concepe transformarea socială în mod evolutiv economic. Comparînd bolșevismul cu marxismul, d-sa arată după Kautsky și Bernstein deosebirea dintre cele două doctrine: „Bolșevismul este prin frază marxist, prin esență blanquist".

Punctul slab al marxismului e disprețul său pentru factorul ideal, etic și rolul lui în transformarea economică.

„Revoluția bună, admisibilă e posibilă numai pe calea evolutiv morală". Problema transformării sociale e identică cu acea a transformării morale a omului. Revoluțiile sînt prea ades manifestarea unui primitivism politic, după cum spune Masaryk, și pentru evitarea lui e nevoe ca orice tendință de autonomie rațională, orice creare de valori nouă să fie canalizată și satisfăcută prin reformă. „Progresul se face prin acumulare, nu prin distrugere de valori și revoluția, oricît de blîndă ar fi ea, poate distruge numeroase valori".

Lucrarea d-lui Andrei dovedește o inteligență disciplinată și sistematică, o vastă lectură, o reală putere de asimilare, abilitate în mînuirea abstracțiilor. In ceiace privește metoda, cași unele idei susținute de d-sa, ea nu mi se pare însă la adăpostul obiecțiilor.

Deși lucrarea sa e intitulată „Sociologia revoluției", ea cuprinde, mai degrabă decît analiza obiectivă a acestui fenomen în realitatea lui istorică, considerații filozofice și etice asupra lui, desigur interesante, dar în mod necesar subiective, vagi, lăsînd nu odată de dorit, ar spune un adept al metodei severe a lui Durkheim, din punctul de vedere al preciziei științifice.

Iată un exemplu luat la întîmplare. Vorbind de cauzele istorice ale revoluției, d-sa afirmă „că o țară agricolă în care spiritul proprietății e cu necesitate dezvoltat se va preta mult mai greu la o revoluție, căci ea are o tradiție mai mult sau mai puțin conservatoare".

Fără a menționa numeroasele răscoale țărănești pe care le înregistrează istoria și care desigur nu pot fi considerate ca revoluții, e destul să amintim cazul Angliei și acel al Franței. Cea dintîiu a trecut printr'o periodă de revoluții, în secolul al XVII, pe cînd era o țară agrară. De cînd a devenit însă industrială, ea cunoaște desigur mișcări populare, dar nici o revoluție adevărată. Franța dimpotrivă

merită numele de țară clasică a revoluțiilor, deși are un caracter agrar, mult mai pronunțat.

In ceiace privește laturea explicativă a revoluțiilor, d. Andrei face, cred, o parte neasemănat prea mare ideologiei, neglijînd — din cauza concepției sale filozofice — un factor, cu deosebire important, acel al luptei de clase. Dacă acest factor nu poate explica în mod suficient revoluțiile religioase sau naționale, dacă elementul ideal sau etic nu trebue eliminat sau redus la rangul de epifenomen, cum fac marxiștii ortodoxi, nu e mai puțin adevărat că, rămînînd numai pe tărîmul ideologic, plutim într'un formalism adeseori vid și arbitrar, care face abstracție de unele forțe motrice concrete și vii ale istoriei. O sinteză a ambelor puncte de vedere, care de altfel nu se exclud, ar fi — cred — mai aproape de adevăr și ar corespunde mai bine complexității faptelor. In orice caz, interesele economice ale diferitelor clase, antagonismul cași raporturile de forță ce există între ele, alcătuind echilibrul social la un moment dat, sînt realități care nu pot fi neglijate, cînd e vorba de a înțelege geneza și mai ales cursul revoluțiilor, cu deosebire a celor moderne.

Oarecare regularități, dacă nu niște legi precise și immuabile, par a guverna raporturile cași variațiile de forță a diferitelor clase. Cea mai organizată și mai conștientă, de pildă, din clasele oprimate îmbrățișează și interesele celorlalte; și ele luptă coalizate, până în momentul, cînd acestea devin opuse propriilor ei interese.

Marx a aplicat în chip magistral acest punct de a vedea în „Lupta claselor în Franța 1848—50"; și în urma lui, în opera unui Gumplovicz sau Simmel, putem găsi în această privință utile indicații.

Omisiunea acestui aspect al problemei l-a făcut pe d. Andrei să vadă în revoluția franceză, mai ales latura ei filozofico-politică, pe cînd caracterul ei e, cel puțin în aceiași măsură, social și agrar. Burghezia, în lupta împotriva nobilimii, a avut și concursul țărănimii, ale cărei revendicări și le-a însușit, desființînd sarcinile feodale ce o încătușau și confiscînd o parte însemnată din marea proprietate rurală. Aceiași cauză îl face să exagereze influența ocazională și problematică a aliaților, în geneza revoluției ruse.

Desigur privite prin prisma unui teleologism, pătruns de fetișismul ideilor, raportul dintre clase, cași antagonismul lor, pot apărea ca niște simpliste considerații de mecanică socială. Pentru explicarea cauzală a faptelor, ele nu mi se par însă de disprețuit.

Idealismul filozofic al d-lui Andrei e însoțit de un optimism generos și utopic, care îl face să creadă în armonia claselor sociale atît de scumpă avocaților rațiunii de stat, cași în eficacitatea reformelor și a educației, pentru a preîntîmpina revoluțiile.

Această credință nu mi se pare însă în deplin acord, sau cel puțin se împacă greu cu felul cum definește D-sa revoluția, în prima parte a lucrării.

Două tendinți par a fi în luptă, și a-și disputa întâietatea în spiritul autorului, contribuind să dea pe alocuri gîndirii sale un caracter nehotărît sau șovăitor. Cea dintîiu e acea a omului de idei și a sociologului, care recunoaște rolul revoluțiilor, ca factor necesar al istoriei, cea de a doua e acea a omului practic și a moralistului, impresionat de violența, distrugerea valorilor și disoluția socială, care mai totdeauna le însoțește. Cugetătorul caută să înțăleagă și să explice, dar e adesea stingherit de moralist, care face mereu restricții, apreciază și judecă, după principiile conservatoare și tradiționaliste, ale unui Comte, Taine și Gustave Le Bon.

Credința în armonia socială și în eficacitatea reformelor și a educației sînt menite să concilieze cele două tendințe contrare. Mă îndoesc însă dacă această teză corespunde realității.

Clasele dominante sînt totdeauna interesate la conservarea ordinei istorice existente și din principiu ostile oricărei manifestări de autonomie a spiritului, care le-ar putea primejdui stăpînirea. Dacă pu-

tem vorbi cu drept cuvînt pe primitivismul politic al claselor de jos, egoismul colectiv al celor de sus caşi miopia lor cunoscută sînt tot atît de reale. Istoria ne arată cu prisosinţă că ele refuză de a îndeplini la timp reformele necesare sau, dacă le fac, acestea nu sînt suficiente şi nu au darul de a mulţumi niciodată, cu totul, aspiraţiile claselor oprimate.

In orice caz, acele treceri dela un tip social la altul, care constitue adevăratul progres istoric, nu mi se par a fi fost vreodată un produs al armoniei sociale sau al reformelor. Ele pot fi dimpotrivă caracterizate, după nimerita expresie a lui Gaston Richard ca nişte transferări de autoritate, obţinute sau smulse prin lupta continuă şi îndîrjită a uneia din clasele oprimate, burghezia eri, muncitorimea azi, clase conştiente, însufleţite de un ideal corespunzînd mai bine necesităţilor vitale ale unei societăţi şi ale unei epoci.

Fireşte reforma morală a omului, răspîndirea şi practica cinstită a democraţiei, educaţia maselor vor face, e de sperat, ca armele întrebuinţate în această luptă să fie mai puţin brutale, vor contribui la înnobilarea şi eticizarea ei. Va dispărea însă aceasta vreodată ? Lucrul mi se pare îndoelnic. Cugetarea bătrînului Heraclit : „Războiul e părintele tuturor lucrurilor", împărtăşită în domeniul realităţii sociale de atîţea cugetători dela Hegel până la Sombart şi Tönnies, mi se pare mai aproape de adevăr.

Octav Botez.

*
* *

I. Lupaş, *Cea mai veche revistă literară romînească* (în Anuarul Instit. de Istorie Naţională, Cluj, 1922, I, p. 120–137).

Proectele pentru publicarea unei foi periodice romîneşti au fost numeroase încă pe la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. Părintele Lupaş ne arată planurile lui Ion Piuraru (Molnár de Müllersheim), autorul vestitei gramatici romîne tipărită la Viena în 1788, care între anii 1789 – 1795, voise în trei rînduri să publice un ziar romînesc. La 1793 a încercat acelaşi lucru cu Paul Iorgovici (autorul „Observaţiilor"); însă au fost împiedecaţi de guvernatorul Bánffy, care într'un raport, aducea drept motiv al neaprobării teama de lăţirea acelor „perniciosissima Gallicanae Licentiae principia".—In 1795 o societate din Ardeal spera să tipărească la Sibiu „Vestiri filozofeşti şi moraliceşti care n'au avut realizare caşi celelalte două proecte din 1817 a lui Zaharia Karkaleki şi Teodor Racoce (menţionate şi în Ovid Densuşianu, *Literatura romînă modernă* I, 165). Intre acestea ar fi trebuit să fie indicat şi proectul lui Asaki, care în 1820 înaintase un memoriu lui Minciaky pentru tipărirea unei foi romîneşti quasi-oficiale. Minciaky la 7 April 1820 a aprobat proectul însoţindu-l de interesantele sfaturi : „Je crois cependant devoir vous engager à y observer toujours la plus grande vénération envers la religion, le respect dû au gouvernement et à ne vous écarter jamais de la plus stricte observation des lois, concernant les moeurs et la décence" (*Uricarul*, VIII, p. 105). Se înţelege, că în astfel de împrejurări, un ziar ar fi fost ceva de prisos.

Cea dintăiu revistă literară romînească a apărut în 1821 la Buda, cu titlul : „*Bibliotecă romînească* întocmită în 12 părţi după numărul celor 12 luni, întăia oară tipărită pentru naţia romînească — prin *Zaharia Karkaleki...*" etc.. Chiar în partea întăia se începe – şi aici nu se putea atunci decît să înceapă cu aşa ceva – *Istoria Romanilor*. alăturîndu-se chipul lui „Romulus, strămoşul Romînilor". In motivarea publicării în fragmente a Istoriei romane (din care părintele Lupaş ne dă cîteva pasagii), Karkaleki are uneori accente din „Istoria pentru începutul Romînilor" ori a „Dialogului" din fruntea Lexiconului de Buda apărut mai tîrziu. De cîte ori n'am întîlnit, în adevăr, la Petru Maior fraze de acestea : „Fraţilor ! Toate neamurile, cît de mici să fie acelea şi apuse înseteazā a cetî şi a şti faptele strămoşilor săi, măcar că puţin vestiţi au fost aceia ; cu cît mai vîrtos se cuvine, ca voi *fap-*

tele Romanilor celor vechi, a strămoşilor voştri celor străluciţi, să le cetiţi şi să le cunoaşteţi"... etc. ori „eu sînt *Roman* şi toţi Romănii *Romani*". Este evident, că aici avem influenţa acelui mare istoric şi filolog, care a dat o chee pentru înlocuirea cu litere latine a „caliceştilor chiriliceşti petice" şi care – dintre Romîni – a agitat întăia oară chestiunea originilor într'o lucrare specială.

Despre Zaharia Karkaleki se ştie că era Macedo-romîn şi se afla în Budapesta la începutul sec. XIX, unde s'a căsătorit la 1812. La 1825, într'o carte apărută la Buda : „Carte de mînă pentru Naţia Romînească", el anunţă continuarea revistei care încetase chiar în primul an. In programul publicat în acea carte, aduce laude lui Ienăchiţă Văcărescu, ne face o confesiune, poate sinceră („fiind eu cu totul şi în toată viaţa mea hotărît a sluji neamului meu în tipărirea cărţilor") şi închee cu vorbele : „rămîn prea supus în slujba neamului meu".—„Biblioteca Romînească" reapare abea la 1829. Istoria Romînilor, scrisă de Damaschin Bojincă (mai pe urmă rectorul Seminarului Veniamin), continuată de Grigore Cuciurean din Botoşani (despre care ni se spune că „toate ceasurile... le petrec în citirea şi tălmăcirea cărţilor celor mai alese şi folositoare neamului"), de Constantin Leca şi Ioan Triffu (mai tîrziu Ioan Maiorescu), ocupă primul loc. Apar chiar studii de istorie romînă : despre Dimitrie Cantemir, Radu Şerban, Mihai Viteazul, Dragoş şi Ştefan cel Mare.

Părintele Lupaş ne spune la p. 133 că : „Punctului privitor la aprecierea literaturii romîneşti şi la răspîndirea ei cu ajutorul acestei reviste a căutat [Karkaleki] să-i dea oarecare atenţiune". Tot acolo, d-sa reproduce ca exemplificare a cuvintelor de mai sus, un mic articol publicat în partea V-a (apărută în 1830 ; cf. p. 130) a „Bibliotecii": *Despre literatură.* Acest articol însă nu-i ceva datorit lui Karkaleki, ci este o reproducere din „*Albina Romînească*" din 13 Iunie 1829 (al 5-lea număr dela apariţia acestei gazete „plitico-literală"). Ortografia este puţin schimbată şi moldovenismele făcute mai „literare" (*întăe—întîie, franţezul—Francezul*, etc.). Obiceiul de a reproduce articole era după cum vedem foarte răspîndit la cele trei publicaţii periodice romîneşti din 1829—1830. Astfel Asaki reproduce în *Albina Romînească*" (1829, 23 Iunie, No. 8) „*Sonet despre pace*" al „M. Logofăt Iancu Văcărescu, pentru virtutea poeziei sale intitulat Anacreon al Romînilor" din „*Curierul Romînesc*" No. 17 (1829) al lui Eliade ; Karkaleki reproduce în „*Biblioteca*" sa (p. V-a, p. 56 – 57, 1830) „*Ruinele Tîrgoviştei*" a lui Cîrlova, care ştim că apăruse în „*Curierul Romînesc*" (1830, 20 Martie) etc., etc..

Aşa dar cea dintăiu revistă literară romînească, a apărut în anii 1821 şi 1829—1834. Colaboratorii principali ai revistei au fost Damaschin Bojincă, Ioan Triffu-Maiorescu şi autorii căror li se reproduceau scrierile.

Regretăm că părintele Lupaş, restrîns în limitele unei comunicări la Academia Romînă (măsurată adesea cu ceasul), nu a stăruit mai mult, în interesantul său articol, asupra acestei prime reviste în limba romînească.

I. Şiadbei

*
* *

Almanahul ziarelor „Adevărul" şi „Dimineaţa pe 1925, Bucureşti, Preţul 15 lei.

Direcţia ziarelor „Adevărul" şi „Dimineaţa" a avut o bună idee, dînd publicului nostru un almanah european. Caracterul enciclopedic predomină în acest volum.

Almanahul aduce date nouă şi interesante, indispensabile oricărui cetăţean, asupra situaţiei create în urma războiului. Evenimentele de pretutindeni din ultimul timp, caşi problemele curente, sînt trecute, pe rînd, în revistă.

Romînia însă are primul loc. Almanahul, – pe lîngă informaţiile

de care cetitorul are nevoe în fiecare zi, ca: taxe fiscale, tarif pos-
tal, mers de trenuri, etc., — cuprinde articole instructive asupra tutu-
ror ramurilor de activitate din ţara noastră.

Dar autorii almanahului merg şi mai departe: ei discută, cu com-
petinţă şi talent, chestiile la ordinea zilei. de ex. problema chiriilor,
— păstrînd veşnic o poziţie democratică.

Almanahul are şi un bogat material literar, de cele mai multe ori
bine ales,—dar uneori strecurat, în paginile lui, parcă după alte consi-
derente decît cele de ordin pur artistic. Şi-i păcat ca admirabilele articole
de specialitate, bucăţile d-lor M. Sadoveanu, Galaction, etc., caşi „ta-
riful postal, telegrafic şi telefonic", să poarte — în spatele lor — un
an întreg, producţiile unor „literaţi", care se încăpăţinează în contactul
cu literele şi cerneala.

Cu această mică şi neînsemnată rezervă, almanahul ziarelor „A-
devărul" şi „Dimineaţa" rămîne o carte foarte utilă şi frumoasă, care
— pe masa fiecăruia — merită un loc de cinste.

M. Sevastos.

*
* *

Georges Sorel, *Réflexions sur la violence*, avec plaidoyer
pour Lénine (Etudes sur le devenir social), 454. p.

Autorul a murit de curind. Omagiile cele mai preţioase i-au fost
aduse de adversari; iar intelectualii—pe care Georges Sorel i-a detes-
tat dintr'o sinceră adversitate proletariană—şi-au luat sarcina să-l a-
şeze acolo unde George Sorel toată viaţa lui s'a temut să şadă: prin-
tre metafizicieni. E un loc de glorie. E poate singura glorie a scrii-
torilor politici.

Asupra scriitorului care a ridicat violenţa la un principiu activ
de viaţă, a căzut din neştiinţă multă negură, iar de cînd cu revoluţia
rusă şi de cînd cu „pledoaria" pentru Lenin, destulă oroare... Pe ne-
drept: Scriitorul n'a făcut, propriu zis, politică. A rămas între căr-
ţile lui. Nici vre-o violenţă oarecare n'a comis, în afară poate de
presupuse violenţe de stil (Azi, violenţa de stil e mult mai violentă!).
A fost un om candid. Această îngrozitoare carte e închinată memo-
riei tovarăşei lui de tinereţă, iar ultimele rînduri pe care le-a scris pe
ultima ediţie, sînt un adevărat psalm al fericirii casnice: „Fericit o-
mul care a dat de femeia devotată, energică şi mîndră de iubirea ei;
ea îi va reaminti pururea tinereţa lui, nu-i va lăsa odihnind pe lauri,
îi va readuce, pururi vii, îndatoririle pe care şi le-a luat şi—adeseori—
îi va lămuri propriu lui geniu".

Originele cărţii sînt umile: cîteva articole publicate într'o revistă
italiană *Il Devenire sociale*. Cartea a apărut în 1906 în *Le Mouvement
socialiste*, iar în volum în 1908. Neobservată în deajuns timp de mai
bine de zece ani, „Réflexions sur la violence" a devenit populară o-
dată cu isbucnirea revoluţiei ruse. Georges Sorel a fost numit părin-
tele intelectual al lui Lenin.

Scrisă fără nici o strălucire de stil, fără o evidentă legătură în-
tre capitole, ba foarte arare ori cu însufleţire—sarcasmul e singura
pîlpîire a acestui creer—cartea evocă imaginea unui car în flare pe
care-l trage un bou uriaş cu un singur corn în frunte: iluzia violentă
a unui metafizician!...

Lipsa de pricepere în ale scrisului şi compunerii se vădeşte nu-
mai decît: ideia care susţine în definitiv toată „morala" cărţii şi care
ar fi trebuit dată ca motto, e strecurată într'o notiţă din josul paginei:
„dacă socialismul piere, acest lucru se va datora împrejurării că-i va
fi fost frică de barbaria lui".

Georges Sorel a fost orînduit ca o floare specială pe arborele
atît de bogat al lui Bergson. E cu putinţă. Pentru a înţelege însă—
nu adevărul (care în asemenea chestiuni nu există!), adevărul de care
Georges Sorel face atîta caz—ci valoarea mitului grevei generale, în

slujba căreia se pune violenţa proletariană, e mai drept să amintim
de mitul—doamnei Bovary. Dacă eroina lui Flaubert ar fi făcut socio-
logie, cu siguranţă că ar fi scris aceste rînduri: „Quand nous agis-
sons, c'est que nous avons créé un monde tout artificiel, *placé en a-
vant du présent*, formé de mouvements qui dépendent de nous" („Cînd
începem o acţiune înseamnă că am creiat o lume cu totul artificială,
situată în faţa prezentului, alcătuită de mişcări care ţin de noi"). Lupta
socială intră astfel în spectacolul factice care determină în bună parte
rezultatul acţiunilor umane.

Dar un mare obstacol se ridică: întrucît acest spectacol factice
poate schimba celalalt spectacol, al realităţilor palpabile, istoric în-
făptuite? Doamna Bovary rezolvă chestiunea în chip femeesc: înghite
o puternică otravă. Unde se poate opri? cum se va rezolva efectul
violenţei proletare? (Putem presupune că bolşevismul rus nu dove-
deşte nimic—cu toată părerea contrarie a lui Georges Sorel—întrucît
revoluţia rusă e numai o revoluţie *burgheză* care din repezeală a tre-
cut dincolo de trăsura în care voia să se urce!).

Intrebarea te îmbie la un nou „spectacol"—care nu e totdeauna
acelaşi: fiecare metafizician social (şi cine nu e metafizician în aceste
zile grele?) îşi are „societatea lui viitoare" [1].

„Spectacolul"—cuvîntul e al lui Jules de Gaultier—sau „mitul",
cum se exprimă Georges Sorel, devine factor istoric numai mulţumită
violenţei proletare. *Greva generală* e forma istorică a acestei violenţe.
Rezultatul luptei n'are nici o însemnătate—forţele distrugătoare vor
deveni forţa creatoare. Lupta presupune forţe de elită, adică purifi-
cate de orice ideologie burgheză. Aceste forţe nu se pot găsi decît
în mijlocul muncitorilor industriali, cărora trebue să li se facă *educa-
ţia revoluţionară*, ei care sînt sortiţi să devie creatorii *moralei produ-
cătorilor*. De aci inutilitatea intelectualilor. „Originalitatea noastră
cea mai puternică, subliniază cu stil tare Sorel, stă în a fi susţinut că
proletariatul poate să se libereze, fără a fi silit să recurgă la sfaturile
profisionalilor burgheji ai inteligenţei". Şi această analogie istorică:
„Nu trebue să se întîmple proletariatului ceiace li s'a întîmplat Ger-
manilor care cucerise imperiul roman: le fu ruşine de barbaria lor şi
luară lecţii dela retorii decadenţei latine: şi rău le va fi părut că au
voit să se civilizeze".

Revoluţia violentă a lui Lenin aşteaptă cu nesaţiu totuşi ziua cînd
retorii-ingineri ai decadenţei industriale burgheze vor avea curajul
să înfrunte din nou morala violenţei... Salvarea Rusiei e în această
civilizare!

Impotriva convingerii lui Marx, Georges Sorel nu crede într'o
schimbare catastrofală a societăţii capitaliste, în societate socialistă—
aşa precum un ceasornic ajuns cu minutarele la ora mesei, s'ar trans-
forma pe dată într'un bufet bine asortat. Civilizaţia producătorilor e
ameninţată de mari pericole: în primul rînd de o revoluţie în timpul
unei decadenţe economice, şi în al doilea rînd de o insinuare a ca-
pitalului în rîndurile muncitoreşti.

De primul pericol muncitorii nu pot fi scăpaţi decît, poate, de...
intelectuali, care sînt conducătorii locomotivei industriale.

De al doilea pericol... aici Georges Sorel crede în sacrificiul
elitei muncitoreşti: avantgarda proletară. Oamenii sînt mari, evident.
Nu toţi. Dar există posibilităţi de sacrificiu. Ne îndoim însă de po-
sibilitatea unei întregi răsturnări sociale, prin violenţă, de către o ex-
cepţională mînă de fanatici. Răsturnările de până acum au avut *tot-
deauna, cu totul* alt rezultat decît se aştepta. Lenin, care e o mare
găină, cloceşte ouă de raţă: caşi precedesorii lui franceji dela
1789!...

---

[1] Colecţionarii unor astfel de utopii mai pot găsi una sub titlul:
„Evadarea din utopie" *(F. Aderca: Idei şi Oameni)* E cea mai proas-
pătă: a pus la contribuţie însăşi violenţa—dezamăgită de revoluţia
rusă—a lui Georges Sorel.—Dar nu e, probabil, cea din urmă...

Teama lui Sorel e atît de mare—adică cele două pericole sînt atît de evidente!—încît nu se sfiește a prooroci, în cazul unei înfrîngeri, prăbușirea civilizației umane! Salvarea o vede în *violența proletară*. Această violență are menirea de a menține distincte cele două tabere în luptă, de a insufla burgheziei cași proletariatului, ardoarea de clasă—amîndouă creatoare.

Pentru această franchețe—aproape aristocratică—Georges Sorel este cetit și prețuit de clericalii din Franța. Cartea lui rămîne o frumoasă școală de energie. In mediocritatea care tinde să înece societățile, atunci cînd toate posibilitățile de extensiune industrială sînt cheltuite, Georges Sorel aduce ideia lui viguroasă care are menirea să iae—printr'o nouă mare roșie—oștile noilor civilizații. E una din cele mai fecunde iluzii ale veacului trecut. Omul tăcut și pașnic, a cărui inimă trăise evenimentele istoriei între cîteva rafturi de cărți, a voit să ducă mai departe, mai repede, ceiace trăește din cărbuni și fer, și merge totuși spre vis.

F. Aderca

* * *

Georges Sorel, *Les Illusions du progrès* (Etudes sur le devenir social) p. 390.

Cartea e scrisă imediat după „Reflexii asupra violenții, și a apărut întîiu tot în revista „Mouvement Socialiste" din 1906. E vădit însă că „Iluziile progresului"—studiul asupra ideii progresului la oamenii mari ai secolului al 18-lea—e o cercetare lăturalnică. Ea n'are altă menire decît a pune istoricilor, pe masa lor de lucru, busola lui Marx: concepția materialistă a istoriei. Scopul e modest—dar rezultatele sînt neobișnuit de însemnate: toate opiniile curente se restimi.

Ceiace a îndemnat la lucru pe George Sorel, este neaplicarea de către istorici a următoarei credințe marxiste, formulată în *Manifestul comunist*: „Să fie oare nevoe de o pătrundere adîncă pentru a înțelege că ideile oamenilor, viziunile lor concrete cași noțiunile lor abstracte, într'un cuvînt conștiința lor se schimbă odată cu condițiile de existență, cu relațiile sociale, cu viața lor socială? Istoria ideilor ce oare alt dovedește ea decît că producția intelectuală își schimbă înfățișarea odată cu producția materială? Ideile dominante ale unui timp n'au fost decît ideile clasei dominante".

Ideia progresului este ideia burgheziei din veacul al 18-lea, atunci cînd pornise atacul pentru cucerirea puterii politice. Soarta ideii progresului este deci legată de soarta burgheziei.

Din acest punct de vedere, o lumină surprinzătoare e aruncată asupra scriitorilor secolului al XVII-lea și XVIII-lea, scriitori care nu făceau decît grimasele inconștient impuse de clasa cea nouă, cuceritoare. „Istoricii își pierd cu totul vremea, cînd vor să *pătrundă* gîndirea filozofilor secolului XVIII-lea; aceștia sînt palavragii, negustori de satire sau de laude și mai cu samă bufonii unei aristocrații degenerate".

Critica este evident severă—și nedreaptă. Severă pentrucă e făcută în disprețul unei clase care—o recunoaște și Marx—și a însemnat, cu monumente neperitoare, trecerea ei pe pămînt. Nedreaptă, pentrucă nu ideologia politico-filozofică dominantă—comună deci unui grup anumit de scriitori—e materialul de preț al veacurilor, cît ceiace răsbate prin acea ideologie și, trecînd dincolo de veac și de clasă, devine un bun uman. Din acest punct de vedere putem spune acelora care sînt gata să primească fără alte cercetări, starea de spirit a lui George Sorel, că veacul al 18-lea francez filozofic a fost *inferior* acțiunii politice a clasei care cucerea puterea. Roadele acestei acțiuni, abea în veacul următor se pot vedea—și pe toate ramurile activității cerebrale. George Sorel a venit cu sacul la poarta grădinii, cînd abea se arătau mugurii.

„Ceiace trebue să facă revoluționarii e *să judece faptele prezentului în raport cu viitorul pe care-l pregătesc*"—fără îndoială, căci (precum am văzut în „Reflexii asupra violenței") *imaginea* viitorului are o influență hotărîtoare asupra oamenilor în acțiune. Și atunci rămînem uimiți în fața acestei concluzii *reacționare* a lui Sorel: „*Eu și prietinii mei nu încetăm a sfătui clasele muncitoare să nu se lase tîrîte în făgașul științei său al filozofiei burgheze*". Ceiace înseamnă că viitoarea clasă dominantă - proletariatul—ar trebui, după distrugerea puterii burgheze, *să creeze din nou, astfel, o altă știință și deci o altă filozofie !*

Filozofia ușoară a gazetelor democrate, desigur, va fi înlocuită. Dar știința? Dar arta? Ele să fie disprețuite *de pe acum*—numai pentrucă burghezia și-a creat cu ele civilizația-i proprie? Norocos, ba foarte norocos ar trebui să se simtă proletariatul revoluționar, dacă ar putea conserva și duce mai departe opera creerului burgheziei.

E—în haosul forțelor și al hazardului—poate cea mai de samă garanție de izbîndă a proletariatului, dacă viziunea lui e sortită cumva să aibă norocul civilizației burgheze.

F. Aderca

* * *

Max Lazard, *Le service obligatoire de travail en Bulgarie, (Mission d'étude du Bureau International du Travail)*, Geneva, 1922, 17. p., Editura B. I. T., Prețul 3 franci elvețieni.

Printr'o scrisoare oficială din 16 Septembre 1921, șeful secretariatului bulgar de pe lîngă Liga Națiunilor a adresat Biuroului internațional al Muncii o cerere, rugîndu-l să institue o anchetă asupra aplicării și rezultatelor legii asupra serviciului obligator de muncă (*trudova povinost*).

Importanța chestiunii precum și faptul că, atît în Bulgaria cît și dincolo de granițele ei, această reformă a fost cînd apărată, cînd atacată cu patimă, au determinat Biuroul dela Geneva să se folosească de ocazia oferită de guvernul bulgar.

In dorința de a asigura toate elementele de informațiuni posibile, data anchetei a fost stabilită pentru o epocă în care legea putea fi judecată,—cel puțin în parte,—după roadele ei: în April 1922, d. Max Lazard, președintele asociațiunii franceze pentru lupta în contra șomajului, a fost delegat de Biuroul internațional al Muncii să cerceteze la fața locului renumita reformă, aplicarea și efectele ei.

D. Max Lazard nu s'a mărginit să studieze numai „legea", ci și psihologia autorilor ei, precum și mediul în care ea a fost aplicată.

Așa fiind, este natural ca expozeul anchetei sale propriu-zise să-l găsim precedat de cîteva date asupra caracteristicii economice și politice a țării în care mentalitatea creată de tradiția cooperațiunii patriarcale,—*zadruga*,—a permis realizarea unei reforme care desigur ar fi dat greș în altă parte.

Analizînd apoi pe scurt perturbațiunile rezultate pe urma războiului și activitatea partidului agrar, autorul ne pregătește pentru înțelegerea obiectului cercetărilor sale—„prestația obligatorie"—, căruia îi consacră cea mai mare parte a publicațiunii.

Legea este studiată atît în trecutul ei,—trecut cunoscut prin nemulțumirile pe care le-a produs peste hotarele țării,—cît și în faza sa actuală, așa cum se aplică, în urma modificărilor ce i-au fost aduse prin protestul Conferinței interaliate a ambasadorilor, care, vedeau în ea un spirit militarist în contrazicere cu clauzele Tratatului dela Neuilly.

Corespunzînd însărcinării primite, autorul examinează în mod obiectiv „serviciul regulat" și „prestațiile temporare", pe care bărbații

sint datori să le aducă patriei, cit și munca obligatorie de 4 luni pe care fetele între 16 și 30 de ani sint chemate a o face în conformitate cu regulamentul de administrație publică din 8 Martie 1922.

Vorbind despre atitudinea opiniei publice din Bulgaria față de produsul doctrinelor agrariene ale partidului lui Stambolinski, autorul broșurii remarcă faptul că „oricare ar fi adevărul intrinsec al acestei filozofii sociale, nu se vede ridicîndu-se împotriva ei, în Bulgaria de astăzi, nici o protestare serioasă. Firește nu i se aduce nici una din rindurile comuniste și socialiste. Cit privește partidele burgheze, pe de o parte ele se păzesc de a lovi pe față în acest punct de doctrină, mai ales în aceste timpuri de contagiune bolșevică, sentimentul popular; pe de altă parte ele se închină în mod sincer, pe cit se pare, în fața asprei munci bulgare, fiind de acord în dorința de a nu o vedea urbanizată prea curind".

D. Max Lazard consacră două pagini din lucrarea sa „săptămînii școlare" de muncă obligatorie care, după spusele lui Omarcevski, a fost „primită și trecută în toată Bulgaria cu cu cea mai mare bucurie atît de elevi cît și de învățători" și ale cărei rezultate sint lăudate „în termeni lirici" de Bacaloff care exclamă că „săptămîna de prestație a elevilor se ridică în contra principiilor actuale ale învățămîntului și strigă în favoarea soarelui, a aerului și a libertății în educațiune".

Urmind exemplul direcțiunii, Biuroului internațional al Muncii și lăsînd autorului toată răspunderea aprecierilor frumoase pe care le face într'un capitol bine alcătuit de concluziuni, nu ne putem împiedica de a vedea în cartea aceasta un document, obiectiv și sincer (îmbogățit prin redarea, subt forma de anexe, a textelor originale), adus la cunoștința marelui public pe care-l interesează frămîntările societății în care trăește.

Dr. A. Stocker

* * *

Haas Thirring, *Die Idee der Relativitätstheorie.*

Minunata teorie a relativității, dela care s'ar fi așteptat nu numai revoluționarea bazelor cunoștințelor omenești—dar poate, de unii, chiar firea omenească, nu este nimic mai mult decît o ramură a fizicei matematice, născută din experiențe și probleme de natură pur fizică. Că a deșteptat interes dincolo de cercul restrîns al specialiștilor, aceasta se datorește numai împrejurării că ea duce la consecințe mult mai generale, din domeniul filozofic, asupra naturii spațiului și timpului și asupra construcției lumii (bine-înțeles: a lumii științelor!). Și deaceia nenumăratele încercări de a face accesibilă emoționanta teorie și acelora care n'au avut norocul unui dascăl cum se cade la matemateci sau răbdarea să suporte în întregime o oră de algebră, au copleșit întreaga literatură științifică străină în așa măsură, încît cu greu se poate alege din ce-i reclamă, ceva bun. Valoarea broșurii de care ne ocupăm a unui profesor de fizică matematecă din Viena,—pe lîngă puține altele, cum ar fi de pildă: Was kann man ohne Mathematik von den Relativitätstheorie verstehen a lui P. Kirchberger, o ușoară, curgătoare, ba chiar spirituală expunere; Die Relativitätstheorie Einsteins de M. Born, care necesită reamintirea puținelor matematecí cu care ne necăjeam în timpurile fericite de școlari; Zur Einsteinschen Relativitätstheorie de Cassierer, care tratează problema din punctul de vedere filozofic al teoriei cunoașterii; Einstein et l'univers de astronomul Nordmann, poetică excursie cu o interesantă privire asupra celebrelor observații făcute relativității de savantul matematecian francez P. Painlevé,—ne-a îndemnat să atragem atenția asupra cărții lui Thirring, mai riguroasă decît prima și mai puțin pretențioasă decît celelalte, acelora care au puțin răgaz și multă răbdare!

Cartea e împărțită, cași teoria însăși, în două mari capitole: teoria restrînsă creată la 1905 și cea generalizată expusă prin 1915–1916. Pentru relativitatea restrînsă meritul fundamental al lucrării de față este că nu concentrează atenția exclusiv asupra unei exces'v de variate ori pitorești povestiri cu trenuri sau vapoare, cum se face de obiceiu, pentru introducerea ideii de relativități, ci dă dela început un scurt și exact istoric al stării cunoștințelor fizice anterioare și chiar alte încercări de teorii unitare (de ex.: Ritz) care tindeau să rezolve conflictul capital dintre principiul relativității aplicabil până la Einstein numai fenomenelor mecanice și principiul constanței propagării luminii (exact: independența propagării luminii față de mișcarea izvorului emisiv). Căci după ce se înțelege necesitatea ivirii acestui conflict, dacă ne mărginim la fizica veche pe deoparte, iar pe de altă parte imposibilitatea logică și experimentală a dăinuirii și chiar a existenții lui—dilemă în care s'au sbătut multe forțe—consecința imediată, naturală: principiul einsteinian decurge fără artificii ori raționamente obscure și greoae. Și odată precizat sensul ideilor einsteiniene asupra timpului și spațiului, rezultate din analizarea adîncă a ideii de simultaneitate, enunțarea relativității restrînse urmează ușor: toate legile naturii își păstrează forma dacă le privesc din locuri ce s'ar mișca unul față de celălalt în linie dreaptă și cu iuțeală constantă (aceste restricții îi dau numele de „restrînsă").

Consecințele teoriei în chipul acesta nu mai apar ca niște mașinațiuni ale unor rătăciți mistici: explicarea abaterilor dela legea lui Prout e o simplă luare în considerare a variabilității masei electronului în mișcare; crearea așa numitei teorii a structurii fine (Feinstruktur) a liniilor spectrale de către Sommerfeld este o frumoasă aplicare a mișcării relativistice și, pe lîngă altele, admirabila clădire artistică de către Minkowski a lumii patrudimensionale a permis ridicarea castelului celui mai măreț pe care știința l-a avut după creatorul Newton și arhitectul Lagrange, al teoriei relativității generalizate.

Dar dacă până aici ne permiteam luxul să pășim peste cele cîteva simbole și raționamente matematice, înțelesul riguros al ideilor lui Einstein din această a doua parte a teoriei sale este întotdeauna deformat, adesea chiar denaturat—în orice caz logica estetică a construcției marelui gînditor, întunecată—atunci cînd se evită aparatul matematic întrebuințat aproape exclusiv în această continuare subtilă a primelor concepții.

Totuși Thirring, învingînd partea din aceste dificultăți inerente, reușește să ne evidențieze cum existenței unei mișcări accelerate i se poate substitui prezența unui cîmp de gravitație (și viceversa) arătîndu-ne ce trebue să înțelegem cînd ni se spune că „inerția" este echivalentă cu „gravitatea": scoate de aici, în chip ingenios, înțelesul curbării razei luminoase care ar trece pe lîngă soare; explică amănunțit rezultarea mișcării periheliei lui Mercur din ecuațiile lui Einstein, și ne dă o idee de posibilitățile controlării experimentale a prevederilor autorului relativității, foarte instructivă. Interesante sint însă paginile în care autorul se căznește să fixeze sensul curburii spațiului tridimensional și al lumii patrudimensionale: știut este că dacă pentru a *vedea* curbura unei suprafețe (două dimensiuni) avem nevoe de spațiul nostru cu trei dimensiuni din care s'o putem privi, apoi, pentru a vedea curbura spațiului însuși ori a lumii einsteiniene ne-ar trebui un spațiu cu șase respectiv zece dimensiuni (noi înșine avînd tot atîtea dimensiuni) din care să le putem privi. Autorul izbutește însă să ne convingă de necesitatea introducerii acestor noțiuni de-o abstracție pur matematică, din mersul firesc în șirul de raționamente chemate să sprijine ideia fundamentală care s'ar putea exprima cam astfel: legile naturii trebuesc să fie aceleași (invariante) ori de unde am privi fenomenul descris de ele!

Ioan I. Plăcințeanu

Revista Revistelor

Problema reparaţiilor

Acest subiect, dezbătut cu aprindere de patru ani, pare că se întunecă pe măsură ce experţii multiplică consultaţiile lor privitoare la capacitatea de plată a Germaniei. Ei au sfîrşit prin a nu mai considera decît o singură parte a problemei, acea a posibilităţii plăţilor imediate în monedă, atunci cînd există alte moduri de transferare a unei părţi din bogăţia debitorului, la creditorul lui. Teza îngustă şi inexactă care conchide la neputinţa Germaniei de a plăti, ceiace datoreşte aliaţilor, a găsit un nou avocat în Mac Kenna, fostul ministru de finanţe al Angliei, azi prezidentul uneia din cele mai mari bănci ale Londrei.

Intr'o cuvîntare, ţinută la New-Yorck, înaintea asociaţiei bancherilor americani, el a afirmat că ceiace e important în situaţia actuală, nu e de a considera ceiace Germania produce ca bogăţie, dar de a stabili ceiace poate plăti străinătăţii. De aceasta trebuiau să se ocupe autorii păcii dela Versailles. Nimeni nu pune la îndoială imensa forţă economică a Germaniei, dar producţia în sine nu e deajuns. E nevoe de debuşee, căci numai cu ceiace exportă, Germania poate plăti.

Mac Kenna reaminteşte sumele vărsate pînă acum de Germania: zece miliarde de franci în aur. Totuşi această mică cantitate de monedă a cauzat scăderea mărcii la o sutime din valoarea pe care o avea în momentul semnării tratatului dela Versailles. Şi această cădere se accelerează pe fiecare zi, în curînd, hîrtia monedă germană va fi pierdut orice valoare. Această scădere a favorizat exportul german, totuşi cifra lui nu depăşeşte acea a importului, căci Reichul este obligat să importe alimente, fer, cărbune. El nu ar putea deveni creditorul străinătăţii, decît exportînd mai multe obiecte manufacturate. Dar aliaţii apără piaţa lor internă împotriva produselor germane, ridicînd tarifele vamale. Iar pentru a lupta cu Germania pe pieţele neutre, sînt siliţi să scoboare preţul mărfurilor, reducînd salariile muncitorilor. Mac Kenna recunoaşte că Germanii sînt mai puţin impuşi decît Englejii. Dar el nu vede cum ridicarea impozitelor ar putea stimula comerţul lor de export. Intrebîndu-se: ce poate plăti Germania, admite că mulţi Germani posedă averi importante în străinătate, ce ar trebui să le vîndă guvernului lor, care le-ar remite comisiei de reparaţii. Suma lor ar întrece după dînsul un miliard de dolari. O ţară, afirmă Mac Kenna, nu poate plăti o datorie externă decît cu ajutorul unui activ acumulat în afară de frontierele ei. Singura naţiune europeană, care e azi în acest caz, e Anglia ce are de două sau trei ori, cu ce să acopere datoria sa, faţă de America. După el, nu s'a înţăles până acum adevăratele condiţii în care se fac plăţile internaţionale: această ştiinţă trebue învăţată de acum înainte. Raţionamentul lui Mac Kenna însamnă însă o denaturare a problemei, căci el nu poate dovedi de ce o naţie, de-

biloare, nu ar putea să cedeze creditorilor ei o parte din bogăţia ei interioară. Acei care o neagă nu ţin samă nici de timp, nici de factorul economic, numit credit. Tratatul de Versailles se bazează pe această dublă concepţie: el a prevăzut creaţiuni de titluri cărora Germania trebue să le asigure un serviciu anual, ceiace ar transforma sarcina, în aparenţă enormă de 132 miliarde mărci în aur, într'o anuitate, care nu are în ea nimic excesiv. Ar fi deajuns, pentru transferarea imediată a acestui capital, de a face negociabile obligaţiile germane. Sumele pe care Germanii le au înafară de frontierele lor, ar putea asigura, pentru mai mulţi ani, serviciul acestor obligaţii. Problema consistă, în a constringe particularii care le posedă, să le pună la dispoziţia guvernului. Dar acesta nu e singurul mijloc prin care Germania s'ar elibera de datorii. O parte din averea ei naţională, consistînd în imobile, întreprinderi industriale, bancare comerciale, ar putea fi remisă drept plată creditorilor, care ar deveni astfel proprietari. O combinaţie posibilă ar fi acea prin care întreprinderile indigene s'ar obliga să-şi crească capitalul, într'o proporţie determinată, de exemplu 25 la 100. Acţiunile reprezentînd aceste 25 la 100 ar fi remise aliaţilor creditori. Mac Kenna crede că legile ce reglementează transferarea capitalurilor pe suprafaţa globului sînt rău cunoscute.

Cei care au studiat problema ştiu însă, că există un instrument modern care operează aceste migraţiuni de bogăţie şi care se numeşte valoarea mobiliară. Graţie ei, diversele elemente ce formează activul unei naţii, pot îmbrăca o formă care să le permită o deplasare instantanee fără a modifica condiţiile de funcţionare ale întreprinderilor.

După Mac Kenna simpla transferare de 375 milioane dolari în aur, adică plata efectuată pînă acum de Germania aliaţilor, a determinat căderea mărcii. Această afirmare e falşă, căci cauza căderii mărcii nu e decît multiplicarea nebună a hîrtiei neconvertibile.

Dacă această cădere, tulbură în fiecare minut viaţa economică a ţării şi consecinţele ei sînt de cea mai mare gravitate, ele nu ating fundamentele bogăţiei naţionale a Germaniei. Solul arabil, pădurile, casele, căile navigabile, cele ferate, utilajul electric, manufacturile, minele subsistă, fie că marca valorează a zecea parte dintr'o centimă sau un franc şi două zeci şi cinci centime.

Loucheur la Wiesbaden şi Lubersac în tratativele lui cu Stinnes, au căutat să faciliteze Germanilor lichidarea datoriei lor. Dar transferarea către creditorii aliaţi, a unei părţi din averea germană, prin intermediul valorilor mobiliare, e un mijloc desigur mai perfecţionat de plată, decît cărămizi şi geamuri.

(Raphael Georges Levy. *Revue des Deux Mondes*).

Opera de guvernămînt a partidului socialist belgian

Socialiştii belgieni au fost cei dintăiu care, după isbucnirea războiului, au participat la guvern. Tot ei au fost cei din urmă, care în statele aliate, după sfîrşitul războiului, au părăsit guvernul. Faptele care au determinat intrarea miniştrilor socialişti în guvern la 1914, sînt bine cunoscute şi ele intră desigur în cazurile, despre care a vorbit odinioară Kausky, în rezoluţiile dela Paris şi Amsterdam. Situaţia însă s'a schimbat cu totul în ziua încheerii armistiţiului. Trei posibilităţi existau în acel moment pentru partid. El putea să întreprindă o acţiune revoluţionară, să treacă în opoziţie sau, intrînd într'un minister al refacerii naţionale, să participe la răspunderile guvernării. O acţiune revoluţionară, într'o ţară care suferise patru ani de ocupaţie militară, nu avea şanse de reuşită. Trecînd în opoziţie, partidul socialist, ar fi lăsat partidelor burgheze, răspunderea situaţiei şi reconstruirea ţării s'ar fi făcut fără şi împotriva clasei muncitoare. Democratizarea Belgiei, care tindea la reforma constituţiei, ar fi fost de asemeni împiedecată. Nu trebue să uităm că Belgia, deşi avea un partid socialist numeros, era în unele privinţi o ţară înapo-

lată. Sistemul electoral asigura celor bogați 3 sau 4 voturi, față de unul săracilor.

Dreptul de grevă era limitat, prin legi de excepție, care amenințau pe muncitori cu pedepse exorbitante. Dreptul de coaliție era interzis. O legislație în ceiace privește asigurările muncitorilor bătrîni, bolnavi sau fără lucru, era neexistentă. Pe scurt, muncitorii belgieni nu se bucurau aproape de nici unul din mijloacele obicinuite de luptă, de care dispun țările democratice. Această stare de lucruri trebuia schimbată și, aproape în unanimitate, clasa muncitoare a ajuns la convingerea, că participarea socialiștilor în guvernămînt era o necesitate.

Pentru participarea la guvernare, partidul socialist a pus partidelor burgheze liberal și catolic, trei condiții simple; 1) Desființarea votului plural și introducerea sufragiului universal, 2) Dreptul de coaliție pentru muncitorii din întreprinderile statului cași din cele private. 3) Măsuri împotriva profitorilor de războiu. Sub aceste condiții, 3 dintre șefii socialiști au intrat în Noembrie 1918, în guvern, votul universal a fost introdus, dreptul de coaliție recunoscut. Numărul muncitorilor organizați, care era de 125,000 în 1914, a crescut la 720,000 în 1921. In alegerile din 1919, partidul socialist a trimis în parlament 70 deputați, față de 72 clericali și 32 liberali. In congresul din acel an au fost adoptate ca puncte esențiale ale programului: impozitul pe venit și succesiuni, ziua de opt ore, etatizarea minelor de cărbuni din Campine, asigurările sociale. Grupul comunist al partidului condus de Jacquemotte a combătut în acest congres participarea la guvernămînt ca fiind în contrazicere cu principiul luptei de clasă, însă în urma explicațiilor date de De Brouckère, participarea a fost admisă cu 1415 voturi, contra 146. Ea a durat pînă în anul 1921 și în acest timp cea mai mare parte din punctele programului de acțiune au fost realizate. Belgia este astăzi o democrație. Dreptul de coaliție nu mai cunoaște nici o îngrădire, cele opt ore de muncă sînt introduse, asigurarea muncitorilor a devenit o realitate. Dar cuceririle acestea nu s'au făcut fără greutate și fără de lupte. Nu odată miniștrii socialiști au voit să renunțe la portofoliile lor, exercitînd un control moral pentru a constringe la concesiuni o burghezie pe care teama de bolșevism o stăpînea. Greutățile s'au ivit dela început, mai ales în domeniul politicii internaționale, creînd o serie de situații, ce au adus ciocniri în guvern, a căror urmare a fost retragerea miniștrilor socialiști.

Prima greutate a fost atitudinea acestora față de pacea dela Versailles. Cerînd revizuirea tratatului, ei au protestat împotriva ripirii coloniilor germane cași a anexiunei ținuturilor Eupen și Malmédy. Mai puțin cunoscute sînt sforțările pentru a împiedeca tendințele anexioniste a unora din compatrioții lor, în ceiace privește Olanda. In chestia raporturilor cu Rusia, ei au condamnat orice intervenție militară, refuzînd recrutarea de voluntari pentru armata din Archangelsk cași transportul materialelor de războiu. In timpul războiului polono-rus, atitudinea lor a provocat chiar demisia ministrului de externe Hymans. In ceiace privește problema reparațiilor, Vandervelde a amenințat cu retragerea, în caz de ocupație a regiunii Ruhr. Presa burgheză a atacat atunci cu violență partidul muncii, căutînd să pună un *sfîrșit „dictaturii asupritoare a miniștrilor socialiști"*, după expresia ministrului președinte Carton de Wiart. Ocazia binevenită a fost incidentul dela Louviere, unde se făcuseră demonstrații naționaliste împotriva delegatului socialist german Sassenbach. Participarea la o întrunire de protestare a ministrului socialist Anseele a fost denunțată de colegul său dela războiu, ca o manifestație antimilitaristă. Ministrul prezident, fiind de aceiași părere, miniștrii socialiști s'au solidarizat cu Anseele părăsind guvernul de coaliție. Trei săptămîni mai tîrziu au avut loc noile alegeri, în care toate partidele au luptat coalizate contra socialiștilor, acuzați de bolșevism și de germanofilie. Totuși rezultatul a fost minim. Dacă socialiștii au perdut 2 locuri la cameră, au cîștigat, 30 la senat. După alegeri, guvernul a oferit din nou portofolii partidului socialist, însă acestea au fost refuzate. Luîndu-și adio dela colegii săi din guvern, Anseele a spus în momentul plecării: „Am intrat în guvern pentru a apăra cîteva idei mari: democrația, dreptul de coaliție, controlul muncii. Eșim azi pentru a apăra altele: apropierea între popoare, lupta contra militarismului, internaționala. Din cauza diviziunii sau a greutăților ce le întîmpină relațiile internaționale, atitudinea partidului socialist belgian a fost adesea fals apreciată. Conducătorii săi au însă conștiința de a fi servit cu folos interesele proletare.

(Emile Vandervelde. *Sozialistische Monatshefte*).

Școala unică în Rusia sovietică

Bolșevicii, cînd au venit la putere, au găsit în ce privește învățămîntul, o întreagă serie de reforme elaborate sau în stare de proect. Ei au înlăturat totul și au introdus școala unică; diviziunea învățămîntului în primar, secundar, diferitele tipuri de școale profesionale fură suprimate și în locul lor o singură specie de școală: „Școala unică a muncii".

Școala unică cuprinde două grade: In primul, durata studiilor e de șapte ani; primii doi ani sînt preparatori, ceilalți cinci sînt normali. In al doilea grad sînt patru clase și ultima e clasă de specializare; ea cuprinde două secții: litere și științe naturale.

Universitatea și alte școli superioare formează un al treilea grad. Trecerea dela o școală de grad inferior la una de grad superior se face fără examen ori concurs.

Sistemul e simplu și logic; nu are decît un cusur: există numai în teorie. In realitate vechea împărțire în școli primare și secundare până în ultimul timp era ceva obișnuit. Programele primelor clase nu erau întocmite astfel, ca să ușureze trecerea la școlile de al doilea grad; iar, din lipsă de locuri, erau concursuri destul de grele; ultima clasă de specializare nu exista încă în 1921.

După proect, copiii sînt primiți în clasa preparatoare la 7 ani. La 14 ani intră în școala de al doilea grad și iesă la 18 ani—vîrsta obișnuită de sfîrșitul studiilor secundare în Rusia.

In ce privește programele cursurilor, guvernul bolșevic intenționa să le refacă complect. In anii 1917-18-19 profesorii nu știau cum să expună elevilor lecțiile, cele de umanități mai ales, pentrucă autoritățile fulgerau într'una contra „inoculării de prejudecăți burgheze în copii". Se introduseră cursuri de economie politică, sociologie, istoria artelor; însă pretutindeni profesorii continuau să predea după programele vechi.

Prea multele cursuri avură de efect că elevii terminau școala fără a-și fi putut asimila cunoștințele indispensabile, excepție făcînd numai cîteva școli din Petrograd și Moscova.

Școala unică urmărește mai ales scopul de a infiltra în copii mentalitatea marxistă, în special comunistă; istoria, literatura, sociologia și economia politică trebue predate conform idealului bolșevic. Unii profesori caută să complacă în mod servil autorităților bolșevice, dar nu sînt nici iubiți, nici stimați de copii.

In general mersul normal al școlii, ce fusese deja stingherit de războiu, a fost tulburat încă mai mult de revoluție și elevii sînt de o mare slăbăciune. Căci noile cursuri au împrăștiat atenția în prea multe direcții; iar profesorii, rău plătiți, insuficient hrăniți, rău îmbrăcați și încălziți, au părăsit cu grămada profesiunea lor.

Formarea unei mentalități bolșevice în copii s'a urmărit și prin adunări de elevi, unde somități sovietiste veneau și pronunțau discursuri. S'a renunțat la acest mijloc din pricina atitudinii nepăsătoare sau batjocuritoare a copiilor, și s'a procedat la formarea de „nuclee comuniste" printre elevi. Se dădea membrilor acestor nuclee diferite privilegii, fapt ce irita masa celorlalți elevi.

Amestecul copiilor din deosebite clase sociale, promiscuitatea de sexe au accentuat această iritare. Munca obligatoare pentru a obiș-

nul copiii cu dînsa. Idee excelentă în sine, dar rău aplicată, a dat rezultate execrabile: „pentru copiii burghejii a devenit o catastrofă, pentru cei proletari o deziluzie.

In ce privește partea financiară, e drept că suma alocată ministerului instrucțiunii publice reprezintă a patra parte din bugetul total al Rusiei și pentru 1920 bugetul învățămîntului se cifra la 114.366.070 ruble; însă trebue ținut samă de valoarea cu totul depreciată a rublei și în ruble-aur suma de mai sus nu reprezintă decît 23, 3 milioane ruble. Celace e grav e că aceste sume înscrise în buget nu reprezintă decît credite; sumele primite în realitate sînt cu mult inferioare. Dintr'un articol publicat de Lunaciarski, comisarul instrucțiunii publice (Ekonomiceskaia Jizn 25 Sept., 1921) rezultă că chiar de s'ar acorda 8 % din totalul emisiunii de ruble, încă n'ar fi suficient pentru a acoperi toate cheltuelile necesare: „față de institutori statul e dator cu mai multe miliarde de ruble. Sînt guvernăminte în care nici un institutor nu și-a primit salarul dela începutul anului". Iar Litkens, ministru ad-interim al instrucțiunii, declară la congresul secțiilor pedagogice a partidului comunist că comisariatul nu acoperă, în realitate, decît 7 % din totalul necesar: „Statul nu întreține clădirile, nu plătește salariile amploiaților, nu-i hrănește", etc..

Statul bolșevic a luat asupra sa și hrana și îmbrăcămintea profesorilor și elevilor; însă din cifrele date pe anul 1920 se vede o disproporție spăimîntătoare între ce s'a cerut și ce s'a acordat efectiv. Cităm pe cele privitoare la materialul didactic. S'a cerut pentru un școlar, în medie: 30 foi hîrtie, s'a acordat 1 | 15 de foae; 3 creioane, s'a dat 1 | 60; 17 penițe, s'a dat 1 | 22; 1 condeiu, s'a dat 1 | 22; 6 caete, s'a dat 1 | 2; 1 călimară, s'a dat 1 | 100.

Sălile de clas nu sînt încălzite iarna; geamurile sparte, murdăria și colbul pretutindeni. „Ce lipsește școlilor noastre", se întreabă *Pravda* din Petrograd (5 Decembre 1921) și răspunde: „mai întîiu hainele. Jumătate din elevi n'au paltoane, nici blăni; n'au ghete; n'au învelitori pentru noapte. Școlile nu-s încălzite deajuns: în loc de 110.000 stînjeni de lemne s'au dat 5000 de lemn verde și ud. Conductele de apă sînt sparte, căldările lipsesc; nu sînt vase de bucătărie, nu-s creioane, penițe, hîrtie, nimic. Cele din Moscova nu stau mai bine.

„Instrucția publică e în primejdie", scrie Lunaciarski în *Izvestia*.

Ca să înlăture catastrofa, guvernul a trebuit să închidă o parte din școli; în Samara, Saratov și Pensa 89 %; în Tarițin și Astrakan 85 %; în Nijni și Kazan 60 %; în Petrograd 25 și Moscova 18 %, iar ca să salveze restul s'a adresat populației țării ca să-i vină în ajutor. A suprimat gratuitatea școlilor și a trecut grosul cheltuelilor asupra instituțiilor școlare; a redus învățătorii dela 700 de mii la 200.000. Pe de altă parte taxele școlare prea mari: 60 ruble-aur, gonesc din școli un număr enorm de copii, iar comitetele, ce s'au format pentru ajutorare și întreținerea școlilor, înțeleg să se amestice și în chestiunile de program și administrație. De aici conflicte între autoritățile sovietice și comitete, conflicte în care, de obiceiu, populația învinge și contribue la renașterea școlii rusești.

(S. Posener. *Mercure de France*, No. 585).

Pagubele de războiu ale Romîniei

In cursul războiului, Romînia—pe lîngă pagubele suferite în regiunea frontului—a suportat o ocupație străină asupra a două treimi din teritoriul său. Trupele de ocupație au ridicat—din regiunile invadate — vite, material de căi ferate și mașini industriale, precum și materii prime.

Valoarea acestor pagube, așa cum au fost ele prezentate de delegatul romîn comisiei de reparațiuni (Februar, 1921), se urcă la suma de 17.722.302 997 franci-aur.

Această sumă nu cuprinde valoarea instalațiilor petrolifere distruse de Romînia în Noembre 1916 și nici tezaurul evacuat la Moscova, care se compune din 315.000.000

franci-aur ai Băncii Naționale, în afară de numerar, titluri, bijuterii, diferite valori ale particularilor, ale instituțiilor publice sau private, ale băncilor, — în total 70 miliarde lei sau, după cursul de atunci, 5 miliarde franci.

In suma de 17.722.302.997 franci-aur nu-s trecute sumele care privesc contul ruso-romîn: furnituri predate de Romînia trupelor rusești material romîn lăsat în Rusia, etc., și nici pierderile monetare, care au rezultat din lichidarea Băncii Generale, cași depozitul romînesc dela Reichsbank.

Am pomenit de distrugerea instalațiilor petrolifere, care nu intră în socoteala de mai sus. Aceste instalații au fost distruse din ordinul Marelui Stat Major, căruia i s'a cerut acest lucru de misiunea engleză, Aliații dînd toate garanțiile cerute. Incendiul a distrus mari stocuri de petrol și derivate, în valoare — după cursul de atunci — de 180.000.000 franci. Valoarea (1916) instalațiilor distruse este evaluată aproximativ 15 000.000 livre sterlinge.

Totodată trupele romîne au distrus mari cantități de cereale și mașinile uzinilor care, direct sau indirect, ar fi putut servi armatelor inamice.

Romînia a pierdut în războiu, după datele oficiale, 335.000 de soldați morți și dispăruți (în acest număr sînt cuprinși și tinerii din ultimele contigente, care au fost chemate, în urmă, subt drapel). Pierderile totale ale Romîniei ar fi 650.000 de oameni, care-i cuprind și pe victimele epidemiilor, — o cifră enormă pentru o populație de 7.000.000 locuitori.

Acestea-s, pe scurt, jertfele romînești. Ele merită o parte legitimă din reparații și despăgubiri.

(I. G. Duca. *La Reconstruction de l'Europe*, No. 8).

Serbia și problema reparațiilor

Inaintea problemei reparațiilor, Marile Puteri și-au fixat o poziție cu mult mai avantajoasă decît a țărilor mici, a statelor „cu interese limitate", adică — spre deosebire de cele dintîiu—cu mijloace de constrîngere limitate.

Pornind pe această cale, Antanta a repetat greșala făcută de Germani, disprețuind popoarele mici și nesocotind, în raporturile cu ele, elementul moral.

Serbia, după enormele-i jertfe din timpul războiului, a fost părăsită de Aliați, — rămînînd să se refacă prin propriile-i mijloace. Aliații, în timp de pace, n'au menținut blocul lor unitar, — ci fiecare stat și-a luat libertatea de acțiune.

Jertfele Serbiei sînt uriașe. Serbia, după războiul balcanic, își demobilizase armata de-abia în Decembre 1913. In Iulie 1914 ea și-a chemat iarăși subt arme trupele. Au fost luați toți bărbații între 21 34 de ani. — Serbia s'a văzut deodată luptînd pe trei fronturi, unde erau și regiunile ei cele mai bogate. Războiul a paralizat întreaga viață economică a țării, fiindcă comerțul sîrb din timpul normal era orientat spre nord, spre Puterile Centrale. — Serbia, pe lîngă trei ofensive în 1914, a suferit și o ocupație totală în 1915. Războiul a fost suportat, putem spune, nu numai de armată, ci de întreaga populație sîrbească. — Epidemiile au desăvîrșit dezastrul. Tifosul exantematic, tifosul intestinal și febra recurentă au avut vre-o 450.000 de victime, — deci 10 la sută din populația totală.

In 1915, în urma atacului concentric al trupelor germane, austro-ungare și bulgare, — Serbia a fost ocupată în întregime. Populația a suferit toate vexațiunile unei ocupații fără milă. In plus, rezervele de hrană au fost transportate peste graniță.

In 1918, fiind rupt frontul dela Salonic, armata sîrbă în patruzeci de zile a ocupat tot teritoriul țării. Dar în ce stare! Armatele de ocupație, în retrageri, curățise totul de pe fața pămîntului: căi ferate, poduri, telegraf, lucrări de artă, — totul fusese demontat și transportat, sau distrus.

In această situație, Serbia punea mari speranțe în concursul Aliaților pentru refacerea ei. Decepția i-a fost enormă. Poporul sîrb, și numai el, printr'o muncă intensă de

fiecare zi, a reuşi să repare, în mare parte, pagubele războiului.

Serbia a votat în 1920 o lege relativă la despăgubiri. Principiul era: statul le ia asupra lui. Dar statul n'are bani să răspundă angajamentelor.

Serbia, în cursul anilor 1921 şi 1922, a primit în natură mărfuri şi alte articole. Aceste reparaţii sînt, fără îndoială, utile, — dar, pentru a-şi ajunge scopul, regimul lor trebue să fie îmbunătăţit. In al doilea rînd, Serbia are nevoe şi de bani în numerar pentru pensiile invalizilor şi ale familiilor celor căzuţi în războiu, caşi pentru sinistraţi. Germanii, fără îndoială, nu pot plăti totul dintr'odată. Dar o soluţie medie trebue să fie găsită, — o soluţie care să nu ruineze economiceşte Germania, dar care să asigure serviciul reparaţiilor în numerar şi în natură.

Problema reparaţiilor este acum pe primul plan al preocupărilor sîrbeşti.

(Dr. Lazare Marcovitsch. *La reconstruction de l'Europe*, No. 8).

Problema reparaţiilor bulgare

Prin tratatul dela Neuilly, Bulgaria a fost obligată să plătească Aliaţilor, ca reparaţii 2.250.000.000 franci-aur. In Noembre 1919, cînd s'a încheiat tratatul, 100 franci aur valorau 600 leve bulgare. In August 1922, 100 de franci-aur făceau 3200 de leve.

In Noembre 1919, două miliarde şi jumătate de franci-aur reprezentau 13.500.000.000 leve, — iar în August 1922 — 72.000.000.000 leve. (Din această sumă Anglia, Franţa şi Italia vor lua 70 la sută, iar celelalte state 30 la sută).

Bulgaria, până la sfirşitul lui Mai 1922, — conform altor clauze din tratat, — a vărsat Antantei 1.091.842.645 leve, cu titlul de: cheltueli de ocupaţie, costul materialului de drum de fier, costul cărbunelui livrat Serbiei; costul vitelor predate Serbiei, Romîniei şi Greciei; cheltuelile de întreţinere a comisiunii interaliate şi a celei de control, precum şi costul şi întreţinerea automobilelor necesare diferitelor comisiuni.

Pe lingă acestea, Anglia, Franţa, Italia şi Japonia pretind dela Bulgaria: 130.000.000 leve — cheltuiala misiunilor militare aliate în Bulgaria; 204 824.000 leve — valoarea a 128.015 tone de cărbuni, pe care Bulgaria trebue să-i livreze Jugoslaviei; partea din datoria publică otomană, cedată Bulgariei în virtutea tratatului dela Constantinopol (1913) şi cheltuiala comisiunilor aliate pentru o jumătate din acest an, caşi pe anii viitori.

Tratatul dela Neuilly prevede modul de plată a acestor datorii, pentru executarea cărora Antanta înfiinţase o comisiune interaliată la Sofia. Această comisiune, din pricina unor neînţelegeri în privinţa plăţei, a notificat la 21 Iulie 1922 guvernului bulgar, că execuţia pur şi simplu a tratatului dela Neuilly intră automatic în vigoare. Deci Bulgaria până la sfirşitul anului trebue să plătească 3.600.000.000 leve, celace reprezintă prima anuitate a datoriei reparaţiilor. Şi, din 1923 ea trebue să plătească, în fiecare an, cite 4.185.443 760 leve.

Venitul naţional al Bulgariei este socotit 20 miliarde leve. Dacă din această sumă extragem 4 miliarde jum. de leve, impozite luate de stat, şi vre-o 2 miliarde de leve, impozitele judeţelor şi comunelor, — rămîn 13 miliarde jum. de leve pentru subsistenţa unei populaţii de 5 milioane locuitori. Adică 2700 leve, sau 90 franci-aur, de locuitor. Cum ar putea contribuabilul, — care n'are decît 24 de centime pe zi pentru locuinţă, hrană, îmbrăcăminte, — să plătească enormele anuităţi ale datoriei reparaţiilor?

Bulgaria n'ar putea plăti aceste sume decît prin export. Dar în ultimii doi ani, deşi importul articolelor de lux este oprit şi deşi recolta a fost excelentă, importul a întrecut cu mult exportul.

Comisiunea interaliată ar trebui să verifice toate pretenţiunile băneşti, pe care Bulgaria le ridică asupra Aliaţilor, făcîndu-se compensaţia justă. Această comisiune ar trebui apoi să verifice, rămînînd în spiritul tratatului, capacitatea de plată a Bulgariei, care este silită să facă faţa unor obligaţii prea mari. Exigenţa Aliaţilor cu atît mai mult nu-i explicabilă, cu cît aceştia nu şi-au îndeplinit obligaţiile lor faţă de Bulgaria.

(S. E. Guéchoff. *La Reconstruction de l'Europe*, No. 8).

Compoziţia în roman

D. Paul Bourget spunea, cu zece ani în urmă, că una din calităţile romanului „fără de care nu există capodoperă desăvîrşită", — este *compoziţia*.

In noua sa carte, „Nouvelles pages de critique et de doctrine", stărueşte asupra aceleiaşi idei: „In această artă aşa de complexă a romanului, mai este — în afară de elementul adevărului — un element de frumuseţă. Acest element de frumuseţă este, după mine, *compoziţia*". Şi înşiră o serie de romane *bine compuse*: Eugénie Grandet, Colomba, Madame Bovary, Germinal, François de Champi, le Nabab, şi altele *rău compuse*: Wilhelm Meister, les Puritains, David Cooperfield, le Moulin sur la Floss, Ana Karénine, Crime et Châtiment.

Dar, după cum scriam şi în 1912 tot în paginile acestei reviste şi tot cu prilejul ideii de mai sus, exprimată de d. Bourget, compoziţia are diferite înţelesuri după arta la care se referă. Cînd e vorba de literatură, ideia de compoziţie se leagă numai de două genuri care cer prin natura şi scopul lor să fie compuse: discursul şi poemul dramatic. Ambele aceste genuri au înflorit în epoca clasică. Cel dintâiu trebuia să se folosească de argumente bine înlănţuite şi dispuse oarecum în progresie geometrică pentruca, într'un timp determinat, scopul de a convinge să fie atins. Tot aşa şi în genul dramatic trebuiau întrebuinţate anumite procedee, pentruca opera să-şi ajungă scopul faţă de spectatori. Şi astfel compoziţia apare ca o nevoe imperioasă pentru cele două genuri.

Nu se poate spune acelaşi lucru despre epopee şi poezia lirică. Niciuna din marile epopei, Iliada, Odiseia, Eneida, nu sînt cu adevărat compuse. Oricare parte din aceste opere de artă, luată singură, este frumoasă în sine — celace înseamnă că nu *compoziţia* este lucru esenţial în epopee; pe cînd dacă s'ar scoate o singură scenă din Oedip Rege — piesă în întregime — n'ar mai avea nici un înţeles, fiindcă aici compoziţia este esenţială.

Nu mai vorbim de poezia lirică, unde este o totală lipsă de compoziţie.

Romanul care a luat locul epopeii de altădată, nu trebue să fie compus.

D. Bourget scrie romane cu teză. Deaceia utilizează discursul ca un orator şi procedeele dramatice ca autorii de teatru. Cu d-sa romanul se schimbă în oratorie şi dramaturgie. Şi i se pare foarte firesc să facă din aceasta condiţia necesară a genului.

Dar romanul este viaţă. Cea mai mare parte din romanele europene, individuale sau naţionale, nu sînt compoziţii oratorice sau dramatice, ci viaţă care se crează ea însăşi într'o succesiune de episoade, caşi în epopeia de altădată. Episoadele sînt menite să ne facă cunoscute aceleaşi personagii, pe care să le vedem trăind. Fiecare episod luat în parte e compus, dar toate episoadele se leagă unele de altele pe nesimţite, fără ca romancierul, care nu-i orator sau dramaturg, să compue romanul cum compune episodul. Romancierul, dupăce a conceput personagiile, trăeşte cu ele, se lasă dus de cerinţele lor de viaţă şi se fereşte să le închee viaţa mai înainte de a fi trăită de ele.

Aşa că în arta literară sînt în realitate două mari diviziuni: Arta pentru care timpul e măsurat şi arta care dispune liber de timp. Discursul, conferinţa, teatrul, nuvela, deşi sînt genuri deosebite, au caracterul comun că utilizează minimum de timp pentru maximum de efect. De aici nevoia de compoziţie. Lirismul, epopeia, romanul, dispun de timp ca însăşi natura. Acelaşi sentiment, iubirea sau melancolia morţii se pot exprima într'un sonet, dar şi într'un poem lung sau chiar mai multe. Ele n'au nevoe de compoziţie. Romanul înseamnă viaţa care curge caşi un fluviu, ca Les Miserables, Jean Cristophe, romanele ruseşti, etc..

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*).

Opera lui Adam Müller Guttenbrun

Scriitorul, sărbătorit de curînd cu ocazia împlinirii a șaptezeci de ani din viață, e un fiu al Banatului, un descendent al coloniștilor șvabi ai acestui ținut. Din copilărie, el a simțit dureros pe băncile școlii tendința de maghiarizare a stăpînirii. In tinerețe, ca absolvent al școlii comerciale din Viena, a cunoscut greutățile și mizeria, debutînd pe cînd era funcționar la poștă, ca poet dramatic, la teatrul din Linz. Piesele sale, inspirate de opera unui Augier și Dumas-fils, au atras atenția lui Henrich Laube. La Viena, nu a avut însă mult succes ca autor, ci mai mult ca critic. Două broșuri ale lui au avut mai ales o influență însămnată. Una, intitulată „Wien war eine Theaterstadt", a contribuit la fundarea teatrului popular german și alta „Lektüre des Volkes", la fundarea unei societăți, pentru răspîndirea în popor a culturii. După ce a funcționat mulți ani ca director de teatru, de unde s'a retras în urma unor intrigi politice, desgustat de viața marelui oraș, el s'a simțit atras de patria lui adevărată. După o carte de schițe, „Deutsche Kulturbilder aus Ungarn", în care descrie viața de sat a Banatului și ciocnirile șvabilor cu Rominii și Sîrbii, la vîrsta de cincizeci de ani, a descoperit adevărata lui cale, scriind înflăcăratul roman „Götzendämmerung", operă care a avut un adînc răsunet în lumea germană și a contribuit la deșteptarea sentimentului național, amenințat de șovinismul și apăsarea maghiară. Dacă acest roman are mai mult un caracter politic, cuprinzînd un tablou plin de viață a întregului stat unguresc, în cel următor, intitulat „Die Glocken der Heimat" pulsează însăși inima poetului.

Motivul său, sînt satele șvabe în veșnica lor luptă cu Maghiarii sau cu inundațiile Tisei și ale Dunării.

Trecutul a inspirat apoi pe scriitor în frumoasa lui trilogie „Von Eugenius bis Josephus", istoria Șvabilor din Banat, istorie care arată originile cași rădăcinile puterii coloniștilor germani ai ținutului.

Un roman cu un caracter mai idilic e „Meister Iacob und seine Kinder" care cuprinde povestea propriei lui copilării, pe un fond politic, în care trăesc peripețiile revoluției dela 1848.

Müller Guttenbrun a atins punctul culminant al vieții sale și cercul romanelor lui din viața culturală a Banatului e închis. Totuși el și-a consacrat ultimii ani unei opere, care dovedește mai ales desăvîrșirea lui artistică, „Trilogia lui Lenau", în care răstoarnă toate fabulele răspîndite asupra originii cît și a artei lui maghiare. In marele poet, a cărui viață și operă o analizează cu adîncime, el vede dimpotrivă prima personalitate de însemnătate europeană pe care au dat-o Șvabii Banatului.

(Ferdinand Ernst Gruber. *Deutsche Rundschau*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Jérome et Jean Tharaud, *La Randonée de Samba Diouf*, Emile Paul, Paris.

Samba Diouf este un pescar din satul Niomi, așezat între cele două fluvii care curg prin regiunea Africei numită Dakar.

Samba Diouf moștenește o cireadă de vite dela un unchiu mort într'o bătălie în țara Fulabilor. Dar abia intră în stăpînirea cirezii și este luat de autoritățile franceze ca să se războiască în Europa. Samba se supune sorții cu blajină resemnare: e fatalist. Incorporat în batalionul 113 de senegalezi, după o sumă de accidente pline de haz, ajunge în primele linii. Samba Diouf știe să răspundă la toate chemările destinului: el e un bun soldat cum ar fi fost un bun stăpîn.

Fiind rănit într'un atac, e scos din rînduri și peste o vreme Samba se'ntoarce în țara lui decorat. Acolo își găsește averea risipită; nu i au mai rămas decît vre-o cîteva vite. Dar el se mulțumește cu puțin. Iși regăsește și logodnica, însă acum ea este mamă, iar copilul nu-i al lui Samba ci al unui negustor ambulant. Totuși cel care primește mustrări dela logodnică, e tot Samba: de ce a lipsit așa de mult? de ce-a pierdut atîtea vite? Samba Diouf tace și se căsătorește cu ea. Așa se sfîrșesc frămîntările acestui negru, povestite cu arta bine cunoscută a fraților Tharaud.

Paul Brach, *Gérard et son témoin*, Ed. de la Nouvelle Revue Française, Paris.

Gérard este un tînăr bogat cu destul gust și spirit pentru a disprețui mediul în care trăește, dar lipsit de facultățile ce l-ar putea ridica deasupra acestui mediu. Intre aspirațiile și puterile lui este o mare deosebire, un dezechilibru.

Lipsa aceasta de echilibru face obiectul de studiu al autorului. El ne arată pe Gérard mai întâiu atras de literatură, apoi renunțînd la ea, pentru a duce împreună cu alți tovarăși o viață de trîndăvie, suspinînd mereu: „Traiul acesta nu mai poate dura". Gérard încearcă să dea preț vieții printr'un sentimentalism rafinat. Indrăgostit, el își analizează sentimentele, își cercetează iubita cu spiritul critic stendhal-ian, transformă în joc cerebral aventuri destul de banale. Dar meseria de amant intelectual nu-i aduce decît nemulțumiri. El renunță cu înțelepciune la sfîrșitul povestirii, lăsînd altora „frămîntările conștiinței și nuanțele sentimentale"

E romanul ratatului din vremea noastră, al omului de lume care în tinerețe „a avut dispoziții" și care va rămînea toată viața prietinul timid și melancolic al artiștilor.

Noëlle Roger, *Le nouveau déluge*, Calman-Lévy, Paris.

Autorul presupune o enormă revărsare de oceane asupra pămîntului, un nou potop.

Cîteva familii mai norocoase izbutesc să scape de moarte și să se refugieze pe vîrfuri destul de înalte ca să nu le ajungă inundația. Acolo, de bine de rău, viața reincepe. O viață primitivă, care se folosește de sfărîmăturile și amintirile vieții trecute. O viață care suprimă convențiile sociale, apropie clasele și inimile, așează pe noi temelii solidaritatea omenească. Printre ruine, se naște o dragoste, se crează un nou cămin, și „flacăra care nu trebue să se stingă" se aprinde din nou.

Edouard da Pomiane, *Bien Manger pour Bien Vivre*, essai de gastronomie théorique, Albin Michel, Paris.

Pentru autor, gastronomia este o știință și o artă. Este o știință care cere cunoștinți precise, pozitive. Și în adevăr, capitolele asupra diferitelor alimente, asupra mecanismelor digestiunii, asupra absorbțiunii și asimilațiunii, asupra influenței psihismului în digestiune sînt scrise cu competința unui fiziologist.

Gastronomia este însă și o artă. Pentru a ne convinge, e de-ajuns să cetim capitolul d-lui Pomiane

asupra „menu-ului". Trebue, spune el, la orice masă, un fel care să fie punctul culminant. Tot celace precedă, trebue să tindă a pregăti simţurile noastre pentru degustarea acelei mîncări; tot celace urmează, va trebui să atenueze numai impresiunile noastre, aşa ca să nu regretăm prea mult că nu mai mîncăm.

Interesante sînt paginile asupra brînzeturilor. Mirosurile şi aromele diferitelor brînzeturi sînt datorite descompunerii variate a albuminelor. Numai omul rafinat este capabil să găsească o plăcere în a consuma aceste produse ale putrefacţiei. „Numai naţiunile ultracivilizate, naţiunile care au avut o Renaştere artistică, au o gamă de brînzeturi: Franţa are Camembert, Brie, Roquefort, etc., Italia are Gorgonzola, Cacecavallo, Parmesan. Brînzeturile elveţiene, engleze, germane sînt preparate cu mai multe complicaţii, poate, dar sînt mai inferioare din punct de vedere microbian şi artistic. Sînt brînzeturi din ţări protestante"...

ARTĂ

Henri Marcel Magne, *L'Architecture*, Rieder et C-ie, Paris.

Un studiu asupra arhitecturii din cei din urmă ani. Autorul este modernist şi se ridică împotriva arhitecţilor care întrebuinţează stiluri vechi pentru trebuinţe nouă şi care dau băncilor şi halelor înfăţişări de temple greceşti.

Găsim o expunere limpede a noilor preocupări ale arhitecţilor tineri, precum şi cercetările lor asupra materialelor nouă: beton armat, ciment, etc.. D. H. M. Magne scoate în lumină cerinţele de higienă şi estetică la care arhitecţii de azi sînt chemaţi să dea soluţiunile cele mai bune şi mai utile.

Numeroase reproducţiuni ne arată cîteva din rezultatele acestor sforţări: grupuri şcolare, case pentru mai multe familii, oteluri populare clădite aşa fel ca să dea cît mai multă lumină tuturor camerelor, săli pentru magazinele mari, case demontabile, etc..

FILOZOFIE

M. Grabmann, *Die Philosophie des Mittelalters*, col. Göschen, Berlin.

O lucrare destinată studenţilor. Este un *Grundriss* clasic şi complect, deşi foarte condensat. Întreaga mişcare filozofică din secolul IX până în secolul XV este cuprinsă în volum, fără să se fi uitat vre-o tendinţă sau chiar vre-un nume mai de samă.

Din cauza spaţiului restrîns în care s'a îngrămădit atîta materie, lucrarea suferă de oarecare uscăciune. Sînt cîteva capitole, acel asupra caracterelor generale ale filozofiei scolastice şi acel unde se rezumă filozofia sfîntului Toma, care nu prezintă nici o lipsă.

Antonio Renda, *La validità della Religione*, „Il Solco", Città di Castello.

Autorul critică mai întâiu doctrinele care nu vor să recunoască religiei nici o valoare teoretică sau practică. Apoi arată că activitatea religioasă nu poate fi redusă la un mod oarecare de cunoaştere. Ea nu se poate defini ca o funcţiune teoretică a spiritului. Esenţa religiei se găseşte într'un proces prin care conştiinţa omului încearcă necontenit să depăşească mărginitul; funcţia activităţii religioase este de a îndrepta viaţa către o mărire a valorii spiritului în faţa unei puteri duşmănoase şi de a subordona acest scop tuturor celorlalte scopuri.

Arthur Lynch, *Ethics, an exposition of principles*, Cassel, London.

Obiectul moralei ca ştiinţă este, după A. Lynch, a determina locul omului în univers şi a găsi numai cu ajutorul judecăţii, dacă nu scopul vieţii, cel puţin marile linii ale dezvoltării lui.

Morala are principii fundamentale de o valoare universală, impersonală şi obiectivă. Aceste principii sînt: adevărul, energia, simpatia. Adevărul îşi găseşte expresia în ştiinţă care luminează şi conduce acţiunea, dezvoltă spiritul, arată omului interesele sale superioare. Energia, sub toate for-

mele, îl ajută să le realizeze. Simpatia îşi are temelia în natura omenească, este baza tuturor instituţiilor şi principiul cooperării şi al vieţii sociale.

Prin adevăr, energie şi simpatie, omul se ridică deasupra animalului; prin ele indivizii şi popoarele se ridică unele mai sus ca altele, prin războiu sau prin civilizaţie; prin ele se stabileşte ordinea valorilor.

Călăuzit de aceste principii, autorul studiază chestiile de guvernare, războiul, virtuţile cele mai lăudate: curajul, îndrăzneala, cumpătarea, sacrificiul, etc..

ECONOMIE SOCIALĂ

Guillaume de Greef, *L'Economie Sociale, d'après la méthode historique et au point de vue sociologique*, Office de publicité, Bruxelles.

Toate fenomenele sociale nu pot fi pe deplin explicate decît dacă le punem în legătură cu acelea care alcătuesc cîmpul de studii al altor ştiinţe. Nu e vorba numai de alte ştiinţe sociale precum este psihologia colectivă, arta, morala, etc., dar de toate celelalte ştiinţe organice şi neorganice. In felul acesta concepe autorul economia. El se foloseşte într'o largă măsură de metoda istorică, arătînd că evoluţia faptelor şi a doctrinelor economice constitue o evoluţie naturală, dîndu-ne putinţa să constatăm direcţia spre care tind instituţiile economice. Faptul economic este un aliaj, în alcătuirea căruia intră toate celelalte elemente sociale.

Fiecare capitol al lucrării începe cu o expunere şi o discuţie doctrinală; apoi urmează aplicaţiile, cuprinzînd descrierea fenomenelor considerate în diferite ţări şi întemeiate pe numeroase date statistice.

La început d. de Greef studiază fenomenul economic al circulaţiei. Pentru d-sa „consumaţia şi producţia trebuesc privite ca cei doi poli ai unui fenomen general şi comun fiecăreia din ele: o mişcare, o deplasare, o circulaţie".

Cea mai mare parte a lucrării este consacrată însă descrierii şi studiului organismelor financiare. Funcţionarea emisiunii, bursele, stabilimentele de credit, camerele de compensaţie ale tuturor ţărilor sînt analizate cu deamănuntul.

Concluziunea la care ajunge autorul este că: „Noi trăim în realitate într'o lume nouă, dar la care nu s'au adoptat instituţiile noastre sociale; de aici rezultă forma de barbarie neaşteptată şi amploarea crizelor economice care caracterizează dezechilibrul actual. Remediul ar fi să se organizeze o circulaţie comună între un mare număr de state. Înăuntrul unei astfel de societăţi ar exista mai ales plăţi fiduciare, bilete de bancă, cecuri, compensaţii, etc.. O economie pur fiduciară ar fi realizabilă dacă economia internaţională ar deveni mondială. Direcţiunea unică a circulaţiei ar aduce după sine, dela un timp, o direcţie metodică a producţiei şi consumaţiei".

Vorbind despre comerţ, autorul arată că de obiceiu el a precedat industria şi chiar agricultura. Dă exemple de observaţiile făcute asupra populaţiilor primitive, pentru care gîndul de căpetenie este traficul. Comerţul actual se caracterizează prin aceia că în mare parte el este internaţional. De aici rezultă marea însemnătate a operaţiilor de schimb. D. de Greef aprofundează teoriile şi doctrinele actuale asupra acestei chestiuni.

Una din concluziile cu care autorul îşi inchee volumul este că înainte de orice, trebue să se creeze noua ordine economică impusă de felul nostru de traiu deja internaţionalizat, solidar şi comun. Un organism destinat să asigure circulaţia mondială va putea să realizeze echilibrul între producţie şi consumaţie; restul va veni dela sine, căci o structură economică stabilă aduce liniştea şi pacea.

DREPT

Marian-Eugène Read, *La limitation de l'héritage*, ed. française. Préface de V. Cambon, ed. Payot, Paris.

Un studiu critic şi o pledoarie

pentru instituirea unei taxe progresive pe moștenire în Statele-Unite. Astăzi chestiunea prezintă un dublu interes: găsirea de resurse pentru plata cheltuelilor de războiu și împiedicarea concentrațiunii de bogății.

Autorul insistă asupra pericolului politic și social al concentrării de averi, care face să se nască în Statele-Unite adevărate fiefuri feodale.

Discutînd principiul moștenirii, d. H. E. Read spune că a atribui o bogăție unui om numai pentrucă tatăl său era bogat, nu e nici mai logic nici mai just ca de a spînzura un fiu pentru că tatăl lui era un ucigaș. Autorul respinge de asemenea dreptul nelimitat de a dispune prin testament. El citează din scrisorile lui Jefferson: „Bunurile pămîntești sînt făcute pentru cei vii, deci cată a fi supuse voinței celor vii, iar nu a celor morți". Abuzurile dreptului de a face donații ating ordinea publică, punînd în mîinile unui singur om un instrument social de o putere periculoasă, aservind acestui om mii dintre contemporanii lui. Ceiace primește moștenitorul, plătește națiunea prin munca sa, pentrucă în definitiv orice venit trebue să fie creiat de cineva.

Soluția ideală ar fi aceia dată de Stuart Mill, care admite libertatea de a face testament și de a moșteni, dar legatarii să nu primească mai mult de un maximum fixat prin lege. Imposibilitatea de a evita fraudele însă, face pe autor să preconizeze impozitul progresiv după tariful stabilit în Franța la 1920. In acesta el vede un foarte bun mijloc de a favoriza dezvoltarea clasei mijlocii, care în Statele-Unite este foarte puțin numeroasă.

MEDICINĂ

Dr. Elkin P. Cumberbatch, *Diathermy, its production and uses in medicine and surgery.* W. Heinemann, London.

O lucrare de specialitate cuprinzînd indicațiuni precise asupra aplicațiilor medico-chirurgicale ale efectelor calorifice date de curenții de înaltă frecvență, noțiuni interesante asupra diferitelor dispozitive întrebuințate pentru a produce acești curenți și studiul sumar al efectelor lor fiziologice. Cartea poate interesa și pe fizicieni care, cunoscînd numeroasele afecțiuni tratate cu succes prin diatermie, vor fi ispitiți să perfecționeze generatorii de curenți de înaltă frecvență în așa fel încît să poată fi puși la îndămîna tuturor medicilor.

OCULTISM

Dr. J. Maxwell, *La magie.* Les formes et les procédés de la Magie. Les Evocations. La force magique et les bases psichologiques de la Magie, Bibliothèque de Philosophie scientifique Flammarion, Paris.

Magia a evoluat mereu, dela vrista de piatră până astăzi. Evoluția ei este greu de urmărit căci de multe ori se confundă cu unele practici religioase, simple interpretări de formule magice mai mult sau mai puțin deformate.

Autorul caută să dea o interpretare a faptelor de magie, interpretare bazată pe cele mai noi metode de investigație, mai ales în ce privește rolul Magiei asupra formării societăților.

După ce definește origina Magiei, obiectul, formele și procedeele ei, d-rul Maxwel studiază forța magică, magia naturală, relațiile între magie și știința modernă, în sfîrșit, viitorul magiei.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

Jean Bart (Eugeniu P. Botez), *Prințesa Biblița,* Edit. „Viața Romînească", 1923, București; Prețul 15 lei.

Demostene Botez, *Povestea Omului,* Edit. „Viața Romînească", 1922, Iași, Prețul 28 lei.

Șalom Alehem, *Cartoforii* (Schițe și nuvele umoristice), traduse de C. Săteanu, Edit. „Viața Romînească", 1923, Iași, Prețul 26 lei.

Almanahul ziarelor „Adevărul" și „Dimineața" pe 1923, Edit. „Adevărul", 1922, București, Prețul 15 lei.

Ioan Georgescu, *Avram Iancu,* Edit. „Asociațiunii", 1922, Sibiiu, Prețul 4 lei.

Vasile Al. George, *Pămînt* (Poezii), Tip. Dr. S. Bornemisa, 1922, Cluj, Prețul 20 lei.

Calendarul gospodarilor (1923), Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 7.50 lei.

I. Popovici-Bănățeanul, *In lume,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

M. Mihăileanu, *Și totuși, presa trebue să fie liberă,* Tip. „Transilvania", 1922, Pitești, Prețul 6 lei.

Asociația patronală, Edit. Ministerului Sănătății publice, al Muncii și Ocrotirilor Sociale, 1922, București.

Valeriu D. Bulgaru, *Legislația excepțională* (Studiu de drept politic), At. Grafice „Tiparul Romînesc", 1922, București, Prețul 16 lei.

Const. V. Oescu, *Creșterea porcilor,* Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

Dr. Radu Chernbah, *Noi cercetări critice asupra legii sanitare,* Atel. Corlăteanu, 1922, Huși, Prețul 5 lei.

Upton Sinclair, *Regele aurului* (Din viața miliardarilor americani), Edit. I. Brănișteanu, 1922, București, Prețul 12 lei.

Duelul Lenin-Serrati (Polemici comuniste), Edit. I. Brănișteanu, 1922, București, Prețul 8 lei.

Plan și ghid al orașului București (Ediție de buzunar), Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 20 lei.

Prosper Mérimée, *Colomba,* Trad. de Natalia Iosif, Bibl. „Minerva" No. 28, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 5 lei.

Anton Pann, *O șezătoare la țară,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", No. 107—108, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

I. L. Caragiale, *Teatru* (Conu Leonida față cu reacțiunea; O noapte furtunoasă; D'Ale Carnavalului), Edit. „Eminescu", 1922, București, Prețul 20 lei.

I. L. Caragiale, *Teatru* (O scrisoare pierdută; Năpasta; 1 Aprilie), Edit. „Eminescu", 1922, București, Prețul 20 lei.

Mariu Ștefănescu, *Filosofia romînească,* Inst. „Răsăritul", 1922, București, Prețul 45 lei.

Lazăr Popescu, *Noi îndrumări administrative, politice și sociale,* Tip. Dumitru Apreotesei et Andrei Grabowski, 1922, Rîmnicu-Vîlcea.

Anuarul liceului de stat „Aurel Vlaicu", Tip. „Libertatea", 1922, Orăștie.

Claudia Millan, *Cîntări pentru Pasărea albastră,* Edit. „Vlaicu", 1922, București, Prețul 25 lei.

Dr. Coriolan Petreanu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti.

Steaua copiilor şi a tinerimii, No. 1, Edit. Ig. Hertz, 1922, Bucureşti, Preţul 4 lei.

Astra Nouă, No. 1, redactată de Ion Gorun, Edit. Ig. Hertz, 1922, Bucureşti, Preţul 5 lei.

Calendarul „Lumea Ilustrată" pe anul 1923, Edit. Ig. Hertz, 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Cezar Papacostea, *Intre divin şi uman* (Orientul egypto-semitic şi lumea homerică), Tip. „Convorbiri Literare", 1921, Bucureşti.

Ce s'a scris, ce s'a vorbit şi funerariile la moartea lui Take Ionescu (21 Iunie 1 Iulie 1922), Edit. „Severinul", 1922, Turnu-Severin.

Guy de Maupassant, *Povestiri alese* (Traduceri de M. Sadoveanu), Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 24 lei.

I. D. Barzan, *Probleme născute după războiu* (economice-financiare-sociale), Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Pr 18 lei.

Ludovic Leist, *Le français parlé*, culegere de Conversaţiuni francezo-romîne), Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 30 lei.

Ludovic Leist, *Deutsches Lesebuch* für die Privat-Elementarschulen Rumäniens, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Pr. 27 lei.

Vasile Pop, *Ce păţeşte omul bun*, Edit. „Cartea Romînească". 1922, Bucureşti, Preţul 13.50 lei.

I. L. Caragiale, *Teatru* (O noapte furtunoasă.—D'ale carnavalului.—Conul Leonida faţă cu reacţiunea), Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 20 lei.

I. Procopovici, *Probleme vechi şi nouă*, Edit. „Ardealul", 1922, Cluj.

Eugen Relgis, *Principiile umanitariste*, Edit. „Umanitatea", 1922, Bucureşti, Preţul 6 lei.

Ion Dongorozi, *Cum s'a despărţit Tanti Veronica*, Edit. „Scrisul Romînesc", 1922, Craiova, Preţul 15 lei.

Dr. G. K. Constantinescu, *Ereditatea experimentală* (Studiu biologic cu explicaţii la creşterea animalelor şi plantelor), Tip. Ignaz Spitz, 1922, Viena.

Eliodor Constantinescu, *Liceul Romînesc*, Tip. „Convorbiri Literare", 1922, Bucureşti.

La Nouvelle Revue Française, No. 111; *Mercure de France*, No. 587; *Muguri*, No. 5; *Buletinul cercului de studii şi propagandă cooperatistă „Fotin Enescu"*, No. 9—12; *Revista Infanteriei*, No. 232; *Roma*, No. 12; *Sburătorul*, No. 30; *Buletinul Seminarului pedagogic universitar din Iaşi*, No. 1; *Vocea Romîniei*, No. 7—8; *Cîmpul*, No. 20; *Romînia Militară*, No. 7—9; *Arhiva C. F. R.*; *Ghimpele*, No. 2; *Viaţa Agricolă*, No. 22; *Albina*, No. 38—39; *Foaia Plugarilor*, No. 12; *Pásztortüz*, No. 48; *Prolom*, No. 16—17; *Gîndul nostru*, No. 19; *Sburătorul Literar*, No. 46; *Suplément au résumé mensuel des travaux de la Société des Nations*, Octobre; *Ideea Europeană*, No. 105—107; *Romînia Politică*, No. 9—10; *Culisele*, No. 1; *Revista Vremii*, No. 22; *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială*, No. 2; *Adevărul literar şi artistic*, No. 106; *Revista Moldovei*, No. 8; *Ţara noastră*, No. 8—9; *Gîndirea*, No. 9; *Biserica ortodoxă romînă*, No. 1.

Duminica Poporului, Patria, Romînia, Solidaritatea, Primăvara, Solia, Unirea Poporului, Glasul Bucovinei, Gazeta Transilvaniei, Dunubiul, Straja (Craiova), *Galaţii Noi, Victoria, Rador* (Buletin economic şi financiar), *Romînia Viitoare, Albina, Soarele, Infrăţirea, Naşa Reci, Frăţia Romînească, Cuvîntul Poporului, Monitorul Jud. Brăila, Jurnalul Chiriaşilor, Presa Sanitară.*

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LII

(Anul XIV, Numerele 10, 11 şi 12)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III. Note pe marginea cărţilor

IV. Cronici

V. Miscellanea

VI. Recenzii

VII. Revista Revistelor

Vinuri fine
Şampanie
Mott & fils
EXTRA DRY
MOTT
Bucureşti

BANCA CEREALIȘTILOR

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital lei 50.000.000 deplin vărsat

Sediul Central: București, Strada Lipscani No. 8

Sucursală: Constanța, Bulevardul Elisabeta 4

Agenția: Brăila, Str. Împăratul Traian

Telefon 18 | 37 & 37 | 55

Face toate operațiunile de Bancă, în general. Cumpărări și vânzări de efecte publice. Avansuri pe valori în depozit, precum și orice fel de tranzacțiuni financiare. Emite acreditive asupra legăturilor sale din țară și străinătate pentru cumpărări de mărfuri.

Secțiune specială de cereale și mărfuri precum și orice afaceri în legătură cu aceste operațiuni.

„GENERALA"

SOCIETATE ROMÂNĂ DE ASIGURĂRI GENERALE ÎN BUCUREȘTI

Capital deplin vărsat Lei 15.000.000

Fonduri de *garanții la finele anului 1920 Lei* 79.036.264.32

Face asigurări în ramurile

„Incendiu"	„Furt"
„Grindină"	„Accidente"
„Transport"	„Viața"

În condițiunile cele mai avantajoase.

Reprezentanțe și agenții în toată țara

ENGROS — ENDETAIL

S. H. Tscovitsch

STR. SELARI 5. **BUCUREȘTI** (COLȚ COVACI)

FONDATĂ 1832 — TELEFON 30/62

IMBRĂCĂMINTE BĂRBĂTEASCĂ

DEPOSIT DE POSTAVURI

ATELIERE DE CONFECȚIUNI

RIPOLIN
VOPSEA CU LAC
SE ÎNTREBUINŢEAZA PE METAL,
GHIPS LEMN ŞI CIMENT
MARCA DEPUSĂ
RIPOLIN

Noua Societate a Atelierelor

„VULCAN"

FABRICA DE MAŞINI ŞI DE VAGOANE

—— SOCIETATE ANONIMĂ ——

Str. Honzik. — BUCUREŞTI Gara Dealul Spirei
Secţia de Vagoane Bucureşti-Noi
Birou. — PLOEŞTI Str. Rudului No. 81

EXECUTĂ IN CELE MAI BUNE CONDIŢIUNI:

CAZANE DE ABURI

Brevet Babcok şi Wilcox, multitubulare cu circulaţiune de apă, Cornwal, Tischbein, Lachapelle, etc.

TURNĂTORIE DE FONTĂ şi METAL

Piese fine de maşini. Tuci de comerciu. — Executare ireproşabilă.
Preţuri convenabile.

SECŢIUNE SPECIALĂ ***pentru: Transmisiuni de forţă. Cusineţi cu bile, Acuplări de fricţiune, „Patent Benn". Construcţiuni de fier. Coşuri de tablă, Ferme.***

Aparate de curăţat apa, Brevet „Breda"
Motoare de benzină.

PAVEL NEGREANU ŞI FIU şi CARL FLEISCHER

FABRICĂ DE PIELĂRIE

Bucureşti, str. Verzişori No. 4 şi Cuza Vodă No. 73

SOCIETATEA ANONIMA

„Economia din Focşani" (Putna)

Fondată în 1874

Capital Social 10.000.000 Lei

— Tot felul de operaţiuni de bancă —

BANCA MINELOR

SOCIETATE ANONIMA

CAPITAL LEI 60.000.000

Bucureşti, Str. Scaune No. 7 (Piaţa Rosetti). Telef. 39/60

Face tot felul de operaţiuni de Bancă, împrumută pe gajuri, cesiuni, etc.

Se ocupă în special cu:

Exploatări şi explorări miniere, participări la întreprinderi miniere, construcţii de ateliere, fabrici şi instalaţiuni miniere

---

Cumpără şi vinde produse miniere.

Primeşte depuneri spre fructificare.

Banca de Scont a Romîniei

SOCIETATE ANONIMA

Capital Lei 80.000.000. — Rezerve Lei 25.000.000

Sediul Central: **BUCUREŞTI, Strada Lipscani 5**

Sucursale: Constanţa, Galaţi, Focşani, R.-Vâlcea, Sibiu, T.-Măgurele, Tulcea

---

Execută toate operaţiunile de Bancă, cumpără şi vinde efecte publice şi acţiuni, face avansuri asupra valorilor de bursă, emite scrisori de credit şi de garanţie pentru Străinătate

---

PRIMEŞTE DEPUNERI SPRE FRUCTIFICARE

Secţiune specială pentru mărfuri

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii technice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

Institutul de arte grafice şi editură „Viaţa Romînească", precum şi revista „Viaţa Romînească" sînt reprezentate la Bucureşti de d. D. D. Patraşcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din Bucureşti

Pentru tot ce priveşte Revista „Viaţa Romînească", ca: abonamente, anunciuri, şi pentru toate editurile societăţii Viaţa Romînească din Iaşi, cetitorii din Capitală se pot adresa şi sucursalelor din Bucureşti:

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.